SÁNDOR MÁRAI | BİR BURJUVANIN İTİRAFLARI

SÁNDOR MÁRAI

BİR BURJUVANIN İTİRAFLARI

ROMAN

Çeviri: SEVGİ CAN YAĞCI

CAN

Sándor Márai

BİR BURJUVANIN İTİRAFLARI

Can Yayınları: 1890

Egy polgár vallomásai, Sándor Márai
© Sándor Márai vârisleri, Csaba Gaal (Toronto)
© Can Sanat Yayınları Ltd. Şti., 2010
Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Haziran 2010
Bu kitabın 1. baskısı 2000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Gün Benderli

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design
Kapak baskı: Azra Matbaası
İç baskı ve cilt: Eko Matbaası

Bu kitap, Macar Kitap Vakfı desteğiyle yayımlanmıştır.

HUNGARIAN BOOK FOUNDATION

Sevgi Can Yağcı'yı ağırlayan Macar Çevirmenler Evi'ne teşekkür ederiz.

ISBN 978-975-07-1177-0

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No. 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 – 252 59 88 – 252 59 89 Fax: 252 72 33
http://www.canyayinlari.com
e-posta: yayinevi@canyayinlari.com

Sándor Márai
BİR BURJUVANIN İTİRAFLARI

ROMAN

Macarca aslından çeviren
SEVGİ CAN YAĞCI

CAN YAYINLARI

Sándor Márai, 1900 yılında Kashau'da (bugünkü Slovakya'da doğdu. 1928 yılında Budapeşte'ye gazeteci olarak geri dönmeden önce farklı Avrupa şehirlerinde yaşamış ve öğrenimine devam etmiştir. 1948 yılında politik nedenlerden dolayı Budapeşte'yi terk etmek zorunda kalmıştır. Önce eşiyle Paris'e sonra Londra ve Salerno'ya gitmiş, 1952 yılında Kanada üzerinden California'ya göç etmiş ve 1989 yılında intihar edene dek burada yaşamıştır. Yaşamı boyunca elliden fazla roman yazdı. Macar edebiyatının en önemli yazarlarından biri olan Sándor Márai'nin sıradışı zihinsel özgürlüğü ve liberal değerlere bağlılığı Hitler ve Stalin'e karşı çıkmasına yol açtı. 1945'te, Nazi rejimi ile yöneltilmekte olan Macaristan'ın yeni komünist rejime geçmesiyle Márai ülkesini terk etmeye karar verdi. 1948'de Macaristan'ı terk etti ve bir daha asla geri dönmedi. Eserleri ölümünden sonra tanındı ve birçok dile çevrildi. Avrupa'da Stefan Zweig ve Joseph Roth kadar saygın ve iyi bir yazar olarak bilinir; onlar gibi, yıkılan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun çöküşüyle birlikte yok olan parlak ve kozmopolit Orta Avrupa kültürünün 20. yüzyıldaki en büyük ve önemli temsilcilerinden biridir.

Sevgi Can Yağcı, 1998 yılında Ankara Üniversitesi DTCF Hungaroloji Anabilim Dalı'ndan mezun oldu. Halen Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesinde Radyo Televizyon Sinema Bölümü'nde araştırma görevlisidir. Attila Bartis'in *Sessizlik* adlı romanını, Istvan Örkény'in *Bir Dakikalık Öyküler* adlı kısa öykülerini çevirmiştir. Macar şair Attila Jozsef'in anısına, Orhan Tüleylioğlu ile birlikte hazırladıkları *Evrenle Ölç Kendini* adlı kitabın editörlük ve çevirmenliğini yapan Yağcı'nın çeşitli gazete ve dergilerde Attila József, Illyés Gyula, Petőfi Sándor, Ottó Tolnai'den şiir çevirileri yayımlanmıştır. Bunun yanı sıra günlük yaşam ve edebiyat, Macar medyası ve edebiyatı üzerine akademik ve güncel makaleleri yayımlanmaktadır.

Açıklama:

Bir Burjuvanın İtirafları'nın bu üçüncü baskısı, metnin gözden geçirilmiş son halidir.

Bu romanesk yaşamöyküsünün kahramanları, yalnızca kitap sayfalarında can bulmuş hayalî kişilerdir. Ne yaşarlar ne de yaşamışlardır...

S.M.

BİRİNCİ CİLT

[I]

1

Kentteki iki katlı evlerin sayısı, bir düzineyi aşmazdı: bizimki, iki kışla ve birkaç kamu binası. Kolordu Komutanlığı sonradan inşa edildi, o da iki katlıydı ve elektrikli asansörü bile vardı. Ama bizim **Fő** Sokağı'ndaki evimiz, geniş ön cephesi, ferah girişi ve büyük basamaklarıyla büyük kentlerdekini andıran iki katlı, hakiki bir apartmandı; merdiven boşluğunda hep cereyan olurdu; öğleden önce keçeden, koyun kürkünden mantoları, koyun derisinden şapkalarıyla giriş basamaklarına yerleşen pazarcılar pastırma atıştırır, pipolarını tüttürür, sağa sola tükürürlerdi. Her katta, sokağa bakan on iki pencere sıralıydı. Birinci katta oturanların tümü gibi bizim de demir korkuluklardaki saksılara yazları sardunyalar diktiğimiz dar balkonumuz vardı. ("Kentini güzelleştir!" Slogan buydu ve bu amaca hizmet etmek için Kenti Güzelleştirme Derneği bile kurulmuştu.) Gerçekten de güzel ve görkemli bir evdi bu; kırmızı tuğlayla örülmüş dış cephesiyle, tam anlamıyla kentin "modern" ilk yapısıydı; mimar, pencere altlarını alçı işlemelerle süslemiş, yüzyıl sonu mimari anlayışını yepyeni bir binaya uygulamak için hiçbir şeyden kaçınmamıştı.

Kentin bütün evleri, içinde birçok ailenin kirayla oturduğu binalar da dahil, dışarıdan bakıldığında, tek bir aileyi barındıran evlere benzerdi. Asıl kent, tek katlı evlerin cephelerinin göründüğü sokakların ardında içe doğru yayıldı-

ğından adeta görünmezdi. Kemerli kapıların birinden içeri bakacak olan bir yolcu, avluda torunlar ve torunların torunlarının yaşadığı dört beş hane olduğunu görürdü; oğullardan biri evlenince onun için mevcut eve ek yapılırdı. Kent, bu evlerin avlularına gizlenmişti. İnsanlar kıskanç ve şüpheli bir temkinlilikle içlerine kapalı yaşarlardı, zamanla her aile kendisi için dış dünyaya karşı yalnızca sokak cephelerinin göze çarptığı küçük, ücra bir yerleşim yeri kurmuştu. Ailemin yüzyıl başında bir dairesini kiraladığı bu binanın, muhitte sahici bir gökdelen muamelesi görmesine ve namının kısa zaman içinde bütün kente yayılmasına şaşmamak gerek. Aslında sıradan, kasvetli bir apartmandı ve o dönem başkentte kiralık daireleri olan bunun gibi yüzlerce bina yapılmıştı; katlarını parmaklıklı uzun asma koridorların çevrelediği, çamaşırhanesi, merkezî ısıtması ve arka merdivenlerde hizmetçi tuvaletleri olan bu apartmanların o zamana kadar bizim yaşadığımız kentte bir benzeri görülmemişti. Merkezî ısıtma çağdaş bir yenilikti ama hizmetçi tuvaletleri de en az o kadar ilgi uyandırmıştı çünkü yüzyıllar boyunca, nezaket icabı, hiç kimse hizmetçilerin işlerini nerede gördüğünü düşünmemişti. Bizim binanın "modern" mimarı, projesinde efendilerin ve hizmetçilerin tuvaletlerini birbirinden kesinlikle ayırmasıyla bölgede yenilikçi olmuştu. Öğrenciyken bizim evde hizmetçiler kendi tuvaletlerine gidiyor, diye övünürdüm. Oysa hizmetçiler, utandıkları ve yadırgadıkları için onlara tahsis edilen bu helalara hiç uğramadılar; nereye giderlerdi kim bilir? Herhalde önceleri, yüzyıllar boyunca, nereye gittilerse oraya.

Mimar keyfince hareket etmiş, ne mekândan ne de malzemeden tasarruf etmeye gerek duymuştu. Dairemizin giriş kapısı, merdiven boşluğundan salon büyüklüğündeki antreye açılıyor, tam karşıda aynalı dolap duruyordu; duvarda işlemeli bir fırçalık, bir de geyik boynuzu asılıydı; bu oda, radyatör peteği döşemeyi unuttukları için ısıtılmaz, kışın adamakıllı soğuk olur, misafirlerin kürkleri portmantoda buz kesilirdi. Aslında "giriş kapısı" merdiven boşluğundan buraya açılıyordu ama buradan

ancak saygın misafirler buyur edilirdi. Hizmetçiler, hatta aile üyeleri bile eve asma koridordan, mutfağın yanındaki küçük camlı kapıdan girerlerdi, kapının zili olmadığından mutfak penceresini tıklatmak gerekirdi. Tanıdıklar da bu kapıyı kullanırdı. "Ana giriş"i, geyik boynuzlu antreyi yılda ancak iki üç kez kullanırdık, babamın isim gününde ve karnaval gecelerinde. Bir keresinde özel bir lütuf ve doğum günü hediyesi olarak, annemden hafta içi bir gün, tek başıma, sırf keyfim için eve merdiven boşluğundaki antreden girmeme izin vermesini rica etmiştim.

Avlu dikdörtgen biçiminde ve devasa idi; ortasında koca bir darağacı misali büyük bir halı tokaçlama düzeneği ve elektrik gücüyle eve su sağlayan çıkrıklı bir kuyu vardı. Kentte o zamanlar henüz su tesisatı yoktu. Güneş doğarken ve batarken, kapıcının karısı kuyunun başında biter, ince bir su huzmesi ikinci katın saçağının altındaki emniyet borusundan avluya fışkırana kadar küçük elektrik motorunu çalıştırırdı; bu, en tepedeki tankın da içme suyuyla dolduğunu gösterirdi. Bu müstesna manzara, özellikle de akşam vakitleri, apartman sakinlerinden, böyle bir şeyi hayran hayran izlemenin saygınlıklarını zedelemeyecek olanlarını bir araya toplardı, haliyle de öncelikle çocukları ve hizmetçileri. Elektrik aydınlatması evlerin çoğunda artık moda olmuştu, elektrik lambaları ve Auer gaz lambaları dönüşümlü olarak yakılıyordu. Ama hâlâ birçok yerde petrol gazıyla aydınlatma yaygındı. Büyükannem ölene kadar tavandan sarkan, petrolle dolu bir lamba kullandı. Bitirme sınavına hazırlanırken annemler beni komşu kente bir kilise hocasının yanına kiracı olarak yolladıklarında, o yılı gaz lambası ışığında ders çalışarak ve yirmi bir oynayarak geçirmiştim; doğrusu bu durum bana da çağdışı gelmiş, böyle geri bir yerde kalmak zorunluluğu onurumu kırmıştı. Çocukluğumda elektrikle pek övünürdük ama misafir yokken, yumuşak ışıklı, süt renkli gaz lambası eşliğinde yerdik akşam yemeklerini. Evi sık sık gaz kokusu sarardı. Sonraları kafası böyle şeylere işleyen biri, amyant üzerine monte edilen emniyetli gaz ateş-

leyici platin plağı keşfetmişti, gaz atımı sırasında bu platin plak titreşip mekanik biçimde, yanıcı maddeyi ateşliyordu. Teknik yenilikleri seven babam, kentte avizelerine böyle emniyetli bir düzenek monte ettirenler arasında ilklerden olmuştu ama bizde petrol de kullanılıyordu, özellikle de hizmetçiler mutfakta ve kapıcı da merdiven boşluğunda aydınlatma amacıyla petrol kullanırdı. Elektriğe hayrandılar ama fazla güvenmiyorlardı.

Merkezî ısıtma, ısıtmaktan çok gürültü yapıyordu. Annem bu buhar mucizesine pek güvenmediği için çocukların çalışma odasına bir çini soba kurdurmuştu. Yüzyıl başındaki tüm bu mucizeler o sıralar hayatı güçleştirmekten başka işe yaramıyordu. Mucitler bize verdikleri zararlardan öğrene öğrene ilerlediler. On yıl sonra dünya elektrikten, buhardan, patlarlı motordan uğuldadı gerçi ama bu icatların mucitlerinin uğraşıp didinmeleri tam da çocukluğuma denk gelmişti ve bu cesur yenilikçilerin kendilerine inanan saflara o sıralar kakaladıkları şeyler hep kusurlu ve kullanışsızdı. Elektrik sadece titrek, sarı, kör bir ışık veriyordu. Buharlı ısıtma, her sert soğukta tekler ya da aşırı buğulu, nemli bir sıcak basardı odayı; bu yüzden sık sık hastalanırdık. Ama bize, "çağı yakalamak" yakışıyordu; örneğin annemin ablasının çağı içtenlikle yakaladığı söylenemez, beyaz porselen sobasını odunla ısıtırdı, biz de buharlı ısıtıcıdan kaçar, alev alev yanan kayın ağacının muntazam, mis kokulu sıcağına koşardık.

Büyük avluda keskin yeller eser, avlu şehri yarım daire gibi kuşatan, yazın bile karla kaplı yüksek dağlara, kuzeye baktığı için rüzgârın uğultusu kesilmezdi. Mimar, iki katlı evin cephesini avlunun iki yanında tek katlı evler dizisiyle sürdürmüştü; avlunun bitiminde de hoş bir yapı, "aile için iki odalı" bir ev vardı; bu da kapıcının eviydi. Bütün bu yapılar etrafa çok yayıldığı için geniş yer kaplıyordu. Mimar, apartmanın her köşesinin kiralanacağına pek güvenememiş olacak ki, avluya gereksiz kat çıkmamıştı. Apartman her şeyiyle yeniliğin ve hırslı, işgüzar, girişimci kapitalizmin zaferinin habercisiydi.

Kentte, sakinlerinin hayatlarını, ömürlerinin sonuna kadar mahrem duvarlar arasında geçirmeleri için inşa edilmemiş ilk yapı buydu. Bildiğim kadarıyla bugün artık bu binada yüzyıl başındaki kiracılardan yaşayan kimse kalmadı. Kentin eski, köklü aileleri böyle kiralık bir apartmanda oturmak istemez, büyük binanın yabancı, köksüz sakinlerine biraz tepeden bakarlardı.

2

Babam, gerçek bir beyefendinin kiracı olamayacağını, bir yabancının evinde oturamayacağını düşünüyordu; bir an önce "kendi" evimize taşınmamız için de elinden geleni yaptı. Yine de bu epey bir zaman aldı; on beş uzun yıl! "Kendi evimizi" ben ancak öğrencilik yıllarımda ziyarete gidebildim, bu gereğinden fazla büyük, şatafatlı evle ilgili hiçbir güzel anım yok. Bütün çocukluğum "kiralık ev"de geçmişti. "Evim" deyince Fő Sokağı'ndaki apartmanın geniş avlusu gelir gözlerimin önüne, uzun, parmaklıklı asma koridorlar, halı tokaçlama düzeneği ve elektrikle çalışan çıkrıklı kuyu. Sanırım kasvetli, biçimsiz bir evdi. Kimse, kimin oraya nasıl geldiğini bilmezdi; kiracıları birbirine bağlayan dostluktan söz etmek şöyle dursun komşuluk bile yok denecek kadar azdı. Bu apartmanda kastlar yaşıyordu, sınıflar, mezhepler; oysa zemin katlı eski binalarda yaşayanlar hâlâ ailelerdi, birbirlerine dost ya da düşman olsunlar, aralarında çözülmeyen bir bağ olan insanlar.

Binada iki Yahudi aile yaşıyordu. Biri, ikinci katın bütün sokak cephesini kiralamıştı; Yahudilerin yenilikçi hareketinden "neolog", "ilerici" "monden" ve "burjuvalaşmış", içine kapalı, kibirli bir yaşam süren, binadakilerle tanışmaya heves etmeyen zengin bir Yahudi ailesiydi. Diğeri ise zemin katta, arka cephede, avluda oturan yoksul, kalabalık ve şaşırtıcı şekilde çoğalan bir "Ortodoks" Yahudi ailesi. Bu aileye sürekli yeni akrabalar geliyor, bebekler doğuyor ve bayram günleri, misafirlerin ve aile üye-

lerinin hep birlikte, yaşamsal kararlar almaya hazırlanan bir toplantıdalarmış gibi kopardıkları gürültüden ve telaştan karınca yuvasına dönen üç göz karanlık bir evde yaşıyorlardı. Bu "yoksul Yahudi"ler, genellikle Galiçya giysisi giyer ve dinî vecibeleri kesin biçimde yerine getirirlerdi. Aslında gerçekten yoksul muydular, bilemiyorum ama binanın Hıristiyan sakinleri, kendine dönük, zengin "neolog"lardansa onları yeğlerdi. Zemin katın "yoksul Yahudi" ailesinden bazıları zamanla özel saç biçimlerinden vazgeçip kaftanlarını attılar, sivil giysiler giymeye başladılar, tilki kürkünden şapkalarını da çıkarıp saçlarını kestirdiler, tıraş oldular, modern giysiler giydiler. Bu büyük değişim, hızla yaygınlaştı, çocuklar devlet okuluna gitmeye başladı, hatta içlerinde liseye kaydolanlar oldu. On on beş yıl geçtikten sonra, binada kaftanlı Yahudi kalmamıştı, hoş, artık kentte de kalmamıştı. Öyle çok çocuk girip çıkardı ki o eve, tek tek anımsamıyorum artık. Bu aile, apartmanın Hıristiyan sakinleriyle öteki seçkin "neolog" aileden çok daha candan ve nazik bir ilişki içindeydi. Binadakiler onları himaye eder bir tonla, neredeyse şımartır gibi konuşurlardı; onlar "bizim Yahudilerimiz"diler, "çok dürüst, mert insanlardı", hani neredeyse herkese bizim büyük, modern binamızda Yahudilerin, gerçek Yahudilerin oturduğunu böbürlenerek anlatacaktık. İkinci katın zengin Yahudileri ile az rastlaşırdık. Onlar sosyetik bir hayat sürüyorlardı, sık sık seyahat ediyor, çocuklarını Katolik liselerine gönderiyorlardı. Evin, sıska, mutsuz, kalp hastası hanımı, çok güzel piyano çalar, giysilerini de başkentte diktirirdi. Binadaki burjuva ve küçük burjuva kadınlar haliyle ona gıpta ederlerdi. Varlıklı hanımefendinin elbiseleri göze batar, dedikodu konusu olurdu; ben de "alt tarafı bir Yahudi" olan kat komşularımızın bizden daha refah içinde ve güzel bir hayat sürmesini, zengin hanımefendinin annemden daha iyi yerlerden giyinmesini, daha çok piyano çalıp daha çok gezmesini haksız ve yakışıksız bulurdum, "Her şeyin de bir sınırı var ama," derdim. Ortodoks aileyle, çocukları dahil, daha iyi anlaşıyorduk. Haysi-

yetlerini koruyarak Yahudiliklerini kabul etmeleriyle, sıkı sıkıya bağlı oldukları yemekleriyle, giysileriyle, özel bayram âdetleriyle, Alman, Yiddiş ve Macar sözcükleri gizemli biçimde harmanladıkları yabancı ve tuhaf lehçeleriyle, gönüllü olarak üstlendikleri, üstüne basa basa vurguladıkları farklılıklarıyla, merhamet duyulacak, egzotik bir kabile gibi geliyorlardı bize; her iyi Hıristiyan'a, böyle aciz yabancılara yardım etmek yaraşırdı. Annem her sonbaharda loğusa yatağında yatan teyzeye bazen komposto gönderirdi, onlar da bize, Paskalya zamanı güzel, temiz bir tülbent içinde "hamursuz" yollardı, kibarca teşekkür eder, ilgiyle incelerdik hamursuzu, ama sanırım hiç kimse, hizmetçiler bile elini sürmezdi. Bu aileye acımış, onları kabullenmiştik, ama ehlileştirilmiş zencileri kabul eder gibi. Annem bazen onlarla sohbet ederdi, elbette sadece temizlik yaptığı sırada yukarı kattan aşağıya seslenir, hal hatır sorardı ve yıpranmış, peruklu, aralıksız bebek emziren kadıncağız sessizce yanıt verirdi: "Evet hanımefendi." Annemin Yahudi kadıncağıza sınıf farkını hissettirmek istediğini sanmam, buna gerek de yoktu; aile, aradaki farkı zaten kabullenmişti, laubali olmak alt kattakilerin aklının ucuna bile gelmezdi; ancak çok sonraları o ailenin de kendi farklılığını korumaya en azından Hıristiyan aileler gibi belki de bizden daha kıskanç bir şekilde önem verdiğini ve bizim yakınlaşma çabalarımızı kendilerine özgü bir gururla ve mesafeli bir davranışla savuşturduğunu fark ettim. Apartman sakinleri bu "zavallı Yahudiler"e kol kanat germişti. Bayramlarına, özel âdetlerine saygı gösterirdik. Neologlar elbette bayram âdeti diye avluya çadır kurmadılar, Kiliseye de nadiren gidiyorlardı. Babam bir keresinde şaşkınlık içinde biraz da öfkeyle, varlıklı Yahudilerle aynı trende yaptığı yolculuğu anlatmıştı, mart ayı sonunda vagonda tropikal meyveler, pamuğa sarılı taze üzüm yemişler; gece boyu bunu konuştuk, hem şaşırmış hem sinirlenmiştik, bu "yüzsüzlük" özellikle annemi çok kızdırmıştı.

İki Yahudi ailesi hiçbir zaman birbirlerine gidip gelmediler. Neologlar adeta başka bir gezegende yaşıyorlar-

dı. Adam fabrikatördü, bölgenin cam üreticisiydi, sık sık iş yolculukları yapardı; şişman, irikıyım, kel kafalı bir adamdı, karısını çok hırpalardı; erken çökmüş kederli karısını kasiyer kızlarla aldatırdı ve elbette kentte herkes bunu bilirdi. Karısı, bu kötü kadere biraz da romantik bir edayla katlanır, açık pencerenin önünde çok güzel ve uzun uzun piyano çalardı. Apartmandaki herkes bu ailenin "koşer" yemek yemediğini bilirdi; domuz yerler, domuz yağı kullanırlardı, bina sakinleri bundan pek hoşlanmıyordu. Eğer küçük burjuvalarla dolu bu apartmanda bir "Yahudi sorunu" olmuşsa bunun kaynağı asla kalabalık nüfuslu Ortodoks ailesi değildir. Apartman sakinleri olarak bizler, alt kattakilerin kaftanlar içinde gezen ve bukleleri dalgalanan Galiçyalı akrabalarını, kusursuz biçimde medenileşmiş cam fabrikatöründen ve ailesinden çok daha sempatik buluyorduk. Neologların yüksek standartlı burjuva yaşam biçimlerini acayip bir kıskançlıkla izliyor, ne olduğunu bilemediğimiz bir şeyi sakınıyorduk onlardan. Kısıtlı sosyal temasımızda, adam Hıristiyanlara karşı kibar ve kayıtsızdı; zemin katın "yoksul" Yahudilerine ise tepeden bakar ve kibirli davranırdı. Bize ebeveynlerimiz Ortodoks ailelerin çocuklarından uzak durmamızı hiçbir zaman söylemedi, bize hiç kimse bu benzi soluk, kocaman gözlü, tuhaf, eski püskü giysiler içinde minyon yetişkinleri andıran, kafalarından takkeyi oyun oynarken bile çıkarmayan, sabırsız, oyun sırasında defalarca Hıristiyan çocuklarla "şabesgoy"[1] diye alay eden (neyse ki ne dendiğini anlamayan Hıristiyan çocuklar aldırmıyordu buna) çocuklarla oyun oynamayı yasaklamadı. Avluda büyüyen biz Hıristiyan çocuklarla yarım düzine Ortodoks çocuk mutlu mutlu oynardık. Oysa okula bile "Fräulein" eşliğinde giden ve mürebbiyelerle büyüyen cam fabrikatörünün beyzadeleri, Yahudi proleterlerin arasına karışmamaya çok özen gösterirlerdi. Ortak oyunlarımıza asla katılmazlardı. Bu kendini beğenmiş ayrımcılık adalet duygumu o kadar zedele-

[1] "Yahudi değil!" Yiddish, yani Eskenazi Yahudilerinin (genellikle Orta Avrupa'daki Yahudiler Eskenazi Yahudileridir) konuştukları bir diyalekt. (Y.N.)

mişti ki, bir gün öğleden sonra, üçüncü sınıfa giden en büyük oğullarını kandırıp kazan dairesine kilitledim ve görevimi başarıyla yerine getirmiş olmanın rahatlığıyla eve gittim. Gece boyunca sustum. Polis kayıp çocuğu aramaya koyulduğunda da sustum, fabrikatörün hanımının çığlıkları evde yankılandığı zaman da sesimi çıkarmadım. Kalorifer görevlisi sabah çocuğu buldu. İşin garibi bu çocuk beni hiçbir zaman ele vermedi. Hantal, uyuşuk, uykulu bakışlı bu yeniyetme inatla sustu; ifadesi alınırken de, sonrasında da. Bu özel intikam alma biçimini hiç yüzüme vurmadı. Yıllar sonra arkadaş olduğumuzda da olanların hiç sözü geçmedi. Kim bilir, belki hak vermişti bana. Çocuklar çabuk yargılar; temyiz hakkı tanımaksızın.

Zemin kattaki ailenin çocukları giyim kuşamlarını yavaş yavaş değiştirseler de avluya her yıl çarşaflar ve halılarla çadır kurmaktan vazgeçmediler. Aile babası, bu acayip ve sessiz kabile reisi, öğleden sonraları oraya çekilir ve bu alışılmadık mekânda uzun uzun kalırdı; oğulları ibadet ettiğini söylerlerdi; bir keresinde çarşafın kenarından dikizlemiştik, çadırın ortasında bir sandalyeye oturmuş, üzgün üzgün yere bakıyordu, belli ki canı sıkılıyordu. Bir sabah binamız tuhaf bir telaşla uyandı. Zemin katta kaftanlı birtakım Yahudiler belirmiş, dairenin içine bir sürü yabancı doluşmuştu. Nihayet oğlanlardan biri, dokuz yaşındaki Lajos, kalabalıktan sıyrılıp vakur ama kederli bir ifadeyle sorularımıza yanıt verdi.

"Babam dün gece öldü. Amma can sıkıcı şey!..." dedi; tam bir umursamazlık ve küçümseyiş vardı halinde. Bütün gün burnundan kıl aldırmadı. Böbürlenişlerine daha fazla dayanamayıp gün batarken özel bir nedeni olmadan dövdük onu.

3

Biz birinci katta oturuyorduk. Bitişiğimizde banka vardı. Çok eskiden banka üç uzun, karanlık odayı kiralamış; merdiven boşluğu müdürün odasına açılırdı, yan oda-

da kasa durur, avludaki odada muhasebe tutulurdu. Babamın çalışma odasıyla müdürün bürosunu bir duvar ayırıyordu. Bu duvarda "gizli bir bölme" açılmıştı. Müdür babama bir şey göndermek istediğinde, gizli oyuğun teneke kapağını açıp mektubu, belgeyi veya davalık senedi yollardı. Bu "patriarkal" muamele biçimi onyıllar boyunca mükemmel işledi ve banka iyice gelişti. Muhasebede iki yaşlı hanım çalışıyordu; veznedarlık görevini, yaşamındaki değişimi kırgın bir ifadeyle taşıyan, kredi çeken ya da faiz ödeyen köylülere kışladaymış gibi bağıran, gereğinden önce emekli olmuş bir süvari yüzbaşı üstlenmişti. Bu süvari, yoksul bir öğretmen olan aşkıyla evlenebilmek için rütbesinden vazgeçmiş. Bu girişimi sonucunda da bir daha dünyada yerini bulamamış, eski işine dayanılmaz bir hasret duyarak kendini içmeye vermiş ve süvari yüzbaşıları veznedar yapan aptal dünya düzenine sövmeye başlamıştı. Dinmek bilmeyen bir arzuyla "bir şeyler olmasını" bekliyordu. Dünya savaşının ilk günü eski üniformasını yine giyip kılıcını şakırdatarak bankaya vedalaşmaya gelen ve kendisine saygıda kusur etmeyen eski üstlerinin sorularına bıyığını burarak kısa yanıtlar veren bu itibarını yitirmiş süvari yüzbaşıdan daha mutlu insan görmedim. Çok şükür nihayet "bir şey olmuştu". Bu adam, pek çokları gibi coşkuyla savaşa katıldı ve savaşın ilk yılında da öldü.

Aslında küçük banka, "bizim bankamız", kattaki loş yerinde işlerken, savaşın henüz sözü bile edilmiyordu. Banka müşterileri merdiven boşluğuna yuvalanır, omuzlarında heybeleri, üstlerinde koyun postu gocukları, kaderlerini beklerlerdi. Bunların büyük kısmı bölgenin daima az ürün veren, beş hektar toprağa sahip olanın çiftlik sahibi sayıldığı kuzey ilçelerinden gelen yoksul köylülerdi; bu kısır topraklar, kıraç yaylalar, iki yüz iki yüz elli hektarlık mal sahibini bile bolluk içinde yaşatmaya yetmiyordu. Bu yerli Slovaklar pek az Macarca bilirdi, hizmetçiler bile tuhaf, kendine özgü Slovak-Macar karışımı bir dille anlaşırlardı. Yerli eşraf takımının resmî konuşma dili ise Macarca'ydı ama aileleriyle buraya göçmüş Macarlar, evlerin-

de Saksonvari bir Almanca'nın *zipser* denen ağzıyla konuşurlardı. Bu kasıtlı bir tutum değildi. Kentin atmosferi Macar'dı aslında ama ceketlerini çıkarıp ayaklarına terliklerini geçiren erkekler de akşam yemeğinden sonra sözü Almanca'ya çevirirdi. Çocukluğumun en ışıklı, en göğsümü kabartan anılarından biri, apartmanımızda bir bankanın olmasıydı. Gerçek bir banka, veznedarıyla, nakit parasıyla, içeri girip birtakım kâğıtların imzalandığı ve karşılığında para alınan bir banka. O zamanlar gerçekten de açık, bulutsuz, günlük güneşlik basit bir şeydi bankacılık. Köylüler sabah erken torbalarında salamları, *pálinka*'ları,[1] noterin hazırladığı tapu senetleriyle sıralarını beklerlerdi. Her öğlen saat on ikide "denetim" olurdu. Yönetim kurulu üyeleri, iki yaşlı rahip, banka müdürü ve hukuk danışmanı, kısa süren "temsilciler kurulu toplantısı" için bir araya gelir, yüz, iki yüz koronalık kredileri onaylar, muhasebede senetleri düzenler ve müşteriler öğleden sonra kredilerini alıp giderdi. O günlerde dünyayı saran para bolluğu bizim küçük kentimizde de yayılmıştı, hâlâ ferdi kredi veriliyordu ve emekli süvari yüzbaşı veznedar, "adi-hususi" senetleri de ödüyordu. Vadesi dolunca köylü borcunu öder, eğer ödeyemezse on beş hektarın yarısı mezata çıkarılır, onu da banka satın alırdı. Basit bir ticari işlemdi bu; doğa olayları gibi tutarlı ve sakin. Banka para doluydu ve giderek büyüyordu. Apartman çocukları olarak bizler babacan, sevimli bankamızla gururlanıyorduk. Yetişkinlerin parasal sırları, çocukları cinselliğin gizemi kadar heyecanlandırır. Bizim binada, yetişkinlerin en çok konuştukları en değerli şeylerini kalın ve basit bir çelik kasada koruduklarını bilirdik. Borç para isteyeceklerin yüzündeki yalvarıcı ifadeyi sezer, sızlanmalarını, yakınmalarını dinlerdik. Bankada çalışan hademeler de dahil herkesi, "el etek öperek" selamlarlardı. Binada böylesine iyi kalpli bir aile bankası olduğunu bilmek, apartman çocuklarına heyecan veriyordu. Bu binada yaşayıp bu bankaya ait oldukça başımıza kötü bir

[1] Macar meyve rakısı (Ç.N.)

şey gelmez sanıyorduk. Sanırım ebeveynlerimiz de bizimle aynı düşüncedeydi; bina bankanındı ve apartman sakinlerinden biri muhtaç olduğunda banka hemen kira ödemesini erteler, ihtiyacı olanlara ufak tefek borç da verirdi. Bankanın parası biraz da aileninmiş gibi geliyordu bize; rahat, güvenli, ikirciksiz bir dünyaydı bu; kiracılar borç almak için bankaya, bir aile büyüğüne, zengin bir akrabaya gider gibi gider, banka da verirdi, borçlunun evinden kaçacağını kimse düşünmezdi bile. Çocuklar paradan içgüdüyle anlarlar. Bankanın gölgesinde doğup himayesinde büyüdüğümüz ve bütün nimetlerinden yararlandığımız için kendimizi şanslı hissediyorduk. Bankamız var oldukça sırtımız yere gelmezdi, tek bu sevimli, iyi bankayla aramız hep iyi olsun yeterdi. Bu çok da ulvi olmayan yaklaşım, grotesk hisler, öğrencilik yıllarım boyunca, hatta yurtdışı serüvenlerimde de uzun zaman bana eşlik etmiştir; o zamanlar banka çoktan iflas etmişti, yine de kendimi mali meselelerde huzur ve güven içinde hissederdim, sanki parayla çocukluğumdaki mükemmel ilişki sürüyordu hâlâ, çocukluğum boyunca oyun arkadaşım olan para bana acımasız olur muydu hiç!

Banka iyi işliyor, bankaya dahil olan herkes de kalkınıyordu; memurlar da, hademeler de. Memurlardan biri koro kurmuş, diğeri yazarlığa soyunup yöredeki kale kalıntıları efsanelerini iki cilt halinde yayımlamıştı. Herkesin amatör işlere zamanı oluyordu. Bankaya yeri artık dar gelmeye başlamıştı. Palazlanan sanayi şövalyeleri gibi inşaata başladı ve avluda kendisine camdan bir peri sarayı inşa etti. Camdan bir kiliseye benzeyen muhteşem bir yapıydı bu. Kalın cam levhalar Almanya'dan gelmişti, gişelerin bulunduğu salonun üzerine ileride benzerine yurtdışında bile az rastlayacağım muhteşem bir kubbe yapıldı. Köylüler yeni "banka sarayına" "Betlehem" *(Beytülhalim)* derlerdi. Birbiri ardına civar köylerden gelir, sessiz ve vecit içinde, cam kubbenin altında, kilisedeymiş gibi fısıldaşırlardı. İhtiraslı kapitalizm, burada dünyanın bir ucunda, kendisine, görkemli ve vecde erdiren küçük bir

kilise dikmişti. Gören herkes böyle düşünüyordu; bu gereksiz, şaşaalı, abartılı ve şatafatlı yapıyı başka türlü açıklamak zaten mümkün değildi. Burada gerçek bir bankada olması gereken her şey mevcuttu; bankanın sihirli sözcük söylenince açılan, insan kalınlığında zırhlı kapılarla girilen zırhlı salonu, kapitone kapılı danışma salonu, yeni hesap makineleri, daktilo makineleri, hatta belki parası bile vardı. Özellikle biz büyük apartmanın çocuklarını, kapıcı dairesinin karşısına yapılan ve temelleri toprağın çok derinlerine atılan zırhlı salon çok heyecanlandırırdı, çelik çekmecelerin hazineler ve değerli taşlarla dolu olduğunu hayal ederdik. Hoş ve berrak bir kapitalizmdi bu. Şaşkın bakışlarımızın önünde sihirli değnekle bir masal kalesi inşa edivermişti. Durumdan yalnızca, servetlerini katın loş odalarındaki derme çatma para dolaplarında görmekten hoşlanan yaşlı mevduat sahipleri, parası olan eski kafalılar hoşnut değildi, onlar bu camdan saray ve çelik mahzeni görünce kafalarını sallayarak, kuşkuyla mırıldanıyorlardı: "Bu değirmenin suyu nereden geliyor?"

4

Bankayı "Endre Ağabey" yönetiyordu, çok büyük enerji ve emek harcayarak. Endre Ağabey, tanınmış bir aileden geliyordu, hukuk okumuştu, o zamanki bütün kuşak gibi başarıyı "serbest meslekte" aramış, kentin hiyerarşisinde ilerlemek ona yetmemişti. *Gentry* (mülksüz soylular) sınıfının bu avukatlık, doktorluk, öğretmenlik gibi mesleklerde çalışma arzusunu çocukluğumda yakından gördüm. Sonraları çağdaş edebiyatın o dönemi ve dönemin aktörlerini yanlış andığını fark ettim. Endre Ağabey bedenine ve ruhuna aykırı bankacılık işine kendini yürekten adamıştı, resmî çalışma saatlerine titizlikle uyar, avlanan, kumar oynayan, efendilik taslayan, gece yarısı kart oynarken kumarhane arkadaşının senedini kabul eden taşralı memur tipine hiç benzemezdi. Gerçek ha-

yat her zaman başka türlü olur. Endre Ağabey ekonomi dehası değildi elbet ama avlanmaktan ve kart oynamaktan daha çok bankada çalışmakla vakit geçirirdi; biraz okur, arada bir seyahate de çıkardı, ölçülü yaşardı ve soyluluk alameti olarak da soyluların simgelerinden biri şövalye yüzüğünden başka hiçbir şey taşımadı. Banka ağır aksak işliyordu, doğası gereği kendiliğinden genişleyerek... Endre Ağabey borçların memurlar tarafından "bankanın kurallarına" uygun biçimde takip edilmesine titizlik gösterirdi. Sanırım, Çiganların alnına, senede pul yapıştırır gibi banknot yapıştıran ve "ahbaplara" olur olmaz kredi onaylayan taşralı tasarruf sandığı müdürü tipini tasvir etmekten daha kolay bir şey olamaz. Sáros veya Zemplén kentlerinde böylelerini görmek mümkün olabilirdi ama bizim kentimizde, bu sert memurlar diyarında, asla. "Banka Müdürü" Endre Ağabey, ofisine her zaman tam vaktinde gelir, dirsekliğini takar ve akşama kadar didinirdi. Bankaya başkentten büyük bir mali kurum kredi vermişti ve Peşteli müdürler, kibirli, yaşlı Yahudiler, her yıl Endre Ağabey'in faaliyetlerini teftişe gelirdi. Bu yaşlı Yahudiler ava çıkar, senli benli konuşur, soyluluk taslarken biz de onların kendine özgü acayip alışkanlıklarıyla ara sıra dalga geçerdik. Endre Ağabey banka müdürü koltuğunda otururken de aslında babasının, büyükbabasının sahibi oldukları topraklarda yaptıklarından farklı bir şey yapmadı: Köylüler vaktiyle nasıl ya angaryayı yerine getirdiler ya da ürünün yarısını teslim ettilerse, bugünkü yükümlülüklerini, yani vadesi gelen faizleri zamanında ödemelerine dikkat etti; aslında yalnızca biçim değişmişti.

Köylüler çok mu sömürülüyordu? Sanmıyorum. Yalnızca tahsilat düzenli olmalıydı, "ekmeği kazanmak gerekiyor"du. Çiftçilerle "çalıştıkları" sürece pek sorun çıkmamıştı. Ancak sonraları, Endre Ağabey karışık birtakım ailevi sorunlar yüzünden işinden ayrılıp da yerine başkentten, sömürge denetçisi edası ve büyük reform planlarıyla gelen bir bankacı geçince, ilk bunalım yaşandı. Yeni müdür bankaya yatan paralardan, o zamanların Hegyalja şaraplarını satın alan Polonyalı şarap tüccarlarına iyi niyet-

le de olsa, rehin karşılığı yüklü miktarda lombard kredisi verince, banka çok para kaybetti, milyonlar gitti. Babam o günlerde müşterilerin parasını özel bir yolla nasıl kurtardığını ara sıra anlatırdı; başkentteki mali kurumun, o zamanlar Endre Ağabey'in halefi olarak atanan bu sömürge denetçisini el üstünde tutan müdürüne gitmiş; uluslararası ünü olan, çok zengin ve itibarlı banka başkanı, babamın anlattığı sıkıntılı durum üzerine omuz silkerek, "Öyleyse buyurun iflasa beyler!" demiş. Babam bunun üzerine usul usul "Dediğiniz gibi olur ancak bu üzücü bilançoda ekselanslarının adı da yer alır," deyince ünlü banka başkanı sinirle başını kaldırıp zile basmış, içeri gelen müdüre, "Tamamını ödeyeceğiz," komutunu vermiş. Bu iki kelimelik cömert cümlecik, Peşteli büyük banka için milyonlara mal olmuştu. Ama banka müşterileri paralarını faiziyle birlikte kuruşu kuruşuna alabilmişlerdi. Bu hikâyeyi, kapitalizmin altın yıllarının efsanesi olarak defalarca dinledim.

5

Babamın küçük kardeşi olan vaftiz babam, karşımızdaki üç odalı dairelerden birinde birkaç yıl oturdu. Son derece alıngan, asabi bir insandı ve babam dahil ailedeki herkes, ona narin bir porselen gibi davranırdı. Vakur ve yalnızlığı seven bir insandı. Mühendislik okumuştu, teknik işlerden öyle iyi anlardı ki, bir yıllık askerliğini yaptığı topçu birliğinde muvazzaf olarak kalmasını istemişler, hatta yalvarmışlar; aile içinde böyle anlatılırdı hikâyesi. Kuşkusuz, doğası, eğilimleri ve ruh yapısı subaylık mesleğine uygundu; sivil hayata, özellikle de küçümsenen mühendislik mesleğine kendini yabancı hissediyordu. Sinirliydi, sürekli aşağılandığını zanneder, "nahoş olaylar"a karışır, dünyadaki yerini bulamamış bir insan izlenimi verirdi. Mühendislik, doktorluk meslekleri o zamanlar biraz küçümsenir, beyefendilere yakıştırılmaz, iyi bir aileden gelen genç beyzadeler doğal olarak hukuka heveslenirler, onların lavmanla ya da çini mürekkebi ve pergelle ilgilen-

meleri yakışık almazdı. Amcamın, "aşağılık kompleksi"ne (kendisinin bilmediği ve genç Freud'un bile o zamanlar çalıştığı Charcot Kliniği'nde, histerik hastalara bakarken bihaber olduğu bu tanıya) ailemin yüzyıl sonunda taşrada, feodal düzen yandaşı tutkulu Macar milliyetçiliği dünyasındaki toplumsal durumu da neden olmuştur. Köken olarak Saksonlardandık; atalarımız 17. yüzyılda Macaristan'a göçmüş, Habsburglara sadakatle hizmet etmişler, İmparator II. Leopold, ailede "Maden Ocağı Kontu Kristóf" adıyla anılan ve Máramaros maden ocaklarını işleten büyükbabamıza asalet unvanı vermiş. Ailemiz Macar ruhunu ancak Özgürlük Savaşı zamanında bulmuş, aileden birçokları Jozef Bem'in ordusunda savaşmışlar, hatta dedelerimizden biri olan Zsiga'nın teslim olduktan sonra rütbeleri sökülmüş, Venedik, ondan sonra da Milano İmparatorluk Alayı'na sürülmüş; dedem orada rütbelerini birer birer geri almış ve nihayet muhafız yüzbaşı olarak emekliye ayrılabilmiş. Oysa devrim öncesi Viyana'sında ailem sevilirmiş. Onları "güvenilir unsurlar" olarak kabul ederlermiş. Büyükbabam, 1828'de Óbuda Meclisi'ne seçildiğinde Viyana'ya gitmiş ve İmparator Franz tarafından kabul edilmiş; Viyana'dan Máramaros'a, kardeşine yazdığı mektup şöyle: "Macar Kralı adlı otelde kalıyorum. Burada yaşam çok pahalı. Oda ve yakıt için günde beş forint veriyorum. Hükümdar lütufkâr biçimde karşıladı beni. Atalarımızı anımsadı '*Ja, ja*' dedi, '*auch sie haben gute Zeignisse bei mir.*'"[1] Büyük bir olasılıkla 1828'de Viyana'da lütufkâr bir şekilde kabul edilen ve imparatorun o günlerde iyi dileklerle ödüllendirdiği bu Alman isimli memur, imparatorluk sarayında Habsburg yanlısı bir Macar askeri sayılıyordu. Özgürlük Savaşı sırasında aile, devrimcilere katılmış, adını Macarlaştırmış. Kossuth'un bakanlığı zamanında bu konuda çıkarılan kararname 1848 Ağustos'unda resmî gazetede de yayımlanmıştı. İnançlarında ve eylemlerinde sonuna kadar Macar'dılar; özellikle babam ve kar-

[1] (Alm.) Evet, evet, bende iyi referanslarınız var.

deşi. Yabancıyken sonradan buraya kök salan ailelerin bu gayretli, içten yurtseverliği tuhaf bir olguydu. Köklü Macar aileleri de, Büyük Macaristan potasında Macarlaşan yabancıları hoş karşıladılar, hatta onların atalarından miras aldıkları yabancı kökenli bazı erdemleri olduğunu kabul bile ettiler. Atalarım Sakson demircilermiş ve sanırım bu özel ve bana hiç uymayan, doğama aykırı, saplantılı *pflichtgefühl*'ü[1] onlardan miras aldım ama yüzyıldır birlikte yaşamamıza rağmen çözemediğimiz bir farklılık, yabancılık hep kaldı. Ailenin manevi yapısı Katolik'ti, yalnızca aile kütüğüne göre değil, gönülden öyleydiler. Sosyal ilişkilerde de, içgüdüsel olarak Protestanlardan uzak kalmaya çalışırdık, onların da bizden uzak kalmaya çalıştıkları gibi, ama gündelik yaşamda bu hiç dillendirilmezdi.

Küçük amcam, "kabul gördüğü" halde, Sakson kökeniyle, Almanımsı adıyla, Avusturyalı soylu unvanıyla yüzyıl sonu Macaristan'ın asil, büyük "aile"sinden sayılmadığını belli belirsiz bir kaygıyla hissederdi. Aile üyeleri içinde kısa sürede bu Macar soyluluk hastalıklarına yakalanan o oldu. Sürekli aile belgelerini toplar, arma ve taçların resmini yaptırırdı, babam ve annem için birleştirilmiş bir asalet arması icat etmişti. (Tanrı bilir verileri nereden toplamıştı çünkü annem yoksul bir değirmencinin, Morva Molnar'ın, soyundan geliyordu ve korkarım, soyluluk imtiyazlarına hiçbir zaman sahip olmadı. Hoş, annem ve akrabalarının bununla pek de ilgilendikleri söylenemez.) Bu soyluluk özentisi, sonunda amcamın mağrur ve asabi ruhunda özel bir ifadeye dönüştü, kentteki cemiyet yaşamından uzak kalmaya çalıştı, onlara yaltaklanmadı, uzun süre yurtdışında dolaştı, Bosna'da demiryolu ve tüneller inşa etti, sonra da Fiume'ye taşınıp bir Fransız şirketinin verdiği görevle Dalmaçya sahiline bugün de elektrik sağlayan bir santral yapımında çalıştı. Bu sırada en büyük klasik Macar oyun yazarının[2] soyundan gelen alımlı ve

[1] (Alm.) Görevbilirlik
[2] Imre Madách (Ç.N.)

suskun bir Nógrádlı kızla evlendi. Çocukken edebiyat tarihinin ünlü Nógrád Şatosu'nda, huzursuz ruhlu, erkeklik çağının sonbaharında çıldıran dâhi Macar oyun yazarının ünlü eserinin dizelerini yazdığı bu Nográd Parkı'nda çok zaman geçirdim. Bu "edebi akrabalık", amcamı gözümde Olimpos ışıklarına sarıp yüceltiyordu. Doğrusu edebiyatla çok da ilgili değildi. Gençliğinde karşımızda, avluya bakan üç odada tıpkı bir Fransız roman kahramanı gibi "bekâr hayatı" yaşadığı zamanlarda öyle sinirliydi ki, bir seferinde uşağına bir tokat attığını bile hatırlarım, çocukluğum ondan korkarak geçti, sonraları acıdım ona. Sınıflar arasında kendisine bir yer bulamamıştı. Nógrád civarındaki köyde inzivaya çekilerek kırgın bir hayat sürdü ve ne orada, ne aramızda ne de gurbette meslektaşlarının yanındayken evinde hissedebildi kendisini. Tanıdığım ilk ciddi ve inançlı antisemitti ve biri ona aslında sınıflar arasındaki bu kırgın tedirginliğin, "benim ülkem bu dünyada değil"[1] tavrının ne kadar da içgüdüsel bir Katoliklik ya da Yahudi özelliği olduğunu söylese eminim çok şaşırırdı.

6

Binamızda iki "işletme" vardı: Gündüzleri üst kattaki banka müşterilerini istihdam eder, geceleri ise zemin katta Kafe olarak adlandırılan meyhane saf küçük burjuvaları kasiyer kadınla ve Çingene çalgıcılarla yağmalardı. Apartman sakinleri, ahlaki konularda öylesine katı tavırlı olan aileler, bu zemin kat işletmesini makul karşılar, hoş görür, geceleri namus uykuya çekilince zemin katta yapılan kankan danslarına seslerini çıkarmazlardı. Kafenin, kahve içip gazete okuyan gündüz müşterileriyle ilgisi yoktu, zaten gün içinde açık bile olmazdı. Akşam olunca kepenkleri kalkar, duvar diplerine birkaç teneke masa atılır ve "büfe"de, boyalı saçlı, dönemin zevkine uygun etine

[1] Hazreti İsa'nın sözü (Ç.N.)

dolgun kadınlar *knikebájn*[1] ve çay hazırlardı. (Şampanya benzersiz bir lüks sayılır, "kabadayı subaylar" bile böyle bir israfa nadiren kalkışırdı. "Kabadayı subaylar" kavramı aslında bizim kentimize oldukça yabancıydı, çünkü süvari alayı elli kilometre ötede, komşu kentte konuşlanmıştı, bize yerleşen topçu ve piyade erleri, daha seyrek, daha gösterişsiz âlemlerle, *knikebájn* ve ucuz şarapla yetinirlerdi.) Bu akşamcı mekânını genellikle celepler, pazarcılar, toprak sahipleri ve felekten bir gece çalmak için civardan gelen Yahudi emlakçiler mesken tutmuştu. "Beyefendiler" buraya ancak çakırkeyifken uğrardı, o zaman demir kepenkler indirilir, yataklarında uyuyanları bile uyandıran özel bir eğlence düzenlenirdi. Evdekiler şaşılacak şekilde bu durumu kabullendiler ve "kafe", uzun yıllar boyunca zemin katta açık kalabildi. O zamanlar polis yurttaşın işine fazla karışmazdı; kırk bin canın yaşadığı kentte asayişi sağlamak için topu topu on beş polis çalışırdı, çocukluğumda her birini tek tek tanıdığım ve adlarıyla seslendiğim on beş yaşlı "işe yaramaz"! Karakol, İtalyanvari ön cephesi kemerli, yıkık dökük, köhne bir binadaydı, ama genellikle boş olurdu, nezarethanesinde yalnızca polislerin sabaha karşı, yeşil muşambayla kaplı, tabuta benzer tekerlekli arabayla sokak köşelerinden topladığı iflah olmaz alkolikler uyurdu. Fahişeliğin oldukça kibar ve bariz pahalı türü, bizim "kafe"de geceden geceye sunulmaktaydı. Bıçaklama bile olmuştu burada; bir gece bina bir kadın çığlığıyla uyandı; çocuklar, yetişkinler geceliklerle koridora fırladılar, kapıcı "kafe"de çalışan saman sarısı saçlı bir kızın yumuşak yerlerine on tırnağıyla yapışmış çizmeli, kedi bıyıklı, kana susamış bir herifi avluda süpürgeyle kovalıyordu. Bu tüyler ürpertici sahne, keskin ve soğuk sabah ışığında, eşsiz bir tiyatro sahnesi etkisi bırakmıştı üzerimde. Bu meyhane bankaya herhalde tuzlu bir ücret ödüyordu ki, böylesi bir rezalete neden olan, ahlaka aykırı gürültü patırtılar mazur görülüyordu. Kurnaz, tüc-

[1] Yumurta sarısıyla hazırlanan tatlımtırak içki. Bir tür pálinka (Ç.N.)

car ruhlu bir Çingene kemancı olan meyhane sahibine, çok sonraları çıkması söylendi ama ahlaki nedenlerle değil, bankanın o yere ihtiyacı doğduğundan. Anlaşılan satık gece gelirini gözden çıkarmak mümkün olmuştu.

Gündelik sağlık gereksinimlerini gidermek amacıyla iki genelev vardı kentte, biri ucuz ve sıradan olanı Bástya Sokağı'nda, diğeri ise Fegyverház Sokağı'nda yüksek dereceli memurların ve subayların gidebildiği daha kalburüstü ve temiz, tek katlı bir bina. Sokak aşklarının bu iki kapalı kurumsal mekânı arasında, baştan sona alçak evlerle bezeli Virag Sokağı'nda, düzineyle özel işletme çalışıyordu: aşkın seyyar satıcıları. Kibar, tatlı dilli bir yeraltı aşk dünyasıydı bu; bekâr delikanlılar ve tabii ki evli beyler, subaylar ve genç rahip okulu öğrencileri büyük gizlilik içinde bu evlere giderdi. Neredeyse değişmeden, ortaçağdan kalmış sıvalı pencereleriyle, hiç açılmayan kapılarıyla, yeşil ve kahverengi yağlıboyalarıyla parıldayan pürüzsüz sokak cepheleriyle ne iş yaptıklarını yabancılar önünde bile gizlemeden çalışırlardı. Beyler bu evlere "kafe sonrası" uğrar, salonda, hoş sohbetler gece yarısına kadar sürerdi; patronlar kızları sık sık değiştirirdi. Doğduğum kentte böyle bir eve bir kez gittim, çok gençken, on üç yaşındayken. Sonraları memlekette böyle yerler aramaya utandım fakat bu ilk ve tek ziyaret, acımasız bir keskinlikle yer etmiş zihnimde. Bizim apartmandaki çocuklardan biri götürmüştü beni, bir parfüm satıcısının kanı kaynayan yeniyetme oğlu. Güpegündüz Bástya Sokağı'ndaki ucuz "eve" gittik; günlük güneşlik o sessiz yaz gününde tir tir titriyorduk; kapının açılmasıyla birlikte koridorda zil çalmaya başladı, girişin hemen solunda perdelerle ve Terezia döneminden kalma mobilyalarla dolu bir odada, camlı kapının ardındaki tekerlekli koltukta, başı bağlı yaşlı bir kadın oturuyordu. *Kırmızı Başlıklı Kız* masalındaki, büyükanne kılığına bürünmüş kurt misali, bizi merakla süzüp sırıtmaya başladı. Hemen avluya çıktık. Parfümcünün oğlu burayı biliyordu; avlunun yola gelen tarafını yüksek bir taş duvar kuşatıyor, zemin katta ve birinci kattaki uzun sırada, hapis-

hane ya da hastanedeki gibi, kahverengine boyanmış kapılar odalara açılıyordu. Hiçbir yerde "kızları" göremedik; avluda kırık kanatlı evcil bir baykuş geziyordu; biraz sonra katlardan birinde bir kapı açıldı ve koridorda bir kadın belirdi, tenekeyle avluya su boşaltıp odasına döndü, bizi fark etmedi bile. Sessizce duvara yapışmıştık, laf ebesi arkadaşım bile tutuk biçimde etrafına bakıyordu, avluda cezaevindeki gibi bir sessizlik vardı.

Kısa bir süre sonra zemin kattaki odalardan birinin kapısı açıldı, perdeli pencerenin arkasından büyük olasılıkla bir süredir bizi izleyen kadın gülümseyerek odaya çağırdı; arkadaşım önde, ben bayılacak gibi bir halde, ter içinde, neredeyse kendimi kaybetmek üzere arkasında. Kadın Slovakça'yla karışık bir Macarca konuşuyordu. Başka da bir şey anımsamıyorum onunla ilgili, genç miydi, sarışın mıydı, esmer miydi, şişman mıydı, zayıf mıydı? Lekeli bir divan vardı odada, az önce kalkılmış izlenimi veren bir yatak (çünkü kuş tüyleri ısınmış beden buğusundan şişkindi), duvarın dibinde, dökülen sıvaları ve üzerine raptiyeyle tutturulmuş sağlık talimatlarını fark ettiğim, derme çatma teneke bir lavabo. Talimatları dikkatle okudum, merakımdan değil, duyduğum rahatsızlıktan, ne yapacağımı bilememekten. "Enfeksiyonu kolaylıkla önleyebilirsiniz" diye başlıyordu talimatname. Yatağın önünde bir çift kalın erkek postalı duruyordu; bir süre yatağın kenarında oturduk, arkadaşım sakin ve bilmiş görünmeye çalışıyordu ama o da çok korkuyordu aslında; kadın sigara istedi, ikimizin arasına oturdu, gülümsüyordu, yüzümüze baktı ve sustu. Hiçbir şey olmadı; arkadaşım kadına daha sonra üç altılık uzattı ve aceleyle çıktık o evden, kaçışımızı kimse fark etmedi, zaten hava kararmıştı. Karl May'ın bir romanının egzotik tüyler ürperticiliğini andıran bu macera, beni uzun süre bu tür girişimlerden uzak tuttu. Bunun da ötesinde, romansı yalanlarla beni kandırıp orada titremeye başlayan, en az benim kadar korkup ne olup biteceği hakkında benim kadar bile düşüncesi olmayan o kabadayı arkadaşım, beni derin bir düş kırıklığına uğratmıştı. Ör-

neğin kadın ve erkekler arasında yaşanan cinsel ilişkinin bizim sandığımızdan tümüyle farklı olduğunu anlatmıştı (oysa o zamanlar bir şey sandığım yoktu zaten; bir türlü aklıma yatmayan kavramlar bir sis bulutu halinde dolanıyordu kafamda); arkadaşımın anlattığına göre önemli olan adamın kadını sıkıca kavrayıp kollarından tutup burnunu ısırmasıymış. Allah bilir nereden duymuştu bunu? Sonraları söylediklerinin doğruluğundan kuşkulanmaya başladım ve küçümseyip uzaklaştım ondan.

Kentte iki "kokot" da yaşıyordu. İki yaşlıca, çok da alımlı olmayan kadın, ara sokaklardan birinde ev tutmuştu. Her zaman birlikte gezerler, yüzlerini tülle örtüp koca değirmen çarklarını andıran şapkalar takarlardı; kendi mahrem dünyalarında, kentin uçarı beylerinden bayağı saygı görürlerdi. Birinin lakabı "Limon"du, diğerine ise öğrenciler "Portakal" diye takılırdı. Lütuflarıyla ihya ettikleri erkeklerden, büyük olasılıkla Virág Sokağı'nın seyyar fahişelerinden, Çingene kızlarından ve aylak hizmetçi kızlardan daha fazla para istiyorlardı. Belki de bu yüzden "kokot" sıfatıyla ünlenmişlerdi; Limon ve Portakal, kentin cemiyet yaşamının bir parçası sayılırdı. Onlardan başka, Virág Sokağı'nda evcimen, yaşı hiç belli olmayan, iriyarı, kaç kuşağa aşk sırları öğreten bir sokak kadını da yaşıyordu; bu Lenke adlı, sert, sözünü esirgemeyen, şehirdeki her erkeği tanıyan yaşlı kadından polisler bile korkardı, bu yaşlı fahişe, önemli bir ayrıcalığa sahipti. Yaşamın doğal destek güçlerinden biriydi ve herkesin eninde sonunda ona yolu düşerdi.

"Kızıl Yengeç" efsanesini ise söylenti olarak bilirdim, hiç gitmemiştim oraya. Geçen yüzyılın sonunda, seksenli yıllarda, "Kızıl Yengeç" lokantası gerçek bir âlem mekânıymış, oraya kentin en gösterişli, seçkin beylerinin gizlice gidip geldiğini ve tuhaf işlerin döndüğünü, hayata en bağlı amcalarımın birinden dinlemiştim. Bu gizemli "Kızıl Yengeç", Bástya Sokağı'ndaki evden ya da bizim binadaki meyhaneden çok daha gizemliydi. Bir tür karayolu misafirhanesi olarak inşa edilmişti, kentten birkaç ki-

lometre uzaktaydı, üst sınıfın üyeleri, kusursuz aile babaları, haliyle amcam da, kendilerini tamamen rahat hissetmek istediklerinde buraya giderlermiş. Ben de benzer bir keyfin ardına düştüğümde, kentin bu eski gece kulübü, yıkılmaya yüz tutmuş bir kır meyhanesiydi artık.

Evlilikdışı seks yaşamı, böyle alçakgönüllü bir çerçevede yaşanırdı. Susayan, susuzluğunu bu türden su birikintilerinde gidermeye çalışırdı. "İlişki", evli bir kadının "düşüşü", roman sayfalarına aitti. Çocukluğumda bir kez bile yetişkinleri, "ilişki"si olan "düşmüş kadınlar" hakkında dedikodu yaparken duymadım; dahası, yerel tiyatronun primadonnaları bile gözlenir, kaçamak yaptıkları öğrenilirse boykot edilirdi.

7

Geniş, yüksek tavanlı odaları yan yana dizili pencerelerle dolu büyük bir dairede oturuyorduk, yine de aklımda loş bir karanlık kalmış. Belki de çocukluğumda, kardeşlerim ve bakıcımızla gün boyu büyücek *alkóv*'da, bu penceresiz, parmaklıklı çocuk yataklarının ve ödevlerimizi yaptığımız masaların doldurduğu odada zaman geçirdiğimiz içindir. Bu *alkóv*, annemlerin yatak odasını yemek odasına bağlıyordu; renkli, cam bir kapı *alkóv*'u sokağa bakan yemek salonundan ayırıyor böylece içeri bir damla gün ışığı bile sızmıyordu. Bu odada uyurduk, ödevlerimizi de burada hazırlardık; hava kötüyken ya da "cezalı" olduğumuzda evden çıkamaz, bu odada oynardık. Kimsenin aklına, daha sağlıklı, geniş ve kırk yılda bir girilen "salonun" çocuk odası için daha uygun olduğu gelmiyordu. Evin, üzerine bez kılıflar geçirilmiş mobilyaların bekleştiği, en geniş ve aydınlık bu odası, soğuk ve burjuva gösterişiyle bana hep içinde biri ölmüş izlenimi verirdi; *alkóv*, bu karanlık, havasız, aşırı sıcak ağıl, gerçek evimizdi sanki, evimiz gün ışığında yüzdüğü halde, lambayı açıp çalışmamızı bakıcılarımız da dahil herkes doğal karşılardı.

Dairemizde L şeklinde bir salon, ikisi sokağa, ikisi de avluya bakan beş oda vardı. Çocuk odasını saymazsak, her biri büyük ve havadardı. Bu yüzyıl sonu burjuva evlerinde, çocuklarını maymun gibi seven, eğitimlerine, giyimlerine harcanan paranın hesabını asla yapmayan hali vakti yerinde aileler bile, çocuk odasının niteliğine ve yerleşimine pek kafa yormazlardı. O zaman görüş ayrılıklarının konusu hijyendi. "Basil" birçok ev kadınını çıldırtıyordu. Temizlik saplantısına kapılmış yaşlı teyzeler tanırdım, gün boyu toz alıp kendi evlerinde eldivenle dolaşırlar ve tüyden süpürgeleriyle basil avına çıkarlardı. Burjuva bir ev hanımı doğal olarak bütün varlığıyla kendisini toz zerrelerinin cilalı mobilyalar üzerinde belirmemesine adardı, misafirliğe gelen tanıdıklar, komşu hanımlar kahve içerken, her tarafı dikkatle gözden geçirirlerdi; ev sahibesinin evinde, ihmalkâr hizmetçi, piyanonun tozunu almayı ihmal etmişse yanardı. Annem, iki hizmetçi ve "küçükhanım" gün boyu temizlik yaparlardı; sabahları hizmetçi temizler, "küçükhanım" işini nasıl yaptığını denetler, en son annem gelir, resmi geçitteki general edasıyla, acımasız bir denetim gerçekleştirir, parmaklarını, mobilyaların en gizli gediklerinde gezdirirdi. Öğleden öncenin yarısı toz peşinde geçerdi; "toz almak modern hijyenin ilk şartıdır" cümlesi bir slogana dönüşmüştü. Ama çoğu evde, çocuk odaları acınacak haldeydi, en kuytu yerlerdeki ambar kılıklı odalar çocuklara tahsis edilirdi. Piyanonun arkası ışıl ışılken birçok evde en az kullanılan yer olan banyoya da pek önem verilmezdi. Bizde banyo nispeten sık kullanılırdı çünkü evde çok çocuk vardı ve annem, babam beden temizliği konusunda olağanüstü ve eskiden kalma ilkelere sahipti. Yaz kış, sabah akşam bakıcımız banyoyu demir dökme sobayla ısıtır ve küçükhanım çocukları yıkardı, oysa genel kanı şunu öğütlerdi: "Fazla banyo yapmak zararlıdır", çünkü çocuklar "gevşer", hassaslaşır. Birçok evde banyo, sandık odası olarak kullanılırdı, aile üyeleri de orada yıkanırdı ama bu loş yere tıkıştırılmış bavullar, "küçük yıkamalar"dan sonra kurutulmak için asılmış çamaşırlar,

ayakkabı boyaları ve temizlik malzemesi arasında zar zor kıpırdayabilirlerdi. Birçok tanıdığımızda banyo küvetleri, tozlanmış hurçlarla dolu olurdu ve küvet yalnızca yıl sonlarında, yılbaşı gecesi, bir günlüğüne amacına uygun kullanılırdı. Yüzyıl sonu burjuvası, ancak hastalandığında ya da evlendiği gün küvette banyo yapardı; yine de çok kullanmadıkları halde evde böyle bir banyo olsun isterlerdi. Bizde de bu loş banyo ıvır zıvırla doluydu, annem, havlularla bornozları düzenlemek için umutsuz biçimde çabalardı; herkesin, bir tiyatronun vestiyeri gibi, kendisine ait askılığı vardı, havlular, sabahlıklar, hırkalar sallanırdı bu askılarda ama hiç kimse hangisinin kendisine ait olduğunu, yerini, ne zaman ona sıra geleceğini bilmezdi; banyoda her zaman değişmez bir kargaşa vardı, kırgınlıkların ve tartışmaların beslendiği yerdi banyo.

Kilerde, çocuk odasından ya da banyodan çok daha tantanalı bir düzen hüküm sürerdi. Bu geniş, kuru ve aydınlık mekânı, kuşatılmış bir kaleyi veyahut günlük mesafede kasap ya da bakkal olmayan bir köy konağının ambarını yağ ve unla donatır gibi, çok kez gereksiz gıda stoklarıyla tıka basa doldururlardı. Her türden istif mevcuttu annemin dolaplarında, henüz dikilmemiş kumaşlar, örgülük malzemeler, pamuk yumakları komodinin raflarında sıralanırlardı; her şeyi stoklardık, ayakkabı bağlarını, kurulama bezlerini bile. Annemizi zaman zaman tuhaf bir istifleme saplantısı sarardı, alışverişten, sanki çölde yaşıyormuşuz da arada bir uğrayan kervandan değerli malzemeler alabilmiş gibi garip bir mutlulukla, zafer edasıyla dönerdi. Çuvallarla un alırdık, yağı fıçıyla, peyniri değirmen taşı büyüklüğünde; ölçü birimi olarak bu büyük istif krallığında dekagramı hiç kullanmazdık, ama savurganlık yapmaz, kanaatkâr yaşardık. Evde üç çocuk zırıldar, iki hizmetçi ekmeğe girişir ve aşçı hanım da her öğlen yedi kişiye yemek pişirirdi ve annem mutfak için ayda yüz forint harcar, hatta bundan da bir şeyler artırırdı. Günde iki kez et yerdik, babam öğle yemeğinden artanların ısıtılmasına hiç tahammül edemezdi; annem, zengin, yağlı Macar mut-

fağını ve yedi insanın besinini yüz forintten çıkarırdı. O zaman Macar diyarını "Kenan Diyarı" bolluğu ve ucuzluğu kaplamıştı adeta. Fiyatları parasızlığın tayin ettiği, mahsullerin ve malların yokluk rekabetinde elden çıkarıldığı savaş sonrası zorunlu sefalet ucuzluğu gibi değildi bu; barış ucuzluğunda herkes kendi hesabını biliyordu; zengin, mal canlısı bir yaşamdı bu; kahvaltımız bile bir aile kutlaması, isim günü ya da düğün tadında geçerdi. Babam, yeni tıraş olmuş, hafif bir kolonya ve briyantin kokuları yayarak banyodan çıkıp özel bir titizlikle hazırlanan kahvaltı sofrasına gelirdi, krem rengi ev ceketiyle masa başındaki yerini alır, elini yerel gazeteye uzatırdı (elbette Piskoposluğun parasıyla çıkarılan ve onların matbaalarında basılan *Felvidéki Újság* isimli klerikal gazeteye aboneydik) babam, soğan desenli Meissen porseleni çaydanlıkta, çay "biraz demlensin" diye beklerken ilgilendiği haberlere hızla göz atardı. Bu bir bayram havasıydı; o dakikalarda babamın burnunun altında gergin dururdu bıyık bağı, yemek yemeye başladığında, küçük bir saç tarağıyla, briyantinli bıyıklarını iki yana ayırıp düzgünce tarardı, annem tam karşısında oturur ve masanın iki yanında iki çift çocuk bu sabah ritüelini izlerdi. Çocukların kahvaltısı tereyağlı ekmek ve kahveydi, kışın ise terbiyeli çorba; fakat babamın kahvaltısını seyredişimiz her şeyi telafi eder ve içimizi heyecanla doldururdu. Babam o kadar efendice ve zarif bir şekilde kahvaltı yapardı ki, küçük kahverengi ipek klapalı, krem rengi ev ceketi, şövalye yüzüklü, kadınsı küçük ellerinin zarif hareketleri, sakinliği ve aile reisine yaraşır iyi niyeti, her kahvaltıda büyülerdi bizi. Bol romlu, aromalı tavşankanı çay içer, jambon ve yumurta, bal ve Macar tereyağı yerdi. (Bu tereyağı yüzünden annemle sıkça tartıştıklarını da hatırlıyorum; tasarruf yüzünden sanırım, bazen Danimarka tereyağı alırdı annem; bir sabah dramı da geldi şimdi aklıma, babam bu hileyi fark ettiğinde kahvaltı masasından kalkmış ve "Danimarka tereyağını" klozete atmıştı!) Onun için özel ekmek kızartılırdı. Bu itinalı yemek yeme tarzını bu "monden tavırları" saatlerle seyrede-

bilirdim. Bu kahvaltı idili bir burjuva ayiniydi adeta. Ancak gün ortasında haysiyet kırıcı sürprizlerle karşılaşmayacak bir yere gelmiş olan biri bu denli ağır, özenli devinimlerle günlük işlere hazırlanabilirdi. Aslında babam henüz "o yere gelmemişti" ama ait olduğu sınıf yükselmişti ve bu aidiyetin yaydığı bilinç, böyle saygın davranış kalıplarına ve tavırlara erdirmişti onu. Bu sınıfa ait olan kişi, eğer sicili de iyiyse, güne huzur içinde başlayabilirdi.

Kahvaltıdan sonra uzağa gitmesine gerek olmazdı; önceleri yandaki odaya geçerdi, sonra ofis büyüdüğünde, avluya bakan koridorun sonundaki üç odayı da aldılar, daha büyük bir ofis oldu. Kalan beş odaya aile daha ferah yerleşti. Babam salon ve yemek odası arasına özel bir "bey odası" ya da "sigara odası" yaptı, kitaplık buraya yerleştirildi ve bir sürü de yeni mobilya sipariş edildi. Civarın mobilya fabrikasından özel mobilyalar geldi; tümüyle modern, görenleri hayrete düşüren mobilyalar. Salon, evin en gereksiz odası, yıllardır kullanılmıyordu, çünkü Batı'da "salon" adı verilen toplumsal hayatı, o zamanlar taşradaki burjuvazi henüz tanımıyordu, ziyaretçiler beyaz masanın etrafına toplanıp, yemekten sonra, bazen sabaha kadar sohbet ederlerdi. Yine de "salon"u büyük özenle düzenlediler; sedef işlemeli bir maun takım vardı burada, kocaman bir ayna, koca bir kara cilalı masa, kalburüstü tanıdıkların ve arada bir gelen ziyaretçilerin adreslerini ve mevkilerini bildiren kartvizitleriyle tepeleme dolu gümüş kartvizitlik, albüm, bir cam kabın içinde annemin düğünde taktığı mersin ağacından çelenk, dev deniz kabukları. Bir ayaklıkta duran kül tablasındaki dalgadan bronz bir denizkızı çıkıyor ve elinde kim bilir ne amaçla bir meşale tutuyordu... Odada gerçek ölçülerde bronz kaplama köpek heykeli de vardı; ailenin ölmüş sevgili sadık dostunun bu kopyası ve gümüşten, mermerden ve bronzdan eşyalar ve depremde yıkılan Messina kentinden bir taş parçası. Çerçevesi kara, kesme kristal cam kapılı dolapta, annemin kitapları dururdu. Genç kızlığından kalan ya da babamın hediye ettiği kitaplar. Bronz ve maun birçok eşya

tozu hep alındığı için pırıl pırıl parılardı. Ne kadar seyrek kullanılırdı bu tamamen gereksiz oda ve nasıl da titizlikle temizlenirdi. Salondaki mobilyalar zaten annemin babasının mobilya fabrikasındandı, o yüzden eve tekrar mobilya alırken bile onlardan ayrılamadık. Yüzyıl sonu zevkinin şaheserleriydi bu mobilyalar; maun ve sedefin muhteşem karışımı koltuklar, Dor ve İon sütun süslemeleriyle bezeli koltuk ayakları... Genellikle her bir mobilya parçası itinayla amacını gizlemeye çalışıyordu; koltuk, üzerine oturulsun diye değil, olsun diye vardı. Salonumuz böyleydi işte ve itiraf etmeliyim ki zevkli tevazuu, törpülenmiş "stiliyle" çocukken gördüğüm diğer burjuva salonlarına nazaran mükemmeldi. Çizimi ve örnekleri tıpkı diğer Macar atölyelerinde olduğu gibi, her yıl Viyana'daki orijinallerine göre, büyükbabamın atölyesinde üretilen bu yüzyıl sonu "modern" mobilyalar iki kuşağın zevkini bozmuştur. Eski soylular dünyasının *biedermer*'inden, o mütevazı, insancıl ve zevkli formlardan, ara vermeksizin yüzyıl sonu mobilyası olan *palisander* ve *pelüş* fecaatine geçilmişti. "Eski Alman yemek odası", Şans Tanrıçası desenli kutularla, girift bezeklerle süslü büfelerle, preslenmiş üzüm salkımlarıyla süslenmiş deri sandalyelerle, ayna kapılı yatak odası dolabıyla, yüzyıl başında üretilmeye başlanan kızıl pelüş kaplı koltuklarla kıyaslandığında, gerçekten amacına uygun ve zevkli mobilyalardan oluşuyordu. Ve bir de bütün bu ruhsuz, tarzı olmayan saçmalıklara eklenen vazgeçilmez süs nesnelerini düşünelim: köşedeki palmiyeleri, her divanın üzerinde, ayaklar altında ve koltuklarda yastıkları, minderleri; duvarda, üzerinde goblen işi avcı sahnesi olan fırçalığı, çalışma masasında eğri büğrü çatalları arasında tüy kalem konan gümüş geyik boynuzunu, bronz baykuş mürekkep hokkasını, insan eli şeklindeki mermer mektup ağırlığını, renkli boncuktan perdeleri, purolara takılan halkalardan ustaca yapılmış ve cam altına preslenmiş soba siperlerini, nikel sapı keçi toynağı şeklindeki küskületi, kanatlarının arasına yaprağını dökmeyen bitkilerin konduğu porselen leylekleri, gagaların-

da kartvizit taşıyan gümüş kaplı dökme demir balıkçılları, pelüşleri, keçeleri; pencereleri, duvarları ve mobilyaları bir toz zerresi ya da gün ışığı yalayıp geçmesin diye koruyan perde kumaşlarını... *Juste milieu*[1], Macarların *enteriör* dedikleri, içinde bütün bir burjuva kuşağın yaşayıp geliştiği çerçeveyi oluşturan işte bunlardı. Bizim evimizde bu taşkınlığı babamın zevki belki biraz süzmüştü ama dönemin korkunç teröründen biz de hasarsız çıkmadık; salonda ve "bey odasında", bir iki bronz turna ya da deri çerçeveye yerleştirilmiş "geyikleri yemlemeyi" betimleyen nakışlı süsler vardı gene de. Bu "yeni ev sanatı" Victoria döneminin küçük burjuva zevksizliğinin Orta Avrupa'daki yansımasıydı ve tıpkı oturdukları evlerdeki gibi giyiniyor, okuyor, sohbet ediyorlardı. "Aydınlanmış liberal burjuvazi", yakın geçmiş zamanların temiz, güzel formlarını, asil mobilyalarını, büyükannemizin sandık odasından kalma çöpe atılacak ıvır zıvır olarak gördü. Gerçi o zamanlar dünya büyükleri de bu zevki aşılıyordu. İmparator Wilhelm'in ya da VII. Eduard'ın mahrem odalarının dekorasyonuyla Berlinli bir cilt doktorunun bekleme odasının mobilyaları arasında fark yoktu. Korfu Adası'ndaki "Achilleion"da imparator, çalışma masasının önündeki döner sandalyeye çalışırken kendisinin oturduğu ya da önemli bir misafiri geldiğinde onu oturttuğu deri bir eyer koydurmamış mıydı? Aynı dönemde bir Macar taşra kentinde bir burjuva evinin antresindeki fırçalıkta, işleme av tasviri olmasında şaşılacak ne vardı?

8

"Bey odasında" üç cam kapılı dolapta kitaplar diziliydi. Annemin "kütüphane"si daha çok süstü, salon dekorasyonunun parçalarından biri ve geçmişten bir anı; maun dolabın kapısı nadiren aralanırdı. Annemin kitaplığının büyük

[1] (Fr.) Altın orta yol, doğru orta yol

bir bölümünü üç düzine kadar kırmızı bez ciltli "dünya romanları serisi" oluşturuyordu, sonra bir yığın Alman romanı. En sevdiği yazar, Rudolf Herzog, yazarın en sevdiği kitabı ise "Büyük Vatan Hasreti" *(Das grosse Heimweh)* adlı romanıydı. Freytag'ın şeref mevkiinde duran sarı deriden, iki ciltlik "Alacak Verecek"i *(Soll und Haben)*, sonra birkaç cilt Schiller. Burjuva kütüphaneleri Goethe'yi pek sevmezdi, "sulu klasik" derlerdi ona; Schiller'i kütüphanelere daha çok yakıştırırlardı. Özellikle de *Haydutlar, Hile ve Aşk* ve *Çanın Şarkısı* süslü baskısını. Schiller'de liberalizm pırıltıları görüyorlardı, bir devrimciydi o, Goethe ise "katı biçim", "klasik bir muhafazakârlıktı". Yüzyıl sonu burjuvazisinin Goethe'den, okulda *Hermann'la Dorothea*'dan birkaç bölüm ve "Gezginin Gece Şarkısı" adlı meşhur şiirinin dışında başka bir şeyi okuduğunu sanmam.

Annem "modern Alman yazarlarını" severdi. Herzog ve Freytag'ın yanında, Stratz, Ompteda ve bir grup Alman mizah yazarı da raflarda yer almıştı. Bu kitaplar hakkında bir yargım yok çünkü çocukluğumda annemlerin kütüphanesine girdiğim zaman içgüdüsel olarak bu kitaplardan iğrenirdim ve hiçbirini okumaya tahammülüm olmazdı. Kitaplıkta nedense bir de Lily Braun vardı: "Sosyalist Bir Kadının Anıları" (*Memorien einer Sozialistin*). Annemin zevkinin kanıtı olarak söylüyorum, raflarda Marlitt ya da Courts-Mahler türü edebiyata rastlanmazdı; kuşkusuz, Herzog ve Freytag, duyarlı, yurtsever duruşlarının ötesinde, bugün ucuz bestsellerleri burjuva yatak odalarının komodinlerini kaplayan Dekobra ve Vicki Baum'lardan daha gerçek yazarlardı. O dönem şiir kitaplarını satın alan da pek çıkmazdı. Şiirin kötü bir anısı vardı, okuldan kalma bir kâbustu, ezbere bilinmesi gereken metin ve ödevdi. O hoş, naif alışkanlık, "büyük şair"lerin incilerinin ve ölümsüz dizelerinin geçen yüzyıl başında burjuva ailelerinin nakış, arp çalma ve ipek boyamaların yanında, küçük hanımefendilerin "duygusal yaşantılarının" kanıtı olan "albüm"e kaydedilmesi alışkanlığı yüzyıl sonunda artık gözden düşmüştü. Hâlâ anlamam, Klopstock'un iç sıkıcı "Mesih"i *(Der*

Messias) annemin kitapları arasında ne arıyordu. Bu hanım kitaplığında Macar kitabı pek yoktu; annemin en sevdiği Macar kitaplarından biri Gyula Werner'in "Beszterceli Öğrenciler" *(Besztercei diákok)* adlı romanıydı, bu romanı bana da zorla okutmuş, bitirene kadar rahat vermemişti; anımsadığım kadarıyla duygusal bir romandı ve kuşkusuz dönemin kadın yazarlarının romanlarından daha sempatik ve duygusallığı açısından da daha inceliklidi. Karin Michaelis de vardı kitaplar arasında (yanılmıyorsam Karin Michaelis'in dokunaklı hikâyesinin adı *Ulla Fangel*'di), sonra büyük ciltli birkaç yıllık *Velhagen und Klasings Monatshefte*[1]. Bu Alman dergileri, sırayla: *Über Land und Meer,*[2] *Blatt der Hausfrau*[3], *Haus, Hof, Garten*[4] birbiri ardına sıralanmıştı. Tüm dünyada milyonlarca burjuvanın okuduğu kaliteli kâğıtlara basılmış, biçki kalıpları, yemek tarifleri, pratik öneriler içeren ve sevilen öyküler, şiirlerle dolu bu dergileri Macar aileler de keyifle okuyordu. Elbette o dönemin kaliteli Macar dergisi *új idők*[5], haklı olarak, bu manevi gıdalar arasında yerini almıştı. Mütevazılığıyla, uysallığıyla, bu Macar aile dergisi, *Über Land Und Meer*'den belki de daha "edebi"ydi. Edebiyat zevkini Alman benzeri kadar bozmamıştı.

Babamın kitaplığı çok daha büyüktü ve "bey odası"nın en uzun duvarını kaplamıştı; Macar yazarlar arasında en çok Mikszáth'ı severdi babam; hukuk kitaplarını, *corpus juris* ciltlerini ve karar örneklerini, medeni hukuk üzerine seçme yazıları büroda tutardı. Evin üç yüksek duvarına monte edilmiş kitaplığı edebiyat yapıtlarıyla doluydu. Kentimizin burjuva insanları okumayı severdi; kentimizde iki yüzyıl öncesinden beri "edebiyat salonları" vardı. XVIII. yüzyılın sonuna doğru, Macar Alföld kentlerinde, domuz kesimi ziyafetlerinin, istisnalar dışında, kış mevsimi "entelektüel" yaşamının doruk noktasını oluşturduğu

[1] 1800'lü yıllarda Velhagen ve Klasings tarafından kurulan yayınevinin aylık bülteni (Ç.N.)
[2] (Alm.) Kara ve Deniz Üzerine (Ç.N.)
[3] (Alm.) Ev Kadınının Bülteni (Ç.N.)
[4] (Alm.) Ev, Avlu, Bahçe (Ç.N.)
[5] (Mac.) Yeni Zamanlar (Ç.N.)

sıralarda, Ferenc Kazinczy bizim kentimizde hukuk stajyerliğini yapmış, burada dergi, gazete basılmıştı, Fő Sokağı'nın kemerli salonlarında yüzyıl öncesinde de edebiyat tartışılırdı; bu çok dilli, ama her zaman Macar kültürünün ağır bastığı kentte, o zamanlar da, daha sonraları da Macar kitapları Peşte ve Buda'da olduğundan daha fazla satılırdı. Topu topu kırk bin nüfuslu bu küçük kentte dört kitapçı vardı ve hepsi de bayağı zenginleşmişlerdi. Kitapçılar öğleüzeri buluşma yeri olurdu. İşlerinden eve dönen beyler, rahat koltuklara yayılıp raflara dizili yeni kitapların sayfalarını çevirirlerdi; savaştan sonra tüm engelleri aşarak kitap piyasasını saran düşünsel taşkın benim çocukluğumda yoktu daha, her yeni yayımlanan kitap konuşulur, tartışılırdı. Bu dört kitabevinin hiç değilse birinden, hemen hemen her eve, "incelenmek üzere" edebi yeniliklerden bir şeyler gönderilirdi. Kitaplara bizim evde özel bir saygı gösterilirdi, her kitabın kaydını tutardık; "katalog"umuz ve ödünç verdiğimiz kitapları not düştüğümüz bez ciltli bir defterimiz bile vardı. O zamanlar burjuva bir hanımefendi canı sıkıldığında kart oynamaz, sinemaya, pastaneye gitmez, eline bir kitap alıp okurdu. Babamın akşamları da elinde kitapla geçerdi. Abartısız bu söylediğim, bizim oralarda yüzyıl sonu burjuvazisi için kitap, ekmek kadar gerçek bir gereksinimdi. Orta sınıfa ait, kültürlü bir insanın akşam yattığında yeni aldığı ya da sevdiği bir kitaptan birkaç sayfa okumadan uyuduğu vaki değildi. Eve bir de İngiliz dergisi giriyordu. *Nature*[1] adlı bu doğabilimi dergisini nadiren karıştırırdık çünkü İngilizce ile ailecek aramız pek iyi değildi, oysa yıllar boyunca haftada üç kez yaşlı, alkolik bir İngilizce hocası evimize gelmişti. Babamla ikisini arada bir öğle yemeği sonrası rahat koltuklarda İngilizce ders bahanesiyle uyuklarken basmıştık. Macar dergiler arasında István Tisza'nın dergisi *Magyar Figyelő*[2] gelirdi evimize, gerçi babam işçi partili değildi fakat bir dönem kent temsilciliğini yapmış, Andrássy'ye

[1] (İng.) Doğa (Ç.N.)
[2] (Mac.)Macar Gözlemci (Ç.N)

verdiği söze sadık kalmıştı. Günlük gazeteler arasındaysa *Pesti Hirlap*'a[1] ve ayrıca iki çocuk gazetesine *Az En Ujságom* ve *Zászlónk*'a[2] aboneydik. Bu ikincisini küçüklüğümde heyecanla bekler ve zevkle okurdum; iyi hazırlanmıştı, her zaman oğlanların ilgisini çekecek bir şey bulunurdu içinde. Hemen göze batan bir amacı ve belirgin didaktik niteliği olmadan eğlendiriyor ve öğretiyordu.

Çok raflı, kanatlı kapılı dolaplarda zaman içinde birçok kitap birikti. "İncelenmek üzere" gönderilen kitapları çoğunlukla geri göndermeyi unutur, kitapların parasını, yıl sonunda kitapçıda öderlerdi, açılmadan, okunmadan, dolap raflarında tozlanan birkaç düzine kitabın parasını ödemek de pek umurlarında olmazdı. "Kütüphane" ürünlerini ikiye ayırmıştık, büyük kısmını eve gelen kitapçı temsilcisinin sattıkları oluşturuyordu, ancak küçük bölümü, istek, eğilim ve merak nedeniyle alınmış kitaplardı. Her şeyden önce Kálmán Mikszáth'in bütün eserleri ve bez ciltli eksiksiz Mór Jókai bu bölümdeydi. Bu yüz ciltlik jübile Jókai baskısı, yavaş yavaş tükendi, çünkü yıl sonlarında artık gerekmeyen ders kitaplarımızı sattığımız Forgách Sokağı'ndaki sahaf, her bir Jókai kitabı için elli kuruş ödüyordu ve dünya edebiyatından herhangi bir kitapla ilgilenmiyordu. Jókai kitaplarımızı sahafa havailikten ya da paragöz olduğumuzdan taşımadık. "Taş Yürekli Adamın Oğulları" *(A kőszívű ember fiai)* ya da "Bir Macar Asilzade"nin *(Egy magyar nábob)* satılmasına karar vermeden önce yıllar boyunca kıvrandım; doğrusu yalnızca parasızlık ve Jókai romanlarının fiyatının nasıl değiştiğini adı gibi bilen sahafın kesinliği dize getirdi beni. *Yeni Çiftlik* ya da *Altın Adam* gibi her bir başyapıt, özellikle de "Ruh Terbiyecisi" *(A lélekidomár)*, her zaman fiyat listelerinin seçkin yerlerinde boy gösterirdi ve her zaman onlar için elli kuruş verirdi sahaf; Rab Ráby üç altılıktan fazla etmiyordu, *Siyasi Gündem*'lere iki altılık değer biçer, *Dekameron* içinse metelik vermezdi. Tömörkény'e, Gárdonyi'ye, Herczeg'e bu-

[1] *Peşte Gazetesi* (Ç.N.)
[2] *Benim Gazetem* ve *Bayrağımız* (Ç.N.)

run kıvırır, hatta Mikszáth'ı bile pek sevmezdi. Böylece sevgili Jókailerimin değerinin altında elden çıkmasına razı olmuştum. Bizim ailemizde isim günlerine, doğum günlerine çok önem verilirdi, aile üyeleri bu vesileyle birbirlerine hediye vermeyi asla unutmazdı, benimse param yoktu, birkaç kuruş kazanmak için geçici işlerde çalışmaktan da hoşlanmıyor, bir doğum günü ya da Noel öncesinde, kutlamaya elim boş gidip utanç duymamak için babamın kütüphanesine girmek zorunda kalıyordum, yani açıkçası, aldığım parayla sevdiklerime en güzel hediyeleri verebilmek için babamın kütüphanesinden kitapları "çalıyordum". Niyetin kutsallığı gerçeğin çirkinliğini örtmeye yetmez, Jókaileri arkadaşlarımla birlikte babamın kütüphanesinden resmen çalmıştık ve siyah şapkalı, patrik sakallı, hırsız yataklığı yapan sahaf, sekiz on yaşındaki çocukların "Taş Yürekli Adam'ın Oğulları"na dürüst yollardan sahip olamayacağını bilirdi. Liseye üst sınıflara geçene kadar Jókai'nin jübile serisi oldukça eksildi.

Bordo ciltli, altın harfli, yazarın imzasının faksimile gösterildiği etiketli, "Macar başyapıtları" serisi uzun bir raf işgal ediyordu. Seriden eksilen olursa, araştırmacı bunu "büyük yazarlar resimli kütüphanesinde" bulabilirdi. Bu süslü kitabın kapağında yazarın altın baskılı, kabartma portresi bulunuyordu, sırtı menekşe yapraklarıyla süslenmiş kitapta metnin yanlış anlaşılmasına yol açmayacak nitelikte illüstrasyonlar da vardı. Bu çizimler okurun keyfini artırmayı amaçlıyor, şairin betimlediğini ya da sezdirmeye çalıştığını basit bir şekilde tasvir ediyordu. Özellikle aklımda kalanlardan biri, Gyula Reviczky'nin "toplu yapıtlarındaki" (ince bir kitaptı bu, "toplu yapıt" demeli aslında) illüstrasyonlarından biri olan "Şarkıcı Dilenci" adlı şiire çizilen tam da şarkı söyleyen kör bir dilenciyi betimleyen çizimdi; sahiden de uzun sakallı, kocamış bir adam, avluda, bahçenin taş duvarlarının dibinde oturmuş arp çalıyordu. Bu resmi her görüşümde ve o naif, kederli şiiri her okuyuşumda ağlamışımdır. Kitapların rengi canlı biçimde hâlâ gözlerimin önünde. "Klasik Romanlar"ın cırtlak yeşil cildi, Kossuth'un kahverengi *Sürgündeki Anılarım*'ı, Her-

bert Spencer'in açık mavi ciltleri, Brehm'in koyu kahverengi "Hayvanlar Dünyası"nın (*Brehms Tierleben*) ayrı ayrı ciltleri... *İnsan, Toprak ve Evren*; süslü kapaklı bir doğa bilimleri dizisi özellikle dikkatimi çekmişti. Bu oldukça kapsamlı, evrenin küçüklü büyüklü ayrıntılı sorularını içeren malzemeyi tek ciltte toplamalarını, yazar ve yayınevi açısından o zaman da cesur bir girişim olarak değerlendirmiştim. Bir de dev hacimli, hakiki değerli taşlarla, metal levhalarla kaplı, Arpat'ın yurt tutuşunu, yazılı ve resimli ele alan bir "süs eşyasını" hâlâ anımsıyorum. Bu kitabı evimize getiren çok becerikli bir satıcı olmalıydı mutlaka. Béla Tóth'un "Ağızdan Ağıza" *(Szájról szájra)* adlı kitabı ve *Macar Fıkraları*, Herczeg ve Tömörkény'in birkaç kitabı, Kemény'in "Tutkululer" *(Rajongók)* ve "Çetin Zamanlar" *(Zord idő)* adlı kitapları, Arany ve Vörösmarty ve Petőfi şiirlerinin birkaç eski baskısı ve bir cilt Pekár dururdu raflarda, yazarın "Üsteğmen Dodó" *(Dodó főhadnagy)* adlı romanı. Bu raflarda yaşam hakkı kazanmış ilk "modern" kitap, Móricz'in "Çamur Altın"ı *(Sárarany)* olmuştu. Babam o zamanlar özel bir ilgi ve sevgiyle okurdu klasik Macar yazarlarını; örneğin akşamları Kölcsey ve Kazinczy okurdu, hatta Gvadányi de. Daha sonraları eve *Nyugat*[1] dergisi yazarlarının kitaplarını taşımaya başladığımda Karinthy'nin edebi hicivleri çok beğenilmişti, oysa hiciv yazarları pek tanınmazdı. Örneğin Ady'yi, Rákosi'nin tanıtmasıyla keşfetmişlerdi. Kosztolányi'yi, Babits'i ise daha çok edebiyat politikası tartışmaları vesilesiyle duymuşlardı, ama hiciv yazılarını takdirle göz attılar. "Onlar böyle yazıyor," diye tekrarlayıp durdular ve böyle dolaylı biçimde Karinthy'nin ünlü kitabı gerçekten çağdaş edebiyatın tanınıp yayılmasını sağladı.

Her pazartesi kambur bir adam, sırtında bir deri heybeyle belirir ve *Tolna Világlapja, Új idők, Velhagen und Klasing Monatshefte* ile yerli ve yabancı edebiyat ürünlerinin geniş bir seçeneğini önümüze sererdi. Merdivenlere vardığında, sanki *Blatt der Hausfrau*'nun gelmesi çok

[1] (Mac.) Batı (Ç.N.)

önemli bir şeymiş gibi soluk soluğa ve ağrı çekercesine "Geldi, işte burada!" diye bağırırdı. Gerçekten de heyecanla beklerdik, "edebiyatı", "kültürü"getirirdi taşramıza. Sonra yirmi yıl boyunca görmedim bu ulağı. Yirmi yıl sonra, bir kez kentimize gittiğimde, çocukluğumun geri gelen hayaletleri arasında caddede bu küçük cüce de beliriverdi. O bildik bakışla baktı bana ve elini ağzına siper edip gizlice fısıldadı: "Otuz yıl bu kente kültürü taşıdım ve biliyor musunuz sonu ne oldu? Lağım çukuruna düştüm." Boş ver dercesine elini salladı ve beni köşede bırakıp gitti. Sorup soruşturdum, bu acı haber gerçek çıktı; sırtında "kültür"le lağım çukuruna düşmüş ve neredeyse boğulacakmış. Kaba bir simgeydi bu, ama yine de küçük burjuva kültürünün bu coşkulu yayıcısının yazgısı başka türlü olamazdı.

9

Hizmetçiler mutfakta uyurdu. Daire ne kadar geniş olursa olsun (eski taşra evlerinde çok kez on on iki oda olurdu) aşçı kadın ve hizmetçi kız, gün boyu yemek pişirip bulaşık yıkadıkları mutfakta uyurlar, sabahları lavabosuna kirli suları döktükleri mutfağın musluğunda ellerini yüzlerini yıkarlardı ve ne kadar havalandırılırsa havalandırılsın bütün gün mutfaktan iğrenç bir koku yayılırdı. Tiksinç ve anlaşılmaz bir durumdu bu ama kimse üzerinde durmazdı; toplumsal düzen böyleydi. Efendiler, piyanoları, bronz süs eşyaları, dantelli perdeleri, kitaplarla, gümüşle, porselenle dolu ve her şeyin temizlikten ışıl ışıl parladığı dolapları olan beş, sekiz ya da on odada otururken hizmetçiler gün boyu tüy süpürgeyle toz, basil kovar, sofrayı titizlikle ve özenle kurarlardı; masaya konan yemek lezzetli olur, büyük bir özenle sunulurdu ama hayat boyu mutfakta pişer, kavrulurlar, vücut buğuları, "beylerin" masalarına taşıdıkları yemeklerin buğusu ve tadıyla karışırdı. Kimse bununla ilgilenmezdi; yüzyıl başın-

da burjuvalaşmaya başlayan Macar ailelerinde hizmetçinin "toplumsal durumu", son derece kendine özgüydü. Hizmetçi, "proleterler"e dahil değildi (bu kavram o zaman yalnızca parti şubelerinde duyulurdu), "bilinçli ücretli işçi" de değildi; dünyadaki yeri hakkında hizmetçi de çok az şey bilirdi, hizmetçiydi, o kadar. Az paraya çalışırlardı, herhangi bir ücretli işçinin aldığından daha az paraya, gündelikçilerden de daha az paraya ölesiye çalışırlardı; ilk tartışmada işleri biter, yirmi yıl aynı yere hizmet etmiş olsalar bile, iki haftalık paraları ellerine verilip kapının önüne konurlardı. Hizmetlerine karşılık, burjuva ev kadınlarının söylemiyle, "her şeyleri vardı"; yemekleri, yatacak yerleri, daha ne olsundu? Yatak denen şey, mutfakta bulunan, içinde kırmızı yollu desenli "hizmetçi yatak takımı" olan çekmeceli bir sandıktı. Geceleri sandığın kapağını açıp alt çekmeceyi çeker, oraya kıvrılıverirdi hizmetçiler. Yemek de yerine göre değişirdi ama bu savaş öncesi Macar bolluğunda bile çok yerde hizmetçilerin artan yemeklerden yedikleri lokmalar sayılırdı, günlük ekmekleri dilimlenir, sütü, kahveyi (tabii en ucuzundan) sınırlı içebilirlerdi, tükettikleri kesme şeker bile sayılıydı. Kiler birçok yerde kilitli tutulur, bir hizmetçi işten kovulacak olursa gerçek bir ev hanımı son dakikada üzerini arar, çıkınlarını didik didik eder, gümüş kaşık, havlu aşırmış mı diye bakardı; çünkü malum, "her hizmetçi hırsızdı"; "işten çıkarılan" hizmetçi o ev için on yıl çalışmış ve elinin altından bir topluiğne kaybolmamış olsa bile titiz bir ev hanımı bu aramayı yapardı. Hizmetçiler bu aşağılayıcı aramaya ses çıkarmaz, durumu doğal karşılardı. "Ekmek yiyen bu düşmanları" hırsızlıkla itham eden ev sahibesi çok kez haklı da çıkardı, hizmetçilerin, mendil, çorap, havlu gibi şeyler çaldığı olurdu. Gerçekten de bu "ekmek yiyen düşmanlar"la çok sorun yaşanıyordu. Çocukluğum hizmetçi trajedileri anılarıyla doludur. Aşçı kadınlar genellikle içerler, özellikle rom severlerdi; nedense "gereken her şeye", yemek ve yatacak yere sahip oldukları halde bu hayatı unutmak için alkole verirlerdi kendile-

rini. Bakıcı kızlar, erkek peşinde koşar, sık sık hastalanırlardı, güven olmazdı onlara; özellikle Slovak hizmetçiler, ahlaken serbestlikleriyle meşhurlardı. Hizmetçinin kaderi ailede hep buyruk altında olmaktı; ama eskiden ailenin bir parçası sayıldıkları zamanlar da olmuş, eskiden de efendileri tarafından kullanılır, ölene kadar çalıştırılır, az para alır ya da hiç almaz, adam yerine konmaz ama yine de aileden kabul edilir ve yaşlılığında da barındırılırmış; efendileri arada bir hizmetçileri cezalandırır, tokatlar, onlara yasaklar koyar, ölesiye kullanırmış ama bir hizmetçiyi yaşlandığında evden atmaz, eğer izniyle evlenirse çeyizini düzer, hatta kocasına da iş verirmiş, yani hizmetçisine uzak, dar gelirli bir aile üyesi gibi sahip çıkarmış. Oysa bir burjuva ailesinin hizmetçisi asla aile üyelerinden biri olamazdı. Eski feodal anlayıştan yalnızca kötü muamele devralınmış, hizmetçi-efendi ilişkisinde samimi davranış, sosyal sorumluluk duygusu kalmamıştı. Kocamış, iş yapamaz hale gelmiş hizmetçi özel bir neden aranmaksızın kovulurdu, "usanırlardı" ondan.

Durum böyle olunca ev sahibelerinin hizmetçilerin "vefasızlığı"ndan yakınmasına da şaşırmamak gerek. Hizmetçi çok beğenilse bile, efendisine sadık olmaz, ekmeğini yediği ama artık yeterince kullanıldığı ya da bir şeye bozulduğu an kendisini kapının önüne koyuverecek olan o aileye kendini adamazdı. Bu "nankör ekmek yiyenler"; kendine ne kadar babacan davranılsa da burjuva ailenin yanında uzun süre barınamayacakları endişesiyle içki içerler, erkek peşinde koşarlar, kesme şeker ve havlu aşırırlar, ev sahibesinin doğal olarak hizmetçilere karşı beslediği kötü fikrinin doğrulanmasına fırsat yaratırlardı. Hizmetçilere "sen" diye seslenilir, genç hizmetçiler evin efendisinin elini öperlerdi; bunlar gelenektendi, güzel, huzurlu bir feodal dünya düzeninin anılarıydı, ancak bu dünyanın görece insaniyeti, himayeci sorumluluk duygusu kalmamıştı artık. Uzun yıllar aynı yerde çalışarak yaşlanmış bir hizmetçisi olan burjuva ailesine binde bir rastlanırdı. Bizim ailede de, bu hizmetçi trafiği, yabancı yüzle-

rin aralıksız göçü yaşanıyordu. Mutfakta iki kişi uyurlardı, yaşlıca ve şişman bir aşçı teyze ve onun gözetimindeki oda hizmetine bakan kız. Mutfağın yanındaki yüklükte ise çocuklara bakan bir mürebbiye uyurdu. Genellikle Morva'dan ya da Silezya'dan bir "*fräulein*", çocuklara Almanca öğretirdi. Bu *fräulein*'lerin kendileri de ev işlerinde görev alırlar, kendi odalarının temizliğini, çocuk odalarının düzeninin sağlanmasını, ütüyü, dikişi üstlenirler, bununla beraber çoğunlukla kendileri de köy kökenli oldukları halde kendilerini hizmetçilerden ayıran toplumsal farkının gözetilmesine dikkat ederlerdi. Öğle ve akşamları aileyle aynı masaya otururlardı ama söze karışmazlar, bizleri hafifçe kaş kaldırarak ve sessiz hareketlerle hizaya sokarlardı. Çünkü annem, babam varken ağızlarını açmalarına tahammül edemezdi.

Çocuklar ve hizmetçiler genellikle iyi geçinirler, "yetişkinler" ve "efendiler" dünyasının dışında, biraz birbirlerine muhtaç, benzer sosyal konumlarda yaşarlardı. Annem hizmetçilere kibar davranmamızı sert biçimde talep eder, onlardan gereksiz şeyler istediğimizde bizi cezalandırır, en küçük bir şey için bile kibarca teşekkür etmemize çok dikkat ederdi. Babam daha geniş bir daireye, kendi evine taşındığında mutfağın yanındaki büyük kemerli oda hizmetçi odası yapılmıştı, ama kentte hizmetçilerin kendi odalarında uyuyabildikleri ev sayısının bir düzineyi aştığını sanmam. Sarı örgülü saçlı, sevecen bakıcı kızların yüzleri dolaşıyor çocukluk anılarım arasında. Danacıklar gibi bakan , on beş on yedi yaşlarında Slovak kızları civar köylerden çuha botlarla, daha da yoksul olanları çarıklarla gelirlerdi çalışmaya; omuzlarında basit bir çıkınla, içinde bir kat çamaşır, dua kitabı ve azizlerin resimleriyle birbiri ardına gelir giderlerdi; isimsiz, kişiliksiz, sanki aynı büyük ailenin ikizleri gibi. Hiçbirinin yüzünü anımsamıyorum ama Noel geldiğinde artık evlerinde ekmek kalmadığı için kente çalışmaya gönderildikleri kerpiç duvarlı köy evinden, kış ortasında, diz boyu karda, paçavralara sarılı, ıslak burunlarını çeke çeke gelirken görüyorum onları.

O zamanlar böyle bir hizmetçi kızın aylık ücreti dört beş forint ederdi ama elbette ancak birkaç ay çalıştıktan ve işi biraz öğrenip eline aldıklarını kırmamayı becerdikten sonra parasını alabilirdi. Erlerle randevulaşmaları yasaktı, her işi gören hizmetçi kız ayda bir, en çok iki kez evden çıkabilirdi, o da pazar öğleden sonraları birkaç saatliğine. Saat dörde kadar bulaşığı bitirir, beşe kadar giyinip hazırlanırlar, yedi buçukta mutlaka evde olurlardı. "Hizmetçi" ve "efendisi" arasındaki ilişkinin kuralları, 1876 tarihli XIII. yasanın bugün de geçerli 4. maddesinde belirlenmiş olup her hizmetçi defterinin 3. sayfasında "bir hizmetçi ... işe başladığı andan itibaren, evin, yani aile halkının bir üyesi olarak kabul edilir" dense de pratikte, bu yüce ilke oldukça tuhaf bir biçimde gerçekleşirdi. Çalışma yönetmeliği, efendilerin ve hizmetçilerin hak ve yükümlülüklerini oldukça adaletsiz olarak düzenliyordu, örneğin: "... hizmetçi, hizmet etmeye anlaştığı yerde çalışmaya başlamak istemezse, işverenin talebi halinde resmî makamlarca buna mecbur edilebilir." Sonra: "Eğer işveren öyle talep ederse, hizmetçi kendisine ait sandığını, giyeceklerini, taşınır mallarını, işverenin evinde tutmakla yükümlüdür ve eğer ev sahibinin temelli bir kuşkusu olursa, ev sahibi, hizmetçinin eşyalarını hizmetçisinin huzurunda inceleyebilir." Bu haktan işverenler sık sık yararlanırdı. Bu yönetmeliğin 45. bendinde, kelimesi kelimesine ve açıkça şöyle deniyordu: "Hizmetçi işvereninin emirlerini saygı ve teslimiyetle yerine getirmekle yükümlüdür." "İşverenin hizmetçisine karşı davranışı ve sarf ettiği sözler, aile ve apartman sakinlerinin dışındaki kişilerce incitici bulunsa bile burada hizmetçinin onurunu zedelemeye yönelik bir kasıt aranmaz." Yani, efendisi hizmetçiyi bir böcek gibi aşağılayabilirdi, yerden yere vurabilirdi, ama bu horlamalar "incitici kabul edilemez"di. Burjuvalar, hizmetçileriyle aynı çatı altında bu şartlarda yaşıyordu.

Aşçı kadınlar, menopoz ve alkolizm girdabına düştüklerinde, ara sıra ev sahiplerine bıçak çekerler, isyankâr bakıcı kızlar evden kaçarlardı, bir evde bir yıldan uzun

süre kalan pek olmazdı. Hizmetçilerin yanında çamaşırcılar, ütücüler, terziler de sürekli değişirdi; artık küçükhanımlar gibi giyinen, varoşlardan gelen bu kadınlar, ailenin yeniyetme delikanlılarını tehlikeli biçimde etkilerlerdi. Birçok burjuva ailesinde, genç köylü hizmetçi kızlardan, evin beyzadelerinin ergenlik dönemlerinin zor zamanlarında bedenlerinin mahrem işleriyle de meşgul olmaları, emirlerine amade olmaları beklenirdi. Burjuva anne babaların ergen oğullarına, yeniyetme çocukların başları sıkışınca koştukları hatunlardan daha sağlıklı, alımlı genç hizmetçiler sunduklarını duyardım. Hizmetçi beyzadeden hamile kalacak olursa, kovulur, kibar burjuva büyükbaba, yakışıklı acemi çaylak baba adına yapmacık ve gülümseyen bir ağırbaşlılıkla sekiz on forint nafaka verirdi. Temel bir âdetti bu.

Ben hizmetçileri akrabammış gibi hissederdim; çocukken yanlarına gider, annem beni bulup da çağırana kadar, tertemiz mutfakta, sıcak fırının yanında aralarına oturur ve anlattıkları saçma sapan hurafeleri, kurdukları tuhaf hayalleri dinlerdim. Evimizden gelip geçen sayısız hizmetçi çehresi arasından Hajduné adlı ayyaş bir kocakarının kâbusu gözümün önünde canlanıyor şimdi; bazen elinde iyi bilenmiş keskin bir bıçakla, körkütük sarhoş gelir, boş bir anı kollayıp çocukları, annemi öldürmek ister, tehlikeli bir şekilde sağa sola saldırır, yardıma çağrılan polisler bile güçlükle tutabilirdi onu. Hajduné, hep güpegündüz, beklenmeyen saatlerde gelirdi, Yunan dramlarındaki felaket habercisi gibi. Hizmetçiler, hanımefendiler, çocuklar, yalpalayarak gelen ve elindeki keskin bıçağıyla koridorlarda dolaşan, ikindi kahvaltısı için çocuk kurbanlar arayan masal cadılarına benzeyen bu kadından, ciyak ciyak bağırarak, kilere, mahzene, tavan arasına kaçışırlardı. Çocukluk nevrozlarımın, hassaslığımın nedenlerinden birisi de ilkel toplumların şeytandan korktuğu gibi korktuğum Hajduné idi. Hizmetçilerden zaten birçok batıl inanç, üfürük ve korku öğrenmiştim. Hajduné, "içindeki alkol parlayıp" onu yere serinceye kadar evde kudurdu

durdu, şans eseri ondan kurtulduk ama doğanın bu mutlu çözümü sunması yıllar sürdü. Hiç kimse Hajduné'nin hasta olabileceğini, *delirium tremens*'in onu bu hale getirdiğini, bir bakımevine yatırılmasının faydalı olacağını düşünmemişti. Aslında hizmetçiler bakımevine götürülmezdi. Bu mekân onlar için fazla lüks kaçardı.

Kapıcı, mevki sahibi, topukları sert çizmeli, burma bıyıklı, János Jankó'nun mükemmel çizimlerinden fırlamış bir Macar askeriydi. Vilayet Konağı çavuşuydu. Güneş gibi parlayan çizmeler giyen, fitilli üniformalı, kendini beğenmiş, burnu havada, para için eline asla süpürge bile almayan bir Macar'dı. Ev işlerine haliyle karısı koşardı; kocasına da o bakar, bununla da kalmaz, yakın oyun arkadaşlarım olan (biri teknisyen diploması alıp sonra denizci oldu, diğeri yüksek okula gitti) beyler gibi giydirip yetiştirdiği iki oğlu için de para kazanırdı. Kapıcının bu seçkin yaşam biçimi ve günlük *pálinka* tüketimi, iki oğlanın eğitimi, beyefendi gibi giyimleri, tüm bunlar karısının ellerinden çıkardı. Kapıcılıktan, çöp paralarından, yıkama ve ütü paralarından; çünkü bütün evin çamaşır ve ütü işlerini de o yapardı. İki oğlunu aslanlar gibi yetiştirdi ve sonra ikisini de savaşta kaybetti. O zaman kapıcının karısı da içkiye verdi kendini. Alkolik çifti kapının önüne koydular.

10

İşte böyleydi apartman ve evimiz. Yemek odasının penceresinden karşıdaki büyük otel görünürdü, ülkenin bölgedeki bu en büyük otelinde Avusturya İmparatoru ve Macaristan Kralı Franz Jozef, bölgede tatbikat yapıldığı zaman bir defa kalmış, orada yemek yemiş. Otelin ilk katında, tam bizim yemek salonunun penceresinin karşısında "krallık süitinin pencereleri" vardı. Bir keresinde kardeşim kızıl hastalığına tutulduğunda, biz de o seçkin odada uyumuştuk, bütün gece heyecandan gözüme uyku girmemişti. Otelin restoranını, kralın ziyaretinden yararla-

narak, tuzlu bir hesap faturası sunma hevesine kapılan kızıl saçlı bir meyhaneci işletiyordu. Franz Jozef'in seyahatler sorumlusu özellikle balığı pahalı bulmuş ve kentin utanç kaynağı bu paragöz meyhaneciyi yerin dibine sokmuştu. Otelin lokantası, konserlerin, söyleşilerin, vilayet balolarının düzenlendiği ve dans okulunun "prova balolarının", bu kolonya kokulu, fırfırlı giysili, bulanık anılı çocukluk cümbüşlerinin yapıldığı kocaman bir salona açılırdı. Otelin diğer katlarından birinde, daha küçük bir salonda, topal, yaşlı dans hocası ile gönül çelen bir kibarlığa sahip genç yardımcısı tarafından şehrin gençlerine dans ve adabımuaşeret dersleri verilirdi. Bu Bay T. her zaman tarçın kokulu bir parfümü başından aşağıya boşaltırdı ve belki sırf bu keskin, itici koku yüzünden ondan korkup, tavsiyelerini tutmadım ve dans etmeyi de hiçbir zaman öğrenemedim. Salonda gaz lambası yanardı, dans öğrenen küçük kızlar, dalgalanan kurdelelerle, akordu hep bozuk piyanonun sesiyle uçuşurlardı. Moda dans "Boston"du ama farklı "polka"lar da öğrenmiştik; örneğin "*Tirol landleri*". Topal dans eğiticimiz Bay K. beceriksiz öğrencisine "İşte, insana hayatta gerekebilecek birkaç dans figürü!" diyerek siyah ceketiyle, "kentin iyi ailelerinin özel çocuk grubu" arasına çevikçe atılır ve hayatta gereksinim duyacağımız hareketleri uygulamalı olarak gösterirdi. Bu tür figürlerden biri, Bay K.'nın kendi kreasyonu, belleğime kazınmıştır: Oğlan kıza arkasından yaklaşır, usulca teke sıçrayışına benzeyen bir adımla gelerek, üç tempoluk adımlarla sallanan ve utangaç bir bekleyişle gülümseyen partnerine bir solundan bir sağından bakardı. Pomat kokusu, çocuk saçı kokusu, genç bedenlerin ter kokusu ve tüten gaz lambalarının kokusu bu salonda Bay T.'nin tarçınlı parfümüyle karışarak hiçbir zaman unutulamayacak bir heyecanının anısını yarattı. Bugün bile üç vuruşluk polka ritmini duyduğum zaman burnuma o çocuk aşkının kokusu çalınır.

Yemek odasının penceresinden büyük kübik taşlarla kaplı, arabacıların ve pazarcıların her sabah toplandı-

ğı meydanı görmek mümkündü. Renkli, cırlak bir Asya pazarı resmi gibiydi bu. Meydanın köşesinde, penceremizin dibinde her öğlen cenaze alaylarının *circumdederun me*'si ya da ölü askerler için bando mızıkanın çaldığı matem marşı çınlardı. Kentten biri öldüğünde, papazlar buraya kadar yaya eşlik eder, burada tabut takdis edilir, papaz, meşale taşıyıcılar ve yas korteji arabalara biner, yas koşumlu, başkalarına kara devekuşu tüyünden süs takılmış küheylanlar, tırıs yürüyerek cenaze arabasını mezarlığa götürürlerdi. Öğleden sonra saat tam ikide, çocukluğumun uzun on yılı boyunca, hemen hemen her gün, hizmetçi kız sofraya yemeği getirdiğinde, pencere dibinde cenaze alayının sesi yükselmiştir. Papazın yakınan bağırışı, Latince sözcükler, askerî bandonun tok ve gıcırtılı matem marşları... Neredeyse her öğlen çaresizlik ve hüzün kaplardı içimi. Bu çaresizlik tam olarak ölümün anlaşılmaz ve acımasız sırrından değil, annemin her zaman kimin nesi olduğu bilinmeyen yabancı ölülerin hatırasına, masadan kalkmamızı yasakladığı katı pedagojik kurallarından doğardı. Eğer gömülecek olan askerse, bir buçuk saat sonra bu sefer de pencerelerimizin altından, bando mızıka, ama artık neşeli, oynak şarkılar çalarak "yaşamın ölüme zaferini" duyururcasına geçerdi (mürebbiyelerimden biri mezarlıktan dönen askerî bandonun neşesini böyle açıklamıştı bana). Asker cenazelerinin tantanalı geçit töreni, bir zamanlar birçok eri intihara sürüklemişti; hassas köylü delikanlılar, veda mektuplarında büyük törenle uğurlanan köylü asker arkadaşlarını kıskandıklarını, kendilerinin artık yiğitlikte onlardan geri kalmayacaklarını, arkadaşlarını ölümde de yalnız bırakmayacaklarını, ailelerinden, yakın çevrelerinden ve dostlardan zahmete katlanıp onlara da bando mızıkayla mezarlığa kadar eşlik etmelerini beklediklerini yazarlardı. Bu bir ara gerçek bir salgın olmuş, erler köydeki yavuklusu nişanlısını mezarlığa taşıyan orkestralı resmi geçidi görebilsin diye kendilerini beylik silahlarıyla beyinlerinden vurma yarışına başlamışlardı. Askerî merciler sonraları intihar eden

erlere orkestralı ve şatafatlı cenaze törenlerini yasakladı. Salgın durdu, erler müziksiz bir törenle gömülmeye değip değmeyeceğini düşünmeye başladılar.

Büyük meydanın tek katlı binalarından birinde, gündüz nakliyatçılarla dolu olan "Altın Hayaline" isimli meyhanede, enfes, buruk Helmecli şarabı satılırdı. Bu alan bir çocuk cennetiydi. Öğleye kadar kebapçılarda yemek hazırlanır, büyük pazar kurulduğunda kuzu derisinden külahlı tatar suratlılar, kuzu derisinden gocukları, ellerinde kamçıları, sarsılmaz onurlarıyla ve sabırla, Abaújlu, Borsodlu, Zemplénli ve Gömörlü nakliyatçılar, sezon mallarıyla arabalarının yanında dururlardı; mantar, helva, koyun çökeleği, tatlı lor peyniri ve koyun işkembesine doldurulmuş koyun peyniri satan keçe çizmeli, yuvarlak şapkalı, deri keseli Slovak arabacılar küfeli yük arabalarının yanında dikilirlerdi. Gezici sirkler çadırlarını bu meydana kurdu; o güne kadar kentten kente fakir programı, "özel jeneratörü" ve "kendi çığırtkanı" ile gezen ilk seyyar sinema olan *biograph* kentimizde burayı mesken edindi kendisine. Çığırtkan, "Kral Süleyman sağ elini kaldırıyor" diye bağırırdı karanlık *biograph* salonunun bir köşesinden ve gerçekten titreyen görüntüde puslu bir figür elini oynatırdı. O dönemin filmleri, yıldız oyuncularla, yönetmenle, dekorla fazla ilgilenmezdi, gerçi biz izleyiciler de alçakgönüllüydük, küçük mucizelerle yetinirdik. Nefesimizi tutarak izlerdik ölü bir görüntünün hayat bulup kıpırdanışını. Bu büyük dörtgen alan, heyecanlı izleyicilerle dolardı, panayır göstericileri, ip cambazları ve seyyar sihirbazlar burada çadırlar, hipodromlar, panoptikumlar kurarlardı. "Embriyonun gelişimi"ni ve Papa XII. Leo'nun ölüm yatağında, tabii büyüklükte can çekişen halini burada gördüm, sapsarı yüzlü papanın balmumundan göğsünü ustaca hazırlanmış bir düzenek hareket ettiriyordu, bu ihtiyar uzun süre rüyalarımın karabasanı oldu. İlk hayvan gösterisini burada gördüm ve dayak yemiş gibi oldum, canlıların parmaklıklar ardında tutulması dayanılmaz bir manzara olmuştu benim için, adalet duygumu zedelemişti ve evimizin çocuk-

larıyla hemen hayvanların özgürlüğü için bir eylem başlattım. İlk sınıf savaşını ya da en azından bunun bir çeşit başlangıcını, bilinçsiz alevlenişini bu meydanda gördüm. Bir pazar günü öğleden sonra meydanda dolanan tarım işçileriyle paralarını kesen kalfa birbirlerine girdiler; polisler zor durumdaki paltolu adamın yardımına koştu, aylak aylak gezen erler ise polislere karşı durdular, alacalı bulacalı elbiseler giymiş köylü kızlar, kolalı başörtülü, renkli, siyah yelekli köylüler, üniformalı erlerle dolup taşan meydanın bir köşesinde kısa süre sonra ortalık kan gölüne döndü; eğri çakılar ve süngüler parladı; artık kimse neden ve kime karşı savaştığını bilmiyordu; çok eskilerden kalma bir çeşit öfke hiçbir bahaneye gereksinim olmaksızın patlamış gibiydi... Olay yerine sevk edilen jandarmanın sona erdirdiği bu garip "ihtilali" balkondan seyretmiştik. Şapkalarında horoz tüyü uçuşan, beyaz eldivenli, omuzlarında silahları, ellerinde çekilmiş süngüleriyle, zarif, tempolu, hafif adımlarla ilerleyen jandarmanın gelişiyle meydan boşalıvermişti zaten, süngü çekmeye gerek kalmadı.. Unutulmaz bir öğleden sonraydı bu, sanırım kimse karşısındakinin kim olduğunu tam olarak anlamamıştı; o ana kadar bastırdıkları korkunç bir öfke vardı aralarında. Anladım ki, o ana kadar büyük meydanın değişik ziyaretçileri ile güzel evimizin pencerelerinden görebildiklerim bir yanılsamaymış, o öğleden sonra ilk kez sanki gerçek dünyadan bir şeyler görmüştüm.

11

Kentin sayfiye yerlerinden biri olan Csermely taraflarına gitmek için odunla ısıtılan, sandık biçimli eski tip bir lokomotif muntazam aralıklarla Fő Sokağı'ndan ağır ağır geçerdi; tren işlemeye başlamadan on yıl önce, tuhaf, biçimsiz bu trafik aracı vardı ama bunu daha çok yazın tatilciler kullanıyordu. İlk kar, yolları kapladığında, küçük tren aylar boyunca ortadan kaldırılır ve bildik ıslığı, abar-

tılı çınlaması geniş caddede ancak baharda tekrar duyulurdu. Uzun Fő Sokağı'nın, bilenler "tam bir kilometre" olduğunu söylerlerdi, bir tarafında beyler takımı, öte tarafında hizmetçiler, erler ve toplumun yoksul sınıfı yürürdü. Beylerin tarafında yürüyenler çok gerekmedikçe caddenin karşı tarafına, proleter tarafına geçmemeye çalışırlardı. Onlarca yıllık bu uygulama, gezintiye çıkanları ikiye ayırmıştı. Hizmetçiler de öteye, "beylerin tarafına" geçmemeye dikkat ederlerdi. Gerçekten caddede neden karışsınlardı ki? Yaşamın başka alanlarında, başka zamanlar su ve yağ gibi ayrı değiller miydi? Gezinti, öğleyin saat on ikide, caddenin "beyefendiler tarafından" başlar, sonra akşam saat altıya doğru kilisenin köşesinde, Orbán Kulesi'nin önündeki piyasa mekânında, tekrar toplanırlardı. Hukuk öğrencileri ve subaylar, Polonya tipi kürk mantolu, beyaz tozluklu memur beyler peyda olurdu. Kentin tasasız gençliğinin giyim kuşamında, yakındaki Sáros ili modasını görmek mümkündü; gezintiye çıkanlar, tiyatronun orada, kilise ve ana caddedeki kont saraylarından birinin önünde dolaşırlardı; kentli şık kalabalığın, akşam saatlerindeki gezinti yeri burasıydı. Sivil elbiselerin koyuluklarında arada bir açık renk bir leke belirirdi: gezmeye çıkan "beyaz rahiplerin" krem renkli cüppesi. Bu seçkin eğitmen rahipler, hareketli ve dünyevi bir yaşam sürerlerdi. Akşamları siyah redingotları, beyaz pike yelekleriyle, tiyatroya bile giderlerdi. Parterin ilk sırasında orkestrayı seyirci bölümünden ayıran denizliğe dayanarak gösterişle kurulurlar, kollarını kavuşturur ya da beyaz glase eldivenleriyle tiyatro dürbününü gözlerine tutup sanki Versailles Tiyatrosu'nda Louis'lerin sarayına mensup rahiplermiş gibi tavırlarla locadaki tanıdıklarına başlarını eğerek selam verirlerdi.. Gezinti yeri her zaman bu rahiplerle dolu olurdu. Manastır yaşamının sertliği bu rahiplerin dünyevi davranışlarını engellememiş, toplumsal ve bilimsel çalışmalarını ve eğitim ilkelerini de bu liberal bakış açısı, bu dünyevi tavır belirlemiştir.

Piskopos, Fő Sokağı'nda şık, çok katlı bir barok sa-

rayda oturuyor, insan içine az çıkıyordu. Kendine dönük yaşıyor, kalabalığa asla karışmıyordu; kırılgan, zarif silueti yalnızca akşam vakitleri şehir dışında, bir papazın ya da hizmetindeki bir pederin eşliğinde görülürdü. Bu piskopos çok önemli bir adamdı. Prensleri o yetiştirmişti ve saraydan ayrılıp bu küçük kentte inzivaya çekildiğinde de onu unutmadılar. Roma ve Viyana, onun düşüncelerini dinler, öğütlerini tutardı. Büyük bir adam, coşkulu, ciddi bir rahipti; uzun yaşamı boyunca, kalabalıktan kaçtı, sadık müritleri onu ancak büyük bayramlarda görebilirdi, o zaman olağanüstü bir kilise şaşaasıyla ortaya çıkar, sair zamanlar gözden uzak yaşardı, askeriyede kullanılan demir karyolada uyurmuş, bir imparator ya da katı kurallara göre yaşayan yoksul rahipler gibi. Akşamüstü gezintilerine özel biçkili, piskopos şapkasıyla çıkardı; çok parlak kadifeyi andıran kalın keçeden yapılmış alçak kenarlarından ensesine iki altın püskülün sallandığı melon şapkası ve yaz kış çıkarmadığı eldivenleriyle. Çocuklarla karşılaşınca durur ve eldivenli eliyle yüzlerini okşardı. Yoksullar bölgesinde terk edilmiş caddelerde gezerdi. Bir keresinde onu uzun süre takip etmiştim; bu kırılgan ve soylu varlık beni kendine çekmiş, özellikle de şapkası ve altın püskülleri beni bu takibe sürüklemişti, çünkü kentte ondan başka kimsenin böyle şapkası yoktu. Sokak köşelerinden birinde beni fark etti, durdu, yanına çağırdı ve adımı sordu, sonra elimden tutup eve getirdi, sürüden ayrılan bir kuzu gibi. Bu ödül beni anlatılmaz bir gururla doldurmuştu. Uzun süre boyunca dinlemek isteyen herkese coşkuyla anlattım bir piskoposun, gerçek bir piskoposun elimden tutup beni eve getirdiğini. Hayranlığımın, minnettarlığımın karşılığı olarak rahip olmaya karar verdim; mahalle arkadaşlarımdan biriyle, asker baronun cılız oğluyla, gömleklerden ve eski eteklerden kilise giysileri, ayin kostümü, pelerin ve etol uydurduk; uzun süre gizlice ayin, tecdit, vaftizcilik oynadık. Ben rahip olurdum, o da yardımcım; Latince ayin metinlerini de biraz sökmüştüm. Özel bir oyundu bu; terk edilmiş bir ahşap deposun-

da kilisemizi kurmuş, sunak inşa etmiştik; büyükbabalardan birinin şarap kadehini takdis edip ayin kupası yaptık, Ambrózy kurabiyecisinden güllaç aldık, yardımcım bıçağın ucuyla bardağın kenarını çınlatırken, şarapla dolu kupayı yukarı kaldırırdım ve ağzımda o an Tanrı'nın bedenine dönüşen güllacın tadını titreyerek hissederdim. Bu çok da sağlıklı bir oyun değildi ve piskoposun bundan haberi olsa eminim hiç de hoşuna gitmezdi.

Piskopos sarayı avlusunun arka tarafına bakan bölümündeki odalardan birinde kilisenin gazetesi hazırlanırdı. Dört tane günlük gazete çıkıyordu kentte. Piskoposluk gazetesi ve iki emek partisi gazetesi Macarca basılırdı, dördüncüsü, Yukarı Macaristan'da yaşayan Alman Sakson kökenlilerin bölgelerinde yaygın eski bir Almanca gazeteydi. Gazeteler parti paralarıyla zar zor ayakta kalabiliyor, gazeteciler sık sık değişiyordu. Taşralı olan çoğu gazeteci oradan oraya göç eden, sık sık yer ve gazete değiştiren romantik serserilerdi ve bir yerden ayrılışları özellikle kafelerdeki başgarsonları üzerdi. Taşralı gazeteci, profesyonelce edebiyat âşığıydı ve kafede kâğıt oynamadığı zamanlar önündeki mermer masa "en modern yazarların" kitaplarıyla dolu olurdu. Ülkede primadonnalar gibi bir yerden bir yere göçerler, yaptıkları iş için utanç verici azlıkta para alırlar, hayatlarını ek gelirlerle, kart oyunu masalarında kazandıkları ya da yerli kliklerin basın kampanyalarında kendilerine verilen bir miktar parayla sürdürürlerdi. Basın o zamanlar hâlâ saygınlık ve iktidar demekti. Harflerin bu seyyar kahramanları arasında erk olarak kabul edilen yerli gazeteci, bu kalburüstü, iyi haber alan tombul yanaklı, gün boyu o astım öksürüğüyle şehri dolaşan ve kravatı yağlı gerdanında sallanan şişman adam, her meseleyi sahiplenir, ara sıra Peşte'ye gidip "en yüksek çevrelerde" ülke sorunlarını tartışır ve sonra gelip buralarda fısıldardı... Burjuvazi basından korkardı. Tüccar, banka müdürü, belediye memuru, zoraki göstermelik bir samimiyetle basınla iyi ilişkileri olduğunu kanıtlarcasına kamunun önünde caka satardı. Bu sorunsuz burjuvalar,

basmakalıp sırlarını kamu denetçilerinden özenle kaçırırlardı. "Gazeteci üstat", yüce ruhlu bir insandı, Ady hayranıydı ve modern şairleri severdi, ama aynı zamanda sık sık taşra bankalarını ve tasarruf sandıklarını, edebiyat ve şiir dışında farklı konuların da konuşulduğu müdür odalarını da ziyaret ederdi. Uzun lafın kısası, basından korkulur, genellikle ondan sakınılırdı. Sonraları, ailem Peşte'de gazeteler çevresinde dolandığımın kokusunu alınca, uzun zaman bana itlaf görevlisi ya da cellat olmuşum gibi bir kayıp insan muamelesi yaptılar. Gazetecilik, o dönemlerde taşrada burjuva toplumundan sayılmazdı, gazetecilere selam verilir, ama yemeğe çağrılmazlardı. Toplumsal basamaklarda yerel tiyatro topluluğundan biraz önde gelirdi gazeteci. Toplumsal ve ekonomik durumları daha sonraları lehlerine değişti, saygınlık kazandılar.

"Yazı İşleri" genellikle matbaa odasının yanındaki loş odacık olurdu ve aynı zamanda depo, yayınevi bürosu ve vazgeçilmez kırtasiyenin yeri de burasıydı, hurda kâğıdın bayat kokusu, kurşun tozunun ağır boğucu buğusu ile baskı boyasına karışırdı. "Baş redaktör", yazı masasına puro içerek oturur ve iktidar partisinden nasıl destek alacağına ya da gayet avantajlı olan devlet basım işlerinden birini nasıl koparacağına kafa yorar, yan masada çalışanlardan biri Peşte'den gelen bir telefonu bağlar ve cam kapının ardından dizgi makinesinin gürültüsü ve kâğıt katlayan kızların şarkısı duyulurdu. Burası büyülü bir yerdi. Atmosferine bir kez kendisini kaptıran bir daha kurtulamazdı. Yan salonda, küçük bölmelere ayrılmış dizgici dolabında tozlanırdı harfler. Öğrenciliğimde, bu tanıdık yerel matbaaların dizgi odasına utana sıkıla sokulur, el dizgicilerinin çalışmalarını izlerdim. Bir gün yerel dizgicilerin en kıdemlisi, yaşlı Banekovics bana seslendi: "Başmakalemiz yok delikanlı, bir şeyler yazın!" O an boş olan yazı işleri odasına gittim, redaktör bir yerlerde kâğıt oynuyordu, masalardan birine oturdum, kalemin ucunu kemirmeye başladım ve sonra da muzır ve keyfi kent ekonomisine karşı bir makale yazdım. Banekovics yazıyı okudu, beğendi, hemen diz-

di, mizanpajı elleriyle yaptı ve akşama yayımlandı. Bütün gün kentte heyecan içinde dolaştım. Olağanüstü bir şey gelmişti başıma. On dört yaşındaydım.

Yaz aylarını varlıklı kentsoylu aileler *Bankó*'da ya da *Csermely*'in yazlıklarında geçirirlerdi. Odunla ısıtılan lokomotif, haziranın birinden başlayarak her gün Csermely Deresi'nin kenarında Kuzucuk adlı meyhaneye kadar ağır aksak işlerdi; oradan sarp, mantar kokulu ormandan dağın tepesine çıkarak Bankó'nun ilkel kaplıca bölgesine giden yılankavi yol başlardı. Balta girmemiş bir ormandı bu; kente ait gür, bakir alan. Ormanın uçuk yeşil çayırı *Ottilia*'dan, güneşli zamanlarda sınırdaki dağın karlı doruğu görülürdü. Orman ahududu, buz gibi kaynak suları, asil mantar türleri, ardıç ve yabanmersini doluydu. Öyle "gerçek" bir ormandı ki bu, sonraları bir benzerini hiçbir yerde görmedim. Fransız ve İngiliz ormanlarına burun kıvırarak baktım, çorak göründüler gözüme; çocukluğumun yazlarını geçirdiğim balta girmemiş ormanının yanına yaklaşamazlardı. Bu orman sonsuz büyüklükte, yüz binlerce hektarlık bir alana yayılmıştı. Hradova Çayırı'ndan vadi, Sáros ve Szepes illerinin köyleri görünürdü, temiz, renkli, sakin bir yöreydi. Buranın iklimi, tadı, kokusu her şeyden, ülkede sonradan göreceğim her yerden başkaydı. Bölgenin kasabalarının, kentlerinin yaşamında, binaların cephelerinde ve kemerli, küçük odaların dekorasyonunda, yüzyılın gerçek kentliliğinin izlerini görmek mümkündü. Ottilia'dan, Hradova'dan görülen birkaç kent gerçek "vatan"dı, hatta belki de o zamanlar parçası olduğu bilinmeyen devasa büyüklükteki diğerinden daha gerçekti, daha samimiydi. Tepede, dağın doruğunda, uçsuz bucaksız bir çam ormanı uzanıyordu. Bu çam ormanının uğultusu ve sessizliği deniz kıyısında doğan bir insanın büyük kente göçtüğünde de hep dalga sesi duyması gibi kulağımda yer etmiştir. Savaşın ilk günlerinde çıkan bir fırtınada yerle bir oldu çocukluğumun bu büyük ormanı, çılgın bir nefes, oraya ait ve değerli olan her şeyi üfleyip yok etti.

Kentli ailelerin bir grubu, burada yazlık ev yaptırdığı

ya da fare kokulu, küflü duvarlı pansiyonda oda kiraladığı zaman, Bankó ve Hradova ormanları hâlâ gür ve muhteşem gösterişiyle duruyordu Orman yolunda ilerleyen kentli ziyaretçinin yerleşim yerindeki evler arasında gözüne çarpan ilk süslü, av evi görünümündeki villa, büyük teyzelerimden birinin mülküydü. Teyze, otuz yıl boyunca hastalıklı yaşamış ve yatağından çıkmamıştı ama kuştüyü yorganlar arasından da ev işlerini ve servetini büyük bir özenle idare etmişti. Her yazın başında kendisini "temiz hava almak için" buraya getirtirdi, ama yazlığın küflü odalarından hiç çıkmaz, pencerelerin kenarlarını kumaşla yapıştırıp tıkattığı havasız odada, yelekle, başörtüsüyle yattığı, yastıklarla, kuştüyü yorganlarla dolu yatağında boğulacak gibi olur, vazolar, kanarya kafesleri, anahtarlarını koyduğu sepetler ve tığ işleri arasında misafirlerine temiz havanın faydalarını anlatırdı. Misafir, odada küf kokusundan, hasta kokusundan ve havasızlıktan boğulur ama teyze bunu hiç fark etmez ve yılda bir tekrarlardı bu "hava değişimini"; herhalde gerçekten yaramıştı kendisine, çünkü epey uzun yaşadı. Yukarı bölgede keyifli, huzur dolu bir kaplıca yaşamı hüküm sürerdi. Çünkü burjuvazi, hastalık hali dışında, o zamanlar uzak kaplıcalara pek yolculuk yapmazdı. Akşamları fayton, kentten eşleri ve ertesi günün yiyecek malzemelerini getirirdi. Pansiyon lokantasının masalarında, siperlikler mum ışığını rüzgârdan korur, akşamları Çingeneler çalar ve bu burjuva idilinde inanılmaz bir huzur yayılırdı. Varlıklı, kentli kuşakların birbirine bağlılığı, yaşam biçimlerinin sıkı fıkılığı, ailelerin ilişkisinin tonunu tayin ederdi. Kim buraları bırakıp da yabancı kaplıcaların, bilinmez diyarların hasretini çekerdi ki? Yine de bir keresinde annem ve babamla yurtdışında Baltık Denizi kıyısına, bir kaplıcaya gitmiştik; yeni doğan, henüz birkaç aylık olan kardeşimi de almıştık. Annem bebeği yol sarsacak diye endişe etmiş, bu yüzden trenin kompartımanında yatak ve pencere arasına onun için bir hamak kurulmuştu. Bu icadın iyi yanı diğer yolcuların bizim kompartımandan kaçmaları olmuştu ama kardeşim

sallanıp duran bu hamakta, kentimizden Berlin'e gidene kadar beyin sarsıntısı geçirdi. Berlin'de doktorlar ve otel odasından başka bir şey göremedik. Bu yüzden belki de başka nedenlerden de, bir daha yaz tatili için yurtdışına çıkmadık. Biz de Bankó ile yetindik, ormanın eteklerinde bir villa kiraladık ve belki de yaşamın en huzurlu, bulutsuz dönemlerini orada geçirdik. Günün olayı, akşam saatlerinde, o dönem otomobil almış olan demir fabrikatörünün gelişi olurdu. Kentte ve belki de bütün ülkede, ilk ve tek otomobil buydu ve cırtlak mavi cilalı, ağır ağır ilerleyen, kornasından inadına çok ses çıkaran otomobil, tatilci ailelerin buluğa ermemiş çocuklarının yardımıyla kaplumbağa adımlarıyla, heyecanlı tatilci grubunun beklediği Bankó yamacına ulaşırdı. Demirci fabrikatörün, hanın kapısı önünde duran arabası, sosyetik bir düzey kazandırmıştı bu yazlık yere. Biz çocuklar, kan ter içinde ve mutlulukla her gün yeni çağın bu kazanımını yukarıya iterdik. Dağın eteğinde akşam altıya doğru bekleşmeye başlardık. Demirci, koltuğa yayılmış, sigarasını tüttüre tüttüre, lütufkâr bir edayla birkaç kez mutlu ve ağırbaşlı klakson çalar ve bekleşen çocuk ordusuna seslenirdi: "İtin bakalım ilerlemenin arabasını!" Yolun yarısında, Ördögárok'ta, kentin en yaşlılarından biri olan ve avukatlıktan nefret eden "ihtiyar avukata" rastlardık. Bürosundaki çalışma masasının üzerinde kırmızı pamukla işlenmiş bir tabela asılıydı: "Senet kabul etmiyorum." Gün boyu, ormanda gezip kelebek kovalardı; ihtiyar, kendisi de çocuktu artık, ilerlemenin arabasını itmeye yardım ederdi. Böylece gün batarken tatil köyüne ulaşırdık, yorgunluktan ölmüş ama çok memnun bir halde. Özel bir biçimde olsa da çağa ayak uydurmuştuk.

12

Bankó'nun tepelerinden kenti seyretmek mümkündü; buradan kuleleriyle, yüksek çatılarıyla, dar sokakla-

rıyla gözler önüne serilen kentin iki zengin mezarlığı da görünürdü: Rozália ve Kálvária. Bu mezarlıklar, şehir mezarlığındaki bir örnek parsellere gömülen işçilerden ve Yahudilerden farklı olarak, ölülerini kriptalara gömdüren iyi aileler içindi. Rozália, seçkinler, zengin kentliler, yörenin kalburüstü aileleri, mülksüz soylu sınıfı ve aristokratlar içindi, Kálvária'nın kekik ve rezene kokulu mezarlarında hali vakti yerinde, sonradan görmeler yatardı. Kent, dar sokaklarıyla, eski kalenin içinde vaktiyle dar tutulmuş küçük pazaryerleriyle nispeten küçük bir alana sığıyordu; sivri çatıların üzerinden ev yığınının, yeri pergelle çizilmişçesine, tam ortasında katedralin tamamlanmamış derme çatma kulesi yükseliyordu. Altı yüz yıllık katedral, yüzyıllardır etrafında cereyan eden her yaşamın ve düşüncenin merkezi ve yüzyıllar boyunca kentin dengesini sağlayan mutlak ülkünün sembolü oymuş gibi çevresinde uğuldayan her günlük fani karmaşadan da, şehrin samimi gürültüsünden de ayrı bir yerde durur, kentin üzerine doğru yükselirdi. Kulenin muhafızı elli üç metre yükseklikten yangın gözler ve şehrin asayişine bakardı. Katedralin yanında daha Rákóczi zamanında dolgun, derin sesleriyle bayramları, tehlikeleri ve ölümleri duyuran çanların bulunduğu elli metrelik taş kule, Orban Kulesi dururdu. Aynısını sonraları Tours'un katedralinde gördüğüm üç büyük sahınıyla, parlak, renkli arduazla kaplanmış çatısıyla, ağır ve geniş dev oranlarıyla katedral, küçük kent üzerine çökmüştü.

Kapısının önünden ne zaman geçsem, bir titreme alırdı beni. İçeride, yarı loş ışıkta, sunaklardan biri önünde sürekli ayin töreni yapılır, dua edilirdi. Macarca öğretmenlerimizden biri her yıl "Katedral kapısının önünden geçerken içinize hangi duygular dolar?" konulu ödevi verirdi ve ben de her yıl, "İçim ulvi duygularla dolar," diye cevap verirdim, inançla. Katedral, bu muazzam ve mutlak düşünce, kenti biraz korkutuyordu. Fazlaydı, büyülüydü, gizemliydi; puslu ve ulviydi, ondan kaçmak da ona katlanmak da mümkün değildi. Kentin tepesinde mağrur

ve muhteşem yaşıyordu. Mahzenlerinden birinde, büyük bir mermer tabut içinde, Rákóczi'nin külleri saklıydı. Tabutun çevresinde, defneden çelenkler ve bayraklar ve şu yazı dururdu: "*Pro Libertate*". (Özgürlük için!) Okul gezilerinde, saygı ziyaretleri vesilesiyle, eski, tarumar olmuş bayraklarda o sözü titreyerek okurdum. Farklı bir lezzeti vardı, okuyunca insanın kanını donduran bir şiirin en vurucu dizesi gibi çınlardı. Tam olarak ne düşünürdüm bilemiyorum. Bu sözü ne zaman okusam, hatiplerin anımsattığı dizelerdeki "yurt" ya da "yurt sevgisi" gelmezdi aklıma, daha yalın, sözcüğün temel anlamı "özgürlüğü" düşündürürdü bana. Katedralin önünden geçtiğimde bu söz içimde yankılanırdı, puslu bir şiar gibi... Uğrunda yaşamaya değecek bir şiar...

[II]

1

En yaygın evlilik biçimi *mezalians*'tı. Eşlerin kendileri bile zamanla neden iki cepheye bölündüklerini anlamazlar, birlikte yaşamaya bulaşan gizli nefretin tükenen cinsel istekten çok, sınıf ayrımının yarattığı öfke olduğunu gözden kaçırırlardı. Onyıllarca sıkıntı ve alışkanlık buzullarında dolaşırlar, birbirlerinden nefret ederlerdi. Çünkü biri zengin, iyi eğitimliydi, çatalı bıçağı daha kibar kullanırdı ya da kast sisteminin çocukluğundan kalma izlerini taşırdı. Aynı yastığa baş koyup aynı sofrada yemek yerler, her şey yolunda giderken bile birbirlerinden neden sinsice ve gizlice nefret ettiklerini kendileri de bilmezlerdi fakat aralarındaki aşk bağı gevşediğinde, sınıf ayrımı hemen su yüzüne çıkıverirdi. Diğer sınıftan nefret edilir, öteki horlanır ya da kıskanılırdı. Üst sınıftan olan erkekse, kadın bunun keyfini çıkarır, dünya âlem önünde böbürlenerek, kocasının toplumda ait olduğu sınıfın koltuğuna yerleşir, ama evde, yatakta ve sofrada, inatçı bir tutarlılıkla kökeninden kaynaklanan kırgınlıklarının acısını çıkarırdı. Çiftlerden birinin sınıfsal hassasiyetinin, eşlerden birinin büyükbabasının ne kadar yüksek bir memur olduğunun tekrarlanmasıyla, geçmişte kaybolup giden servetinin hep anımsatılmasıyla çiğnenmediği, daha yüksek sınıftan gelen eşten "bizim evde böyleydi, şöyleydi" lafının duyulmadığı evlilik pek yoktu; aile, her zaman sınıf çatışması demekti.

Bu sınıf çatışması, bizim ailede de devam ediyordu. Kimse ne olduğunu bilmez, bu konuda konuşulmazdı. Annemin annesi, babası, büyükannesi, büyükbabası "sıradan" insanlarmış. Büyükbabası değirmenci, babası ise marangozmuş; zamanla işi büyütüp birçok yardımcıyla çalıştığı için ailede "fabrikatör" olarak anılırdı. Yaşamının sonuna doğru gerçekten bir girişimci olmuş, artık keski ve planyayla işi kalmamış, yalnızca sipariş alıp işi teslim ediyormuş. Ama bu tarz bir sınıf atlamanın bize pek faydası olmamıştı, çünkü aşağılayıcı sayılan el işi yaptığı dönem sonsuza dek yakasını bırakmadı. Dışarıya karşı, "kendi bileğinin hakkıyla" ilerleyip fabrikatör olan, çalışmak zorunda kalmayan yalnızca sipariş alan mütevazı aile büyüğümüzü tabii ki sahiplenmiştik. Ama babamın ailesi ve biz çocuklar da, büyükbabamızın kentte hayat boyunca otuz forintlik bir memuriyette çalışan kamu memuru ya da çok az kazanan bir valilik kâtibi olmasını tercih ederdik. Çocukluğumda annemin babası olan dedemin vaktiyle tutkalla, testereyle tezgâhta çalışmasından derin bir utanç duyardım. Mahalle arkadaşlarımın, okul arkadaşlarımın önünde bu esnaf büyükbabamdan söz etmeyi istemezdim. Konuyu geçmişin karanlığına gömdük ve "fabrikatörü" çok gerektiğinde, gözlerimizi kaçırarak andık. Onu anımsayan tanıdıkların önünde, kahraman bir edayla, hoşgörülü ve bilinçli biçimde, "çalışmaktan utanılmaz" anlamına gelen bir tonla konuşurduk. Elbette sahipleniyorduk büyükbabamızı, başka seçeneğimiz yoktu. Zaten öleli çok olmuştu, biz çocuklar onu tanımadık, sessiz sedasız yok olup gitmiş, gömüldüğünde kırk yedi yaşında bile değilmiş. Yine de aile için bir utanç kaynağı olduğunu hissederdim, belki babamın ailesi için, belki çocuklar için, benim için... Babam annemin ailesinden her zaman saygıyla söz ederdi ama çocukların kulağı deliktir, bu saygı ve takdirde abartılı bir nezaket sezerdik. Babam aslında annemin babasını, itlaf görevlisi bile olsa annemizi benimsediği nezaketle benimserdi kuşkusuz. Ama sınıf çatışması, zarif bir şekilde, kibarlık kisvesi altında yaşanı-

yordu. Biz çocuklar, daha kaba ve acımasızca reddederdik annemizin ailesini, onları hiç anmazdık. Ancak üniversite yıllarında bu körlükten, korkaklıktan ve anlamsız yüreksizlikten kurtulabildim ve annemin ailesiyle ilgilenmeye ve aslında onlara nasıl benzediğimi sezmeye başladım. Nasıl da annemin oğluydum aslında!

Yaşam belirsizlikler içinde sürüp gidiyordu. Söylenmeyen sözler, hareketler, zamanında söylenmeden içe atılanlar, susma ve korku. Yaşam bundan ibaretti. Ailemizin dengesi de her yaşamda olduğu gibi kırılgandı. Sanırım her ailede olduğundan daha fazla sevmiyor, daha fazla nefret etmiyorduk birbirimizden. Yahudi ailelerindeki çaresiz, bilinçsiz birbirine tutunma halini Hıristiyanlar bilmez. Yahudilerde aile her şeyden önce gelir; Hıristiyan ailelerde her aile ferdi önce kendisi için yaşar, duygu fazlası kalırsa, bir miktarını ailenin diğer üyelerine de verir. Yahudiler, aile için yaşarlar, Hıristiyanlar aile içinde. İstisnalar kaideyi bozmaz, genelde durum budur. Elbette birbirimizi seviyorduk. Annemiz, babamız çocuklarına karşı sevecendi, özenle yetiştiriyorlardı bizi. Babam bizlere öyle iyi davranırdı ki, buna zayıflık da denebilir belki; her dileğimizi yerine getirirdi. Aile yine de zamanla ikiye bölündü, annemin ve babamın taraflarına. Sanki Guelflerle Ghibellilerin savaşıydı bu. Neden? Anne tarafını tutanları, bir tür incinme, asabiyet, önemsenmemenin yarattığı hesap sorma duygusu, tartışılmayan sorunların gerilimi etkisi altına almıştı; elbise fırçasını bahane eder tartışırdık ama konu özünde farklıydı. Her ailenin tarihine iz bırakan, o minik devrimdi kavganın özü. Her ailenin "14 Temmuz"u da vardır, *Thermidor*'u da.

2

Ölülerin arasından geçiyorum, sessiz konuşmam gerek. Bu ölülerden bazıları benim için de ölü, bazıları hareketlerimde, düşünme biçimimde hâlâ yaşıyor. Onlar

gibi sigara içiyorum, sevişiyorum, sanki onların yerine yiyorum bazı yemekleri. O kadar çoklar ki. İnsan uzun zaman boyunca kendisini diğer insanların içinde bir başına hisseder, bir gün ölülerinin arasına yolu düşünce, aslında belli etmemiş bile olsalar her zaman var olduklarını hisseder; ölüler kimseyi rahatsız etmez. Annemin ailesiyle akrabalık ilişkilerim sonraları gelişti. Bir gün konuşurken seslerini duyar oldum; selamlaştığımda, kadeh kaldırdığımda hareketlerini gördüm. "Kişilik" böyledir işte; ölülerin bize bıraktığı mirasın yanında insanın kendisine eklediği "yeni" hiç denecek kadar azdır. Hiç görmediğim insanlar benliğimde yaşıyor, kızıyor, yaratıyor, özlüyor ve korkuyorlar. Yüzüm annemin babasının kopyası. Ellerimi babamın ailesinden miras almışım, huyum suyum annemin sülalesinden. Beni sinirlendirdiklerinde ya da bir şeye hızla karar vermem gerektiğinde, Morva'daki değirmende, büyükbabalarımdan birinin tam bundan yetmiş yıl önce düşündüğünü düşünüp söylüyorum.

Annemin babasından birkaç parça şey kalmıştı bana. Hepsi hepsi bir fotoğraf, bir bira sürahisi. Bira sürahisine büyükbabamın portresi işlenmiş. Fotoğraf, çember sakallı, yüksek alınlı, yumuşak tombul suratlı bir adama ait. Ağzı erotik, tombul alt dudağı sarkık. Kordonlu bir Macar kostümü giymiş ama ayağında pantolon ve potin var. Neşeli bir insanmış, hızlı yaşamış, iki kez evlenmiş, altı çocuğu olmuş, çok para kazanmış ama hesap kitap işlerinden hiç anlamazmış. Hesap cüzdanları, poliçeleri cebinde gezermiş ve kırk yedi yaşında öldüğünde, geride ödenecek borçlar ve karmaşa bırakmış. Ama büyükbabanın evinde keyifli bir yaşam sürmüşler. Çok nüfuslu bir evmiş bu; kalfa, yamaklar bile bu evde kalır, yemek masasında çoğu kez yirmi kişi olurlarmış.

Girişin sağında "teşhir" odasında, yeni mobilyalar sergilenirmiş. Büyükbabamın mobilyalarının şehir dışından da alıcıları olurmuş. "Eger" kenti başpiskoposunun birkaç salonunu da o dekore etmiş. Bugün de hâlâ "R.J." damgalı masa ve koltuklar başpiskoposun misafir oda-

sında durur. Dev bir alana yayılmış bu ev ve imalathane. Evet, "fabrika"da artık karmaşık torna tezgâhlı makineler de çalışıyormuş ama büyükbaba yaşamının sonuna kadar paltosunun cebinde hesap kitap yaptığı kâğıt parçalarına kurşunkalemle alacak vereceği not eder, bu kâğıtları da sık sık kaybedermiş.

Esnaflar o zamanlar hâlâ oradan oraya "göç" ederlermiş. Kalfalık zamanlarının ayrılmaz parçasıymış gurbet yılları. Mürekkep yalamış olanlar, onyıllar boyunca kentten kıpırdamaz, yurtdışına gidebilmiş olanlar serüvenci sayılırmış. Dünyanın nimetlerinden yalnızca esnaflar ve monarşi ülkelerinde tayini oraya buraya çıkan subaylar haberdar olabiliyormuş. Büyükbabam Bohemya ve Almanya'ya gitmiş, sonraları, artık usta olduğunda alışveriş için sık sık Viyana'ya gider ve orada mesleğin inceliklerini öğrenirmiş. Her durumda dünyayı etrafındaki mürekkep yalamış ama hiçbir şey yaşamamış burjuvalardan çok daha iyi tanıyormuş. İyi niyetli, coşkulu ve huzursuz bir adammış. Tıka basa yemeyi sever, çok bira içermiş, kadınlara düşkünmüş. Kapıda biri *ein armer Reissender*[1], diye şarkıya başlarsa büyükbabam cam kapıdan, *"Wer arm is der soll nich reisen"*[2] diye seslenir ama sonra gezgini içeri davet edip ağırlarmış. Üç oğlunu da okutmuş, biri askerî okula gitmiş, diğer ikisi liseye, kızlar için okuma yazmayı öğrenmek yeterliymiş o zaman, yalnızca annem, büyükbabamın ölümünden sonra kız öğretmen okuluna gitmiş ve okulu bitirmiş.

Büyükbabam hakkında bildiklerimin hepsi buydu; onu hiç görmedim, doğumumdan yirmi yıl önce ölmüş. Resmi odamın duvarına asılı; dehşet verici biçimde ona benziyorum. Benim yüzüm de şehvetli, yumuşak ve tombul. Erotik dudaklarım benim de sarkık ve eğer çember sakalım da olsaydı fotoğraftan bana bakan bu yabancının tıpatıp kopyası olurdum. Gezme tutkumu da ondan almışım belli; duyarlılığımı, Slav huzursuzluğumu ve kuşku-

[1] (Alm.) Yoksul bir yolcu

[2] (Alm.) "Yoksulsa yola çıkmasın"

larımı da. Bu yabancı insan bende yaşamaya devam ediyor. Elbette ki insan yalnızca fiziksel yapıyı miras almıyor atalarından; ağzını, alnını, gözlerini, kafa yapısını aldığım gibi hareketleri de yaşıyor içimde. Gülüşü, şehvetli eğilimleri, geniş yürekliliği ve ihmalciliği de. Ben de hayatımın ve sorunlarımın muhasebesini ceplerimde taşıyabilmek isterdim. Ama içimde diğer büyükbabam da yaşıyor. Daha sert, ciddi ve titiz. O da erkenden göçüp gitmiş, onu da hiç tanımadım. Bu birlikte yaşamak zorunda kaldığım yabancılar bana, uğraşarak, emek sarf ederek, büyük güçlüklerle kendimden yonttuğum kişiye nadiren söz hakkı tanıyorlar. Örneğin anne tarafından büyükbabam, taşra Falstaff'ıymış, ünlü, neşeli, bira içenler topluluğu müdavimi. İş adabını da ondan aldım. Üstlendiğim işleri bir el işçisi gibi özenle yapmayı severim; işin bedensel, fiziksel temposuna, gündelik kullanım amacıyla önemsiz eşyalar yapmaya bayılırım. Onun sayesinde iyi bir usta oldum. Bazen diğer somurtkan büyükbabamla kapışırlar ve o kazandığında yılın yarısında neşem, keyfim yerinde olur, yolunda gider işlerim, yaşamım. Böyle zamanlarda gezgin ruhum içimden taşar, plansız ve amaçsız aylarca yolculuk yapabilirim, geride, evde ve atölyemde ne bıraktığımı zerre kadar önemsemeden.

Büyükannem kocaya vardığında on altı yaşındaymış. Bu kadının yaşamı ince bir tül perde altında gizlidir, hakkında fazla bir şey bilinmez. Toplam dört yıl yaşamış büyükbabamla. Annemi doğurmuş ve sonra bir bebek daha ve loğusa hummasından ölmüş. Aile meclisinde ondan hiç söz edilmezdi. Adını bile tesadüfen duydum. Bir keresinde annem söylemiş olmalı. Jelenffy ailesinden bir kızmış. Çocuğu, üvey evlatları adını anmazlardı. Yalnızca bir fotoğrafı kaldı, renkli, büyük boy, güzel, hüzünlü, sade bir kadın yüzü. Genç bir hanım değil de bir kız çocuğu sanki. Varsa eğer sırrını aile de koruyor, ölüler de. Üvey çocukları ondan pek bahsetmezler, annem zaten pek az hatırlıyor. Yetim bir kızmış, bir akrabası büyütmüş. Sanırım yoksulmuş. Büyükbabam kırk yaşında beş çocukla dul kalıp bu

kızı aldığında, herhalde yerini bulamamış; büyük evde evlat edinilmiş altıncı çocuk gibi hissetmiştir kendini. Anlatıldığına göre hiç gülmez, uzun aile masasında büyükbabamın sağında suratını asıp otururmuş. Bir yabancı gibi yaşamış ailede. Büyükbabam neşeli, nüktedan, konuşkan bir insanmış. Hikâyeleriyle herkesi eğlendirirmiş. Birkaç kere bu üzgün kızı da güldürmeyi başarmış. Böyle zamanlarda kızcağız masadan kalkar, peçeteyi ağzına kapatır ve "gülmek için yan odaya geçermiş", gülmeye utanırmış... Sırrı neydi peki? İlk çocuğu olan annemi çok çirkin bulur, bu yeni doğanın çirkinliğinden utanırmış, görmeye bile dayanamaz, her emzirdiğinde yüzünü mendille kapatırmış. Annem bunu bilirdi. Kardeşleri daha sonra anlatmışlar ona bu hikâyeyi, ben kendisinden dinlemiştim. Bu sessiz, üzgün, ruhsal sorunları olan kadın ailede dört yıl yaşamış. Ondan da bir şeyler kaldı bana. Korkularımın büyük kısmını ona borçluyum. Büyük olasılıkla bu kadın bir adamın karısı olmaktan utanıyordu; ilk kadının çocuklarının, ölünün saygınlığını ve anısını kıskanç biçimde korudukları bir ailede, yetişkin çocukların, kendisiyle aynı yaşta kızların önünde annelik yapmaktan utanıyordu. Büyük olasılıkla ne yapsa yanlış, kusurlu ve beceriksizceydi. Yaptıkları onu ürkekliğe, histerik savunmalara yöneltiyordu. O yüzden büyükbabam gülünç hikâyeler anlattığında "gülmek için yan odaya geçiyordu", o yüzden her zaman susuyor, o yüzden kendi çocuğunu "çok çirkin" buluyordu, kendini böyle alçaltarak ölü hanımın anısına ve zalim çocuklarına yaranmaya çalışıyordu herhalde. Çıldırmaktan korktuğum zamanlar içimde haykıran bu kadındır işte. Adını bile bilmiyorum, kimse bizim yanımızda adını anmadı. Ailenin burcunda bir anlığına görünüp hızla yokluğa karıştı.. Uğursuz bir anı olarak kaldı hayaleti. Tanıyanlar utançla anarlardı onu. Fotoğrafta açık mavi nakışlı yelekler giymiş, beyaz, ince genç kız, boynundaki siyah ince kordonda gümüşten bir haç, bluzunun yakasında küçük bir müge buketi; gözleri boş, temiz, hüzünlü, tıpkı camdan gözler gibi. Bu iki insan hep içimde benimle yaşıyor.

3

Oğlanlardan biri, annemin en büyü abisi Jenő, müzisyen olmak istermiş ama ancak askerî bandoya katılabilmiş ve umutsuzluğa kapıldığı bir anda, Pula'da askerliğini yaparken kafasına bir kurşun sıkarak intihar etmiş. Müzik eğilimi, bir lanet gibi sürdü ailede. Aile üyelerinin çoğu gün yüzüne çıkmamış bir sanatçı yeteneği bulurdu kendinde; kızlardan kimi resim yapar, kimi şarkı söylerdi. Annem de tutkundu müziğe, yeteneksiz de sayılmazdı; Viyana'ya taşınan diğer kız kardeşi, müzik yeteneğini çocuklarına, altı kızına da aktardı. Kızlarından biri bugün de dünyaca ünlü bir dansçıdır, diğerleri de hayatlarını müzikle kazanıyor, beste yapıyor, müzik öğretiyor, konserler veriyorlar. Müzik, yaşamlarının sığınabildikleri en yüksek düzeydeki unsuru oldu ve bizleri, onların şaşaalı dünyasını izlemeye, eğilimlerini devam ettirmeye acımasız biçimde zorladılar. Çocukken bir müzisyenden daha çok müzik dinler ve öğrenirdim, belki de o yüzden hiç kulağım yoktur, çünkü erkenden bıktım müzikten, daha sonraları müzik dünyasından inatla kaçtım; ara sıra ne kaybettiğimi hasretle anmama rağmen bir tür alınganlık ve hassasiyetle her müzik türüne kendimi kapadım. Bir seferinde Paris'te, filarmoni orkestrasının bir konserinde buldum kendimi ama konser başlar başlamaz beni gülme krizi tuttu ve durmak bilmedi, sonunda salondan çıkarıldım... Müzisyen olamadığı için kendini öldüren Jenő'yü hiç anlamadım. Müzik benim için bir cezaydı, parmak alıştırması! Annem bambudan bir sopayla yanıma oturur ve yanlış bir tuşa basınca parmaklarıma vururdu. Bugün de biraz özlem duyarak dinlerim müziği; sürgündekinin yarı unutulmuş yurduna duyduğu özlem gibi, "İşte o kadar acı vermiyor bak!" diye kendimi ikna etmeye çalışırmışçasına.

Oğlanlardan biri, beynini patlatmış müzisyen olamadığı için, diğeri ise kasaplık mesleğini seçtiği için liseden ayrılmış. Garip bir aileydi bu. Jenő'nün kardeşi Dezső'ye, lisenin ikinci sınıfını bitirdikten sonra, ilham gelip bü-

yükbabamın karşısına dikiliyor, öğrenimini bırakacağını çünkü kasaplık mesleğine, karşı konulamaz bir istek duyduğunu söylüyor. Sert ama adaletli bir insan olan büyükbabam, bu acayip istek üzerine düşünmek için zaman istiyor, uzun uzun düşünüp tarttıktan sonra, Dezső'yü karşısına alıyor, önce uzun uzun nasihat ediyor, sonra bir güzel pataklıyor. Pataklama o zamanlar kabul gören bir pedagojik yöntemdi. Tokatlar günlük işlere, dua etmek ya da ihtiyari ödev kadar dahildi. Bu gündelik köteklerin özel bir anlamı ya da önemi aslında yoktu. Ana babalar ve eğitmenler gelenek ve göreneklere uyulsun, âdet yerini bulsun diye bu yola başvururlardı. Dayak faslından sonra, büyükbabam, konuyu düşündüğünü, Dezső bu mesleği seçiyorsa, bir itirazı olmadığını söylüyor. On altı yaşındaki Dezső'yü, lisenin ikinci sınıfını bitirdiğine dair belgesi cebinde, başkente kasap çırağı olarak gönderiyorlar.

Bu ilginç insanla yalnızca iki kez karşılaştım. Ailede, delinin teki diye anılırdı. Bence gayet de sağlıklı, keyfine göre yaşamayı bilen nadir insanlardan biriydi. Dezső'ye eğer zamanında ilham gelmeseydi, liseyi bitirip, memur olup, kendine yabancı, sevimsiz bir sınıfta ve meslekte çalışsaydı, kim bilir nasıl ezik, basık, hatta belki de tehlikeli boyutta hastalıklı bir adam olur yitip giderdi, tasavvur etmek bile kötü bunu. Gördüğüm kadarıyla basit, çalışkan ve yaşamından hoşnut bir insan olarak kaldı Dezső . Vakti gelince evlendi, dükkânını açtı, güzel kızlarını yetiştirdi; zamanı gelince de, Hıristiyan sabrı ve, tevazuuyla öldü. Aile erkeklerinin ortalamasına göre de uzun yaşadı. Gözü yükseklerde, ihtiraslı aile, Dezső'nün kaçışına elbette hiç anlam veremedi: "Fabrikatörün" oğlu, yüksek okul yolu açık olduğu halde, mevki ve diplomayla beylerin arasına karışıp yükselebilecekken nasıl olur da küçük esnaf olarak kalıp kasaplık gibi böyle iğrenç, eli kanlı bir iş seçer? Bunu kim anlardı ki? Dezső herhalde bu "beyler sınıfından" biraz korkmuştu. Kararında bir parça köklerinde taşıdığı esnaflık damarı da vardı. Bu farklı dünyada kendisini pısırık ve yabancı hissetmiştir. Esnaf locasıyla kopma-

yacak bağları vardı. Aslında, ille de esnaf olarak kalmak isteseydi büyükbabasının mobilya atölyesini de devralabilirdi ama bu kasaplık işine onu çeken özel bir şey vardı. Eğer hayatta "misyon" diye bir şey varsa, Dezső dünyaya kesinlikle kasap olmak için gelmiştir. Çocukken küçük kardeşleriyle ve çırak çocuklarla kasapçılık oynarmış. Annemin anlattıklarına bakılırsa, binadaki çocukları avlunun bir köşesine toplar, onları soyar, sırtlarını ve kıçlarını tuzla ovup mutfaktan yürüttüğü et bıçağıyla kurbanlarını öldürür, etlerini parçalar gibi yaparmış. Dezső'nün ayda bir tekrarladığı bu tuhaf oyuna çocuklar da ürkek koyunlar gibi katlanırlarmış. Usta bir kasaptı evlendiğinde; düğün yemeğini yarıda bırakıp kaçmış, frak ve kafasında silindir şapkayla mezbahaya girmiş, önlüğünü takıp keyifle bir sığır kesmiş, sonra sevinçten kızarmış bir suratla düğüne, birkaç saatlik eşinin yanına geri dönmüştü. Öldüğü zaman yas ilanında şunlar yazılıydı: "Mükemmel, müşfik bir eş, mükemmel bir baba." Gerçekten öyleydi, içgüdüleri zamanında harekete geçmiş ve kendisini kurtarmıştı.

Onu ilk gördüğümde çocuktum. Annem ziyaretine götürmüştü beni. Benim için sürpriz olmuştu çünkü bu tuhaf dayım hakkında hiçbir bilgim yoktu, Peşte'de kasap bir dayımız olduğundan kimse söz etmemişti. Bu keşfe de dayıya da hayran oldum. Dezső biraz tedirgin davranmıştı o gün. Biz "seçkin" akrabalardık ne de olsa. O da, ailesi de ziyaretimiz için çok hazırlık yapmışlardı. Ev hummalı bir temizliğe tabi tutulmuştu, bayramlıklarını giymişlerdi; üç güzel yüzlü kızlarını bir sınava ya da kiliseye ayine gidiyorlarmış gibi süsleyip püslemişlerdi. Ne söyleyeceklerini, bizi nereye oturtacaklarını bilemiyorlardı. Göğsüm kabarmıştı ailede bir kasap olduğu için. Üstelik böyle muhteşem, kültürlü, bir "başkent" kasabı. Dayım sevecen bir biçimde elimi tutup aşağıya, çalıştığı yere götürdü beni. Dev kütüğü gösterdi, satırları, kesilmiş hayvanları. O ana değin tanıdığım bütün akrabalardan, öğretmenler, hukukçular, askerlerden çok daha ilginç geldi bana. Ailemin bu mükemmel akrabanın adını anmamasını anlayamadım.

4

Bir yaz günü çıkageldi Ernő. Ciddi bir tavırla merdivenleri çıktı, şaşkınlık içindeki aileyi kısaca selamladı, kimseyle öpüşmedi, teşrifatlı bir biçimde koltuklardan birine oturup gümüş kaplama sigaralığından, uzun, ağızlıklı "hanım sigarası" çıkardı; o kadar özenle içiyordu ki sigarasını, sanki orada bulunmasının tek nedeni kendi icadı olan sigara içme yöntemini öğretmekti. Böyle törenli, böyle vecit ile sigara içen birini görmemiştim. Sigarasını yakmadan önce, ağızlığı gümüş kaplı sigaralığına birkaç kez hafif hafif vurdu, gözlerini kısarak tek gözüyle baktı sigaraya, bir astronomun teleskopuna baktığı gibi. Ağızlığa üfledi, sonra diliyle dudaklarını nemlendirdi sigarayı iki parmağının arasında baştan sona yokladı, fazla gelen tütünden bir zerreciği aldı attı, dudaklarını büzdü, sigarayı ağzına yerleştirdi; ama iki parmağıyla tutmaya devam etti, sol eliyle alışkın bir şekilde yeleğinin cebinden çakmağını çıkardı, tek eliyle yaktı, dumanı iyice içine çekti, dumanı çekerken avurtları ölülerinki gibi çöktü, sonra dumanı uzun süre ciğerlerinde tuttu, sindirilmiş dumanı hazla, geviş getirir gibi ağır ağır üflemesi yarım dakika sürdü. Burnundan ve ağzından halka halka çıktı duman bulutu. Ernő bu arada zor nefes almıştı, güç denemesi yapmış ve yorulmuş bir atlet gibi. Aile çığlık çığlığa etrafına toplanmış, ona bakıyordu. Gelişinin ilk dakikaları bu sigara yakma faslıyla geçti. Sanki bu sanatsal etkinliğe ve aileyi hayrete düşürmeye hazırlık yapmış gibi. Sonra uzun süre tek söz etmedi. Paltosu yanındaki koltuktaydı. Çok uzun boyluydu, 1.86 cm ve çok da şişman. İmparator Wilhelm gibi de bir bıyığı vardı.

On altı yıllık yokluğundan sonra, böyle bir törensellik içinde dönmüştü, anlaşılan yalnızca büyük bir ustalıkla ve tadına vara vara nasıl sigara içildiğini göstermekti amacı. Nikotin düşkünüydü. Günde seksen sigara içti öldüğü güne kadar ve kırk beş yaşında da öldü. Kalpten, ölçüsüz nikotin tüketiminin neden olduğu "*angina pecto-*

ris"ten. On altı yıl boyunca tek bir kart olsun atmamıştı. Bu zaman içinde tek bir kişi yüzünü görmemiş, dolaylı da olsa bir haber bile alamamıştık; bir seferinde, Ernő'nün Japon ordusunda general olduğu söylentisi yayılmıştı aile-de ve Tanrı bilir neden, bayağı utanmıştık, neyse ki haber asılsız çıktı. Hantal ve koca cüssesiyle, koltuğa yayılmış-tı. On altı yıldır yüzünü görmediği anneme laf ola sorular sordu, sanki evden daha dün gitmiş gibi bir edayla etraftakileri, geride kalanları umursamaz biçimde davrandı. Ern ő'nün bir sır gibi uzaklarda yaşadığı bu on beş yılda, aile-de birçok ölen olmuş, hiç görmediği, birçok da çocuk doğ-muştu, ailenin yaşam biçimi değişmişti ama Ernő, devlet sigaralarının Almanya'daki özel şirketlerin ürettiği sigara-lardan daha lezzetli ve güvenilir olduğundan söz ediyor-du. Rahatsızlık duyduğu belliydi; sarı bir benizle, güçlük-le soluk alıp veriyordu. Davranışı bir protesto, endişesi ise savunma gibiydi. Hiçbir şey sormadı ve ailenin on altı yıl-lık yokluğunun sırlarına yönelik sorularını yanıtsız bırak-tı. Yani kısacası Ernő'nün "sakladığı bir şeyler" olduğunda hemfikirdik. Ya bir yerlerde ordu komutanı olmuştu ya al-çaltıcı koşullarda yaşamıştı. Ernő'nün suskunluğunun ar-dında "yaşamsal bir yalan" olduğundan kuşkulanıyorduk (Ibsen'in *Yaban Ördeği* oyunu pek modaydı o sıralarda Macar sahnelerinde), kırılgan, kaygılı suskunluğuna saygı gösterdik. İşte böyle başladı aramızda yaşamaya, sanki ya-bancı topraklardan "sırlarıyla", ağzına kadar dolu gümüş sigaralığıyla, üç beş parça giysi, çamaşır ve boş cüzdanı ve kendine has alışkanlıklarıyla gelmişti.

Annemin en genç ağabeyi Ernő kibirli ve hassas bir insandı; on altı yıl önce ortadan kayboluşunun biçim ve şartları, irikıyım ve hantal bedeninin etrafındaki gizem-liliği artıyordu. Ernő orduda aktif bir subay olmaya ha-zırlanıyormuş, "ailenin gözbebeği, herkesin saygı duydu-ğu" biriymiş. Askerî okulda parasız okuma hakkını kazan-mış, büyükbabamın ölümünden sonra da orduda kalabil-miş, çünkü aile bu gözbebeği genç subayı desteklemiş. Ka-sabada garnizon hayatı sürüyor, çok içiyor, kart oynuyor-

muş. Görevini de iyi kötü yerine getiriyormuş; toplulukta sevilen biriymiş, çünkü keyifle ve içtenlikle piyano çalarmış. Tefecilerden bir türlü kurtaramazmış yakasını, lokanta kasalarında oturan kasiyer kızlara ve misafir tiyatrocular kur yaparmış ve yavaş yavaş, hiçbir şey yapmamanın can sıkıntısıyla dağılarak alkolün dibine vurmuş, barış zamanında taşradaki garnizonlarda bulunan aktif subaylardan çok azı kurtulabilmiştir bu halden. Ernő, devrimci bir yapıdaydı, içine kapanık ve kendini yiyip bitiren, meraklı ve huzursuz, göçebe bir yapısı vardı. Görevinden nefret ettiğinin bilincine vardığı gün, Harbiye Bakanı'na mektup yazarak rütbesinden vazgeçmiş ve meteliksiz, üstündeki sivil giysiyle, veda mektupları bile bırakmadan yurtdışına gitmiş. Ailenin erkek üyeleri anlaşılan hayatın hiyerarşisinden hoşlanmıyorlardı; biri müzisyen olamadığı için intihar etmiş, diğeri tereddütsüz öğreniminden vazgeçerek kasap olmuş, Ernő de yurtdışında, denetlenemeyecek bir yerde, gözlerden ırak bir hayat sürerek "sırrını" yaşamak için subay kılıcını bırakmıştı. Sonra aramızda sessiz sedasız yaşadı. Bagajında birkaç matematik ve fizik kitabıyla birçok notadan başka bir şey yoktu. Matematik onun için bir tutkuydu. Einstein adını da ilk ondan duydum. Bilginin çalışmalarını teknik dergilerinde okurdu, İzafiyet Teorisi basında yer almadan on yıl önce, Ernő bu teoriyi biliyordu. Atom teorisini de ilk o anlatmıştı bana, Planck'ı, atom patlamasını. Gün boyu verandanın bir köşesine elinde sigarası ve bir fizik kitabı ya da dergisi, soluk benziyle, küt burnunun üzerinde kalın camlı gözlüğüyle alçakgönüllü ve hüzünlü bir edayla otururdu.

"Sırrını" söylemesi zaman aldı ve her büyük ve "gerçek sır" gibi son derece de banaldi. Parasız, özel bir yeteneği ve ustalığı olmadan kaçtığı Almanya'da ne yapacaktı? Müzik yeteneğini, garnizonda subay arkadaşlarını eğlendiren amatör piyanistliğini bozuk para gibi harcamış, Almanya'nın taşra kentlerinin kafelerinde ve lokantalarında piyano çalmış, zamanla bir grup da kurarak kent kent dolaşmış. On yıllardır piyano çaldığı bu gece lokalle-

riden, kasvetli Alman eğlence mekânlar zindanından kurtulma umudunu giderek yitirmiş, akşamcı olmuş, sabahlara kadar içki, sigara içmiş ve kırk yaşında tedavi edilemez bir hastalığa yakalanmış. Fazla ömrünün kalmadığını biliyordu. Umutsuzca eline geçen her şeyi okumaya başlamıştı. Edebiyatı fazla sevmiyordu ama doğa bilimleri, fizik ve en çok da matematik yazılarından kendini alamıyordu. Fıkradaki, ölmeden önce İngilizce'yi sökmeye çalışan idam mahkûmuna benziyordu. Ernő de ihmallerini, "kaybettiklerini" telafi etmeye çalışıyor gibiydi. Askerlik günlerini hep kötü duygularla anardı. Amatör de olsa çok şey biliyordu. Yeniyetmeliğimin en güzel anıları, Ernő'yle astronomi, jeoloji, atom patlaması üzerine uzun tartışma ve konuşmalarımızdır. Garip biçimde, lisede hep matematikten sınıfta kalan ben, Ernö açıklarsa karmaşık entegral hesaplarını anlardım. Matematik soruları üzerinde nasıl düşünülmesi gerektiğini o öğretti bana. Matematiğin sihirli bir abrakadabra değil, temiz ve basit bir düşünce dizisi olduğunu hemen anlamama birkaç lafı yetiyordu. Piyanonun başına ise bir daha hiç oturmadı.

Savaşa da böyle gitti, tek kelime etmeden, hırpani, sanki gezmeye gider gibi, ceplerini sigara ve çikolatayla doldurup "*Also*"[1] dedi ve kapıda dikildi durdu; vedalaşmaya başladığımızda, şaşkın şaşkın gülümsüyordu, kararsızca elini uzattı, sanki komşuya gider gibi, bir şey söylemeye gerek duymadan. Neden bu kadar heyecanlanıyormuşuz, ne olacakmış ki, azıcık savaşa gidip gelecekmiş. En çok, birinin onu öpmeye kalkacağından korkuyordu sanırım, annem ya da çocuklardan birinin; bu duygusal aile sahnelerinden nefret ediyordu, şapur şupur öpücük sesinden... Yüzü dehşetli bir ifade alır, savaştan çok bu veda sahneleri ona gözle görülür biçimde acı verirdi. Korkarak etrafında durduk, çocuklar Ernő'nün sıkıntısını hissetmişlerdi, üzüntü içinde, tek kelime etmeden merdivenlere kadar geçirdik onu. Çünkü arada hiç kimsenin en çok da Ernő'nün

[1] (Alm.) "İşte"

hesap etmediği bir şey olmuştu; bu tombul, kederli, hasta ve hırpani insanı sevmiştik. Bu sevgi ansızın gelişti, ailede çok nadir görünen bir olguydu bu. Ona hiç kimseye, hatta birbirimize bile olmadığı kadar yakınlaşmıştık. Ernő ağır adımlarla usul usul gitti savaşa. Kapıdan uzun uzun baktık ardından. Yer yerinden oynasa, köşeden başını çevirip bakmayacağına bahse girerdik; tam da o, o kaçak, savaşa giderken köşeden el sallayacak, kendini böyle bir *gfühlsduselei*'e[1] bırakacak ha! Başını bile çevirmedi gerçekten de, kapıda öylece kaldık; önce ağladık, sonra hırsımızdan güldük, kırk yaşındaki Ernő'nün tam bir çocuk olduğunu tekrarladık. Buyurun işte, cepleri çikolatayla, termometreyle, savaş dürbünüyle, açacaklı cep çakısıyla, bir savaşta olmazsa olmaz şeylerle tıkış tıkış... Almanya'da geçirdiği yıllar onu biraz müşkülpesent kılmıştı, bize tabii ki dönüp de bakamazdı. Dünya batsa olmazdı, kendinden utanırdı sonra! Ama onun da bizi sevdiğini biliyorduk. Hepimiz çok iyi geçiniyorduk onunla, hizmetçiler bile. Ayrıca ailede matematikten anlayan tek kişi de oydu, savaşta Ern ő'süz kaldık ve akşam yemeğinden sonra atom patlaması konferansı verecek kimse de çıkmadı.

Günün birinde gene aynı ağır adımlarla, usul usul, ama çok daha solgun bir benizle ve kırlaşmış saçlarla geri geliverdi. "*Also*", diyerek sırt çantasını ve deri ceketini fırlattı, sırayla herkesin elini sıktı, olsa olsa yedi yaşındaki en küçük kardeşimle bile tokalaştı, sıcak ama özenle elini uzattı her birimize, gözlüğünün ardından şaşkın şaşkın gözlerini kırpıştırıyordu, çünkü birinin onu kucaklayıp öpmeye kalkışacağından gözle görülür biçimde korkuyordu. Savaştan dönen kahramanın önyargılarına saygı göstermemiz gerektiğini hissettik ve duygularımızı mümkün olduğunca frenledik. Ernő kendi katılımının bir anlamı kalmadığını fark ettiğinde savaşı da özgür iradesiyle bitirmiş, silahını bırakıp eve dönmüştü. Her şeyi bu usulle, keyfe keder yapmıştı. Şimdi de savaştan bıkmış, İs-

[1] (Alm.) duygulu konuşma (Ç.N.)

viçre'de karar kılmıştı ve haliyle yeniden grup kurmak istiyordu. En büyük karmaşada bile işlerini, kararlı ve bilinçli bir şekilde, bir insanın dileklerini ne devletin ne altüst olmuş dünya düzeninin değiştirmesine imkân yokmuş gibi yoluna koyardı. Bu kıyamet ortamında Ernő, bilinçli bir şekilde hareket ederek İsviçre'ye gitti, orkestrasını kurdu, sonra St. Moritz otellerinden birinden sıcak selam satırları yazdı bize. Tarihin çizdiği sınırlar içinde bile bağımsız hareket etmeye çabaladı. Üstün insanların buna hakkı olduğuna inandı.

Tarihsel yazgının üstesinden gelmişti Ernő ama ondan daha küçük bir yazgıyla, kendi yaşamını saptayan yazgıyla barışamadı. Ölene değin kafelerde, kötü lokallerde piyano çaldı, hizmet ettiği ve hor gördüğü İsviçreli ve Alman hırboları eğlendirdi. St. Moritz'deki otele her kış giderdi. Bu otelde yaşadığım hayatımın en tuhaf, en can sıkıcı, en tedirgin edici aşağılanmasını, zaman da uzaklık da unutturamadı bana. O zaman artık barışın perişan, rahatsız yıllarını yazıyorduk, Frankfurt Üniversitesi'nde okuyordum. Bir gün Ernő beni St. Moritz'e çağırdı. Sabah mektubunu aldım, öğlen yola çıkmıştım bile. Ömrümde hiç İsviçre'ye gitmemiştim. Yol için en iyi giysilerimi giydim, yeni bir kravat satın aldım, hayatımda ilk kez o zaman bir pijama sahibi oldum. Çünkü "büyük dünyaya" hazırlanıyordum, güzelim St Moritz otelinde Ernő'nün benden mahcup olmasını istemezdim. Bayağı heyecanlanmıştım; İsviçre bir tiyatro sahnesi gibi etkilemişti beni. Akşamüstü altıda gara vardığımda Ernő beni orada bekliyordu. Başı açıktı, gevşek iliklenmiş yağmurluğunun kanatları altından, akşamlık kostümünün beyaz plastronu ve beyaz papyonu görülüyordu. Sapsarıydı ve şaşkın şaşkın gülümsüyordu. Yine korkmuştu belki onu öpmek isteyeceğimden. Ama bu bayramlık kostüm, frak ve papyon beni ürküttü. Ancak o dakikada aklıma Ernő'nün bu zarif otelin bir çalışanı olabileceği geldi. Ernő gündüzleri de üniforma giymek mecburiyetinde bulunan biri, bir garsondu belki. Daveti aldığımda unutmuştum Ernő'nün

yaşam şartlarını, yol boyunca da üzerinde durmamıştım. Ama artık fark etmem gerekiyordu, Ernő, kış aylarını St. Moritz'de geçiren ve yakın bir kentte üniversiteye giden yeğenini birkaç haftalığına davet eden burjuva bir dayı değil, bu büyük ve lüks otele görevliler kapısından girip çıkan, garsonlarla yiyip içen, bahşişlerle geçinen yoksul bir proleterdi... Tüm bunlar içimi çok acıttı, çünkü Ernő'yü seviyordum. Tepkisiz ve sıcak davranmaya çalıştım, ama Ernő'nün ince duyuşunu aldatmak mümkün değildi. O da yanlış yaptığını anlamıştı, anlamsız, açıklanamaz dönüşü olmayan hatalardan biriydi bu.

Üç nahoş gün geçti. Ernő ve orkestrasının üyeleri, otelin en üst katında, tavan arasında kalıyorlardı. Ben de orada kaldım; öğlen ve akşamları lokantada, ama müşterilerden bir buçuk saat önce yerdik yemeklerimizi. Bu göz alıcı lokantanın bir kuytusunda bize masa kurulurdu; bol bol yiyecek veriyorlardı, bu büyük otelde bir gelenekti; "personel" ile mutfak şefinin dayanışması sonucu seçkin müşterilerden çok daha lezzetli şeyler yiyorduk. Büyük olasılıkla "*primeur*" alıyorduk her şeyden, en lezzetli yemeklerden. Yine de cüzamlılar gibi "ayrı" yiyorduk ve garson da iş arkadaşlığı hürmetine, iyi niyetle tabağıma en güzel lokmalardan diziyordu, hepsini tabakla birlikte kafasına geçirmek geliyordu içimden. Bu üç gün içinde her şey, o güne kadar alışkın olduğumdan farklı geçti. Dünyadan kendimize uzanan yol, uzun ve çetrefillidir ve böyle acılı sapaklarla doludur, bunların anlamını ve önemini çok sonra anlayabiliriz. İsviçre otelindeki, hayatımda tanıdığım en zarif ve en soylu insanlardan biri olan Ernő'nün misafiri olduğum bu üç gün, yaşamımın dönüm noktası oldu. İşte o zaman birinci ve ikinci sınıf iki ayrı dünya olduğunu doğrudan deneyimledim. Kulislerin arkasında durdum, yaşamın yapısını gördüm. Beni bir "beyefendi" olarak yetiştirmişlerdi; Ernő "personel" sınıfına aitti, elimden tutup birkaç günlüğüne bu öteki dünyaya götürdü beni. Bu üç gün cehennem oldu bana. Akşamüstü beşten gece yarısına kadar, Ernő, lokantada ve kafede

"çalışıyordu"; müşterilerin olduğu saatlerde lokantada elbette işim olmazdı. Kafenin bir köşesine çekilip Ernő orkestrasının aldırmaz bir zorunluluk duygusuyla çaldıkları Alman operalarından potpuri dinliyordum. Uyuzmuşum gibi, pismişim gibi hissediyordum kendimi; beni bu aşağı dünyaya kendisiyle birlikte çektiği için de Ernő'den nefret ediyor fakat onun yanında olmam gerektiğini acıyla hissediyordum; daha yüce bir kanun böyle istemişti. Bu aşağılayıcı dayanışmaya artık dayanamıyordum; insan içine çıkamaz olmuştum, ait olduğum öbür güzel dünyada bir gün İsviçre'de büyük bir otelin çatı katında hizmetçilerle birlikte uyuduğum ortaya çıkarsa halim ne olurdu?..

Ernő'nün daveti iki hafta içindi. Dördüncü gün kaçtım. Sıkılarak ve yüzüm kızararak Ernő'ye bir yalan uydurdum. Başı öne eğik dinledi beni, bir şeyler mırıldandı ve gözlerime bakmadı. Gara tek başına gittim; Ernő bana eşlik etmedi, tek söz etmeden ayrıldık ve birbirimizi bir daha görmedik, mektup dahi yazmadı bana. Öyle görünüyor ki beni tartmış ve hafif bulmuştu. Bu yaranın iyileşmesi çok zaman aldı. İsviçre günlerini rüyamda görür, uykumda dişlerimi gıcırdatır, lezzetli yemeklerle dolu tabağı garsonun başından aşağı geçirirdim. Ernő, acılı ve ağrılı hastalığını birkaç yıl çekip öldü. St. Moritz'e bir daha gitmedim. Birkaç kez yakınından geçtiğim oldu, Engadin'in küçük yerleşim bölgeleri civarına gittim. St. Moritz'den hep kaçtım. Bu akıldan, niyetten, sağduyudan öte, daha güçlü bir şeydi. Sanırım bir garsonun beni tanımasından çekiniyordum.

5

Her sözü, Dalai Lama'nınki gibi vahiy yerine geçen, görülmez, ulaşılmaz zengin akrabamız Mátyás Amca'nın bütün akrabaların üstünde bir yeri vardı. Bu amcanın tahayyül edilemeyecek kadar çok parası olduğu söylenirdi. Kimse ne kadar olduğunu bilmez ama en karamsarlar bile yüz bin forinti olduğunu tahmin ederdi. İşin ilginç

yanı bu zengin akraba asla ticaretle uğraşmamış, parayı felsefe dersleriyle ve pedagojik çalışmalarla kazanmıştı. Onyıllar boyunca romantik bir Macar Beyi, Kransznahorka Kontu Andrássy'nin, eğiticisi olmuş, sonraları ise hukuk danışmanlığını yapmış. Nedense bir gün tartışmışlar, amca Viyana'ya geri dönmüş ve Theresianum'da ders vermeye başlamış. Hukuk dersleri verirmiş, kendi deyimiyle "hukuk felsefesi". Kont Andrássy ona tazminatını mektupla yollamış; altmış bin forint, altmış adet binlik banknot; kont paraya o kadar değer vermezmiş ki zarfı taahhütlü bile göndermemiş, binlikler hakkında tek bir satır olsun yazmamış.

Amca, binlikleri bir kenara koymuş, Theresianum'da iki küçük odaya yerleşerek Macar ve Avusturya aristokratlarının çocuklarını yetiştirmeye başlamış.

Erken yaşlanmıştı, çember sakalları apaktı. Dürüst, hisli, seçkin, düşünen bir insandı. Bu ünlü hukuk hocası, Theresianum profesörü, Macar kontlarının hukuk danışmanı ve yakın dostu, Avusturya'da, Viktor Adler'den on yıllarca önce, açık konferanslarda sosyalizm taraftarı olduğunu söyleyen ilklerden biriydi. O zaman temiz ve siyasi parti çıkarlarının bulaşmadığı bir düşünceydi bu. Esnaf ve işçilere sosyalizm, Marx, Lassalle hakkında konferanslar vermiş, ilk Avusturya işçi kooperatifini o kurmuş, ilk işçi refahı derneği için on bin forint vermiş. Parayı alıp iyi niyetini, saflığını kötüye kullanmışlar, profesyonel örgüt liderleri, uzman devrimciler bu "Hıristiyan sosyalist"iyle (bu kavram o zamanlar henüz bilinmiyordu) alay etmişler ama amca cesaretini kaybetmemiş, el broşürleri bastırmış, Hıristiyanlığın "sosyalist içeriğini" duyurmuş. Bu el broşürlerinden biri, doksanlı yıllarda, "ideal sosyalizmin" yüce bir örneği olarak İngiliz Avam Kamarası'nda okunmuş. Partiler kendisini asla kabul etmediler, yaşamının sonuna kadar yalnız başına bir fenomen olarak kaldı; sosyal sorunları iyiliksever araçlarla çözmeye çalışan romantik, kuramsal sosyalist olarak tanımlandı. Doğrudur, mağrurdu bu amatör sosyalist, yalnızca özünde değil, yazılarında da ama bu,

hiçbir topluluğa uyum yapamayan bir aydının gururuydu. Parasının büyük kısmını işçi hareketi için harcadı, çünkü buna inanmıştı, ama aralarına katılmadı. Önceleri Theresianum hocası, sonra da rektörü olarak yaşadı.

Yaşamayı seven, keyif ehli, tertipsiz Mátyás Amca, büyükbabamın ağabeyi, annemin en büyük amcasıydı. Ailedeki bütün anne kolu gibi Morva kökenliydi ama Avusturya'da büyümüştü ve kendisini bütün benliğiyle Avusturyalı hissediyordu. Belki de anneme özgeci ve babacan davranan tek insan oydu. Annemi genç kızlığında bir kere Morva'ya götürmüş ve ona büyükbabasının değirmenini göstermiş. Bu gezi, ünlü, zengin amcayla geçirilen haftalar annemin gariban ve acılı çocukluk zamanlarının belki de tek mutlu anısı olarak kalmıştı. Önce Iglau'ya gitmişler, oranın, büyük meydanında, çok katlı güzel evlerinde akrabaları ziyaret etmişler. Burada amcanın küçük kardeşlerinden biri yaşıyormuş, hali vakti yerinde biriymiş, Morvalı olarak kalmış, büyük bir evde yaşıyor ve zengin kentte itibarlı bir burjuva olarak takdir görüyormuş. Annemin özsaygısını artırmıştı bu yolculuk. Ailenin dışarıda yaşayan saygın, seçkin mensupları, Viyana'daki Mátyás Amca, ana meydandaki evde yaşayan varlıklı Iglaulu akrabalarla yaşadığı günler çocukluk cehenneminden kalan kendini değersiz görme hissini biraz gidermişti. Bir sabah Morva kentinden yayan yola koyulup ormanlarının birinde büyükbabanın değirmeninin bulunduğu dağı aşmışlar. Siyah bir *gehrock* giymiş olan amca, yeğenini orman yolundan götürürken çocukluğunu anlatmış; o sıralar büyükbabam da aralarında olmak üzere kardeşleri her sabah, değirmenden şehirdeki okula, bu kilometrelerce orman yolunu yürüyerek giderlermiş. Yaşamın bazı anları, inancımıza ve iyi niyetimize güç veren ve çoğu zaman böyle beklenmedik, kendiliğinden gelen bir hediyedir. Morva ormanından büyükbabasının değirmenine kadar süren bu sabah gezisi annem için öyle olmuş. Amca da, bu sakallı saygın adam da yumuşamış o sabah; annem bu yabancı ormandaki sabah gezisini, bir ailesi olduğuna ve bir yerlere ait ol-

duğuna ilişkin ansızın gelen bu mutluluk duygusunu anlatıp dururdu. Değirmende artık yabancılar yaşıyorlarmış, yine de akşama kadar orada kalmışlar. Amca, anneme çocukluklarının gizi yerlerini göstermiş, ailenin çöken imparatorluğunun gizli sınırlarını gösteren bu özel coğrafyasını önüne sermiş. Sonraları bir kere de Viyana'ya davet etmiş annemi. Bu müzmin bekâr, mütevazı evinde, beceriksiz bir şefkatle meşgul olmuş genç kızla. Mátyás Amca asketik bir yaşam sürüyormuş. Böyle dünya zevklerinden el ayak çekmeleri ben hep kuşkuyla karşıladım ama kimse amcanın hovardalıklarına ya da gönül işlerine dair bir şey duymamıştı. Amca, annemin bilmekten daha çok sezdiği çocukluk trajedisini hafifletmek için onu müzelere götürmüş, acemice elinden geleni yapmış.

Mátyás Amca, annemi, çocukluğundan onu darmadağın etmeden kalmış, kurtarılma olasılığı olan ne varsa kurtarmak için çabalamıştı; iyi bir pedagog, iyi bir insandı.

Ölçülemeyecek bir zenginliği olduğundan, aile beklentiyle ve saygıyla bakardı ona. Onu mektuplarımızla ya da ziyaretlerimizle rahatsız etmeye cesaret edemezdik. Yalnızca bir kere Viyana'ya gittiğimizde aramıştık ve bu ziyaret anılarımda, devler imparatorluğunu ziyaret gibi kaldı. Artık amca kavramı bile devasa bir imgeye dönüşmüştü, alışılmadık ve oransız ölçülerde yüksekte yaşıyordu bu yarı ilah yaratık. Amca "çok" iyiydi, amca "fazlasıyla" zengindi, amca "Avrupa çapında" bir hukukçu ve eğitimciydi, amca "her dili" konuşabiliyordu; cüssesi de "devasa" idi. Özetle, ailenin insanüstü insanıydı, ona ancak bir nevi dini vecit içinde yaklaşabilirdik. Theresianum'da, onu işte bu duygularla aradık; bayramlıklarımızı giymiştik, dizlerimiz titriyordu. Amca kahvaltıya oturmuştu, gerçekten de irikıyım, kocaman bir adamdı. Masaya robdöşambr ile oturmuştu, kahvesini alışılandan çok daha büyük bir fincanla içiyor, çömlek büyüklüğündeki fincanında, şekeri çorba kaşığıyla karıştırıyordu, etrafı buna benzer ölçüsüzce abartılı diğer şeylerle doluydu; ailenin devi-

ne böylesi yaraşırdı. Üstelik sağırdı, bağırarak konuşmak zorunda kaldık; sağırlığını, amcanın diğer sıradan insanlar gibi duymamasını, sözümüzü duyurmak istiyorsak bağırmamız gerektiğini çocukluk şaşkınlığımda doğal bulmuştum. Kazık yutmuş gibi çevresine oturup devin kahvaltı etmesini izledik.

Sonraları, uzun süre çocukluğun cüce boyutlarının yapay, abartan bakış açısıyla amcanın kullandığı eşyaların bana alışılandan fazlasıyla büyük göründüğünü düşünmüşümdür. Ölümünden sonra, aile mirasını bölüşürken bize bir Altwien fincanı kaldığında ölçülerine şaşıp kaldık. Fincan kocaman ve derindi, çorba kâsesi gibi. Kesinlikle olağanüstü bir insandı amca ve iyiyle kötüyü, toplumu ve aileyi, parayı ve eşyaları farklı ölçülerle yargılıyor, çağın alışılageldik düzeninin dışında yaşıyordu; yaşama biçimiyle, düşünce biçimiyle olduğu gibi ahlak ve yargılarında da özgün kişilikli kalabildi. Dönem böyle ayrıksı bir dinozor için uygundu; bireysel girişimlerin, bireyci dünya görüşünün altın çağıydı bu. Sosyalizmin acemi öncülerinden biri olan amca herhalde "kolektif" bir insan değildi. Bedensel ve ruhsal oranlarını özgürce geliştirebilmiş, olağanüstü dış ve içyapısında da ahlaklı, hoş ve ölçülü bir insan olarak kalabilmişti.

Neden bu Viyana ziyaretini, çocuk olan beni, Avusturya'da bir odun kesme tesisinin teknik donatımıyla tanıştırmak için kullandığının sırrını asla çözemedim. Sanırım uslanmaz bir pedagogdu ve bu en geç yeğeninin Viyana'dan "pratik bilgiler"le zenginleşerek ayrılmasını gerekli bulmuştu. Kahvaltıda uzun süre bana kaşlarını çatıp baktı, öğleden sonra elimden tuttu, tramvaya binip Viyana'nın varoşlarından birine gittik. Kasvetli ve pis sokaklarda yürüyerek bir buharlı testere fabrikasının kapısına geldik. Büroda kendini uzun uzun tanıttı, bütün rütbelerini sıraladı, uzak diyarlardan gelen yeğenini buharlı testere fabrikası tekniğiyle tanıştırmak istediğini kendisini hayretle ama saygıyla dinleyen müdüre anlattı. Müdür gözle görülür biçimde şaşırmıştı. Çok korkmuştum, amca

sanki kaçacağımdan korkar gibi yol boyunca elimi bırakmamıştı. Öğleden sonramı bu muazzam adamla beraber geçirme zorunluluğu bile beni sarsmış ve ürkütmüştü. Fabrikanın atölye şefi beni bir kesme atölyesinde genelde görülebilecek ne varsa göreceğim bir tesise götürdü. Buharlı bıçkı ıslık çalarak tomrukları, ağaç gövdelerini parçalamaya başladı. Daha hoş, daha az törensel hallerde, muhtemelen bu manzara dikkatimi çekerdi ama amcanın demir pençelerinde böyle çırpınırken, atölye şefinin anlattıklarından hiçbir şey anlamadım ve kendimi çok kötü hissettim. Viyana'da müzeler, hayvanat bahçeleri, başka bir sürü görülmeye değer yer dururken, amcanın beni buraya neden getirdiğini aklım bir türlü almıyordu. Neden buharlı testerenin gürültüsünü bağırarak bastırmaya çalışan, mesleki bilgileri amcanın sağır kulağına haykıran atölye şefinin anlatıklarını dinlemek zorundaydık? Bu bağıran adam, avucuyla kulağının arkasına huni yaparak açıklamaları tatmin olmuş yüz ifadesiyle dinleyen amca, ciyak ciyak öten buharlı testere, Viyana'da beklemediğim bir biçimde çevremi saran büyük gürültü yüzünden bayılacak gibi oldum. Amcayı, testereyi, yaşamı olup biten ne varsa anlamak mümkün değil diye düşündüm. Amca, eli kulağının ardında, atölye şefinin verdiği aydınlatıcı bilgilerden tek kelime kaçırmamak için öne eğilerek "Buharlı testere bu mu?" diye bağırarak sordu ve sonra bana dönerek uslanmaz pedagog öğretmen sesi ve açıklayıcı bir tonlamayla "Demek buymuş buharlı testere," dedi. Tesisi böyle bağıra çağıra gezdik. Sonra beni tramvayla eve, Theresianum'a götürdü ve bu geziyle nasıl bir pedagojik tatmin yaşadığını hiçbir zaman anlatmadı. Viyana'da amcanın evinden ve bu varoştaki testere atölyesinden başka hiçbir şey de görmedim o zaman.

Servetini daha hayattayken akrabaları arasında paylaştırdı. Annem yirmi bin forint aldı. "Kendi evimizi" de böylelikle alabildik. Annemin Viyana'ya gelin giden kız kardeşi de yirmi bin forint aldı. Babam peşinen verilen mirasın faizini, amcaya on yıllar boyunca tam olarak öde-

mişken Viyanalı akrabalar bu yüklü toplamı hediye olarak faizsiz aldılar. Savaşın üçüncü yılında, amca öldü. Kelimenin tam anlamıyla açlıktan ölmüş; Viyanalı akrabaların anlattığına göre, yaşamının son günlerinde her şeyini, yiyecek karnelerini bile yoksullara bağışlamış.

6

Viyanalı akrabalar gün boyu müzikle uğraşırlardı. Altı kız, dönüşümlü olarak keman, piyano, hatta çello ve klarnet çalardı. Müziğin yanı sıra kalan az zamanı da dans ederek geçirirlerdi. Hietzing'deki tek katlı ev müzikle, kızların çığlıklarıyla ve şarkılarla çınlardı. Ev viran haldeydi ve üç odada on kişi yaşıyordu: altı kız, anne ve babaları. Franzl, tek oğlan savaşta ölmüştü ve Marie, otuz yıl önce bile yaşlı olan hizmetçi, bacaklarından yakınıyor ve ayaklarını sürüye sürüye bodrum katında, rutubetli ve loş mutfakta aileye yemek pişiriyordu. Evin arkasında, bereketli bardakeriği ağacıyla, artık yalnızca eciş bücüş minik cevizler veren iki yaşlı ceviz ağacı, ahududu çalılıkları ve arka köşesindeki keskin kokulu mürver ağacıyla uzun ve dar bir bahçe vardı. Ceviz ağacının etrafına bank ve masa koymuşlardı ve bahardan sonbaharın bitimine dek kalabalık aile burada otururdu. Baba, ressam Franz, günü burada geçirirdi; dalgalanan saçları ve boynunda sanatçı fularıyla, dolmalık biber biçiminde, uzun ve kırmızı burnunda gözlüğü, elinde fırçaları ve paleti, çocuk odasının açık pencerelerinden süzülen keman ya da piyano seslerine kulak vererek, şövalede duran yeni başlanmış tuvale dertli dertli bakardı. Trude ya da Márta yanlış yaptığında "*Falsch, grundfalch!*"[1] diye bağırırdı. Aynı anda altı kız yetiştirir, resim yapar, hizmetçi Marie ve mutfakta karısı Róza ile kavga ederdi. Bahar, yaz böyle geçerdi Hietzing'deki evde. Yaşam böyle akıp giderdi.

[1] (Alm.) "Yanlış, tamamen yanlış!"

Bu yaşam parasız geçiyordu; Hietzing'deki evde paradan tesadüfen söz edilirdi. Küçük, önemsiz masraflar, yedi çocuğun giyimi kuşamı, eğitimi, beslenmesi, amcanın boya tüplerinin, fırçalarının ve tuvallerinin maliyeti ve yaşamda gerekebilecek doktor, hastane, elbise ve kitaplar, ev kirası, yazlık masrafları hep rastlantısal olarak şans yaver gittiği için ailenin cebine giriyordu. Müzikten ve "sanattan" para kazanmaya zaman kalmıyordu. Amca yığınla resim yapmıştı. Altı kızını, karısını her dönemlerinde resmettikten, evi ve bahçeyi resimledikten sonra sıra Viyana kamu binalarına, Lainz ve Mödling kapılarına ve pencerelerine gelmişti, fotoğraflarından yararlanarak da akrabaların resmini yaptı, mevsimlerin resimlerini yaptı, gözüne çarpan çiçek buketlerini, mahzeni, tavan arasını resmetti. Resimlerinde büyük ressamların tuvallerde ölümsüzleştirdikleri her şeyi bulmak mümkündü; amca güzel çiziyordu, renkleri, ışığı ve gölgeyi iyi görüyor, nesneleri, figürleri hafif dokunuşlarla orantılı biçimde yerleştiriyordu tuvaline; ilk bakışta bu resimler kusursuz ve büyük bir üstadın imzasını taşır gibi gelir insana, ancak ayrıntılı incelemelerden ve amcanın birçok şaheserini gördükten sonra bu resimlerde bir şeyin eksik olduğu fark edilirdi. Bu resimlerde yalnızca o eksikti: amcanın kendisi! O kadar mütevazı, o kadar iyiydi ki, resimlerde kendisini ifade edemezdi bir türlü. Sanatçıydı ama son sözü hiçbir zaman söylemedi.

Gerçekten de kuşlar gibi yaşıyorlardı, inanılmaz alçakgönüllülükle. Hietzing'deki evde cıvıl cıvıl, şansın dönmesini beklediler. Kızlardan biri zaman zaman uçup dünyada şansını denedi, evlendi (vals adımlarıyla), birden doğan tutkunun peşinde bir süreliğine kayboldu, sonra evliliğin ya da valsin sonu geldiğinde, hep Hietzing'e geri döndüler. Artık *Kitabı Mukaddes*'teki kadınlar kadar kocamış olan Marie, piyano odasına ya da kapalı verandaya çekyat kurdu, gelen kaçak ise aile evinin harap çatısı altında yine yerini aldı ve kızlar yine müziğe verdiler kendilerini, amca bıkıp usanmadan resim yaptı. Viyana'da hafif ve parlak, leziz ve hoş, müzik ve ritim olan ne varsa bu

aile üyelerinin içlerinde yaşamış; şarkılarında, resimlerinde, türkülerinde, bakışlarında ve hareketlerinde eksiksiz ifade bulmuştur. Bu aile şövalesiyle, akordu bozulmuş piyanosuyla, çekyat yataklarıyla, körpe ve zarif yoksullukla rıyla, uçuşan yaşam biçimleriyle, Viyana'nın verebileceğinin en iyisiydi. Yaşlı Franz ve altı kızı, en azından St. Stephandom ya da *Stock im Eisen* kadar Viyanalıydı. Viyana onlarsız düşünülemezdi. Schnitzler ve Hoffmannsthal, Hietzing bahçesine, kızların yanlarına giderdi. Altenberger sonradan mutlaka geri isteyip gazetelere satacağı ve kitaplarında yayımlayacağı aşk mektupları yazardı. Bale topluluğuna giren üç kız dans ederek dünyayı gezdi, elbette hatasız vals adımlarıyla. Onlar Viyanalı valsçilerdi; bu üç genç hanım Petersburg'dan New York'a kadar dünyayı büyüleyen adımlarıyla, gülüşleriyle, ihraç edilmiş Viyana idiler, duygusal, melodili üç dörtlük ritim'diler. Yaşlı ressam bahçede şövalesinin karşısında oturur, kalan modelleri resmeder, annemin ablasıyla, kızların anneleri olan Róza ile tartışırdı. Elli yıl boyunca kavga ettiler, evliliklerinin gümüş ve altın yıldönümlerinde bir iki dakika soluklanıp sonra kavga gürültüye kaldıkları yerden devam ettiler. Kızlar da durmadan eve döndü, ya sözleşmeleri bitti ya kocalarından ayrıldılar, hep metropollerin lüks otellerinde süit dairelerde kalan dünyaca ünlü dansözün mütevazı bir şekilde kardeşlerinin yanına gelip, çekyata sokulması tamamen doğaldı.

Ressam ara sıra Viyana'ya geziye gider ve dehşetli hazinelerle eve dönerdi; örneğin iflas etmiş bir operetin yaldızlı salon takımıyla ya da birkaç tane uçuk mor renkli uzun kadın eldiveniyle. Bu geziler, ailenin yaşamına doğal afetler gibi gelirdi. Sahne mobilyalarını ister istemez büyük odaya yerleştirirler ve uçuk mor renkli eldivenleri ise kızlar yıllar yılı kullanırdı. Zaman zaman daha gizemli yollara da giderdi sanatçı Franz, çünkü geniş hayal dünyasını aile idili tam olarak doyuramaz, evcimen modellerin yanında zaman zaman daha hafifmeşrep deneyimlere de gereksinim duyardı. Viyana'nın kalabalık şehir mer-

kezindeki semtlerde, kadın güzelliği idealine, aile denetimi dışında da ilgi gösterilebilen atölyeler arardı. Kızları, bu güzelliğe susamış sanatçı ruhunun uçarılığını anlıyorlardı. Gizi atölyeyi, modeli onlar ödüyor ve "suç ortaklığı" yapıyorlardı babalarına. Yetmiş yaşını geride bıraktıktan sonra bile ressam hâlâ kimi günler öğleden sonraları lacivert adamlık giysisiyle, boynunda beyaz ipek papyon ve elinde gazete kâğıdına sarılı kırçiçekleriyle yola koyulurdu. Róza, mutfak penceresinden, elli yıllık evlilik deneyiminin bastıramadığı acıyla yaşlı ressamın arkasından bakardı. Hizmetçi Marie, böyle zamanlarda hanımın yanında durup uzaklaşanı, mutfak penceresinden birlikte seyrederken bilgece *"Ist halt a Künstler,"*[1] derdi.

Evin bir köşesinden bir türlü tükenmeyen yedek repertuardan sürekli müzik yükselirdi. Bu evde kimse özellikle piyano ya da keman çalmaya oturmazdı, olağandışı olan şey, alıştırmaların, çalışmaların, tekrarların, müzik sesinin birkaç dakikalığına da olsa günlük alelade sesler tarafından kesilmesiydi. Bir köşede Grete bale bestelerken (ki sonradan Viyana operasında gösterildi de) Trude geleceğin bir konservatuvar öğretmeni adayına piyano dersi verir, antrede Hilda ve Márta keman çalarlardı. Bu asla durmayan ses selinde yaşlı ressam da arada bir fırçasını atıp bir enstrümana yapışırdı (kusursuz bir müzik kulağı vardı, muhteşem çello çalardı, her enstrümandan anlardı zaten) ya da bu ses gürültüsünde altın yaldızlı operet masasının önüne rahatça oturup kalemi, mürekkebi ve parşömen kâğıdını önüne alır, beş perdelik tarihî trajedilerinden bir tanesini okuyup biraz daha mükemmelleştirmeye çalışırdı. Yetmiş yıl içinde neredeyse kırk dram yazmıştı, Habsburg tarihi üzerinde çalışmış, András Hofer'in ve Avusturya geçmişinin birçok seçkin kişiliğinin tarihini işlemişti. Yabancı bir göz, bu ailenin ruhsal durumunu zor anlardı. İfade ihtiyacı aileyi öylesine sarmıştı ki buna bütünüyle kendilerini vermişlerdi, sanata adanmışlığın yüce saplantısı, düşün-

[1] (Alm.) "Sanatçı dediğin böyle olur."

celerini ve sinir sistemlerini etkiliyordu; fırça, kalem ve yay yalnızca kendilerini ifade etmek için, bu yüksek uyumu anlatmak ve hizmetine ant içtikleri "sanatı" kutlamak için birer araçtı. Amatör, kelimenin yüksek ve karmaşık anlamıyla yalnızca bu güzel resimleri yapan, harika çello çalan, güzel şiirler yazan, yaşamı ve sanatı aralıksız kutsayan, iri ve iyi koku alan burnu üzerine kondurduğu gözlüğüyle koklaya koklaya dünyayı gezen; bir tabak mis kokulu gulaşa da, operada Grete balesine de, Schumann müziğine de ve ara sıra kızlarının anlayışlı iyi niyetinin yardımıyla gerçekleştirdiği kent atölyelerindeki "mesleki" deneyimlere de aynı biçimde sevinebilen yaşlı ressamdı. Alçakgönüllüydüler ve kendi hallerinde bir hayat sürüyorlardı. Aile sürekli "yaratıyordu"; müzik onları her türlü dünya dertlerinin üstünde tutuyordu. Paraları olmadığında da, âşık olduklarında da müziğe verirlerdi kendilerini, aşklarında düş kırıklığı yaşadıklarında da, ancak bu durumda hüzünlü şarkılar çalarlardı. Ziyaretçi daha evin kapısında müziği duymaya başlardı, evdeki ilişkileri yakından bilen bir aile dostu daha bahçe kapısında "Márta ayrılmaya hazırlanıyor," teşhisi koyardı. Çünkü Márta aşkta düş kırıklığına uğradığı zaman günlerce Cesar Frank'ın *La Majör Sonat*'ını çalardı. Márta sık sık sevgilisinden ayrılırdı. Cesar Frank'ın sonatı bu sayede Hietzing'de popüler oldu.

Róza, bu ciddi anne, durmanan söylenerek yaşardı bu telaşlı sanat dünyasında. Her zaman mutfak ve ev arasında koştururdu, çiçekli Karlsbad fincanlarında aralıksız kahve yapar, ekmeğe tereyağı sürerdi, kızların hangi saatte derse gideceği, dersten geleceği belli olmazdı ve altı kızın müzik ve aşkla uğraşırken kaçınılmaz biçimde biriken darmadağınıklığını toparlardı. Bu genel fırtınalı üretimde şüphesiz o da kendince yerini almıştı; yedi çocuk doğurmuştu; oldukça gereksiz buluyordu kocasının eserlerini, dramlarını ve sanatseverlerin para ödemeye değer bulmadığı resimlerini. Róza, öfkeyle toplardı her şeyi, ailenin yerlere saçtığı paraları, giysileri, kocasının boş boya kutularını, aşınmış fırçaları, çöp denebilecek her şeyi... Bu müzikli, gürültü-

lü, bilinçsizce üreten ailede o özenli, düzenleyici, toplayıcı, ailenin kılı kırk yaran, endişeli vicdanıydı. Aile akşam yemeklerinde müzikten kendinden geçerek vecde girmiş bakışlarla dünyaya geri döndüğünde, Róza ve Marie kapıda belirip tereyağlı ekmekle açık bir kahveyi ve salamları tepsiye doldurup operet masasına dizerlerdi ve trajik bir koro gibi piyasa haberlerini konuşmaya başlarlardı. Onlar ermiş muradına, biz çıkalım kerevetine...

7

Babamın Alman adı ve atalarının bugün de halen Saksonya'da bulunan köyü, ailenin Saksonya'da idarenin hizmetinde bulunduklarını ve devlet darphanesinde çalıştıklarını, yüzyıllar boyunca Sakson paralarını dövdüklerini doğrular. *Groschen-Schmiedok*'lardı (para dövücüler). Sonraları, Habsburglara kapılanmışlar ve kısa süre içinde zengin olmuşlar. Büyük dedem, özellikle Torontál ve Bács-Bodrog illerine, Habsburgların güvenilir yabancıları seve seve yerleştirdikleri bölgeye gitmiş, hazine danışmanı olmuş, zenginleşmiş, Zombor'da yaşamış ve Zombor Kilisesi'nin mezarlığına gömülmüş. Ölüm haberi –"yurdumuzun talihsiz koşullarının da neden olduğu bağırsak hastalığı sonucu acı ölüm"– artık Macarca da bildirilmişti; 1849'da ölen bu Habsburg görevlisi, devrimde bütün yüreğiyle Macarların yanında yer almış. Oğulları bir süre ailenin eski Alman adını bile kullanmamışlar. Büyük dedelerin serveti ölümünden sonra Bácska'da mirasçıların ellerinde uçup gitmiş. Bu Bácska kolu erkenden göçüp gitti. Ailenin diğer kolu, Yukarı Máramaros'ta maden ocakları memurları, yoksul kent memurları olarak yaşamış. Bunlar benim atalarımdı.

Büyük babaannem, Országh ailesinden. Bu aile yüzyıllardır Macar ailelerle evlenirmiş, hepsi memurmuş, hukukçular, kamu görevlileri, subaylar. İçlerinden biri, Zsiga, muhafız birliğindeymiş; güzel, beyaz pelerinli, Macar bıyıklı bir erkek görüyorum ondan bana kalan fotoğrafta.

Annemin ailesinden bana miras kalan yumuşaklık ve huzursuzluğu, baba tarafının memur disiplini, otoriteye duyulan saygınlık dengeliyordu. Babamın ailesinden kimse askerden kaçmamış, liseliler kasap olmak için okulu yarıda bırakmamıştı. Hiç kimse Mátyás Amca'nın yaptığı gibi idealist biçimde de olsa sosyalizmle uğraşmamıştı. Kapalı, sessiz ve ayrıksı insanlarmış babamın ataları, biraz münzevi yaşamışlar ve ait oldukları sınıfın sosyetik hayatına pek katılmamış, kariyer peşinde koşmamışlar. Güçlü duygularla aileye bağlıymışlar; mağrur insanlarmış. Muhafız Zsiga, bir keresinde yola çıkarak posta arabasıyla ülkeyi baştan başa katetmiş, ailenin oraya buraya savrulmuş üyelerini dolaşmış; minicik harflerle yazılı, olağanüstü ayrıntılı günlüğünde subaylardan çok memurlara yakışan titizlikle not etmiş izlenimlerini. Bácska'ya, Buda'ya, Temesvár'a, Kassa'ya Máramarosziget'e giderek hısım akrabayı aramış. Büyük olasılıkla her şeye burnunu sokan meraklı bir insandı. Günlüklerinde, sessiz yaşamların her karesinin, aşkların bile hesabı tutulu. Arayan bulur. Zsiga'nın günlüğünü okurken bazen bu "memurların" kendilerine özgü içine kapalı, temkinli ama duygusal bir hayat sürdüklerini düşünürdüm; her birinin, Zsiga'nın ortaya çıkardığı, hoşgörülü sözcüklerle notlarında ebedileştirdiği duygusal bir sırrı vardı. Aile, Habsburglardan almıştı soyluluk unvanını, adını ve servetini; ama bana kalan mektuplar, 1848'de göç etmiş yabancı aileleri de Macar davası tarafına çeken bu özel atmosferin belgeleriydi. Atalarımdan biri olan Antal, 1849'un 6 Eylül'ünde küçük erkek kardeşine Tarcal'dan şöyle yazıyor:

"Başkomutan Artur Görgelyi, silahını bırakıp Világos Kalesi yakınlarında Rus ordusuna teslim oldu, oğlum Andor da birçok Macar askeriyle birlikte, korkunç esirlik günlerinden kurtulduktan sonra eve döndü. Gerçekten acınacak haldeydi... oğlum Tóni, Ferdinánd Süvarileri Birliği üyesi olarak hastanede öldü ve beni acılara boğdu. Oğlum Pepi'nin de ölüm haberini aldım. Bu acı şartlarda ben de en mütevazı şekilde yaşıyorum. Eğer ansızın ölüp

gidersem kefene verecek param bile yok, gömenim bile çıkmaz... Geçen yılın şaraplarını Alman generalinin hırsızlarından koruyabilseydim hiçbir derdim olmayacaktı... Kazak askerleri ve Ruslar da her gün buradan geçiyor, servetimizden kalan azıcık şeyi de silip süpürecekler; bu yılın gelirini daha şimdiden yok sayabiliriz."

Sanki Mór Jókai'nin meşhur roman kahramanı "Yeni Çiftlik Sahibi" yazmış bu mektubu; bir tek Antal, Macar özgürlük savaşına üç oğlunu ve bütün servetini vermiş.

Bu Habsburg yandaşları *labanc*'lar, 1800 civarında, Macarca ya da Latince mektuplaşırlardı birbirleriyle, asla Almanca değil. 1807'de Gábor, ağabeyi János'a, Peşte'den Sziget'e şunları yazmış:

"Meclisin durumuna gelince, bizim ihtiyar hem onu hem de Kraliçe'nin ayın 13'ünde sabah altıda Viyana'da vefat ettiğini sana yazacak. Buradaki lüks tahayyül edilemez türden, aristokratların süvarilerinin elbisesinin rengi altın ve gümüşten görünmüyor ve papazlar kendilerini ayırıyor."

1834'te, Özgürlük Savaşı'ndan on dört yıl önce, yani aile üyelerinin aralarında Macarca mektuplaşmaları ailenin "çıkarına" değilken Sándor, Óbuda'dan annesi Borbála Országh'a şunları yazmış:

"... 26 Mayıs'ta Várad'dan hareket ettim ve 28'i akşamı Óbuda'ya ulaştım. Tam da o gün Macar Parlamentosu'nun toplantısı varmış, bu yüzden sonraki toplantıyı beklemeye mecbur kaldım ve bu sabah ant içtim, 20 gümüş forinte mal oldu belgeler. Oldukça güzel bir araba da aldım. Ama fiyatı da öyle, 1060 forint gitti. Çeşit çeşit elbiseler de yaptırdım, yol da zaten çok tutuyor, ama fark etmez, ben artık müfettiştim." Bu müfettişler, danışmanlar, kaymakamlar, hazine sorumluları, maden müdürleri geçen yüzyılın başında artık Macarca mektuplaşmaya başlamışlardı. O zamanlar Macar seçkin aileleri, özellikle de soylular Latince ya da Almanca yazışmayı tercih ederlerdi. Bu "göç etmiş" halk, Macarca konuşurdu ve Macarca hissederdi, oysa aile bütün imtiyazını, işini gücünü, imparatora borçluydu ve

olsa olsa yüz yıl önce Saksonya'dan buraya gelmişlerdi. Bácska *adlı "amme için" siyasi bülten* "labanc" *Gábor'un ölüm ilanını şöyle duyuruyor:*

"Büyük soylu vefat etti... 1813'te Sziget'te doğmuş, hukuk tahsilini Peşte'de tamamlamış, 1837'de Bács ilinde nahiye müdürlüğü vazifesi görmüştü... 40'lı yıllarda hâkim, 1848-49'da ise Verbász ordugâhında bölgenin askerlik şube reisi idi. 1850-54 arası yurtdışında kaldı. 1855-1960 arası (askerî) mahkeme hakimliği yaptı, 1861'de vali sekreteri, 1862-68'de il mahkeme başkanı, 1869-71'de Bács bölgesi valilik mutasarrıfı oldu... Edebiyat alanında da çalışmalar verdi. Edebi eserleri bilimsel nitelikli çalışmalardır. İlk eseri XIV. Louis *ve* Larochefoucold *adıyla yayımlandı. Bunu bir Almanca eser, politik içeriği açısından büyük ses getiren* Österreich Ungarn und die Vojvodina *izledi. Sonraki eserleri daha çok yerli tarihe ilişkindi:* Macaristan Nüfus Artışının Tarihi, Son Baron Kray ve Sırplar ve Mohaç'tan Martinoviç'e."

Bu, tipik bir kariyerdir. Aile üyelerinin çoğunun yaşamöyküsü buna benzer. Bu eski Macar dünyasında çok özel güçler egemendi. Sziget'ten Bácska'ya geçen bir göçmen, yerleştiği yerde, valilikte önemli işlerde bulunup bir Macar olarak hayata gözlerini yumuyor... Babamın bu memur atalarının Macar toprağıyla güçlü bağları vardı ve Habsburglar, Mária Tereza zamanında Macaristan'daki servetlerini idare etmek için, elbette en kötü insan malzemesi ithal etmiyorlardı Macaristan'a.

Aile iffetliydi, birbirine çok bağlıydı. Bilinçaltı bir tehlike hissi, tarihten kaynaklanan bir temkinlilik birbirine bağlıyordu bu eski Sakson ailelerini. Dışarıya karşı gösterişli ama evlerinde son derece mütevazı bir ekonomileri vardı. Büyük dedem Óbuda'da yaşarmış, ana meydanın o zaman tek çok katlı balkonlu evinde; bu bina bugün de hâlâ durur. Oğullarını iki atlı arabayla gönderirmiş her sabah Peşte Üniversitesi'ne. Böylesi yakışırmış *consiliarius*'a.... Ama oğullarıyla devam eden mektuplaşmalarından evde her meteliği nasıl da hesaplayarak geçindik-

leri görülüyor. Oğullardan birine gömlek alınacaksa, enine boyuna tartışılır, yeni bir takım giysi siparişi için aile meclisi toplanırmış. Macar dünyasında bu eski, dışarıdan gelmiş burjuva aileleri korku içinde, son derece alçakgönüllü bir yaşam sürerlerdi. Dış görünüşlerindeki o hafifllikleri, centilmen gösterişleriyle o kadar cazip olan, beyefendilik görünümü yarışında ölçüsüz davranan, zor burjuvalaşan, avukatın büyük toprak sahibi gibi yaşadığı, sıhhiyecinin faytonla gidip geldiği, jeoloji mühendisinin, topraklarında yevmiye karşılığında çalıştığı beyle akşamları binlikler bastırarak kart oynadığı Macar dünyasını yabancı bir aklın anlaması pek de mümkün değildir.... "Devlet" henüz bir ülküydü, bir himayeci, bir sağmal inek değildi. Oysa bundan yarım yüzyıl sonra, Macar orta sınıf, yediren içiren, emeklilik maaşını veren devlete artık milyon kolla asılmıştı. Ama 1867 Macaristan-Avusturya anlaşmasına kadar resmî makam, Macar insanı için servetinin bir kısmını harcadığı, vali yardımcısının zengin gelip yoksulluk içinde çekip gittiği *nobile officium*[1] olmuştur. ...

Büyükbabam, doğduğum kentte mali danışmanmış. Erken ölmüş, elli yaşını bile doldurmadan. Borçlar ve az bir emekli maaşı bırakmış ardında. Borçlarını iki oğlu üstlenmiş, öğrenciliklerinden itibaren özel derslerden kazandıkları forintlerle taksit taksit ödemeye başlamışlar. Babam hukuk öğrencisiyken de ödemeye devam etmiş bu aile borcunu, zengin çocuklara ders vererek bir yandan hayata hazırlanır, bir yandan büyükbabamın borçlarını ödermiş. Genç yaşında ölen bu büyükbabadan aileye çok az anı kaldı. Babam bile kesin bir biçimde hatırlayamazdı onu. Müziği severmiş ve iyi Latince bilirmiş. Onun hakkında bütün bildiğim bu; uzun boylu, bıyıklıymış. Koyu kahveye çalan lületaşı pipolar kaldı ardından ve güzel yontulmuş bu pipoların saklandığı dolap. Fotoğrafı bile yoktu. Sadece acemi ressam işi, kusurlu, oval bir yağlıboya tablo. İz bırakmadan geçip gitti aileden. Gösterişli ve sert büyü-

[1] (Lat.) Ödeneksiz memuriyet

kannemin anılarında soluk bir yeri kaldı. Bu güçlü kadın, Klementine R., üç çocukla, birkaç forintlik emekli maaşıyla tek başına kalınca kararlı bir şekilde hayata atılmış; eski kadınların inatçılığıyla, kuruşları maharetle kullanarak, hayatın ufak tefek her hammaddesine titizlikle değer vererek bu küçük ailenin dengesini kahramanca korumuş. Sert, acılı yüzlü bir kadındı, yaşamanın görev olduğunu bilen koyu bir Hıristiyan'dı, "kompleks"leri yoktu. Bir iş için geldiği bu dünyadan işi bitince çekip gidecekti.

8

Baba tarafından büyük amcalardan biri Peşte'de yaşıyor, üniversitede hukuk öğretiyordu. Macaristan'da çok değerli kafaların yetiştiği yüzyıl sonunun dâhilerinden biri olduğu söylenirdi. Nasıl da zengindi bu geçen Macar yüzyılı!.. Ne kafalar, ne yetenekler ne güzide kişilikler yetişmişti! Arany, Petőfi, Vörösmarty, Kemény, Gyulai, Eötvös, Semmelwies gibi yüzyıl Macar dâhilerinin parlayan adlarıyla birlikte anılan Peşteli büyük amcayı gururla sayardım çocukluğumda. Yaklaşık elli yıl boyunca özel hukuk öğretmişti; hukukçular, Macar hukuk düşüncesinde bir devrim yaptığını ve Macar özel hukukunu onun tanımladığını söylerler. Kıvrak bir zekâsı vardı. Pedagojiyle fazla uğraşmamış, benim senin ilişkilerinin sınırlarıyla ilgilenmişti, insanların birlikte yaşamalarının bu son derece karmaşık ve hukuksallıktan çok ahlaki meselelerden oluşan sorunlar grubuyla; özel hayat anlamına gelen "özel hukuk"la meşgul olmuştu.

Muhakeme yeteneği, son derece özel düşünsel tarafsızlığı, takdir yeteneğinde şaşmaz cesareti, karar verme kabiliyetinin netliği, öğrencilerinde ve çağdaşlarında "dâhi" izlenimi uyandırırmış. Çalışmalarının özünde, tavırlarındaki özgünlükte, kişisel, adlandırılamaz gücü hissetmemek kabil değilmiş; ifade ve tanımlama biçiminin bu insana özgülüğü, bilgeceymiş, dâhiceymiş. Garip bir öğ-

retmenmiş, öğrencilerinin çalışkanlıklarıyla fazla uğraşmaz, ezbercilerden nefret eder, sınav sorularına yanıt veremeyen zeki birini, soruları çok akıcı bir şekilde fakat düşünmeden yanıtlayan ezberci bir adaydan daha kolay ve seve seve geçirirmiş... Koca cüssesiyle, ağır ağır kürsüye yerleşir, yatar gibi dayandığı masasından heyecan içinde çırpınan hukuk öğrencisini, rahat rahat bazen saatlerce, tek söz etmeden dinler, bazen dalgın dalgın "Soruya yanıt vermediniz ama akıllı olduğunuzu görüyorum" dermiş. Macar hukuk öğrencilerinin binlercesi dinlemiştir onu. Bir kere bu özel ve kıvrak zekânın tadına varan, etkisinden kolay kolay kurtulamazdı. Bir sorun yakaladığında nereye döneceğini ve nerede duracağını kimse bilemezmiş. İfade etme biçimi ve karmaşık cümleleri yalnızca ona aitmiş. Söylentiye göre bir öğrencisi, cümlelerinin "tansiyon yükselmesine, beyin kanamasına yol açtığından" yakınmış. Şaşırtıcı kelimeleri, beklenmedik çağrışımları zor anlaşılır benzetmeleri, söylediklerinin bir taşkın gibi ağır ağır yükselişi bu gizemli "kişiliğin", dil kullanımında da kendisini belli edermiş; başka bir deyişle, yazılarında kullandığı edatlar bile yazarının kim olduğunu hemen gösterirmiş. Kısacası bir dâhi olduğu düşünülürmüş ve bu nedensiz değildi. Seçilen konunun yalnızca ustası değil, yaratıcısı, mucidiymiş de; sanki ondan önce özel hukukla uğraşan kimse olmamış ve sanki ondan sonra da saptamalarının özünü deşmeye kalkmak saçmalık olacakmış gibi; yazılarını okuyan bu duyguya kapılırdı.

Bu iki hukukçunun, Viyanalı Romantik Mátyás Amca ve Peşteli büyük amcanın ulus çapındaki ünleri ve huzursuz edici saygınlıkları, aileye tümüyle hukuk damgasını vurdu. Babam avukattı ve doğal olarak benim de avukat olacağım düşünülüyordu. Peşteli amcamızı her yıl ziyaret ederdik, o da aile bağlarını önemserdi ama elbette ki kendine özgü bir yolla; aile üyelerinin durumunu titizlikle izler, fakat kimseyle buluşmamaya çalışırdı. Buda'da otururdu, sonraları Peşte taraflarındaki yazlık bölgeye geçti; üniversiteye oradan gidip gelirdi. Koca cüssesiyle iç şehir

sokaklarında onu hemen tanırlar, yabancılar bile durup arkasından bakarmış. Acayip bir giyim tarzı vardı, ceketinin kanadı, kısa paltosunun altından sarkardı; en büyük beyler gibi yanında para taşımazmış, hayatı boyunca parayla hiç işi olmamış. Bu tutumu yalnızca sözden ibaret değil tabiatının doğal sonucuydu; bedeni bile dinozordu, kocaman, ağır bir insandı. Düşünce tarzında olduğu gibi yaşamında da özel bir ölçüsü vardı; yemek yemesinin, eğlencesinin, yaşam tarzının, küçük alışkanlıklarının her biri onu yansıtırdı. Bir ara Adalet Bakanlığı'na atanacakmış ama kabul etmemiş; çok daha sonra, "Bağımsız bir hoca bakan olmasın," demişti, "çünkü Latin kökenli *minister* sözcüğünün anlamı uşaktır ve beyler, uşağı istedikleri zaman atabilirler..." Sınır tanımayan, toplumsal sözleşmelere bağlı olmayan ama kendi iç yasalarına göre, kendi iç disipliniyle özgürce yaşayan bir insanmış. Her yere yürüyerek gider, taşıtları ancak zorda kalırsa kullanırmış. Bu özel insan hakkındaki kişisel anılarım puslu. Onunla konuşurken hep çekingen davranırdım, görkemiyle aile üyelerinin çoğunu ve çocukları büyülediği gibi beni de büyülemişti.

O yıl, kaydımı yaptırdığımda, Peşte Üniversitesi'nin rektörüydü. Bir öğleden önce yanına gittim, süslü rektör salonunda karşıladı beni, heybetli cüssesiyle oymalı masaya oturdu. Neden bilmem, bende Holbein'ın tablosundaki İngiliz Kralı VIII. Henrik etkisi bıraktı. Rektör zinciri boynunda sallanıyordu. Gevşek yeleğinin kıyısına iliştirdiği peçete, görkemli karnını gizliyordu, çatal tutan elini, yakınına gelmem için lütufkâr biçimde salladı, kuşluk yemeği olarak kavurma yiyordu. Rektör masasında, önünde lezzetli kavurma ve bir bardak bira; dikkatle, keyifle yemeğini yedi; bu süslü, resmî salonun gösterişiyle pek de ilgilenmediği belliydi. Bu haşmetli adamın yemek yemesini hayranlıkla seyrediyordum, son lokmasını da bitirdi, sonra kalkıp odaya girdi ve salonda dostça gezdirdi beni, kendisinin de bilmediği resimleri gösterdi. Fakültelerin sembolünü simgeleyen gürzlerin önünde durduk ve şaşkınlıkla tuhaflıklarına baktık. "Bu da ne Béni Amca?" diye sordum. "Hiç-

bir fikrim yok," dedi ve omzunu silkti. Minnettarlık duyarak baktım ona ve omzunu silktiği için sempati duydum.

İlk karnemi *rector magnificus* (rektör) olarak o imzaladı, yuvarlak, tombul harflerle; gülümseyerek kapıya kadar geçirdi beni. Gerçekten "Zat-ı Âli" olduğunu, çünkü eski zamanlarda bu payenin yalnızca Erdel prenslerine ve rektörlere verildiğini anlattı; dostça konuştu benimle, ailemizi sordu, sonra beni unutmuş gibi masaya dönüp kalan birasını yudumladı ve bir el hareketiyle uğurladı beni. Sonraları birkaç dersini, merak ettiğim için izledim, çünkü daha ilk yılın sonunda hukuktan bıkmış ve edebiyat fakültesine geçmiştim. İlk sınıfa ders vermiyordu, ertesi yıl üniversiteden ayrıldım ve öğrenimimi yurtdışında bitirdim. Sonra on yıllar boyunca görmedim onu. Yaş sınırını doldurunca emekliye ayrılmış, Tuna kıyısında, bir yazlıkta yaşamış, şafak vakti kalkar seksen yaşında Tuna'da yüzermiş, çalışma kürsüsüne dirseklerini dayayıp akşama kadar odasında ayakta durarak çalışırmış. Öğrencileri ve sevenleri eserini yayımladılar. Sekseninci yaşında adına, Peşte'deki Pesti Vigadó Salonu'nda büyük bir tören düzenlenmiş. Meslektaşları, eski öğrencileri, ülkenin ünlü avukatları ve hâkimleri gelmişler törene, iki bin kişi kadar varmış, bakan da gelmiş. Belirtilen saatte boşuna beklemişler; bakana bir mektup gönderip gelemeyeceğini bildirmiş ve "hayatını böyle bir şeyle kısaltamayacağını" söyleyerek özür dilemiş. Yaşama tutkuyla bağlıydı ve bundan beslenen çalışma aşkı, alışıldık olandan uzun bir ömür sundu ona. Çevresindeki her şey o kadar bakir ve bereketliydi ki, bu muazzam stoklardan beslendi hayatı.

Bu farklı bir insan türüydü kuşkusuz, ortalamadan daha sert ve dayanıklı bir maddeden yapılmıştı. Dayanıklılık ve direnç bana onların mirası, onların tarafından gelme... Büyük ölçüden buna dayanarak yaşıyorum ve genellikle bu ayakta tutuyor beni.

9

Zsüli Teyze iki haftada bir pazar günleri, Buda'daki

yatılı okula ziyaretime gelir ve birlikte Sziget'e, Margit Adası'na öğle yemeğine giderdik. Zsüli Teyze romanlar yazar ve çok iyi Fransızca konuşurdu. Uzun yıllar Paris'te, sonraları da Loire yakınlarında bir şatoda yaşamıştı. Giyim kuşamı, tarzı, çevresi, çevresindeki her şey fazlasıyla mondendi. Babası son Macar *septemvir*'lerinden biriydi ve annesi zarif Lousie Teyze, baba tarafından dedemin kardeşiydi. Zsüli Teyze, Bir Rumen'le evliydi ama bu adamı ailede kimse tanımazdı. Bir süre Bükreş'te yaşamışlar, krallık sarayına gider gelirlermiş. Zsüli Teyze sürekli konuşurdu, doğuştan anlatıcıydı. "Doğu'nun Paris'i" Bükreş'i anlatırdı, romansı bir hayatı olan, sanatı ve sanatçıları himaye eden Rumen kraliçeyi, Paris'i, edebiyatı... Dört gözle beklerdim pazar günlerini çünkü Zsüli Teyze iyi edebiyat ilişkilerine sahipti. Pál Hoitsy'yi, Gyula Pekár'ı şahsen tanır ve öyküleri gazetelerde yayımlanırdı. Kocası erken ölmüş. Birlikte kısa bir süre yaşayabilmişler. Zsüli Teyze, "çocuk terbiyesinden" hiç anlamadığı halde içgüdüsel olarak doğru davranışı bulmuştu, yaşam ve edebiyat hakkında benimle sanki yetişkinmişim gibi konuşurdu. Pazar gezileri beni ayrı bir dünyaya sürüklerdi. Bu birliktelikler, sosyete hayatı yaşayan, ünlü yazarlarla tanışıklığı olan, kafasında her zaman "hazır", "kaleme alınmayı" bekleyen bir roman bulunan, sık sık Rumen kraliçesiyle görüşen, yani herhalde başka bir dünyaya, yalnız yetişkinlerin değil, ruhen ve doğuştan imtiyazlıların dünyasına ait olan Zsüli Teyze'yi sıkardı sanırım... Modaya uygun giyinir, kocaman şapkalar takar, baloya gidercesine hışırdayan ipek elbiseler giyerdi. Margit Adası'na böyle gider, oradan gemiyle Boráros Meydanı'na Zsüli Teyze'nin Mester Sokağı'ndaki, her şeyin "anı" olduğu evine doğru yola devam ederdik. Aileye bağlıydı, evi fotoğraflarla, eski mektuplarla, yüzyıllık aile yadigârlarıyla doluydu. Bana de bir aile emaneti olarak aileye ait bir nesneymişim gibi bakardı. Aile sırlarının bekçisi de oydu, yazar ve bir parça da roman kahramanı, aile üyesi, yine de taklit edilemeyecek bir yabancıydı. Kiralık bir evin, ikinci

kattaki dairesinde iki küçük odada yaşıyor, zar zor geçiniyordu, yine de çevresindeki her şey öylesine gösterişli, öylesine seçilmiş ve özgündü; her eşyası, elbisesi, mobilyaları, eldiveni, şapkası... Durmadan, eğitim amaçlı, Fransızca cümleler katardı konuşmasına... Hep çalışırdı, daima yoldaydı, planlar yapar, romanlarını ve öykülerini yazar, suarelere katılır, Paris'e gider gelirdi; göz kamaştırıcıydı benim için. Üstelik içinde, dizginlenemeyen, zamanın, baskının, yalnızlığın ve düş kırıklıklarının yok edemediği bir şey diri diri parlardı. Zsüli Teyze gerçek bir kadındı, *fin de siècle* başyapıtı, nadide bir varlık.

Bu tür bir kadına kendi yaşıtlarım arasında sonraları hiç rastlamadım. Zsüli'yi düşündüğümde, geçen yüzyılın kadınlarının bir başka olduğuna inanasım gelir. Ben yalnızca *görl*'ler tanıdım. Tatlı, yetenekli, boş ya da dolu, iyi niyetli ya da küçük, hain *görl*'ler.. bazen kimya öğrenen, bazen doğum yapan, çocuk emziren, flört eden, seven, sanırım geçen yüzyıl kadınlarından daha "sağlıklı" yaşayan ama yine de ruhlarında yalnızca *görl* olan, eksikliğini duyduğumda "kadın gibi kadın" olarak adlandırdığım Zsüli gibi olamayanlar... Zsüli'nin ruhunda, savaş sonrası dönem kadınlarında hep özlediğim sessiz, içgüdüsel, hiç romantik olmayan kadın kahramanı bulurdum. Hareketli ve "büyük" yaşamını en basit ve onurlu araçlarla gerçekleştirirdi. Yazar olarak da, savaş sonrasında yazı işlerinde "köşe yazıları" çıkan kadınlardan daha saygın ve daha özenliydi. Basit ve temiz olayları "hayattan çalarak" yaklaşık yüz elli yıl önceki, "ah, oh'larla dolu" ağdalı bir dille, kâğıda dökerdi, yeterli değildi elbette, ama en azından dürüst amaçlı ve eğlenceli bir anlatımla yazardı gözlemlerini. Fransızları sevmeyi bana o öğretti, kasıtsız, bilinçsizce beni Latin dünyasına o yönlendirdi; karmaşasında büyüdüğümden daha mantıklı, daha basit ve tarafsız bir kültürün varlığını hissetmeye onun sayesinde başladım.

İlk o tanıştırdı yaşayan yazarla beni; Bela Paulini'yle, *Fidibusz* adlı müstehcen gazeteyi çıkaran muhteşem mizahçıyla. Büyük Bulvar'da yürüyorduk, lokantalardan bi-

rinin fıçılara dikilmiş defne ağaçlarının ardında sodalı şarap içen Paulini, bizi görünce masasından kalkarak önümüze kadar gelip saygıyla selamlamıştı Zsüli'yi. Bu iki ayrı dünyaya ait insanın konuşacak neyi olabileceğini hayal bile edemem, yazar Paulini'nin katı ahlaklı Zsüli Teyze'den *Fidibusz* adına yazı isteyeceğini hiç sanmam. İşte böylece tanıştığım ilk yazar o oldu. Kel kafası, alaylı bakışları, papazımsı suratı hep aklımda kaldı. "Yazar dediğin böyle olur," diye düşünmüştüm. Zsüli, beni ara sıra sorumluluk duygusuyla müzeye de götürürdü. Derisi doldurulmuş hayvanlardan ve Macar atalarımızın savaş araçlarından ikimiz de sıkılırdık, projeksiyon görüntülerle sunulan, Uránia Halk Eğitimi konferanslarından da. Böyle birkaç sıkıntıdan öldüğümüz deneyimden sonra pazar öğleden sonraları, genellikle pastaneye ya da operaya gitmeye başladık. Bir seferinde beni *Pesti Hírlap* gazetesinin yazı işlerine götürdü, boş odaların hepsini dolaştık, kâğıt ve mürekkep kokusunu ciğerlerime çektim ve bir gazetenin yazı işleri gibi soylu yerlere gelip giden büyük teyzem Zsüli'yle gurur duydum. "Yaşam ve fantezi" kavramlarının harmanlanmasıyla doğan romanları üzerinde sürekli çalışırdı. Bir oyun da yazmıştı. Ben Almanya'dayken elyazmasını göndermiş, böylece oyunun Alman tiyatrolarında sahnelenmesini istediğini sezdirmişti. Ama bu el yazısı dramı, delikanlılık çağının sorumsuzluğuyla bir yerden bir yere giderken kaybettim. Hiçbir zaman hesabını sormadı, kaderine boyun eğdi. Sonraları bu dramın kaybını ağır bir darbe olarak yaşadığını başkalarından duydum, kaderin bu oyunu hayat umutlarının yok olması gibi gelmiş ona. Çok çeviri yapmış karşılığında ancak birkaç kuruş kazanmıştı, zamanla adı da gazete köşelerinden silinmeye başladı. "Eskidim," demişti, teslimiyetle, ama evde gizli gizli roman yazmaya devam ediyordu.

Sevgili Zsüli, her zaman *grande dame* oldu, beş parasız da olsa göz doldurdu yaşam boyunca, kader acımasız davrandı ona, uzun dulluk yıllarında hep yalnızdı ve bundan hiç yakınmadı, kimseye yük olmadı, daima cömert

davrandı. Yetmiş altı yaşında bile akraba ziyaretlerine eli boş gitmezdi, geçmişin minik hazinelerinden şık bir porselen, eski bir fotoğraf ya da bir el işi götürürdü. Yetenekli ve temiz yüreğinden taşan zenginliğinden her zaman, yokluk içinde bile, verecek bir şeyler bulurdu. Neden tekrar evlenmediğini birkaç kez sormuştum. Sıkılarak gülümser ve ağırbaşlı bir tavırla başını kaldırır, taklit edilemeyecek bir ses tonuyla, "Özgür olmayı daha çok önemsedim, *tu sais mon cher*[1]" derdi. Zsüli'nin edebiyat çalışmaları ve Fransızca dersleriyle (başkentteki kız okullarının birinde yardımcı öğretmenlik yapardı) seksen yıl boyunca, hep zarif kuyruklu etekler giymeyi, büyük şapkalarla, hediyeler vererek yaşamayı, evinde aileye ve zengin tanıdıklarına çay partileri düzenlemeyi nasıl başardığı aile gizlerimden birisidir. Yetmiş yaşını geçtiği halde, hâlâ siyah saçlı, uzun boylu, dimdik, modaya uygun kıyafetlerle, aile toplantılarına severek katılırdı; bir yığın genç arasında "çağa ayak uyduran" yeni Fransız edebiyatını izleyen, hep yeni ve büyük bir tasarısı olan, belki de bir tek o vardı gerçekten. Yetmiş yedi yaşındayken bir kez merak edip Viyanalı Amca mı, ressam mı, o mu, üçü arasında hangisinin daha yaşlı olduğunu sorduğumda çok incinmişti. "Beyler her zaman daha yaşlıdır," demişti; çakmak çakmak gözlerle bakmış ve gerçekten öfkelenmişti. Yetmiş yedi yaşındayken, kırk yıl önce yaşadığı cemiyet hayatına devam ediyordu. Terzisinden yakınır, yirmi yaşındaki taze kızlarla moda sorunlarını tartışır ve yeni çıkan bir Fransızca kitabı ödünç almak için bir buçuk saatlik tramvay yolculuğuna da erinmezdi... İşte böyle bir insandı Zsüli. Yetmiş yedi yaşında Paris turuna hazırlanıyordu çünkü Paris'i bir kere daha görmek istemişti; sonra ürktü, bu yabancı, başkalaşmış dünyadan korktu, gitmedi. "Parisli arkadaşlarımın birçoğu öldü zaten," dedi düşünceli düşünceli. "*Tout passe, tout casse*[2], ... benden geçti artık!"

[1] (Fr.) Biliyorsun tatlım (Ç.N)

[2] (Fr.) Her şey geçer, her şey kırılır

10

Sonunda bir gün Gizella kocaya vardı. Düğününde gri bir elbise giymişti, uzun, yere kadar uzanan, bele oturan, incecik gri bir ipek elbise. Ailede herkes şeytanın bacağını kırdığına sevinmişti. Kırkını çoktan geride bırakmıştı Gizella ve ailedeki hiç kimse bu hüzünlü kızkurusunu nikâh masasına oturtacak bir yiğidin çıkıp geleceğinden umutlu değildi. Güzel değildi, serveti de yoktu; Mari Teyze'nin himayesinde, Mária Avlusu'nda büyümüştü. Mária Avlusu'nda bir alay hanım yaşardı ve başlarındaki Mari Teyze sert bir şefti. Ailenin müzmin bekâr kızlarını yavaş yavaş kendi çevresinde toplayan Mari Teyze, boşanan kızını, torununu ve Gizella'yı, sonra, postanede çalışan ama mesleğinde ağır ağır ilerleyen ve altmışında hâlâ kadroya geçirilmemiş olan Berta'yı da yanına aldı. Ailenin umutsuz kadınları Mari Teyze'nin çevresinde toplanıyordu. Bu sert anaerkil yaşantıya bir erkek fazla dayanamazdı. Mari Teyze'nin kızının kocası, yakışıklı ve kedi bıyıklı Kázmér Amca, kısa sürede oradan toz olmuştu. Sonraları yalnızca isim günlerinde Mária Avlusu'na uğrayıp vermut içer ve yarım düzine kadın başının etini yerdi. Mária Avlusu'nun kadınlarıyla nasıl bir akrabalık bağım olduğunu tam olarak hiçbir zaman bilemedim. Müdür Mari Teyze, büyük babaannemin kardeşiydi ama Gizella, Berta, Mariska, Margit, yalnızca "teyzelerdi", yatağına uzanmış, yastıklar arasında despotluk eden Mari Teyze'ye bakarlar, ziyaretçisi geldiğinde cam dolaptan vanilyalı tatlılar ve vermut sunarlardı. Yakındıkları çok şey vardı. Örneğin Mari Teyze okumadan mektup bile gönderemezlerdi çünkü gaddar ihtiyar pul parası vermezdi; Mari Teyze'nin izni olmadan şehre de inemezlerdi. Ursula Rahibe Manastırı bile Mari Teyze'nin kızlarına ve kardeşlerine olduğundan katı olamazdı.

Gizella'nın buradan, kadınların turşusunun kurulduğu ve erkeklerin adımını atmadığı bu dünyevi manastırdan gitmek istemesi anlaşılır bir şeydi. Gizella'ya talip olan nehir bekçisi dul, sessiz ve hüzünlü bir memurdu,

hayattaki her şeyden elini eteğini çekmişken Gizella'ya tutulmuştu. Mari Teyze bile onu bu niyetinden vazgeçiremedi. Bu yüzden bir gün Mária Avlusu'nun kadınları ince belli gri ipek gelinliği diktirdiler ona. Bekçi siyah redingotuyla, tedirgin bir suratla, telaşlı ve heyecanlı hanımların arasında salonda duruyordu. Kázmér Amca sabah erkenden gelmişti. Dünya kadar Tokaj şarabı içerek anlamlı sözlerle damadı cesaretlendirmiş ve bu telaş ve velvelede nehir bekçisinin neden Gizella'yı aldığını kimsenin anlamadığını da ara ara ima etmişti. Zavallı gelinin kendisi bile bunu anlamış değildi. Hanımlar alnına bukleler kondurdular; Gizella nehir bekçisinin yanında sapsarı duruyor ve olup bitenin kendisiyle ilgili olduğunu, bu kez başkarakterin kendisi olduğunu anlamazmış gibi boş gözlerle etrafa bakıyordu... Nehir bekçisi, Tisza kıyısında bir köyde yaşıyordu; evi, bahçesi, domuz ağılı, güzel, sakin bir işi vardı, bu eski barış dünyasında bile Tisza'yı denetlemekten daha rahat devlet işi az bulunurdu. Herkes "Gizacığın" "turnayı gözünden vurduğunu" söylüyordu; beklenmedik ve nadir bulunan bir şans! Bekçi susuyordu, yemek boyunca tek söz etmedi, bol bol içti, sonra Gizella'yı kolundan tuttu, hızlı adımlarla birlikte gara yürüdüler ve Tisza kıyısına doğru yola çıktılar. Ailede sık sık Giza'nın bu büyük şansından, bahtının güzelliğinden söz edildi. Mari Teyze'nin baskısı altında yaşamaya devam eden teyzeler ve kardeşler, kıskançlıkla "Doğrusu bu Giza zaten hep şanslı olmuştur," dediler.

Mari Teyze'nin Tokaj'da bağı vardı. Kadın akrabalardan birçoğu bu bağdan geçiniyordu. Bağbozumunda aile Tokaj'daki eve gider, yalnızca Mari Teyze kalır ve kuryeleriyle, karmaşık bir mesaj gönderme sistemiyle bağbozumunu yatağından yönetirdi. Üzümden her yıl zarar ettiler, buna rağmen gizemli bir biçimde, bağları sayesinde rahat bir yaşam sürdüler. Mária Günü'nde, Mari Teyze her yıl akrabalara ve ahbaplara çay ikramında bulunurdu. Mária Avlusu'ndaki evin odalarından mobilyalar dışarı çıkarılır, Kázmér Amca bir günlüğüne misafircilik oynar, fı-

çıdan şarap çeker, piyanoyu akort ederdi. Bu aile çaylarında, çaydan başka her şey içilirdi; akşamüstü altıda garnizondan subaylar (Mari Teyze'nin torunu bir subayla evlenmişti) ve Kázmér Amca'nın maliyeden arkadaşları da gelirdi. Evde piyanonun üstü, ödünç alınmış masalar, soğuk etler yığılı tabaklarla dolar, subaylar nöbetleşe piyanoya oturur, neşesiz bir yeme içme sabaha kadar sürerdi. Sanki aç ve dertli insanlar ölü yemeğine toplanmış gibiydi... Sabaha kadar her şeyi silip süpürürlerdi, sonra bir yıl boyunca, Mária Caddesi'ndeki eve hiç erkek gelmezdi. Korku salan bir ünü vardı Mari Teyze'nin ve Gizella'dan boşalan yeri kısa bir süre sonra Postacı Berta aldı çünkü Mari Teyze etrafında çok insan olmasını severdi.

Bu dünyevi manastır, bu küçük kadın cumhuriyeti "gerçek" bir aile idi: Ailenin farklı kanatlarından haberler, resmî bir merkeze gelirmiş gibi burada toplanırdı, haberler burada kayda geçilir, yorumlanır, zaman zaman ailede olup bitenler bültenlerle yayılırdı. Teyzeler naftalin kokulu odalarda oturur, ailenin ruhunu korurlardı. Kan ve anılar, trajediler ve duygusal kırıntılar, dedikodular ve çıkarlarla ailenin sürekli değişen kesintisiz mitosu yazılırdı burada. Her zaman birisi ölürdü ve hep "zamanından önce" olurdu bu; elbette ki "kendine dikkat etmiş olsaydı" ya da doktor hastalığını zamanında teşhis etseydi daha çok yaşardı. Ama aile yaşamaya devam ederdi, bu gizemli yapı, aile hâlâ birlikteydi ve birbirine bağlıydı; Dezső ya da Manci'nin "zamansız trajedisi" değil, aile yaşamıydı birincil olan... Mari Teyze ve etrafında topladığı kızkuruları merhumun ölümünü hep erken bulurlardı. Zamanında ölmek diye bir şey yoktu belki de onlar için. Ama aile miti yaşardı ve bu mistik bilinç, hareketlerimizle aile masalını sürdüren bizlere de yaşama gücü verirdi. İnsanlığın büyük, ortak mitler olmadan yaşamak zorunda kaldığı zamanlarda ailenin minyatür tarihi önemli bir anı kaynağıdır. Ailenin Olimpos'u ve Hades'i vardır. Mari Teyze, yatakta, yastıklar arasında aile üyelerini dikkatlice sınıflandırır ve kimin nereye ait olduğunu tayin ederdi.

Bir gün o da göçüp gitti, isteksizce ve zamanından önce ve herhalde, on yıldır akrabalarıyla tartıştığı yere, Hades'e gitmiştir... Neyse ki Gizella uzun süre mutluluk içinde yaşadı nehir bekçisiyle. Mária Avlusu'nda her zaman, Gizella'nın ne kadar şanslı olduğu konuşuldu.

11

Aile buydu; peki bundan mı ibaretti? İsimler kaldı, fotoğraflar, bir ağız, bir çift göz, el hareketleri, birkaç mobilya, sinirler bozulduğu zaman ise gürültü ve tedirginlik. İnsan tamamen yalnız değildir, kişiye göre, kendisine sunulan maddeye ve güce bağlıdır ve aldığını başka bir insana, bir davranışa aktarmak zorundadır... Yalın bir aile değildi, öyle bir şey mümkün de değildir belki. Karmaşık bir aileydi bu; öfke, tutku ve çıkarların, farklı yapılardan, eğilimlerden olanları birbirine bağladığı aile. Zamanla bu yabancılardan bir aile oluştu ve çetin zamanlarda, sınıfları yerle bir eden fırtınalı taşkında, bir çeşit sınıflarüstü güçlü bir ortaklık olarak ayakta kalmak mümkün olabildi. Kompleks bir aileydi. Öfke ve özveriyle doluydu, ruhsal zayıflıkları ve dik başlı bireysellikleriyle burjuvaydılar. Ben aralarında yaşamaya başladığımda, burjuva koşullarının tehlikeli, bunalımlı dönemleri başlamıştı. Her şey için onlara teşekkür borçluyum, onlardan aldıklarımı unutmak ve kendi benliğimde yok etmek çok zor oldu.

Tam anlamıyla da başaramadım belki.

[III]

1

Premontré tarikatının binasındaki kiliseye yaz kış, sabah yedide ayine giderdik. Alt sınıflardan öğrenciler, ayini ayakta sessizce dinlerlerdi. Öğretmenlerimiz, beşinci sınıftan büyüklerin kilise sıralarına oturmasına izin verirdi. Kilise iyi ısıtılmıyordu. Rutubetli, sisli kış sabahlarında ürpererek ayaklarımızı soğuk taşlara vurarak ısınmaya çalışırdık; yarım saatlik sessiz ayin, diz çöküş, asker gibi dimdik duruş... Acımasızca yorarlardı bizi ve ilk derse genellikle baş ağrısıyla, gergin bir halde girerdim. Beşinci sınıftan sonra ise ayin, dinlenme olmaya başlardı; loş kilisenin geniş banklarında isteyen uyuklardı. Uykusu olan derin bir vecit içindeymiş gibi davranır, ellerini bağlayıp dua kitapçıklarının koyulduğu kısma gömülür, yüzünü elleriyle gizler ve sabahki rüyasında kaçırdıklarını rahatça telafi ederdi. Pazar günkü müzikli ayinler bir buçuk saat sürerdi; kansızlık çeken, asabi yapılı öğrencilerin ayakta durmaktan, tütsü dumanından başları dönerdi; tıka basa dolu kilisenin bunaltıcı havasızlığına ve bir buçuk saat ayakta durmaya yetişkinler de istemeye istemeye katlanırdı. Pazar günleri sınıflarda toplanır, tören usulü, muntazam adımlarla, kiliseye giderdik. Müzikli ayini vaazlar izlerdi. Kiliseden çıkmamız öğleyi bulurdu.. Pazar öğleden önce-lerinden bir şey kalmazdı bize. Öğretmenlerimiz kilise ziya-

retlerini çok ciddiye alırlardı, müfettişler yoklama yapardı, ayine katılmadığımızda, derse girmediğimizde olduğu gibi, geçerli bir mazeret göstermek zorundaydık.

Bu sabah ayinleri, ne kadar yorucu olursa olsun, dördüncü sınıfa kadar kiliseye zevkle gittim; sunak yakınında, coşkuyla rahip yardımcılığı yaparken kendimi hep evimde hissederdim. Kilise kokusunu da severdim; özellikle baharda, sunaklar çiçeklerle ve yeşil çam dallarıyla süslenip çiçeklerin kokusu mumların buruk, ekşimtırak kokusuyla karışınca. Yalnızca tütsü kokusuna dayanamaz, şeytanın kaçtığı gibi kaçardım tütsüden; boğucu kokusu burnuma geldiğinde sapsarı olur, kiliseden çıkardım, midem bulanır, kusardım. Hafta içinin sessiz ayinlerinde böyle bir tehlike yoktu. Mayıs sabahlarının bir iki ayini, bugün bile taze ve uysal renklerle aydınlatıyor anılarımı. Güneş, kilisenin bir buçuk metrelik pencere bölmelerinin demir sepetli camlarından kalın altın çizgiler biçiminde içeriye akıyor; sunakta kenarına dantel geçirilmiş kolalı, kar beyazı keten örtüler serili, iki yanında iki mum yanıyor, Peder, İncil rahlesinin arkasında, menekşe rengi ya da beyaz altın rengi ayin elbisesiyle gidip gelirken fısıldayarak beni yönlendiriyor; ben beyaz gömleğim, kırmızı cüppemle sunak basamaklarında durmuş, pederin ayin kitabının sayfalarını çevirmesine yardım ediyor, ekşi ayin şarabını kupaya koyuyor, eline su döküyorum... Ayin eşyalarının durduğu kısımdan sunak basamaklarına varınca, inançla "*Introbo ad altarem dei,*"[1] diye mırıldanıyorum; gururla çaldığım çanın saf gümüş sesi kilisede çınlıyor. Öyle tatlı, güneşli, aromalı bir sessizlik ki bu, papazın ayin duası, bu sessiz uğultu öylesine uyku verici ki, sunağın merdivenlerine oturup keskin, güzel kokulu atmosferde tatlı tatlı uyuyasım geliyor; Pederin işaretiyle çabucak ayılarak "*Et cum spiriu tuo,*"[2] diyorum. İlk derslerde, kilisenin çiçek ve mum kokusunun anısı, Latince cümlelerin ahengi ve uysal gizemin sakinleştirici ve her şeyle barıştırıcı havası eşlik ediyor bana.

[1] (Lat.) "Tanrı'nın huzuruna çıkıyorum."
[2] "Ve senin ruhun ile..."

Ama rahibe yardım edecek çocuk olmak, çabayla, emekle elde edilecek bir lütuftur, buna layık olmak gerekir. Tembeller ve ilgisizler taş döşemelerin üzerindeki süründe diz çöker, her sabah tanrısal gizeme o kadar yakınlaşan seçilmiş çocuğa kıskançlıkla bakarlar. Öğrencilerin dinî itikatlarının niteliğine Katoliklerin dinî derneği olan kongregasyon karar verirdi. Bakire Meryem Ana adındaki bu kongregasyonu, şişmanlamaya yatkın, sessiz konuşan, saçları arkaya taralı, çok zarif, kadınsı elleri olan, orta yaşlı bir rahip idare ederdi. Bu rahip enstitünün *spiritus rector*'uydu.[1] Çocuklarla tek tek ilgilenir, ailelerini ziyaret eder ve elbette bu, aileler için onur kaynağı olurdu. Kongregasyonun öğleden sonraki boş vakitlerinde, *szlöjd* oyununu o yönetir, enstitü kitaplığının düzeninin korur; oğlanlar her şikâyetlerinde ve kuşkularında ona koşardı. Meryem Ana'nın günahsız gebeliği bayramında, enstitüde düzenlenen müsamerede oyunu o yazar, her okul bayramını o düzenlerdi, lider oydu, "dini yayma" " ve "imanı koruma" bölümlerini o yönetirdi. Okulun vaiziydi, kongregasyonda günah çıkaranları o dinlerdi; gençliğin her sırra vâkıf, sevecen ruhani pederiydi. Her zaman kısık sesle konuşur, her zaman müşfik elleriyle beni de kollar ve benimle özel olarak ilgilenirdi. İlk yıllarda gözümü ondan ayırmaz, küçük bir köpek gibi peşinden koşardım. O büyük bir idealdi, adil ve aydınlık ruhlu bir öğretmen. Üçüncü sınıfta nedense ondan kaçmaya başladım; bunun hiçbir dayanağı yoktu ve kimseyle de konuşamadım bunu, doğrusu bu kaçınma için bir nedenim de yoktu.

Mayıs, Aziz Bakire'nin ayıdır, öğrenciler okulun kilisesini çiçeklerle süsler, sınıf birincisi, pederin özel mülkiyeti olan armonyumda, eski Macar Meryem Ana şarkılarını çalar. O mayıs ayı ilişkilerin karmaşık bağlarında ne kadar büyük sarsıntılar yaşadım! İtaatkâr bir dindardım ve hâlâ sık sık gidiyordum günah çıkarmaya. Günah çıkardığım rahip kongregasyonun ruhanisiydi, aslında öğ-

[1] (Lat.) Ruhani, fikirsel lider

renciler günah çıkaracakları rahibi özgürce seçebilirdi, fakat küçük sırlarım ve günahlarımla başka birini ararsam onu incitirim, diye düşünmüştüm. Öylesine babaca davranıyordu bize; bazen aramızdan seçtiği ve sevdiği öğrencileriyle kol kola gezerdi. Bir gün ondan korkmaya başladım. Bu korku hızla, gerekçesiz, karanlık, kör bir antipatiye, hatta nefrete döndü. Sanki bir şey ortaya çıkmıştı... Ama sözler sağırdı, kusurluydu ve ifade etmeye yetmiyordu. Ne olmuştu? Bir ruhun sırlarını mı sezmiştim? Oysa hakkında kötü hiçbir şey duymamıştım, görmemiştim. Sofu ve çalışkan bir rahipti, iyi bir öğretmendi, yine de ondan çekiniyor ve kaçıyordum.

Esen soğuk rüzgârları derhal fark etti. Yalnızlığı onda özel bir duyarlık geliştirmişti. Sözlerden, bakışlardan ve hareketlerden çok daha anlamsız duran işaretleri okur, içgüdüsel biçimde diğerinin içsel duygularını sezer, yeni yeni oluşmaya başlayan, duygularının sınırları henüz kesinleşmemiş olan bir insanın dalgalanmalarını hissedip onu izlemeye başlardı; izlediği kişiyi görünmez bir karantinaya sokardı sanki. Bu durum bazen aşırı derecede sinirlendirirdi beni. "Nen var senin?" diye sorardı altın çerçeveli gözlüğünün arkasından bana dikkatle bakarak. Bu sessiz savaş haftalarca sürdü. Bir gün sabrı tükendi, öğleden sonra beni özel bir sorgulama için evine çağırdı. Büyük bir lütuf ve büyük bir tehlikeydi bu. Enstitünün üçüncü katından tarikat binasına demir bir kapıdan geçerek gidilirdi. Kemerli koridorlarda kararsız adımlarla ilerliyordum, bir bilinmezlik bekliyordu beni; ilk kez bir insana karşı durmanın bütün sonuçlarını göze almam gerekecekti. Güçlü olmalıydım, yılmamalıydım; onu sınamalıydım, aksi halde yenilen ben olurdum. Heyecan verici bir maceraydı bu, kadın erkek sırlarından çok daha heyecan verici; insanların sırrıydı bu. Bu ruhla bir bağım, bir ilişkim var, bunu biliyordum, ona inanmıyordum ve kendimi kanıtlamam gerekiyordu.

Odasının kapısının önünde durduğumda, kapının ardında benden daha güçlü, daha deneyimli biri olduğunu

hissediyorum, elim kolum bağlı, hiçbir şey yapamam ona. Birden ölçüsüz bir kin duyuyorum, anlaşılmaz bir antipati, bir nefret bu; "Hiçbir şey olmamıştı", ama onu yenmem, ona teslim olmadığımı göstermem gerek; İsyancıyım! Güvenemez bana! Dairesi (iki kemerli oda) kadınsı mobilyalarla dolu, kanepe, tığ işleri, aziz resimleri, fotoğraflar... beklediğimden tümüyle farklı, yine de tanıdık. "Burada yaşıyor işte!" diyorum içim ürpererek; bu dolaplarda çamaşırları duruyor, her türlü mahrem eşyası.. bu cüppe giyen, sürekli başka kılıkta dolaşan adam, bu odalarda tam bir dünyevi hayat sürüyor; bu düşünce sinirlendiriyor beni. "Otur!" diyor ve uzun uzun sessizce süzüyor beni, sonu gelmeyen, ağır bir zaman bu. O da gergin, arkasını dönüp pencereye yürüyor, ana meydana, Meryem Ana heykeline doğru bakıyor ve bana dönmeden, omzunun üzerinden soruyor: "Söyle bakalım, nen var senin?"

Ürkek, titreyerek, kanat çırparak ellerinden kurtulup uçmaya çalışan bir canlı söz konusu olan. Anlaşılan, hayatta insan ruhundan daha önemli ve değerli bir hediye olmadığını biliyor. Kıskanç bir ihtiyatla, gözlüğünün arkasından bana bakıyor, bense hırstan daralarak, odadaki her nesneyi gözden geçiriyorum; kanıt arıyor, odanın kokusunu inceliyorum; o sırada benim için dantelli pencereden çalışma masasına düşen aydınlık bile önemli bir veri. Kollarını kavuşturmuş karşımda oturuyor, zarif elleri papaz giysisinin, geniş kolları içinde saklı. Öğleden sonraki bu istirahat saatlerinde bile kusursuz, sanki sınıfta kürsüdeymiş gibi ya da ayin yerinde günah çıkaranları dinleyecekmiş gibi giyinmiş. Bir süre boş boş konuşuyoruz, boks yapar gibiyiz, kararsız vuruşlarla birbirimizin gücünü yokluyoruz. Nihayet yanıtlıyorum sorusunu, "Kızlara da gidiyorum," diyor ve dik dik bakıyorum ona.

Birkaç hafta önce, on üç yaşımı doldurmuştum. Utanmadan yalan söylüyordum. Geneleve sadece bir kez parfümcünün oğluyla gitmiştim ama o ziyaretten bir şey öğrenmiş değildim. Bakıyorum bu vuruş isabetli, rahibin içi cız ediyor; bu disiplinli suratındaki maskeler dağılıyor

sanki; ince ipek maskeler, şaşırarak, kıskançlıkla, korkarak, arkadaşça, şefkatle, başarısız bir pedagogun incinmiş tavrıyla, günah çıkartan rahibin kızgınlığıyla, aldatılmışlık duygusuyla bana bakıyor... Neredeyse fısıltıyla, günah çıkartır gibi ayrıntıları soruyor, benzi sararmış, aşağı yukarı yürüyor odada, duruyor, elini omzuma koyup gözlerime bakıyor. Cüretkârca, yalanlarıma devam ediyorum, belki de sırf düşlediğim ayrıntıları anlatıyorum ona. Oysa hâlâ bakirim ve kadınlarla hiç işim olmadı o güne kadar.

Ertesi gün için günah çıkarmaya çağırıyor beni, cezamı veriyor, sonra da bağışlanıyorum. Kongregasyon üyesi olarak kalıyorum ama bir daha kol kola gezmiyoruz artık. Ayrıldık.

2

Yılda dört kere "Kutsal Günah Çıkarma" zorunluydu; Noel, Paskalya ve Pankot Yortusu öncesinde. Yıla, günah çıkararak ve Kudas Ayini'yle başlıyorduk. *Veni sancte*'den[1] önceki gün pederlerimize tatilde işlediğimiz suçları itiraf ediyorduk. Günah çıkarma için öğleden sonra üçte tarikat kilisesinde toplanıyorduk. Öğleden önce kendimi salona ya da babamın odasına kapatıp ve öğle yemeğine kadar "Kutsal Günah Çıkarma"ya hazırlanırdım. Günahlarımı yazar, ders kitabımızdan yüksek sesle belli duaları okurdum. "Kutsal Günah Çıkarma"ya hazırlanan Kutsal Ruh'a, "Ruhumu temizlesin, aklımı aydınlatsın, günahlarımı fark etmeye ve pişman olmama yardım etsin..." diye dua ederdim. Dua kitabında, günah çıkarmak isteyenlere uygulama önerileri vardı. Bu dua kitabı, işi kolaylaştırmak için seçenek sunarmışçasına suçların karmaşık ve kabarık listesini de sıralamıştı. Günah türlerini dikkatle inceleyip hoşuma gidenleri not ederdim. "Suç işledim düşüncelerimle, sözlerimle, davranışlarım-

[1] (Lat.) Kutlamalı okul açılış ayini

la; başkalarına kötülük diledim. İyilik yapmaktan kaçındım..." Bununla da iş bitmiyor, bir doğrulama notu hazırlamak gerekiyordu, günah çıkarma bittikten sonra peder bunu istiyor ve böylece resmen de gerçekten günah çıkarıp çıkarmadığımız denetlenmiş oluyordu. Bu özel doğrulama notu şöyleydi: "Kutsal Günah Çıkarma'yı gerçekleştirdim, falanca gün filanca tarihte..."

Bu günah bağışlama işleri için bir kenara çekilme saatler alırdı hep; bu sıralar dünyadaki acıklı yerimi düşünür, caydırıcı günahlarımla yüzleşir ama en küçük bir pişmanlık da duymazdım.

Yemekten sonra annemleri öper, "düşüncelerimde, sözlerimde ya da eylemlerimde" suç işlemişsem özür dilerdim. Günah çıkarma düzeninin gerektirdiği bu açık tövbe utanç vericiydi; kardeşlerimden, hatta hizmetçilerden bile özür dilemek zorundaydım. Sonra kiliseye doğru yola koyulurdum; elimde dua kitabım, doğrulama kâğıdım ve çeşit bakımından oldukça zengin günah listemle. Dört yüz çocuk birden günah çıkarır, suçlarımızı makine gibi pederin kulağına fısıldardık. Peder, genellikle tepkisiz bir tutumla dinler ve günahlarımızı toptan bağışlardı. Günah çıkardıktan sonra eve döner, acılı ve kaygılı bir dikkatle temizlenen ruhumuzu en azından sabah ayininde kutsal ekmeği alıncaya kadar kirletmemek için, suça teşvik eden fırsatlardan kaçınırdık. Bu çaba oldukça umutsuzdu. Sabaha kadar "söz ve eylemle" suç işlememeyi başaran, büyük olasılıkla "düşüncede" suç işler, çünkü şaşılacak biçimde çok ve çeşitli günah düşüncesi hiçbir zaman günah çıkarma ve kutsal ekmeğin ağza alınması arasında geçen kısa saatlerde olduğu kadar sık düşmezdi insanın aklına.. Çeşit çeşit terbiyesizlikler düşünürdüm bu eziyetli saatler boyunca, sapsarı bir halde yatağıma yatar, şeytanın telkinlerini rüyalarımdan da kovamazdım çünkü günah söz konusu olduğunda, altın avcısı ile beyaz fil hikâyesindeki gibiyiz. Düşünmemek elden gelmez... Sabahları böyle çelişkilerle dolu bir ruhsal durumda giderdim kiliseye. Aç karnına Tanrı bedenini temsil eden kut-

sal ekmeği ağzıma alır ve sonrasında günler boyunca asabi, suçlu ve üzgün olurdum...

Evde dindar mıydık acaba? Bu soru sorulsa, ailedeki herkes şaşırırdı eminim. Bayramları gerekli ritüellerle kutluyor, oruç günlerinde yağsız yemekler yiyorduk, Paskalya'da hizmetçiler kiliseye takdis edilmesi için jambon ve çörek götürüyorlardı. Yatağın üzerinde haç ve tespih asılıydı. Tanrı'nın adını günlük konuşmalarda bile büyük harfle telaffuz ediyorduk, büyük bayramlarda anne ve babamız da kiliseye gidiyordu ama özel bir dindarlık havası yoktu evde. Günah çıkarmak, kutsal ekmek gibi birçok gelenek olarak okullu çocuklara kalmıştı... Elbette dindardık. Dini, hayatı disipline sokan yüce bir ilke olarak kabul ediyor ve Medeni Kanun'un kurallarına uyar gibi uyuyorduk. Peki, inanıyor muyduk? Okul, dinî eğitim, bizde gizeme karşı doğuştan var olan isteği yavaş yavaş yok ediyordu. Kongregasyona girmeden önce, derinden, yürekten dindardım, akşamları dadımın ve mürebbiyelerimin öğrettiği duaları mutlaka okurdum. Katekizm mitini ilkokulda, özünde iyi, arkadaş canlısı tombul yaşlı papaz önümde açmış, tatlı diliyle düş dünyamı etkilemişti ve "mucize"leri doğal karşılıyordum, "gizemi" çözmek de istemiyordum... Kongregasyonun dinî uygulamaları yorucuydu, dini anlayışı basmakalıplaştırıyor, dinî ibadetleri aşırı derecelere vardırıyordu, duaların eski tazeliğini hissetmez oldum, Budistlerin dua tekerleği gibi her gün mekanik biçimde tekrarlıyordum. "İnanç sofuluğu" yapmaktan inanca fırsat kalmıyordu. Bu içgüdüsel bir süreçti ama kasıtlı değildi, aydınlatan kimse de yoktu, evde de kuşkudan söz edilmiyordu ama özel bir coşku da görmüyordum. Kiliseye bir ruh arındırma kurumuna gider gibi gidiyorduk. Din, yurt ya da özel mülkiyet ilkesi gibi yaşamımızın temel taşlarından biriydi. Dine gösterilen bu saygının, itaatin gerçek bir inançla ilgisi olmadığı kuşkusu gelmiyordu içimize.

Dördüncü sınıfta, okul sıralarının arasında bir gün sahte bir peygamber belirdi, gergin ve sapsarı bir halde tartışmaya başlayarak Tanrı diye bir şeyin olmadığını söy-

ledi. Bu dehşet verici açıklamayı Latince bir kitapta görmüş, doktor olan ağabeyi kitabın bazı bölümlerini ona çevirmiş. Peygamberin açıklaması heyecan yarattı, haftalarca tartıştık. Ruhlarımızın çobanı rahip, sürüdeki rahatsızlığa bir türlü anlam veremedi, en saf kuzusunda bile sabırsızlık ve kuşku belirtileri olması şaşırttı onu, sınıf kuşkuluydu... Dinî öğretiler, havariler, dünyanın oluşumu ve diğer bir sürü ciddi ilke Tanrı'nın varlığını kanıtlıyordu... Hiç kimsenin okumadığı bir Latince kitap ve sınıfın tartışılan konuyu kabul etmeye gösterdiği garip eğilim ise Tanrı'nın reddinden yanaydı... Bundan böyle kuşku kıvılcımı içimizde sonsuza kadar yanacaktı, huzursuz bir ruhun ateşli soluğu, içimizde cehennem alevlerinin parlamasına yetmişti... Haftalarca süren inanç kavgası öğretmenlerimizin kulağına kadar gitti. Elebaşları sorguya çekildi, genç bir öğretmen, dost rolü oynayarak bizi soru yağmuruna tuttu. Birlikte buzda paten kaydığımz bir gün ona inancımın ne kadar sarsıldığını, Tanrı'ya artık "kayıtsız şartsız" inanmadığımı itiraf ettim. Bu öğretmen vefasızca sattı beni, itirafımı öğretmenler toplantısında kötü niyetle açığa vurdu. *Consilium abeundi*[1] almama ramak kaldı, bu utançtan ancak babamın hatırına kurtuldum.

Sınıf bir gün bu temel sorun üzerine oylama yaptı. Ruhani meclisin kararı şaşırtıcıydı. Altı ay sonra "peygamber" sınıftan sessizce kayboldu.

3

Pederle bir kez daha karşı karşıya geldik. Bu kez o güçlü çıktı. Enstitü yılda iki kez "gençlik galası" düzenlerdi, bunlardan biri 15 Mart'ta, Kutsal Bakire Meryem Bayramı onuruna yapılırdı. Bayramın onuruna, elbette ki kongregasyon başkanının yazdığı oyun oynanacaktı. Kongregasyoncular dekorları boyuyor, sahneyi hazırlı-

[1] (Lat.) Okuldan uzaklaştırma

yorlardı, oyuncular da onlardı, orkestra da. Pederin oyunları derin ve mistik oluyordu hep; kongregasyon topluluğunda bir kere rol almış, Başmelek Cebrail olmuştum; babamın uzun geceliğini giymiştim, omzuma dökülen sarı bir peruğum ve kocaman melek kanatlarım vardı. Elimde, neden bilmem, bir palmiye dalı, heyecandan titreyen boğuk bir sesle dizeleri okumuştum:

"Ölümsüz palmiye dalını salladım üzerine
Yaşamın dertlerinde keyfini kaybetmesin diye."

O sıralar henüz "günah" işlemiş değildim, pederin lütfuna mazhardım hâlâ; topluluğun solisti ve primadonnasıydım ve Başmelek Cebrail'in gürültülü başarısı unutulmamıştı daha. Bir yıl kadar sonra, birbirimizden uzaklaştık, o bana kırgın, soğuk bir kibarlıkla davranıyor, görüşmelerimiz resmî havada geçiyordu. Enstitü Kutsal Meryem kutlamalarına hazırlanıyor ve peder bu vesileyle okulun ünlü, dindar kilise bestecisi olan müzik öğretmeniyle birlikte büyük bir oyun hazırlıyordu. Adı "Tavşanlar Adası" olan gerçek bir opera! Enstitünün orkestrası, spor salonunda haftalar boyunca şarkı partisyonlarını çalıştı. Rol dağılımına göre Kutsal Marguerit'i ben oynayacaktım.

Başrolü oynamak göğsümü kabartıyor; nota defterimi alıp gururla eve gidiyorum, annemle hemen piyanonun başına oturup çalışmaya başlıyoruz. İlk perdenin hemen başında sahneye çıkacağım, bu, oyuncu açısından çok sükselidir. Ezgiyi hâlâ unutmadım. Şöyleydi:

Kutsal Marguerite (sahnenin ön tarafına geçer ve şarkı söyler):

"Nerede kaldı Tuna'nın ak köpükleri
Kucaklardı bu küçücük adayı
Orada geçti ömrümün günleri
Tavşanlar Adası korurdu beni."

Sesim temiz, ince bir soprano, en azından ben öyle sanıyorum. İlk provadan sonra farklı düşünen öğretmen,

asık bir suratla çalı gibi sakallarının arasından mırıldanarak pederi salonun bir köşesine çekip uzun uzun bir şeyler anlatıyor, Peder her zaman yaptığı gibi üç parmağının ucuyla sivri çenesinin altını tutmuş başını sallıyor. Rolü benden alıyorlar çünkü sesim değişim halindeymiş. Bu utançla yaşamak çok zor; ben başım öne eğik sahneden ayrılırken, rakip primadonnaların "Oh olsun!" diyen seslerini duyuyorum. Koroya katılıyorum, müzik öğretmeni bana ikinci sıranın ucunda bir yer gösteriyor. Basit, isimsiz bir rahibe olacağım oyunda, dikkatleri pek çekmeden Kutsal Marguerit'e hizmet edeceğim, rolümü bir rakibime veriyorlar, acım katmerleşiyor. Aşağılık tiyatro entrikaları sonucunda rolünü kaybeden büyük bir aktrisin, sönmüş bir yıldızın acısıyla, kırgın ve yapmacık bir gülücükle koroda duruyorum. İyi şarkı söylediğimi, korodaki herkesten daha iyi olduğumu kanıtlamak istiyorum; koro şefi başlama işaret verdiğinde o tiz, ve gerçekten de değişmekte olan genç sesimi bütün gücümle gırtlağımdan salıveriyorum. Dehşetli bir fırtınadan önce anıran eşek sesini andıran, kederli ve acılı bir ses çıkıyor boğazımdan. Koro arkadaşlarım, müzik öğretmeni, ve peder dehşetle bana bakıyorlar.

Provanın sonunda müzik öğretmeni, gösteride yüksek sesle şarkı söylememi yasakladı, yalnızca ağzımı oynatacakmışım, en iyisi hiç sesimi çıkarmamammış. Düş kırıklığıyla eve döndüm; bu davranış ailemi kızdırdı. Babam, hakareti karşılıksız bırakmayacağını, beni "ezmelerine" izin vermeyeceğini söyledi. Ailemin yapılan eleştiriyi aşağılayıcı bulması bir yana, bunda bir entrika, kötü niyet de gördüler; anneme göre benim için "biçilmiş kaftan" olan Kutsal Marguerite rolünü benden almakla kalmamışlar, daha da korkuncu, genç sesimin koronun uyumunu bozduğunu söyleyerek bir de iftira etmişler ki bu artık aile onurumuzu da zedeliyormuş... Nihayet babam cemiyet hayatında hatırı sayılır bir kişiymiş ve haklı olarak, okula gidip oğlunun en azından koroda söylemesini isteyebilirmiş. İlk heyecanıyla "onlara günlerini göstereceğim" gibi bir şey de söylemişti babam. Ama zavallı, kendi-

si de ne göstereceğini bilmiyordu, sesimin gücünü ve pırıltısını mı yoksa baba dayanışmasını mı?... Bakire Meryem Bayramı'nda, Kutsal Marguerite rolünü rakibim oynadı, anneme göre sesi "güçsüz ve kusurluydu". Koroda, kıyıya atılmış bir balığın çaresiz ağız hareketleriyle, şarkı söyler gibi yaparak arkadan ikinci sırada durdum. Birincilikten sonunculuğa düşmüştüm. Peder gösteriden sonra baş rakibimin koluna girip onunla enstitünün koridorunda uzun uzun dolaştı, yazarın prömiyerden sonra primadonnayla gezdiği gibi... Kargaşa ve entrika vardı etrafımda.

Ertesi hafta "kongregasyondan ayrıldım", peder bana "kal" demedi. Kaderim kısa bir süre içinde aynı okulda başka bir tarafa sürüklemişti beni, tarafa yahut dünya görüşüne. O zamana kadar bunlardan hiç haberim yoktu. "Öğrencilerin", genç arkadaşlarımın, bu dört yüz oğlanın, birbirinden kesinlikle ayrılan, çok kez birbirine düşman taraflarda yan yana yaşadıklarını yeni fark ediyordum Bir tarafa dahil olmak gerekiyordu, ve ben artık büyük, uysal sürüye katılmamayı seçerek daha küçük bir gruba katıldım. Böylece bir yazgı biçimleniyor, bir insan kendi yerini, biraz da olsa bulmuş oluyordu; kaderim beni büyük topluluktan dışlamıştı, bundan böyle artık kendi yolumda ilerleyecektim. Ancak elbette bunu çok sonraları anladım.

Sahne deneyimlerim, Kutsal Meryem Günü'nde ve martın on beşinde düzenlenen okul bayramlarıyla sınırlı kalmadı. Yılda iki kez, bir cumartesi öğleden sonra, yerel tiyatro kumpanyası enstitü öğrencileri için "gençlik programları" düzenliyordu. "Onbaşı Ocskai"yi, tabii ki gençlik uyarlamasını, Jókai'nin *Altın Adam*'ını, bir de özgün adı "Peri Aşkı" *(Tündérszerelem)* olan müziğini Pongrác Kacsóh'nun yazdığı bir opereti sahneliyorlardı. Kongregasyon başkanı *Praeses* ve peder, şarkılı oyunun hoppa adını kaygı verici bulduğu için, hışır hışır krem renkli rahip giysisi ve melon şapkasıyla, tam bir "ruhani lider" dekorunda, tiyatro topluluğunun müdürünü aradı ve ziyaretinin sonucunda, müzikali yeniyetme gençlere "Peri Sevgi-

si" *(Tündérszeretet)* adıyla sergilediler. Gerçekte rahip öğretmenler arasında böyle önyargılı, kuruntulu birine nadiren rastlanırdı. Örneğin Macar edebiyatı dersinin öğretmeni genç bir şairdi ve bu coşkulu huzursuz ruhlu genç rahip temsilleri, ikinci kattaki tiyatro locasından, tiyatrocular ve sanatçılar topluluğuyla beraber izlerdi. Dördüncü sınıftan itibaren, sınıf öğretmeninin peşin izniyle biz de yurtsever oyunların prömiyerlerini anne babalarımızın eşliğinde izleyebiliyorduk. Hangi oyunun yurtsever olduğuna sınıf öğretmeni karar veriyordu, ebeveynler değil. Böylece zamanında *Suskun Çanlar*'ı izleyebildim ama o zaman moda olan *Güzel Helena*'yı on yıl gecikmeyle görebildim. Arzularımın ve düşlerimin doruğu olan *Geyşalar*'ı da.

4

Dört yıl boyunca, altı yaşından on yaşına kadar, her öğleden önce Emma Teyze'ye giderdim. Güzel yazı, hesap ve coğrafya öğrenirdim ondan. Öğretmen Emma Teyze, kalburüstü ailelerin çocuklarına özel dersler verirdi. Bir gözü iyi görmüyordu. Kırk yıldır ilkokulda abece öğretiyordu ve kırk yıllık öğretmenlik deneyimine ve pratiğine rağmen çocuk kalabilmiş nadir kişilerden biriydi, neredeyse steril biçimde temiz, yalnızca çocuklara biraz açılan biriydi; belki de bu yüzden insan, yaşamının ilerleyen dönemlerinde bu türden kişilerle pek az karşılaşır. Emma Teyze, elimi tutup harflerin biçimini öğrettiğinde, elli yaşında da bir ilkokul öğrencisinin heyecanını duyardı; her öğrencisiyle sil baştan yazmayı öğrenir, bin kez söylenmiş cümlelere her seferinde ilk o şaşırırdı, dünyanın keşfi deneyimi, kendisine teslim edilen her çocukla tazelenirdi. Emma Teyze derslerde hiç sıkılmazdı. "Ciddiyeti" daha çok içten gelen bir tür umutsuz yalvarış olurdu. Renkli kâğıt şeritlerinden elişi yapardık ve Emma Teyze en az benim kadar emek vererek oynardı.

Birkaç ay içinde ders düzenini altüst ettim. Emma teyzeyi öylesine korkutmuştum ki otoritesini korumak için mücadele etmekten vazgeçip yalvarırdı, zaten mücadelesinin sonuç vermemesinden pek şikâyetçi de değildi. İlk yılın sonunda suç ortakları olduk ve üstümüzdeki güçlerden, ebeveynlerden, denetimci pedagoglardan, üzücü bir gerçeği, hiçbir şey bilemediğimiz gerçeğini saklmaya karar verdik, çünkü bütün bir yılı oynamakla geçirmiştik... Öğleden önceleri giderdim ona, dört uzun, berrak, bulutsuz, aydınlık, mutlu çocukluk yılı boyunca her gün, heyecan duyarak, sanki bir grotesk randevuya gider gibi. Emma Teyze benden tam on kat yaşlıydı. Naftalin ve elma kokulu evde, pencerenin yanına otururduk çünkü sokak her zaman kitaplardan daha ilginç gelirdi, dersin sonundaki sürpriz, abanoz ağacından masanın bir köşesinde gizlenmiş tabakta beklerdi: vanilyalı pudingle kedidili bisküvi, bir dilim vanilyalı pasta, kiraz rakısıyla hafifçe aroma verilmiş komposto veya bir avuç fındık, hurma ve incir... Yıl sonuna doğru, çok zorlanarak da olsa yazmayı öğrenmiştim artık! Ama sayıların sırrını çözmek için yıllar boyunca öğretmen teyzemle kafa patlattık, özellikle bölmeyi öğretmek için çok zorlandı; titreyen sesiyle aklımı başıma devşirmem için yalvarırdı bana; siyah bluzundaki siyah mine iğneyi sağ eliyle sinirli sinirli düzelterek: "Bu ne biçim yazı, oğlum?" derdi, çaresizlikle, umutsuz bir iç çekişle, "Asla düzgün yazmayı öğrenemeyeceksin!"

Emma Teyze'yle yeniden buluştuğumuzda aradan otuz yıl geçmişti. Kısa bir süreliğine memlekete uğramış ve seksen yaşındaki öğretmen teyzemi aramıştım. Emma Teyze az gören gözleriyle "Hanımlar Yurdu'nda" sürdürüyordu hayatını, yani düşkünlerevinde. Küçük odası insanı rahatsız edecek kadar "temizdi". Otuz yıl öncesinde de yaptığımız gibi, aynı eski divana oturduk, çünkü Emma Teyze eski mobilyalarını Hanımlar Yurdu'na taşımış, sürekli mobilya yenileyen moda düşkünü hanımlardan değildi. Kapıya tebeşirle Peder Gáspár, Menyhért ve Boldizsar adlarının baş harflerini yazmış, dolabın raflarında cam ka-

vanozlar sıralı; eski abanoz ağacından masanın kenarındaki tabakta vanilyalı puding ve kedi dili bisküvi görecek miyim diye, elimde olmadan etrafa baktım. Emma Teyze'den yine de hediye aldım çünkü âdetimiz böyleydi. Bu sefer özel bir hediye verdi; "Aktrisler beni mutlaka ilgilendirir," diye düşünerek, Jókai'nin eşi Róza Laborfalvy'nin kostümlü bir fotoğrafını. Teşekkürler Emma Teyze! Veda ederken lobiye kadar geçirdi beni ve adımı yazayım diye düşkünlerevinin misafir defterini elime tutuşturdu. Kelemi korkuyla aldım; Emma Teyze'nin bana en son güzel yazı dersi o kadar geride kalmıştı ki.. Ben bu arada yazı bilgimi açgözlü biçimde hep kötüye kullanmıştım; eski "dikte" buyruklarını duyar gibi oldum: "Ur, ar, biraz yukarı, biraz aşağı...", dikkatle çizdim harfleri. Bir kere daha, hayatta son kez, el yazımın üzerine eğildi, hemen hemen kör gözleriyle sözcükleri sökmeye çalıştı, başını sallayarak üzüntüyle, "Yazın..." dedi, "Tanrım, nasıl da bozulmuş yazın..." ve ağlamaya başladı. Çünkü artık çok yaşlıydı, eski öğrencilerinin her ziyaretinde ağlıyordu.

Beni ilkokula neden yazdırmadıklarını hâlâ anlamış değilim. Neden dört yıl boyunca özel ders vermişti Emma Teyze? Söylendiğine göre sağlığımı korumak istemişler, devlet okullarında o dönem salgın hastalıklar arada bir ortalığı kasıp kavurunca, burjuva aileler her kötülükten esirgemeye çalıştıkları çocuklarını mümkün olduğunca Kovács Sokağı'ndaki "zengin okulu"na gönderirlermiş; Hunyadi Sokağı'ndaki diğer okula ise daha ziyade işçi çocukları gidermiş. Ama özel ders nefis bir şeydi. Ancak kalburüstü ailelerin çocukları ilkokulu özel olarak bitirebiliyor, müfettiş ve müdür sınav için evlere geliyorlardı. Sınav günü Emma Teyze alışılmış olandan daha siyah ipek bluzuyla, kulağında ve göğsünde mine takılarıyla erkenden gelirdi; beyaz örtü serili masaya, cenaze evindeymiş gibi bir haç koyar, kitaplarımı, defterlerimi, elişlerimi, el becerisi seramiklerimi gösteren elma, armut ve havuç örneklerimi dikkatle dizer ve sınavı yapacak kişileri bekledik. Sınav günü mavi kadife bahriyeli kıyafetimi giyer-

dim, boynuma büyük beyaz papyon takılırdı. Diğer masada soğuk etler ve poğaçayla tıka basa dolu tabaklar hazırlanırdı. Mari Teyze bugün için, kendi eliyle mühürlediği şişelerde Tokaj şarabı gönderirdi.

Sınav krallık soyundan bir prensin sınavını andırırdı; müdür ve müfettiş sorular sorar, Emma Teyze benim yerime de yanıtlamaya çalışırdı. Her sınav öncesinde Emma Teyze'ye içinde yirmi altın olan bir zarf verirdim; babam emeğinin karşılığını hep altın olarak öderdi, böylesi yakışık alırdı.

5

Altı yaşından sekiz yaşına kadar, umutsuzca "iyi bir çocuk olmak" için çabaladım. Dadı yeni doğan kız kardeşimi kundaktan düşürdüğünde iki yaşındaydım. Bebek kafaüstü düşüp öldü. Trajediden sonra, kız kardeşimin doğumuna kadar geçen dört yıl boyunca, annem hastalıklı biçimde üzerime titredi. Göz alıcı giysiler içinde gezdirirdi beni, aile kutlamalarında oyuncaklara boğdu; artık altı yaşına geldiğim halde parmaklıklı yatağım, onun yatağının yakınında dururdu. Yorulmak bilmeden oyunlar uydurur, mucizevi buluşlarla caka sattığım giysiler dikerdi bana. Beş yaşımdayken binadaki çocukları kıskançlıktan çatlatan bir süvari kostümü diktirmişti, bir de ayakkabıcıya minyatür çizme yaptırmıştı. Marangoza kendisinin tasarladığı oyuncaklar sipariş ederdi, bu "anne oyuncakları", dükkânlarda satılan fabrikasyon oyuncaklara göre hem daha eğlenceli hem daha özgündü. Annem pedagoji eğitimi almıştı, genç kızlığında kız meslek yüksek okulunda öğretmenlik eğitimini tamamlamış, evlenene kadar birkaç yıl fiilen öğretmenlik de yapmıştı. Gerçekten de birinci sınıf bir eğitimci kaybolmuş, daha doğrusu çürüyüp gitmiştir annemin yaşamında. Olağanüstü çağrışımları, eşsiz nüktedanlığı, ruhunun tazeliği, hayatı boyunca koruduğu o bilgece çocukluk tarafıyla çocuklarda sempati

ve güven uyandırırdı. Annemizin çocuklarla oyun oynamak için oturan bir yetişkin olmadığını, bizimle gerçekten oynadığını, oyun isteğimizin içtenliğinin kendisini de etkilediğini hissederdik; ruhen çocuk odasından hiç çıkamadı... Aile kutlamaları düzenlemek konusunda üzerine yoktu. Noel, onun ellerinde gizemli bir dinsel oyuna dönüşür, ev gizemli bir bekleyişe bürünürdü. Karnaval sonunda hakiki bir maskeli balo düzenler, yorgunluktan yakınmaz, haftalarca hizmetçi kızla, mürebbiyeyle, bu güne özel karmaşık kıyafetler tasarlardı; sonunda baca temizleyicisi, soytarı, peri, ya da cadı olurduk; annem, misafirlerin olmadığı sadece aile üyelerinin toplandığı odada piyanonun başına geçer, biz de kostümlerimizle salona girerdik. Hizmetçilere de kostüm giydirirdi. Evet, annem de oynamayı biliyordu! İnsanları öyle özel biçimde gözlemlerdi ki, sokakta gördüklerini, katıldığı toplantılarda öğrendiklerini eve taşıyıp anlattığı zaman insan onun anlatışından kitaptan okurmuşçasına haz alırdı.

Bu idil, altı yaşıma kadar sürdü. O tarihten sonra kız kardeşim parmaklıklı karyolama ve yerime el koydu. Belki de yalnızca bana öyle gelmiştir ama etrafımda bir şeylerin değiştiğini hissediyordum. Artık bir numaralı insan ben değildim. Farklı ve can sıkıcı bir sürgündeydim. Ailenin üyeleri hayranlıkla "Kız!" dediler, başka bir şey demediler. Annem de "Kız!" dedi. Kaybettiğim cennete geri dönebilmek için iyi bir çocuk olmaya çabaladım durdum. Annemin doğum günü için para biriktirmiştim, umutsuz çabalarım arasında en iyi bunu anımsarım, muhteşem hediyelerle ona sürpriz yapmaya karar vermiştim. Sabah erkenden evden kaçtım, cebimde otuz metelikle saatlerce şehri dolaştım ve sonunda şık bir kapta paça peltesine konmuş dana ciğeri ezmesiyle eve dönüp anneme uzattım bu hediyeyi. İşte o manzarayı, o anı hiç unutamam. Yaşamım kararırdı. Her ailenin tarihinde böyle elle tutulur olmayan bunalım dönemleri vardır; aslında somut "hiçbir şey olmasa da" bu duygusal çalkantılar onyıllarca, hatta bazen ömür boyunca, aile üyelerinin birbirleriyle olan ilişkilerine

damgasını vurabilir. Altı yaşından sonra birden bir başıma kalmıştım. Bunu kimse bilmedi, annem bile. İncinmiş ve yapayalnız hissetmiştim kendimi. Aile, bu sıcak yuva, ellerimin arasından kayıp gitmişti ve onu bir daha yerine koyamadım. "Kız!" Daha sonraları da onyıllar boyunca, annemle babamın tutumunda "kız"a karşı yapmacık, kararlı ve kasıtlı bir tutku hissettim; ihmal edilmişliğimi, kırılmışlığımı, kendimi geri çekerek fark ettirmeye çalıştım onlara. Aile hiyerarşisi nazik, karmaşık ve hassastır. İleride, bunalım dönemlerimde, nevrozumu, çalışma ve uyuşturucuyla bile tam olarak dindiremediğim zamanlar, kendi sendromumla uyuşan kişilerin aile ilişkilerine dikkat etmeye başladım. Benzer durumların düzenli bir şekilde tekrarlandığını ve aynı sonuçların ortaya çıktığını başkalarında da fark ettim. Bir kurama göre, eğer ikinci çocuk, kız ya da erkek fark etmez, en geç iki yıl sonra aileye katılırsa, ilk doğan çocuklarda bu ihmal ve incitilmişlik hissi olmuyor, "kaybolan cennete" hasret duymuyorlarmış. Bir buçuk iki yaşındaki çocuk, bu yeni düşmanı bilinçsizce kabulleniyor ve onunla daha kolay barışabiliyormuş. Kız kardeşimin doğuşundan yıllarla sonra doğan iki erkek kardeşim –küçüğü neredeyse on yıl sonra– aileye geldiler ve genellikle onlara hep "küçülen eşyalar" kaldı. Büyüklere küçük gelen elbiseler, naftalinlenmiş duygular... Bu teoriler, ancak her teori kadar tutarlıdır. Hayat bazen bunları haklı çıkarır ama genelde bütün teorileri boş verir.

Bir yaşam sendromunun, yayılan bir enfeksiyonmuş gibi tek bir yaralanmadan kaynaklandığını, bütün hastalıkların temelinde bu travmanın yattığını kanıtlamaya çalışmak sersemce bir girişimdir. Kız kardeşimin doğumu ve tahta kuruluşu, aslında benim "incinmemin" nedenlerinden birisi ya da bahanesi olmuştu. Bu dönemde aileden kopmuştum; yeni bir topluluk aramış ve kendi yolumu çizmeye başlamıştım. Aile denen bu kalabalık, gürültülü, sıcak yerde bir başıma kalmıştım. Yalnızlık durumuna bir süre katlandım ama sonra bu dayanılmaz gelmeye başladı; bu boşluktan çıkarak yaşıtlarımın arasına katıl-

dım, arkadaş aradım; bulamadığımda, bazen zorla sokularak bazen başımı eğip yalvar yakar ailenin yerini tutacak gruplara girmeye çabaladım. "Çeteler" dünyasına da böyle katıldım. Bu "çeteler", yaşıtım ve benzer ruhsal durumda olan oğlanlar topluluğuydu; yetişkinler dünyasının dışında, pek de bilinçli olmayan bir isyanla bir araya gelmişlerdi. Beni de hızla yetişkinlerin yasaları ve kurallarıyla alay etmeye, anarşik bir davranışa sürüklediler. Annem ve mürebbiyelerim bunun farkında değillerdi. Babamızı yalnızca öğle ve akşam yemeklerinde görürdük. "Çeteyi", haliyle, güçlü ve tutkulu bir kişiliği olan, özellikle yaralanmış, toplumsal ya da bireysel koşullara tahammülü olmayan bir oğlan yönetirdi; kendi grubunu kurar ve grup elemanlarının zamanı, yetenekleri ve hatta hayatları üzerinde hüküm sürerdi. Çocukluğumda böyle iki "çete"ye sürüklendim. Bu türden ilk anarşik ittifaka katılmam ömrümün sekizinci onuncu yılına rastlar; sonraları savaşta, on yedi yaşındayken daha büyük çapta "oynayan" bir diğerine katıldım, arkadaşlarımızdan biri bu özel oyunu yaşamıyla ödedi.

Aile içindeki dışlanmışlık ve incitilmişlikle karşılaşan "sağlıklı" toplumsal eğilim taşıyan çocuklar, ailelerinden ve yalnızlıktan örgütlü, toplumsal gruplara kaçarlardı; örneğin kongregasyonda yerlerini bulurlar, toplumsal özlemlerini kendi kendini yetiştirme gruplarında doyururlar, öğrenci birlikleri kurarlardı. İzcilik, benim çocukluğumda henüz pek bilinmiyordu. Anlaşılan ben, "sağlıklı" eğilimleri olan bir çocuk değildim, toplumun yarı resmî olarak izin verilmiş, aile yerine geçen topluluklarına, okulun resmî sınırları içinde, yasal denetimler kapsamında oluşan gençlik kadrolarına katılmadım. Ruhsal yapım "çeteler"e, yabanıl ve acımasız özgür ekiplere çekiyordu beni! Bu süreç, yaşamımda daha sonraları da ne kadar sık tekrarlandı! Aynı yara başka başka konularda yenilendi; evliliğimde, kariyerimde. Ve kırgınlığımı yaşadığım yalnızlık dönemlerinin sonunda, aç susuz kalmışçasına, anlaşabileceğim grupların peşinden koşar, dünya görüşü-

nün, anlaşma tarzı ve ruhsal davranışların bir arada tuttuğu fikir kulüplerine, partilere, çıkar gruplarına katılmaya çalışır ama sonunda her zaman, kısa süreli bir sığınak olarak "çetelerin" yanında bulurdum kendimi. Toplumun kenarında kıyısında bir yerde, belirsiz ve gevşek biçimde denetlenen toplumsal alanlarda, belki de suç ortağı olmanın hazzından başka hiçbir şeyin bağlamadığı insanlarla yakınlık kurardım; ve benim başka bir dünyadan, acayip bir topluluktan aileye ara sıra döndüğümü, aralarında artık yalnızca bir misafir olduğumu, annemin sürekli sınayan gözleri bile görmezdi. Yaşamımın bu kırılgan ikilemini hâlâ dengede tutmaya çalışıyorum; benim için hayat bundan ibaret.

6

Sekiz yaşındayken, bir daha evin yolunu bulamamacasına aileden kaçıp yanına sığındığım "çeteyi", ince, zayıf, yüzünü, veremli bakışlarını, ateşten uçuklamış çatlak dudaklarını, yara izli ellerini, boğuk konuşmasını, yani bütün fiziksel özelliklerini çok iyi anımsadığım, yalnızca adını büsbütün unuttuğum, herhalde en önemsiz kısmı oydu, esmer bir çocuk yönetiyordu. Doğal olarak bir "proleter" çocuğuydu ve doğuştan küçük bir devrimci olan bu çocuk, bana "burjuva" çocuğu olduğumu hissettirmeyi asla ihmal etmedi. Vahşi bir ateş yanıyordu bu yerinde duramayan küçük bedende; aramıza bir alev gibi düşmüştü ve etrafındaki her şeyi tutuşturuyordu. Bizim çevremizden yani "çete" üyelerini seçtiği çevreden olmadığını, "Hustak"ta bir yerde kentin Çingenelerinin oturduğu proleter mahallesinde yaşadığını biliyordum; tam olarak hatırlamıyorum ama şimdi düşünüyorum, belki de Çingene'ydi. Bir gün sessiz sedasız aramıza sokuldu ve ertesi gün büyük apartmanda insanlar, hayvanlar ve ruhsuz nesneler üzerinde iktidarını kurdu. Ne zaman geleceğini asla bilemezdik; ürpertici, emredici, acımasız ıslığı günün farklı saat-

lerinde pencerelerimizin altında çınlardı, o zaman binanın çeşitli dairelerinden fırlar, oyuncaklarımızı bırakır, ev ödevlerimizi yarıda keser, annelerimizin elinden kurtulur, mürebbiyelerimizi atlatıp soluk soluğa arka merdivenlerden kaçarak ıslığa doğru koşardık. Çete başı, mahzen, tavan arası veya çamaşırhanenin kuytu köşelerinden birinde bizi beklerdi; paçavralar içindeki yalınayak oğlanın bedeni; hastalıklı, güzel hatlı, karanlık yüzü, hareketlerinin zarif üstünlüğü ne yapacağının evvelden asla bilinmemesi büyük apartmanın çocuklarını büyülerdi. Bu duyguyu ifade etmek için başka bir söz aramıyorum, aradan otuz yıl geçtikten sonra bile o sıralar büyülenmiş gibi, iç karartıcı bir sihir altındaymış gibi yaşadığımı hissediyorum. Büyü, bu kırılgan ama dayanıklı, isyan dolu oğlandan bana doğru akıyordu. Hiç karşı koymadan bu yakıcı, sanki doğal güçlerle bağı olan o güçlü iradeye teslim oldum.

Fareli Köyün Kavalcısı'nın çağrısına uyarcasına despotumuzun tüyler ürpertici ıslığına koşardık. Kaçış kolay olmuyordu. Evdeyken beni günün her saatinde birileri denetlerlerdi, annem, küçükhanım, mürebbiye; çocuk odasında masamın üzerine asılı kâğıtta benim, bu sekiz yaşındaki çocuğun her yarım saatini bağlayan bir "günlük program" vardı: uyanma, dua, banyo, kahvaltı, gezi ve eğlence, kuşluk yemeği ve oyun. Her dakikanın adı ve içeriği yazılıydı gün boyunca. Annem böyle istemişti, bir zamanlar öğrenmiş olduğu pedagojik kuramları yorulmak bilmeden bize uygulardı. Evden kaçmak, "günlük programa" saygısızlık etmek, annemizin etrafımıza çizdiği disiplin çemberini keyfî olarak zedelemek tehlikeli bir girişimdi... Yine de, büyülü ıslığı duyduğumuz an gözümüz bir şey görmez, koşardık, yalnız ben değil, ikinci kattaki cam fabrikatörünün sert bir disiplin altında tutulan oğlu ve zemin kattaki proleter çocukları da; binamızda, bu gizli, heyecanlı küçük ittifakın içinde olan herkes; bazen ancak birkaç dakikalığına bir araya gelir, kendinden geçmiş âşıklar gibi yalnızca şefin emirlerini dinler, imparatorluğumuzda, mahzende, tavan arasında ya da cam kubbeli

"Betlehem"in loş koridorlarında onunla birlikte doludizgin koşar, talep ettiği hediyeleri (bazen bizden haraç keserdi) sunardık; yeni buluşmayı konuşur, sonra soluk soluğa çocuk odasına, "eğlenmek", ders çalışmak ya da anlaşılmaz kayboluşumuzun cezasını çekmek üzere geri dönerdik. Günün her saatinde emrine amade olmamız gerekiyordu. Bedenimize, ruhumuza hükmediyor, biz de kör bir itaatle sözlerini yerine getiriyorduk.

Çok da akıllı değildi bu bizim despot, bazen bilgisinin dışında bir şeyden konuştuğumuzda bize aptal aptal bakar, meraklı gözlerindeki ışık söner, kaba, şehevi dudaklarının kenarında kötü niyetli, neredeyse korkak, düşmanca bir çizgi belirirdi. Evde, hizmetçilerin bizim için koşuşturduğu güzel odalardaki, "öteki yaşamımız" son derece meraklandırırdı onu; özellikle de beni ve cam fabrikatörünün oğlunu zaman zaman mazoşist bir ilgiyle hesap vermeye zorlardı. Öğle yemeğinde ne yediğimizi anlatmak zorunda kalırdık; babamızın kaç giysisi olduğunu, ne kadar para kazandığını (para özellikle heyecanlandırıyordu onu), arada bir beni, büro kapandıktan sonra babamın ofisine girip ana deftere bakarak o günkü gelirini öğrenmekle görevlendirirdi. Bu kocaman, deri ciltli "defterikebir" bir masanın üzerinde sürekli açık durur ve sekreter kızlar stajyer avukatların günlük notlarını da buraya kaydederdi. Bu "ana defter"in verileri beni de meraklandırmıştı. Buradaki kayıtlarda ailenin saygınlığının, zenginliğinin işaretlerini hisseder ve dört haneli rakamlara rastladığımda mutlu olurdum: "Mektup: iki korona, danışma: on korona." Ana defterin sayfalarında, büronun günlük durumunun parasal ifadesi babamın muntazam el yazısıyla böyle sıralanırdı. Kötü niyetli bakışlarıyla, ama gizleyemediği bir hazla gülümseyerek beni dinleyen ve sayılardan mest olan "çetebaşına", "Bugün yüz korona kazandık!" diye bildirirdim.

Akıllı sayılmazdı ama yine de işiliğinden gizli bir akımının taştığı hissedilirdi; nasıl yaptı bilmem, "etkisi altına almıştı bizi", oysa belki de ondan daha akıllı, daha kül-

türlüydük ve bilgimizle, hatta fiziksel üstünlüğümüzle kolayca onu susturabilirdik. Ama başkaldırmak kimin aklına gelirdi? Mutlulukla etrafında toplanırdık; bizim apartmandan çıkıp gittiği saatlerde kimse nerede yaşadığını, kiminle oturduğunu bilmezdi; onun için yiyecek çalardık, annemizin dikiş sepetinden güzel düğmeler aşırır, en güzel misketlerimizi ona verirdik; her şeyi kabul eder, bön acımasız gülümsemesiyle bizleri itaatsizliğe, yasaları ihlal etmeye özendirirdi; bazen ayak direr, korkar, kaçmak ister, tehlikeli emirlerini yerine getirmeyi reddederdik ama sonunda yine onun istediği olurdu. Daha sonraları yetişkinler dünyasında, "hareket"te, "politika"da, bu mistik bilinmezlikten ortaya çıkan, çoğunlukla pek de akıllı, kültürlü ve okumuş olmadıkları halde kendilerinden çok daha değerli, disiplinli ve bilgili kişilerin karşı koymadan, hazin bir tevekkülle, adeta zevk duyarak itaat ettikleri şeytani simalara ne kadar çok rastladım!... Acaba böyle bir fenomenin taraftarlarına yaydığı "istek"te cinsel bir yan var mı? Bilemem. Literatür sık sık, bilinçsizce tatminsiz bir toplulukta, ansızın ortaya çıkarak bir devrim ya da bir hareketin başlaması için huzursuzluk tohumları ekenleri sık sık anlatır. Bu hiçlikten gelip hiçliğe giden simalar, yüreklere kuşku oturtur, gizli kalmış çelişkilerin bilincine vardırır, kristalleşme sürecini harekete geçirir ve bir gün, sis şapkasını başlarına geçirip iz bırakmadan kaybolurlar, rollerini idam sehpasında ya da bir destanda bitirirler. Bu politik mitosların kişiliklerini her zaman kuşkuyla karşıladım ama benzer bir şeyi küçük çapta, küçük, "düzenli" bir toplulukta, bizim apartmanımızda, çocukluğumda ve çocukluk arkadaşlarım içinde ben de yaşamıştım.

Öyle görünüyor ki, bu aylak, kokuşmuş, yabanıl, salak ama insanın içini titreten, utanmadan bizim burjuva çevremize özenen ve tam da bu yüzden diş gıcırdatacak kadar zalim olan "çete hareketi" liderinin adını unutmak istemişim, çünkü beni çok etkilemişti. Fakat gözlerini kısıp bakmasını bir türlü unutamıyorum. Bazen başını kaldırır, yarı açık gözkapaklarının altından gözleri ışık çakardı; öylesi-

ne uyanık, zalim ve açtı ki bu bakışlardan soğuk bir titreme sarardı beni. Şef oydu. Birlikteliğimizin bahanesi oyundu. Alelade bir oyun, top ya da saklambaç oynardık; büyük binanın her köşesi saklanılacak yerdi. Yazın buharlı ısıtıcının kazanı, kötü ünlü kafenin büfesi, tavan arasının boydan boya çamaşır ipleri asılı bölmeleri; hatta akşamları birbirimizi aramak için pencerelerinden içeri girdiğimiz, yarasalar gibi karanlığa süzüldüğümüz yabancı odalar; hizmetçilerin ve cam fabrikatörünün piyanonun başında müziğe dalan zavallı eşinin ödünü patlatarak sinsice geçtiğimiz özel daireler bile saklanılacak yerlerdi. Oyuna katılan herkes, oyun bahanesinin ötesinde, çetenin anlamının oyun değil, gizlenecek, söylenemeyen, kişiye özel bir şey olduğunu heyecan içinde hissederdi. Kendimizi uzun süre "çeteyi" bir arada tutanın bu ortak oyun olduğuna inandırmıştık. Bir gün, bunun başka bir şey olduğunu gördük; evet, bu bir oyundu ama tümüyle özel, korkutucu, müthiş güzel ve bütün yaşamımızı belirleyen bir oyun.

Nasıl oldu, bu yeni oyunu kim başlattı, kimin düşüncesiydi bilmiyorum; oyun düşüncesinin, damdan düşer gibi hayatımıza girip bizi huzursuz eden, suça ortak eden küçük serseriden çıktığını da iddia edemem; her birimiz istekliydik; çete üyeleri arasında on yaşından büyük kimse yoktu, yetişkin biri fikir vermiş değildi bize. Bir gün o ana kadar oynadıklarımızdan farklı şekilde oynadığımızı fark ettik. Alışıldık bildik oyunları savsakladık, bizi bir arada tutan esrarengizlik, birlikte olmak için bulduğumuz bahaneden daha önemli oldu. "Yeni oyunlar" başladı. Anımsıyorum, bir süre sirk oyunu oynadık. Kente bir süre önce gezici sirk gelmişti; branda bezinden çadırın kurulmasına yardım etmiş, sirkin sırlarını gözlemiş, avlunun ortasına sirk maneji çizmiş, daire içine kum serpmiş, evlerden battaniyeleri ve ütü masalarını taşımıştık. Çete başımız bir gün gerçek bir kırbaçla geldi. Herhalde karşıdaki büyük meydanda bekleşen nakliyecilerden birinin arabasından çalmıştı ve bizi onunla "eğitmeye" başladı. Sirk yöneticisi gibi manejin ortasında durup kırbacını şaklatıyor, korkunç emirler yağdırıyordu, bizler sırayla maneje

çıkıp, kâh bir hayvan oluyorduk kâh akrobat, aslanlar gibi kükrüyorduk, pençelerimizle hayvan eğiticisinin kırbacına atılıyorduk, kırbacın ucu tenimize değdiğinde acıyla haykırıyorduk, sirk yöneticisi, uzun kırbacını bol bol şaklatıyor ve sık sık vuruyordu ve biz seyircilerimize, kattaki mutfak pencerelerinden bu beleş eğlenceyi izleyen hizmetçilere saatler boyunca değişik programlar sunuyorduk. Bu sirk oyunu masum bir oyun olarak gözüküyor, ebeveynlerimiz de yasaklayacak bir şey bulamıyordu ama bizim de farkında olmadığımız niyeti ve anlamı tam olarak masum değildi. Söz konusu olan, aslında özel küçük çete reisimizin bizi adamakıllı dövmesi, bizimse buna katlanmamızdı. İşte böyle başlamıştı yeni oyunlar.

Sirk oyunu büyük gürültüyle sürüyordu. Bankadaki memurlar bu korkunç gürültüden şikâyetçi oldular, bu nedenle üzülerek oyunu bıraktık. Cam fabrikatörünün oğlu zaten hastalanmıştı, çünkü hep o zebra oluyordu ve sirk yöneticisi, annesinin çizgili bornozunu giyen bu nadide yabani hayvanı manejde kırbaçla feci halde kovalıyordu. Sirksiz kalan çete sıkılmaya başladı. O kadar net anımsıyorum ki o günleri ya da haftaları... Sonbaharın başıydı, komşu bahçede dalları bizim avluya eğilen yüzyıllık görkemli ağaçtan ceviz dövüyorlardı. Öğleden sonralarının aydınlığını anımsıyorum, bazı saatlerdeki ışık kırılmalarını; avluda duruyor, halı tokaçlama düzeneğine dirseklerimizi dayayıp "sıkılıyorduk"... Cam fabrikatörünün oğlu kısa süre sonra iyileşti ve sonra birden genel keyifsizliğin, sıkıntılı bekleyiş döneminin yerini yeni bir heyecan aldı. Yabancı çocuk yeni bir oyun buldu.

Uzun süre böyle oyunlar oynayıp durduk. Zaman olarak hatırlamıyorum. Belki iki üç kez bir araya gelmişizdir. Art arda haftalarca buluşmuş da olabiliriz. Ayrıntılarına dair her şey, olayın muhteşemliğiyle önünde kayboldu; cehennem ateşi gibiydi gözlerimizin önünde yanan, eğitimi ve yasakları, iyiyi, kötüyü, her şeyi bu muazzam duygunun yarattığı alevler eritip yok ediyordu. Bu cehennemden çıkıp aileye döner, öğle ve akşam yemeklerinden son-

ra ellerimi kavuşturarak onların diledikleri duayı söylerdim: "Yiyeceği ve içeceği verene şükürler olsun..." Kaldı ki içgüdüsel de olsa, artık başka şeylere karıştığını bilen biri gibi, davranışlarım da kusursuzdu. Cenneti kaybetmiştim ama yerine bir cehennemim olmuştu; bu da bir şeydi, az buz teselli sayılmazdı üstelik... Ama yabancı çocuk, bir gün tamamen ortalıktan kayboldu. Hakkında tek söz duyan olmadı; bazen rüyalarıma girer o hazdan içi geçmiş bakışları, o yara izli ağzı, o dipdiri ve öylesine çekici, suçlu, gaddar, hisli çocuk yüzü. Yalnız kalınca yapacağımızı şaşırdık. "Çete" acılı, ağrılı bir suçluluk duygusuyla kıvranıp duruyordu. O tutkulu, kuşku, iffet ya da suçluluk duygusu tanımayan "çetebaşını" özlüyorduk; büyük sarhoşluktan uyanma dönemi o zaman başladı, birbirimizin gözlerine bakacak cesaretimiz bile yoktu, belki de bazılarımız bu oyunun suçluluk duygusunu bugüne değin üstünden atamamıştır. Ben kesinlikle atamadım.

7

Elemér, platonik aşkımdı, bedensel temasın kirletmediği saf bir arzu; olağanüstü güzellikte bir oğlandı, gerçek bir *ephebos*[1]. Mavi gözlerle bakıyordu dünyaya. Yüzünün rengi saçının sarısından ancak bir ton farklıydı; hoş, biçimli vücudu, hareketlerinin rahat ve doğal asaleti, davranışlarının rahatlığı, dışa vuran bakışlarındaki bu *il ne sait quoi* ya da elini kaldırışı içimi kemiren bir arzuyla doldururdu. İleride belki de yalnızca atlarda ve soylu yabani hayvanlarda gördüm böyle bir "soylu zarafeti", bedenin bu haz verici özgüvenini, güzelliğin bu bereketini... Aşkım tek taraflı ve umutsuzdu; bıkmadan, hatta kendimi küçülterek kur yapmam bu ilahı etkilemeye yetmemişti, gerçekte biraz şımartılmıştı, çünkü Elemér'in güzelliğinin etkisinden birçok sınıf arkadaşım ve öğretmenlerim bile kurtulamıyor-

[1] (Eski Yunanca) Roma'da askeri ve siyasi eğitimden geçen 18-20 yaşındaki genç

du; gözleri bazen benden tarafa kaydığında yüzünün aldığı o kibirli ifadeyi, tepeden bakan ve biraz da hor gören gülüşünü asla unutamam. Ondan ne istiyordum? Onu sevmeyi, onunla çıkmayı, koluna girmeyi, okuduklarımı ona anlatmayı, birlikte diğerlerine gülmeyi, dünyayı keşfetmeyi, iyide ve kötüde birlikte olmayı, her şeyimi ona vermeyi, öğlen eve bırakmayı, sabah almak için ona gitmeyi... Öğleden sonra birlikte çalışalım, bana gelsin, ona babamın kitaplığında insanın kökenini ve kâinatın ilginç sırlarını göstereyim, küçükhanıma bize komposto ve çörekle leziz bir ikindi kahvaltısı hazırlamasını söyleyeyim. Kaç kez çağırdım, hiç gelmedi! Elemér beni sevmedi, sevemedi. Ben başka bir türdüm, yabancı, kuşku uyandıran, düşman insan türüydüm, beni görünce yolunu değiştiriyor ve her türlü yanaşma çabamı bazen rahatsız edici kibirli bir gülüş ya da isteksiz bir yüz ifadesiyle reddediyordu. Ama ben bu gülüşe bile minnettardım ve unutmadım. Birisi ona bir şey söylediğinde şaşırtıcı biçimde kızarırdı, bu nadide bedeni aydınlatan ruh korkakça kızarır, düşüncelerini açıklaması gerektiğinde, yukarıya bakar, Çin sarısı kırılgan ellerini kâkülünü düzeltmek için alnına götürür, sonra kırmızı etli dudaklarını açık unutur, bir anda *Uyuyan Güzel* misali, sonsuz uykudan uyanmışçasına baygın bakışlarla soru sorana bakardı. İşte böyle zamanlarda başımı çevirirdim çünkü bu kadar güzellik karşısında utanırdım.

Elemér beni sevemezdi çünkü tıknazdım, yassı elli, Sakson ve Morva köylüsü atalarımın geniş kemikli yapısı yüzüme ve bedenime yansımıştı; Elemér, doğal olarak Tihamér'i sevdi. Her ikisi de varlıklı ailelerdendi. Tihamér, defterlerine soyadının yanına soylu adını da yazmıştı; ailelerinin operetlere yakışan soylu adlarını onlar için seçmiş olmaları rastlantı değildi. Elemér ve Tihamér bir bütüne aittiler, bundan daha doğal bir şey de olamazdı. Tihamér'in ailesi savurgan bir hayat sürüyordu. Kentin merkezinde villaları vardı, her yaz yurtdışına gidiyor ve çilli, yumuşak, süt tenli Tihamér'i de yanlarında götürüyorlardı. Bu mükemmel yaşam, bir gün Tihamér'in babası

kendisini öldürünce üzüntüyle sona erdi. O zamanlar artık koca oğlanlardık, üçüncü sınıfa gidiyorduk. Rahip öğretmenlerimizden biri Tihamér'le özel bir yakınlık duyuyordu, onunla ilgilendi, babasının trajedisinden sonra çocuğu yanına aldı, hayranlık ve sevgiyle şımarttı.

Birini sevmek gerekiyordu, ama duygularımız yüzünden çok acı çekmek istemiyorsak sevmenin yetmediğini, teslimiyetle sevmek gerektiğini o zaman nereden bilebilirdim... Elemér, Tihamér'i kaderin erkekler tarafından yıprattığı bir kadının rakibini sevdiği gibi seviyordu, başarılarını kıskanıyor ama bir tür kadınsı bir kader ortaklığıyla kendini yakın hissediyordu ona. Hep birlikte çıkarlardı. Elemér sarışındı. Tihamér kumral. Elemér İngiliz kumaşlarından giyinirdi, Tihamér siyah kadifeden. Elemér soğuk ve tutkusuzdu, Tihamér sıcak ve çapkın. Aramızda, oğlanların arasındaki iki kız gibi yaşadılar. Eğer Tihamér kalpleri, giyimi ve saçlarıyla fethederse, Elemér ertesi gün değerli ve nadir kalemlerle ve ender pullarla dikkat çekerdi. Çocukluk mitosumun kıyılarında, güzellik ölçütlerinde uçuşarak, egzotik canlılar, göz kamaştıran kuşlar, ne balık ne et birileri, karmaşık duyguların ilk yanılsaması gibi geçip gittiler. Bu karmaşık duygu aşktı. Ama Elemér bundan habersizdi.

8

Uzun ve değişken öğrenciliğim boyunca farklı okullarda belki de yüz öğretmenin elinde eğitildim. İçlerinde gerçekten eğitimci olan, davranışlarıma biçim veren ya da vermek isteyen, güçlü anılar bırakan oldu mu? Öğretmenlerimin zengin portre koleksiyonunda seçim yapmaya çalışırken şaşırıyorum. İçlerinden biri aile dostumuzdu, küçüklüğümden beri tanır ve benimle ilgilenirdi. O vaftiz etti, bebekliğimi gördü, ergenliğimi de, ve sonra asi delikanlılığımı ve eğitimimi de yakından izledi; yirmi yıl boyunca iki akşamda bir bize gelir, aile ortamımızda yaşar,

ailenin gizli karşıtlıklarını ve var olan sorunlarını bilirdi. İyi niyetli bir insandı, temiz kalpliydi. Yirmi yıl boyunca gün aşırı saat akşam onu vurduğunda gelir, babamın çalışma odasında, bir Venedik koltuğunda yerini alır, yaz kış sıcak limonata içer, sigara kullanmaz, alkol sevmezdi çünkü nevrozdan ve çoğunluğu hayalî hastalıklarından çok çekmişti, ama bu samimiyette de çekimser ve kayıtsız kalabiliyordu; kibar, uzak ve yabancı; sanki bir ailenin mahremiyetine değil, bir "meclise" katılır gibiydi.

Öğretmenler arasından gerçek bir eğitimciye ender rastlanırdı ama okulun atmosferi iyiydi. Bu "Katolik" okulda, rahip öğretmenler, öğrencilere özgürlüğü ve adil olmayı öğretiyorlardı. Mezhep sorunlarıyla ilgili olarak sabırlı ve açık kalpliydiler. Hiçbir zaman bir Protestan'a "sapkın putperest" diye hırladıklarını duymadım. Diğer dünyevi ama "Katolik" yaftalı liselerde daha sonra defalarca bu tür düşmanlıkları fark ettim. Okulun ruhu, kelimenin *Deák* ve *Eötvös* anlamında, liberaldi. Öğretmenlerin ezici çoğunluğu rahipti, yalnızca beden eğitimi dersini veren ve bu dersi kendisi de bir tür tatil ya da oyun gibi algılayan ve keyfimize göre hareket etmemize olanak veren hocamız, "dünyevi" yaşlı bir beydi. Şimdilerde çok moda olan, ama örneğin spor eğitimine büyük önem veren İngiliz okullarına tamamen yabancı, bu nefret uyandırıcı ve aptallaştırıcı "rekor kırma ruhu" bizim okulumuzdaki beden eğitimi derslerini henüz etkilememişti. Beden eğitimi dersi "ruhsal kurtuluş" demekti. Diğer derslerin gerilimi, ağrılı sorumluluğu ve tehlike duygusu sorumsuzca sıçrayışlarda birkaç dakikalığına yok oluyordu. Okulun "insancıl" ruhuna uyarak, beden hareketlerini neredeyse kasten ihmal ediyor, biraz küçümsüyor ve hor görüyorduk. Üzerine yağ dökülmüş lastik ayakkabı kokulu jimnastik salonunun arkasındaki loş öğretmenler odasında, leziz ve sert ham tütün kurutulur ve yaşlı beden eğitimi öğretmenimiz de ders boyunca öğretmenler odasında lakayt ve halinden memnun, kalın duman bulutu içinde odada oturur, dersi keyfimize göre geçirmemizi izin verirdi. Beden eğitimi öğretmenimiz

ve büyük bir aşkla atları, süvarileri resmeden resim öğretmenimiz olan ünlü yerel ressam dünyevi insanlardı. Başkentten nadiren bir iki sivil öğretmen yardımcı öğretmen olarak gelirdi. Resim öğretmeni hoş ve iyi niyetli bir insandı, sözcüğün yüzyıl başındaki anlamıyla "bohem"di, puanlı *La Valliere* kravatlarından takar, bizimle fazla ilgilenmezdi, biz de onunla. Diğer bütün dersleri rahipler verirdi.

Her gün bir saat boyunca Latince öğrenirdik, Fransızca'yı öğrenmek isteyen Fransızca derslere girerdi, Almanca'yı beşinci sınıftan sonra öğrenir, İngilizce'yi ise hiç öğrenmezdik. İyi bir Latince öğrencisiydim, Latince metinleri çözmek harika gelirdi bana. Latince yazılı metinleri kavrayıp sonuna kadar anladığımda özel bir haz alırdım. Bu dilin yapısında aydınlık, tutarlılık, sadelik buluyordum, her sözcük yanlış anlamaya ihtimal bırakmayacak kadar muhteşem bir biçimde yerli yerindeydi. Cümle yapısındaki yan cümlecikler de gereksiz değildi. Macar "stilistik" dersiyle aram pek iyi değildi. Toldi'yi dilimiz damağımıza yapışana kadar ezberlemiştik ve sözlerin müziğini artık duyamaz, sözcüklerin tadını hissedemez olmuştuk. Tarih dersi ne kadar şişirme, ne kadar gerçekdışı, kasıtlı ve yalancı idi! Bitki bilimi ve mineral bilimi gibi çekici konulardan nasıl da karmaşık bir düzenle nefret ettirebiliyorlardı. Basit ve berrak geometriyi nasıl da anlaşılmaz bir karmaşa yapmışlardı? Neden hokkabazlık numaraları biçimine dönüştürüyorlardı memoteknik'i, fizik formüllerini? Neden çoğu derste sıkıntıdan patlıyorduk? Zor ve görünürde karmaşık tez ve formülleri, kendine özgü tonlamasıyla gündelik sözcüklerle fıkra anlatır gibi açıklayan, kesirleri ya da sinüsü, eski tanıdıklar hakkında anekdotlar anlatır gibi anlatan ve zor algılayan öğrencilerinde bile bir suça ortaklık yaptığı duygusu uyandıran tok sesli ve çopur yüzü matematik hocamıza neden minnettardık? Zaman zaman öğretmenler arasında böyle simalara rastlardık. Eninde sonunda okulla aralarının açılmasında, özel yaşamlarının beğenilmemesinde, politika dünyasına karışmalarında ya da tarikattan çıkıp evlenmelerinde şaşıla-

cak bir şey olabilir mi?... Çopur matematik öğretmenimize de bu son gelip çattı, bir gün rahip giysisini çıkardı ve kentten taşındı. Daha sonraları iki genç öğretmen de böylece kayboldu, çok yetenekli bir edebiyat öğretmeni ve geçici bir aşk hevesi uğruna kürsüyü bırakan, birlikteyken kendimizi çok iyi hissettiğimiz ateşli, huzursuz, mağrur köy çocuğu. Bu tür sıra dışı durumlar o zamanlar sert biçimde yargılanırdı. Sonraları, savaşta bu tür "rahiplikten ayrılmalar, kaçmalar" yoğun biçimde tekrarlandı; genç öğretmenler "nankörcesine" kendilerini ilkgençliklerinden beri eğiten, büyüten, giydiren tarikattan çıktılar. Bu tür kaçakları, dünyevi eğitim kurumları da damgalardı, firarileri küçük taşra kentlerine atadılar, devlet okullarına sürgüne gönderdiler. Ama öğretmenlerimden bana kalan nadir, insani anılar, en çok bu firarilere ilişkindir.

Zsuzsanna Lorántffy, Katolik öğrenci yurdunu kurmuştu, bu vakfa ait yerlerde yoksullaşmış soylu ailelerin çocukları yetiştiriliyorlardı. Enstitümüzde özellikle zeki bir oğlanın bu yurda kolay kolay alınmayacağına dair asılsız bir söylenti yayılmıştı. Yurttakiler üniforma giyerdi ve bu "yoksullaşmış, Hıristiyan, soylu ailelerin çocukları" oldukça kibirliydiler; aramızda, özel bir kast düzeninde yaşarlardı. Yoksullaşan soylu sınıfın çocuklarına bakmak, onları yetiştirmek gerekiyordu; ilkin yurtta barındırıldılar, sonra kendileri için vilayette, daha sonra da devlette özel kadrolar yaratıldı. Bu öğrenciler ders için para ödemez, yurtta genellikle bedava kalırlardı, ders kitapları, elbiseleri bile bedavaydı ve okulda belirli ayrıcalıkları vardı. Para ödediğimiz halde hiçbir ayrıcalıktan yararlanamayan bizler onları biraz aşağılar ama tuhaf bir biçimde saygı da duyardık.

9

Piyano çalmayı Heddy Teyze öğretti, berbat bir sonuçla... Doğrusu hiç kimse bana piyano öğrenmek isteyip iste-

mediğimi sormamıştı. Aslında sormaya gerek duyulmazdı çünkü iyi bir aile çocuğu piyano öğrenirdi, çünkü müzik, "genel kültürün" bir parçasıydı, çünkü piyano salonda dururdu, çünkü Noel için, ebeveynlerin yaş günleri için müzik parçaları öğrenmek yakışık alırdı, çünkü Ernő bir defasında ailesine hediye olarak *Sang und Klang* adlı potpuri ciltleri göndermişti, çünkü müzik karaktere soyluluk kazandırırdı. Bu yüzden haftada üç kez Heddy Teyze'ye giderdim. Bu yaşlı hanım, kentin burjuva kesimine piyano çalmayı öğretirdi, bir tür bilinçaltı arzuyla zamanından önce sağırlaşmıştı, herhalde gamlara ve parmak alıştırmalarına daha fazla tahammül edemediği için. Heddy Teyze, kentin zarif, ortaçağ atmosferli meydanında, Dominikenlerin kilisesinin karşısındaki tek katlı evinde oturuyordu, piyanoda gam çaldığımızda yanlış sesleri "görürdü"... Heddy Teyze'nin kız kardeşi evin ilk odasında, batırılan toplu iğnelerin açtığı deliklerden kararmış prova mankeni üzerinde sürekli elbise teyellerdi. İki kız kurusu da toprak ana gibi yaşlı ve sağırdı. Çöp gibi zayıf Heddy Teyze, günün her saatinde, sabahın dokuzunda bile, piyanonun başına siyah giysileriyle geçip oturur, elinde orkestra şefi sopası ve kulağının arkasında bir kırmızı kalemle, baston yutmuş gibi dimdik durur, babasının isim günü için, Mahler'in *Wer hat dies Liedlein erdacht*'ının eşlik müziğine çalışan öğrenciyi, sanki yaşamının en önemli sınavlarından birine hazırlanıyormuş gibi, acımasızca süzerdi. Heddy Teyze'nin müzik öğretmenliğinin 40. yılı jübilesinde Beethoven dörtlüsünü, *Opus 18, No 4*'ü sağ el çaldığımda nasıl feci bir şekilde teklemiştim;, Heddy Teyze piyanonun yanında, gözünde yaşlarla umutsuzca "*Quasi allegretto!*" diye fısıldamıştı ama o zaman artık ne görüyor ne de duyuyordum, iki ayağımla pedala asılmıştım ve dört elliye eşlik eden arkadaşlarımı geride bırakmıştım. Heddy Teyze yalvararak, "Parmak pozisyonu!" diye fısıldardı çünkü müzikte dış görünüşe çok önem verirdi. Heddy Teyze müzik eğitimcisiydi ve piyano eğitimi sırasında melodi ve müzik bilincinden çok görgü kurallarını ve zarafeti

öğretirdi. Kırk yıl boyunca aynı üç dört notayı, aynı bilek egzersizlerini, parmak alıştırmalarını öğretip durdu. Her ders, "yazılı ödevi" kırmızı kalemiyle acımasızca düzeltti ve özel yöntemiyle, erkenden, sekiz on yaşında beni müzikten nefret ettirdi. Sanırım kulağım iyiydi ama Heddy Teyze'yi, bu sağır pedagogu, öğrencilerinin duyma yeteneği çok da ilgilendirmiyordu. Bu eğitimin sonucunda parmak ve bilek duruşum bugün bile kusursuzdur ama piyano çalmayı asla öğrenemedim.

Heddy Teyze kırk yıllık hocalıktan sonra agorafobik oldu, belki de sağır olarak müzik öğretmek cezasız kalamayacağı için, belki de bu katı, dik duruştan başı dönmüş ve iç dengesini kaybetmiştir. Gözleri de zayıfladı, parmak yerleştirmelerini artık denetleyemez oldu. Piyano dersleri bir ses gürültüsüne dönüştü, çünkü iki sağır hanım, öğrencilerinin aklına estiği gibi tuşlara vurduklarından habersiz buna dayanmak zorunda kaldılar. Günün birinde ebeveynlerim de özel müzik derslerinden bezdiler ve beni kentin müzik okuluna yazdırdılar. Kentin müzik öğretimi, yıkık dökük, farelerle dolu, kedi sidiği kokulu bir binada yürütülüyordu; yaşıt öğrenciler haftada iki kez kemerli salonda toplanır ve genellikle içkiden burnu kırmızı bir öğretmenin rehberliğinde acayip "müzik tezlerini" ezberler, öğretmenimizin bestelerini çalışırdık. Bu öğretmen büyük bir keyifle "Geminin Gelişi", "Ormanda Tan Doğarken" gibi adlarla parçalar yazar ve yıl sonu sınavında öğrenciler yılın yapıtlarını sunardı. "Ormanda Tan Doğarken", sınav anılarım arasından bugün de ara sıra çıkagelir. Sınıf arkadaşlarımdan biriyle dört el çalmıştık, ben yüksek oktavda kuş cıvıltılarını taklit etmiştim. Müzik öğretmenimiz her zaman sarhoştu. Sarhoş olmadığı zamanlarda, müzik yapmıyorsa kelebek toplardı. Tutkularını gruplandırmayı severdi. Öğleden sonraları saat altıda sık sık sınıfta içkili bir havada, keyfi yerinde görürdüm onu, günün her saatinde, şarap şişesi piyanonun ayağının yanında, elinin altında durur, öğrencilerden birinin sunumunda eseri "Geminin Varışı"nı yüzünü aydınlatan

dalgın bir gülümsemeyle dinler ve tek eliyle az önce eline geçen kelebeği lamba alevine doğru tutardı; çünkü öğrencilerinden böyle alaca bir böcek rüşvetini seve seve kabul ederdi... Keyfine düşkün bir insan ve neşeli bir filozoftu. Bir gün hastalandı. Kentte "içinde alkolün patladığı" söylentileri yayıldı. Hasta öğretmeni evinde ziyaret ettim; ölüm döşeğindeydi, battaniyesinin üstünde, yatağının yanındaki koltukta az bulunur kelebeklerle dolu cam kutular yığılıydı. Dünyada hiç kimsesi ve kelebekli cam kutularının dışında hiçbir şeyi olmadığını anlamıştım. Üzüntü içinde başucunda durdum ve kendisine iyi bakmasını rica ettim. Yorgun ellerini kaldırdı. "Önemi yok," dedi. "Neyin önemi var o zaman?" diye sormak istedim ama ekşi kokulu bekâr odasında, bu böcekli ölümcül hastanın yanında korkmaya başlamıştım, tedirginlik içinde ayrıldım oradan. Kısa bir süre sonra ölüp gitti, müzik derslerim de yarım kaldı. Ama "Ormanda Tan Doğarken"in kulağıma yerleşen motiflerini bugün de çalabiliyorum ve kuş seslerini taklit eden trilleri yüksek oktavda çıkarabiliyorum.

Kentte canlı bir toplumsal yaşam süren Miss, İngiliz hanımlar henüz siyah girardi şapkalar takar ve bisiklete binerken, yüzyıl sonu İngiliz moda dergilerinden fırlamış gibiydi. O da Fransız Riviera'sına bisikletle gitmişti. Babamın sarhoş ve uyuklayan hocası yanında, Miss de İngilizce öğretmek için kentin kalburüstü ailelerine ders vermeye giderdi. Kente Fransız kültürü yayan Mademoiselle Clementine, Hernád kıyısında bir binanın karanlık odalarında babasıyla birlikte otururdu. Bu kalburüstü Batılı misafirler savaş sırasında da aramızda kaldılar, onlar asla enterne edilmedi. Babamın ayyaş İngilizce hocası savaşın ikinci yılında Peşte'ye gitti; at yarışı tutkusunu savaşta da vazgeçmeden sürdürmüştü; Alag pistindeki koşudan sonra skandal çıkarmış, çünkü ona göre atlardan birinin yerinin saptanmasında haksızlık yapılmış... Burjuva aile çocuğuna yakışırdı piyano çalmak, haftada iki kez, iki saat Miss ve Mademoiselle'le Batı dillerini pratik yapmak ve Üstat

Salamon'a eskrim derslerine gitmek; bu tek spor türüne izin verirdi kamuoyu. Topu yalnızca hâlâ dışarıda, çukurlu boş arsalarda kunduracı çırakları oynardı. Yılın tek spor olayı beden eğitimi sınavıydı, yaşlı öğretmenimizin yönetiminde beyaz tişörtle spor sahasına toplanır, kentin soylularının katılımıyla "serbest çalışmamızı" sergilerdik. Yerel askerî bando takımı gösteriyi başlatırdı ve şunu söylerdik:

"Kalenin burcunda
Macar askeri nöbet başında..."

Her yıl bir kez, "kuşlar ve ağaçlar gününde" Hámor Ormanı'nda geziye giderdik. O gün "doğayı sevmek" yakışık alırdı. Hayata atılmaya böyle hazırlanıyorduk.

10

Biz burjuva çocukları hayat hakkında ne biliyorduk? Herhalde efendilerin varlığını, efendi olmanın iyi bir şey olduğunu biliyorduk; sonra ders parasından muaf, parasız okuyan, yoksul kaderli, hoş görülmesi gereken insanlar vardı... Halk ilkokullarının birinci sınıfı için titiz pedagogların hazırladığı, "Abece ve okuma kitabı"nda, daha ilk sayfada "ír, úr, rí"yi öğretme bahanesiyle "beyefendiler" ve "sıradan insanlar" arasındaki fark iki şemayla gösterilmişti. Fötr şapkalı, pantolon giyen, eli cebinde, kolunda gezi bastonu olan "*úr*" (beyefendi) ile hemen yanında yumrukla gözünü ovuşturarak (ağlayan) "rí" ve bunun için her türlü nedeni olan yoksul köylü çocuk. Okulda ilk gördüğüm "öğretici resimler" bunlar olmuştu. Bu resimlerden çok bir şey anlamamıştım, yalnızca bey, fötr şapkasıyla kibirli kibirli dolaşıp gezi bastonunu oynatırken, köylü ise herhangi bir nedenle ağlıyordu. Fakat resim bağırıyordu adeta ve tek anladığım buydu.

Burjuvazi, toplumsal sorumluluk duygusunu, hayırseverlik yaparak karşılardı. Yoksullardan karnı doyurulması gereken yabancı bir tür, acı bir kabile gibi söz eder-

lerdi. Bazen antrenin kapısı çalınır, hizmetçi içeri seslenirdi: "Yok bir şey, bir yoksul gelmiş!" Kentin soylu hanımları, "bedava süt" gibi derneklerde, Aziz Antuan'ın ekmeği ya da Ursula çorbası için çırpınıp dururdu. Her burjuva ailesinin yemek artıklarını toplayan, Noel'de evin hanımının elleriyle ördüğü sıcak çorap hediyesini alan yoksulları vardı. "Yoksullar" konusu üzerine kimse düşünmezdi; onlarla birlikte yaşasak bile, yaşamlarını ve durumlarını sanki Pagan yaşantılarında sürünen zencileri ya da Çinlileri izler gibi uzaktan izlerdik. Her Hıristiyan'ın, misyonerler için gümüş kâğıt ve pul toplaması gerekirdi; misyonerler bu zavallıları vaftiz ettikten sonra her şey düzelirdi. Yoksullarla tatlı dille konuşmak uygun düşerdi; "Hadi al bakalım evlat!" gibisine, bir hastayla ya da zekâ engellilerle konuşur gibi. Eğer kapıyı bir dilenci çalarsa, annem bazen elime bozuklukları tutuşturur, korkmadan parayı yoksula vermemi tembihlerdi. Tam olarak bunu söylemeseler de, bu tembihi aslında, eğer ona dikkatli, tatlı dilli davranırsan yoksul seni ısırmaz, gibi anlamak gerekirdi. Okulda da, evde de "yoksulluğun ayıp olmadığı" ve yoksullarla da aynı topluluğa aitmiş gibi kibarca konuşmanın uygun düşeceği öğretilirdi, hatta onları teselli etmek de gerekirdi; çünkü "onların kabahati değildi yoksul olmak". Bu "toplumsal anlayış" çocukluğum boyunca her yoksulu sakat sanmama yol açtı. Çok sayıda olduklarını sanıyordum.

Bu bolluk içinde yüzen yüzyıl başı burjuva dünyasında, "yoksul" ve "zengin", yirmi yıl sonra olacağı gibi bilinçli bir nefret uyandıran kavramlar değildi; "beyefendiler" yoksullardan bahsederken seslerinden, davranışlarından çoğu kez utançlı bir suçluluk duygusu hissedilirdi, "evet yeterince üzücüydü" ama dünyanın düzeni böyleydi; muhtemelen Tanrı böyle buyurmuştu, "böyle gelmişti, böyle gidecekti". Hiç kimse bu refah içinde giderek zenginleşen liberal burjuva dünyasında "yoksulluğun" görünenden daha kronik bir sorun olacağını ve hayırseverlikle tam olarak çözülemeyeceğini rüyasında bile görmezdi... Toplum, görevinin bilincindeydi ve yaşlı yoksullar, hepsi

değil, "yalnızca dürüst olanları" düşkünler yurduna yerleştirilirdi. Bu korkunç zindanımsı bina, her zaman yaşlı dadılarla, burjuva ailelerinin başka türlü başlarından atamadıkları kocamış hizmetçilerle dolup taşardı. Bayramlardan önce dadıyı, kendisi gibi onlarca kör ve sağır dilencinin tıkışıp kaldığı ekşi leş gibi kokan düşkünler yurdunun ortak salonunda, tatlı dille ve sıcacık ziyaret eder, komposto ile cevizli çörek götürürdük... Her şey yolunda görünüyordu bu dünyada; yoksul iş bulursa ve dayanabilirse çalışıyordu, muhtaç kalırsa sadaka alıyor, gerçekten dürüst, efendi bir yoksulsa hayatının sonuna kadar düşkünler yurdunda kalabiliyordu.

Çocukların "toplumsal duyarlılığı" çarpıktır, gelişmemiştir. Her çocuk tutkulu ve sınırsız bir özel mülkiyet dostudur. Ben de çocukluğumda yoksulluk konusuna fazla kafa yormamıştım. Yoksulların boşuna bu halde olmadıklarını, aslında bunun kendi kabahatleri olduğunu, belki ortak bir günah işlediklerini ve şimdi bu yüzden bunun kefaretini ödediklerini sanırdım. Kulağıma tembel oldukları, çalışmayı sevmedikleri, ellerine para geçince içkiye yatırdıkları çalınırdı. Bu yüzden onlardan tiksinir, gizliden gizliye hor görürdüm onları. Kapımızı dilenmek için çaldıkları zaman, bu paçavralar içindekine açıkça aşağılayarak bakardım ve utanmadan tembellikten dilendiklerini varsayardım. Hayır, eminim, hiçbir zaman hiç kimse "sınıfsal nefret" aşılamadı bana. Büyükler, aile ve okul bu nahoş, hemen hemen ayıp, karmaşık sorunlar üzerinde durmazdı. Eğitim, fark ettirmeden çocuğun düşünce yapısını dönüştürür, konuyla ilgilenmenin uygunsuz olduğunu sezdirirdi. Hiç kimse açıkça dile getirmemişti ama ben "yoksulları" gizliden gizliye düşman sayıyordum.

Bütün varlığımla aileye aittim ve aile bütün içgüdüsüyle bir sınıfa aitti. Bunun dışında kalan, çıkar olarak da, insan olarak da hammaddeydi, biçimsiz, kirli bir kalabalık ve atık. Evet, kilisede de yoksullardan kendilerine dikkat etmedikleri için hastalanan hastadan bahseder gibi bahsedilirdi.

11

Öğleden sonra mürebbiyemle birlikte bilinmeyen Latince sözcüklerin anlamlarını yazar, birkaç sayfa tarihle, Toldi'den bölümler ezberler ya da Macarca dersinde verilen ödevin müsveddelerini yazardık. János Arany şiirlerinin kadın kahramanları hakkında üç defter sayfası doldurduk ama János Arany hakkında pek de bir şey bilmezdim, kadınlar, özellikle şair imgelemini besleyen kadınlar hakkında da. Sonra bir saat kadar piyano çalışırdım ya da önceki ders Matmazel Clementine'in dikte ettirdiklerini temize çekerdim ve eğer öğlenden sonra bir saat vaktimiz kalırsa "gezmeye" çıkardık. Bu resmî geziler, okuldaki derslerden daha da nefret uyandırıcıydı. Yaz kış altı buçukta kalkar, yediye kadar ayini dinlemiş olurduk. Sekizden bire kadar dersler sürerdi, ara sıra resim, şarkı ve sağlık bilgisi dersleri için öğleden sonra da okula gitmek gerekirdi. Savaş döneminde, savaş gemisindeki denizciler gibi sıkı bir program dahilinde yaşadık. Yılda iki kez Paskalya dolaylarında ve eylül ayında, *Veni Sancte*'den birkaç gün önce, semtin konfeksiyon mağazasından annemin seçtiği yeni elbiseler alınırdı; "pratik zevkle" seçilen bu giysileri giymek zorunda kalan ben, asla aynı zevke sahip değildim. Bir kez, yalnızca tek bir kez zevkime güvendiler ve bana "istediğin gibi bir ayakkabı al" dediler. Öğlen yemeğinden sonra babam elli korona uzattı ve akşama kentte alınabilecek "en pahalı" ayakkabıyla eve döndüm. Her zaman giydiğim düğmeli postaldan değil, kanarya sarısı, bağcıklı, antilop süslü, züppelerin giydiği kırk koronalık ayakkabıyla eve geldiğimde annemin gözlerinden yaşlar boşandı... Bu ayakkabı hikâyesi, yıllarca durmadan gündeme geldi; uzak akrabalar bile umutsuzca eğer hızla düzelmezsem, "sonumun kötü olacağını" söyleyip durdu. Evet, kendim de tedirginlik içinde "sonumun iyi olmayacağını" hissetmiştim; ailedeki yerimi bulmak için didinip durdum, piyano çaldım, dersleri ezberledim, sıkıldım... Ailenin kuralları ve katı üslubu kuşatmış-

tı çevremizi; altıgen bal petekleri arasında dolaşan arılar gibi gidip geliyorduk. Ta ki bir gün bu idil, bir patlamayla yok olana kadar.

On dört yaşındaydım o zaman. Bir sabah evden kaçtım.

[IV]

1

Kaçtığım yaz teyzemin malikânesinde yazlıktaydık. Bu malikâne abartılı büyüklükte değildi, belki iki yüz elli hektar kadar ekilecek alanı ve otlağı vardı; Yunan tarzı sütunlarıyla, geniş sundurmasıyla, pedavralı yüksek çatısıyla, binanın önündeki bahçesiyle, bahçedeki akasya sıraları boyunca soyluların arabalarının girdiği yoluyla *gentry-empire* zevkinde inşa edilmiş beyaz, biçimli şato, büyük ağaçların arasından haşmetle yükselirdi... Malikâneye girerken her defasında bu manzaradan kalbim çarpardı. Arabacı süvarilerin tören üniformalarını andıran resmî kıyafetiyle rahat faytonun oturağında otururdu (eniştemin bakımlı, güzel atları vardı), şatonun uçuk yeşil çayırlarla kaplı büyük ön bahçesinde güller açmış ve beyaz sütunlu verandada, duvarların iki yanını yaban üzümü kaplamış olurdu; günün her saatinde birileri kahvaltı eder, bir şeyler yer ya da sazdan yapılmış rahat sandalyelerde aile üyeleri sohbet eder ve ev her zaman gelen giden misafirlerle dolup taşardı. "Soylu" akrabalarım oluşuna sevinirdim; gölgesiz, huzurlu bir barış ve zenginlik taşıyordu bu görüntüden. Eniştem harika bir çiftçiydi ve aile iki yüz elli hektarlık arazinin gelirinden refah içinde yaşıyordu. Şatonun odalarını anımsayamıyorum; paralel iki sırada birçok oda vardı, sütunlu tarafa düşen cep-

hede oturma odaları yer alırdı, dokunulduğunda özel biçimde ses veren boncuktan perdelerin arasından serin, loş salona geçilir, buradan sağa ve sola yatak odaları, misafir odaları ve yemek odası açılır, evin arka cephesinde ise salonlar sıralanırdı; sarı ipek döşemeli mobilyaların olduğu salona, aynen evde olduğu gibi, kimse girip oturmamıştı; bilardo odası, müzik odası ve tüfeklerle dolu bir av odası da vardı. Bu odada eski çağın öldürücü aletlerinden ve evin çocuklarının gün boyu temizledikleri, yağladıkları kurşunlarını bizim hazırladığımız çağdaş, kaliteli av tüfeklerine kadar her türlü silah bulunurdu; cephane dolabının açık çekmeceleri barut doluydu... Hayat bu şatoda sessiz ve dertsiz geçerdi. Odalarının pencerelerinden parka, çayırlara, bol yapraklı, yaşlı ağaçlara uzanan manzara açılırdı, yazın en çok dışarıda kahvaltı ederdik, büyük ıhlamurun altında, arı kovanlarının yakınındaki parkta; burada her şey öyle güzel kokardı ki, bu pastoral idili haftalar boyunca tek sözcük bozmazdı. O yaz büyük park özellikle süslü ve görkemliydi; anılarımda, bu köydeki yaşantının ilk haftalarından inanılmaz bir mutluluk duygusu yer etmiştir. Yaz, huzur, bolluk, dertsizlik, tatil... Çocukluğumun bu mutluluğu haftalarca benliğimi kucaklamıştı. Yine de içimde bir huzursuzluk ve gerginlik vardı. Nitekim kısa bir süre sonra tepemdeki güzelim gök kara bulutlarla doldu ve her şey beklenmedik biçimde gelişti.

Teyzemin çocukları iki kız ve köyde yetişen bir oğlan, gizleyemedikleri hayranlıkla karışık bir küçümsemeyle bakıyorlardı kentli akrabalarına; o yaz on dört yaşındaydım, köy çocuklarının farkında bile olmadığı dünya kadar şey biliyordum, ama buğdayı arpadan ayırt etmekten acizdim. Köylü kuzen, bu kentli tavrımı nasıl da küçümserdi... Elimizde tüfek gün boyu tepe bayır dolanırdık. Bir keresinde tarlalar arasında dolaşırken eniştemin av tüfeği elimde ateş aldı ve az kalsın benden birkaç adım önden giden kuzenimi öldürüyordum, ama böyle önemsiz şeylerin üzerinde pek durmazdık, ailelere çaktırmadık. Bundan birkaç gün sonra kuzenim, sanırım on yaşında kaba

yapılı, sessiz oğlan, tüfekle annesini hedef aldı ve küçük farkla ıskaladı; bugün hâlâ anlamam bu ölümcül kazaya neyin engel olduğunu; köyde elinde silahla büyüyen, kusursuz ateş eden çocuk, annesinin başını hedef aldığında kader, mucizevi bir içgüdüyle son dakikada elini sarsmıştı... "Şimdi annemin kafasına sıkacağım!" demişti pişkin pişkin sırıtarak ve içeri giren annesine silahı doğrultup tetiği çekti. Saçmalar teyzemin başının üzerinden duvara saplandı, duvarın sıvaları döküldü. Çocuk daha sonra yemin billah etti (çaresizlik dolu özürlerine inandık, başka türlüsünü düşünemezdik zaten), güya tüfeği kimin ne zaman doldurduğundan haberi bile yokmuş! Enişte-min evinde çocuklar bile avcı sayılırdı ve evin katı kuralları av sonrasında silahların temizlenmesini öngörüyordu. Birinin silahı boşaltmadan yerine asması kabul edilemez bir kural ihlali, bir suçtu... Nasıl olduysa olmuştu bilmiyorum ama bu çocuk annesine bayağı ateş etmişti. Bu iki ucuz atlatılmış, tüyler ürpertici olay silah kurcalama keyfimi uzun süre kaçırdı. Oğlanı patakladılar, bizlere de bir süreliğine silahları yasakladılar. Bu ürkütücü dakikalardan geriye, titreme, tedirginlik ve sinir bozukluğu kaldı. Mutluluğumu bulutlar kaplamış, kendimi daralmış ve tehlikede hissetmiştim.

O haftalardan, silik bir çocukluk aşkı anısının kokusu hafif hafif yüzüme çarpar; kızın yüzünü pek anımsamıyorum, yaşıtımdı sanırım. Öpüşmüştük. Mis gibi sabun kokan basma elbiseler giyerdi. Huzursuz ve çevik hareketleri olan yeniyetme bir kızdı. Onunla ilgili en canlı anım, bir öğleden sonranın aydınlığıdır... Anızdan geçtiğimizde (ilk kez orada duyduğum bu sözcüğü yirmi yıldır ağzıma almadım) evet, hasat sonrası anızdan geçiyoruz, ince topuklu kız önümde ilerliyor, arada bir, bir şey ararmış gibi eğiliyor, gök mor tonlarında, öğleden sonra üç suları olabilir, keşişleme esiyor, sıcak rüzgâr yüzümüzü yakıyor, çevrede tuhaf, yarı loş bir aydınlık var, kuru otların, toprağın, taze biçilmiş gevşek saman yığınlarının hafif tozlu kokusunu duyumsuyorum; kız ansızın bana dönüyor, ateş gibi yanan yüzünü yüzüme yapıştırarak ateşli, sinirli, acayip söz-

cükler mırıldanıyor. İlk kez biri, beni sevdiğini söylüyor. Bunu şimdi niçin anlatıyorum? O haftaların atmosferine eklenen, yaşamda nadiren deneyimlenebilen o heyecanı yeniden anımsayabilmek için. Bu anı, yaşamımın dönüm noktalarından birini yaşadığımız bu nadir an, çok sonraları aklıma geldi. Öğleden sonraki saatin ışık kırılmasını görüyorum; sıcak rüzgârın dalgaları bitişik yonca tarlasının uçuk mor yüzeyinde oynaşıyor; mutlu ve taşkın bir his var içimde, sinirli bir bekleyiş, bir uğursuzluk sezisi; her şeyi sonsuza kadar yok edecek bir fırtına yaklaşıyor sanki... Yan yana gidiyoruz ve huzursuz, anlamsız sözler haykırıyoruz yakıcı rüzgârda. Hakkında tek bildiğim, köydeki bir mülk sahibinin torunu oluşuydu; onların mülkü yoktu, dedesi eski bir takvimin "Mükemmel Balcı" adlı bölümünden fırlamışçasına gün boyu kahverengi, yağmur yemiş, geniş kenarlı hasır şapkasıyla bahçenin meyve ağaçları arasında dolaşır durur, sundurmada bir şeyler onarır, kuru eşek gübresi dumanını arı kovanları arasında sallardı.

Szidike, akasya sırasının bitiminde duruyor ve el sallıyor bize. Szidike, bir zamanlar taşra korosunda şarkı söylermiş, kökeni aile mitlerinin sisinde kaybolup gitmiş. On yıllardır teyzemlerle yaşıyor, şişman ve tedirgin yüzü etli kara siğillerle dolu. Kendisi aynı zamanda hem dadı hem kâhya hem de sohbet arkadaşı; gün boyu mutfak buharında çalışır, reçel, komposto yapar ve et tütsülerdi ama ailede adı hâlâ "koro şarkıcısı", yolu buraya düşmüş bir yabancı, bağışlanması gereken biri. Peki bağışlanacak olan ne? Tanrı bilir. Bu özel, kibirli, Asya suratlı Macar'ı eve vardığımızda verandada dayımla ve köyün rahibiyle oturur buluyoruz. Yassı burnuyla kartlara eğiliyor, masanın altındaki buz kovasında ekşi şarap ve soda; yaz aşkımın, eğlenirken bile çiftlik sahibine özgü geniş kenarlı hasır şapka takmaktan vazgeçmeyen dedesiyle iskambil oynuyorlar...

Bu rahip, köy ve aile yaşamında rahatsız edici, önemli bir rol oynadı. Teatral tavırlı biriydi, erken kırlaşmıştı saçları, güneşten bronzlaşmış genç yüzünde alaycı, tutkulu, alevli, kara bir çift göz parlardı; kanlı canlı, özgür mizaç-

lıydı ama yaratıcı bir insandı, köylüler için daha o zaman çok şey yapmış, halktan yana çıkmıştı, bunun için ondan korkarlar sık sık piskoposa şikâyet ederlerdi.

Bu simalar yaşamımın ilk ve tehlikeli dramatik anlarının figüranıydılar.

2

Maceramın ayrıntılarını bugün de hayal meyal ve dehşete kapılarak anımsarım. Beklenmedik bir darbe olmuş, fena sarsmıştı, sonrasında yana yakıla aranan "gerekçe", patlamanın gürültüsünden küçük parçalara ayrılmıştı. Yıllardır birikmiş, sürekli çevremde duran yanıcı madde, bir anda alev almıştı işte.

Boğazım yırtılırcasına bağırmaya başladım. Bütün bedenim yaralı bir hayvan gibi çırpınıyordu (on dört yaşındaydım, büyümüştüm, güçlüydüm), anahtarla kilitli kapıya vurdum kendimi. Histeri krizi fazla sürmese de beni tüketti. Dışarıda sesler kesilmişti, yere uzandım, hareketsizce durdum, sonra yavaş yavaş yerde sürünmeye başladım, bu dakikaları çok net anımsıyorum ama ardından her şey yeniden bulanıklaşıyor. "Olayın anısı" dağılıp gidiyor, bir şeyler eksik kalıyor, bazı kırıntılar sonsuza karışıp yitmiş gibi. Odadan nasıl çıktığımı bilmiyorum. Kapıdan mı çıktım, pencereden mi?... Tek bildiğim, artık dayanamadığımdı, gitmeliydim... Sonsuza değin kaçmam gerekiyordu bu aileden, akrabalarımdan. Bu düşünceden dehşete kapıldım. Sanırım kalmak istiyor, bir mucize bekliyordum ama mucize olmayacağını da biliyordum; artık bütün yaşamım boyunca tek başıma olacaktım. Bahçeden acele etmeden geçtim, kimselerle rastlaşmadan; attığım her adımın beni buradan geri dönüşsüz biçimde uzaklaştırdığının farkındaydım; geri dönüş yoktu, olsa olsa ailemle ilişkilerimi ve yaşamımı zaman zaman dengeye sokacak türden yapay ve zoraki çözümler olacaktı ileride. Bu kopmayı, insanların çoğu yaşar ama genelde benden şans-

lı ve daha iyi koşullarda. Bahçede artık daha rahat ilerlemeye başladım, beni durdurabilecek insani bir güç olmadığını bilircesine, tuhaf bir kararlılıkla, çünkü "bir yere" gitmiyordum, "bir yerden" gidiyordum; kayıtsız şartsız, bütün sonuçları göze alarak... Bahçe boştu, aile kısa süre önce meyve bahçelerine ya da kovanların yanına gitmişti. Öğleye doğru karayoluna çıktım, saat on bir olabilir; ağustos sonuydu, güneş kavuruyordu, hasat tamamlanmıştı, harman dövme makinesi çiftliğin yakınlarında uğulduyordu. Akşama kadar durmadan ilerledim.

Üç köy geçtim, öğleden sonra köylerden birinin genç rahibi beni durdurup kuşkuyla baktı. Sorularına az ve öz yanıtlar verdim, bankete yanına çöktüm, rahibin evinin önünde bir süre oturduk. Dikkatle sorguladı beni, testiyle su getirdi, içtim. Kısa süre sonra kalktım, ona elimi uzatıp artık gitmem gerektiğini, "bir işim olduğunu" söyledim. (O da sonra jandarmalara aynısını söylemiş.) Parmaklığa kadar bana eşlik etti, şaşılacak biçimde beni durdurmak için hiçbir şey yapmadı; uzun süre bakışlarını ensemde hissettim; onunla karşılaşıp konuşmak beni zerre kadar rahatsız etmemişti; kimsenin bozamayacağı bir güç ve huzur duyuyordum. Belki rahip de beni yoluma bırakırken bu güven duygusuna teslim olmuştu; sanırım şaşkınlık ve aciz bir hayret içinde uzun süre arkamdan baktı ve sustu; kesinlikle jandarmaya ihbar etmek için acele etmemiş, daha sonra köyün bekçileri seferber edildiğinde, onları peşimden yollamıştır; iyi giyimli bir yeniyetmenin, "işi olduğu için" valizi olmadan köyden köye göçmesini doğal karşılamıştı sanki. Bu huzur, yol boyunca rastlaştığım herkesin süngülerini indirmişti. Hiç kimse nereye gittiğimi, nereden, niçin geldiğimi sorgulamadı... Akşama doğru ormana ulaştım.

Enistemin çiftliğinin oldukça uzağında, yaya olarak bir günde katedilebilecek mesafedeydim, hızlı ilerlemiş, bazen koşmuştum. Orman ve gece korkutmadı beni. O gün başıma gelenlerin yanında her şey önemsiz kalmıştı. Yol boyunca sanki etrafımı sisler kaplamıştı; değişik man-

zaralar, tuhaf şekiller gördüm, mürebbiyelerimden birinin sesini duyar gibi oldum, babamın kederli yüzü gözlerimin önüne geldi, annemi ise çok eskiden, dışarıda yazlıkta büyük verandada benimle oynarken gördüm, bir köşede benim için doktor muayenehanesi hazırlıyor, ben doktor oluyorum, uzunca ve köşeli harflerle büyük bir kartona adımı yazıyor. Sonra başka bir anı, difteri olunca bana hediye edilen resimli kitap, üç yaşımı bitirdiğim halde inatla konuşmuyorum, aile ağzımdan tek sözcük alamıyor, dilsiz sanıyorlar beni, konuşmaya çalıştırıyorlar; hastalıktan sonra yatağıma uzanmış resimli kitabımın sayfalarını çevirirken birden, "Ay ne tatlı maymun!" diye bağırıveriyorum. Ve yine annem, hep annem; bir keresinde çok hastalanmıştı, iyileştiğinde ikimiz Bártfa'ya gitmiştik, artık dört yaşını bitirmiştim, annem otel odasında gün boyu uzanıyor, bana "yetişkin" sorumluluğu yüklüyor, mektuplarına pul alıyorum, sabah taze kurabiyeleri fırından ben alıp geliyorum ve bundan nasıl da mutluluk ve gurur duyuyorum... Bir keresinde Karlsbad'a gitmiştik. Pis kokulu bir avlu odası tutmuştuk, pencereler kör bir avluya açılıyor, karşıda yangın duvarı görülüyordu; bir daha asla yolculuk yapmamaya karar vermiştim çünkü evde her şey çok daha güzel ve eğlenceliydi. Başka bir gün, annem babamla gece yarısı eve geliyor, uyuyamıyorum, parmaklıklı karyolamda yatıyorum, dadım bir yerlere gitmiş. Saatlerce mızırdanarak karanlıkta bekliyor, sitem ediyorum "Kedi gelse, kaplan gelse, beni kapsa, kimsenin umurunda değilim!" İşte o zaman karanlıkta annem bana eğiliyor, yüzü o kadar beyaz ki... Anne sözcüğü yoluma eşlik ediyor. Bir türlü anlamıyorum, bana ne oldu, nerede yanıldım? Sakin sakin düşünüyorum, amacımın ne olduğunu biliyormuş gibi. Amaç buradan gitmek! Eğer bir insanın başına bir şey gelirse, yani yaşamı geri dönüşü olmayan bir yola girer gerçek bir doğrultu alırsa, o zaman yolundaki bütün engeller ortadan kalkar. Böyle amaçsız, oradan oraya giderek hiçbir yere varamayacağımı biliyordum, eninde sonunda yakalanacaktım; maceraperestlik

yoktu içimde, "lejyonerlik" peşinde de değildim, evden kaçmıştım, o kadar, yol boyunca bu gezinin bütün anlamının evden kaçma olduğunu zaten biliyordum; artık bir şey gelmezdi elimden, ayrılmıştım bir kere ve bu gerçeği artık istesem de değiştiremezdim. Böyle durumlarda herkes isyan edenin karşısında güçsüz kalır. Nitekim kimse yolumu kesmemişti, yalnızca ardımdan bakmışlar, yolumdan çekilmişlerdi, cinnet getirenin önünden kaçıldığı gibi. Bugün gerilere doğru dönüp baktığımda sanırım bu birkaç saatlik göç, yaşamımın en uzun yolculuğu olmuştu. Karanlık ormanda sakin sakin ilerledim, sanki oraları biliyormuş gibi, tehlikeyi hissetmeden, hedefim orasıymış, birileri beni orada bekliyormuş gibi. Aydınlık, ılık bir geceydi. Daha sonraları odun kömürü yapanlarla buluştum ama o zaman kendimden geçmişim, artık bir şey sorup sormadıklarını anımsamıyorum. Yanlarında kaldım, jandarmalar beni bulana kadar.

Beni eve arabayla götürdüler, iki jandarma ve eniştem arabadaydı, yaşlı adam tek söz etmeden üzerimi örttü, yol boyunca sustu. Bana karşı sert değildi ama teselli de etmedi. Beni şatonun mutfağına götürdüler çünkü odaya gitmek istemedim, akrabaları ve kardeşlerimi görmeye tahammülüm yoktu. Uzun süre sıcak fırının yanında oturdum, soğuktan titriyordum ve hizmetçiler etrafımda sessizce dolaşıyor, beni öcü görmüş gibi tepeden tırnağa süzüyorlardı. Sonra babam geldi ve beni alıp götürdü.

3

Hayatta "büyük şeyler" olmuyor hiçbir zaman. Sonraları geriye doğru bakıp hayatımızı değiştiren dönüm noktasını aradığımızda, görüyoruz ki yaşamımızı şekillendiren ya bir "olay"dır ya bir "kaza", olsa olsa bunlardan silik izler buluruz ya da o kadarını bile bulamayız. Aslında aileden başka "yaşanmış olay", karar vermeni gerektiren andan başka "trajedi" yoktur; ailede, onun geniş etki çevre-

sinin yaygın versiyonlarında, "sınıfta", dünya görüşünde, cins'te mi kalacaksın yoksa kendi yolundan gidip ömrün boyunca yalnız kalacağını bile bile özgürlüğü ama kendinden başka kimseden yardım görmeden yaşamayı mı seçeceksin?... Evden kaçtığımda, on dört yaşındaydım, sonraları eve yalnızca ziyarete gittim; resmî bayramlarda, kısa süreliğine. Zaman büyük bir duyarsızlaştırıcıdır, bazen yaralar tümüyle iyileşmiş gibi görünür ama çok sonraları, on beş yirmi yıl sonra şaşırtıcı biçimde "nedensiz yere" kanar ve katlanılamaz derecede ağrır, sonra yine uyuşur. Ben buraya yalnızca doğruları yazacağım. Kendimi doğruya, ağır hastanın ölüm tehlikesi de taşıyan acı bir ilaca alıştırdığı gibi alıştırıyorum; belki beni öldürecek bu doğrular ama belki de yardım edecek; aslında kaybedecek bir şeyim yok. Gerçek şu ki, ruhsal yapım için, kaderimin dönüm noktası için kimseyi suçlayamam.

On dört yaşında başıma gelen acılı deneyimler, isyan sürecini çabuklaştırdı, o zamandan beri de düzenli olarak tekrarlayan geri düşüşlerle sürüyor ve yaşadığım sürece de böyle sürüp gideceğini biliyorum. Kimseye ait değilim, arkadaş olsun, kadın ya da akraba olsun birlikteliğine uzun süre tahammül edebileceğim kimse yok; kendimi dahil edebileceğim bir insan topluluğu, lonca, sınıf da yok; dünya görüşümde, yaşama biçimimde, ruhsal davranışlarımda tam bir burjuvayım ama kendimi her yerde, burjuvalar arasında olduğumdan daha çabuk evimde hissediyorum, anarşi içinde yaşıyorum ve ahlaksızlık olarak hissettiğim bu duruma zor katlanıyorum.

Yaralanmam eski, belki de yaşamdan öncesinden kalan bir mirastı... Bazen dağılan bir sınıfın köksüzlüğünün içimde giderek büyüdüğünü düşünüyorum.

İnsan bir kere loş ışıkta yaşamaya alışınca, sis bir gün dağılsa da aydınlık çok işe yaramaz artık. İnsan niçin bir gün bir "neden" olmadan çekip gider; iyi, güvenli aileden, bu sıcak yuvadan, vıcık vıcık ve tatlı gizemden, ana rahminden başlayan ve sonra da sadık kalanları koruyan ve gizleyen aidiyet duygusundan ayrılır? Aileden başlayarak,

"sınıfa", devlete doğru genişleyen bu diğer daha büyük ailede kalmak varken... Bu büyülü çemberin dışına çıkmamalı, yüreğin ilk atışından son atışına kadar destekleyen, yediren, içiren, koruyan, savunan bu muhteşem eller terk edilmemeli. Peki, insan bu garantili dünyadan neden gider? Bu iyi örgütlenmiş, sıcacık, gün ışığının uysal yaşamların her aşamasını ışıttığı idil bırakılır mı?

Bir öğleden önce eniştemin şatosundan kaçtım, bir daha hiçbirine, hiçbir yere evim dememecesine! Bazen bu durumu, ruhsal yapımın bedelidir, hatta belki de "mesleğim"in bedelidir, diye düşünmüşümdür. Yaratıcının işi bedava değildir, yaratıcılığın şartı olan çile de bedava değildir; mutsuzluğu da bedavaya vermezler. Yazarlık işi, niteliği ne olursa olsun, yüreği, sinirleri ve aklı, sıradan yaşam algısından daha kavurucu ısıda tutmayı gerektirir. Pazarlık yoktur, "değer mi" diye de sorulmaz. İnsan, başkalarının "misyon" adını verdikleri, hoş simgelerle etiketledikleri saplantılarıyla pazarlık yapamaz; kim ne derse desin çıplak ve kaba adı "saplantıdır" bunun işte... "Mutlu" insan yaratamaz; mutlu insan sadece mutludur, o kadar. Mutluluk hiçbir zaman adım adım yaklaşılacak bir amaç olarak çekmedi beni, hatta biraz küçümsedim; bu tutum bence kuşkusuz marazi bir yaklaşım. Gerçekten de bir insanı, bu "aydınlık" yaşamı, aileyi, bu bereketli ve doğurgan aile bağlarıyla doğrudan bağlı sıcak ortamı bırakmaya neyin sürüklediğini "sağduyu" ile anlamak zordur. Önümde uzanan yol o kadar düzdü ki, yalnızca "hazıra" konmam, kökenimin ve sınıfımın ait olduğu bu büyük birliğe katılmam yetecekti. İşim, çalışma masam kesinlikle hazırdı, belki konforlu bir koltuğum da olacaktı, bundan da mutluluk verici olan, büyük bir dayanışma, çıkarların ve anıların bereketli bir ortaklığı bekleyecekti beni! Oysa ben kendimi bir gün Aszód karayolunda bulmuştum ve yol hiçbir yere çıkmıyordu. Bazen bu yolun bir yerlere, bir an için de olsa bizzat kendime, belirli bir süre için yakınlık duyduğum, kaderlerini kendi kaderim kabul ettiğim azınlıkta olanlara çıktığını düşündüğüm oldu... Ne-

den günün birinde gruplar, topluluklar, sınıflar, büyük toplumlar, barış denen bu huzurlu ve düzenli idilden ayrılıp kendilerini bilinçsizce bir yıkım macerasında buluyorlar? Neden insan için iyi değil bu dünya? Aszód karayoluna çıktığımda bu soruyu kuşkusuz böyle şiirsel biçimde ifade etmemiştim; aileden kaçıyordum, her tür aileden, kendi ailemden ve daha genişinden, ötekinden, soy ve sınıfın geniş ailesinden kaçıyordum; ama ifade edilmese de bu sözler şiirsellikleri olmaksızın içimde konuşup duruyordu. Aradan yirmi yıl geçti. Sık sık başka şeylerden söz ederim ama aralıksız duyarım o sesi.

Bir yazar bir keresinde, doyumsuzluk ve huzursuzluğun *oksidantal* insan hastalığı olduğunu öğretti bana. Bir kadın ise, düşünen insanın işi dışında başka bir şeyden tatmin olmayışının "yazarlık hastalığı" olduğunu öğretmişti. Belki yazarımdır. Bu kaçma isteği o zamandan beri peşimi bırakmıyor, belli yaş dönemlerinde açığa çıkıyor, yaşam sınırlarımı altüst ediyor, rezil durumlara, nahoş hallere, bunalımlara sürüklüyor beni. Sonraları benim için biçilen işten böyle kaçtım, zaman zaman evliliğimden de böyle kaçtım, "macera"lara böyle atıldım, maceralardan böyle kaçtım, duygusal ilişkilerden de, dostluklardan da böyle kaçtım. İlkgençliğimde kentten kente, bildik ve güvenli iklimlerden yabancı iklimlere böyle sürüklendim. Yersiz yurtsuzluk doğal bir durum gibi geldi bana, sinir sistemim bu tehlike hissine uydu ve nihayet bir tür mesleki "disiplinle" çalışmaya da başladım... Bugün, nasıl tehlikeli bir içsel maceraya uyanacağımı bilmeden iki tren, iki kaçış, iki "sığınma" arasında yaşıyorum. Bu duruma alıştım artık. İşte böyle başlamıştı!

4

Aile kurulu, beni yatılı okula Peşte'ye göndermeye karar verdi. Bu çözümden babam dışında herkes hoşnuttu, ben çok sevinmiştim, evden seve seve ayrılacaktım.

Beni doğduğum kente bağlayan hiçbir şeyin olmadığını düşünüyordum... Babam, o hep herkesin arasını bulmaya çalışan, ailenin koruyucusu, uzlaştırıcısı olan babam ailenin bozulan dengesini sağlamak için her yola başvurdu, sonunda üzüntü içinde, düş kırıklığıyla, bir şeylerin kırıldığına ve parçaları yapıştırmanın işe yaramayacağına o da ikna oldu. Tatilden sonra birlikte başkente gittik.

Yine de vardı geride bıraktığım biri, çocukluğumun en sevecen, en sevimli siması, dostu, belki de yaşamım boyunca sahip olduğum tek dost. Ne saf, ne eşsiz, ne yeri doldurulamaz bir anıdır iki erkek arasındaki ilk arkadaşlık! Sonraları insanlardan bu çocukluk arkadaşlığından aldığım tadı asla almadım, başka bir dostum daha olmadı hayatımda. Aile içinde ilişkileri körükleyen kıskançlık, ihtiras ve çıkarlardır; aşkın acı tatlı, marazi, gerçekdışı ve ateşli harareti de iki erkek arasındaki ilk arkadaşlığın huzurlu, çıkar ve amaç gözetmeyen iyi niyetinin tadını karşılayamaz... Hiçbiri hiçbir şey beklemez; sadakat bile. Yıllar boyu bu duygu içinde birlikte yumuşak, kusursuzca temiz duygularla dolaştık. İlk arkadaşım son derece duyarlı, kadirşinas, temiz bir oğlandı. Gençliğin hassas dönemleri boyunca sürdü bu dostluk; ilişkimiz koptuğunda yetişkin genç adamlardık artık, o zaman da bozan ben olmuştum bu ilişkiyi; zahmetli olmaya başlamıştı; bir gün hoyratça kaçtım. Ama bu "ilişkiyi kestikten" sonra da bana elini uzatan yine o oldu ve ölünceye dek her şeye rağmen yanımda kalan tek kişiydi. Çok erken göçüp gitti; otuzunu yeni bitirmişti.

"Zengin aile çocuğu" Dönyi, aile saygınlığını fazla önemsemezdi. Büyükbabası, civarda toprak kiralamış, ama babası artık servetinin faiziyle kendi evinde yaşıyordu. Dönyi ailenin en genciydi, yorgun ve yaşlı ebeveynlerinin tekne kazıntısı çocuklarıydı, bu geç gelen çocuk belki de çok da istenmemişti ailede. Tombul, uyuşuk, düş kırıklığı dolu gözlerle bakan bir oğlandı. Evde bu çocukla arkadaşlık ettiğim için biraz şaşırmışlardı ama karşı da çıkmadılar. Dönyilerde her şey farklıydı, yabancı ve tedirgin edici. Baba, bu asabi ihtiyar, gün boyu pencerenin ya-

nında oturur, arkadaşlığımızı kuşkuyla izlerdi, asla bana tek bir söz söylemez, selamımı bile asabi bir biçimde alırdı. Dönyi ile tanıştığımda annesi ölmüştü. Yerini ev işlerine bakan bir hanım ve durmadan gelip giden hesap edilemeyecek kadar çok sayıda akraba hanım almıştı. Arkadaşım çocukların en küçüğüydü ve bu ihtiyarın yanında yapayalnız büyüyordu; ihtiyarın üstünlük satarak böbürlendiği baba servetinden de, bu iyi maddi durumdan da utanıyordu ve bana, nadir görülen bir içtenlikle toprağın "sahipleri" değil, toprağın işleticileri olduğunu söylediğinde daha on dört yaşında bile değildi. Parlak zekâlı bir oğlandı, şaşırtıcı derecede kültürlüydü. Ben ödevlerimi bile tek başına yazmayı beceremezken Dönyi şiirler yazardı; "modern" şairleri okurdu, elime Tolstoy'u ilk tutuşturan oydu; görüş ve eleştiriler geliştirerek okurdu okuduklarını, yaşıtlarımızın eğlencelerini son derece küçümser, harflere gömülü yaşardık. Bir gün şair ya da yazar olacağımıza ant içmek tümüyle doğal gelmişti bize... Bunun hayalini falan da kurmuyorduk, karşılaşmamızın doğal sonucuydu bu. Dönyi'yi her zaman kendimden daha akıllı, daha "sahici" hissetmişimdir. Yanındayken daima "aşağılık kompleksi" duymanın bana nasıl acı verdiğini ona hiçbir zaman söylemedim; bunu bilseydi, sanırım çok şaşırırdı. Benden üstündü, çok daha kültürlü, çok daha orijinaldi. Her açıdan benden çok daha iyi insandı, sabırlıydı ve erkekti. Kısa sürede onsuz yapamaz hale geldim, arkadaşlığımızı okulda ve ailede ciddi ve saygı uyandıran bir ilişki olarak kabullendiler, en azından başta göz yumdular. Sonraları Dönyi'nin benim "kötü ruhum" olduğunu fark ettilerse de biz artık dostluğumuza yemin etmiştik, ailenin ve idari makamların terörüne omuz omuza karşı durduk.

Dönyi edebiyat dünyasında gerçek bir yazar gibi yaşıyordu; harflerin ona sunduğundan başka türlü bir hayat, başka bir doyum tanımıyordu. Sınıf arkadaşlarımızın hırsız polis oynaması gibi biz de edebiyatla oyuyorduk.... Kuşkusuz henüz amatör bile değildik. Bir insan nasıl yazar olur, bilmiyorum. Kendi adıma, ifade yeteneğimi bir-

den ortaya çıkaracak, özel bir bakış, duyum kazandıracak, bir yazarlık yaklaşımı verecek "tayin edici" bir "olay", bir dönüm noktası olduğunu hatırlamıyorum. Kendimi bildim bileli yazmaya hazırlanmıştım. Hiçbir zaman kendimi ifade edebilmemin harflerden başka bir yolu olduğunu düşünmedim. Sanırım on dört yaşında da şu anda olduğum gibi usta bir yazardım; yazmasına yazamıyordum belki ama yazmayı, yaşamı ifade imkânı olarak görüyordum ve belki de edebiyatı, kuşkuların ve deneyimlerin kafamı karıştırdığı bugünkünden daha içgüdüsel biçimde duyumsuyordu. Şimdi sürekli yanılıyorum, görev sorumluluğu, belirsizlik ve yeteneklerimin sınırının bilincinde olmanın içimde uyanık tuttuğu acı veren doyumsuzluk durmadan işime karışıyor.

Sanırım biraz yüksekten başlamıştık Dönyi ile. Doğrudan Shakespeare'den ve Tolstoy'dan ve "temiz" edebiyat olmayan her şeyi çok kınadık. Edebiyatın yalnızca başyapıtlar toplamı olmadığını bilmiyorduk, nereden bilebilirdik ki? Kendimize karşı hiç de hoşgörülü değildik, çabucak bir açmazın içinde bulduk kendimizi. Dönyi kısa yaşamı boyunca, edebiyat ustalığına neredeyse bir din gibi saygı duyduğundan dizelerden başka bir şey yazmaya cesaret edemedi. Ben gazeteciliğe başladığımda, biraz da kıskançlıkla ama dini terk etmeye hazırlanan arkadaşına yalvaran bir rahip gibi, doğru yoldan ayrılmamam için yalvardı, sonra kaderime bıraktı beni... Çocukluğumuzda "yazarlık" oynardık, aklımıza başkası gelmezdi. Aklım erdiği andan itibaren yazmaya hazırlanıyorum. Şimdi öyle hissediyorum ki çocukluğumdan beri ayrı ayrı konular üzerinde değil, homojen "yapıt" üzerinde çalışıyorum; bu, hiç de kusursuz olmayan, eften püften şeylerle ve gereksiz maddelerle dolu, ama bu rastlantısal şeylerin ötesindeki "bütün" meşgul ediyor beni, bunun çevre çizgilerini fark etmeye çalışıyorum, ara sıra bir ayrıntısını açık ve keskin biçimde görüyorum ama "bütün" tabii ki puslu ve görünmez olarak kalıyor...

Dönyi bana yalnızca temiz sesle ve en önemli anlar-

da konuşmak gerektiğini öğretti. Ama beni bugün de sanki ölüm korkusu yönlendiriyor, acele etmeliyim, bir an önce konuşmalıyım. Oysa o, otuz yaşındayken henüz konuşmadan sustu.

5

Babam Peşte'ye giderken bana çok iyi davrandı... Bilerek, özellikle iyiydi o günlerde. Buda'da bir otelde kaldık, on gün sonra enstitüye gitmem gerekiyordu. Yavaş yavaş cesaretimi kaybetmeye başlamıştım ama ne olursa olsun korkumu dışa vurmayacaktım. Taşınma zamanı yaklaştıkça dişlerim tıkırdayarak ve daralarak uzun süre hapse mahkûm biri gibi o anı bekler oldum. Gün boyu şehirde geziyorduk, Peşte korkutucu ve iticiydi, son derece yabancı, anlaşılmaz derecede farklı, kendine özgü "Peşte kokusuyla" gürültülü ve tantanalı bir tiyatro sahnesi gibiydi... Benim doğduğum kent, minyatürde daha gerçek bir kent gibi geldi bana ve bu hissin yerinde olduğunu daha sonra anladım. Bu büyük kenti, yoksul ve bayağı buldum. Daha önce de Peşte'ye gelmiştik, bir kere sınavdan sonra ailem beni birkaç günlüğüne akrabaları ziyaret etmeye getirmişti ve o zaman Blériot'ya bakakalmıştık: İplerle bağlanmış tel makinesiyle Rákos üzerinden uçuyordu ama bu olağanüstü manzara pek de sarsmamıştı beni, belki de doğal gelmişti; başka, daha özel mucizeler gördüğümü de düşünmüştüm... Bu düş kırıklığı ergenlere özgü tepeden bakmadan ileri gelmiyordu; bu konuda kimseyle konuşmaya cesaret edemedim, o sıralar her şeyi, "doğal" kabul ediyordum, "mucizeleri" de; en azından havada uçan insan gibi yerde yayan gitmeyi de mucize sayıyordum. Edebiyatla doluydum, hassas ve mağrurdum, dünyada var olandan daha karmaşık bir mucize olduğunu hissediyordum... O sıralar, on dört yaşındayken belki de o yaştakilerin çoğu gibi ben de şairdim.

Birkaç gün abartılı bir bolluk içinde, çok zarif ve çok

insancıl bir ölüm koğuşunda son dakikalarını yaşayan biri gibi yaşadım babamla. Bu büyük bolluk içinde bütün gün tahta döşemeli Andrássy Caddesi'nde lastik tekerli faytonla gezdik, arabanın tekerleklerinin gürültüsüz, yumuşak tıkırtısı ve at nallarının sessiz vuruşları hâlâ kulaklarımda. Bu kadar şık ve zarif görmemiştim babamı, böyle bir hayatın da olduğunu hiç bilmiyordum... Yine de kendimi bu büyük zenginlikte suçlu hissettim, sanki iyi yaşarken birisine ya da birilerine kötülük yapıyormuşum gibi bir "suçluluk duygusuydu" bu; oysa "iyi yaşamayı" nasıl da severdim; bu duygu hiç geçmedi ve sonraki yaşantıma da damgasını vurdu. Hayatın diğer yüzüyle fazla ilgilenmedim. Bu suçluluk duygusunu açıklayamıyorum aslında; bütün çocuklar daha doğuştan, hayat onları sınırsız beklentilerinden vazgeçirene değin "sahip olma"dan yanadırlar. Ben de hayatın bütün güzelliklerine aç kurtlar gibi saldırmıştım. Sıcak bir pastırma yazıydı ve her öğlen yemeğimizi dışarıda, Şehir Parkı'nda garsonların babamı tanıdıkları ve saygıyla hizmet ettikleri şık bir restoranda yedik. Ne kadar gururlandırıyordu bu beni! Ama yine de yüreğimi daraltan, beni huzursuz eden bir gerilim vardı içimde, bu seçkin varlıklı yaşantıda tam olarak evdeki huzurumu bulamadım. Babam beni müzelerle sıkmadı, Peşte manzarasından görülecek yerleri keyfime göre seçmeyi bana bıraktı. Peşte kireç bulutlarına, toza batmıştı o sıralar, her köşe başında imparatorluk başkentinin hızla ve abartılı ölçülerde inşa edilen büyük, mutlu, zengin gösterişli binaları inşa ediliyordu. Peşte'de bu büyük keşmekeşte öyle bir iş kokusu vardı ki, hep bizim küçük ve zarif kentimizi düşündüm, Rönesans stilli evleri, kemerli odaları; Büyük Bulvar'ı kaplayan sevimsiz binaların önünden geçerken utancımdan gözlerimi kaçırdım... Sondan bir önceki gün öğleden sonra, babamla "Orfeum"a gittik; olağanüstü belki de uygunsuz şeyler görmeyi ummuştum ama karşıma foklar, akrobatlar çıktı, hasır şapkalı, çok tombul, ay yüzlü bir adam "Budapeşte'yi gece gördünüz mü?" diye şarkı söyledi... Hemen dudak kıvırdım. Peşte'de ben, "taş-

ralı" kalmıştım, daha ilk dakikadan beri inatla taşralı hissetmiştim kendimi, bilinçli ve kırgın-mağrur bir taşralı; bu duygu ara sıra bugün de kaplar içimi bu şehirde.

Bir öğleden sonra taksiye bindik, ilk taksiler kentte o zaman görülmeye başlamıştı ve taksimetre korkutucu hızla ilerliyordu, Buda'daki eğitim enstitüsüne yollandık. Babam son ana kadar yanımda kaldı. Ben de sıkı sıkı yapışmıştım eline, daralmıştım, artık yaklaşan andan kaçış yoktu. Büroda siyah giysili bir rahip resmî bir kibarlıkla karşıladı bizi; enstitüyü bu rahip yönetiyordu; ünlü bir gençlik yazarı ve işinden memnun bir pedagogdu. Büyük binanın fuayesinden Tuna ve Peşte'nin gri evlerinden bir kesit görülüyordu; odaların duvarı haçlar ve tanınmış simaların, enstitüyü himaye edenlerin resimleriyle doluydu. Büyük bir deftere adım kaydedildi, yönetici babama hal hatır sordu, sonra akıllı, deneyimli ve soğukkanlı bir hareketle beni kolumdan tutup teselli eder gibi, "Korkma, acımayacak," dedi. Ayrılık zamanının geldiğini kibarca işaret etti... Babam beni kendisine çekip kucakladı, sonra şaşkınlıkla etrafa baktı, sanki ölümcül bir kaza geçirmişim de bana yardım etmek elinden gelmiyormuş gibi. Korkarak ve şaşkınlıkla baktım arkasından... Etrafıma bakındım, kara peder masasına oturdu, bir sigara yaktı, derin bir nefes çekti ve kibar, tarafsız bir sesle, tehditkâr olmadan, sakinleştirici bir sadelikle dedi ki: "Senin hakkında her şeyi biliyorum, gözüm üstünde artık." Sonra zile bastı ve beni gelen eğitmene teslim etti.

Bir odada otuz beş kişi birden kalıyorduk, okulun yurdunda kalan aynı sınıftakiler ortak yatakhanede uyur ve ortak sınıfta ders görürdü; yalnız yemek zamanlarında hepimiz bir araya gelirdik, yemekhanede iki yüz kişi kadardık. Beni beşinci altıncı sınıftakiler arasına kattılar; bugün hâlâ nedenini bilmiyorum, belki "erken büyümüş olmamı" bu yolla dengelemek istemişlerdi ya da hakkımda "her şeyi bilen rahip" küçükleri benden korumak istemiş olabilirdi. Büyük yatakhanede iki sıra yatak duruyordu, buradan yarım düzine musluk ve küvetin olduğu ban-

yo açılıyordu ve yatakhanenin sonundaki bir kapının ardında, pencereden bakmak için minik bir delik vardı... Eğitmen mavi ışıklı gece lambasının ışığında, uyuyanların her hareketini kendi uyuduğu odadan izlerdi. Altıncı sınıftan iki büyük oğlanın arasında yatacaktım. Biri kont sülalesindendi, diğeri Peşte'nin zengin çiftlik sahiplerinden birinin oğluydu. Genç eğitmen, ortak çalışma odasındaki masamı gösterdi ve bizi yalnız bıraktı; tek tük öğrenciler binayı temizleyip siliyorlardı; ancak üç gün sonra, *Veni Sancte* töreni olacaktı o zamana kadarki üç gün boyunca herkes keyfince vakit geçirecek ve yeniler zaman planlaması olmaksızın bahçede dolanıp büyük evin sırlarını keşfedebilecekti. Dersliğe gittim, bana gösterilen masaya oturdum, üstü kaldırılabilen, çekmeceli, kullananların izleriyle ve mürekkep lekeleriyle dolu bir masaydı bu; pencereye yakındı, karşıda harabe bir evin avlusunu ve hizmetçi koridorlarını gördüm; bu viran, kışla görünümlü Buda binası uzun tutsaklığım sırasında defalarca gözüme takılacaktı. Salonda böyle üç düzine masa, askerî düzende sıralıydı; her şey gerçekten bir eğitim enstitüsünden çok kışlayı anımsatıyordu. Bütün odaları dolaştım, hiçbir yerde daha renkli bir şeye, daha hoş bir mobilyaya, bir köylü evindeki vazoya konacak kırçiçeğine bile rastlamadım. Her katta iki sınıf, iki yatakhane vardı, salonlardan birinde bilardo masası, parmaklıklı dolapta da kitaplar gördüm. Kimse bana tek laf söylemedi. "Kıdemliler", umursamaz bir tepeden bakışla yerlerine yerleşirken beni görmemeye acımasızca özen gösterdiler; dertli halim ve yitikliğimle herhalde gülünç olmalıydım. Aslında altı ay sonra ben de böyle davranmaya başlayacaktım, acemi çaylaklar gelince böyle acımasız, yüzsüz bir vurdumduymazlığa bürünecektim. Öyle boğucu bir kokusu vardı ki her şeyin, hastane gibiydi.

Yatakhanede valizimi açtım, eşyalarımı yerleştirdim; koridorda numaralı dar dolaplar sıralıydı ve her şey, dolaplar ve nevresimler bile dezenfektana batırılmış gibi kokuyordu. Gerçek, tasavvur ettiğimden de kötü çıktı. Beni

ezen yalnızlık duygum her yarım saat geçtikçe arttı. Yatağıma oturup akşam bastıkça kararan yatakhanede kıpırdamadan pencereden dışarıya bakıyordum. Dışarıda, bahçede, kıdemlilerden birkaçı top oynuyordu, ara sıra askeri komutlar duyuyordum, yabancı yataklara, bundan sonra içinde yaşamam, uyumam ve düşünmem gereken bu acımasız mekâna tiksinerek baktım, bundan böyle asla bir an olsun yalnız kalamayacaktım... Ürperdim. Karanlık odada kısa boylu beyaz yüzünü hayal meyal seçebildiğim biri badi badi yürüyerek önümde durdu, bitkin, özür dileyen bir ses tonuyla "Ben Kresz, bu yıl özel öğrenci olacağım çünkü çok hastayım," dedi ve soğuk yumuşak parmaklarıyla elimi sıktı.

6

Hayat bazen insaflıdır. Bunalımlı anlarda her zaman yanımda bir "Kresz" oldu ve birkaç önemsiz söz bahşetti bana. Kresz sınıfın parlak öğrencileri arasında değildi. Benimle aynı yaşta olmalıydı; öyle tuhaf-kibar biçimde hastaydı ki sanki hastalığı onu soylulaştırıyordu... "Büyük çocuk"larla aynı sınıfa gidiyordu ama ebeveynleri onu hâlâ kurdeleli bol gömlekli kadife elbiseyle gezdiriyorlardı. Eli, yüzü, teni öyle gerçekdışı, sağlıksız bir süt beyazıydı ki, bu beyaz ten rengine bir de uçuk mavi gözler ve açık sarışınlık eklenmişti (şimdi "platin sarısı" demek moda oldu), yumuşak saçları, uzun kirpikleri... hafif kısık, her zaman biraz kırmızı gözlerinin çukurlarında koyu kahve rengi çiller vardı. Ağır ağır yürürdü, elini bile dikkatle kaldırır, heceleri açıkça telaffuz ederek konuşurdu, her haliyle etrafa kuşkuyla bakıyor gibiydi, çok kıymetli bir porselen görüntüsü veriyordu, adeta bakmaya korkuyordum, otururken ya da yürürken bir şeye çarparsa kırılacak gibiydi... Kresz matematikçiydi ve hastaydı, başka hiçbir uğraşı da yoktu; yalnızca matematik ve hastalığı; okul ödevleri, çocuk eğlenceleri, çevresi, oyunlarımız, her biri ikinci

planda kalıyordu onun için. Hemofiliden mustaripti; hastalığı hakkında nesnel ve bilmiş bir edayla, yabancı terminolojik sözcükler kullanarak, genç yetenekli bir doktor üçüncü bir kişinin hastalığından bahsediyormuş gibi konuşurdu. Hemofiliden başka hiçbir şey ilgilendirmiyordu onu; hastalık durumlarını edebiyattan örneklerdi, Zola'nın büyük roman serisi *Rougon-Macquart*'ın çocuk kahramanlarından birinin, aynı hastalıktan mustarip olduğunu bilirdi; trajik bir vurgu yapmadan, günün her saatinde gayet objektif olarak, bıkmadan hemofili belirtilerini, tedavi yollarını ve kendi durumunun ciddiyetini anlatırdı. Bu hastalık Kresz'i sınıftan yalıtlamıştı; günlük yaşamın gereklerini, ödevleri kendi çalışkanlığından yerine getiriyordu. Kırpışık, kanlı gözleriyle her şeye ciddi ciddi bakardı. Kresz hiç acele etmezdi; sakin sakin, bilinçli bir şekilde, her şeye vakti varmış gibi yaşam ve ölüm arasında gidip geliyordu. Sonraları fark ettim, o ilk akşamki yakınlaşmasına sevecen bir acı paylaşımı değil birden beliren bir istek neden olmuştu, arkadaş arıyordu; insanlığın en temel sorunuymuş gibi sürekli izlediği hastalığıyla ilgili birkaç bilinen eski ve birkaç yeni ayrıntıyı sunabileceği anlayışlı bir arkadaş. Bu nesnel bencillik onu tamamen ele geçirmişti. İleride de şikâyetlerimi, görüşlerimi, ciddi ve objektif olarak, bir yetişkinin bir çocuğu dinlediği gibi dinledi hep. Hastalığın, acayip ve kendisine özgü bir şekilde vaktinden önce "yetişkin" yaptığı Kresz, yaşam hakkında hiçbir şey bilmezken ölümle arası iyiydi, ölümden sakin, aldırmaz ve monoton bir sesle, artık bıkkınlık verecek kadar bildiği konuları anlatırmış gibi bahsederdi. Hiçbir zaman tam olarak anlayamadım ama matematik, Kresz'in ilgisinin diğer alanı, kendisine göre hastalıkla doğrudan ilişkiliydi, biri diğerinin sonucuydu; hastalık matematiği varsayardı, birbirlerini var ediyorlardı, en azından Kresz için... Bazen ondan ürkerdim. Yine de gençliğimin bu büyük disiplin enstitüsünde, bana insancıl biçimde seslenen ilk kişiydi.

Bir iki gün sonra içinde bulunduğum topluluğun dışlanan paryalarından biri olduğumu gördüm, sonuncular-

dan biri, adsız bir hiç kimse, bir hiç... Gergin bir mücadeleyle, aralıksız çabayla, entrikalarla, kötülükler yaparak, sebatla belki bir süre bana tahammül etmelerini sağlayabilirdim ama eşit olduğumuzu rüyamda bile görmezdim, onlardan biri değildim... İlk akşam, "yoklamadan" sonra askerî bir tempoyla soyunup demir yataklarımıza girdik, eğitmen, yataklar arasında dolaştı; gözü, hareketsiz yatan acemilerin üstündeydi, ışıklar sönüp de mavi ampul otuz beş çocuğun tepesinde yandığında kapana kısıldığımı anladım, acımasız güçlerin elindeydim, buradan sağ salim kurtulmak istiyorsam gözümü dört açmam gerekiyordu. Anlamıştım, aile beni artık korumayacaktı ve bugünden itibaren "toplum" içinde yaşamaya mecburdum. "Toplum", yani etrafımdaki, üstün ve dehşetli bir güç tarafından uyanıkken ya da uykudayken, gündüz ya da gece, her dakika denetlenen, iradesi kırılan, disipline sokulan, cezalandırılan, terbiye edilen, her türlü kötüye ve iyiye eğilimli bu çeşitli varlıklar... O gece hiç uyumadım, bütün gücümü toplayıp dikkat kesilmeye ve kendimden hiçbir şey kaybetmemeye karar verdim. Zor günler başladı benim için ve ancak uzun ve acımasız bir süre geçtikten sonra acı dersler ve büyük fedakârlıklar pahasına planlarımı gerçekleştirmem mümkün oldu. Her şeyden önce insanların özel bir nedenleri olmadan da her fırsatta birbirlerine karşı acımasız olabildiklerini öğrenmem gerekti ve bu özellikleri onların doğaları gereğiydi. Sızlanacak bir şey yoktu. Acemiler için iki hayat vardı, biri resmî olanı, denetlenen, yukarıdaki güçlerin atmaca bakışları altında gerçekleşen, daha kolay ve katlanılır olan hayattı; diğeri ise görünmeyen, gizli hayattı; çıkarların, güçlerin beklenmedik ölçüde coşkulu, gaddar ve iyi niyetli yeteneklerin karşılıklı ilişkilerinde belirlenen hayat. Bu artık bir "çete"nin rüyamsı hayatı değildi, birdenbire kaba, gerçek "topluma" boğazıma kadar batmıştım; sürekli suç ortaklığında yaşıyorduk; iki yüzlülükle, baş başa iken bile sahte "acaba, rica etsem..." cümlesiyle başlayan gösterme nezakette... Gözü kara olanların bile bozmaya cesaret edemediği, mahkûmlar arasındaki

zorunlu eşkıya onuru büyük çekişmeyi hafifletmiyor ancak renklendiriyordu. Kırılgan ve karmaşık, ama her durumda daha üst düzeydeki çocukluk yaşantımdan, anide orman kanunlarının dünyasına düşmüştüm. Kısa zamanda yumruklarımı kullanmayı öğrendim.

7

Elbette kıskanıyordum Kresz'i, hemofilisinin hatırına hoşgörüden yararlanıyordu; enstitüde kalmıyor, yalnızca canı istediğinde öğleden sonraları sınıfta bizimle ders çalışıyordu... Bizler ise köleler gibi yaşıyorduk, okuyorduk, robotlar gibi uyuyor ve eğleniyorduk. Nasıl bakarsam bakayım, esaret zinciriyle bağlanmıştım. Sabahın köründe lavaboların önünde sıraya girer, sonra okul kilisesinde ayin dinlerdik, kahvaltıyı yarım saatlik "serbest zaman" izlerdi; sonra dersler, el yıkama, muşamba serili, iki yüz kişilik yemekhanede öğle yemeği, bir saat denetimcilerin gözleri önünde oyun, üç saat ezber, bir saat gezi, yedi buçukta akşam yemeği, sonrasında yarım saat serbest zaman ve soyunup yatma ve gardiyanlarımızın huzurunda uyuma... Arada bir öğleden sonraları gruplar halinde müzeye götürülürdük ve ayda bir de tiyatroya; Aktör Szacsvay'yi izledim Ulusal Tiyatro'da *Kral Lear*'i oynadı, korkunç biçimde hırlayarak ve gözlerini döndüre döndüre. Locada prensler gibi, kibar kibar otururduk. Enstitü "saygın" adının korunmasına özen gösterdiği için, Ulusal Tiyatro'da ve Opera'da da bize parterde loca alınırdı. Bayramlık giysiler içinde, beyaz glaşe eldivenlerle, zarif, şık genç subaylar gibi localarda otururduk. Enstitüde de, sokakta da üniforma giyiyorduk, subay üniforması gibi altın sırmalı ceket ve uzun, siyah pantolon ve askerî okuldakilerinki gibi siperli kasket. Buda sokaklarında, pazar akşamları, Zsüli Teyze'yle beraber yürürken askerler bazen alacakaranlıkta bana selam çakardı. Okulda giydiğimiz ceket de tören ceketi kadar rahatsızdı, yalnız daha az

sırma parlardı üzerinde. Bu kostümler içinde kendimiz de çok şık olduğumuzu hissederdik; askerlerin selamlarını teğmenler gibi umursamaz bir el hareketiyle karşılardık. Terziye ekstradan düz kesmeli, geniş siperli, ordu subaylarının taktığı kasketlerden sipariş etmiştik.

Enstitüye gündüzlü öğrenci olarak gelenleri de seçerek alırlardı ama yatılı olanların çoğu soylu çocuklardı. Orta sınıf soylular ya da benim gibi burjuva ailelerden gelenler azdı. Akşamları "sigara" odasında (eğitmenlerimiz öğle ve akşam yemeklerinden sonra, beşinci sınıflardan büyüklere sigara içme izni vermişlerdi) baronlar, şövalyeler, kontlar, hakiki bir "mareşal ofisi" kurmuşlardı, burada sırayla herkes kökenleri üzerine sınavdan geçer, soyağaçları, büyükanne ve büyükbabaları derin derin incelenirdi; ilk günler bu topluluğa katılanların soysoplarına göre sıraları belli oluncaya kadar başka bir şeyden konuşulmazdı. Bu sıraya sonraları kesinlikle riayet ederdik. Gayet açıktı ki, ne Kasap Dezső Amca'yla ne de bir zamanlar aktif subay olan ama sonraları lokallerde piyanistlik yapan Ernő ile bu toplulukta övünemezdim. Sakson atalarımın anısıyla yetindim ve "mareşal ofisi" tarafından doğruluğu araştırılan "Avusturyalı soyluluğumun" oldukça iyi etki bıraktığını ve belirsiz sınıfsal durumumu birkaç puan düzelttiğini hayretle fark ettim. Ama buna rağmen arka planda, halk arasında kalmıştım.

Ortak etüt salonunda, en arkada, duvarın yanında gizemli ve içine kapanık genç bir delikanlı vardı; hakkında bildiğim tek şey rahip olacağıydı. İlk zamanlar bu bizden daha büyük, on altı yaşındaki oğlanın arkadaşlığını kazanmak için çabaladım ama herkes gibi beni de reddetti. Benimle soğuk, kırgın, alaycı bir tonla konuşmasına şaşırmıştım. Hiç kimse onun hakkında fazla bir şey bilmiyordu; öğretmenlerimiz de eğitmenler de ona daha olgun, yetişkin, içerinden biri gibi davranıyorlardı. Oğlanlardan kimseyle arkadaşlık etmez, edebiyat hocasıyla birlikte, ellerini arkasına kavuşturarak, ukala yaşlılar gibi ağır adımlarla büyük bahçede gezerlerdi. Yine de bir şey beni bu

kapalı, kibirli gence çekiyordu. Onda isyancı bir ruh hissediyordum, ebedi rakibimi. Ona bir şey söylediğimde kibarca yanıtlar, tepeden tırnağa beni süzer, başıyla selamlar ve yoluna devam ederdi. Fransız romanlarındaki gayretkeş, entrikacı, açgözlü rahiplerden biri gibiydi, o zaman henüz Julien Sorel'in hikâyesini okumamıştım, ama daha sonraları bu kitap elime geçtiğinde satırları arasında çocukluk arkadaşımın hınzırca ve anlamlı gülüşünü sezdim... Öyle yalnızdı ki aramızda, bir yetişkindi sanki. Ve bir pazar günü öğleden sonra, (Ah, o tesellisiz, o boş, iç acıtan pazar öğleden sonraları, koridorların bomboş olduğu, kimsenin beni görmeye gelmediği ve gün boyu katın sigara odasındaki pencerenin önüne oturup hava kararana kadar Peşte'nin çatılarını izlediğim pazar günleri!) böyle dalgın bir anımdayken karşılaştım onunla. Uzun süre sessizce arkamda dikilmiş olmalıydı; yakınlığını sezdiğimde arkamı döndüm, alacakaranlıkta yüzünü fark ettim, içimden gelen bir hareketle dostça elimi uzattım. Elini vermedi ve gülmeye başladı. Yavaşça loş sınıftan çıktı; eşikteyken bile hâlâ o kadar acımasızca ve gaddarca gülüyordu ki, tüylerim ürperdi.

Yirmi yıl sonra bir yaz başı, Buda'nın bahçeli lokantalarından birinde, bu gülüşü tekrar duydum, hiç kuşku duymadım, yalnızca o olabilirdi, yavaşça başımı ona doğru çevirince genç rahip öğretmeni gördüm, bitirme sınavından yeni çıkmış liseli öğrencilerinin arasında oturmuş, şapkasız, açık başıyla abartılı jestlerle masaya liderlik yapıyor, yarı açık ağzıyla gülüyordu, o kötü, ürpertici gülüşüyle. Göz göze geldik ama beni tanımadı, çabucak hesabı ödedim ve lokantadan ayrıldım.

8

Hastaları, hapishanedeki mahkûmlar gibi özel bir binada tutuyorlardı; biz de ara sıra hastaneye kaldırılabilmek için elimizden geleni yapıyorduk. Rahibeler bizim çamaşı-

elarımızı yıkar, bize yemek pişirirlerdi, hasta koğuşunu zarif bir hemşire yönetiyordu. Bu esmer, etli dudaklı genç kadın, hemşire üniformasını, beyaz gömleği, kolalı kar beyazı başörtüsünü kendine özgü bir işveyle taşırdı. Talihim yaver gitmiş, bir kabakulak salgını sayesinde, ben de hemşirenin şifalı ellerine teslim olmuştum, şişmiş boynuma ılık sulu kompresler sarılı yatıyordum. Doktor günde iki kere vizite gelirdi. Nekahet dönemindeki hastalar, dereceleri alınmadan önce, battaniyenin altından baş ve işaretparmaklarıyla dereceyi ovuşturarak ısıyı yükseltirlerdi ama asla 38,2-38,4'ü geçmeden; böylece bu iyot ve eter kokulu, sıcak, cazip mekânda birkaç gün daha kalabilirlerdi.

Yan yatakta bir hemşehrim hasta rolü yaparak yatıyordu: Berci. Bir yıldır enstitüdeydi; kıdemliler arasında sayılırdı, sanırım benden en az bir yaş büyüktü. Ailem bu çocuğun ailesiyle dosttu; çocukken birlikte oyun oynardık; yabani ve bela bir çocuktu, saçma sapan şakalar yapardı, birbirimizden hiç hoşlanmazdık ama şimdi gurbette olunca, ondan biraz korksam da arkadaşlığı kıymete binmişti... Çocukken terör altında tutardı beni. Üç dört yıldır ancak yaz tatilinde birbirimizi gördükten sonra şimdi gene bir araya geldiğimizde nedense kendimi daha büyük ve daha üstün hissettim. Dönyi ile arkadaşlığım beni güçlendirmiş, içimde direniş duygusu belirmiş, farklı deneyimler yaşamıştım; Berci öfkeli bir şaşkınlıkla çocukken taşıdığı karizmanın artık sökmeyeceğini fark etti, ondan korkmuyordum artık, vahşiliği de, kaba terörü de bana vız geliyordu.

Aynı yatakhanede uyuyor, aynı odada çalışıyorduk, gece gündüz her saat beraberdik. Çok sonra anladım ki tehditlerinden değil bizzat ondan korkuyormuşum, bana yönelttiği acımasızlığından. Korku içinde yaşatıyordu beni, çünkü bazen gerçekten ince yöntemlerle çalışıyordu. Bıkıp usanmadan izimi sürüyor, tehdit ediyor, sessizce ve yüksek sesle rahatsız ediyordu. Yakışıklı, sırım gibi bir oğlandı, sarı saçlarını ortadan ikiye ayırırdı; dünyayı canlı ve kurnaz bakışlarıyla incelerdi; iki yüzlüydü ama hiç de aptal değildi; her an sorgulayan bakışlarını üzerimde hisse-

derdim, sınıfta, oyun alanında, yatakhanede bile. Herhalde bir tür hedeftim o zamanlar onun için, hasımdım, yoluna çıkan, egemenliği altına aldığı ve azat etmediği biri... Hakkımda, bir dedektif gibi, "kişisel veriler" de toplamıştı. Bir gün beni eğitmene ispiyonlayacağını söylediğinde dünyam karardı; verilecek ceza yüzünden değil, utanç duyacağım ve aşağılanacağım için de değil, iki insan arasında sırf acıtsın diye acımasızlık olabileceğini böylece keşfetmiş olduğumdan... Berci'yi hiç incitmemiştim. O her zaman benden daha güçlüydü ve daha güven içindeydi, dünyada kendini evinde hisseden oydu; azimli bir insan olmanın, "kıyak biri" sayılmanın ona verdiği özgüveni kıskanıyor ama biraz da hor görüyordum; her halükârda kendimi onun karşısında beceriksiz ve aciz hissediyordum. Berci mutlaka "bir yere aitti", yanlarına gittiğimde susan, gerçekte ne anlama geldiğini ne kadar dikkat etsem de kavrayamadığım şeyler söyleyen diğer "kıyak"lara aitti... Ve dünyanın böyle birbirini anlayan, daima bir şeyler yapan, Berci gibi, "kıyak"larla dolu olduğu hissine kapılmıştım; düzen bozucular ya da düzen kurucular onlardı; dünya onlar yüzünden böylesine korkutucu, karmakarışık ve güvenilmezdi... Berci, benim farklı bir insan olduğumu her şeyiyle hissetmişti, biliyordu; ona göre bu türden kişiler dünyada olmamalıydılar, kuşku ve can sıkan bir huzursuzluk yaymaktan başka işe yaramıyorlardı, onları mümkün olan her yerde yok etmek ve incitmek gerekirdi... Büyük bir coşkuyla bu misyonu sahiplenmişti Berci.

Emekli bir albay olan babası arada bir enstitüye onu ziyarete gelirdi. Oğlunu lobiye çağırtır, palaskasını çıkarıp uzun bir süreliğine yetecek kadar, peşinen pataklardı onu. Dayaktan sonra da ona bir forint verip giderdi. Babanın avans dayağına Berci pek aldırmaz, boş verirdi ama forintlerden iyi kâr ederdi. Eğitmenlerimizden her hafta cep harçlığı alırdık, bu para da, eğitimimizin zaten oldukça tuzlu tutarına, diğer masraflar hanesine kaydedilirdi. Tam olarak anımsamıyorum, her hafta bir forint mi alıyorduk, yoksa ayda bir mi? Herhalde ayda bir forint, çün-

kü cep harçlıkları enstitüde tatlandırmaya çalıştığımız tekdüzeliği değiştirmeye yetmiyordu. "Tatlandırmak", bu sözcük, çocukça ve gerçek anlamındaydı: küçükler şeker, çerez alırlardı harçlıklarıyla, büyükler ise sigara ve *Fidibusz* adlı şaka dergisine de para verirlerdi. Koca ergenler olmuştuk ve enstitünün yemekleriyle genelde az yiyenler bile aç kalıyordu. "Gündüzlü" öğrencilere kentten yiyecek abur cubur ısmarlardık. Çikolata dilimlerinden oluşturulmuş ve gümüş kâğıtlara sarılmış tatlı olan "Tell-Elma" çok sevilirdi; ayrıca, uzun, ekşimsi vanilya kremiyle doldurulmuş gofret... Gün boyu işte böyle şeyler atıştırırdık; daha hali vakti yerinde olanlar ve daha büyük olanlar, daha ciddi yiyecekler aldırırdı, sardalye ve tuzlu halka, sucuk... Berci babasının forintleriyle gizli marketin temellerini atmayı bilinçli biçimde tasarlamıştı.

Çalışma masasının çekmecesinde bir bakkal rafında olduğu gibi, aç öğrencinin midesini tahrik edecek her türden abur cubur düzen içinde istiflenmişti: ekşili ringa balığı, tuzlu halka, gofret, meyve şekerlemeleri, sucuk ve elbette tütünle sigara. Gizli marketin ünü tez zamanda yayıldı. Küçüğünden mezuniyet sınavına hazırlananlara kadar bütün sınıflar ondan alışveriş yapıyordu; Berci "dükkânını" titizlikle, bir tüccar ruhuyla işletiyor, her zaman iyi mal bulunduruyor, bozulacak yiyecekleri akşam hızla tüketiyor ve sabah yerine tazesinden getirtiyordu; sayın müşterilerinin karşısına özenli, kibar bir hizmet sunumuyla çıkıyordu. İçine nasıl bir şeytan girmişti de bu işe kaptırmıştı kendisini, bugün bile anlayamam. Durumu iyiydi, evdekiler, her birimizin olduğu gibi, bu pahalı eğitim yurdunda onun da her gereksinimini karşılıyordu. Ona da ebeveynleri "ekstra" okul formaları diktiriyorlar, o da beyaz glase eldivenler giyip Ulusal Tiyatro'nun locasında aramıza oturuyordu, her yerde diğerleriyle aynı muameleye tabi tutuluyordu. Berci yine de ticarete girişmişti... Bakkal dükkânı iyi kâr getiriyordu. Enstitüdeki her öğrenci Berci'nin "gözcüsüydü". Gizli bakkalımızı, kaçak malların karmaşık yollarını sır gibi sakladık. Gün-

düz gece her saat Berci seçme abur cuburlarıyla emrimizdeydi. Asla unutamam, öğleden sonraları ortak etüt odamızda çalışırken kurnaz-masum suratıyla ezber taklidi yaparak ders kitabına eğilir ama bu sırada sinsi bakışlarla "müşterilerinin" işaretlerini gözlerdi; karmaşık Mors abecesiyle bildirirlerdi "Tell-Elma" mı yoksa elli gram salam mı istediklerini. Aç olanlar öğle yemeği sırasında ceplerini ekmekle doldururlardı, sonra "ihtiyaç" için dışarı çıkar dönerken Berci'nin masasının yanından geçerek talim ettiğimiz hareketlerle malı devralırdık... Her cumartesi alacaklarını tahsil ederdi; borçların titiz kayıtlarını tuttuğu ana defteri vardı, yüzde yüz kârla "çalıştı" ve kısa yoldan küfeyi doldurdu. Biz ders çalışırken, kurşunkalem kulağının arkasında ellerini ovuşturarak stoklarının önünde oturup bezirgân bakışlarıyla hesapları gözden geçirirdi... Ne yazık ki kısa süre sonra ben de borçluları arasına katıldım düşüncesiz borçlanmamın sonuçlarına aylar boyunca katlanmak zorunda kaldım.

Bir gün önüme dikilmiş, alaycı bakışlarla beni süzüp havalara bakarak umursamaz bir edayla "Aileni tanıyorum, benden veresiye alışveriş yapabilirsin," demişti. Bu yücegönüllülük bende kuşku yaratmıştı; bir hinlik sezdim ve param olduğu sürece paramla alışveriş yaptım ondan. Fakat beni adeta zorladı alışverişe vè pahalı "Tell-Elma"larının çekiciliğine karşı duramadım ve ilk kararsızlıklarımdan sonra daha açgözlü biçimde borçlanarak yaşadım. Kısa bir süre sonra kuşluk vakti yemek için sardalye, ikindi kahvaltısına sucuk almaya başladım. Ciddiyetle hizmet eder, her ticari işlemi özenle kırmızı kaplı defterine işlerdi. Bazı günler harçlık aldığımızda bir iki forinti borcumdan düşmek isteyince kibar bir hareketle taksitle ödememi reddedip ısrarla tekrarlardı: "Aileni tanıyorum, yarıyıl sonunda verirsin." Berci, işini çok zarif çok temkinli bir şekilde yapıyor "uzun vadeli" çalışıyordu, "ailemi tanıyor" oluşu beni pek de teselli etmemeye başladı... Pençesine düşmüştüm. Sömestre sonunda, Noel tatili öncesinde, soğuk bakışlarla masamın başında bitti ve

cep defterinden bilançoyu okudu. Akıl almaz bir toplamla borçluydum, otuz pengö'den de fazlaydı. Soğuk ve resmî bir sesle "Lütfen tatilden önce hesabı kapat," dedi. Ağzımı açacak oldum, kısaca, acımasızca, "Üzgünüm, bana da şimdi para gerekiyor," dedi.

Yüzüne haykırabilirdim "Bu ne aptalca bir oyun!" diyebilirdim... Ve biliyordum, eğer omzumu silkip alacaklarını bildiği gibi toplasın deyip gitseydim bu işten o zararlı çıkar, albay babasından adamakıllı dayak yedikten başka tefecilik yapıp üzerimizden para kazandığını bilseler belki okuldan da uzaklaştırılırdı... Göz göze bakıyorduk ve her ikimiz de misilleme şansım olmadığını, borcumu ödemem gerektiğini, Berci'yi ihbar edemeyeceğimi biliyorduk; bu özel savaşta galip oydu, nefsime yenik düşmüş, nefis yiyeceklerle midemi doldurmuştum. Bunu biliyordum; neden büyüklük taslayacaktım ki Berci'nin karşısında? Başka türlü biriymişim gibi, beni soylu bir kumaştan biçmişler gibi, ondan ve diğer "kıyaklardan" başka ihtirasları olan bir kişiymişim gibi. Uzun aylar boyunca, Berci'den veresiye beslenmiştim, her ikimiz de veresiyenin ne demek olduğunu biliyorduk. Berci kollarını kavuşturup karşıma dikilmişti, gerçekten de kaftanlı "Venedikli tacir" rolündeki Szacsvay gibiydi.

"Bayramdan sonra öderim, seni domuz!" dedim ve ağlamak istedim.

"Şeref sözü," dedi sakin bir sesle.

"Şeref sözü," dedim dişlerimi gıcırdatarak.

"Şeref sözü", bizim feodal yapılı enstitü dünyamızda ölüm kalım meselesiydi. Ertesi gün Noel tatili için evlerimize gitmek üzere yola çıktık. Otuz pengő! Belki evdeki bankada bile bu kadar para yoktu... Bayramdan sonra, bayram boyunca heyecandan üç gün ne yiyip içebildikten ne uyuyabildikten sonra babama durumu itiraf ettim. Parayı verdi ve albaya söylememesi için ondan söz aldım. Berci, tek söz etmeden banknotları aldı, her birini eliyle düzelterek cebine koyarken yere bakıyordu. Öfkeden titreyerek, maruz kaldığım hakaretten sapsarı, ses-

sizce önünde durmuş, ne olacağını bekliyordum. Şaşırtıcı bir yanıt verdi: Ansızın başını kaldırıp yüzüme tükürdü ve dehşetli bir de tokat patlatıp koşarak uzaklaştı. Birbirimizle bir daha hiç konuşmadık.

9

Enstitü... Mahpusluk yılının üniformalı hayaletleri tek sıra halinde salınarak gözlerimin önünden geçiyor şimdi. Mastürbasyon genel hastalıktı; geceleri yatakhanede öğrenciler göz göre göre inlerlerdi, öğleden sonra etüt saatlerinde helaya kaçıp halkalı gözlerle sınıfa dönerlerdi. Genellikle gizlemezlerdi çocuklar bu acılı illeti; iki yüz genç, sağlıklı ergenlik arzularıyla tutuşan delikanlı bedensel sırlardan başka bir şeyle zihinlerini meşgul edemedikleri tehlikeli yılların heyecanı içinde burada burun buruna yaşıyordu.

Enstitüde üst sınıftaki yatılılar, gündüzlüler arasından "Peşteli çocuklara" özel bir sempati duyarlardı; bu modaya uygun giyinen genç *dandy*'ler, artık gerçek birer erkek olarak kabul edilirdi, melon şapkalar takarlar, kafelere, sinemaya giderler, bopstil giyinirler, aşk başarıları hakkında atıp tutarlardı. Hikâyelerini nefeslerimizi tutup dinlerdik. Burada aynı zamanda hem tutsak hem çocuktuk, çocukluk ve enstitüdeki tutsaklığın ikili bunalımında azap çekiyorduk. Bitip tükenmeyen bir ikiyüzlülük içinde yaşadığımızı yavaş yavaş ben de "öğrenmiştim"; en küçük bir avantajı bile iki yüzlü bir munislik içinde, itaatle, sürekli yardakçılık ederek ve uyanıklıkla elde etmek mümkündü... Benden "performans" olarak talep edilenin, bir maymunun el becerisinden, bir köpeğin bildiklerinden, "patisini uzatan" terbiye edilmiş bir yabani hayvanın itaatinden fazlası olmadığını çabuk fark ettim. Enstitünün resmî gücüyle, öğretmenlerle ve eğiticilerle barış imzalamıştım, ama uzlaşmakta zorluk çektiğim, hatta hiçbir zaman bugün dahi barışmadığım şey, okul arka-

daşlarımın çoğunun gönüllü rızası, asla kabul edilemeyecek olanı işgüzarca benimseyip savunmaları, düşük seviyeyi ve ucuzu yüceltmeleri, cezayı göz göre göre, gösterişli biçimde desteklemeleri, onaylamalarıydı; bu durum haysiyetimi, eğiticilerimizin niyetinden, cezanın kendisinden daha çok zedeliyordu. Eğitimcilerimiz bize "disiplin cezası" verdiklerinde, "işleri bu" diye düşünüp omuz silkiyordum; ama sürü, kamçıyı seviyor, hatta bunu tövbe anı gibi bekliyordu, ardından kendisini yeniden rahatça küçük günahlarına verebilmek için. Arkadaşlarımdan, enstitünün katı kurallarından ve disiplininden çektiğimden daha fazla çektim. Eğlencelerini, oyunlarını, okuduklarını, suç ve erdemlerini kalp çarpıntısıyla, korku ve şaşkınlık içinde izlerdim; bunların hepsi o kadar berbattı, o kadar ikinci sınıftı, "suç" ve "ceza" da öylesine adi ve haysiyet kıracak kadar sıradandı ki... Bu durumda çok eski bir "istek" uyandı içimde, başka türden günahlar işlemek isteği; gerektiğinde başka türlü "cezalara" katlanmaya da hazırdım (ama gerçekleşen biçim dehşete düşürüyordu beni). İstemlerindeki, görüşlerindeki kötü niyet, ikiyüzlülükle her şeye rıza göstermeleri, "gözlerimi kaparım vazifemi yaparım" tavırları onurumu kırıyordu. Belki sözcüklerle ifade etmemiştim kendi kendime ama onlarla geçen her gün, her tür suni ortaklıktan uzaklaştırıyordu beni. "Bir yere ait olmanın bedeli bu ise..." diye düşünüyordum, eğer o huzurun, gizliliğin ve rahatlığın bedeli buysa, istemem eksik olsun! Yalnız kalayım, gülünç ve riskli biçimde ayrı kalayım, onların oyunlarını, doyumlarını, başarılarını dışarıdan izleyeyim daha iyi..." Bu ürkütücü kuşku erkenden hâkim olmuştu bana. İlerideki deneyimlerim sadece dehşetli ürküntümü azıcık hafifletebildi.

Büyük bayramlar için eve gitmiştim, bayramlık elbisemle gezinti yolunda gerim gerim geriliyordum. Belki bu kostüm, bu "yetişkin" kıyafet, "bakirliğimi" neredeyse çocuk yaşta aşağılayıcı ve bayağı koşullarda kaybetmemin nedenlerinden biri oldu. Noel Bayramı evde annemin kanatları altında hakiki bir aile gizemi halini alırdı. Bayra-

ma hazırlık günlerinde her şey "gizemli" olurdu ve annem Noel Bayramı oyununu hâlâ dinî ve esrarengiz bir şey gibi kabul edip günleri sahte bir heyecanla doldururken bizler artık yetişkin, ergen çocuklardık; bu heyecan, hemen hemen her yıl, mum yakma anında annemin ağlama nöbetiyle sona ererdi; akşam yemeğinde o kadar yorgun düşerdi ki, oturduğu yerde uyurdu... Bu günlerin efsunu, her zaman yeniden büyülüyordu beni. Sanki annem bu dünyadan ebediyen uçup gitmiş olan "dünyada barış" efsanesini ve iyi niyetli insanlar hakkındaki masalı ufak tefek araçlarla yamamaya çalışıyordu... On dört yaşındaydım, yetişkinler hakkında "her şeyi" biliyordum ama hâlâ gizliden gizliye Küçük İsa'nın hediye getirmesini bekliyordum. O kış bayram için eve soğuktan dişlerim takırdayarak geldiğim zaman, şubay üniforması gibi üniformamla kentin gezinti yolunda salındığımda, içim dışım tir tir titriyordu çünkü enstitüdeki arkadaşlardan birine, Zemplénli bir toprak sahibinin oğluna Noel tatilinde "yapacağıma" dair şeref sözü vermiştim. Sınıfımızdaki birçok yeniyetme, "yapmış" olmalarıyla övünüyordu; kendisi de olsa olsa on dört yaşında olan Zemplénli oğlan, bir pazar öğleden sonrasında Vármegyeház Sokağı'ndaki malum evlerden birine gidip "yapmıştı"; aylar boyunca bu mağrur zaferini anlatıp durdu; altta kalmayacağıma yemin ettirene kadar. Bu "yiğitliği" sonraları çok zor unutabildim; ürkekliğimin ve şaşkınlığımın biraz olsun geçmesi için yıllar gerekti. Olgunluk Sınavı'nı da başarıyla atlatıp mezun olmuştum artık, büyük kentin caddelerinde özgürce dolaşıyordum, yine de, susuzluğumu, yaşıtlarımın neşe ve mutluluk içinde kendilerinden geçerek gittikleri böyle ucuz ve rezil batakhanelerde gidermeyi bir türlü göze alamıyordum. Ben "şeref sözü" verdiğim için "yiğitlik"ten "yapmıştım"; ardından baygınlık verici bir anı kaldı bende ve o sevimsiz, iç bulandırıcı "suçluluk" duygusu yıllar boyunca geçmedi.

Noel Bayramı arifesinde Virág Sokağı'na gittim, kar yağıyordu, saat dörde doğru hava kararıyordu. Bir çeşit vazelin, gaz ve sabun kokulu aşırı sıcak bir oda; başka da bir

şey anımsamıyorum ziyaretle ilgili. Kadının yanında dakikalarca mı kalmıştım, saatlerce mi?.. Sanırım odaya ameliyata götürülürmüşçesine titreyerek, şuursuzca gözlerimi yumup girmiştim. Anı birden renksizleşiyor ve kararıyor; ne kadar zorlansam da puslu hatlarını görünür kılamıyorum. Bir süre sonra yine sokakta buluyorum kendimi; temiz, karlı Noel sokaklarında. Son derece kötüyüm; eve gidiyorum, aile salonda oturuyor, lambalar yanmış, Noel ağacını süslüyorlar. Kendimi kirlenmiş hissediyordum ve yine derinden aşağılıyorum "onların hakikatini". Kendimi aldatılmış hissediyorum. Onların "sırrı" bu muydu? Ne kadar alçak, ucuz, ne kadar yoksul! On dört yaşında bakirliğimi yitiriyorum ve ondan sonra yıllar boyunca gönüllü, mağrur, incinmiş bir nefsime hâkim olma dönemi yaşıyorum

10

Bu Noel'i, artık "kendi evimizde" kutluyoruz. Babam mesleğinde yükselmişti. Yeni ev görkemli, konak gibi, hatta belki şehirde eşi benzeri olmayan bir evdi; ancak ben buraya yalnızca birkaç günlük, kısa nezaket ziyaretleri yapıyordum. "Ev kokusu"nu özlediğimde, eski kiralık evimize gidiyordum, babam oradaki ofisini boşaltmamıştı; ilk katta duruyordu hâlâ, "Betlehem"in parmaklıklarına dayanıp büyük avluya bakıyordum, yan bahçedeki ceviz ağacına, cam fabrikatörlerinin dairesine; ikinci katın açık pencerelerinin ardında hâlâ piyano çalıyorlardı.

"Kendi evimizi" burada fazla betimlemeyeceğim çünkü topografik ayrıntılar sıkıcıdır. Bir düzineden fazla kemerli odası vardı ve her şey son derece gösterişliydi; bahçede taşlarla çevrilmiş romantik bir fıskiye şırıldıyordu; avluyu çevreleyen asma koridorun parmaklıklarından avluya bir sarmaşık sarkıyordu, kapının üzerinde gri ocak taşına aile arması işliydi. Kısa süreliğine geldiğim, sadece birkaç gün kaldığım zamanlarda bile bu evde kendimi iyi hissetmedim. Bahçenin yanındaki "işçi" evinin avlusuna

ve gürültülü kata bakan manzara, bu "zorunlu" komşuluk, aile için büyük sıkıntı kaynağıydı. Galiçya'dan göçmüş, kim ne oldukları belirsiz birtakım kişiler kata yuvalanmıştı. Saçları başları darmadağınık, yarı çıplak kıyafetli kızlar gün boyu katta dolaşırdı, açık pencerelerin önünde ciyak ciyak bağırarak hart hart kaşınırlar, giyinip soyunurken cilve yaparlar, sürekli değişen erkek arkadaşlarını eve alırlardı... Babam ciddi ciddi bu "genelev"i satın alıp sakin ve sessiz sokağı bu utançtan temizlemeyi düşünüyordu ama evi pahalıya satıyorlardı ve bu "Türk'ün laneti" misali duruma katlanmamız gerekiyordu. Bu "göçmen" kızlar ve aile efradı, gürültülü ve hareketli bir yaşam sürüyorlardı; renkli paçavralarla, kaba şallarla, koridorun parmaklıklarına dirseklerini yaslayıp dururlardı; bu küçük kentin pislik kanalından taşan bütün dedikodular, kirlilikler, suçlamalar orada, komşu evin kanalında şırıldardı. Ailemi sık sık çaresizliğe düşürürdü bu berbat komşular; böyle aşağılık biçimde, bizim güzel, seçkin yaşamımıza burnunu sokan varoş halkının "buradaki varlığını" kişisel bir onur sorunu yapmışlardı. Bu neşeli, lütuflarını cömertçe paylaşan göçmen kızların hiçbiriyle hiçbir zaman tanışmadım, ama kısa ziyaretlerim sırasında engellenemez bir ilgiyle bu kavgacı, pis ve banal komşuları dikizlerdim; yalnızca sahte bir "burjuva" utanç duygusu, kızların iyi niyetini sömürmemem için beni durdururdu. Kendi aileme destek olmam gerektiğini düşündüğüm için, "onlarla" ilişkiye giremezdim, böyle keyifli, çocuksu, kendinden geçercesine mutlu, "günah içinde" çıpıl çıpıl yaşamasalardı keşke!.. Sarmaşıkların bürüdüğü cam çatılı güzel holümüzde oturur, elime bir kitap alır, Çingene gürültüsünden beter kargaşada etine dolgun, pasaklı ve suçluluk duygusu olmaksızın yaşayan bu dişileri arzulu bakışlarla izlerdim... Hayır, yakışıksız bir yakınlaşmanın sözü bile edilemezdi; ailenin saygınlığını neşeli kızlar uğruna feda edemezdim. Merdiven boşluğundan çatı katına kadar her şey çok daha seçkin ve "farklıydı" bizde; babam Baro Başkanı seçilmişti, kentin ileri gelenleri ziyaretimize

gelirdi, avluda fıskıyeli havuzumuz şırıldardı... Gözlerimi yumar, kitap okur ve sıkıntıdan patlardım.

Bu burjuva dayanışma hissi daha ileride de kuşku uyandıran, yakışıksız olduğu açık seçik belli ama yine de çekici gelen eğlencelere katılmamı, hatta belki "mutluluğu" da engelledi; kendinden geçercesine yaşanan tutkuların, o dizginlenmeyen ruh halinin bedeli vardır, bu bedel tutkularımız için feda ettiğimiz saygınlığımızdır... Bir insanın kendisini sınıf dayanışmasının bağlarından koparmaya ve mutluluğun bedelini ödemeye cesaret göstermesi karmaşık bir sorumluluktur. Komşu evi, içinde yaşayanların mutlu mesut bağrıştığı bu batakhaneyi gözlemek, düşündürmüştü beni, demek yaşamda bu kadar çekici olan "ülkü" değildi ve bu yaşam biçimi muhtemelen sağlıklı, tehlikesiz ve temiz olamazdı... Onlarla bir araya gelemezdim, biz şömine başında otururken onlar odun ateşinde ısınıyorlardı; acaba kentte çok şömine var mıydı? Şöminenin önemli olmadığını öğrenmem çok zaman aldı. Gizli, riyakâr ama yine de dindirilemeyen bir yakınlık hissediyordum komşularımıza; öyle mutlu yaşıyorlardı ki.. Belki mutluluk da değil, tam anlamıyla yaşamaktı işte bu. Her soluk alışverişin hakkını vererek hayatı ciğerlerine dolduruyorlardı, özgürce, davranışlara, dayanışmaya aldırmadan. Kaderin onları, bu arsız proleterleri bize komşu yapması da yerindeydi; "kaderin bu cilvesinde" yaşamın denge arayışını, eşitlik intikamını görmüştüm. Bizim evde abartılı bir şatafat vardı, bahçesiyle, duvarlardan taşan hanımeliyle, fıskıyeli havuzuyla, şöminesiyle, bir düzine kemerli odasıyla, aile armalı kapısıyla. Hayatta hep yükseliş olmayacaktı elbette, hep burnumuz havada dolaşmıştık, şimdi de fiskeyi yemiştik işte; her şeyin ölçüye göre mükemmel hazırlandığı "kendi" evimize güzelce yerleştiğimizde, yan tarafa bu proleterler yerleşmiş, bu öteki dünya, pis kokusuyla burnumuzun dibinde bitmişti. Nedenini söyleyemem ama hayatın bu abes düzenini makul buluyordum.

Komşu evde bir de "devrimci" oturuyordu. Sosyal Demokrat Parti'nin yerel lideri, matbaacı, editör, halk li-

deri; haftalık dergi çıkarıyor, inatçı ve acımasız bir tutarlılıkla "burjuvazi"nin manevralarını açıklıyordu. Bu devrimci komşu, pencereden elbette dibimize kadar görüyordu bizi; gözleri önünde hizmetçi kızlar şömineli yemek odamızda burjuva yemekleriyle sofra kuruyorlar, burjuva çocuklar gözlerinin önünde yetiştiriliyordu. Çok kez yazdı dergisinde babamı. Bundan çok yıl sonra "kızıl devrim" birkaç kısa haftalığına kentimizde patladığında, hizmetçiler haber bile vermeden çekip gittiklerinde ve komşu evin sakinleri birkaç saat için dünyanın sahibi olduklarında, bizim "devrimci" komşumuz, çok tuhaf davrandı; iktidarın yerel temsilcisi olmuştu, halk komiseri gibi bir şey; her an babamı içeri attırabilirdi ama babam istemediği halde bize yiyecek gönderdi ve yoldaşlardan hiçbirinin bizim evimize yerleştirilmemesini sağladı. Devrim rüzgârının estiği günlerde "burjuva" evin sakinlerinin kılına zarar gelmedi. Proleter komşularımız ise bizi dikkate bile almadılar, yok saydılar.

11

O zamanlardan kalma bir yazı daha anımsıyorum; öyle gerçek bir yazdı ki, ışıl ışıl ve bulutsuz; böylesini belki de bir daha hiç yaşamadım. Bankó'da, bahçeli bir ev kiralamıştık; haftalar yoğun bir keyif içinde geçmişti; o yaz günlerine ilişkin hiçbir kavga gürültü, hiçbir anlaşmazlık hatırlamıyorum

Arkamda, enstitüde geçirdiğim bir yıl vardı ve bu ayrılık ailede bana hoş ayrıcalıklar sağlamıştı. Söze dökmeden anlaşmıştık; aile düzeninin yazılı olmayan kuralları bundan böyle beni bağlamayacaktı, kendi yolumda yürüyecektim ve gelecekte de yalnızca kibar bir hoşgörüyle birbirimizin nazını çekecektik. O yaz yeniyetmeliğin en kötü dönemindeydim; çocuklar artık beni gizli dünyalarına sokmuyor, yetişkinler de henüz aralarına almıyorlardı. Bu baş döndürücü ve hassas durumda, ruhum hayatın

çıtlarını bir tür ses yükselticiyle alıp verirken iki taraf arasında gidip geliyordum. Yazlık ev çamlığın yanındaydı, yüksek tepedeki balta girmemiş ormanın kenarında birkaç tane böyle yazlık ev vardı ve daha ötede Lujza kaynağının önünde harap bir misafirhane de bu aylarda tatilcilerle dolardı. Villalarda tabii ki kendi hayatımızı yaşıyorduk, yalıtılmış ve temkinli bir hayattı bu. Mis kokan kırçiçekleriyle dolu olan bahçe, açık bir sundurmanın önünde uzanıyordu. Komşu tatilci hanımlar bahçenin çimenliğinde gün boyu şezlonglarda nakış işler, beylerse ikindi kahvaltısından sonra sundurmada şarap içerlerdi. Günbatımında hanımların kocalarını bürolarından faytonlar getirirdi eve. Bitişiğimizde bir belediye müşaviri tatilci vardı, sakallı, geniş omuzlu, Jókai'nin roman kahramanlarını hatırlatan bir Macar beyi olan vali vekili de burada yaz haftalarını geçirmek için bir oda kiralamıştı; istinaf mahkemesinin hâkimlerinden biri de ailesi, karısıyla ve boşanmak üzere olan nazlı baldızıyla, yumuşacık, kaymak gibi güzeller güzeli bu genç hanımla buraya gelmişlerdi... Hanımlar nakış işler ve *Monte Cristo*'nun hikâyesini okurlardı, bu ünlü roman o sıralar Macarca'ya tefrikalar halinde çevrilmişti... Manzarayı çam ormanının ılık reçine kokusu tamamlardı. Kırmızı ciltli dünya edebiyatı romanların ciltlerinden birindeki kahramanlar gibi yaşıyorduk: hanımların nakış sepetlerinde, *Monte Cristo*'nun uçuk yeşil tefrikalarının yanı sıra bu kırmızı ciltli kitaplar bulunuyordu. Boşanmanın eşiğindeki güzel hanıma, genç ve zarif bir Peşteli avukat kur yapıyordu ve tatildeki grubun hanımları oluşmakta olan bu birlikteliği hararetle destekliyorlardı. Özellikle sıcak, kavurucu bir yazdı. Günbatımında ormana mantar toplamaya giderdik.

Orman son demlerini yaşıyordu; birkaç hafta sonra kopacak olan fırtına dağ tarafını tümüyle tarayacak, aşağıda Bıçkıhane Vadisi'ne kadar ağaçları kökünden sökecekti. Haftalar boyunca her sabah kendimi ormana atıyor sanki sonunu hissetmişçesine büyük bir iştahla, ömrüm boyunca bende yaşayacak anıları hızla derlemek istercesine dolaşıyordum. Kuraklık, çayırları uçuk sarıya dönüş-

türmüştü ama orman, derinliklerindeki gizemli bir nemden besleniyordu; serindi, gölgeliydi ve uyarıcı, küflü çam kokusuyla doluydu; bu kokudan tek bir nefes bugün bile bana çocukluğumun karmaşık atmosferinin boğucu, heyecan verici havasını getirir. Bazen ormanda "senet kefaletini üstlenmeyen" insan yabancısı avukata rastlardım; potasyum hidro-siyanür şişesi cebinde kelebek avcılığı yapar, dur durak bilmeksizin beyaz kanatlı lahana kelebeklerinin peşi sıra giderdi. Ormanın ortasında, boğucu sessizlikte, vadide çalışan testerenin sesini kilometrelerce uzaktan da duymak mümkündü. Günler geçirdim oralarda, bazen yanımda bir de kitap getirirdim ama pek okumazdım, ormanın sunduklarından yer içerdim; o havadan, kokulardan, ışıktan ve sesten oluşan karışım benim için bugün de hâlâ "doğanın" özüdür; on yıl geçti aradan, taşlar arasından bir daha çıkamadım, daha sonra yabancı kentlerin edebiyat kafelerinde bu anıyla asla reddedemeyeceğim bir yakınlık hissetmemi belki de o haftaların izlenimlerine borçluyumdur. "Doğa", benim için bir okul programı olmadı; gerçek bir ilişkim vardı doğayla; gizlice tutkundum o anıya; daha sonraları da doğadan bahsedilmesini biraz kuşku uyandırıcı, banal, hatta edebiyat düşmanı olarak tanımladığım zamanlarda bile. Evet, ormanda "büyük yaz" dı bu... Üstelik haftalarca yağmur da yağmamıştı.

29 Haziran, Péter-Pál Bayramı'nın öğleden sonrasında, tatilcilerin bu özel idilini bir heyecan sardı; annem ve diğer uzman hanımların fikrine göre, her işaret sevinçli bir anın gelişini müjdeliyordu. Bu öğleden sonra genç Peşteli avukat, evliliğinde düş kırıklığına uğramış, yumuşak, tatlı güzel hanıma mutlaka evlenme teklifi yapacaktı.

İkindi kahvaltısı her zamankinden biraz daha özenli bir havada bizim sundurmada hazırlanmıştı. Bahar bayramının mutluluğu yayılmıştı her yere. Kur yapan avukat Peşte'den havai fişek getirmişti. Beyler kentten akşam için Çigan müziği ısmarlamışlardı; ekşimtırak şarap ve soda öğle yemeğinden beri soğutuluyordu. İkindi kahvaltısına her birimiz biraz daha özenli giyinip otururduk; oyunbozanlık etmemek için ben de enstitüdeki tören üni-

formamı giydim. Hoşuma da gitmişti, böyle eğlenceli bir olayın mekânının bizim yazlığımız olması. Vali yardımcısı da bizde ikindi kahvaltısındaydı, keyfi olunca keman çaldığını da biliyorduk. O kadar törensel, mutlu yaz keyfiyle gelen bir burjuva bayramı olacaktı bu nişan günü öğleden sonrası... Babam sırmalı ev ceketiyle, puro içerek sundurmada oturmuş vali yardımcısıyla sohbet ediyordu. Yukarıda, kaynağın yanındaki misafirhanenin lokantasından, Çingene kemancı içkicilere keman çalıyordu. Annem masayı Meissen porseleninden fincanlarla, ünlü soğan desenli servisle ve Karlsbad camlarıyla donatmıştı. Büyük bir çörek vardı masada ve küçük kâselerde krema, yeşil yaprakta ahududu, kristal kapta ise bal ve tereyağı.

Vali yardımcısını bahçeye çağırdıklarında masaya oturmuştuk. Vilayet süvarisi sıkı bir esas duruşta ona bir mektup uzattı.

Vali yardımcısı zarfı yırtarak açıp sundurmaya döndü; eşikte durdu ve sustu. Sapsarı kesilmişti, siyah Kossuth sakalı korku dolu yüzünü, yas bahçesinde ölü beyazı gibi aydınlanıyordu.

"Ne oldu Endre?" diye sordu babam, yanına yaklaşıp.

"Veliahdı vurmuşlar!" dedi ve elini sinirli bir şekilde salladı.

Bu büyük sessizlikte Çigan müziği bu bahçede çalınıyormuş gibi yakından duyuluyordu... Misafirler masanın etrafında ellerinde soğan motifli fincanlarla kıpırdamadan, hareketsizce oturuyorlardı, bir pantomimdeymiş gibi kaskatı kesilmişlerdi... Babamın bakışlarını izliyordum, bir şey anlayamayanların ifadesiyle göğe bakıyordu.

Gök açık maviydi, yaz mavisi. Bulutsuz ve berrak...

İKİNCİ CİLT

[I]

1

Köprüde iki asker duruyordu, dizlerine kadar kocaman, bağcıklı postallar giymişlerdi, üzerlerinde haki yeşil üniformaları vardı ama daha çok sportif bir giysi ya da av kostümü gibi duruyordu. Eldivenli ellerini göğüslerine kavuşturmuş, ilgisiz ve mesafeli bakışlarla Batı'ya doğru hareket edecek yıkık dökük trene bakıyorlardı.

"Bak," dedim karıma. "Bunlar Avrupalı askerler."

Ben de heyecanla bakıyordum, yüreğim ağzımdaydı. Kendimi, Stanley ya da Aurél Stein gibi tehlikeli yolculuklara çıkan büyük bir serüvenci gibi hissediyordum. İkimiz de dehşetli gençtik. Yirmi üç yaşını yeni bitirmiştim ve birkaç haftalık evliydim. Lola, şimdiye kadar Paris civarındaki iç hat seferlerinde işleyen ama şimdi Fransızların ıskartaya çıkarıp vebalı bir bölgeye sürer gibi buraya, Almanya-Belçika sınırına yakın Aachen'e gönderdikleri trenin kompartımanında pencere kenarında oturuyordu. Pencerenin camlarından biri kırılmıştı, kayışlar parçalanmış sarkıyordu, bagaj filesi yırtılmış, koltukların yayları fırlamıştı. Fransız Demiryolu Şirketi'nin Paris bürolarındakiler, treni Aachen'e gönderirlerken büyük olasılıkla "Onlara çok bile!" demişlerdir. Gerçekten de öyleydi. Kırık camın yanında titreyerek oturmuş "Avrupalı" askerlere hayran hayran bakmıştık; Alman sınırından başlayarak birkaç kilometre boyunca trene İngilizler eşlik etmişti.

Belçika-Almanya sınırında nasıl da zenciler gibi hissediyorduk kendimizi! Her şey nasıl da "Avrupai"ydi gözümüzde, bu kokuşmuş, hırpani vagon; üzerine gümüş baş harfler işlenmiş lekeli ceketiyle soluyarak nefes alan koca göbekli Belçikalı kondüktör; kompartımanın tavanında titreyen kör gaz lambası; bizim Kassa'dan Poprádfelka'ya giderken aldıklarımıza benzemeyen, "bambaşka", tam anlamıyla "Avrupai" tren bileti... Kuşkusuz bizim için, kompartımanın paçavraya dönmüş koltuklarından sarkan at kılı da Avrupai'ydi, yolluk olarak gardaki büfeden aldığımız kalitesiz kül rengi Fransız çikolatası da. Yaz sonu yağmuru damlaları, "Avrupai" kömürün mayhoş kokusunu, bütün tedirginliğimize, çekingenliğimize karşın yine de kendimizi son derece "Avrupalı" hissettiğimiz kompartımana taşıyordu. Dişlerimizi gıcırdatarak, Paris'in bizi "etkilemeyeceğine" peşinen karar verdik. (Bu üstünlük hissini, daha sonraları da yolu Paris'e düşen her Orta Avrupalıda görecektim.) Ama karşı konulamayacak bir merak sarmıştı bizi.. O zamana kadar "Fransız edebiyatının tamamını" okumuştuk. Zola'yı, Anatole France'ı ve Maupassant'ın birkaç romanını, sanırım Macarca ya da Almanca çevirilerinden gerçekten okumuştum, Bergson hakkında da bir şeyler çalınmıştı kulağıma, Fransız tarihini de "bilirdim", özellikle de ihtilali ve Napoléon savaşlarından günümüze gelen süreci.

Fransız parfümlerinin, saç bakımı ürünlerinin markalarını tanırdık, Baudelaire'in birkaç şiirinin orijinalini de okumuştum; Paris, Endre Ady'nin, büyük olasılıkla *absinth* kadehlerini birbiri ardına devirip "dantelli Fransız kızlar" tarafından kucaklanırken, dizelerinde ulusunun acılı yazgısının yasını tuttuğu "büyük Bakony Ormanı'ydı" bizim için. Hayır, yabani değildik biz, Batılı dersimize de iyi çalışmıştık. Biz de Fransızlar gibi giyinmiyor muyduk, (bizim Batılı kadın ve erkeklerden daha şık ve özgün giyindiğimizi daha sonraları fark edecektim), Mademoiselle evde nasıl zarif ve hoş bir burjuva üslubuy-

la yaşadığımıza şaşmamış mıydı? Ya da Mademoiselle Clémentine'den Fransızca öğrenmemiş miydik? Hanımlarımız, "son Fransız modasına" göre süslenip püslenmiyorlar mıydı?.. Yok, hayır, biz Batı kültürünü gerçekten tanıyorduk ve Paris'e doğru huzur içinde yola koyulabilirdik; halkımız, sınıfımız ve mürebbiyelerimiz yurtdışında bizden utanç duymayacaklardı.

Öyleyse niçin hâlâ Batı'nın bizi karşılamaya gönderdiği bu pis vagonda gerginlik içinde, taşralı akrabaların başkentteki zengin ve nüfuzlu aile büyüklerini ziyarete giderken boğazlarını temizleyip ayakkabılarını parlattıkları gibi mahcup bir tavırla oturuyorduk? "Batı kültürü" zenciye giydirilen frak gibi, biraz iğreti duruyordu üzerimizde. Sinirlerimiz suçluluğun bilinciyle isyandaydı. Daha kapıdan girerken kuşkulanmıştık; "Batı", kötü Macarca çevirilerinden okuduğumuz Anatole France yapıtlarındakinden, Ady'nin Paris izlenimlerinden, Fransız moda dergilerinden, bıyık burma kreminden, okuldaki tarih derslerinden ve gündelik dilde o kadar etkileyici olarak kullandığımız, o kötü telaffuz ettiğimiz Fransızca sözcüklerden farklıydı. Yavaş yavaş sezmeye başlamıştık, (Belçika-Almanya sınırında atmosferin yarattığı bir seziydi henüz) burjuva olmanın, kelimenin Batılı anlamıyla, bizdeki anlamı arasında fark vardı; yalnızca dört oda ve buharlı ısıtma sistemi, hizmetçiler, kitap raflarındaki Goethe'nin bütün yapıtları, düzeyli bir sohbet, Ovidius ve Tacitius'un yapıtlarını biliyor olmak bizi, görüp tanımak için yola koyulduğumuz asıl burjuvaziye ancak kültürün temas noktalarında pek gevşekçe bağlıyordu. Kassa'da burjuva olmakla, Nantes'ta burjuva olmanın farkını huzursuzluk içinde sezmiştik; bizim "büyük ölçüde şehirleşmiş" görünümlü Yukarı Macaristan'daki kentlerimizde burjuva olarak yaşadığımızı ispatlamaya çalışıyor, iyi öğrenciler olduğumuzu, burjuvalaşmak için görevlerimizi yerine getirdiğimizi ve uygarlaştığımızı kanıtlamaya çalışıyorduk. Oysa Nantes'ta insanlar özel bir sınıf tutkusu olmaksızın, bir hayat tarzında, yaşıyorlardı sadece.

Lokomotif sınırda manevra yaptı, karanlık çökmüştü artık, lokomotifin bacasından havai fişek misali bir duman ve şimşekler yükseliyordu. Tedirgince etrafa bakıyordum. Korkmuştum, öğrenciliğimde zor bir derste sözlüye kalkmışım ve diğerlerine hava atmak için pekiyi almak istermişim gibi... Avrupa'dan pekiyi almaya azmettim.

Lola, sessiz sakin pencere kenarında oturuyor, dikkatle Avrupa'yı izliyor, dinliyordu. Daha sonraları yaşamsal önemi olan zamanlarda da hep böyle oldu, ben konuştum, o dinledi. Benim doğduğum kenttendi o da. Tanışmamız, yaşamın, tarihin başlangıcına uzanır ve çocukluk mitosunda kaybolur, doğduğumuz andan itibaren yalnızca işaret diliyle ilişki kurduk, her ikimiz de aynı kentte, aynı sınıfta, aynı taşralı havasını soluduk; kuşkusuz bize ne olacağına da kendimiz karar vermemiştik. Lola, akıllı uslu pencereden dışarı bakıyordu, kuşku içindeydi çünkü Avrupa'da tehlikede olacağımız hissini taşıyordu içinde ve "yabancı ellerde dikkatli olmak gerektiğini" biliyordu. Ben yalnızca bakınıyor, kıpırdanıyor, cüretkâr biçimde ileri geri konuşup duruyordum. O ise susup arada bir, "Berlin'den ağız suyu almalıydık, orada kesin daha ucuzdu" gibi şeyler söylüyordu. Sınırdayken, Berlin'de tuvalet malzemesi ve jartiyerin, Paris'tekinden daha ucuz olduğunu düşünüyordu. İçimden takdir ederdim onu böyle şeyler söylediğinde.

"Avrupalı askerler" pencerelerin yanından bizim beylerin akşam vakti avdan dönüşlerindeki rahat bir yürüyüşle, ayrıldılar. Eşyaları İngiliz usulü aynı yük vagonuna doldurdular, fiş falan da vermediler. Paris'e geldiğimizde bavulları nasıl alacağımı sordum, biri "Hangisi olduğunu gösterirsiniz," dedi ve şaşırmış bir ifadeyle süzdü beni.

"Bana inanacaklar mı?" diye sordum.

Ağzından sigarasını çıkardı.

"Nasıl yani?" dedi, Avrupalı asker, gerçekten şaşkın bir ifadeyle ve kötü Almancasıyla, "Yalan mı söyleyeceksiniz?"

Arkadaşına İngilizce bir şeyler söyledi ve kafasını sallayarak yürüdü, arada bir dönüp geriye bakıyordu.

2

Tren hareket etti, Lola susuyordu, büyük olasılıkla o da merak içindeydi, dikkatle çevreyi izliyor, değişik ve farklı olan her şeyden ürküyordu. Oysa Almanya'dayken hiç ürkmemiş, üstelik gayet rahat hareket ettiğimiz, ekmeğe margarin sürülen, hanımların gülünç glase deri şapkalar taktıkları büyük ama tanıdık dünya, Alman kentleri, bildiğimiz dil ve tanıdığımız yaşam alışkanlıkları, Reinhardt Tiyatrosu'nda Strindberg'in "Rüya Oyunu" *(A Dream Play)* ile *Graf von Charolais*'yı birlikte seyredip ardından da başka hiçbir yerde daha mükemmel tiyatro oynanamayacağını düşündüğümüz o yarı tanıdık dünya geride kaldığı için biraz da üzülmüştü. Almanlara, tarzlarına, evlerine, gösterişli giyim kuşamlarına, insan beceriksiz aile üyelerine nasıl gülerse öyle gülerdik. (İnsanın her halkın kendine "özgü" olduğunu kavraması epey zaman alıyor.) Almanlara bakışımız biraz ironik olsa da sevgisiz değildi. İyi niyetleri, bizi her zaman yeniden fethederdi. Bu büyük halk, yabancı olan her şeye saygı gösterir, yabancılardan biraz korkardı, bize karşı da biraz mahcup, biraz sıkılgan davranırdı. Evet biraz garip gelecek ama, biz zavallı, ne fırtınalar atlatmış, kasırgalar ortasında kalmış Macarlar, kendimizi Almanya'da "seçkin yabancılar" olarak hissediyorduk. Bize hayranlık duyuyor, saygı gösteriyorlardı. Elbette hepimiz "von"duk, pasaportlarımızda kayıtlı alt düzey soyluluğumuz, Almanların gözünde baronluk mertebesinde kabul görüyordu; Leipzig ve Frankfurt otelcilerinin, Macar "von"larının ülkelerinde ne kadar bol olduğu hakkında fikri olamazdı.

Ama Almanya'da tanıştığımız ruh tanıdıktı. Yabancılığı bile bizdekini andırıyordu. Bir kültürün ruhunun sınır bölgesi, zaman ve ülke sınırlarının üzerinde yayı-

lır. Biz, Kassa ve bütün Yukarı Macaristan'da bilinçsizce, (tam olarak da bilinçsiz de denemez belki) biraz Alman tarzında yaşam sürüyorduk. Çocukken Almanca'yı akıcı ve sanırım oldukça kuralına uygun konuşabiliyordum. Doğduğum zaman, ülkenin başkenti Budapeşte, yeni yeni Macarlaşmaya başlamıştı; Macarlığı yeni boyanmış duvarlar gibi göze çarpıcı biçimde parlıyordu. Dresden'de ya da Weimar'da, hiçbir zaman yabancılık duymadım, oysa daha sonraları nerede olduğumu, evlerin duvarlarının ardında neler olup bittiğini, insanların neler yiyip neler düşündüklerini, nelerden söz ettiklerini bilmediğim, hatta acaba insanlar gibi yataklarında mı yoksa yarasalar gibi gerilmiş iplere tutunarak mı uyuyorlar diye hayal kurduğum İngiliz ya da Fransız kentlerinde çok kez yabancılık paniğine kapılmışımdır. Berlin'e ilk gittiğimde yirmi bir yaşındaydım ve ilk gece, koca şehirdeki izlenimlerden yorgun düşmüş zihnimi dinginleştirip uykuya dalmadan önce babama şu satırları yazmıştım: "Burada her şey gayet büyük. ama o kadar garip bir taşra havası var ki." Okunduğunda bir ergen küstahlığı olarak değerlendirilebilecek olan bu satırları, eminim kendimi beğenmişliğimden dehşete düşüren şaşkınlığımdan yazmıştım. Yirmi bir yaşında, koskocaman, uçsuz bucaksız bir taşra kentine gelmiştim ve bu kentte dört milyon insan taşra yaşamı sürüyordu, bu kentte daha o zaman gökdelen inşaatları başlamıştı, en mükemmel tiyatro oyunları burada sahneleniyordu, beni derinden sarsan müziği de ilk defa burada dinlemiştim, kent metropollere özgü mimari güzelliklerle doluydu, harikulade fabrikalarda ve laboratuvarlarda yabancı dehalar deneyler yapıyor, akıllı, özenli Almanlar, dünyada huzursuz ve sinirli ruhların hissettiklerini mükemmelleştiriyor ve sisteme sokuyorlardı. Bu kent, gerçek bir dünya kentiydi, her şey orada ve bir aradaydı: kitle, parça ve yönetici ilke; ve ben, yirmi bir yaşında, izlenimlerden başı dönmüş, sersemlemiş bir halde olmama rağmen ilk akşam Berlin'de akıl almaz ölçülerde, tasavvur bile edilemeyecek bir "taşra merkezine" geldiğim his-

sine kapılmıştım. Bunu tek hisseden ben değildim. Berlin, savaş yenilgisini izleyen üçüncü dördüncü yılında yabancılarla doluydu, Kurfürstendamm'da ya da Unter den Linden'de dolaşırken, ahşap kuleli taşra kentimizin piyasa yerinde gezinir gibi selamlaşıyorduk birbirimizle.

Almanya tanıdıktı... Aachen'de, Lola ile viran bir Fransız trenine binmeden dört yıl önce, ailemin beni yazdırdığı, Beşeri Bilimler Edebiyat Fakültesi'ne bağlı *Institut für Zeitungsund*'da[1] gazetecilik okumak için Leipzig'e geldiğimde de tanıdık gelmişti... Daha, Alman topraklarına ayak bastığım ilk anda, buradaki insanların da başka yerlerdekilerden farkı olmadığı, tutkularında, saplantılarında, zevklerinde, mizaçlarında bana son derece yabancı olsalar da burada başıma kötü bir şey gelmeyeceğine ilişkin tuhaf bir güven duygusu dolmuştu içime. Hepsinin ötesinde, geride bıraktığım yurdum ve büyük gizemli Almanya arasında bir ortaklık (söz konusu olan kesinlikle "kan", "ırk" bağı ya da, başka türlü şiarlarla zoraki olarak ilan edilen moda bir ortaklık değildi), bir iklim benzerliği, daha gizemli ama daha basit bir akrabalık vardı. Sonraları farklı iklimlerde yaşadım, eğitim, gelişim, deneyimler, politika ve dünya görüşü beni öte kıyıya savurunca, reddedilemeyen bu akrabalık üzerinde çok kafamı yordum. Bunun nedenini kökenle, köklerimizle açıklamaya çalışsam da samimi konuşmam gerekirse bir Württembergli Alman öğrencinin Goethe'nin bir dizesine gösterdiği tepkiyle benim ya da Peşte'deki veya Kassa'daki sınıf arkadaşlarımın gösterdiğimiz aynı duygusal tepki dışında, bu akrabalığı dayandıracak başka varsayımlara rastlamadım. Bu yakınlıkta ve serbestlikte savaştan sonra Almanya'da yaşayan biz Macarların, tepeden bakan ve iyi niyetli olmayan bir üstünlük duygusu taşmamızın, orada Paris'teki Levantenler gibi yüksekten atmamızın da etkisi olmuştur sanırım; akrabalarıydık ama çok saf gördüğümüz yerlilere kıyasla kendimizi çok daha bilgili buluyorduk, kıvrak zekâmızla,

[1] (Alm.) Basın Araştırma Enstitüsü

titizliğe o kadar düşkün olmayan yöntemlerimizle, gözüpekliğimizle aralarında kolayca başarı elde edeceğimizi sanıyorduk. Almanlar, Peşte'de bir kafede çalışan şef garson şöyle dursun, iyi niyetli bir taşralı kaymakamın akrabalık dürüstlüğüyle bile inanmayacağı her şeye inanırlardı. Bir anlamda hayatı hafife alıyorduk, fazla önemsemeden, fazla titizlenmeden... O yıllarda günlük yaşamında Macaristan'da zar zor geçinen herkes Berlin'de üç günde "kariyer yapardı". Biz savaş sonrasında yabancı diyarlara giden kültürde ve ustalıkta çok az temeli olan ama cesaret ve kararlılıkta usta ve gözü pek hemşerilerimizi de birbirimizi de Almanları da iyi tanıyorduk. "Kariyerlerin" "hakiki" değerlerini de biliyorduk. Ağzı iyi laf yapan bir Macar delikanlısı için, Almanların arasında "kendini göstermekten" daha kolay bir şey olamazdı ya da Peşte ağzıyla: "Alman koyunun altın yünlerine el atmaktan." "Almanları etkilemek" konusunda azimliydik. Savaş sonrası kuşaklar, iliklerimize kadar işleyen yok olma paniğiyle, bitip tükenmiş, yorgun ve o kadar iyi niyetli Almanya'ya aç kurtlar gibi dalmıştık. Berlin sokaklarında, eli ve kafası ağır işleyen o temiz kalpli Almanları "hizaya getiren biz olacağız" duygusuyla dolaşıyorduk...

İsveçliler de yolu oraya düşen Levantenler de aynı şeyi yaptı. Kafadarlar, Alman ofislerinde, fabrikalarında, editörlüklerde, tiyatrolarda, atölyelerde oturur, yabancı dilde gevezelik edip Almanların arkasından gülerlerdi.

Lola ile trendeydik, bizi sonsuza kadar (o zaman nasıl trajik, çaresiz bir sonsuzluk olacağından habersizdik) bu yabancı, kaskatı kesilmiş, paranın pul olduğu, ara sıra histerik sarsıntılar geçiren, şanssız ve yabancılığında bile o kadar tanıdık Almanya'dan götüren tren, yavaş yavaş karanlıkta yol almaya başlamıştı; bizi soluk soluğa bu tanıdık, Almanya denen bu egzotiklikten uzaklaştırıyordu. Almanya, her şeye karşın yine de biraz evimiz gibiydi. Ne bariyerin ne bir sınır tabelasının işaret ettiği adı "Orta Avrupa" olan, insani, türsel, kültürel ortamında doğup büyüdüğümüz, organik olarak bağlı olduğumuz, di-

ğer Avrupa'yla kaynaşsa da kendi içinde gizemsel bir başkalığı olan sınırı aştık; Rothschildler bir zamanlar ray döşemeye gerek olup olmadığını düşündükleri sınırı...

3

Ama sonra yine de birkaç demiryolu hattı inşa edilmişti, bir gün bu demiryollarından biriyle, daha ilk hafta ev sahibesi tarafından baştan çıkarıldığım Leipzig'e ulaşmıştım. Bu hanım, kasap olan kocasıyla birlikte Metz'deki kasap dükkânlarını Fransız frankına satıp parasıyla kaçmış, Leipzig'de bolluk içinde yaşıyordu. O zamanlar bu yabancı parayla Almanya'da yığınla banknot almak mümkündü. On dokuz yaşındaydım. Kasap, bütün gün birahanede ya da sanayi odasında pinekleyip akşam eve geldiğinde, savaş kahramanlıkları anlatarak bizi eğlendirir, Fransızlara küfrederdi. O zamanlar, insanlar hakkında, sözcüklerin anlamları hakkında, insanların niyetlerinin alçaklığı hakkında bildiklerim Londra'daki hayvanat bahçesine ithal edilen bir Afrikalı aslan bakıcısının, Avrupa uygarlığının bileşenleri hakkında bildiği kadardı. Sürekli marazi, duygusal bir şaşkınlıkla yaşıyordum. Genellikle, insanların göründüğü gibi olduğuna inanırdım; davranışlarını ve sözlerini gerçek kabul ederdim. Metzli kasap ve eşi, özel bir tutkuyla yalan söylüyorlardı. Hoşlarına gitmiştim sanırım, ama yabancı olduğum için nefret de ediyorlardı benden, ruhum da bedenim de onlardan farklıydı; bana yalaka bir laubalilikle davranıyorlardı. Leipzig'in ara sokaklarından birindeki bu kiralık odada, giyim kuşamımla, anlaşılmaz bir dilde basılmış kitaplarımla, yapmacık fetişlerimle, kemikten haçım ve küçük zenci biblomla, tarihsel dönemlerde, ihtilallerde inatla yanımda taşıdığım sınırlardan geçirdiğim kaktüsümle ve para hakkında en ufak bir fikrim olmayışıyla onların gözünde masalsı bir kahramandım... Bu ilk Leipzig günlerinden kalma bir fotoğraf buldum. Gözlerimin altında halkalar, korkulacak kadar sıska,

şairlerinki gibi bir saç lülesi alnıma dökülmüş, iki elimin arasındaki kitabı kalbime bastırmışım. 1919 sonbaharında, Metzli kasabın eşinin hayatına böyle girmiştim.

Kadın, sinsi bir kararlılıkla gözüme girmeye azmetti. Yanlarında kalışımın üçüncü günü, bir akşam odama sessizce girerek baştan çıkardı beni. Hayrete düşmüştüm, böyle birine daha önce rastlamamıştım. Gün boyu şehirde yürür, saatlerce bir kafede kıpırdamadan oturur, ürkek ürkek yiyeceklerin içeceklerin tadına bakardım; bir adanın ortasında bir başına kalmış gibi yalnızdım. Bu yalnızlığı Metzli kasabın karısı bile dağıtamadı. Leipzig, bir pazaryeri, kürkten turunçgillere, felsefeden müziğe, en ilginç düşünce biçimlerine kadar her şeyin satıldığı, demir çubuklardan ve betondan yapılmış koca bir ambar gibi gelmişti bana. Kasabın eşi Alsas doğumluydu, kıvrak, çevik vücutlu, kısa boylu bir melezdi; akıllı, kocaman, kara gözlerini Fransız anneden almıştı; bu unutulmaz Fransız gözleri, Alman yüzüne aykırı bir canlılıkla, sanki misafirliğe gelmiş edasıyla ışıldıyordu. Her şeyimi bilmek istiyordu, evden gelen Macarca yazılmış mektuplarımı çalar, insanı etkileyen, bastırılamaz bir merak duygusuyla saatlerce harf harf okur, bütün gün giysilerimi fırçalar, kitaplarımı, anı nesnelerimi yerleştirirdi, sesinin çınlayışı ya da telaffuzunun asil kulaklarımı rahatsız edeceğinden korkar gibi her zaman fısıltıyla konuşurdu benimle. Coşkulu kur yapışını, şımarık bir delikanlının küçümseyici edasıyla kabul ettim. Muğlak ve önemsiz şeyler anlatırdım ona, güya yanlarında ait olduğum sınıfı gizleyerek yaşıyormuşum, Leipzig'in bu ara sokağında asıl ait olduğum sınıfı belli etmeden geçici olarak bulunuyormuşum, yurdumda tamamen farklı bir yaşam tarzına alışıkmışım, örneğin yemek odamızda şömine varmış, bir süre uşağımız da olmuş gibisine...

Bu kadının anısı, hafızamda çok canlı yaşıyor. Belki de bu tanımsız, muammalı yabancılık duygusuyla beni tanıştıran ilk "yabancı kadın", ilk sahici "yabancı" oluşundandır; duyguların coşması boşunadır, bedensel temas da boşuna zorlar, yabancı bir ruhun ve vücudun öpücük anah-

tarının, demir manivelanın bile kıramayacağı yedi mühürlü bir kapı vardır; bu son giz anadildir. Aşkın, cinsler arasındaki tüm gizleri çözen, her şeye kadir Esperanto gibi bir şey olduğuna inanmıyorum. Yabancı dilde aşk ne kadar tutkulu, coşkulu anlatılırsa anlatılsın kekemedir. İnsan âşık olduğu kişiyi anadilinde düşler. Bu yabancı kadın, Metzli kasabın karısı, kendimi tam olarak veremediğim için karmaşık bir beceriksizlik hissettiğim, öpüşmelere ya da hareketlere çevrilebilen ama asıl anlamı benim içimde ve anadilimde konuşan bütün kadınların içinde bir sır olarak kalan, söylenemeyecek bir şeylerin eksik olduğunu anladığım ilk karşı cinsti... Hem egzotik hem ilkel geliyordu bana; sabahları açık bir kahveyle tereyağlı *schrippen* ikram etmek için parmak uçlarına basarak odama geldiğinde, saçlarına çiçekten bir çelenk, beline hasırdan bekâret kemeri takmış olsaydı hiç şaşmazdım... Sonraki on yılda "yabancı kadınlar"dan oluşan dizide ilk tane oydu ve belki de tek gerçek, tasasız ve sorumsuz gençlik çağının, acılı ama o kadar da idil döneminde hayatıma karıştı. Kollarını beni kucaklamak için açmış kadınlar aklıma geldiğinde bu Metzli kasabın hanımının zayıf esmer kollarının, güçlü ama çekingen kavrayışının anısı öne çıkar. Yolculuk yapan zalim bir beyefendi edasıyla bana hizmet etmesine ve beni sevmesine izin vermiştim. Beraber geçirdiğimiz kısa süre boyunca başka bir şey istemedi zaten, ama iki ay sonra taşındığımda kocası ve o, bir tür Kızılderili öfkesiyle bana arkamdan saldırdılar. Bu öfke, yabancıya, başka türlü olana, ezeli sadakatsize yönelikti. Tuhaf biçimde bir elbise fırçasının bedelini talep ettiler benden; o ana dek hakkında hiçbir şey bilmediğim bir fırçanın...

Leipzig'deki ev sahiplerim için olduğu kadar genellikle, bu yüce ve farklı insan tiplerinin bakışına alışkın kent sakinlerinin gözünde de huzur kaçırıcı biriydim. Elbiselerim, Saksonların zevkine uygun düşmeyen saç biçimim, kuşku uyandıran yaşam tarzım dikkatleri üzerime topladı. Kentin küçük burjuva ruhu, varlığımdan ve tavırlarımdan yayılan bu hayalperest ve aykırı gençliği nefretle kar-

şılıyordu. Bulunduğum dar çevrede, üniversitede, birkaç kafede ve hararetli ve çekici bir kız, bir çeşit *Erdgeist* gibi kutlanan ve hayatta da oradaki *Schauspielhaus*'ta[1] oynadığı Lulu rolünü oynadığı sanılan Macar kökenli genç bir aktrisin "sanat çevresinde", her halimle yabancı olarak görüldüm. Çeşit çeşit giysi götürmüştüm yanımda, hepsinin kadife yakası vardı ve içine siyah gömlek giyerdim... Leipzigli anneler, kucaklarında bebekleriyle arkamdan bakakalırlardı. Babam, yurtdışına gittiğim zaman üç aylık harçlığımı peşinen vermiş, bu önemli meblağ daha ilk haftada tükenmişti. Nasıl oldu, nereye harcandı ben de anlamadım. Sanırım İngiliz sigaralarına, kitaplara ve kahvelere gitti... Sakson yemeklerinin harikalarına burun kıvırıyordum ve ilk haftalarda aslında üniversitenin yanındaki *Cafe Felsche*'de, kahve ve *Baumkuchen* adlı tatlı kuru pastayla yaşadım. Önümde üç acı ay vardı ve durumum daha da dramatik olsun diye kış aylarında açlık çekmeye başladım. Öncelikle iki düzine özel dikilmiş kadife yakalı giysimi sattım. Sonraki yıllarda şehirden şehire, otelden kiralık odalara taşınıp dururken hep eskiyince atıp yenisini yaptırarak, tek kat giysiyle yaşadım.

"Sefalet zamanlarımda", Protestan misyonerlerin aşevinde yiyip içmeye başladım. Çorba kâselerine eğilen bu asık suratlı kilise sakallılarını o zamana kadar görmemiştim. Leipzig'in kendisi, yüreği daralmış, elma şaraplı ve sulandırılmış biralı küçük burjuvalığının yanı sıra egzotiklikle doluydu. Fuar buraya yalnız malları değil insanları da yığmıştı. Protestan misyonerler benim için ürkütücü ve kuşku uyandıran, *tunke*'de pişen deniz balığını, haşlanmış patatesi ve titreyen *glibber*'i özellikle leziz bir şeymiş gibi iştahla götürüyorlardı... Neden katıksız Sakson yemeklerine burun kıvırdığımı anlamıyorlardı. Protestan misyonerleri savaştan sonra eski Alman kolonilerinden sürülmüşlerdi, her gün yemekten sonra, etrafta başka imansızın kalmadığı, herkesin dini bütün ol-

[1] (Alm.) Tiyatro

duğu Leipzig'de, tıpkı sanatçıların trendeyken de pratik yapmaları gibi görev bilinciyle, yol yordamı unutmaktan korkarmış gibi beni eğitiyorlardı. Yemek sonrasında Protestan aşevinin salonunda, sulandırılmış *Blümchenkaffee* ve ağır kokulu "ithal" puroların buhar karışımında otururduk. Aynanın üzerinde evi kutsayan veciz söz asılıydı: "*Wenn Du im Unglück willst verzagen, So denk an König Augusts Wort: Lerne leiden ohne zu klagen.*"[1] Misyonerler Kitabı Mukaddes'ten parçalar okur ve yabani biriymişim gibi soru yağmuruna tutarlardı beni. Birkaç hafta dinledim onları, sonra bıraktım. Almanya'ya o sıralar yayılan ucuz, teneke kutulara preslenmiş sığır eti ve yulaf özü çorbasıyla beslenmeyi yeğledim.

4

Leipzig'de ne mi yapıyordum? Ailem üniversiteye gittiğimi sanıyordu. Almanlara özgü mesleki titizlikle gazetecilik öğrenecektim. Aslında bakılırsa dalıp dalıp gidiyor, düş kuruyordum. Çok gençtim, yalnızca gençlerin düşleri vardır... Benim kuşağım "rekorlar peşinde" değildi. İçtenlikle peşine düştüğümüz şey düştü, olasılıkdışı, karşı konulamayan hayaller... Günün yarısını üniversitenin arkasındaki eski *Kaffee Merkur*'da Leipzig'in, bütün dünya gazetelerinin, yaklaşık beş yüz gazetenin geldiği bu ünlü kafesinde geçiriyor, her gün, derse hazırlanır gibi birçoğunu zevkle okuyor, dünyada olup bitenleri öğreniyordum. Tatlımsı afyonsu dumanı bana uzakları, egzotikliği çağrıştıran İngiliz sigaraları içiyor, düş kuruyor, pencereden dışarı kasvetli ve bir o kadar da yabancı Leipzig sokaklarına bakıyordum, çöl ortasında zeytin ağaçlı ve palmiyeli bir vaha gibi yabancı olan Leipzig sokaklarına. Son derece mütevazı ama son derece de seçiciydim; bir paket İngiliz sigarası düşlerime yeter de artardı fakat tiyatroda

[1] (Alm.) Umutsuzluğa kapıldığında / Kral Ágost'un sözlerini anımsa: "Şikâyet etmeden katlanmalısın sabırla."

bir oyuncu ya da repliklerden biri hoşuma gitmezse perdenin ortasında kalkıp gitmekten de geri kalmazdım. Sinemaya adımımı atmazdım. Saatlerce yağmurda yürüyebilir, kendi kendime oyunlar oynardım, Leipzig Garı'nda, "Avrupa'nın en büyük garında", bir banka oturup tanımadığım, kendilerinden hiçbir şey istemediğim yabancıları beklerdim. Daha sonraları, bir daha asla gençliğimin yurtdışında geçen o ilk yılında olduğu gibi serbest hissetmedim kendimi. Kimseden hiçbir şey istemiyordum, ne iyi ne kötü; her şeye şükrediyordum, bir gülümsemeye, bir sesin ahengine; o yıllarda tam anlamıyla saf ve iyi niyetliydim. O zamanlar şairliğim üzerimdeydi.

En çok şiir okumayı severdim, cebime kitabını koyduğum şairler, edebiyat çölünde iz bırakmadan kaybolup gittiler; Albert Ehrenstein'i anımsayan var mı bugün? Zaman ve uzaklıkta yitip gitmiş bir atanın sesi gibiydi sesi. *Tubutsch* adlı bir öykü kitabını anımsıyorum; haftalarca yanımda taşımıştım, öykülerin ne "özel bir anlamı" ne de "epik içeriği" vardı ama bu kaybolup giden Viyanalı yazarın her dizesinin gerisinde kor gibi ışıyan bir hayal, temiz ve huzursuz bir müzik vardı ve ben bu müzik için ona minnettardım. *Kaffee Merkur*'da bu kitapla ve iyi kötü bazı şiirlerini çevirmekle haftalar geçirdim. Franz Kafka Almanya'da pek tanınmazdı. Else Lasker-Schüler'in muhteşem suluboya resimleri bugün de düşlerde görülecek güzellikte bir Yunan manzarası gibi anılarımda yaşar. Çek Brezina'nın şiirlerini o zamanlar Almanca'ya çevirmişlerdi ve Insel Yayınevi, bu yeni, dünyaya o zamana kadar kapalı kalan edebiyatı yeni okurlara ulaştırmıştı. Kurt Heynecke adlı genç bir Alman şairi, uzun süreler büyük şair sanmıştım. O zamanlar bir anlığına belki de gerçekten öyleydi. August Stramm'ın fütürist Alman saçmalıklarını çok severdim. Werfel'in sesi o zaman da temizdi ve ilk romanı yeni yayımlanmıştı, Gottfried Benn, Theodor Daubler, Rene Schickele, Alfred Döblin yeni dergilerde yazıyordu. Almanca yayıncılık, tantanalı propaganda üretiminden sonra ürkekçe yeni yeni canlanıyordu.

Bu şairler arasından yalnızca bir ikisinin adı kaldı ve belki de yalnızca Werfel ve Kafka'nın yapıtları ileride de geçerliliğini koruyabildi. Özellikle Kafka beni çok etkilemişti. Değerlerin artık Avrupa edebiyatının gerçek ölçüleriyle ölçüldüğü çevrede, otuzlu yaşlarında ölen ve ardında bitmemiş parçalar bırakan Çek-Alman yazarı bugün klasik olarak kabul ediliyor. Kafka'yı ben, bir "uyurgezer"in doğru yolu bulması gibi buldum. Bir kitapçıda binlerce kitap arasından tutup, *Metamorfoz* adlı kitapçığını çekip okumaya başlamış ve hemen "İşte bu lazım bana!" demiştim, Kafka Alman değildi, Çek de değildi ama en büyük yazarlardan biriydi, yanlış anlaşılmaz, başka bir şeyle karıştırılamazdı. Genç bir yazarın kendi gelişimi için model alabileceği birini bulmuş olması muhteşemdir. Asla "taklit etmedim" Kafka'yı, ama bugün biliyorum ki bazı yazıları, sorunu ele alışı, yaklaşımı, içimdeki puslu yerleri berraklaştırdı. Kendi üzerindeki edebi "etkisinin" ne olduğuna dürüstçe karar vermek, insanın içinde edebi süreci hareketе geçiren bir yazar söz konusu olduğunda zordur. Yalnız yaşamın kendisi değil, edebiyat da gizli akrabalıklarla doludur. Yaşamım boyunca ancak birkaç kez başıma geldi, öyle insanlarla karşılaştım ki, tanışıklığımız (bu, karmaşık, acılı, çok eski zamanlarda kaçırılmış bir randevudan kalma bir tanışıklıktı) beni durdurup kendimi ifade etmeme zorladı. Bazen öyle insanlarla rastlaşırız ki, nadiren kadınlarla, genellikle erkeklerle (çünkü her alımlı kadın, sadakatsiz, unutulmaya yüz tutmuş, Havva'yı anımsattığı için biraz tanıdıktır aslında) bu insanlardan kaçılmaz; onlarla akrabayızdır, baş başa konuşacaklarımız vardır!.. İşte bu karşılaşmalar edebiyatta da olur. Tanıdık bir ruh karşı konulmaz biçimde çağırır ötekini, konuşmaya başlar. Kafka'nın dünyası, sesleri bana yabancıydı; buna rağmen bu yazardı, iyi biliyorum, yazılarıma asla yansımayan bir "etkiyle" içimdeki güçleri harekete geçiren. Birdenbire başka türlü görmeye, farklı sonuçlar çıkarmaya başladım fakat aynı zamanda bu gücün ve sorumluluğun bilincine varan biri olarak korku ve belirsizlik kapladı beni.

İnsan korkunca çığlık atar. Korkumdan yazmaya koyuldum. Leipzig'de o sonbahar bir cilt dolusu şiir yazdım, daha sonra taşrada bir yayınevi, bu şiirleri "İnsan Sesi" *(Emberi hang)* adıyla bastı. "İnsan", onurunu yitirmiş insancıllık, o zamanın yeni Alman edebiyatında, sirkteki foklar gibi bir gösteri olmuştu. *Menschheitsdammerung* adıyla antolojiler yayımlanırdı. Sonraları tümüyle silinip giden genç Alman yazar Leonhard Frank yeni kitabına "İnsan İyidir" adını vermişti. Bu tür başlıklar o zamanlar yayınevlerinin ve alıcıların yazarlara sempatiyle yaklaşmalarına yeterliydi.. Şairler, "insanlık" üzerine o zamana kadar başka hiçbir sanat dalında olmadığı kadar eğilmişlerdi. Her şey o kadar yavandı ki. Geçen beş yılda, daha önce hiç böylesine ağır biçimde aşağılanmamış olan insancıllık edebi bir metaya dönüşmüştü.

Kaffee Merkur'da tanıdığım Hollanda asıllı, büyüleyici, uzun bir adı olan, Adrian van den Brocken Junior adlı bir gençle *Endymion* adlı bir edebiyat dergisi çıkarmayı kararlaştırdık. Derginin tek bir sayısı yayımlandı, masrafları Adrian'ın babadan kalan nesi var nesi yok her şeyini, yaklaşık altı yüz markını silip süpürdü. Dergimize, neden karısının düşünde bıkıp usanmadan onu öpücüklere boğduğu ve tanrıların onu çok sayıda kız çocuğu vererek cezalandırdığı Zeus'un mutsuz oğlunun adını vermiştik, bilmiyorum. Herhalde Yunan adının ahenkli sesi hoşumuza gitmişti. Dergide yalnızca şiir yayımladık ve bu şiirlerin çoğunu Adrian yazdı. Egzotik görüngülere yatkın Leipzig'de bile dergimizin büyük bir okur kitlesi çekeceğinden kuşkuluyduk. Her şeye karşın bu dergi çıkarma işinden bana kalan, yabancı bir ülkede duyumsadığım yalnızlığın değişimi oldu; ondan sonra birçok yabancıyla, *Kaffee Merkur*'da, şiir sever genç insanlar topluluğunda oturur oldum. Hiçbiriyle yakından ilgim olmadı. Yalnız ve her şeye hayretle bakan genç bir şairdim. Dış görünüşte de, uyurgezer, sıska bir oğlandım, alnıma düşen kâküllerle eski gravürlerdeki hastalıklı, solgun şairleri andırıyordum.

5

Leipzig'de Sakson kentlerinin ve bir yudum buruk egzotikliğinin özel bir tadı vardı. Karl May'ın burada yaşamış olması bir tesadüf değildi. Buradan hiçbir yere kıpırdamamış, "Arnavutların Sırları" adlı yapıtını burada, yağmurdan sararmış yüzyıl sonu zevksizliğinin *art nouveau* stiliyle inşa edilen binalarından birinde yazmıştı. Leipzig'den daha maceralı bir hayatı Güney Amerika çöllerinde bile yaşayamazdım. Leipzig Fuarı zamanında *Kaffee Merkur*'dan çıkmazdım, Adrian'la birlikte pratik yaşamın alışveriş mantığını son derece hor görürdük. Bu şaire yaraşır, avare yaşam biçimi için kesinlikle para gerekiyordu.

Parayla özel bir ilişkim vardı, asla parasızlıktan korkmadım. Doğam gereği elim sıkıdır. Hep öyleydim, ihtiyatlı, temkinli. Asla ve asla hayatta açlıktan ölmek, gereken bir şeyi alamamak gibi durumların başıma gelebileceğini düşünüp de paniğe kapılmadım. Para hakkındaki bu acayip üstünlük duygumu neye borçluyum bugün de bilmiyorum. Hayat koşullarım, doğduğumdan itibaren pek de değişmemiştir. Para hesabı yapmadığım günler olmadı desem yalan ama parasızlıktan hiç uykum kaçmadı. Elime geçen parayı anında bazen gereksiz yere hemen harcardım ama bütün harcamalarımı not ederdim, verdiğim bahşişleri bile; umursamazlığımın bütün günahlarını listelerdim, muhasebe kayıtlarını titiz bir muhasebeci gibi tutardım. Leipzig'deki yaşamımın temel geliri olan azıcık parayı, babam iyi adı olan bir özel bankaya üç ayda bir havale ederdi. *Knauth, Nachod und Künhe* idi bankanın adı. Bütün dünyaya yayılmış bağlantıları olan bu eski özel Alman bankalarının, izbe ve köhne salonlarında, aşınmış çalışma masalarındaki memurlar, ülkemizdeki mermerden devasa banka saraylarındakinden bile daha büyük işler yaparlardı. Bu bankayla kısa bir süre sonra dostça bir ilişkim oldu. Banka kurallarının dışında da para verdiler bana, tabii ki babam sonradan parayı onlara öderdi.

Para verirlerdi çünkü gençtim, yurtdışında öğrenim

gören bir öğrenciydim, geleneğe uygun olarak paranın kendilerine geri döneceğini bilirlerdi; genç bir burjuva delikanlının, yurtdışında okuyorsa, aylık parasını hemen harcayacağı ve ayın onu civarında meteliğe kurşun atacağı malumdu. Alman burjuva ailelerinin yurtdışına giden çocuklarına böyle ödünç para verirlerdi; bu küçük iyilikler özel bankanın burjuva kuşaklarla ilişkilerini geliştirir ve gençler yetişkin olurlar, babaları oğullarının *burscheschaft* zamanlarına ait harcamalarını öderdi; gençler avukat, doktor, tüccar, fabrikatör olduklarında ticari ilişkilerini, minnet duygusuyla, müsrif öğrencilik yıllarında dertlerine deva olan bu bankayla sürdürürlerdi... Bu böyle oluyordu bir zamanlar. Leipzig'deki özel banka, bir nevi patriarkal ve dostça bir tavırla yurtdışındaki burjuva çocuklarının *Monatwechsel*'lerinin[1] hesap işlerini görürdü. Daha sonra Alman taşra kentlerinden, bu Leipzig para kurumuna, *Liebe Bank*[2] hitaplı telgraf göndermem şaka değildi. Ve bu "sevgili banka", her zaman rica ettiğim yüz, iki yüz markı gönderdi, bazen gönderiye hafiften azarlayan bir yazı da ekleyerek.

Diğer Leipzig para kaynağım büyük Brockhaus şirketiydi. O zamanlar yurtdışına para havale etmek sorunlu olabiliyordu ve Brockhaus'la on yıldır birlikte çalışan Kassa'daki bir kitapçı, şirket müdürüne mektup yazmış, Leipzig'de yaşadığımı, gerektiğinde makul meblağlarla bana yardımcı olmasını rica etmiş, ödemenin sonra yapılacağını belirtmişti. Bu köklü Alman şirketler, yabancı partnerlerinin güvenilir, nitelikli dostlar adına zaman zaman kendilerine başvurmalarını doğal karşılardı. Bunda yadırganacak bir şey yoktu. Sınıf demek, aile demekti, üstelik ulusların bile üzerinde bir aile. Yaşlı Brockhaus beni içtenlikle kabul eder, parayı öder, evine davet eder, benimle uzun uzun Tisza hakkında konuşur, birkaç değerli kitap hediye ederdi. Devasa bir firmaydı bu, matbaa ve kitabevi bir aradaydı; *Ansiklopedi Brockhaus* zamanla

[1] (Alm.) Aylık harçlık
[2] (Alm.) Sevgili banka

dev bir girişime dönüştü ve dünyaya yayıldı; yaşlı adam Essen'deki Baedeker gibi büyük firmalarla çalışıyordu. Yaşlı Brockhaus büyük bir kibarlıkla ilgilenirdi benimle. Ona üniversitede ne okuduğumu, *Institut für Zeitungskunde* derslerinde neler anlatıldığını, tiyatroda neler izlediğimi, ne tür kitaplar okuduğumu, yeni Alman edebiyatından neleri sevdiğimi anlatırdım. Akıllı ve güçlü bir insandı. Bismarck gibi, Demir Başbakan kuşağından gelen, büyük, onurlu Almanya'nın "köklü kuşağından"; geniş omuzlu, inançlı, enerjik, temiz bakışlı bir ihtiyar... Sohbetimiz bazen saatlerce sürerdi. İçten ve sevecendi Macarlara karşı. Böyle Almanlar vardı bir zamanlar, Bismarck zamanında, Birinci Reich'ı, güçlü ve bütün dünyanın saydığı Almanya'yı onlar yaratmıştı... Beni Brockhaus firmasına asistan olarak alması için çok rica etmem gerekmezdi sanırım, ama kimin aklından iş aramak geçerdi ki o zamanlar! Kendimi ve dünyayı merak ediyordum ben. "Ayrıntılar" umurumda değildi.

Ama ne yaşlı Brockhaus ne de sevgili bankanın iyi niyeti, arada bir paramın umutsuzca tükenmesine, Leipzig sokaklarında parasızlığın ıssızlığında Karl May'ın çölde yolunu kaybedip susuzluktan ölen kahramanlarından biri gibi dolaşmama engel olamadı. O zamanlar daha yaşamımın pusulasının nasıl da şaştığını ve kafenin "uzun vadede" benim için en mükemmel ve ulaşabileceğim eğlencelerin masraflarını fazlasıyla aştığını bilmiyordum. Bütün param kafeye gidiyormuş meğer; evi ısıtamıyordum çünkü ısınmak için gereken parayı, kafede "ısınmaya" harcıyordum. Protestan aşevinde ya kâğıttan ya da konserve kavanozlarından besleniyordum çünkü kafe harcamam yüzünden düzgün beslenmeye verecek param kalmıyordu. Bahşişe, vestiyere, gazete satıcısına, tuvaletçi hanıma bu kafe yaşantısında neredeyse çok çocuklu bir Alman ailesinin bir aylık besin gideri kadar para harcıyordum. Elime geçen her gazete ve dergiyi alıp ceplerime tıkmak bir saplantı olmuştu. Tek kelimesini anlamadığım yabancı dildeki yayınları bile alıyordum, örneğin İsveç ya

da Hollanda nüshalarını da, *Endymion* gibi, yayınevinin bile okunacağına dair umut taşımadığı edebiyat dergilerini de. Paltomun cepleri, sürekli tuhaf ve geçici matbuatla şişerdi. Bu sayfaların üzerine eğilip kafede sabahlardım. Sanki bir şeye hazırlanıyordum. Dünyanın anlaşılmazlığı, karmaşasına takılıydı kafam; hiç kimse, hiçbir konuda oyunun kurallarına uymuyordu... Bunu öğütler gibiydi gazeteler. Ama param giderek eksildi. Sevgili Banka'ya ve Brockhaus Amca'ya nihayet ancak belirli durumlarda başvurmak mümkündü. Bir gün, *Kaffee Merkur*'da kendime bir "iş" bulmaya karar verdim.

6

O sonbaharda, Leipzig'de, *Drache* adlı haftalık dergiyi çıkarmaya başlayan Sakson mizah yazarının adı Hanns Reimann'dı. Bu *Drache*, Sakson yaşamının yerel yolsuzluklarını, her türlü olumsuzluğunu, taşralılığını, küçük burjuva yaşantısını yerden yere vuruyordu; çünkü her şeyin, istasyondan fuar sarayına, salhaneden *Völkerschachtdenkmal*'e her şeyin "en büyük" olduğu milyonluk kent Leipzig'e yine de bir Alman *residenz* merkezinin astmatik, havasız küçük kentliliği damgasını vuruyordu. *Drache,* Saksonların ne yediğini, mizah anlayışlarını, lehçelerinde duygusallıkların ve trajedilerin nasıl ifade edildiğini, Saksonlarda bu kadar sancılı ve özgün olarak "Sakson olan" ne varsa yazıyordu. Bu derginin dikkati çekmesi ve Saksonların bu acımasız tahlillerden pek hoşlanmamaları anlaşılır bir şeydi. Aslında Reimann'ın kendisi de Sakson'du ve Saksonyalıları iyi tanıyordu. Gazete, yerel rezaletlerle ilgilenmiyordu, olaylara yaklaşımı kesinlikle eleştirel ve dürüst kalmıştı. Bir gün, bir yabancının Leipzig'de ne hissettiğini kısaca kaleme aldım ve yazıyı bir zarfa koyup Reimann'a gönderdim. Bu ilk Almanca çalışmamdı. Ancak bir cahile özgü olabilecek cesaretle, yabancı dilde yazmıştım; düşündükçe dehşete düşüyo-

rum, nasıl bilinçsiz ve yüzsüz bir cüret beni düşüncelerimi anlayıp konuştuğum ama yazmaya asla kalkışmadığım bu tehlikeli yabancı dilde ifade etmeye yöneltmişti? Bana sorulacak olsa, bugün de bazı Alman adlarının çoğul yalın halde, neden "n" ile bittiğini bilmem, o zaman da bilmiyordum, ama bir uyurgezer güveniyle fiillerin çekimini yapmış *als*'ı *wie* ile değiştirmiş, kelimeleri düş kuruyormuşçasına seçmiştim... kendimden emin Almanca yazmıştım sanki başka bir dilde yazmak akla gelmezmiş gibi. Herhalde hata da yapmıştım ama metin, daha sonradan öğrendiğim kadarıyla Almanca'ydı; ama kekeleyen bir Almanca, anadili Almanca olan fakat kelime hazinesi dar birinin ya da bir çocuğun Almancası! Reimann makaleyi okumuş, Almanca yazıldığını hissetmiş ve yayımlamıştı. Okuduğumda kalbim güm güm çarpmıştı. Almanca bildiğimi düşünmüş, derin sulara dalmış biri gibi hissetmiştim kendimi. Yaşamımda ve planlarımda yeni olasılıklar duyumsamıştım. Nerede, ne zaman öğrenmiştim Almanca'yı? Okulda mı? Hiç sanmam! Büyükannemlerin evinde zaman zaman konuştuğum bölgemize mahsus *zipser* Almancası aklımda bu kadar kalmış olamazdı. Almanca'yı gayet akıcı konuşurdum, peki yazmayı nereden öğrenmiştim? Belki de bu dil Sakson köylü atalarımdan miras kalmıştı bana, bir anı, puslu bir kalıntı olarak ve şimdi Saksonların arasında ansızın kucağıma düşüvermişti. Kendisini tutan uzun ip çözülüp serbest kalan biri nasıl serbest yüzücü oldum sanırsa ben de ansızın utanmaz bir güven duygusuyla Alman denizinde kulaç atmaya başlamıştım. Bu, o zaman paha biçilmez bir hediye gibiydi benim için; yabancı dilin bir koltuk değneği ve bir yardımcı olduğunu, ne kadar gayret etse de bir yazara yetmeyeceğini henüz bilmiyordum. Yazar ancak anadilinin atmosferinde yazıp yaşayabilir ve benim anadilim Macarca'ydı. Bu yüzden de onyıllar sonra dehşete düşerek apar topar eve dönmüştüm, oysa artık kabul edilebilecek bir Almanca'yla yazabiliyordum, Fransızca'yı da sökmüştüm ama yine de yabancı dil akustiğinde birden öylesine dilsizlik paniğine kapıldım ki dehşet içinde eve, anadilime kaçtım.

Leipzig'de başlarda Almanca bilgimle gurur duyuyordum. Kel kafalı, şişman Sakson mizah yazarı Reimann beni teşvik ediyor, bir tür Budapeşteli becerisi sergilememi bekliyordu. Macarlar iyi asker ve iyi gazeteci olmakla ünlenmişlerdi. Almanlar bizim, bu iki meslekte başarılı olduğumuz inancındaydılar; ama benim tarzım Budapeşte'lilerden farklı olarak tam bir taşralıydı. Gazetecilikten biraz utanıyordum; aslında yalnızca şiir yazmayı tercih ederdim. Reimann ile her gün kafede buluşuyorduk; iyi yürekli, hüzünlü, Saksonları önyargılı bir şekilde eleştiren güçlü bir hicivciydi. Sert bir tavırla "Yine mi şiir yazıyorsunuz?" diye sorardı. Genç yeteneklere göz kulak olmak gerektiğini, yoksa kendilerini hemen gizemli gençlik günahına, şiire verdiklerini düşünürdü. Benden makaleler ister ve arada bir elli mark öderdi. *Drache*'deki makalelerimde Leipzig'deki kiralık odamı, Saksonlar arasında restoranda geçen bir akşamımı, üniversitede bir Sakson felsefeciyle konuşmamı yazdım; bana, "Leipzig Müzesinde Max Klinger'in Beethoven Heykelinin Önünde Düşünceler" isimli ironik bir okul ödevi de yazdırmıştı (Leipzigli eleştirmenlere göre Klinger "Yunan Güzellik İdeali"ni mermere işlemişti, oysa heykelleri bende birinin Sakson lehçesiyle kadim Yunanca konuştuğu duygusunu uyandırmıştı). Reimann'ın desteği beni heyecanlandırıyordu; önyargısızca ve zevkle çalışıyordum. Reimann'ın herkesi, onu finanse edenleri, çizerleri ve reklam veren firmaları bile haşladığı gazetesi *Drache*'nin her sayısında benden de bir şeyler yayımlanıyordu artık, ancak tek şartı yazılarımın *Leipigzer Neueste Nachricten*'in asla basmayacağı şeyler olmasıydı. Bu gazetecik Leipzig'in resmî entelektüel çevrelerinde büyük telaş uyandırdı. Saksonlar, akşamları restoranda yüksek sesle söverler, ama okurlardı. Dünyayı içimden geldiği gibi görmeme fırsat tanıyan, görüş açımda kusur aramayan ilk editörüm Reimann oldu.

Üniversiteye yazıldım, edebiyat fakültesi ilk yarıyılımı onayladı. *Institut für Zeitungskunde* bu bölümün

birimlerinden biriydi. Enstitüyü de Blücher Geheimrat isimli "gizli bir müsteşar" yönetiyordu, Alman üniversitelerinde İmparator Wilhelm döneminden sayısız gizli müsteşar kalmıştı, gençliğinde, kurucu Leopold Sonnemann zamanında *Frankfurter Zeitung*'un muhabiriymiş. Leipzig Üniversitesi'nde gazetecilik okumak isteyen öğrencilerle Johannes Kleinpaul adlı filolog ilgilenirdi. Enstitüde dev bir kütüphane, eski ve en eski Alman gazetelerinin binlercesini ihtiva eden değer biçilmez bir bibliyografya vardı, seminerler yapılıyordu, ama enstitünün "çalışma planını" asla kavrayamadım. Gizli müsteşar akşamları, Alman gazetelerinin doğuşunu anlatır ve *Kreuzzeitung*'un yaygın bir gazete olduğu ve rakiplerini geride bıraktığı günlerden, gençlik anılarından dem vururdu... Kuşkusuz anlattıklarının kültür tarihi açısından önemi vardı ama yaşayan gazetecilikle ilişkisi yoktu, olamazdı da.

Duyduğum kadarıyla Amerika'da benzer enstitüler, girişimci ruh taşıyan, yetenekli ve azimli gazeteci adaylarına pratik olanaklar sunuyordu; Leipzig'deki enstitüde ise bu tür girişimler sert biçimde yasaklanmıştı. Bir gün Reimann'ın gazetesinde makaleler yazdığım Geheimrat'ın kulağına gitti, beni çağırttı ve diplomamı alana kadar gazetelerde çalışmamı yasakladı... Daha fazla dayanamayacağımı anlayana değin bir süre sabırla seminerlere devam ettim. Dönem sonunda filolog Kleinpaul beni kenara çekip enstitüden ayrılmamı önerdi. Bu dostça ayrılığın dolaysız nedeni, Geheimrat'ın isteği üzerine, *Pressburger Zeitung*'un pragmatik tarihi hakkında hazırladığım bir inceleme yazısı oldu. Bu yazıyı Geheimrat saçmalık olarak niteledi, herhalde öyleydi de. Benden ne istediklerini anlamamıştım, neden zamanımı *Kreuzzeitung*'un eski sayıları arasında geçirecektim ki? İlk dönemimi onaylayıp beni, kendisinden umut kesilmiş kalın kafalı bir öğrenciymişim gibi attılar; ben de edebiyat fakültesine kaydımı yaptırıp yarım yıl boyunca "diyalektik tarih anlayışı"nı, Goetz'ü ve Freyer'i dinledim.

Ne kadar mazur göstermeye, görmezden gelmeye ça-

lışsam da Leipzig Üniversitesi'ndeki gazetecilik öğreniminden çakmıştım; bu yola baş koymuşsam o zaman mutlaka "bir şey bitirmemi" isteyen babama karşı bu başarısızlıktan dolayı utanç duyuyordum. Ailem hukukçu olarak kalmamı istiyordu, sonrasında avukat olur, babamın bürosunu devralırdım. Babam ucuz röportajlar peşinde kaybolup gitmemi istenmiyordu ama tabii ki, o da gazetelerde adımı görünce gururlanıyordu fakat okulu bitirmemde ısrar etti. Her dönem sonunda Kassa'ya karnemi göndermem gerekiyordu ve yıllar geçtikçe "kadim" bir öğrenci oldum, memlekettekilerden sonra Leipzig, Frankfurt ve Berlin üniversitelerinde on dönem bitirdim. Doktoraya devam etmeye kalkışmadım, buna ihtiyacım da yoktu; iki yüz mark ile tez satın almayı ve genel bir konuda, örneğin Rus edebiyatı alanında bir buçuk saat boyunca özgürce nutuk atmayı gereksiz buluyordum. Edebiyat fakültesinde doktorayı yeterli yarıyılı ve sunumu tamamlayan her üniversiteli alırdı. Tamamladığım sömesterler cebimde, üniversiteden üniversiteye gidiyor ve gitgide "akademik kariyerin" mesleğim için faydalı olacağına ilişkin inancım azalıyordu. Arada bir ilgimi çeken hocalar çıkınca, arada bir okutmanlar yardım edip yol göstererek sonsuz materyalin yeni bir derinliğine ışık tutulunca, söz dinleyip konuşmacının "seyri" beni boğana kadar haftalar boyunca seminerleri izlerdim. Nihayet farkına vardım ki bana gerekeni büyük ölçüde kendim sağlamalı, büyük kısmını ben bulmalıydım.

Gazetecilik beni çekiyordu ama sanırım hiçbir yazı işlerinde benden yararlanamazlardı. Gazetecilik, benim düşünceme göre, insanın dünyayı dolaşması, yaşam gibi, günlük haberler gibi anlamsız, uçucu, gevşek bir şeyi bir kenara kaydetmesi demekti. Bu görev çekici gelmişti bana ve heyecanlandırmıştı. Bütün dünyanın birlikte ve aynı anda, sürekli "aktüel" ve "sansasyonel" olduğunu duyumsuyordum. Daha önce bilmediğim yabancı bir odaya girmek, en azından ölüye, akrabalarına gitmek ya da katille konuşmak kadar korkutucuydu. Gazetecilik benim için ta baştan iti-

baren, içinde yaşadığım zamanla eşanlamlı olmuştu, bana göre kişiye bağlı, kaçırılamayacak bir hadiseydi, her şey aynı derecede önemli ve ilginçti, her şey birlikte ve aynı zamanda "duyurulmaya değerdi". Öyle bir huzursuzluk sardı ki beni, dünyada olup biten her şeyi sanki benim, yalnızca benim kaydetmem gerekiyordu; bakanların düşüncelerini, gizli faillerin saklandığı yerleri, hatta komşu kiralık dairedeki insanın yalnız olduğunda ne düşündüğünü bile... Tüm bunlar benim için son derece "acil"di; geceleri bazen sıçrayarak uykumdan kalkar haber kaçırmanın tedirginliğini duyan huzursuz bir muhabir gibi kendimi sokakta bulurdum. Evet, gazetecilik sinir sistemimin bünyevi baskısıydı, vazgeçilemeyen bir ödev... "Hammaddeyi" tanımam gerekiyordu, verileri, insanı insana bağlayan o gizli maddeyi, olayların arasındaki ilişkiyi. Sürekli haber peşinde koşuyordum. Acelem vardı. Yirmi yaşındaydım, "sansasyonel bir röportaj" peşindeydim, "hayatın sırrı"nı kovalıyordum. Sanırım gizliden gizleye düşlediğim şey, gazetelerin tefrika halinde yayımlayacakları bir tür "sansasyonel röportaj"dı; özel bir konu da değil, sadece yaşam... On beş yıl boyunca binlerce makalede bu röportajı yazmaya çalıştım. Bugün de başka türlüsünü yazmıyorum, başka türlü bir şey yazmayı aklımdan bile geçirmiyorum.

Ancak o zamanlar yaşamın yazar için kuşkulu bir konu olduğunu bilemezdim, ancak usulünce, hazırlıklı olunduğunda ondan bir şey çıkarmak mümkün olabilirdi. Sonraları bunu öğrendiğimde, sanki işimle ve yaşamımla birlikte bir infilakın merkezine düşmüş gibi, uzun süre için felç oldum ve sağırlaştım. Oysa önceleri ufukta engel görmemiştim. Dünya bütün belirtilere göre birbirinden ilginç "konu"larla doluydu ve gerçekten tek yapmam gereken yazmaktı, vakit bulup yazmak. Fildişi kuleler kuramının o zaman da taraftarı değildim şimdi de değilim. Ama sanırım fildişi kulelerde de yazılabilir... Yazarı hiçbir şey incitemez, ne fildişi kuleler ne de gazetecilik... Kuşkuyla dolmuş, yaşamdan kaçan ve sızlanan estetikçilere güvenmiyorum; ama bir Çigan orkestra şefi gibi, "yüreğinin se-

sini" dinleyerek yaşamı titizlikle betimleyen "natüralist yazara" da antipati duyuyorum... Yazar işte bu iki uç arasında yaşayan ve acılar içinde yaratandır.

Almanya'da yolculuklara çıkmaya ve kendimi sürekli yolda olan, sırlarını ve içyüzünü çözmenin asla mümkün olmadığı bazı gizli işlerin izini süren "gezici muhabir" gibi hissetmeye başladım. Kadife yakalı giysilerimle yolculuk yapıyordum. Karda kışta incecik bir paltoyla, mümkün olduğunca şapkasız, yalnızca Kitabı Mukaddes'i, kaktüsü, kemikten haçı ve küçük zenci bibloyu her yere şaşmadan yanımda götürürdüm. Bundan daha hafif bir bagajla yolculuk yapan muhabir olamazdı ama "görevim" de o kadar rahat ve sıradandı. Her şey ilgimi çekiyordu; aynı zamanda her şey bir düş gibi birbirine geçiyordu. Gençliğin bunalımlı sisinde yaşamın yazlık ve kışlık manzaralarını görüyordum, her insan "ilginç"ti, bir Thüringia istasyonunda trenden indim, istasyon şefinin yanında geceledim ve "Thüringia'da yabancıların arasındayım, her şey ne kadar büyüleyici ve güzel" konulu bir şiir yazdım. Önceki kuşakların "Nil admirari" bakışı yoktu bende. Bir Prusya patates tarlasına da sevinebiliyordum; her şey çekiyordu beni, daimi bir "kişilik" vecdinde yaşadım. Ölüm tehlikesinden kurtulmuş ve şu anda neye sevineceğini şaşırmış biri gibiydim; bence her şey acil ve önemliydi... Kurtulduğum ölüm tehlikesi savaş'tı; beni savaşın son yılının baharında askere almışlardı, cephe durumu artık malumdu; savaşı kaybetmiştik; benim yaşıtlarım amaçsızca ve anlamsızca Iszon'daki mezbahaya gönderildi. Bu son yıl 16 kişi öldü sınıf arkadaşlarımdan. Peki ben savaş hakkında ne biliyordum? Bu dehşetten ve sıradan ölümden kaçıyordum. Her şeye, nesnelere, çevreye, insanlara "görgü tanığıymışım" gibi bakıyordum; ilk kez ve belki de son kez görüyordum onları ve bu gördüklerimi gelecek zamanlara aktarmalıydım. Bunu sözcüklerle anlatmak kabil değil. Bir "kültür" yok oluyordu ya da başka bir ifadeyle köprüler, ark lambaları, tablolar, para sistemleri ve şiir dizeleri gözlerimin önünde paramparça oluyordu; hayır, "yok ol-

muyordu" katiyen, yalnızca başka bir şeye dönüşüyordu ama ürkütücü bir tempoyla; sanki yerküre üzerinde alıştığımız ve bugüne kadar yaşadığımız atmosfer basıncı değişmiş gibiydi. Aşırı yükseğe çıkan pilotun ağzından, kulağından, burnundan kan boşalması gibi; paniğe kapılarak olaylarda özel bir hemofili gözlemleyip durdum. Biliyorum, korkuyordum. Anlatılamayacak kadar önemli ve değerli bir şey etrafımda yok olmak üzereydi. Yavru bir hayvanın depremden önceki tedirginliği vardı üzerimde. O zaman henüz Spengler'i okumamıştım, "teoriler" koleksiyonculuğu da yapmamıştım. Önemli ve acil bir işim vardı, bu ürkütücü, tanımsız değişimin eşiğinde, "özgün haliyle" bir şeyler daha görmek istedim ve yola koyuldum.

7

Ruhr bölgesinden geçiyordum, fabrikaların cam çatılarından sızan yapay yeşil ışık kasvetli ortamın gecesine vuruyordu; garlarda, süngülü Senegalli zenciler nöbet tutuyordu. Huzursuzdum. Bu kadar basit miydi her şey? "Başarı", "zafer" yalnızca güç ve iktidar meselesinden mi ibaretti? Essen Garı'nda ölü trenler yağmur altında ıslanıyordu, garın dolambaçlı demiryolu makaslarını Fransızlar çalıştıramamıştı. Kömür taşıyan trenler soğuktan donmuştu. Süngülü Senegalli zenciler ordusu, sabotaj yapan Alman demiryolcularıyla baş edemedi. Essen garının demiryolu makaslarından ancak orada yetişmiş biri anlardı. Bir "demiryolu makasının" bile "iktidar"dan güçlü olabileceğini görmek beni teselli etmişti. Dortmund'da iki gece, kayıplara karışan dayım Ernő'de kaldım. Tavan arasında yaşıyor, gece kahvelerde çalıyordu. Bütün gün uyuduk, sonra sert bir *pálinka* içtik ve Westfalia sucuğundan yedik; Ernő integral hesaplarıyla beni eğlendirdi ve gece kötü bir meyhanede şerefime Bach çaldı. Sarhoş müşteriler kendilerinden geçerek dinlediler; meyhanenin Alman müşterileri gözleri yaşaracak kadar duygulanıp gece yarısından sonra kucak-

larına oturan Alman konsomatris kızlarını okşamayı da ihmal etmeden Bach önünde sanki hazırola geçtiler.

Her sınıftan ve rütbeden Alman'ın "sanata" ve basılmış tek bir harfe bile özen gösterip nerede olurlarsa olsunlar hemen "hazır ola" geçtikleri bu vecit hali, bu zorunlu bilgiçlik taslamaları nasıl da sıkıcı ve iç bulandırıcıdır... Her Alman ne kadar snoplukla, aşağılık kompleksinden kaynaklanan korkularla, öğretmenlik ukalalığı ve "Ruh"a tapma duygusuyla doluysa bir o kadar da otokontrol ve "disiplin" aşkıyla yanar... Çok daha sonra, İngilizler arasındayken, gönüllü olarak üstlenilen disiplinin izafi bir özgürlük anlamına geldiğini öğrenmiştim. Tüm bunlar, bu kadar genç bir ruhu en azından, kuşkuyla doldurduğu ölçüde etkilemez miydi? Ernő, meyhanede, gözlerinde yaşlarla, gece yarısından sonra analarından yakınmaya başlayan kötü kızlar gibi rahatsız edici bir duygusallıkla kendilerinden geçerek dinleyen sarhoş Westfalia tacirlerine Bach çalmıştı. Fakat ben her şeye rağmen o gece yarısından sonra lokalde Almanların en gizli kişisel özellikleri konusunda bir şey öğrendiğimi hissettim; düzen aşkı, disiplin onları ne denli Alman yapıyorsa öğrendiğim bu yeni özelliklerinden ötürü de o kadar Alman'dılar... Almanları anlamaya başladığımı düşündüm. Gerçi bu duygusal ve öğretici geceyi izleyen sabah iki Dortmund dedektifi, Ernő'nün evine gelerek beni aldı ve kodese attı. Hayatımda ilk kez hapishane görüyordum. Öğleye kadar sorguladılar, sonra salıverdiler. Onlar için şüpheli bir insandım, o kadar; çünkü gençtim, yabancıydım, uzun saçlıydım ve paltomun kadife yakası vardı; o zamanlar, Münih'teki kızıl terörden ve Berlin *Spartacus* günlerinden birkaç ay sonra, her yabancı komünist yaftası yiyordu.

Beni öğleyin saldılar, bir memur özür bile diledi, kötü zamanlar yaşandığından, hiçbir şeyden emin olunamadığından dem vurdu ama kâğıtlarımdan üniversiteli ve "burjuva" olduğumu anlamışlarmış... Dortmund karakolunda geçen bu birkaç saat, Almanlar hakkında yeni bir ders oldu bana. Yüksek perdeden başladıkları sorgula-

ma, birkaç kesin yanıttan sonra hafif, mahcup ve suçluluk duygusu içeren minör tonda sonra erdi... Polis sorgulamalarının uluslararası teknikleri hakkında fazla bir bilgim yoktu, sanırım bir keresinde çay ikram edip kulüp koltuğuna oturttukları *Scotland Yard* istisnası dışında, başka her yerde bir sorgu polisinin sorularına bu ses tonuyla yanıt verseydim, dayak yerdim. Memur saldırgan bir sesle başladı ama ilk itirazda mahcup bir edayla gülümsedi, boğazını temizleyip kibar davranmaya başladı. Gerisi sadece oyun ve formaliteydi. İşte o zaman Alman tavrının ardında rahatsızlık ve çekingenlik olduğunu anladım.

"İlk kez o zaman fark etmiştim..." bu kitabın her satırına bu ifadeyle başlasam yerinde olacak aslında. Her gün "ilk kez o zaman fark ettiğim" şeylerle dolup taşıyordu, dünya, yıldızlar, garsonlar, kadınlar, tutku ve edebiyat... Bir gencin düzenli bir meşguliyet içinde didinip durduğu, kendisinden başka kimsenin yerine getiremeyeceği kişisel bir misyonu olduğunu düşündüğü yaşam çağındaydım. İnsanı ezen bir durumdur bu, sürekli bir kuşku hali: Ya dünya sandığın gibi değilse? Hayranlık uyandırıcı bir işin de var, dünyanın sırrını çözmen gerekiyor üstelik...

Essen'e gittim, özel bir işim olmadığı halde Stuttgart'a da; ne müze gezdim ne kamu binalarının mimarisi dikkatimi çekti. Sokaktaki banklarda ya da kahvelerde oturdum, sürekli bir şeyler bekleyerek, heyecan içinde, bir tür bilgiçlik edasıyla; kısa süre sonra bir şey olacağından ve bunun benim için yaşamsal önem taşıyacağından emin olarak. Genellikle bir şey olmadı, ama param tükendi. Uzun geceler boyunca Hamburg'a ya da Königsberg'e yolculuk yaptım, gözle görünür bir işim de yoktu ve turist de değildim; o kadar "turist"e benzer yanım yoktu ki, ara sıra otelcilerin ve polislerin bile gözüne çarptım. Bu kentlerden, heyecan verici yola koyulmalardan ve amaçsız varışlardan aklımda yalnızca insan yüzleri kalmış artık. Darmstadt'ta saçlarımı kestirdiğim bir berber benimle politik tartışmaya girmiş ve beni evine götürüp ailesine takdim etmişti. Üç gün yanlarında kaldım, ebeveynlerin de çocukların da

aklından zoru olduğunu fark edene değin. Peki, ben "normal" miydim? Hediye olarak ansızın dev bir oyun odası alan bir çocuk gibi davranıyordum. Bu oyun odasının her köşesinde, seçme ve heyecan verici oyuncak yığılıydı. Bazen oyun sırasında, (Yolculuk, üniversite, insanlarla temas, benim için bunların hepsinde oyunvari bir şey vardı!) acayip, hatta sancılı bir sorumluluk hissi kaplıyordu beni. Sanki yaşamsal önemi olan bir ödevi kasıtlı olarak savsaklıyormuşum gibi büyük tedirginlik içinde yaşıyordum. Sanki çok işim vardı da nereden başlayacağımı bilmiyordum. İnsanın hiçbir işi olmadığını öğrenmesi çok vakit alıyor ve işte o zaman bir yerinden tutuyor işi.

Münih'te durup soluklandım. Tam da devrimin sonrasındaydı, caddelerden barikatlar temizleniyordu. Nerede olursa olsun, bu Alman göçü sırasında taşra kentlerindeki sokak köşelerinden birinde devrimciler ateş açmaya başlar, polisler koşar adım gelir ve sokakta ateşli çatışma olurdu. Kurşunlardan korunmak için bir kapının arkasında durmak gerekirdi. Ateş eğrisi doruk noktasından inmiş, nekahet dönemi başlamıştı, ama zaman zaman titreme nöbetleri yeniden başlıyordu. İnsanlar kıyımdan eve dönmüş, silahlarını saklamışlardı, fakat işleri güçleri de olmayınca "siyaset" bahanesiyle arada bir bunları kullanıyorlardı. Münih'te her hafta küçüklü büyüklü sokak çatışmaları yaşanırdı. Kızılları o zamana kadar püskürtmüş, öldürmüş, vurmuş, hapse tıkmışlardı ama sonuçta "kızıllar" yalnızca sayıları belli, kayıtlı bir parti değildi, kızıllar baştan beri bu toplum içinde yaşamışlardı, diğer toplumlarda olduğu gibi, tarihi anlarda anilinle boyalı su damlasındaki bakteriler gibi görünürlerdi. Örgütlerini dağıttılar; aralarında Gustav Landauer gibi son derece temiz ruhlu, iyi niyetli bir insan olan yöneticilerini öldürdüler, fakat "kızıllar" bununla yok olmadı, sadece renksizleşerek o zamanlar beyaz öfkeyle dolup taşan topluma karıştılar, bakteriler tehlikeli üretimde masumlaştı ama bünye bazen orada burada suç eğilimleri gösteriyordu. Makineli tüfekler konuşmaya başlayınca bir kapının aralığına girip durup dinmesini beklerdim. Kam-

yonlar gelir, yaralıları götürür ve nihayet sokaktan geçip karşıdaki kahveye gitmek mümkün olurdu... Çok da şaşırmıyordum olanlara. Gençliğimdeki gezintilerin zaman zaman makineli tüfek ateşiyle kesilmesini doğal karşılıyordum. İnsanların yaptığı her şey doğaldı. Küçük evren, varlığın vecdi, beni tamamen meşgul ediyordu, var olma mucizesini kutladığım hayranlık, ayrıntılara özel olarak şaşırmamı ya da olup biteni kuşkuyla karşılamamı engelliyordu. Münih'te belki başka yerlerde olduğumdan daha yabancı kaldım. Kent bol biralı iyi niyetliliğiyle, daimi güleçliğiyle, tatsız, zorba sanat taklitçiliğiyle çökertti beni. "Englisher Garten"de, İngiliz ve Macar snoplarının arasında bir pansiyonda kaldım, Schwabing'e atölye kutlamalarına gidiyor, iki devrim arasında Münih karnavalının kankan danslarını sergiliyorlardı. Bu Schwabing kutlamalarından birinde, şiveli konuşan Münihli bir hanımla tanıştım, sabaha karşı "İngiliz Bahçesi"ndeki odama eşlik etti ve orada şafak sökerken istirahate çekilmeden önce öyle evcimen davranmaya başladı ki, şaşkınlıktan ağzım açık kaldı. Giysilerimi fırçalayıp astı, ayakkabılarımı güderiyle temizledi, mobilyaların tozunu aldı, sonra giysilerini çıkarıp özenle yerleştirdi, son olarak da saçlarını örüp kâküllerini kâğıt parçacıklarına sardı ve nihayet gayet doğal hareketlerle bir ev sahibesinin tatlılığıyla konuğuyla da ilgilenir gibi yatağa girdi. Huzursuzca bakakalmıştım ona. Ne o güne kadar ne de ondan sonra yabancı bir adamın evindeki aşk saatlerinde böyle yorulmak bilmeden ev işleri yapan bir kadına rastlamadım. Şaşkınlığım geçmiyordu. Dünya yine edebiyat yapıtlarında tanıdığımdan farklıydı işte. Hep de "farklı" olacaktı ve sürprizler karmaşasında artık bir görüşü benimsemenin zamanı yavaş yavaş gelmişti.

8

Weimar'da her sabah parka gider, Goethe'nin sıcak yaz günlerinde şekerleme yaptığı bahçeli evine yürürdüm;

odalara girip çıkar, sonra kentteki Goethe Evi'ne dönüp bugün de "daha çok ışık"ın gerektiği karanlık ölü odasında dururdum ya da elyazmalarıyla, gravürlerle, heykellerle, resimlerle dolu odaların birinde şairin şifalı otlar koleksiyonuna bakarak bir şey anlamaya çalışırdım. Gizemli bir olayın izini sürmek için tebdil gezen amatör bir dedektif gibi davranıyordum. Kimseye hesap vermek umurumda değildi ve çözmeye çalıştığım bu gizem, dâhinin sırrıydı. Kullandığı eşyalardan, koleksiyonlarından, evlerinden bir şeyler çıkarmaya çalışıyordum. Yapıtın tam olarak söyleyemeyeceği; yaşamın, "kişiliğin" tam olarak yanıtlayamayacağı şey, her şeyden daha huzursuz edici olgu, dehasından ve bunun dünyaya etkisinden, ikisinin etkileşiminden oluşuyordu. İşaretler arıyordum, parmak izleri, bir bardaktaki dudak izi, yaşamın değişen dönemlerinde değişen yazı hatları. İtalya yolundayken çizdiği, ilkel ve bir okullunun elinden çıkmışa benzeyen manzara resimlerine baktım durdum. Haftalarca oyalanıyordum bu odalarda. Bedensel varlığının henüz etkisini yitirmediği Weimar'da, hâlâ yoğun bir tenselliği de vardı ve varlığının maddi etkisi ağır ağır zamanlara yayılıyordu. Goethe hakkında doktora tezi yazmaya heves etmedim. Şairin "olgunluk dönemi" ya da son günleri üzerine inceleme de hazırlamadım. Prenslik Parkı'nda gezindim, Goethe'yi davet eden o Güneş Kralcığının züppece bir özentiyle Versaille'ı taklit edip rezil ettiği parkta! Akşam tiyatroya gidip *Tancred*'i veya *Iphigenia*'yı izlerken Goethe'nin, popüler Kotzebue'nin başarılarını kıskançlıkla izlediği Weimar Tiyatrosu'nda kendimi evimde hissediyordum... Öğleden önceleri her şeyin yoğrulup, seyreltilip, gerçek boyutlarını, hatta düşünce tarihi ölçülerini aşarak Goethe'ye dönüştüğü kütüphaneye gidiyordum; yarım yüzyıldır şairin yerel polis kayıtlarını muhafaza eden, düzenleyen kütüphaneciyle dostluk kurdum; çamaşırcı faturalarını, bakkal faturalarını birlikte gözden geçirdik; bu inceden inceye araştırmalarda hayret edici bir şekilde uyum sağlamış, Goethe dünyasına bilerek ya da bilmeyerek uzun süre, hatta ömür boyunca gi-

ren ve yerleşen herkes gibi açıklamaya gerek duymaksızın birbirimizi anlamıştık.

Elefant adlı otelde, Weimar'da özel bir işi olmayan birçok kişi konaklıyorduk, araştırmalarımızın ya da orada kalışımızın Goethe edebiyatını yaymak gibi bir amacı yoktu, daha çok baba evinde tatil yapar gibi Goethe'nin kentinde yaşıyorduk. Hoş ve zarif bir kent olan Weimar sanki Goethe geleneğinde donup kalmıştı ve bir türlü ayılamıyor, başka bir şeyden konuşmaya da başka bir şeyi düşünmeye cesaret edemiyordu. Her şey dâhinin anısı etrafında dönüyordu. Otelde bilgiçlik taslayan bir grup İskoçyalı hanım, aksi birkaç yaşlı kadın, Thomas Mann'ın, *Büyülü Dağ* adlı eserinin yayımlamasından on yıl önce, otelin fuayesinde akşam bana "cumhuriyet ve güzel yazı" üzerine neredeyse kelimesi kelimesine aynı şeyleri söyleyen *Settembrini* tipi bir İtalyan hümanist vardı. Soğuk soğuk kıpraşan bu kuzey ışığına, bu özel ruhun ışığına, Weimar atmosferine gelip tek başına birkaç ay kalan İskandinavlar da vardı otelde, snoplar ve turistler de. Ama şu sıralar hâlâ ölülerin gömüldüğü ve daha şimdiden, suçluluk duygusunun yeni toplu katliamlarla bastırılmasına fırsat verecek anlaşmaların kaleme alındığı çivisi çıkmış dünyada Weimar, tiyatro, kütüphane, Elefant Oteli ve bir Macar bilim adamının eşinin işlettiği ve daha sonraları orada birkaç gün bedensel ve düşünsel perhiz yaparak kaldığım daha ucuz bir diğer pansiyon, hepsi birlikte bir manastırı andırıyordu; aynı ruhsal yapıda insanların arınmak için gittiği, düşünsel çalışmaların yapıldığı bir tür dünyevi manastır. Uzaktan bakıldığında bu davranış belki abartılı kabul edilebilir ama alışkanlar buraları mesken edinmişti. Goethe'nin evinde yüzyıl sonra bile herkes biraz evinde hissederdi kendini. Goethe dünyası gezgini içine alır, öforik bir huzur vermese bile bir kuytu köşede bağrına basardı.

İnsanın ölümcül bir doğallıkla üzerine çöken, hem maddi hem manevi bir yazgısı vardır. İnsan, Goethe'yle tanışır ya da tanışmaz; ben şanslıydım, erken tanışmıştım onunla. Puslar ardında şatafatlı bir Goethe kültün-

de yaşıyor değildim ama sanırım ortaokulda Hermann ve Dorothea heksametrelerini ezberlerken, bu tanıdık yazgı, bir dehanın atmosferi, gizemli bir şekilde beni içine çekti. Dışlanmadım, titremedim. Weimar'a gidişim, *Werther*'i okuduğum zamanlara denk düşer; bugün olgunluk çağının eşiğinde belki *Dichtung ve Wahrheit*'in civarında bir yerlerdeydim. Goethe yaşam boyunca bedensel gelişimin maddi evreleri gibi eşlik ediyor bana, aşamaları "atlamak" ya da onlara karşı koymak olanaksız, yolun sonuna kadar, mistik koro Faust'un sorularına yanıt verinceye kadar onunla ilerlemem gerek; zamanı gelince de yanıtı duymak ve anlamak istiyorum. Zamanından önce olamaz.... Weimar'da neşeli ve duyarlı bir yaşantım oldu. Goethe hoca değildi, saygıyla ama ama mahcubiyet duymadan, rahat bir güvenlik duygusu içinde yakınında yaşanabiliyordu. Her durumda vatan gibiydi gerçek vatanla aynı biçimde tanıdık; yakın ışık kırılmasıyla, şifalı bitkileriyle, ailevi gelenekler ve ritüelleriyle...

Almanya'da üç kentte uzun süre yaşadım: Leipzig'de, Weimar'da ve Frankfurt'ta. Bunda bilinçli bir seçim yoktu ama göçmenlik yıllarımdaki mola yerleri olarak Goethe'nin bu üç kentini seçişimi yalnızca tesadüf olarak da kabul edemem. İzini sürdüm ve içgüdülerim beni gölgesine sürükledi. Goethe'yi hiçbir zaman, "Hadi oturup da *Batı Doğu Divanı*'nı okuyayım," diyerek okumadım. Böyle bir hamleden herhalde sıkılırdım. Goethe benimle büyüyor sanki ve kendisiyle bütünleşen yaşamımda yanımda yürüyor. Evde, yolda, her zaman kitaplarından biri bugün de yanımda olur. Daha sonraları aynı inatçı tutarlıkla okuduğum, her zaman elimin altında bulundurduğum kitaplarından, mektuplarından ya da eleştirilerinden birkaç satır okumaksızın tek bir gün geçirmediğim bir yazar daha oldu: János Arany. Arany'dan Macarca'yı öğrenmişimdir, hâlâ da öğrenirim. Goethe'den ise bir şey öğrenmedim. Deha ve yapıtları sonraki kuşaklar için bir atmosfer yaratır, belki de yalnızca birileri ona karşı çıktığın-

da ya da inkâr ettiğinde düşünürüm onu. Weimar'a tekrar tekrar geri döndüm. Beni kütüphanede tanıyorlardı artık, bahçedeki görevli, tanıdık bir selamla içeri alıyordu beni; bahçeyi kışın da, baharda da gördüm. Yazmaya henüz cesaret edemiyordum, daha doğrusu Weimar'da yazamamaya başladım. Goethe'nin çözümlenemeyen, belki bir yapıttan az ama etkisi ölümsüz ve kişiliğinin zamandan ve yapıttan bağımsız, uçup gitmeyen, kuşaklar boyunca etkisi süren gizini Weimar'da tanıdım. Okurken özel bir anlam vermediğim ama yıllar sonra içimde bir şeyler açtığını fark ettiğim, benimle yaşayan, özel bir tınlama gerektirmeksizin, soluk alıp vermek gibi öğrendiğim o üç dizeyi de orada okumuştum ilk kez:

"Ich habe geglaubt und glaube recht
Und ging es oft wunderlich, ging es oft schlecht
Ich bleibe beim glaubigen Orden."[1]

9

Frankfurt'ta palmiye bahçesinin yakınındaki Liebig Sokağı'nda, bir terzinin yanında oda kiraladım. Kambur bir adamdı, taşınmamı izleyen hafta sırım gibi, uzun boylu mitolojik kadın karakterleri anımsatan bir kadınla evlendi ve odamın bitişiğinde gerdek gecesi dövüştüler; kambur terzi meğer sadistmiş, iki metrelik karısını kırbaçladı ve gelin dövülürken gece boyunca hazdan inleyerek bağırdı: "*Du bist herrlich!*"[2] İğrenmeden, ilgiyle dinledim bu tuhaf gerdek gecesini ve çok da şaşırmamış olmama sonraları hayret ettim. Her şey bana tanıdık ve doğal geliyordu, insanlara ilişkin bir yaşantıydı bu da. Bu yaklaşım tarzı öğrenilmez, bu bir ruhsal durumun sonucudur. Kaplan et yer, Frankfurtlu terzi karısını döver; o da şeh-

[1] (Alm.) İnandım ve inanıyorum gerçekten
kâh güzel kâh kederli geçti ömrüm
inananların yolunda kaldım ben.
[2] (Alm.) "Muhteşemsin!"

vetle inler. Sabaha karşı çift yorgun düşüp ben de uykuya dalarken "İşte hayat bu!" diye düşündüm.

Her öğleden önce saat on bir sularında, iki kömür karası beygirin çektiği arabada başı örtülü, mantolu ve dantel şemsiyeli bir hanım, Rothschildlerin en yaşlı anaları Bayan Gudula penceremin önünden geçerdi. Caddenin sonunda, büyük parkın ortasındaki eski Frankfurt Rothschild Şatosu'nda yaşıyordu. Parkın çevresinde gece gündüz silahlı muhafızlar beklerdi. Gudula Teyze, şapkalarını çıkararak kendisini eski feodal bir prensliğin başını selamlar gibi selamlayan Frankfurtlulara arabasından nazik bir şekilde mukabele ederdi. Çok yaşlıydı, bumburuşuk yüzü derin çizgilerle doluydu; arabacı oturağında rugan çizmeli, silindir şapkalı, beyaz pantolonlu arabacı ve uşak otururdu ve bu geçit töreni, "devrimci" Alman cumhuriyetine karşı bir protesto gösterisi gibi olurdu. Krallar ve prensler gitti, Rothschildler kaldı. Gudula Teyze, Frankfurt'taki sarayında ülkenin dışındaymış gibi yaşıyordu; yılda bir kez bir aile kutlama gününde, oğulları ve akrabaları, Paris'teki, Londra'daki, Viyana'daki Rothschildler ziyaretine gelirdi. Liebig Sokağı'nda o günlerde mahalleli halk gün boyu pencerelere dirsek dayar ve hanedanlığın geçit resmini izlerdi.

Frankfurt'ta para boldu; Bockenheimer-Landstrasse saraylarının önündeki demir parmaklıkların sivri uçlarındaki altın boya gibi. Bu kentte toplanan para, yüzyıllar boyunca ehlileşmiş, kente yayılıp her şeyi, saygıdeğer biçimde düzenlemişti. Hanedanlığın bir üyesi olan baronlardan biri Rothschild-Goldschmied de bu kentte yaşıyordu; dünyanın her yerinden gelen dilenciler bürosunun kapısını aşındırırdı ve aralarında birçok Macar serseri de vardı. Bu göçmenler Almanya'ya tam isim ve adres rehberiyle geliyor, mal satmaya çalışan çalışan gezgin satıcılar gibi, yabancı bir şehirdeki iyi niyetli hayırseverleri, türlü türlü mezheplerin önde gelenlerini, siyasi partileri, devletin ve kentin hayır kurumlarını ziyaret ediyorlardı. Bu göçmenlerden biri, çam yarması bir Sekelli delikanlı bana da gelip

Peşte'deki tanıdıklarını referans gösterip kalacak yer istemiş, *ödünő* temiz gömlek ve yaka almış ve minnettarlığının ifadesi olarak böyle bir para sızdırma rehberini bana göstermişti. Kalınca bir defterdi bu, mürekkeple yazıp çoğaltmışlardı, bağış yapanların ad ve adresleri yanına zaaflarının neler olduğunu belirten kısa hatırlatma cümlecikleri vardı; hahama giden kendine göçmen Yahudi, rahibe giden Katolik der, Sosyal Demokrat Parti merkezinde mülteci sosyalist, Bolşeviklerin yanında komünist olduğunu söylerdi; ulusal örgütlerde yurtseverler için para toplar, özellikle müzisyenleri destekleyen Baron Rothschild-Goldschmied'in bürosunda ise kendisini değeri bilinmemiş bir müzisyen olarak tanıtırdı. Baron her ziyaretçisine tren bileti ve elli mark veriyordu ve tabii ki bileti derhal satıyorlardı. Benim ziyaretçim titiz, ölçülü, sakin mizaçlı bir insandı. Cebinde "adres defteriyle" bagajsız yolculuk yapıyordu, eski püskü yağmurluğunun ceplerinden acayip birtakım nesneler çıkartıp beni şaşırtmıştı: Kıtıpiyos romanlar, büyüteç ve kalın bir gemi halatı, anımsadıklarım bunlar. Dresdner Bank'ın Berlin şubelerinden birinde hesabı vardı, yolculukları sırasında günde iki üç yüz mark kazanıyordu, hoş bir Sekel-Macar lehçesiyle konuşuyordu, tutumlu, itinalı biriydi, çalışkan bir memur izlenimi yaratıyordu. Sonraları onunla Berlin'de karşılaştım, büyük bir film fabrikasının menajerlerinden biri olmuştu artık. O yıllarda bu tür birçok insanla yolumuz kesişti. Büyük fırtına onları savurmuştu, ne "ilkeleri" vardı ne amaçları; gerçi kaygıları da yoktu. Doğrudan yaşamla meşgul oluyorlardı ve ayrıntılar, meslek, dünya görüşü, sosyal bilinç gibi konular onları pek de ilgilendirmiyordu. Daha sonraları biri, diğerine adresimi vermişti. Çoğu yetenekliydi, tek bir yönde değil, genelde yeteneklilerdi, hayvanlar gibi ve azimle ve bütün enerjilerini kullanarak işten kaçarlardı. "Yaşamdan", garip ittifaklardan, insanın doğasından haber getirirlerdi. Hiçbiri asla hiçbir şey çalmadı benden, ödünç para istediklerinde mutlaka geri gönderirlerdi; anlaşılan biraz akraba saymışlardı beni.

Amaçsız, genç bir adamdım o sıralar, başka türlü olmak da istemiyordum. Edebiyat hâlâ sisli puslu bir şeydi benim için; loş, sancılı, acılı bir belirsizlik. İlk zamanlar Frankfurt'ta romantik bir roman kahramanı edasıyla dolanıp durdum. Öğleye kadar uyurdum, sonra akşama kadar kentin ana meydanındaki şık Hauptwache Kafesi'nde oturur, ucuz, tatlımtırak İngiliz sigaralarından tüttürürdüm; aynı kitabı haftalar boyu okuduğum olmuştu. O dönem René Schickele adlı hayran kaldığım Alsaslı bir yazar keşfetmiştim. Çok iyi hatırlıyorum, "Avrupalı yurtseverlik" sezmiştim yazılarında, beni çeken de bu olmuştu zaten. Her yeni insanı bu gözle incelemeye başlamıştım; günümüzde artık bir "Avrupalı insanın" var olup olmadığını bilmek istiyordum; bir Polonya salonunda ya da bir Danimarka üniversitesinde önce Avrupalı olup sonra Leh ya da Danimarkalı olan biri var mıydı? Koudenhove Kalergi ve Bronislav Hubernann o günlerde henüz Pan-Avrupalılıklarını ilan etmemişlerdi ama bu şiarın yavaş yavaş kokusu duyulmaya başlamıştı. Zaman zaman yaşamın ya da edebiyatın karşıma böyle bir "Avrupalı" çıkaracağını düşünüyordum ama bu zengin kent çoğunlukla serserileri ya da serüvencileri çekiyordu.

Bu göçmen serserilerden öğrenmiştim, Frankfurt'ta herkes para verirmiş, Gudula Teyze hariç, çünkü o, oğullarının yeterince verdiğini düşünüyormuş. Bu kent bir Rokoko salonu gibiydi.

Bir sabah uyandım ve beni kabul ettiklerini fark ettim. Frankfurt'ta sözcüğün 18. yüzyıldaki anlamıyla "sosyete hayatı" vardı; çok kültürlü, çok zengin insanların gerçekten Batılı ihtiyaçlara göre yaşadıkları saraylar ve salonlar ve bu şehirde ruhun ihtiyacı, bedensel yaşamın zengin çerçevesi kadar şiddetli ve müşkülpesentti. Burada insanlar, saraylarda saklanarak gotik ve Hindu koleksiyonlar arasında yaşıyorlardı; dünyanın ünlü yazarlarıyla, bankerleriyle, bilim adamlarıyla, mistikleriyle mektuplaşıyorlardı. Sonra bir gün beni çaylara davet ettiklerini fark ettim; beyaz dar çoraplı uşaklar, hiç görmediğim

salonlarda yol gösterdi bana, adını hiç duymadığım ama sanayiye ve düşünsel olarak ülkeye hükmettiklerini öğrendiğim insanlar tanıdım. Bu büyük değişikliği üniversitedeki seminerlerden birinde tanıştığım yeni arkadaşım Hanns Erich'e borçluydum. Hanns Erich Almanya'da ve özellikle de kapalı, sözcüğün iyi anlamıyla müşkülpesent, Fransızvari Frankfurt'ta kendi evindeydi. Hanns Erich benden iki yaş büyüktü, zengin Silezyalı bir fabrikatörün oğluydu ve Spinoza üzerine doktorasını yapıyordu. Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin üyesiydi. Ona çok şey borçluyum. Daha ilk dakikadan itibaren eşcinsel olduğundan kuşkulandım ama bundan asla emin olamadım.

10

Hanns Erich yakında bir yerde, enfes Imperial Otel'de kalıyordu ve Reichstag'ın sosyalist vekillerinden bir kız arkadaşı vardı; genç kadını, zekâ fışkıran alaycı gözleriyle ve giyiminde milletvekilliğinin püritenliğini entelektüel bir seçkin kadının modaya ayak uydurarak birleştirme çabasıyla anımsarım. İşçi toplantılarına ve Frankfurt'taki kapalı kapıların ancak bir şey kanıtlamış olanlara ya da kendilerine güvenilebilecek insanlara açıldığı burjuva salonlarına bu iki insan sayesinde katılıyordum. Hanns Erich ve ben henüz hiçbir şey kanıtlamış değildik; ama Reichstag'ın kadın vekilinden o sıralar bir şeyler beklemek akla yakın geliyordu. Her iki topluluk da çağıracağı misafirleri özenle seçiyordu; fakat Alman işçi çevrelerine, gotik mimarlık tarzında yontulmuş eşyalarla dolu burjuva salonlarından daha zor girebildiğimi söylemeliyim.

Frankfurt'ta, bu duyarlı kentte birkaç ay içinde adımı öğrendiler. Hayatta gerçekten önemli ve dönüm noktası niteliğindeki her şey gibi bu da önceden hesaplamadan "karar vermeden" gerçekleşti, zaten çok kararlı, hesaplı kitaplı hareket ettiğim hiçbir konuda başarılı olamadım ama ara sıra bambaşka bir hayata uyandığım sa-

balılar oldu. *Frankfurter Zeitung*'a şöyle ulaştım: Bir gün yazı işleri müdürlüğüne gittim ve köşe yazıları redaktörü Bay Geck'e kartvizitimi gönderdim. Redaktör hemen kabul edince ona bir köşe yazısı verip karışık duygularla oradan uzaklaştım. *Frankfurter Zeitung*'da yedi başlı ejderhaların Almanca'nın düzgünlüğünü denetledikleri malumdu; bu belki de tek gerçek dünya gazetesinin sütunlarında, bir yan cümlenin düzgünlüğüne içeriği kadar önem verirlerdi. Köşe yazılarına o zamanlar üç redaktör bakıyordu, Bay Geck, iyi niyetli titiz ve dürüst Alman memur-gazeteci Bernhard Diebold ve eleştirmen, iyi niyetli ama asla güvenilemeyecek bir alkolik olan Willo Uhl. Yazım ertesi gün yayımlandı. Fazla şaşırmadım, şımarıkça ve çocuksu bir güvenle bunu doğal karşıladım... *Frankfurter Zeitung*'a Thomas Mann, Stefan Zweig, Gerhart Hauptmann ve Orta Avrupa'da adı bir şey ifade eden herkes yazıyordu. Gazeteyi kent merkezinin yan sokaklarından birinde Eschersheimer Strasse'de yıkık dökük, sokaktan av şatosuyla bir buharlı değirmen arasında bir yer izlenimini veren eski bir binada çıkarıyorlardı. Ama bu evde hazırlanan ve basılan gazete bütün dünyada saygınlık görürdü. Tek bir ekonomi haberi New York'taki ya da Londra'daki borsayı hareketlendirir, tek bir kritik yazısıyla yazgılar değişirdi. Haftada iki üç kez bu gazetede yazısının yayımlanması Almanya'da yeni başlayan bir yazarın "kariyer" yapması için yeterliydi. Körü körüne bir güven duygusuyla çalışmaya başladım. Gazete yazarlarının dünyanın her yerinden okurlar adına taşıdığı sorumluluktan habersiz, insanlar ve olaylar hakkında huzur içinde kalem oynatıyordum, Mikszáth'ın aktardığı anekdottaki köy demircisinin çakıyla göz ameliyatı yapışı gibi tıpkı. Bir gün yazılmış sözün sorumluluğunu kavrayıp korkmaya başladığımda, çok zaman geçmiş, *Frankfurter Zeitung*, bugün benim bile anlayamadığım bir iyi niyetle yazılarımı basmayı sürdürmüştü. Bu seçkin, sözcüğün tam anlamıyla Avrupa anlayışına sahip gazetede yıllarca çalıştım. Asla sıkıcı bir görev vermediler bana; sonraki yıllarda Paris'ten, Londra'dan,

Kudüs'ten, Kahire'den de makaleler göndermeye devam ettim; bir köşe yazısında can vermeye değer bulduğum her şeyi yazdım; tuhaf bir insanın ses tonunu, Caillaux'nun konuşma sırasındaki jestlerini, bir kadının Jeriko'daki melankolisini, bir garsonun Marsilya'daki hüznünü, Lyon'da bir otel odasının düzensizliğini, Rabindranath Tagore'u, bir itlaf görevlisinin okuduğu kitapları, yaşamın önüme rasgele çıkardığı her şeyi... *Frankfurter Zeitung* tüm bunları yayımladı... Gerçekten bilirmişçesine Almanca yazıyordum ve temiz Almanca takıntılı gazetede, yazdıklarım dokunulmadan yayımlanıyordu. Gazetenin sahibi ve baş redaktörü Henry Simon yazılarımı iyi niyetle düzeltir, her zaman için yazılarıma *nihil obstat* onayını verirdi.

"Kariyer" yapmayı düşünmüyordum, sanırım bu "taşra gazetesiyle" bağımı uzun vadeli görmüyordum. *Frankfurter Zeitung*'da daha önce bir Kassa gazetesinde çıkan makalelerimi yayımlamıştım ve Kassa'da denemelerim hakkında söylenenler, en az Frankfurtlu eleştirmenlerin düşünceleri ve yazılarımın pazar günü büyük bir gazetede çıkması kadar önemliydi. Her şey böyle gelişti yaşamımda. Eğer *Frankfurter Zeitung*'u çok "istemiş" olsaydım, belki de rüyamda bile göremezdim. Yolun başındaki biri için Peşte'de çıkan haftalık bir gazetenin yazı işlerine ulaşmak, böyle dünya çapında bir gazeteye ulaşmaktan daha zordu. O sıralar yazı ve sözcüklerin önemi ve doğuracağı sonuçlar hakkında hiçbir düşüncem yoktu. Genç bir adamın vahşi bir zevkle derin derin soluk alışı gibi yazıyordum. Dünyanın yaşlı, deneyimli yazarlarla dolu olduğunu ve bu gazetede seslerini duyurabilmek uğruna her şeyi feda etmeye hazır olduklarını bilmiyordum; işimi daha çok, iyi para ödeyen büyük bir gazetede zaman geçirme olarak görüyordum. Bir süre çalıştıktan sonra telif hakkımla ilgili sözü onlara bıraktığım takdirde, umduğumdan fazla para aldığımı anlamıştım. Frankfurt'tan ayrıldıktan sonra, Paris'ten kısa bir telefon görüşmesiyle Londra'ya, siyasi bir konferansa gönderildim, sonra "renkli" politika görüntüleri için Cenevre'ye, "bir şeylerin döndüğü" İtalyan ya da

Belçika taşra kentlerine ya da bütün masrafları karşıladıkları Doğu yolculuklarına... *Frankfurter Zeitung*'a gezilerin faturalarını göndermenin gereksiz olduğunu anlamıştım; gazete her zaman beklediğimden fazlasını ödüyordu.

Gazete muhteşemdi, küçük bir devletin diplomasi cihazı gibi çalışan hassas bir örgüttü. Gerçekten de New York'ta, Londra'da ve Paris'te diplomatları vardı, yazı işlerinde büyükelçilerle ve ataşelerle otururlar ve her telgraf, her yabancı kritik veya Londra moda haberinin bile sonuçları olurdu... Gazete önemli olayları gözler önüne seriyordu, ama bundan da önemli ve heyecan verici olanı her türlü olayın siyasi önemini saptaması, düşünsel ya da kültürel yaşamda olguları yerli yerine oturtmasıydı. Alman ağır sanayisinin gazeteyi finanse ettiği söyleniyordu ama o zamanlar, yirmili yılların başında, bunun asılsız bir haber olduğu anlaşıldı. Daha sonraları en büyük Alman sanayi tröstü gazeteye elini atacak, peşinden de uzun süreliğine ve ihtiyatlı bir şekilde de olsa "Üçüncü Reich" gelecekti. Gerçekten de Nazilerin uzun süre *gleichschalt*[1] uygulayamadığı tek gazete *Frankfurter Zeitung* olmuştu. Gazete saygınlığıyla, gücüyle ve bağımsızlığıyla ayakta kalmayı başarmıştı; Frankfurt'taki binasında samimi bir hava içinde yönetiliyordu; gazetenin sahibi ve baş redaktörü olan Henry Simon her satırla özel olarak ilgileniyor, o okumadan en sıradan haberler bile günlük üç baskının hiçbirinde yayımlanmıyordu. Birini aralarına aldılar mı aileden biri gibi davranırlar, güven duydukları insana söz hakkı tanır, değer verirlerdi. Gerçi, gazetede yayımlanan her satırın sorumluluğunu taşıdıklarından, ihmal ve duyarsızlığa tahammülleri de yoktu.

Bu büyük gazeteyle ilişkim yıllarca sürdü. Bir gün garip biçimde, nedensiz yere başladığı gibi sona erdi... Artık yıllardır Paris'te yaşıyordum. Onlar için çeşit çeşit işler yapmıştım. Günün birinde yazılarımı geri göndermeye başladılar. Biri yayımlanıyor, üçü geri dönüyordu ve ne-

[1] (Alm.) Faşist anlayış için şiddete başvurarak birleştirme (Ç.N.)

denini anlamıyordum. Makalelerim eskisinden daha kötü değildi, daha aptalca da değildi. Bir gün "Sizden bunu beklemezdik!" diye yazdılar. Düşündüm ve nedenini buldum. Onlara ilk başvurduğumda acemiydim, yeni yeni kavrıyor, benden bekleneni veriyordum, oysa zamanla kendi dilimi buldukça, yazdıklarım onlara yabancı gelmeye başlamıştı. Almanca yazsam da ruhum yabancıydı artık. Yine de kibarlıklarından yazdıklarımı ara sıra yayımlamayı sürdürdüler; terk edilen bir sevgiliye selam verir gibi.

11

Bir sabah, yanında iki köpeği, çevresine dünyanın bütün yükünü taşıyan oymuşçasına bakan şişman, genç bir mülteci Macar yazar çevirmen K. ve Amerikan yazarlarını Almanca'ya çeviren, sonraları kendisi de sol "hareketin" Alman edebiyatındaki temsilcilerinden biri olan Avusturyalı kontes kız arkadaşı Scharzwald'dan çıkageldi. Onları garda beklemiştim. Gösterişli gelişimiz Frankfurt'ta olay oldu. Köpekler yerleştikleri pansiyonda sorun yaratmış, istenmemişlerdi. Bu yüzden sonraları evimi onlara verdim, o zamanlar sadist terzinin oradan taşınmış, Schersheimrt Landstrasse'de, gazeteye yakın, *Rütten und Löning* adlı yayınevinin yanında, üç odalı, güzel, aydınlık bir daire tutmuştum. Bir villanın birinci katında tek başına yaşıyordum ve bu düzenden gayet hoşnuttum. K., dünya ve köpek eğitimi konusundaki görüş farkları yüzünden Frankfurt'taki pansiyoncularla kavga edince benim eve taşındılar ve ben de villanın ikinci katına, bir çatı katı odasına çıktım. Yurtdışına yolu düşmüş yabancıların kader birliği ve sürekli kırılganlığı içinde yaşayıp gidiyorduk. Özellikle K., sık sık küserdi. Yine de keyfimiz yerindeydi. K.'lar çok çalışkandı ve ben de o dönem düzenli işe alıştım.

K.'nın kuşkucu bir mizacı vardı, her şeyden ve herkesten hakaret kokusu alır, şüphelerini, taahhütlü-ekspres

uçak posta servisiyle yolladığı öfkeli mektup satırlarına dökerdi. Tanıdıklarım arasında en çok taahhütlü-ekspres mektup gönderen oydu. Daha sonraları başka ülkelerde yaşarken de ondan bu tür mektuplar aldım, K.'nın taahhütlü-ekspres gönderdiği mektuplar yüzünden kaç kez gece yarısı yataktan kaldırdılar beni. Bu mektupların hepsinde ya işlerin yolunda gittiğini ya artık bana güvenmediğini yahut yanlış anlamaların geride kaldığını ve arkadaşlığımızın devam ettiğini yazardı. Onun için her şey ivediydi. Asabi mizaçlı bir insandı, sık sık Almanlarla kapışır, mektuplar yazar, mahkemelik olurdu. Kontesle Davos'ta, savaş sırasında tanışmışlar; sonsuza dek sürecek, hasta iki insanı birbirine bağlayan, resmî bağlardan çok daha sağlam, temiz, güçlü ilişkileri ikisi de hastayken Davos Sanatoryumu'nda başlamış. İki tutkuları vardı: edebiyat ve köpekler. O zamandan beri yazarlarla ve köpeklerle K. ve sevgilisi kadar tutkulu konuşmalar yapan kimseye rastlamadım. Yaşamlarını köpek bakımı ve edebi çeviriler dolduruyordu. Çok çeviri yapıyorlardı, işlerinin erbabı, gerçek sanatçılardı. Çeviri özel bir ustalıktır ve iki sanatçı ister: Çevirmen her zaman yitik bir yazardır, tıpkı fotoğrafçının kayıp bir ressam oluşu gibi. K. ve kontes gerçekten de sanatsal bir tutkuyla yeteneklerini yabancı yazarların çevrilmesine adamışlardı. Bazen Macarca ya da İngilizce bir kavramın Almanca'daki karşılığını bulabilmek için saatlerce tartışırdık. K. Macarca'dan çeviriler yapardı ve Macar edebiyatını dünyaya duyuran ilk kişiydi. Resmî çevreler tarafından hiçbir zaman desteklenmedi, hatta dışlandı.

Frankfurt'taki villada K.'nın gün boyu pirelerini ayıklayıp sevdiği köpekleriyle ve her daim yazdığı taahhütlü-ekspres gidecek mektuplarıyla yaşadık. K.'nın gelirinin yarısını bu tür öfkeli mektuplar yollamaya ayırdığını söylesem abartı sayılmaz. K.'nın bulunduğu ortamda hava hep gerilimli olurdu. Villanın çatı katında oturuyordum ve gün boyu fırsat buldukça şiir yazıyordum. Öğle yemeğini elyazmaları ve daktilo sayfaları arasında K. hazırlar, yemek genellikle sebzeli sığır eti haşlaması olurdu, zaten pişirmeyi bildiği tek şey de oydu.

Bu iki insan, K. ve kontes, asla koparılamayacak güçlü bir bağ ile bağlıydılar birbirlerine. İnsanlar arasında bu kadar güçlü bir ilişkiye bir daha hiç kimsede rastlamadım. "İyi mi yaşıyorlardı?" Bilmiyorum. Genelde "idil" dedikleri şey herhalde bu türden bir bağı tanımlayan doğru niteleyici olmaz. Tanıştıklarında ikisi de hastaymış. K. sonradan iyileşti ama kadının durumu umutsuzdu. Hiçbir kadın beni bu Avusturyalı aristokrat kız kadar güçlü, teselli edici, kelimenin tam anlamıyla sarsıcı bir şekilde etkilemedi. Uzun boyluydu ve hasta denecek kadar da sıska, bir deri bir kemik kalmış yüzünde yalnızca coşkulu gözleri diriydi: ölüm korkusuyla asilleşen, insan dayanışmasıyla aydınlanan ışıklı gözleri. Elbiselerini kendisi diker, Almanların yadırgadığı pelerinlerle gezerdi. Şehre indiğimizde, düşman bakışları üzerimizde duyumsardık çünkü bu kadının yanında, sıra dışılığını, aynı anda hem ürkütücü hem çekici yalnızlığını, acıyı, tutkuyu, hayatı yaşarken arınan ruhunun ışığını hissetmemek kabil değildi. Biz bir yere girince insanlar susardı. Kontes önden giderdi, kalabalıkta sağa sola bakmadan, başı öne eğik, kimliğini gizlercesine ilerlerdi; arkasında koltuğunun altında köpekleriyle K. gelirdi, düz ve huysuz bakışlarla yabancıları süzerek kuşkuyla dolu, hakaret edenlere ya da hakaret edeceklerini düşündüğü kişilere her an taahhütlü-ekspres mektup yazmaya hazır bir kederle. Ben soylu bir paj olarak arkalarından yürür ve geçidi azametle kapatırdım.

Babası monarşinin büyükelçilerinden biriymiş, annesi ise Avusturya baronesi; kontes çocukluğunu babasının diplomasi duraklarında, sosyetik çevrelerde geçirmiş. Baltık baronuyla evlenerek, Litvanya'da bir yerde kocasıyla yaşamış ve bir gün kocasının malikânesine bir daha geri dönmemek üzere hasta hasta Davos'a kaçmış. Kusursuz Almanca, Fransızca, İspanyolca ve İngilizce konuşur, yazardı; Upton Sinclair ve Charles Peguy'den çeviriler yapmıştı; Sinclair'den küçük harfli daktilo yazısıyla uzun bir mektup almıştı, bu insanla yolu kesişen herkes ömür boyu onunla arkadaş kalırdı. Politikada ateşli bir solcuydu; soy-

luluğunu, mağrur kişiliğini, sosyetik bir hanımefendinin erişilmesi güç tavrını, "eylemci bir kadın"ın ateşli kararlılığıyla bu kadar güzel harmanlayan başka bir kadın tanımadım. Oturduğu an çevresinde hemen bir "salon" atmosferi oluşurdu; etrafına toplananlar da (bazen K.'nın peşinde dolanan ateşli anarşist "eylemciler" de olurdu bu çevrede) "salon" adamı gibi davranmak zorunda kalırdı. Öğleden sonraları kontesin oturma odasında, elimizde çay fincanları, yazarlar, işçiler, devrimciler, Frankfurt entelektüelleri ve "patriciler", kontese yaklaşan kimsenin etkisinden kimsenin kurtulamadığı bu atmosferde otururduk, kontesin büyükelçi babasının Kahire'deki ya da Paris'teki Avusturya-Macaristan Büyükelçiliği'nin sarayında bir öğleden sonra çay ziyafetinde, davetli misafirleriyle konuştuğu gibi konuşurduk. "Sohbeti" kontes yönetirdi, K. bir köşede, köpekleriyle ilgilenip kuşkuyla etrafa bakardı ve davetliler bu huzursuz ve seçkin şahsın edebiyat, politika ve savaş konularındaki dalgalanışını hayranlıkla izlerdi.

Hayır, bu kadın bilgiçlik taslayanlardan değildi. Bu narin, ağır hasta bedeninde, büyük insan topluluklarını yerinden oynatabilecek kadar büyük bir güç taşıyordu. Akciğerleri neredeyse tamamen sönmüştü ve bu haliyle seher vakti daktilonun başına oturup ağzında sürekli tüten, afyonlu İngiliz ya da Amerikan sigarasıyla günde on on iki saat çalışırdı Sokağa nadiren çıkar, insanların bakışlarından ürkerdi, bir seferinde "onlara çok acıdığını" söylemişti bana. Sınıfını, geçmişini biliyor ve kıskanç, nostaljik bir nefret duyuyordu. Zaman zaman etrafına toplanan ve bir süre sonra kaybolan isimsiz devrimciler kontesin salonuna ayrıntıları konuşulmayan bir suikasta gider gibi gelirlerdi. Bir gün toplantıya kadınsı beyaz suratlı, kestane rengi sakallı bir adam çıkageldi. Büyük, beyaz, bakımlı ve yumuşak elleri, uykulu ve kurnaz bakışlarıyla aramızda oturdu, sorularımıza kısa, yavan yanıtlar verdi ve kimliğini kesinlikle gizledi. Frankfurt'ta bir otomobil fabrikasında işçi olduğunu duymuştuk, gerçekten işçi ceketiyle geziyordu fakat yumuşak koyu mavi kumaş-

tan bu ceketin harika bir terzi tarafından dikildiği belliydi. Bembeyaz bakımlı tırnaklı ellerinde ise hiç yağ, demir tozu izi yoktu... Kafa yapısı, ağzı, alnı Habsburgların kafa şekline son derece benziyordu ve hakkında tabii ki hemen efsaneler uyduruldu. Kontesin büyüleyici çevresinde bunun gibi birçok isimsiz, geçici insan olmuştur.

"Çocuk," derdi bana ve K.'nın yaptığı yemekleri, İngiliz sigarasını ve kitaplarını benimle bölüşürdü. Uysal biçimde etrafında yaşadım, asabiliklerine, tuhaflıklarına katlandım, hayatım boyunca hiçbir insana, hiçbir kadına bu çok özel kontese davrandığım kadar verici, alçakgönüllü ve hüzün duyarak katlanmadım. Kader acılı bir yaşam dayatmıştı ona, inatla ve dirençle karşılıyordu olanları. Aristokrattı, kelimenin en sahici, insani anlamıyla.

Bir gün Stefan Zweig bizi ziyaret etmişti; ziyaretinden sonra kendisiyle saatlerce yağmurda dolaşmıştık. Bu sıra dışı kadının yaşamöyküsünü Zweig'dan dinlemiştim; bir biyografi yazarının titizliğiyle ve ancak, sınıfın, ilkelerin, değerlerin dengesi çökerken, içlerinde yeterince güç ve dirençle ayakta kalabilen insanlar hakkında duyulabilecek dokunaklı bir coşkuyla anlatmıştı.

Arada bir Frankfurt civarındaki işçi mahallelerine giderdik ve kontes, *Höchst am Main*'ın büyük kimya fabrikasının akşam işçi toplantılarında konuşma yapardı; "eylemci"ler dokunaklı bir sevgiyle çevresini sarardı; içlerinden biri olmasa da kabullenmeleri gereken biri olduğuna inanarak.

Sonbaharın başında K. bir şeye alındı ve zemin kattan çatı katına taahhütlü-ekspres bir mektup gönderdi bana. Kontes doğal olarak K.'nın tarafını tuttu ve her zaman, her konuda da öyle kalmaya devam etti. Belki ikisi arasındaki ilişkinin karakteri ve anlamı bu sıra dışı seçkin bir ruhun diğer yaralı ve doyumsuz ruhu taşımasından ve dayanışmadan öte bir şey değildi. O zaman ayrılıp istasyonun karşısında bir otele taşındım ve bir gezgin gibi yaşadım. Bu dönemde etrafımda aşk gibi bir şey kristalleşti, yerli bir serüvenin üzgün kahramanı oluverdim. Ayrılıkla, skandalla

artan karmaşalar arasında yaşıyordum artık ve davranışlarımda her insan ilişkisine tepki gösterdiğim rahatsızlık verici nevroz dışarı vuruyordu. Henüz hasta olduğumu bilmiyordum; bu hasta ruhta nasıl bir dayanma gücü olduğunu da. Frankfurt ikametimin sonuna yaklaştığını sezmiştim, burada kentten ve insanlardan bana verebilecekleri her şeyi almıştım ve artık fark ettirmeden, gece sisler içinde ortadan kaybolmanın zamanı gelmişti. Huzursuz, diken üstünde yaşıyordum. Çevreme uyum sağlayamadan, sınıfımla, çıkar gruplarıyla, hiç kimseyle dayanışamadan. Otel odasında her gece, ertesi sabah tutuklanacağım endişesiyle, kaktüs ve zenci fetişimle uyuyordum.

12

Bir gün Frankfurt'ta geçirdiğim yılın içimde bir şeyi ateşlediğini fark ederek uyandım. Henüz zayıftım, gerçekten yazacak, bir şeyleri anlatabilecek, yalnızca benim olanı benim bildiğim gibi ifade edebilecek güce sahip değildim. Frankfurt gazetesinin yayımladığı yazılar, şiirlerim, drama yazma girişimim hepsi yalnızca kekelemeydi. Başlangıç düzeyde ifade yetisinin kekemece ortaya çıkışı; kulağı iyi bir çocuğun müzisyen edasıyla piyano tıngırdatmasına benziyordu. Frankfurt'ta geçen o yılın içime bir şey kazıdığını fark ettim; bu, çalışmanın ilk biçiminden başka bir şey değildi, belki de yalnızca isteksiz bulanık, korkak bir davranıştı. Gençliğin sisi içinde haklarında çok az şey bildiğim insanlar arasında yaşamıştım; üniversiteye de bir yabancı olarak gitmiştim, yüzünde bıçak yarası izi olan, asker tavırlı, yakışıklı akranlarımla ne ortak bir sevincim vardı ne konuşacak bir konum. Gazetecilik ilgimi çekmişti, küçük kolay zaferler hoşuma gidiyordu ama bu ifade ediş biçimine pek değer vermiyordum. Gazeteciliğin benim için gelir kaynağından öte bir şey olamayacağını hissetmiştim. Davranış, yazarlık tutu-

mu, olaylara yaklaşımda "başkasının hayal ettiğini", olayların ardında belirenleri görmeye yönelmenin yazar için daha gerçekçi, daha somut bir hakikat gibi görünmesi, yaşam biçimimi tayin etti. Yazmak sonuçta davranıştan başka bir şey değildir, biraz abartılı olacak belki ama ahlaki bir davranış da denebilir. Beni dışarıdan destek görmeden, tek başına gerçekleştirmem gereken bir görevin beklediğini fark ettim; fakat kendimi zayıf ve hazırlıksız hissettiğim için bu seçim tedirginlikle, zaman zaman dehşetle doldurdu içimi.

Frankfurt'ta geçirdiğim yıl insanlarla doluydu. Gazete beni arada bir Prens Ernst Ludwig'in tahttan inişinden sonra da kent merkezindeki sarayında yaşamaya devam ettiği ve filozof Kont Keyserling'in liderlik ettiği bir tür düşünsel çevrede hayatını sürdürdüğü Darmstad'a gönderiyordu. Bilgeliğe susamış güzel oğlanların kadife ceketler ve çıplak ayaklarla parkta dolaştığı, Keyserling'in yaşam ya da ölüm hakkındaki düşüncelerini dinledikleri ya da davet edilen seçkin yabancı konukların seminerlerini dinledikleri Prens Sarayı, "Bilgelik Okulu" olarak adlandırılıyordu. Rabindranath Tagore'la burada tanıştım. Bana çok garip geldi, hatta kuşku verici, Avrupa karşıtı; akıldışı. "Bilgelik Okulu"nun ve genelde prensin sarayının aynı cinsten olanların yeri olma karakteri vardı. Ernst Ludwig, tıknaz Faun tipli bir kişilikti, bastonuna dayanıp topallayarak ara sıra bahçede, talebeler arasında belirir, "düşünsel elit takımı"nı sessizce denetler, sonra gizemli suskunluğa bürünerek şatoya değerli kitaplarının, porselenlerinin ve sevgili filozoflarının arasına dönerdi. Bu Darmastadt ziyaretleri, yabancı seçkin misafirler ya da konferanslar hakkında yazmam gereken "röportaj"lar, boğucu, huzursuz anılar olarak kalmış zihnimde. Frankfurt'un kendisi de kalabalık ve bunaltıcıydı; yığınla para ve paranın içlerine korku saldığı, saplantılar, gariplikler, çıkarlar, taleplerle doldurduğu insanlar... Son derece ilginçti Frankfurt'ta hayat, her günüm sanki ultraviyole ışınları altında yaşıyormuşum gibi yapaydı. Bu-

günkü Herr Rath'ın[1] sarayını çevreleyen zengin evlerinde, tam yüz yıl önce Grosser Hirschgraben'de, Goethe'nin doğduğu evdeki gibi müşkülpesent, yapmacıklı bir hayat sürüyorlardı. Almanya'nın kuşkusuz bu en mükemmel kentinin bu özel atmosferinden eninde sonunda kaçmak gerekecekti; mide bulandırıyordu bu yılışık aşırı doymuşluk. Evet, Frankfurt'ta belki "kariyer" yapmak mümkün olabilirdi.

Ama bana Frankfurtlu sevgilimi, boşanmakta olan bir hanımı, gece treniyle Berlin'e kaçırmak daha önemli gelmişti. Kontesten, K.'dan ve köpeklerden başka kimseyle vedalaşmamıştım. Boşanmak üzere olan hanım benden on yaş büyüktü ve gece boyu mide kramplarıyla kıvrandı durdu trende. Keyifsizce yanına oturdum, trenin penceresinden uzayıp giden Almanya'yı seyrettim. Gençliğimin, bir daha geri dönemeyeceğim en önemli duraklarından birini geride bırakmış olduğumu henüz bilmiyordum. Frankfurt'ta geçen o yıl içimde oluşan görüş ve davranış biçimi dünyayla ve işimle olan ilişkilerime ömür boyu yön verdi. O zamanlar kendimle ilgili olarak tek anladığım yabancı bir kentte bir yıl geçirmiş olduğum ve oradan anı olarak sevmediğim ve çabucak kurtulmam gereken bir kadın götürdüğümdü. Yirmi yaşındaydım. Yaşam, göz alıcı ışıklarıyla parıldıyordu. Bir "serüvene" doğru yol alıyordum.

[1] (Alm.) Müsteşar Bey

[II]

1

Belleğim zayıf. Dönemler, insanların dış görünümü, buluşmalar hayal meyal savruluyor anılarımda ve her zaman yalnızca büyük bulut kümeleri gibi birbirine giren anlar anımsıyorum. Bu kümelerde çamsakızına yapışan böcekler gibi, tek tük göçüp gidenlerin sembolik yaşamları akıp gidiyor. Terk ettiklerim, benim için, yaşayanların zihnindeki ölüler gibi. Anımsarken nankörüm. Her zaman o büyük karmaşanın içinde bir iki insan çıkageliyor, anı parçacıkları etrafını yosun gibi sarmış ve anılarımdaki önemli yüzleri, geçmişin su taşkınıyla gelen atıklarından ayrıştırmam gerekiyor. Gençliğimin yurtdışında geçen ilk zamanlarında yaşamımda önemli "roller" oynayan kadınlardan ve erkeklerde belki yüz ad sayabilirim. Aralarında ölesiye çatıştıklarım da oldu, bu çatışmalardan sahneler da hatırlıyorum ama isimleri söyleyemem. O dönem çok kadın tanıdım. Benimle Frankfurt'tan kaçan, beni gerçekten sevmişti ama adı bile kalmamış aklımda. O ilk döneme ilişkin benim için hâlâ canlı olan tek insan kontestir. Sonra bir gölge gibi Hanns Erich çıkagelir. Aramızda belki sonuca bağlanmamış, çarpık duygular vardı, bilmiyorum. Arkamdan Berlin'e de gelmişti.

Frankfurt serüveninin kahramanı o kadın yitip gitti, anıların engelli koşusunda elendi. Sevemedim, ilgimi çekmedi. Duyarlı ve burnu havadaydı, uzun boylu ve sarışın-

dı. Berlin'de bir pansiyona yerleştirdim onu, sonra da orada unuttum. Bir süre telefonla aradı ve yazdı, sonra umudu kesip ortadan kayboldu. Hemen birini mi bulmuştu, ya da Frankfurt'a geri mi dönmüştü bilmem. Adını anımsamıyorum, gözlerini, sesini de; yalnızca hareketleri, gururlu tavrı ve uzun, beyaz bacakları kalmış aklımda. Bir gencin aşk anıları böyle bacaklar, kollar ve devinimlerden ibarettir. Yüz, uzuvların önüne geçtiğinde, ergenlik tamamlanmış, erkeklik çağı başlamış demektir zaten.

Yerüstü hızlı tren istasyonlarından birinin karşısında, Blücherstrasse'de kırmızı tuğla bir binaya yerleştim. Elektrik hattı çekilmemişti henüz eve, ahşap merdivenler her adımda gıcırdıyordu; ev, gelenlerin adımlarından sabaha kadar ses çıkarırdı. Kiracıların büyük kısmı sabaha karşı gelirdi, proleter eviydi; Berlin'deki gece atıklarından geçinen parazitlerle doluydu. Burada garsonlar, dansçılar, hayat kadınları yaşardı. Mucizevi bir sezgiyle burayı ilk gün çabucak bulmuştum. Birkaç sokak ötedeki seçkin Westend evlerinin sayısız kiralık dairelerinden birine de gidebilirdim ama ilk anda sezgisel biçimde kendimi burada buldum, bu hâlâ petrol gazıyla aydınlatılan, şiveli konuşulan, herkesin birbirinin yardakçısı olduğu, geceleri polis otolarının sirenlerinin sokakları çınlattığı eski Berlin'de. Orada aradığımın ne yeraltı dünyası romantizmi ne de ilginçlik olduğunu şimdi artık biliyorum. İnsan sıcaklığıydı aradığım; yakınlık. Yalnızlıktan mustariptim, yetiştirilişimin ve sonrasında da Frankfurt dönemindeki özel atmosferin beni küçük bir meteorun etrafını sarışı gibi kuşatmış olan bu yapmacık kültürün yalnızlığından.

Buzlu bir yalnızlık dolamıştı çevremi. Bu yabancılığın yalnızlık duygusundan daha farklıydı. Kaynağı, ruhumda, anılarımda, daha içeride bir yerdeydi; adeta bir tavırdı, yazarın umutsuz yalnızlığıydı. Kültürel üretim için "ilişkide" olduğum herkes kendi yörüngesinde ilerliyor, yükseliyor ya da düşüyordu, yalnızcı işaretlerle haberleşiyorduk. Frankfurt'ta parmak ucunda yürüyor ve Mary Wiggman'ın dansları ya da komünizm hakkında peltek

bir ciddiyetle ahkâm kesiyorduk. Her şey çok ilginçti, insan bilgi edine edine kendisi de çevreye dahilmiş tavrını takınmaya başlıyordu. Ortam sloganlarla doluydu. Sosyalistler, komünistler, estetikçiler ve gotik heykel koleksiyoncuları pratik sloganlar öğretiyordu ama bu sırada gerçek hakkında hiçbir şey bilmediğimi de duyumsamıyor değildim. Dünyaya geri dönmem gerektiğini biliyordum. Kendi araçlarımla, kendi yolumla deneyim kazanmam gerekiyordu. Gerçek her yerde birden ve birlikte mevcuttu: kitaplarda, salonlarda, fuhuşta, geceleri Stettiner Bahnhof civarında birlikte bira içtiğim aylak askerlerde, kalacak yer veren ev sahiplerimde, Wilhelmstrasse'de kartvizitimi verdiğim için beni, "yabancı basının" temsilcisi olarak bira içmeye çağıran yeni Weimar bakanlarında. Hem korku hem kararlılıkla akıntıya bırakmıştım kendimi. En doğalı kendimi kadınlara vermem olurdu, gerçeğe en yakın duranlar onlar gibi gelmişti bana. Ama Thomas Mann ve genelde edebiyat da gerçek hakkında çok şey biliyordu hatta belki de kadınlardan fazlasını. "Gerçek'e", sonu gelmeyecek bir dersmiş gibi bakıyordum, ihmal edilmemesi ama sıra işe gelince unutulması gereken bir ders.

Blücherstrasse'de yaşadığım günler bir tür öz madde yoğunluğu içinde geçti. Kontes beni işçilerin arasına götürdüğünde, bütün iyi niyetlerimizle beraber bir araştırma gezisine gider gibiydik. "İşçiler böyle yaşar, işçilerin aşk hayatı şöyle olur, şu şu yazarı okurlar..." Aslına bakılırsa işçiler her tür edebiyatı okuyorlardı, yalnız işçi hareketine yönelik olanları değil, içlerinde herhalde en severek Courts-Mahler romanlarını okuyan da sayıca az değildi. İşçiler namus hakkında, evlilik hakkında ve aşk hakkında onlardan beklediğimizden farklı düşünüyorlardı, sosyalizmin ABC'si kitaplarında yazılanlardan farklı bir devrim özlüyorlardı. Üstelik dünya devrimini öncelikli görmeyenlerin sayısı da herhalde hiç de az değildi. İşçilerin çoğu güzel evlerde yaşıyordu, radyoları vardı, gazetelere aboneydiler, tiyatroya gidiyor, filmler izliyorlardı, işsizlik sigortaları vardı, refah içinde yüzmese-

ler de Almanya'da açlıktan ölen de yoktu o yıllarda. Gerçek, imgelemimize uymuyordu. Gerçek bizim görmek istediğimizden farklıydı; bazen daha kötü, bazen daha iyi ama farklı. Fark ettiğim daha çok, işçilerin de, kontes ya da diğer zenginler gibi, bir çeşit ürkütücü genel nevrozdan mustarip olduklarıydı. "Sağlıklı" insana beyaz fil kadar nadir rastlanıyordu; insanlar saplantılara tutunuyorlardı ve Almanlar üç yüz yıllık mutlak emirlerden sonra, politik düşüncelere de alışmaya başlamışlardı. Fakat otomatik bir katılık vardı davranışlarında. Yalnızca burada memurlar on santim uzun, sert dik yakalar takıyordu, pısırıkça yaklaştıkları, çözemedikleri "özgürlüğü" yaşayamadılar, yaşamaya cesaret edemediler.

Berlin'de ilk zamanlarda yalnızlıktan kaçmıştım. Yalnızlığın laboratuvarları olan edebiyat kafeleri aramadım, tanıdıklarıma telefon da açmadım. Blücherstrasse beni bağrına basıp zimmetine para geçirmiş biri gibi gizledi. Hâlâ gazla aydınlatılan bir oda kiralamıştım, duvarlarına dinî simgeler asılıydı, yere yeşil bir toz serpmişlerdi, bir tür böcek ilacı çünkü evde hamamböcekleri cirit atıyordu. Hiç böyle bir yerde yaşamamıştım o güne kadar. Buraya gelişimin ilk dört günü evden dışarıya adım atmadım, kâğıt kalem alıp gece gündüz "çalıştım". Dört gün, dört gece, Frankfurt'ta bir yıldır tasarlamış olduğum tiyatro oyununu yazdım. Oyun iyi değildi. Daha sonraları bir ajan satın aldı, taşradaki Alman kentlerinden birindeki deneysel bir tiyatroda sahnelendi ve utanç verici biçimde battı. O zaman "başarı" benim için önemli değildi ama Berlin'deki o ilk dört gün, yaşamımda ilk kez bir şey oluşturmaya kalkışmıştım. Ondan sonra on beş yıl boyunca bir daha dram yazarlığına girişmedim, şeytana uymadım. Berlin'de hamamböcekli, gaz lambalı kiralık odada ilk kez bu özel heyecanı, insanın ilk kez bir şey yaratırken sorumluluk duygusuyla yaşadığı yürek çarpıntısını duyumsamıştım. "Hiçlikten kendi suretini yaratmak" buydu işte... Kusurlu da olsa yalnızca kendisine ait, önünde ve ardında başka hiç kimsenin onun yerine yapamayacağı bir şeyi. Dehşetli bir

duygu bu. İnsan bir kez bu duyguyla tanışırsa yaşamı adına kayıptır, her şeyini kaybeder ve ne yapacağını bilemez. Blücherstrasse'deki odada dört gün dört gece, kendimden geçerek oturup birkaç düzine kâğıt doldurmuştum, sonra bunları bavuluma koyup unutmaya çalıştım. Berlin'i keşfe çıktım. Etrafta hareketli, canlı bir şeyler çalışmaya özendiriyordu beni. Güçler hissediyordum, çekimler, büyük kalabalıklar, olasılıklar. Yaşamın yeni bir dönemi başlıyordu ve kötü bir başlangıç da değildi bu.

2

Berlin'de beklenmedik bir macera başlamıştı: gençlik macerası... Artık biliyorum, gençlik bir zaman kesitiyle ölçülemez, başlangıcı ve bitişi yıllarla saptanamayacak bir durumdur, bir haldir. Gençlik, buluğ çağıyla başlayan ve belli bir zamanda, diyelim kırk yaşında, diyelim Paskalyadan önceki pazar akşam saat altıda sonra eren bir şey değildir. Gençlik, bu özel ve hiç de "fırtınalı" olmayan duygu hali, en çok ona en az dikkat ettiğimizde, ona en az hazır olduğumuzda, özel olarak beklemediğimizde başımıza gelebilir... Üzgün, temiz ve özgeci bir haldir bu. Tartışamayacağın güçler alıp sürükler seni. Acı da çektirir, biraz utandırır da ve kısa sürede bu halden kurtulmak, "yetişkin" olmak istersin; sakallı bıyıklı; ilkelerle, acımasız ve çok net anılarla dolu bir yetişkin! Bir gün uyanırsın, farklı bir aydınlık kuşatır seni, nesnelerin önemi, sözcüklerin anlamı değişmiştir. Pasaport verilerine ve gücünün kuvvetinin yerinde oluşuna bakılırsa hâlâ gençsindir, hatta gerçek düş kırıklığına uğramışlık ve sorumluluklar anlamında daha erkek bile olmamışsındır. İlkgençlik, bulutlarda dolaşma hali, bu kırılgan, masum haller artık geçmiştir. Yerine başka bir şey başlamıştır. Yaşamın bir perdesi kapanmıştır. Rüya sona ermiştir, uyanırsın, şaşkınsın-

dır. Öyle bir *après*[1] duygusudur ki bu, hiçbir bedensel deneyime benzemez ama bu acı uyanış derinlerde buharlaşır ve devam ettiği sürece neredeyse yaralanmazdır insan.

Berlin'de kuşkusuz benim için gençlik çağı başlamıştı; ilerdeki hayatında insanın bu adla hasretini çekeceği durum. Her sabah benim için yeni bir şeylerin başladığı bir güne uyanıyordum. Berlin'de başlayıp bir süre devam eden hayat bayram değildi belki ama sıradan da değildi. Geçici bir haldi, olağandışı kutlamalarla, özel kostümler ve maskelerle, bayramlık olaylarla dolu bir hal... Etrafımda hiç kimsenin hiçbir şeye vakti olmadığı Berlin'de ben her şeye zaman bulabiliyordum. Kent bu döneminde taşralılığı yanı sıra bazı yönleriyle kelimenin tam anlamıyla bir dünya kentini andırıyordu. Köşe bucak yabancılarla dolup taşıyordu. Laboratuvarlar, Ruslar ve Norveçlilerle doluydu, herkes bir şey kuruyordu ve yabancının kendisi girişimin başarısına inanmazken Almanlar her oluşumun temellerini atıyor, canı sıkılan yabancıya para kazandırıyordu. Bir öğleden sonra kafede, Berlin'e Württemberg'den gelen iki Alman beni bulmuş, birlikte resimli "magazin" dergisi çıkarmaya başlamıştık. İki hafta sonra Friedrichstrasse'deki binalardan birinde, çok odalı, telefonlu, daktilolu, muhasebecisi, kasiyeri ve daktilocu kızları olan bir büromuz oldu. Dergi çıktı da, budalalıklarla dolu olmasına karşın uzun süre bayağı ilgi çekti. İlk sayının yayımlanışından sonra onları terk ettim çünkü ukalalıkları ve aptallıkları dayanılır gibi değildi. Kent bu tür "girişim"lerle doluydu. Kurfürstendamm'ın ara sokaklarından birinde bir gece kulübünde, daha yarım saat önce birbiriyle tanışan iki emekli Alman subayı, gözlerimin önünde, milyonlar tutarında özsermayeyle bir kurşunkalem ihracatı şirketi kurmuş ve bu muhteşem işe katılmak istemememe çok şaşırmışlardı. Birkaç ay sonra bu girişimin geliriyle binalar aldılar. O yıllarda Berlin bir "idil" değil, Almanya fabrikaları, tiyatroları, film atölyele-

[1] (Fr.) Sonra, başka bir şey olmuştur artık.

ri, gazeteler ve bürolarıyla, yabancının paşa keyfi için büyük bir laboratuvar olmuştu. Berlin savaştan sonra düşman ülkelere teslim etmişti kendini, boyun eğmişti. Ama kokain ve alkol kokularının yayıldığı, sefahat ve keyif dünyasının göründüğü vitrinlerin ardında yeni stiller ortaya çıkıyor, felsefeler doğuyordu.

Bir an için bile Berlin'de genç olmak sıkıcı gelmedi bana. Daha sonra hiçbir yerde Berlin'de, Almanlar arasında yaşadığım zamanki kadar iyi niyetli insanla karşılaşmadım. Bırakmış gibiydiler kendilerini, yürekleri huzursuzluk, korku ve intikam duygularıyla doluydu. Kent yaşama sevincine, stile, yeni ifade tarzlarına öyle açtı ki... Buradaki melankoliyi ve devasa ölçüleri seviyordum. Öğleden önce Tiergarten'da dolaşmaktan hoşlanırdım; buraya binici kıyafetli kadınlar geliyordu, ellerindeki değnekler spor tutkusunun göstergesi de olabilirdi ama kimi zaman farklı tutkuların da, örneğin gizemli ölüm danslarına davetin de. Cinsler partilere ayrılmıştı; eşcinsellik önce yalnız modaydı, sonraları salgın bir hastalık gibi yayıldı. Bu tutkuların yapay filizlerini yeşertmek için dev bir sanayi kuruldu.

O zamanlar içimde özellikle ateşli ve ışıklı bir alev, temiz bir ateş yanıyordu; kendimi aşka adamama olanak veren, seviştikten sonra "olay yerinden" kaçmam gerektiğini hissetmediğim, ardından suçluluk duymadığım, temiz, rahat Eros sevinci. Berlin'in önüme çıkardığı her şeye, korkusuz ve beklentisiz dört elle sarıldım. Toy bir gençtim... İnsanlar bendeki bu toyluğu anlıyordu...Nereye gitsem açık kollarla bekleniyordum. Yaşamında Eros'un soluğunun bir insanda duyumsandığı dönemler vardır; diğerlerinin arasında seçilmiş bir yaratık gibi dolanır; onu incitip kırmak o dönemlerde mümkün olamaz.

Berlin yaşantısının ilk dönemi sürpriz aşk izlenimleriyle dolu geçti. Cinsel kargaşa bu huzursuz kente egemen olmuştu. Kadınlar tanıdım, gizlide, Prusyalı subay olurlardı, dört duvar arasında monokl takarlar, puro içer, hatta başuçlarında askerî kitaplar bulunduracak kadar rollerine kaptırırlardı kendilerini. Erkekler tanıdım, gündüzleri fabrika yöneten, geceleriyse yılan oynatıcı gibi gi-

yinen erkekleri. Berlin'de an bir maskeli baloydu o kış her. Çiftler zaman zaman ürkütücü maskeler takıyorlardı. Bu tuhaf baloda sessizce ve güler yüzle, sanki kimi aradığını kesinlikle bilen ve çılgın çiftler karmaşasında kaybolamayacak biri gibi ilerliyordum. Bir öğleden sonra Lola, telefonla arayıp Kassa'dan geldiğini ve benimle konuşmak istediğini söyledi. O gün benim açımdan maskeli balonun yeni versiyonu başladı.

3

Hanns Erich, sınıf savaşına, proletarya diktatörlüğüne, Alman düşüncesinin Avrupa'daki üstünlüğüne ne kadar kesinlikle inanıyorsa aspirinin iyileştirici gücüne ya da yünlü iç çamaşırının giyeni üşütmekten koruduğuna da gene aynı kesinlikle inanıyordu. Onunla birlikte olmak bana heyecan veriyordu, bu burjuva Alman delikanlı kadar ilginç biriyle o güne kadar tanışmamıştım. Yapısını, zevklerini, eğilimlerini ve dünya görüşünü bir türlü kavrayamıyordum. İsveçlilerle, Fransızlarla, Rumenlerle, Ruslarla tanışmıştım Berlin'de, ama bu Alman'dan başka hiç kimseye böylesi bir gelgitli yabancılık duygusu hissetmemiştim. Tartışmalarda kristal kadar berrak tezler ileri sürerdi ama bu kristal kadar berrak tezlerin gerisinde büyük bir sis vardı: karasızlık ve karmaşa. Voltaire'i, Erasmus'u okumuştu ama ardında "yapıcı güçler"i duyumsadığı Waldermar Bonsels adlı Alman yazarın, "modern mistisizm"ine de hayrandı. Oysa benim için Waldermar Bonsels yalnızca kötü, zayıf bir yazardı. Martin Buber'in efsanelerini ikimiz de okumuştuk, beni yazarın sert, klasik Almancası çekmişti, onu çeken ise bu efsanelerdeki loşluktu. Yıl boyunca yalnızca günün kısa dilimlerinde kesilen konuşmalarımız birbirimizi anlamadığımız ölçüde üretken oluyordu. Kurtulamadım ondan; kurtulmak da istemedim çünkü özünde ve düşünce tarzında "Alman gizini", dil, çevre ve anılar toplamının kişiyi mut-

laka ve vazgeçilmez şekilde Alman yapan o tarifsiz bileşimini seziyordum; aynen benim asla Sakson ya da Morvalı değil kesinlikle Macar olmam, fakat aynı zamanda örneğin Pekin'de yirmi yıl geçirdikten sonra, bir Çinlinin bir şeyi niye gülünç veya hüzünlü bulduğunu anlayabileceğimi de tasavvur edebilmem gibi.

İç âleminde, bir insanın kesinlikle yalnız olduğu yerde, acaba nasıl biriydi bu Alman genç? Genellikle Alman karakteri olarak tanınan hiçbir şey ona uymuyordu. Öncelikle "tipik bir düzen sever" değildi. Aslında hayatında ve dünya görüşünde bir türlü gerçekleştiremediği düzene dehşetli bir özlem duyuyordu. İnsan dünyayı, soyların farklılığını, insanları soy yapan farkı, edebiyattan değil ancak kendisi damla damla anlayabilir. Hanns Erich düzene, bir hayvanın özgürlüğü istemesi gibi hasret duyuyordu. Ama düzen, Hanns Erich'in gerçekleşeceğini umduğu gibi teslim olmuyordu ona; boşuna saatlerini programlayarak yaşadı, boşuna her öğleden önce saat ondan on bir buçuğa kadar bir dakika olsun sektirmeden yürüyüşe çıktı, kiralık odasına boşuna fırçalık koydu, "fırça konsolun üzerinde öylesine duramaz ya", okuduğu kitapları kırmızı kalemle boşuna işaretledi, herhalde unutup bir daha okumaya kalkışmasın diye. Hanns Erich kendi içinde düzensiz kaldı. Yaşamı, çalışmaları, büyük, ideal düzenin gerçekleşmesi yolunda çaba sarfıyla geçiyordu ama ulaşabildiği nokta çoğu kere sistem oluyordu, düzen değil. Muazzam sistemler, kusursuz yaşam tarzları gibi yüce idealler meşgul ediyordu zihnini. Büyük olan her şeyi kutluyor, nicelik sarhoşluğunda yaşıyordu. Ama hemen karar verilmesi gereken zeminlerde ve insanın bütün sonuçları üstlenmesini gerektiren küçük işlerde bir türlü karar veremiyor, ikircikli davranıyordu. Her şeyde "biçimi" aradı ve yaşamın "biçim"lere tahammülü olmadığını, her şeyi aşıp gittiğini, ancak ölümün bir tür müphem bir yas çerçevesi çizdiği tek ve biçimsiz kaostan ibaret olduğunu görmek onu kahretti.

Ayrıntılara titizlikle ve korkarak yapışıyordu. Titizli-

ği sarsıcıydı, sarsıcı biçimde titiz ve bir o kadar da pısırıkça. Öğleye doğru bana gelir, yaşadığım dağınıklığın içinde oturur, bu "düzensizliğin" benim "tarzım" olduğunu iddia ederdi çünkü yalnızca öylesine, amaçsızca böyle düzensiz oluşumu sindiremezdi içine, ardında bir biçim, bir düzen ve bakış açısı arardı. Akşam nerede olduğumu sorardı. Eğer akşam yemeğinde avukat arkadaşımla birlikteysem, nerede oturduğunu, evinin nasıl olduğunu, kaç odalı olduğunu, ne zamandır orada yaşadığını sorardı. Duydukları üzerinde biraz düşünür, sonra ne yediğimizi sorardı. Şarap içmiş miydik, yoksa yalnızca bira mı içmiştik? Masanın başında kim oturmuştu? Ev sahibinin sağında kim oturmuştu? Kaç hizmetçileri vardı? Yemekten önce nelerden söz etmiştik? Peki, sonra, yemek sırasında? Ya sonuna doğru? Rathenau'dan söz edilmiş miydi? Rathenau adını ilk kim anmıştı? Anımsamıyor muydum? Kafamı zorlamalıydım. Davetliler arasında müzik öğretmeni var mıydı? Bunlar, çocuk parası alıyorlar mıydı kent müzik okullarında? Bence hangisi daha doğruydu, devlet eliyle müzik eğitimi mi yoksa özel müzik eğitimi mi? Müzik öğretmeni Rathenau'dan ne okumuştu? Hangi partinin üyesiydi? Ceketinin yakasında rozet var mıydı? (Hanns Erich rozet takardı.) Bence Rathenau'nun serveti bugün ne kadardı? Rathenau'nun yazılarında mistik öğelere rastlamış mıydım? Rathenau'yu reel politikada düşünebilir miydim? Yemekten sonra kahve ikram etmişler miydi? Duvarlarda ünlü ressamların tabloları asılı mıydı? Yeteneklerin haklı yerlerini ulaşacaklarına inanıyor muydum yoksa bugünkü toplumsal düzen içinde dâhilerin de yok olmasını daha mı akla uygun görüyordum?

Sonra ara verip dinleniyorduk. Gözlerini önüne dikip, gözlüğünü temizliyor, ayrıntıları depoluyordu. Onunla "sohbet etme"yi hiç beceremedik, yalnızca bir şeyler üzerine konuşabildik, o kadar... Bu genç Alman'la konuşma mahkemede bir duruşma, sınav ya da polis sorgusu gibi geliyordu bana. Hiçbir ayrıntı yarım bırakılamazdı onun için. İnsan ilişkilerinde en önemli olanın her zaman

puslar ardında kalan olduğunu henüz bilmiyordu. Hanns Erich acımasız bir netlik, düzen ve titizlik istiyordu. Bir konuya bir kere daldı mı, etin tamamını, kemiğine kadar kemirmeden bırakmazdı; konuşmanın sonucuna, sıyrılmış kemiğe, kalıntılara, doymamışlığın hoşnutsuzluğuyla bakardı. Dinlendikten sonra yeniden başlardı. Dün öğleden önce nereye gitmiştim? Hastaneye mi? Hastanenin bahçesine de bakmış mıydım? Kaç dönümdü? Neler görmüştüm? Uçan kuş görmüş müydüm? Saat kaçta? Saat üçte mi? Kuzeye mi, batıya mı uçtuklarını bilmiyor muydum? Kuzeyin ne taraf olduğunu bilmiyor muydum? Ne tür kuştu bu? Güvercin boyunda mıydı? Düz mü uçuyordu, kavisler çizerek mi? Gri miydi? Yeşilimsi bir gri mi? Acayip! Ne tür kuş olabilir peki, diye sorardı yeni baştan başlayarak. Ağır ağır mı uçuyordu, hızlı mı? Kuşu bitirdiğimizde devrime ya da Emerson'un tarih anlayışına sıra gelirdi. Düzeni, tıpkı bir çocuğun yetişkin olmayı istemesi gibi, hararetle istiyordu. Başkalarının örneğin, İsveçlilerin ya da Fransızların, kendisinin dikkatinden kaçan bir şeyi bildiklerinden, tarih bilgisi zayıf olduğu için, dört beş yüz yılı es geçtiği için bilgisizliğini yüzüne vurup alay konusu yapmalarından korkarak sürekli pusuda beklerdi. Ona göre yaşamda "yeterince çalışmak mümkün değildi". İnsan tatmin olsun diye, bir şeye ulaşmak için ya da bir şeyi yerine getirmek için değil, "çalışmak için" çalışırdı. Bir çocuk gibi saf, aynı zamanda acımasız ve sinsiydi. Yabancı olan her şeyi önemser, her şeyi taklit eder, fakat aynı zamanda kuşkuyla karşılardı; bütün dünyayı, en önemli amacı Almanları gülünç bulup saf Germen ırkından daha akıllı çıkmaya çalışan bir ittifak olarak algılıyordu. Üzgün ve sıkıntılı olduğunu hissetmiş ve ona acımıştım. Çalışkanlığını takdir ediyor ama verimsiz buluyordum. Sanki bir cetvel ve pergelle ölçüp biçiyordu dünyayı. Adlandırılamayan ya da kavranamayan şeyleri ortak yaşamda kullanışlı hale getirmeye, uzlaşma yaratmaya çalışıyor ama bu girişimleri hep ters tepiyordu. O zaman üzüntüyle gözlüğünü temizler, kendisini yatıştıra-

rak, inatçı bir iç çekişle, ayrıntıların bulanık ve akıl sır ermez yanılsamalarına yine balıklama atlardı.

Hali vakti yerindeydi, ailesi cep harçlığını bol bol veriyordu, iyi niyetliydi; huyuma gitmeye çalışır, hediyelerle şaşırtırdı beni, bir keresinde Noel akşamı odamı hediyelik eşyalarla doldurmuştu. Beni sürekli Silezya'ya evlerine çağırırdı. Yorulmak bilmeksizin çalışırdı, çünkü ruhu son derece tembeldi, Hemen düzene koyardı her şeyi, yazılarını, öğrendiklerini, odasını ya da kendisini kuşatan dünyayı, çünkü içten içe iflah olmaz bir düzensizdi. Yalnızca Almanya'ya güveniyordu, dünyanın büyük kısmı ona göre düzensiz, hırpaniydi; özellikle de Fransızlar... Bu düşüncesine beni de inandırdı. Okulda öğrendiğim gibi, Almanya'nın örnek bir düzenin klasik yurdu olduğuna inanarak yaşıyordum. Gerçekten de her yerde, müzelerde, istasyonlarda ve evlerde bile aynı düzen, tertip vardı. Yalnızca ruhlarda, Alman ruhunda "düzen" yoktu; içleri karanlıktı, çocuksu bir sis oturmuştu sanki; kanlı ve öcü alınmamış, hesabı görülmemiş mitlerin sisi. Fakat o zaman Hanns Erich'in niçin böyle manyakça düzen arzuladığını henüz anlamış değildim... Fransa'ya gittiğimde genel düzensizlikten gerçekten dehşete düştüm "Düzen"in ne olduğunu anlamam yıllarımı aldı, Fransızların belki de tozları mobilyanın altına süpürdüklerini, ama beyinlerinin içinin aydınlık ve pırıl pırıl olduğunu anlamam da.

Hanns Erich sosyalist olmuştu, insanın bir gün vejetaryen olmaya karar vermesi gibi. Sınıfsal konumu, iç inancı bu duruma hazırlamamışlardı onu. Her zaman bir insanın başka türlü yapamayacağı zaman, ancak bu görüşe vardığı zaman devrimci ya da sosyalist olacağını düşünürdüm. Hanns Erich ise öylesine karar vermişti, "kariyer" istiyordu. Uzun süre beraber yaşadık. Sonra beni çok kez Paris'te de ziyaret etti, orada çok okudu, çok şey öğrendi ve arada Fransızların tedavisi olmayan düzensizliklerine sinirlenip durdu. Otuz yaşında artık en büyük Alman gazetesinin başyazarıydı ve bir iki yıl sonra da Reichstag'a seçildi. Hitler'in Şansölye olarak atanmasın-

dan birkaç gün önce Berlin'e gittiğimde buluştuk. Modaya göre giyinmişti, gösterişli bir arabayla şehri turluyordu, alımlı, oldukça şişman ve koca cüsseli kız arkadaşıyla tanıştırdı beni.

Son kez, Pariser Platz'da görüştük, arabayı durdurmasını rica ettim, indim ve veda ettim.

"Devrim yavaş yavaş gerçekleşecek," dedi düşünceli düşünceli, direksiyona dayanarak.

Üç gün sonra, Alman nasyonal sosyalistleri iktidarı ele geçirdiler. Hanns Erich "Toplama Kampı"na gönderildi. Çalıştığı gazeteye yeni patronlar geldi, iş arkadaşları bir bir kovuldu. Zaman Hanns Erich'i, gençliğimin birçok siması gibi uzaklara savurdu. Bir daha haber alamadım ondan.

4

Berlin'de o yıl yaygın bir züppelik vardı. *Spleen de Berlin* yılıydı bu. O yıl, bu yapay yaşantıdan geçilmeyen büyük şehirde rahatça ve çılgınca yaşıyorduk. Kentin bayağılığında ve kasvetli mimarisinde bile bir içtenlik vardı; şimdi o günleri düşündüğümde, yurtdışında daha sonraları hiçbir zaman ve hiçbir yerde, hatta belki memleketimde bile kendimi Berlin'de ateşkesten bir buçuk yıl sonra olduğu gibi, öylesine gamsız, hafif ve sorumsuz bir genç olarak hissetmediğimi hayretle fark ediyorum. Arada bir "devrim" patlak veriyordu ama kanlı Spartacus günlerinden sonra, katılanların kendileri de dahil, bu tür oyunumsu rezaletleri kimse fazla ciddiye almıyordu. Wiemar'da yeni anayasaya, özgürlük haklarına kavuşan Alman halkı, bu özgürlüğe fazla katlanamadı. Partisi tarafından görevlendirilen Ebert, kargaşaya hâkim olmuştu, iktidar Alman sosyal demokratların elindeydi. Ama bunu ne kullanmayı becerebildiler ne de kötüye kullanmayı.

"Devrim" genellikle, örneğin Kapp darbesi günlerinde olduğu gibi gürültüsüz cereyan ediyor, en fazla elekt-

riğin kesildiğini, telefonun işlemediğini, otel odalarında musluktan su akmadığını, maden suyuyla yıkandığımızı fark ediyorduk. "Modern devrim" tekniklerini hızla öğrendik. Herkes evinde bir deste mum, birkaç litrelik şişede Fachingen suyu bulundurdu. Paranın değeri de gerektiği kadar düşürüldü. Markın günler, hatta saatler içinde atomlarına ayrılacağı zamanlar henüz uzaktaydı. Yabancılar, dövizi, ucuz Almanya'ya sepetle taşıyorlar ve Almanlar da kredi karşılığında fabrikaların depolarını yabancı hammaddelerle dolduruyordu. Herkesin işi vardı; yalnızca orta sınıf, memurlar eridi, maaşlılar, ücretliler, emekliler ve tabii yazarlar "fiyat artışına", "pahalılığa" kurban oldu. Hiç kimse, belki yabancı ülkeler bile, o aylarda markın gerçekten ciddi bir sorunla karşılaşabileceğini sanmıyordu. Eski binlikler hâlâ yürürlükteydi. Bir seferinde bana, bir yurtdışı havalesi için Deutsche Bank gişesinde Wilhelm'in resmi olan bin marklıklardan yüz adet ödedikleri zaman, kendimi zengin, barış zamanında yaşayan bir burjuva gibi hissettim. İşçi sınıfı ücret eylemleriyle bu felaketi önlemeye çalışıyordu ama orta sınıf, küçük burjuva fetişlerinin yıkılmasını, bu kâğıt tayfununun emeklileri, garantili gelirleri olanları nasıl savurduğunu felç olmuş gibi sessizce seyrediyordu. Günlerden bir gün, birden Berlin'de her şeyin satılık olduğunu fark ettik.

Blücherstrasse'nin gaz lambası ışığındaki yalnızlığından zengin Berlin mahallesine taşındım. Ayda bir ev değiştiriyordum. "Generalin dul eşinin" evinde de oturdum, kendi mülkü olan beş katlı saray yavrusunda açlık çeken ev sahiplerinin sekiz odalı evini kendisi temizleyen doktorun da, yıllık emekli maaşından iki ekmek bile alamayan Prusyalı emekli başbakanın yanında da kiracı oldum. *Berlin-West*'in oldukça kapalı, kibirli, seçkin muhitindeki gizemli evlerin kapıları açıldı önümde. Paris'te bir çatı katı odasının aylık kirasıyla, Kurfürstendamm'da dört beş odalı daire tutabilidim; Wilhelm Almanya'sının zevkine uygun değerli eşyalar, bronzlar, mermerlerle dolu salonlarda yaşadım; Rönesans yataklarında yattım, ağır meşe-

lerden hazırlanmış, eski Alman yemek odalarında yedim yemeklerimi. Paramı ne kadar saçma sapan şeylere harcarsam harcayayım ertesi güne bir öncekinden daha zengin başlıyordum. Sokaklarda rakamlar haykıran deliler dolanıyordu. O dönem Almanlarla birlikte yaşayan bizler, istesek de istemesek de kaçakçı olmuştuk. Akıl hastaneleri dolup taşıyordu. Ağır sanayi ve bankalar doludizgin zenginleşiyordu o aylarda. Stinnes'in gölgesi kol geziyordu. Orta sınıf, çaresizlikle bekliyordu çilesinin dolmasını ve çılgın karnavalın onu alıp götürmesini...

Gülünç ve tiksinç zenginliğimi, generallerin dul eşleriyle bölüştüm, ev sahiplerine hediye olarak şükranla ve çekinerek kabul edecekleri margarin götürdüm. Prusyalı başbakanı puroyla donattım. Tüm bunlar, seyirciler ve acı çeken katılımcılar için anlatılamayacak kadar nahoştu. Ama hepsi bir yana, gençliğimizi yaşıyorduk, o özel, o başıboş, o hiçbir engel tanımayan dönemi; sanki doğal ve ekonomik yasalar geçerliklerini yitirmişti ve her şeye gün boyu dinlediğimiz müzik eşlik ediyordu, caz müziği. Pis dalgaları her türlü insani ölçüyü silip süpüren bir kâğıt çöplüğünde yaşıyorduk ve yaşadığımız için kendimizden utanmamız gerekirken, keyif veriyordu yaşamak... Yarı uyku halinde geçti kış, felaketin üstünde havalarda yüzüyor ama suçluluk da duymuyorduk. Çaresizlik içinde yaşayan, aklını kaçıran Berlin, o sert kış mevsiminde iyice güzelleşmişti. Geceleri baloların ışıkları çakıyordu. Güruhlar halinde her gece bu Berlin gösterisine katılıyorduk. Sonun yaklaştığını hissetmişçesine herkes "eğleniyordu". Alman gençliği sokaklarda sürekli aşk peşindeydi, ebeveynler perişan olmuştu. Bu öyle utanç verici ve akıl sır ermez bir mahvoluştu ki, kendilerini savunmaya kalkışmadılar bile. Her gece, albayların dul eşlerinin evine yeni bir sevgiliyle geliyordum; sabahları yaşanan tanıştırma ve vedalaşmalarda batağa düşmekte olan orta sınıfın genç kızları, telefon numaralarını bırakırdı; ama bu geceler ya da aşklar kimin umurundaydı ki? Kentin Batı semtlerinin dairelerinin yatak odalarında uyanırdım. Ya-

bancı odalarda, yabancı kadınlarla, kollarımda evin sahibesiyle, bir gece öncesinde tanımadığım, bir gece sonrasında da tanımayacağım kadınlarla. Bir kent vebadan ölmek korkusu içinde çılgınca yaşıyordu. Ama ben vebanın üzerinde, biraz mikrop kapmış olsam da yaralanmayacağımı bilmenin güveniyle, benim için bu kışın gençliğimin bayram günleri olduğunun farkındaydım. Ne utanç duyuyor ne de suçlu hissediyordum kendimi.

Berlin, veba korkusu altında, çılgın eğlencelerle, tehlike çanlarının çaldığı karnavallarıyla güzelleşmişti. Öğleden sonraları uyanıyordum, arkadaşlarım, o dehşetli sel baskınının bir araya sürüklediği İsveçliler, Ruslar ve Macarlar, kurnaz ve melankolik kuşak, züppeler, kaçakçılar, karaborsacılar uyandırıyordu beni uykudan, çoğunun adını bile bilmiyordum.

Ahlaksız bir çeşit bir ittifakla bir araya gelmiştik, Almanlardan ayrı, hatta biraz onlara karşı bir birlikti bu, bir gün bizi acımasızca kentten kovsalar şaşmazdım. Ama Almanlar da şaşkınlık içindeydi ve susuyorlardı. Avrupa kıtasının düşünür gençleri, sözüm ona eliti *Kafe Romanisches*'te oturur, döviz bozdurma konusu ve şiirler üzerinde kafa patlatır, deri ticaretini ve Peguy'u tartışırdık. Almanlar ciddi bir yüzle ve sessizce kenara çekilir, sendeleyerek geçen bu güruhu izlerdi. Ama bir yerde onların da işine geliyorduk. Yabancılar, Berlin'e, dövizlerinden başka şeyler de verdi. Berlin kentleşti, zarifleşti, kadınlar giyinmeyi öğrendi, kentin atmosferi çeşitli düşüncelerle dolup taştı, kentin nabzı atmaya başladı. O kış Berlin güzeldi, gizemliydi. Tiergarten'da öğleden önce gezintileri, Unter den Linden'in benzin buğulu huzursuzluğu, bir güney liman kentinin garipliğiyle büyük bir Prusya kentinin disiplinliliği arasındaki geçiş; kentin denge ve tatmin aradığı o acımasız atılım ve açlık, açık sözlülük ve düşüncenin mutlak özgürlüğü; kentin her yeni sanatsal arayışı kabul ettiği hayranlık ve iyi niyet; tüm bunlar hepsi birlikte Berlin'i, kısa sürede, savaş sonrası Avrupa'sının en ilginç ve umut dolu kenti gibi gösteriyor-

du. *Berlin Spleen*'i anısı, o yılları yaşayan herkesin içinde bir özlem olarak kaldı.

Burada bir anlığına gerçek bir züppeye dönüşmüştüm ben de. Her akşam smokinle gecelere karışıyordum, bu seçkin gece kıyafetini doğal karşılayan genç bir İngiliz beyefendisi gibi. Aslında böyle giyindiğimde kendimi maskara gibi hissederdim. İyi hissetmem için, doğal olabilmek için, genç bir adamın smokin ya da frakı maskeli balo kostümü gibi hissetmemesi için, "sosyete adamı" olmak için iki üç yüz yıllık salon yaşamı gerekiyordu. Bizde, öğleden önce smokin giyildiğini görmüştüm ama düğüne giderken! Yalnızca taşrada değil, Peşte'de de. Gerçi, smokinli damatla tokalaşıp ona "utanma, o kadar da ayıp değil" demek istediğim olmuştu. Biz böyleydik işte, beğenmeyen gülsün! Ama Berlin gecelerinde ne kadar burnu havada dolaşsam da kendimi hep mezuniyet balosunda gibi hissettim biraz...

5

Aktris, Adlon Oteli'nde kalıyordu. Antresi, salonu, yatak odası, banyosu ve *Jungfer*[1] dedikleri bir de oda hizmetçisi vardı, o da otelde, üst katta kalıyordu. Bir kez beni bankaya götürdü, birlikte, zırhlı salonlara indik, gizli sözler mırıldandı, çelik kasalardan birini açtı, incileri, taçları, yakut gerdanlıklarını ışıldattı. Hindistan'dan kısa süre önce dönmüştü. İngiliz sömürgelerinden birine girmesine izin verilen ilk "düşman ülke yurttaşı" idi. Büyük olasılıkla iyi bir hamisi vardı, seçkin İngiliz beylerinden biri olmalıydı, kim olduğunu asla sormadım, özel yaşamına saygı gösterdim, o da bu inceliğime saygı duyardı. Arabası, civarda kiralık villası, türlü çek defterleri, av köpekleri vardı. Zaman zaman, bir romandaki gibi, komi ona değerli çiçek buketleri ve mücevherler getirirdi.

[1] (Alm.) Genç kadın, gelin

Programlı yaşardı, özel bir tutsaklıktı bu güzellik, kadınlık tutsaklığı. "Kariyeriyle" pek ilgilenmiyordu, diğer her şey gibi, mücevherler ve değerli dövizler gibi o da sunuluyordu ona... Her cumartesi hatırı sayılır meblağdaki banknotları, hak etmediğini düşündüğüm sanatçı ücretini alırdı, çünkü gerçek bir tiyatrocu olamayacak kadar güzel ve hayata bağlı buluyordum onu. Sanat için biraz özveri gerektiğini düşünüyordum... Ama hayata, insanlara güzelliğiyle, gülüşündeki sıcaklıkla, inceliğiyle, "Küçükhanım Julia"yı kusursuzca oynamaktan daha fazlasını vermiyor muydu acaba? Sanatçı ücretini gururla gösterirdi, Hindistan hazinelerinden daha büyük gururla. "Çalışarak" kazandığı bu parayı romantik hareketlerle her zaman birilerine bağışlardı, oda hizmetçisine ya da uşağa. Bana karşı her zaman iyi ve yumuşaktı. Yaşamını sert kurallara göre düzenliyordu, bir asker ya da bir Protestan rahibe gibi.

Gerçekte nasıl biri olduğunu bilebilir miydim? Burada insanların sırlarını açığa çıkarmam gerekiyor ama "gerçeğin" ulaşılamaz sırları önünde her zaman pes ediyorum. Tek bir sözünün ya da gülümsemesinin, bende bir şeyleri değiştirdiğini düşündüğüm insanların, kadınların ve erkeklerin gölgelerinin bu sayfalara yansımasına izin veriyorum sadece. Önemli dönemler iz bırakmadan belleğimden elenip gitmiş. Kendimce, aslında çocukça da olsa, ben de "yaşadım" savaşı, devrimleri; ama bu zamanlar, bütün "tarihî" ilginçliğiyle, iz bırakmadan akıp gitti belleğimden; herhalde ilgilenmiyordum, başka şeyler çekiyordu beni. Savaşı, askere alınmamı, hastalanışımı çok az anımsıyorum; devrim günlerinden yalnızca birkaç çehre kalmış zihnimde; bu yüzler kesinlikle "devrimci" değillerdi, benim için savaş Ernő demekti, savaşa turistik bir gezi gibi gidip gelen ve dünya olayları hakkında ara sıra fikir beyan eden romantik dayım. On yedi yaşındaydım askere alındığımda, savaş nedeniyle erken yapılan mezuniyet sınavını zar zor geçtik, sınıf arkadaşlarımı hemen Isonzo cephesine götürdüler ve on altısı hemen katledildi. Ben

Ödön'ün birliğindeydim, bir süre hastanelerde süründüm sonra devrimi seyrettik ve yabancı ülkelere gidebileceğimiz anı kolladık... Kuşkusuz bu "tarihi an"ları ben de yaşadım, ama savaş ve devrim "tarihi" dönemlerinden sadece birkaç insan yüzü kalmış belleğimde: bir kumar düşkününün, bir şairin, bir morfinman doktor kadının çehreleri. Aslında herkes her zaman iki çeşit dünya tarihi yaşar; ben kendi yaşadığımı, anlaşılan kaderin gölgesini vurduğu diğerinden daha fazla önemsedim.

Gülüşü bizi bir an aydınlatan bir insan hakkında ne bilebiliriz? "Tanıma", karmaşık ve tehlikeli bir girişimdir ve sonuçları da çoğu zaman ilkeldir. Aktris hanım hakkında hep keyfinin yerinde olduğunu ve erkekler ve "hayat" hakkında çok şey bildiğini söyleyebilirim... Kadın zekâsıyla hakiki kadınların çoğunun bildiği şeyi biliyordu, erkekler bunun bir zerreciğini bildiklerinde nasıl da gururlanırlar! Her sabah onu Tiergarten'ın karlı yollarından birinde beklerdim, binicilik saatinden gelirdi, gülümsemesi, bakışı, hareketleri son derece dolaysız, çok içten, yaşama sevinciyle dolu olurdu. Bu yaşama sevinci hayran ederdi beni. Çok alçakgönüllü ve iddialıydı; kendine göre, daha sonra fark ettim "dünyevi yaşam"ın gerektirdiği disiplinini, adabımuaşeret kurallarını gayet ihtiyatlı bir şekilde ve sevecenlikle öğretti bana. Nasıl katı kurallarla yetiştirildiğimi anlamıştı; bir yönetmenin genç oyuncunun çekingenliğini gidermesine yardım ettiği gibi, tavırlarımın ve düşüncelerimin katılığını yumuşatmaya çalışıyordu. Onun yanındayken, gerçek kibarlığın, insanların bir arada yaşamaları koşullarının, evde ve okulda öğretilenden farklı ve karmaşık olduğunu anladım. Çocukluğumda edindiğim "disiplin" ilkeldi, aktris güzel ve hafif elleriyle bu ilkel disiplinin katılığını yumuşatmaya çalışıyordu. Gerçek inceliğin istemediğimiz bir randevuya zamanında gitmek olmadığını, tatsız bir buluşma olasılığının filizlenmesine izin vermemenin daha incelikli bir davranış olduğunu ondan öğrendim.... Acımasız olmadan özgür olamayacağımızı ve çevremizdekilere hep yük olacağımızı

ondan öğrendim. İnsanın sert olabileceğini ama asla kaba olmaması gerektiğini, bazı hallerde birinin suratına bir tokat atılabileceğini ama asla canını sıkmamak gerektiğini ve bizden çok daha azı beklenirken, sevgi numarası yapmanın da nezaketsizlik olduğunu ondan öğrendim.

Akşamları mutlaka tiyatroya giderdik. Yediye doğru onda, salonunda olurdum; büyük otel, bu ince ve hoş varlığın yaşamını, ses yalıtımıyla, suni sis perdeleriyle saklıyordu. Oynadığında (büyük roller oynardı fakat kusursuzca değil) tiyatronun kapısına kadar eşlik ona ederdim ve yandaki kahvede beklerdim, bana dostluğunu veren bu kadının mesleğindeki beceriksizliği içimde acı olmuştu. Boş günlerinde Reinhardt tiyatrolarına giderdik, başka bir yere gitmeyi gereksiz bulurdu; bazen birbiri ardına dört beş akşam aynı oyunu izlerdik. Özel yaşamı hakkında hiçbir şey bilmiyordum. Daha sonraları zengin bir adamla evlendi, ara sıra öğle yemeğine çağırırdı, yemeği salonunda yer ve masaya hep üç kişi otururduk. Kadınları sevmezdi; "üçüncü" konuk olarak ünlü yazarları, Alman soylularını, çok varlıklı bankerleri ya da ünlü politikacıları çağırırdı. Misafir gittiğinde, suç ortaklığının eli açıklığıyla "hammadde"yi, gidenin sırlarını sunardı bana, nerede ve kiminle yaşıyor, ne derdi var, nesi var nesi yok, ne istiyor? Bu öğle yemeklerinde öteki Berlin'i de tanımaya başlamıştım; gazetelerin ilk sayfalarında rol alan, büyük iflasa uğrayan ya da büyük başarılar elde eden ünlüleri ya da asla günlük haber olmayacak insanları.

Aramızda bir "ilişki" olmadı, sanırım birbirimizi sevmedik de, aynı yaştaydık ama o daha yaşlı ve deneyimliydi benden. Ben her insandan bir mucize, bir hayal beklerken, o misafirlerini sessizce izler, vücut hareketlerine dikkat ederdi, ne yiyorlar, ne kadar yiyorlar, hangi hareketlerle ve ne biçimde saklıyorlar tatminsizliklerini. Bazen ona taşra kentlerine, kaplıcalara giderken eşlik etmem gerekirdi; asla kimi ziyaret ettiğini bilmezdim. Sık sık yakınında uyurdum ama asla aklımıza aşk gelmezdi. Bu iliş-

kide daha ilk dakikadan itibaren cinsellik olmadı, tamamen içli dışlı olmuştuk ve her ikimiz de bu güveni beceriksiz ya da içten olmayan bir hareketle sarsmaktan korkmuştuk. Mesleğinin verdiği kayıtsızlıkla giyinir soyunurdu önümde ve ben de ihtirassız, sevginin özel, sevecen ve içinde bedensel her türlü isteğin, "sağlıksız" biçimde eksik olduğu karmaşık bir anlayışıyla seyrederdim onu. Genellikle insanların aşkta "sağlıklı" olarak tanımladıkları her şeye fazla önem vermiyordum... O zamanlar kız arkadaşlarımı balolarda ve topluluklarda genellikle o seçerdi.

Büyük sırrı biliyordu, yalnız yaşayabiliyordu. Beni seven ya da yoluma çıkan kadınlar hep iyiydiler, bana benim onlara davrandığımdan çok daha özel, daha insancıl ve soylu davrandılar, ben iki üç buluşmadan sonra hepsinden sıkıldım. Ama bu tiyatrocuyu kendimce sevdim hep ve her türlü bedensel ilişkiden çok daha güven dolu bir dostluğu paylaştık. Onun bulunduğu mecliste ne ondan önce ne de sonra hiçbir kadına yapmadığım, yapmayacağım kadar terbiyeli ve itaatkâr davranıyordum. Onunla dolaşabiliyordum, makyaj yaparken, vücut bakımı yaparken odasında saatlerce sessizce oturabiliyordum, otelin pencereleri Unter den Linden'e açılıyordu ve kışın sokak gün batımında bir tür medenileşmiş, aydınlık bir egzotiklikle dolan sokağı seyrederken oda telefonundan tanımadığım erkeklere söylediği yalanları dinlerdim. Asla bir şey istemedi benden, sevecenliğiyle, olağanüstü kibarlığıyla gece gündüz demeden istediğim her zaman yanımda oldu. Melankolime saygı gösterdi, Berlin'i güzel görmemi ve her yerde kendimi iyi hissetmemi sağladı. Yalnızlık sanatından iyi anlıyordu, gerçek bir inci gibi, kabuğu içinde yaşıyor, kendisini arzulayanlara çok pahalıya mal oluyordu.

Ama ben onu hiç arzulamadım, o yüzden ağır ağır bütün sırlarını ele verdi. Üzerindeki bütün tüllerin yavaş yavaş inmesi, bu soyunma, her çıplaklıktan daha heyecan vericiydi. Bir Noel günü öğleden önce dedi ki:

"Kaiser'i cezaevinden salıvermişler. Ona gidelim."

6

Küçük, her yerde duran bir trenle Berlin'den bir buçuk saat mesafede Brandenburg kontluğunun yazlıklarından birine gittik; göl kıyısında, çamlar arasında birkaç bahçeli evin bulunduğu, mütevazı bir yerdi. Bize, Kaiser'in Berlin'deki dramaturglarından biri eşlik ediyordu, sözlerine yanıt beklemeyen, kel ve tamamen sağır bir Alman beyefendi; yol boyunca bağıra çağıra kendi kendine tartışmış ve yüksek sesle *Er hat recht gehabt*[1] diye iddiasını tekrarlamıştı. Almanya'nın her edebiyat kafesinde, günlük gazetelerde de bu haklılık tartışılıyordu o gün.

Vardığımızda artık karanlık basmıştı. Bütün odaları göle bakan, haftalardır ısıtılmamış, küvetteki suyun donduğu bir otelde kaldık. Aktris yatakta kürkle oturmuş mum ışığında üzgün üzgün pencereden dışarı bakıyordu. Ağaçların arasında, karlı ormanda Betlehem çocukları lambalarıyla dolaşıyordu. "Hiçbir şey önemli değil," dedi. "Aşk bile. Yalnızca yetenek." Benim duyma yeteneğim mükemmeldi, doğru söylediğini biliyordum. Hayatta istediği her şeye sahip olan bu kadın gerçek bir yetenekle karşılaştığında her şeyi bir kenara fırlatıp atabilirdi. Bu mağrur, güzel ve zeki kadın, yeteneği sezdi mi başını eğiyordu hemen. "Kaiser yeteneklidir," diye yineledi, "buna hakkı vardı." Sustum, ben de haklı olduğunu düşünüyordum ama yönteme itirazım vardı, Kaiser'in yöntemine. Bu yazar "yaşamak" istemişti; başka ne istemişti, ne bileyim ben? Seyahat etmek yahut şampanya içmek ve işte bu yüzden Münihli "hayırsever" arkadaşının şatosundan değerli İran halılarını çalıp satmıştı. Aktris, bütün varlığıyla, bütün kadınlık içgüdüsüyle, Kaiser'in "ahlaklı bir insan" olduğuna inanıyordu ve sonraları buna ben de ikna oldum. Aktris titriyordu. Bu adam onun için "ünlü bir oyun yazarı" ve "geçici sevgilisi" olmaktan fazlaydı. Ona, yeteneğine inanmıştı ve eğer adam isteseydi uğrun-

[1] (Alm.) O haklıydı.

da her şeyi feda edebilirdi. Ama bence bu fedakârlık, gereksiz bir israf ve hata olurdu, hatta daha da fazlası, doktor hatası gibi mesleki bir hata. Karanlık ve soğuk odada oturup yetenekli birinin neye hakkı olduğunu uzun uzun tartıştık.

Aktris, "Her şeye var," dedi; o büyülü sükûnetini ilk kez yitirişini şaşkınlıkla izliyordum. Ellerimi sıkıyordu, neredeyse yalvaracaktı. Yüreklendirilmeye, doğrulanmaya gereksinim duyuyordu. O sakin kadın alev alev yanıyordu. Villayı da onun kiraladığını, Kaiser'in ailesini, karısını ve çocuklarını villaya onun yerleştirdiğini öğrendim. Karanlık ve soğuk otel odasına "gerçekçi" bir romanın ortasındaymış gibi oturuyorduk ama bu romanın kahramanı sıra dışı bir yetenekti; bir şey gözlerimizin önünde kırılmıştı, bir kariyer çıkmaz sokağa girmiş, bir şey sona ermişti. Halı çalıp, hapse girip, güzel kadınlarla yatıp parasını şampanyaya ya da pahalı araba turlarına akıtmanın yararlı bir şey olduğuna inanmıyordum. "Yazar hayatı zahiren yaşamalı, yaşarmış gibi görünmeli, çok dikkatle gözlemlemeli ama içine karışmamalı," dedim, aktrise.

Ama aktris, her şeyden önce kadındı, üstelik güzel mi güzel bir kadın; genç ve sıcakkanlı ve dünyevi zevklerden el ayak çekmeyi reddeden bir kadın. Konu böyle bir yeteneğin bir şeye "hakkı" olup olmaması değil, dedim, "yaşamın" yazara fayda sağlamadığı. Orada bulduğu yalnızca madde, hem de bu nitelik ve koşullarda yararsız olacak bir madde; hem hayatını yaşamak hem de çalışmak isteyen bir yazardan ne çıkar ki? Bu tartışma akşama kadar uzamıştı. Benim için anımsanmaya değer bir akşamdır; o gün anlattıklarım, o karanlıkta söylediklerim, eninde sonunda her yaratıcı insanın kavrayıp varacağı sonuçtu; duyularak, başkalarının deneyimlerinden, klasik ve hoş örneklerden bu dersi öğrenmek kabil değildir, tıpkı kaderimizi, kişisel yazgımızı dolaysız etkileyecek hiçbir şeyi, hiçbir yasayı başkasının deneyimiyle öğrenmenin ve kabul etmenin olanaklı olmadığı gibi. Yazar bir gün yazgısını öğrenebilir ama yalnızca bizzat kendisinden öğrenir

bunu... Konuştukça, kendi yazgım da önümde aydınlanıyordu, kendi kaderimi, yolumu anlamış ve o an nerdeyse bilinçdışı bir halde soğuk ve katı bir kararlılıkla bunu ifade etmiştim. Birdenbire yaşam biçimi, iş ve yaşamsal arzular hakkında bir şeyleri anlamıştım, yirmi dört yaşında, "deneyimler yaşamadan", karanlık bir odada yazgım gözlerimin önümde aydınlanıyordu; bunu anlamış ve kabullenmiştim, elimden geldiği kadar alçakgönüllülükle, boyun eğerek...

Çalışma, yazarın kendisine tevazu lüksünü tanıyabileceği tek temel ilkedir; yazar, yaşamın görüngülerine acımasız bir şüpheyle bakmalıdır, çünkü gerçekten bütün varlığıyla hayatın seline kapılır, "maceralara" ya da "deneyim"lere batacak olursa yazar olmaktan çıkar... İşte böyle vaaz veriyordum. Örnekler arıyorduk. Aktris, bıkıp usanmadan "acının arındırdığını, yücelttiğini" kanıtlamaya çalışıyordu. Ama bu sulandırılmış, Alman'ımsı, Rus' umsu yaklaşım beni etkilememişti. Yanıt olarak sadece çalışmanın arındıracağını söyledim. Yazarın özünde, yaşamının ve yazgısının belirlendiği düzlemde temiz olup olmadığı hiç umurumda değildi yalnızca yapıtın temizliği ilgilendiriyordu beni. İlgisini yaşamsal deneyimlere yönelten yazarın kaybolmaya mahkûm olduğunda ısrarcıydım. Wilde örneğin, hapishaneden sonra daha iyi ürünler verememişti ve *Reading Zindanı Baladı* büyük bir yeteneğin her şeyin üstesinden gelebileceğinin kanıtıydı ancak...

Aslında uzlaşmamız olanaksızdı, çünkü ben yazmak istiyordum, genç kadınsa sevmek. Akşamın ilerleyen saatinde karlı ormanda Kaiser'in mütevazı evine doğru yürüdük. Evde her şey yerli yerindeydi ama hafta sonu geldiğinde hesabı ödeyip ödeyemeyeceklerini bilemeyen insanların kaldığı bir otel odasında olduğu gibiydi. Odalarda bir eğretilik, alaycı, düş kırıklığıyla dolu bir umursamazlık vardı. Piyanonun üzerinde bir su ısıtıcısı, yemek masasında daktilo ve yeni yıkanmış çocuk bezleri duruyordu. Üç küçük, somurtkan çocuk, mobilyaların arasında dolaşıp duruyordu; aileyle ilgili bir sorun olduğunu, büyük ila-

hın yıkıldığını anlamışlar ve kollarının altında hediye paketleriyle gelen, onlara gülümseyen tatlı dilli yabancıların ailenin canlı bedeninden beslenen yamyamlar olduğunu düşmanca içgüdüleriyle anlamışlardı. Şişman, uzun boylu, sarışın hanım, Kaiser'in eşi, acılı ve sessiz bir tevazuyla, "hayırsever" rakibesini, birbiri ardına gelen diğer misafirleri, Berlinli bir gazeteciyle sevgilisini, fütürist şairle karısını ve dâhinin hayatındaki trajediyi o akşam aslında ancak o hissedebilirmiş gibi, sanki halıları o çalmış, Kaiser yapıtlarını da o yazmış edasıyla etrafına bakan komünist editörü "ağırlıyordu". Batık şairin eşi sonunda çocuklarının arasına köşeye oturdu, canlı bir tablo misali en küçük oğlunu dizine aldı ve bütün gece düşmanca bakışlarla sustu. Şair punç hazırladı; hiç kimsenin evi olmayan bu evde herkes kendini evinde hissediyordu; rahat davranıyorduk. Çocuklar arada bir uyanıp ağladı.

Gece yarısına doğru bir telgraf geldi, bir Amerikalı gazetenin Berlin muhabiri yeni yıl anketini Almanya'nın ünlü simalarıyla yapmak istiyormuş. "Yeni bir tufan olsa, gemilerine davet edecekleri altı kişi kim olurdu?" diye bir soru vardı telgrafta; Kaiser telgrafı buruşturdu ve kayıtsız bir biçimde fırlatırken, "Kimseyi kurtarmazdım," dedi. Hapis yıpratmamıştı onu. Sonsuz bir güç vardı bu insanda. "Dâhinin trajedisi"ni dolaysız gözlemleyebildiğim ilk trajik örnek oydu. Bu kuşkulu trajedinin tipik bir örneğiydi. Kaiser'de, her sözünde, her hareketinde her tavrında fatal bir güç hissediliyordu, benzersiz, inkâr edilemez bir tavır, bir dâhinin kaderi. Deha olduğuna ikna olmuştum. Ve çağdaşlarım arasında ilk kez o öğretti bana "deha"nın büyük bir yapıta yetmeyeceğini. İşin gerektirdiği ve yaratıcısına koştuğu şartlar çok daha karmaşıktı, deha bu şartlardan yalnızca biriydi. Bir şeyi savunmasıyla, dinlemesi ya da yanıt vermesiyle, nefret etmesi ya da sıkılmasıyla, kendini sohbete vermesi ya da karşı çıkmasıyla, her şeyiyle kendisiydi. İnatçı, iflah olmaz, çocuksu ve kendi utangaç, çekingen tavrıyla umutsuz! Dışarıdan bakıldığında, Prusyalı bir çavuşa benziyordu. Tıknaz,

yuvarlak kafalı küçük gözlü sarışın bir Germen'di. Bir yıl sonra Alman Komünist Partisi'ne girdi. Sonra sesi kesildi. Ara sıra bir iki oyunu sahneleniyordu, çok tutulmadı ama. nasyonal sosyalist hâkimiyeti döneminde pek dokunmadılar ona, çünkü ari ırktandı, ama susmaya mahkûm ettiler. Gerçek trajediyi, yabancı güçler lafı ağzına tıkmadan önce yaşamıştı.

Kaiser kelimenin moda terimine uygun bir "tiyatro yazarı" değildi. Bundan çok daha fazlasıydı buna rağmen sahnenin çalışkan ve becerikli ustalarından çok daha az başarı kazandı. Şimdi on beş yıllık mesafeden bakınca, geçmiş zaman tarihin "kapanmış" bir döneminde ne kadar mükemmel olduğunu görüyorum; belki de çağdaşları arasında can çekişen drama sanatından yeni bir hayat çıkarabilme gücü ve yeteneği olan tek kişi oydu. Hauptman'dan sonra ve onunla birlikte Avrupa'da tek dram yazarıydı. Shaw takla atıp moda yaratıyor, Pirandello ise tanınmaktan çekiniyordu. Kaiser dram yazarlığı yeteneğini siyasi modaya kurban etti. Oyunlarında dönemin parti politikasının ajitasyonunu yansıttı, kahramanları afiş misali konuştular sahnede. Bir dehayı felakete sürükleyecek tehlikeler içinde en ağır olanına, başarıya, dayanamadı. Kendisinden beklenenleri yerine getirmeye çalışarak istenileni sundu, kendi verebileceğini değil. Olağanüstü yeteneğini takdir ediyordum, yaşamı gözlemlediği özel, buruk, utangaç iyi niyetini ve hüzünlerini de. O zamanlar aktris için bir oyun yazmış, ona "bir rol" yaratmıştı; çalışmaktansa yaşamaya sığınan bir yazarın umutsuz trajedisini anlatan bir oyundu bu. Edebi açıdan etkileyici, dram olarak zayıf oyunu şu güzel sözlerle son buluyordu: *Das wort tötet das Leben.*[1] Ama böyle olmasını Kaiser kendisi istemişti, yüreğinde yaşamak eylemi, edebi eylemden daha güçlüydü ve yaşam, onun için harfleri öldürmüştü.

[1] (Alm.) Söz yaşamı öldürür.

7

Lola'yı, "unutması" için o kış Berlin'e yollamışlardı. Fazla şımartılmış taşralı bir aile kızıydı. "Aile muhalefeti"ne meydan okuyup yarım kalan çocukluk aşkının kırgınlığıyla, bir gün Anhalter İstasyonu'nda trenden inerken bulmuştu kendisini. Berlin'de karnaval tam gaz sürüyordu. Akrabalarının yanında kalacaktı, Lola, Kurfürstendamm yakınlarında en büyük Alman gazetesinin genel yayın yönetmeni olan dayısının yanında. Akrabaları zengin insanlardı, Lola onların yanında hemen "sosyete hayatı" yaşamaya başladı.

"Unutmak" istediği adam, arkadaşımdı. Bir gün bir mektup yazıp Lola'yı aramamı ve onunla konuşmamı istedi. Mektubu okuyup bir kenara koydum ve bir daha da aklıma gelmedi. Haftalar sonra bir akşam ona tiyatroda rastladım. Tam da o günlerde babam Berlin'e ziyaretime gelmişti. Prag'dan geçerken bir günlüğüne uğramıştı. Babam o zaman Çekoslovakya'da Macar Partisi senatörü idi ve senatonun oturum aralarından birini, bu ziyaret için fırsat bilmişti. Bundan önce de, sonra da Berlin'e bir daha gelmedi. "Rastlantı" nedir bilmiyorum; bu türden şeylerin anlamı var mıdır bilemem. Ama bu iki insanın, Lola ve babamın o akşam Berlin'de rastlaştıklarını buraya mutlaka yazmalıyım. Yaşamımda ancak bu iki insanın bir anlamı olmuştur. Tiyatronun lobisinde karşılaştık. Babam, onu uyardığımda selamlayıp ardından baktı. "Kimdi bu?" diye sordu, yanıtladım, "Çok güzelmiş!" dedi. Sonra seyircilerin arasına karıştık ve Lola'nın lafı bir daha geçmedi.

Babam ömründe ilk ve son kez Berlin'e sanki bu vesile için gelmiş gibi ertesi gün ayrıldı. Öğleden sonra Kurfürstendamm'ın kafelerinden birinde Lola ile buluştum. Arkadaşımın mektubunda ne yazdığını söyledim ve birkaç laf edip utanarak sustum; o da sustu. İkimiz de artık burada hiçbir şey yapamayacağımızı biliyorduk. Bu tür buluşmalar basittir. Doğum da basittir, ölüm de. Bir an için bile arkadaşıma karşı "suçluluk duygusu" hissetmedim. Sahte ve ya-

lan "centilmenlik"ten uzaktım. Bu türden buluşmalar zaten niyet ya da karar sonucu değildir. Hiçbir şey gelmezdi elimden ve kabahat bende değildi. Sonraları birçok kez erkeklerin elinden kadınları aldım ve benden de erkekler kadınları aldılar. O zamanlar ya suçluluk duydum ya kendimden utandım ya da horozlandım, her durumda bu durumu "izah etmeye" çalıştım. Lola ile tanıştığımda kendime de açıklama yapmadım, başkasına da; insanın yaşamak ya da soluk almak gibi yaşamsal konularda açıklama gereğini duymadığı gibi. Bir arkadaşım Paris'te Avenue Wagram'da öğleden sonra dörtte, "laf atarak" tanışmıştı evleneceği kadınla. Kadın bakireydi ve onunla ucuz bir otele gitmişti; sonra on beş yıl birlikte yaşadılar. Her insan ilişkisi böyle başlar. Kimseye "kur yapmadım". Nasıl yapıldığını da bilmem; ya daha ilk dakikasında kendiliğinden konuşur bu ilk buluşma ya da bütün konuşmalar boşunadır. Kurfürstendamm'da bir kafeye oturup yarım saat kadar konuştuk, sonra susup dans edenleri izledik. O öğleden sonranın her ayrıntısını özel bir berraklıkla hatırlarım. Aslında kişisel konulardan konuşmamıştık, yanında biraz düşünceli oturmuş, dansı izlerken nasıl geçinebiliriz acaba, diye düşünmüştüm. İki insanın ilişkisinin önemini tayin eden temel duygu, yanlış anlaşılamaz. Daha sonra tiyatroya gittik, Reinhardt'a. Strindberg'in Düş Oyunu'nu oynuyorlardı. *Es ist Schade um die Menschen*[1] şarkısını söylüyordu Helene Thimig. Resmî bir havada ama patetik olmayan bir akşam geçirmiştik. Her ikimiz de keyifsizdik; "nemize lazımdı bu sanki" havası ve üzüntüsü vardı üstümüzde. Bir insanı bütün sırlarıyla ve sonuçlarıyla tanımak; işte buna en genel anlamıyla sevgi deniyor. Tanıma, gerçekten tanıma, asla idil değil. Üzgün döndük eve, kapıda ayrıldığımızda ağladığını fark ettim. İkimiz de kötü hissediyorduk kendimizi. Hiçbir şekilde taşradaki burjuva ailelerinin "yağlı kuyruk" dediklerinden değildim. Daha yirmi üç yaşında bile yoktum, şairdim ve geçici işlerle geçiniyordum. Birkaç ay sonra evlendik.

[1] (Alm.) İnsanlara yazık

Berlin'deki akrabaları bizi desteklediler. Adam akıllı, hoş biriydi, eski Berlin zenginlerinin soyundan. Evine, en seçkin Almanlar gelir giderdi; yazarlar, eski ordunun subayları, büyük sanayiciler ve generaller. Koskoca bir evde yaşıyorlardı, yaşlı bey çok para kazanıyordu ama bununla birlikte son derece sade bir yaşam sürüyorlardı. Beni resmî olarak ilk kez akşam yemeğine çağırdıklarında, masaya gece kıyafetleriyle oturduk ve ev sahibesi kibarca ordövrden tekrar almamı, "başka bir şey olmadığını" söyledi (bizdeki geleneklere göre, ikramı reddettim, ısrar etmediler), kendileri afiyetle yediler ordövrleri ve az sonra gerçekten yiyecek başka bir şey olmadığını kavradım. Zaman zaman görkemli evlerinde büyük kalabalıklar ağırlarlardı ve akşam yemeğinde yalnızca *belegtes Brödchen*, yani kara ekmeğe sürülmüş ciğer ezmesi olurdu. Yaşlı bey beni severdi ve bazen bir mektup yazıp "bir bardak şarap" içmeye davet ederdi. Bu onur verici davetler karmaşık seremoniler arasında gerçekleşirdi. Neredeyse suratlarımızı asıp oturur, karalar içinde, bir şişe şarabın etrafına toplanır, zevkle yudumlardık o nefis içkiyi. Bizim memlekette misafir geldiği zaman hemen kovayla getirirlerdi şarabı. Lola'nın evlenecek yaşta olan iki kuzini, Berlinli kızların savaş sonrası özgür hayatını yaşıyordu. Kızlar balolara kavalyesiz giderdi, *Kroll*'a, "Zoo'nun ünlü atölye eğlenceleri"ne. Bu eğlenceler masum ve tehlikesiz değildiler. Sabaha doğru "Zoo"nun mermer salonunda, basamakların loş köşelerine çiftler yığılır, öğürür ve sevişirdi. Berlin'deki bu karnaval gecelerine katılanlar için ahlak kuralları askıya alınırdı. *Berlin West*'in en iyi ailelerinin kızları şafak griliğinde yabancı centilmenlerin kollarında merdivenlere yuvalanırdı. Sonraları birkaç ünlü atölye eğlencesi daha görecektim Paris'te ve orada da katılanlar sabahlara kadar sohbet etmekle yetinmiyorlardı. Ama tek amacı, anlamı ve finali bu çılgınca toplu seks partileri olan eğlenceleri Berlin'den başka hiçbir yerde görmedim.

Kuzinler, bu partilerin müdavimleriydi. Karnaval ge-

celeri yaşananların hesabını kimse sormazdı; ne ebeveynler ne daha sonra kocalar. Ebeveynler yetişkin kızlarının gecelerde tek başlarına boy göstermelerini, eve sabaha karşı buruşmuş elbiselere, bukleleri dağılmış saçlarla, perişan halde dönmelerini doğal karşılardı. Bu karnaval gecelerinde olanlar kayda değer bulunmazdı, yalnızca gündüz yaşananlar kayda değerdi; katı burjuva günleri, bütün kurallarıyla, acımasız önyargılarıyla... Sözsüz anlaşmaya göre kızların cinsel özgürlüğü, kocaya vardıkları güne kadar sürerdi. Gerçekten de Berlin'in kızları bu fırtınalı karnavallardan sonra tam bir uysallıkla, parti gecelerinin çılgın dansçılarından biriyle evlenir, örnek eş ve anne olurlardı; seksten bir dersten söz eder gibi konuşmaya başlarlardı. Evlilik hayatına kapanınca aşkla ilgili her şey sonlanırdı.

Anne ve babaların bu liberalizmini hiçbir zaman anlayamadım. Berlinli burjuva kızların çoğu, Lola'nın kuzinleri de dahil, olağanüstü katılıkla yetiştirilirler, ebeveynleri sohbetler sırasında herhangi bir açık saçık sözü, hafif bir espriyi bile zar zor hazmederlerdi. Ama kızlarının herhangi biri karnaval eğlencesi sırasında hamile kalması doğal karşılanırdı. Tuhaf ve anlaşılmaz bir dünyaydı bu ve son derece de yabancı.

8

Bahar başı evlendim. Aile reisi sorumluluklarımı son derece önemsiyordum. Her şeyden önce epey düşünüp taşındıktan sonra bir ayakkabılık aldım. Bu elzem mobilya parçasının (birkaç milyon ya da milyar, artık tam bilemiyorum) fiyatı soyup soğana çevirdi beni. Bundan başka hiçbir şey alamadım. Çok güzel, sert ağaçtan, iki kapılı bir ayakkabılıktı; içine yirmi dört çift ayakkabı sığıyordu. Ayakkabılığı birkaç hafta sonra, enflasyonun yükselişinden Paris'e kaçtığımız zaman Berlin'deki ev sahibimi-

ze armağan ettim. Paris'e götürmemiz zor olacaktı ve zaten topu topu üç çift ayakkabımız vardı.

Ayakkabılık sahibi olmakla, üzerime düşeni yaptığımı sandım, ciddi bir hayata hazır olduğumu ve Lola'ya ihtiyacı olan her türlü konforu sağladığımı düşündüm. O da öyle hissediyordu. Ayakkabılığı odanın ortasına ve üç çift ayakkabıyı da içine yerleştirdik ve ciddi hayat böylece başlamış oldu. Sabah erkenden evden çıkıyordum, iş bulmam, bir şeyler yapmam gerektiğini düşünüyordum. Evliliğimizin ilk dakikalarından itibaren tek kuruşumuz olmamıştı ama aslında o sıralar Berlin'de paranın değeri yoktu; zaman zaman cebimizi milyonluk banknotlarla dolduruyorduk. "Hayat gailesi" gerçek anlamını alarak basitleşmişti; sabahları erkenden bir çiftçi, avcı, balıkçı gibi evden çıkıyor bu taş çölünde, birazcık yağ ya da birkaç parça çörek bulabilmek için kafa patlatıyordum. Ailelerimiz evliliğimizi ciddiye almamış, nerede, nasıl yaşayacağımız konusunda kararı bize bırakmışlardı. Bu gülünç, çocukça evliliğin birkaç ayı bulmadan biteceğini düşünüyorlardı. Bir süre, mektuplarda üstü kapalı Viyana'da bir bankada iş bulabileceğimi ima ettiler. Bu olasılık beni dehşete düşürdü. Viyana'da ya da başka bir yerde bir bankada iş bulacağıma, rüyamda görsem inanmazdım. Hiçbir iş, hele de emekli olabileceğim bir işi kesinlikle istemiyordum. Yaşadığım sürece yapacağım bir işim vardı benim; az gelir getiriyordu ama beni yeterince tatmin ediyordu.

İlk haftalarda, sonrasına göre daha az paramız vardı ama o zamanlar Almanya'da kimsenin parayla ilgilendiği yoktu. Berlinli arkadaşlarım o sıralarda borsada oynuyor, haliyle iyi de kazanıyorlardı. Oturdukları evin kirasını ödeyemeyen birçok kişi, Kurfürstendamm'da ve Westend'in yan sokaklarında müstakil evler, hatta kimileri bütün sokağı satın alabilmişlerdi. Bunun için öyle çok da bilgili olmaya gerek yoktu; aç ve susamış bir yabancı da Niagara para şelalesinin altına dikilip iki avucuna denk gelen parayı tutabilirdi. Uzaklarda, fabrikalarda çalışan insanlar varken Berlin'de borsada oynayanlar bu

fabrikalar hakkında hiçbir şey bilmezdi, oralarda ne üretildiğinden bile habersizdiler; yalnızca bankalarda, gişelerin parmaklıkları ardındaki borsa simsarlarına hangi kâğıtların alınacağını söylerlerdi. Bu alışverişte para bile verilmiyor, işler krediyle çözülüyordu, o gün yüz bin eden "kâğıt", ertesi ve daha ertesi günler üç ya da üç bin katı artıyordu... Herkesin "kredi"si vardı ve çalışmayan herkesin de parası. Ama bu kasırgada çalışan ötekiler, donuk bakışlarla sendeliyor, bir patates ya da sağlam bir ayakkabı topuğuna kutsal nimetler gibi bakıyorlardı. Param olmasa da borsaya hiç girmedim; bu biçimde para kazanmayı küçümsedim ve bundan nefret ettim. Kâğıt oynamayı bile bu legalleşmiş toplu üçkâğıtçılıktan daha ahlaklı buluyordum. "Kâğıtlarım" olmadı ve sanırım o dönemde Berlin'de yalnızca şairlerin "kâğıtları" yoktu.

Bir Kassa ve bir Erdel Macar gazetesine yazılar gönderiyordum; küçük lirik yazılardı bunlar. Yazılara ödedikleri bir miktar yabancı parayla geçiniyorduk. Lola koşulsuz güveniyordu bana, hayatı ve banal gündelik dertleri nasıl çözeceğimi gayet iyi bildiğimi düşünüyordu. Gerçek hayatı hiç de tanımadığımı çabucak kavrayacaktı oysa. Başımızın üzerinde dolanan kara bulutların altında ürküntü içinde yaşıyorduk. Gerçekten, nereden başlamalı, hangi yolu izlemeliydim, burada bir insanın elinden ne gelirdi? Bizi neler bekliyordu? "Yuva"mız nerede olacaktı? Memleketten de tuhaf, üzüntülü haberler alıyorduk. Bir şaire kim kapılarını açardı ki? Hiç kimse. O dönem Almanlarla bütün ilişkilerim koptu. Yazdıklarımla Alman gazetelerine gitmedim, Alman redaktörlerin yanında kendimden utanıyordum. Hem anlamı da yoktu, ödedikleri telif ücreti vezneden sokağa adım atıncaya kadar eriyip gidiyordu... Lola evde oturuyordu, ben gün boyu şehri geziyor, iş düşünüyordum. Çoğunlukla ya şeker ya da kitap, bir şey alır bitkin bir halde evin yolunu tutardım.

Bu "ev," ilk evimiz, Berlin'deki mobilyalı daire, dış görünüşte bayağı büyük bir burjuva eviydi ve Berlin'deki dairlerin çoğu gibi ev sahipleri bunu da ağır Alman mo-

bilyalarıyla, kocaman koltuklar ve alçıdan heykellerle, Wagner kafaları, Alman Walhalla'nın ev sahnelerini gözler önüne seren, yurtsever ve mistik gravürlerle İmparator Wilhelm'in bronz heykelleri ve mermerden köpekçiklerle doldurmuştu

Yaşam tarzımız Alman ailesini biraz tedirgin ediyordu. Geç kalkıyorduk, geç yatıyorduk; her gün banyo yapmamızı da pek hoş karşılamıyorlardı. En güzel banyolar Berlin'de inşa edilirken, savaştan sonra en az burada yıkanılırdı. Stolpe ailesi haftalar sonra Lola pasta pişirirken açıkça isyan etti. O zamanlar uzun süredir artık kabartma tozu ve margarinle yaşıyorduk. Lola pasta yapmayı tıpkı benim gibi bilmezdi ama bana acıyıp bir yerlerden bir ev tarifi bulmuş, döviz karşılığı beş yumurta, un, şeker ve çikolata alıp Stolpelerin mutfağında pasta pişirmeye başlamıştı. Kadın kıskanç ve kuşkulu bakışlarla izledi bir süre. Lola'nın pastaya yumurtaların beşini de koyduğunu anlayınca, histerik çığlıklarla evin içinde koşmaya başladı, Bay Stolpe'yi, çalışanları ve çocukları seferber etti; karmakarışık öfkeli konuşmalarından yalnızca Lola'nın Alman geleneklerini nasıl aşağıladığını anladık. "*Schande, Schande!*"[1] diye bağırıyordu. Bağırdılar, çağırdılar, Bay Stolpe bir an önce evlerinden çıkmamızı istedi. Gerçekten de bu tatsız olaydan sonraki ay başında taşındık. Bu "rezalet"i bir türlü tam olarak kavrayamamıştık. Belki Lola'nın niyetinde bir kasıt aramışlar, bir pastaya beş yumurta israf etmesini enflasyon yoksulluklarıyla alay etme sanmışlardı; Stolpe ailesi beş yumurtayı bir ayda bile tüketmiyordu. Almanlar savaşta özel tarifler öğrenmişlerdi; kurutulmuş şalgamdan *beafsteak* pişirirlerdi, çok çektikleri açıktı. Eğer pasta pişirme deneyimini böyle anlamlandırdılarsa, sinirlenmelerini anlarım. Ama Lola sadece memleketteki pasta tariflerinden birini önüne alıp yapmaya koyulmuştu ve o tarif şöyle başlıyordu: "Beş yumurta al..." Hiçbir art niyeti de yoktu. Ancak bütün bunlara rağmen Stolpeler enflasyon

[1] (Alm.) "Rezalet, rezalet!"

sürecinde bile, ayakkabı dolabımız olduğu zaman dahil, bizden mukayese edilemeyecek kadar daha zengin yaşadılar. Evden alığımız bir pasta tarifiyle herhangi bir kabile sırrını incitmemiz de söz konusu olamazdı. Halklar böyle mutfak sırlarıyla birbirlerinden en keskin biçimde ayrılabilirler. Ne var ki dört yaşındaki küçük oğulları sarışın Helmuth bile onları "aşağıladığımızı" düşünmüştü.

9

Genç olmak çok acı veriyordu bana, her yerde türlü hile ve aşağılama kokusu alıyordum. Bari bıyığım ve sakalım olsaydı; çünkü kimse beni "ciddi bir koca" olarak görmüyordu. Aslında evlilikte iyi hissetmiyordum kendimi. Lola'ya hissettiğim duygular içimde ayrı bir yer kaplıyordu, evlilikle ilgili hislerim ayrı bir şekilde gelişiyordu, sanki bir günden ertesi güne kutup ikliminde yaşamak zorunda kalmışçasına isyan ediyordum bu yabancı duruma. Bu tehlikeli "ekspedisyon" için, evlilik için yeterince donanımlı değildim. Birini sevmeye, sonra da unutup gitmeye alışıktım. Lola'yı unutmaksa elbette mümkün olmayacaktı. İlk günden itibaren rahatsızlık duydum. Neye inanmış, ne ummuştum bilmiyorum; bir yandan Lola'nın, ailemizin, tanıdıklarımızın beni, "ciddi bir koca" olarak kabul etmeleri için can atıyordum ama aynı zamanda her insani ve duygusal ilişki gibi bu yapay durumun da bir gün sonunun geleceğini düşünüyordum; bir gece eve gitmeyecektim, bir süre telefonlaşmalarımız sürecekti, ayakkabılığı Lola'ya bırakacaktım ve çekip bir yerlere gidecektim. Olgun bir kocanın nasıl davranacağı konusunda hiçbir şey bilmiyordum, dost meclisinde asabi bir gerilimle hareket ediyor, bir aile reisine yakışacak gibi ekonomik ve politik konuları tartışıyordum; bir purom eksikti... Lola, bu umutsuz gayretimin farkında mıydı, gerçekten görüyor muydu o zaman? Sanırım evet. İnsani konularda, insanları anlamada benden daha deneyimliydi. Sıradan bir

çift olmadığımız aşikârdı. Bir şaire yaraşır şekilde giyinir, doğanın sert koşullarına meydan okurcasına kış vaktinde bile iskarpinlerle, yazlık giysilerle gezerdim. Tek kalın giysim babamın Berlin'e geldiğinde son derece tuhaf giyim tarzıma katlanamayıp Wertheim Mağazası'ndan aldığı örgü yelekti. Bu, çocukluğum geride kaldıktan sonra, "hayatta" bana birinin üşümeyeyim diye aldığı tek sıcak şeydi... Benliğimi zedelemişti o zaman bu ihtimam, teşekkür bile etmemiş olabilirim.

Lola ilk haftalarda çok ağladı, güçlü sezgileriyle yolunda gitmeyen bir şeyler olduğunu ve burada bir şeyleri yoluna koymanın zor, hatta olanaksız olduğunu da anlıyordu. Dişimizi sıkarak, inatla birlikte yaşamayı sürdürüyorduk. Bu, ailelerimize ve tanıdıklara karşı tam bir "Göstereceğiz size!" tavrıydı. Her ikimiz de rolümüzü benimsemiştik ama yaşamın kendisi rol değildi ve her yapmacık tavır, eninde sonunda tuz buz oluveriyordu. Yaşını başını almış bir koca gibi, kocalık kariyerime terslenerek başlamıştım. Aklıma estiği saatte eve gidiyor, sık sık incinip hır çıkarıyordum; Lola, çocukmuşum gibi sakinleştiriyordu beni, çaresizlik içinde, büyük bir sorunum olduğuna inanıyordu; şu ana ve bize ait olmayan bir sorun... Çok daha eskilerden; bir şeyler kırılmıştı içimde, kendimi herhangi bir duyguya, bir aşka tamamen teslim edemiyordum, bir nedenle öfke doluydum, çok eskilerden gelen bir öfkeydi bu ve elbette hiçbir fikrimiz yoktu neden ve kime kızdığıma ilişkin... Ben de bilmiyordum ki. Bütün bu olup bitenlerden anladığım, bir işe kalkışmış olduğum ve her ne pahasına olursa olsun dayanışmaya devam etmem gerektiğiydi; bedelini nereden bilebilirdim ki? Daha ilk dakikadan tavırlarımızdan ne olduğunu bilemediğimiz bir niyet dışarı vurmuştu. Birbirimize karşı gülünç, ilkel, tamamen saçma ve yalandan bir kibarlık ve kahramanlık, karşılıklı hoşgörü ve üstüne üstlük birbirimize romantik bir şekilde hayranmış rolünü oynamak... davranışlarımızda dışa vuranlar bunlardı. İçimizde ne olduğunu kimse bilmiyordu, biz bile bilmiyorduk; içsel davranışlar kararlardan bağımsızdır.

Evliliğimizin bu ilk yılında Berlin'de umutsuz bir evcilik oynamıştık. Bir insanın ne olduğundan ve bir yabancı insanın sorumluluğunu yüklenmenin ne demek olduğundan haberim bile yoktu; hele bir insanda dokunulamayacak, değiştirilemeyecek olanın, karakterin ne olduğunu hiç mi hiç bilmiyordum. O dönem, daima birçok insana gereksinim duyuyordum. Yaşıtlarımın da çoğu böyle çocuk yaşta evliliklere sığınıyordu. Ne pahasına olursa olsun, başımızı bir sipere sokmak istiyor, beceriksiz ellerimizle "yuva" kurmaya, çocuklukta bulamadığımız ev huzurunun çarpık ve ilkel kopyasını yapmaya çalışıyorduk. Bu kuşak, her türlü olayı, duyguyu yaşamıştı ama "yuva" deneyiminden yoksundu. Yabancı bir ülkenin kiralık odalarında "ayakkabılığımızla", hiçbir "beklentimiz" olmaksızın evcilik oynuyorduk. O zaman o koşullarda hayattan ne bekleyebilirdim ki? Berlin Üniversitesi'nde kaydım hâlâ duruyordu ve "koca" olmuştum, "aile reisi" olmuştum artık, yine de sömestr sonunda gizlice Under den Linden'e giderek yarıyılımı onaylattım... Ama bir diplomayla ne yapacağım konusunda akıl verecek kimse çıkmadı. Nereye baksam karanlıktı. Ardımızda savaş ve devrim, önümüzde siyasi ve ekonomik karmaşa, "değerlerin yeniden oluşması"nın kuşku dolu dönemi, sloganlar modası. Bu olasılıklar arasında bir "yuva kurmuştuk". Yıllar boyunca iki hafta sonra kirayı nasıl ödeyeceğimi bilmeden, yemek için paramız olup olmayacağını bilmeden yaşadım. Bu, evdekinden başka türlü bir yoksulluktu. Aile içinde insan kıt kanaat da olsa yaşar, parasız da olsa, hayatı kötü de gitse bir köşeye kıvrılabilir; önüne iki lokma koyan olur, kuru ve tatsız da olsa yer insan bir şeyler. Yaban ellerde ise tanımadığımız devler boğazımıza çörekleniyordu. Sıkıştıran, korkutan, umutsuz bir dünyada yaşıyorduk. "Evden", bu yapmacık ve çocuksu yuva sorumluluğundan arkama bakmadan kaçmak için yeterince nedenim vardı.

Lola hep "tutumluydu". Eski puro kutularında ertesi gün nominal değerinin onda biri etmeyecek marklar biriktirirdi. Alman orta sınıfı ve işçiler, altmış milyon

insan bir günden ertesi güne her şeyini yitirirken Lola, hâlâ metroya mı yoksa tramvaya mı binsek, acaba hangisi daha ucuz olur, diye düşünüyordu. Bu büyük yıkımda bu tutumluluğun yazgımızda pek bir şey değiştirmeyeceğini boşuna anlatıyordum ona; milyarlarla pazarlık edip yüz milyonlarla cimrilik edebiliyordu. Yavaş yavaş bu "cimriliği"ni kavradım ve kendimden utandım.

10

Frankfurt'ta içmeye başlamı, Berlin'de tam bir alkoliğe dönüşmüştüm. Yirmi bir yaşındaydım ve hizmetçinin her sabah kahvenin yanında bir şişe de *pálinka* ya da konyak getirmesine alışmıştım, bu şişeyi akşama değin son damlasına kadar içerdim. Umutsuzca ve iğrenerek içerdim. En sert *pálinka*'larla başlardım güne ve votkayla da bitirirdim. O yıllar sürekli mahmurluğa, yarı ayık dolaşmaya gereksinim duyuyordum. Bir şeyler oluyordu etrafta ve buna uyuşmadan katlanmak zordu. Sağlıklı, çok da akılsız olmayan, müşkülpesent, kaliteli, gencecik bir adamın neden kendisini içkiye verdiği başka türlü izah edilemez. O bildik cümleyle: "Önümde koca bir hayat duruyordu". Gerçi, çevremde herkes çok içerdi. Frankfurt'ta çevredekilerin çoğu, gerçekten kibar insanlar, yazarlar, sanatçılar, estetikçiler, öğleden önce başlarlardı *pálinka*'ları yuvarlamaya. Tanıdıklara kaç kez, kaç yerde merakla baksam yaşamlarında narkotik olduğunu görürdüm. Almanlar, bu özellikle sağduyulu, burjuva erdemleriyle bezenmiş halk, o yıllarda yaşama zor katlanıyordu. Çok az insan mahmurluk için içer. İnsanların genellikle içinde taşıdığı bir yarası vardır, bir gün buna dayanamaz olur. O zaman içmeye başlar.

Gerçek bir panik ortamında içmeye başlamıştım. Eskiden evde, keyiflenmek için şarap içerlerdi, o başkaydı; babamı, arkadaşlarını hiç içkili görmedim ama her akşam masadan şarap eksik olmazdı. Bizde düzenli *pálinka* içe-

ne alkolik gözüyle bakılırdı. Almanların içişi hiç de keyiflendirici gelmedi bana. Her gün öğleden önce kentin seçkin ve ünlü içkicileri, Frankfurt'ta "Hauptwache" yakınlarında, Hollandalı bir *pálinka* satıcısının yerinde toplanırlardı. Öğleden önce daha saat on birde dolu kadehleri tokuştururlardı. Acı bir yüz ifadesiyle aralarında otururdum, içki de hiç hoşuma gitmezdi. Almanların arasında, ilk kez burada alkolik Yahudileri gördüm. O güne kadar Yahudilerin "bir nedeni olmadan" içmekten hoşlanmadıklarını gözlemlemiştim. Burada onları kabul edip tahammül gösterdikleri üniversitede *Burschenschaft*'larda kendilerini umutsuz bir ihtirasla alkole vermişlerdi. Üniversitede hepimiz Almanlar, yabancılar bir emre uyarmışçasına, otomatik olarak asık suratla ve öfkeyle içiyorduk. Fark ettiğimden kendime alkollü bir dünyada sendeler buldum.

Hasta olduğum bir şeylere dayanamadığım belliydi. Çevreninse tek yaptığı elime uyuşturucu tutuşturmak olmuştu; Frankfurt'ta üniversitede ve başka yerlerde bana içmeyi öğretmemiş olsalardı, savrulduğum bu gevşek toplumsal bağlar arasında, haliyle farklı uyuşturuculara yönelecektim, içkiden daha tehlikeli sakinleştiriciler peşinde olacaktım. Aslında içki de hiç sakinleştirmiyordu. Yirmi yaşından yirmi bir yaşına kadarki bir yılımı anımsıyorum, akşamları ve daha doğrusu sabahları artık alkol de uyumama yardım etmez olmuştu ve her gün yatmadan önce uyku ilacı almaya başlamıştım. Uyumadan önce hep yüreğim daralıyor, tedirginlik ve korku sarıyordu beni; uyku ilacı sayesinde baygın gibi uyuyordum; daldığım bu derin, düşsüz, kurşun gibi ağır bir uykudan kırgın uyanır ve hemen *pálinka* şişesine uzanırdım. Böyle bir yaşam tarzı genç, kaya gibi sağlam ve sağlıklı bünye sahibi birini, örneğin o zamanki beni bile, hızla paçavraya çevirirdi. Vücudum ve sinirlerim buna nasıl dayanabildi anlamıyorum, ama sanırım dayanamamıştı da. Ama bu yaşam biçimi birçok uyuşturucu madde yine de o güç koşulları atlatmama yardım etmişti. Artık kesinlikle biliyorum, birçok küçük

anı ikna etti beni, o dönemde ben kronik bir ölüm tehlikesi içinde yaşıyormuşum, alkol ve uyuşturucular bu tehlikeyi yatıştırmış. Almanya'da örneğin, gece gündüz dolu bir revolver vardı elimin altında, uyurken de silah komodin mermerinin üstünde dururdu, kafelere de, yazı işlerine de bu revolverle giderdim... Neden? Birinden mi korkuyordum? Hayır, kendi varlığımdı korktuğum. Tümüyle derinden gelen, somut anıların ardında, katlanılmaz, onur kırıcı, aşağılayıcı bir olayın anısı içimi acıtıyor ve bu utanç bazen bedenime yapılan bir saldırı gibi boğazıma yapışıyordu, beni ezip boğuyordu; "aklıma geldikçe", daha doğrusu neyle ilişkili olduğunu asla ortaya çıkaramadığım bir vesileyle vücudum anımsadığı zaman midem bulanıyordu Neydi bu utanç? Nerede incinmiştim, nasıl bir aşağılanmaya maruz kalmıştım? Bilemedim. Bilemiyorum. Tam olarak bugün bile bilmiyorum ama bir gün geldi, bu anıyla baş etmeye başladım; o kadar acıtmadı artık, fiziksel olarak dayanılamayacak gibi sarsmadı beni ve uyku ilaçlarına ihtiyacım kalmadı; alkolle de daha sağlıklı, hoş bir ilişkim oldu. Yaşamı uyuşturucular olmaksızın sürdürmek zordur. Arkasında destekleyeni olmadan dengede kalabilen insanlar, bugün de son derece saygı uyandırırlar bende, aynı zamanda kuşku hatta biraz ürkütücü bir korku da; sırlarını merak ederim. "Sağlıklı" insanlar da vardır elbette ama sayıları çok azdır. Belki kadınlar arasında daha çok bulunabilir, duru ve sağlıklı ruhlar; yaşlı kadınlar tanıdım, yaşama son derece bağlıydılar, yazgılarının onlar için biçtiği yerde ömürlerinin sonuna kadar kaldılar, hem çok kez ortalama ömrü aşmıştı bu süre; çalışmak ve tevazu göstermekten başka hiçbir "sır"ları yoktu. (Yetmişini geride bırakan Zsüli Teyzeme bir seferinde şakayla uzun yaşamanın sırrını sormuştum, "gereken koşullara uymak" dedi. Ama gençlik koşul tanımazdı ki.)

Kesinlikle nevrotiktim ve nevrozumun kökenini çocukluk çağımdaki örselenmelerde arayabilirdim; Freud hakkında o zaman hemen hemen hiçbir şey duymamıştım ve daha sonraları o kadar moda olan ve acemilerle şarlatanlar tarafından heyecanla yayılan dâhiyane kuramın-

dan kesinlikle haberim yoktu. Hasta bir ruh, hastalığının doğasını oldukça iyi tanır; büyük bir çabayla ve oldukça isabetli bir şekilde ilacını arar. Sonraları o dönemde yazdığım mektupları ve şiirleri okudum; bu şiirler hastalığın kaynağına yanlış anlaşılamayacak şekilde değiniyor, nerdeyse tanıyı koyuyorlardı. Analizle tanıştığımda, bu tedavi yönteminden yardım almak için gecikmiştim artık; kırkıncı yaşa doğru analiz artık zaman kaybıdır; örselenmenin üzerine birçok anı, karmaşık katman birikmiştir. Genç, çok genç insanlarda, nevrotik çocuklarda gerçekten uzman bir psikanalist başarılı olabilir; belli tipik yaraları karanlıkta bulup çıkaran analitik araştırma lambası belki daha sonraları da ilkel, pek gelişmemiş ruhları hafifletebilir; ama ben, bunu "iyileştirme yöntemi" olarak asla kabul edemedim, çünkü karakterin değiştirilebileceğine inanmıyordum, o yüzden buna sarılamazdım. Birçok nevrozun analizsiz iyileştiğine tanık oldum, gelişmiş ruhlar inanılmaz bir çaba ve direniş gösterebilirler ve yeni yaşam koşulları bazen kendiliğinden iyileşmeler de sağlar. Freud'un kuramının dâhiyane atılımı ve güzelliği beni büyülemişti; "rüya çözümlemesini" yüzyılın en büyük keşiflerinden biri olarak kabul ediyorum. Basit insanlara yapılan analizin, onlara karakterlerine daha sabırla tahammül göstermeyi öğrendireceğini düşünüyorum. "İyileşme"ye –eğer varsa– rastlantısal güçlerin çakışması neden olur. Birtakım şarlatanların ve hilekâr şifacıların uyguladıkları bu terapiye karşı çıkarken bu kuramı, bilinçaltının derinlerindeki ve bilinmezliğin keşfini saygı ve heyecanla takdir ediyorum. Freud'a kuşkusuz ardıllarının çok zararı dokunmuştur. Genellikle, nevrotikliğin ara sıra analizsiz de iyileştiğini ya da analize rağmen de hasta kalınabileceğini, bazen de buna rağmen insanın kendine gelebildiğini görüyordum. Tüm bunları, özellikle de Freud'un kitaplarını yakından tanıdığımda, benim için nevroz biraz yaşamsallaştı işin gerekliliklerinden ve şartlarından biri oldu; kaba deyimiyle nevrozumdan "geçiniyordum" desem yeridir, tıpkı Çinli dilencinin sakat uzvunu gösterişi gibi.

Lola'nın bütün bunlardan haberi yoktu. O yalnızca hasta olduğumu kederlenerek fark ediyordu o kadar. Bu "hastalık" hali, ona tanımadığı yabancı bir insan kadar yabancıydı. Belirtilerini sıralayamazdı bile. Nevroz, artık bedensel, organik metastazlarla, işlevsel arazlarla kendisini gösterdiğinde, onunla baş etmek hiç de kolay değildir. Benim "hastalığım" henüz evvelden kestirilemeyen bir tutumdu. O sabah nasıl uyanacağım bilinmezdi ve dehşetli bir yorgunluktu benimle yaşamak... Lola bunu zamanında sezdi ve hastabakıcılığa hazırladı kendisini. Nevrotiklerin ortak özelliği, hassas dönemlerin periyodik olarak gelmesidir. On beş yıl önce tıpkı bugün de olduğu gibi birdenbire ortaya çıkıverirdi; "nedensiz yere" yolculuğa çıkarım, bazen günlerce, bazen aylarca sürerdi bu. Böyle zamanlarda hiçbir şey, ne iş ne çevre beni durduramaz, dizginleyemez. Böyle krizlerden sonra nispeten sakin zamanlar başlar. "Hasta" bu gelgitlere nasıl dayanabilir ki? İnsan örselenmiş karakterinin keyfîliğine nereye kadar tahammül edebilir? Sanırım epeyce! Her şey son derece bilinçli oluyor. Bu tür ruhsal durumları insanın boğaz ağrısı çekmesi gibi nesnel bir gözle izlerim. İnsan eğer gönlü varsa uzun süre dayanabilir, hemen hemen her şeye dayanabilir üstelik. Nevrotik ataklar tipik anksiyeteyle başlar, başlangıçta hastaya her şeyin sonunun geldiğini duyumsatan ve acımasızca kendisinden utandıran tanımsız endişelerle... Yine de sanırım zamanla ruh bu korku durumunu belli ölçüde yenebilir. Bu endişe, her nevroz atmosferi, tümüyle ruhun derinlerindedir, bir türlü gerçekleştirilemeyen arzular, anılar, baskı altında tutulan anılar, çaresizliğimize isyan ederiz. Ama sonra pahasını çok acı ödesek de zor da olsa zaman zman üstesinden gelebiliriz. İradeye inanıyorum. İnsanın irade ve kabullenmeyle bilinçaltından çıkan illetlere hâkim olabileceğine. İçimdeki nevrozdan nefret ediyorum ve her araçla, evet, bilinçle, iradeyle, tevazuyla mücadele ediyorum. Karakterimizin ve en önemli ifadesi olan vicdanın marazi içgüdülerimizi dengede tutabileceğine inanıyorum; yaşam ve iş sentezine inanıyorum, bunu

yapamayan bildiği gibi yaşasın ya da mahvolsun; yazgısı beni ilgilendirmiyor... Lola muhteşem içgüdüleriyle hastalığımı hissetti, üstesinden gelebileceğime inandı. İlişkimiz başından itibaren bir hastayla sabırlı hastabakıcısının ilişkisiydi.

Özel bir güçle yanımda kaldı ve en ağır durumlarda o yardım etti bana. Böyle bir çabayı erkekler nadiren, kadınlarsa ancak olağanüstü durumlarda gösterebilirler. Lolanın ruhu, Lola'nın karakteri, bunu sonu gelmeyen bir kaynaktan alıyor ve harcıyordu.

11

Lola, yalnızlığıma ulaşmak için bir yol arayan ilk insandı; inatla kendimi korumaya çalıştım. Bir yazarın yaşamının anlamı yalnızlıktır. Dostluktan her zaman kaçtım; hainlik, zayıflık gibi geldi bana. Protestan Alman dünyasında yalnız kalmakta pek zorlanmadım. Ruhumda, karakterimde, anlayışımda derin ve değişmez biçimde Katolik'tim. O dönemlerde Fransız şiiriyle tanıştım, Villon'la, Verlaine'le, Claudel'le, Mallarmé ve Peguy'la. Özellikle Peguy ve Mallermé'yi kendime yakın hissettim; şiirlerinde tanıdık sesler buldum, yıllar önce Kafka'nın kitaplarında bulduğum gibi. Bu akrabalık üslup değildi, anlatı ya da yalnızca bakış açısı yakınlığı da değildi. İçsel bir aileye aittir insan ve benim bu içsel aile ağacımda büyükbaba Goethe'ydi ve zamanla başka aile üyeleri de keşfettim, yozlaşmış kardeşler ve amcalar oluşmaya başladı. Peguy elime geçtiğinde, sanki çok önceleri okumuşum gibi geldi. Birbirine yakın ruhlar adeta aile içinde kullanılan bir argoyla sohbet ederler, açıklama gerekmez, neyi amaçladıklarını, ne istediklerini hemen anlardım. Yazar yalnızlığımı bu ruhlar dindirirdi, arkadaş ya da sevgili değil.

Çevreme özenli davranıyordum, yaşama biçimim ve titizliğimle Lola'nın yalnızlığıma dalmasını engelleyecek sahici bir yöntem uydurmuştum Yazarın kaçtığı, ruhu-

nun son bir sığınağı vardır; hep gerçeği ararız ama kendimize bu gerçekten mutlaka bir şeyler saklar ve kimselere vermeyiz. Her zaman bağımsız, açık ve içten olmaya gayret ettim; ucuz ve korkak utanç duygusundan nefret ettim; asla "sırlarım" olmadı, yaşamın sunduğunu "haber misali" ortaya serdim, ama asıl "sırrı", beni başkalarından "ayıran şeyi" kimselere vermedim. Bu "sırrın" çözümüne "sanat" deniyor. Lola'nın sınır ihlalleri beni uyanık olmaya zorladı. Onun da bir "sırrı" olduğunu fark etmek zorunda kaldım fakat o bir sanatçı olmadığından, bu sır açıklanamazdı. Kadınlar aşkta bu açıklanamazlıktan fazlasıyla taviz verirler, ve eğer sırlarını bütünüyle açığa vururlarsa, yaşamlarının büyük kumarını oynar, genellikle de kaybederler...

Lola'da sezmeye başladığım; kendimde o kadar kaygıyla saklarken Lola'nın (merakla peşine düştüğüm) sırrı acaba neydi? İnsanın dışarıya sergilediği sözlerinin, düşüncelerinin, davranışlarının, sevecenliğinin ve nefretinin kendisi demek olmadığını öğrenmiştim; bunlar olsa olsa değiştirilemeyecek birinin ya da bir şeyin yansımasıdır; bu her insanda yedi kat derinlere gömülüdür, saklıdır. Birden hayranlık ve korku duygusuna kapıldım. O zamana kadar insanların arasında sorumluluk duymadan yaşamıştım, onlar hakkında bilgi toplamış, hüküm vermiştim; şimdi onlara dikkat etmeye başladım, hepsine ayrı ayrı hayranlıkla. Bir ruhun gelişiminin en romantik dönemi, her insanın sahip olduğu "kişiliğe", "sırlara" ve "yalnızlığa" hayranlık duymaya başladığı dönemdir. O zamana kadar insanları yalnızca göze batan yeteneklerine göre yargılardım. Şimdi ise bu hoş, sevinçli sürprizle karşılaşınca benim için "yığın" kavramı son buldu; her insanı ayrı bir dünya gibi gördüm, bunları tanımaya, keşfetmeye, ormanlarıyla, bitki örtüsüyle, faunasıyla anlatmaya bir ömür yetmezdi. Bu merakı insan kitaplardan asla öğrenemez. Tekrarlıyorum, romantik bir dönemdir bu; dünya, insan dünyası atomlarına ayrılır; bu "düzensizliği", bakış açısındaki bu kaosu, daha sonraları yazarda klasisizm, düzen, insan modelini anlamaya yönelik formlara ilişkin bakış açıları izler.

Yalnızlığımı bozmaya kalkan, doğal haklarıyla ve spontanlıkla "kişiliğime" müdahale eden birine karşı mücadele ediyordum; bu mücadele sırasında gizli, simya maddesini keşfettim, çözümlemesi için bir kuralın ve kuramın olmadığı her insanda olabilecek itiraz kabul edilemez bir gerçek olay şeyi: İnsan başka bir insanda bu gerçeğe rastlıyor ya da rastlamıyordu. İçimi merak sardı, hüznüm değişti, başka bir biçim aldı. Her insanın karşısına bu dikkatle çıkmaya başladım, tıpkı teleskopun önüne oturan ve matematik hesaplarıyla yanılmaksızın sis bulutlarının ardında o dakikada ışıklı ve belli bir yeni dünyanın doğmakta olduğunu bilen bir astronom gibi... Bu bakış açısı, insanın burçlarına pek uymuyor. Biriyle birlikte yaşarız, hakkındaki "her şeyi" biliriz ama aslında hiçbir şey bilmiyoruzdur. Bir sabah, uyanınca diğerini birden keşfeder, o ana kadar görmediğimiz gibi görmeye başlarız. Ne isterse söylesin, ne isterse yapsın davranışları ve sözcüklerinin ardında derinden ve kesinlikle senin tanıdığın durmaktadır ve haykırasın gelir: "Aaa demek sen busun!" Bu keşif sarstı beni. "Alelade" bir insanın mevcut olmadığını anladım, fiziksel ve ruhsal yetenekler ve özellikler ardında her insanda dalgalanan ve parlayan pozitif, temel öğe, insanlığın bir molekül kadar radyumu varmış meğer.

Bu dönem yazabiliyor olsaydım, gezi notları yazmayı yeğlerdim, Dr. Ferenc Gáspár ya da Schackleton'un üslubuyla; insan hakkında keşif yazıları. İnsanı kendi amaçlarım için bir yabancı, egzotik bir kabile gibi kavrıyordum. Ama o dönem hiçbir şey yazmadım. Şiir de yazmıyordum artık. Lirik deneyim malzemeleri gerçek yaşadıklarım yanında uçup gitmişti; belki de bu yüzden de Lola'ya kızıyordum. Şair, şiirsel dikkatini ve tutumunu engelleyen hiç kimseyi affetmez.

Şiir pratik yapmadır, *exercise*'dır; pratik sözünün keşişsel ya da akrobatik anlamında; bunu bilmeyen, gösteriş meraklısı bir acemidir. (En sevgili ustam, en temiz ve asil şairlerden biri olan Mallarmé, bunu biliyordu; öyle iyi biliyordu ki bir süre sonra şiirin "mekanizmasını" tamamla-

yan, destekleyen yeni harf formları, bir tür tipografi üzerinde kafa yormuştu.) Bu pratik için yalnızlık şarttır, özel, steril olmayan, karmakarışık bir yalnızlık. Şairler gürültülü edebiyat kafelerinde, sayfalara eğilen kafalarıyla bu yalnızlığa dayarlardı dirseklerini; ara sıra öğleden sonraları Romanisches Kaffee'ye gider, Else Lasker-Schüler'in masasına otururdum, çay içer, saatlerce Atina üzerine konuşurduk; Atina ve Theba üzerine; oraya geri döndüğümüzde ölen sevdiklerimizin anısına palmiye dikecektik (içimizde daha önce Atina'ya giden yoktu). Yalnızca "vizyon" değildir şiir, mıknatıslı, büyüleyici fasaryalar da değildir; büyük, temiz bir şiir bana hep matematiği çağrıştırır, bir kimyada bir formül yazmak gibi, tıpkı iyi bir müzikte olduğu gibi.

Almanya'da da, her ülkede olduğu gibi, iki Almanya yan yana yaşıyordu: puro dükkânlarıyla, gökdelenleriyle ve kambiyocularıyla görüneni ve daha az gerçek olmayan ama daha zor hissedilebilen şairlerin ülkesi, yurdu. Ringelnatz ara sıra sendeleyerek girerdi kafeye, öfkeyle ve romla dolu olurdu ve beni yakındaki hayvanat bahçesine sürüklerdi, orada hayvanlara uzun, ateşli devrimci nutuklar atarak, dünyanın bütün ezilmiş kaplanlarıyla su semenderlerini birleşmeye çağırırdı... Şairler, gitgide barbarlaşan, cafcaflı ve bıçaklarını bileyen dünyada korku içinde yaşıyorlardı... Etrafımızdaki burjuvalar her tür koroya katılıp tiz sesle şarkı söylüyorlardı: *"Wo Du Singen hörst, dort lass dich ruhig nieder, Denn böse Menschen haben keine Lieder"*[1] ve arada devrime hazırlanıyorlardı. Her türden *ersatz* modası yayıldı ama şairler hiçbir *ersatz* istemediler.

Bu dönem birkaç şiir yazmıştım; sonra lirik malzemem tükendi, "formülü" bir daha çözemedim; daha sonraları turist gruplarıyla Atina ve Theba'ya gerçekten gittim ama "gerçek" Theba'yı bir daha asla görmedim... Lola her zaman ve her durumda "gerçek"ti, gerçeğin bütün bilinçsiz acılı terörüyle onun gerçeğinin meridyenlerinde

[1] (Alm.) Bir şarkı duyunca,
rahat rahat kal orada,
kötü insanlar şarkı söylemez asla.

yaşayabilmek için "gerçek" Theba'dan ve Atina'dan ona iltica etmem gerekiyordu... Bir süre sonra Else Lasker-Schüler'in kafedeki masasından kaçtım ve Ringelnatz ile hayvanat bahçesine de, "denizaşırı" maceralarını anlattığı başka tuhaf yerlere de bir daha gitmedim. Bu ikinci vatanımda pasaportumu, vatandaşlığımı kaybetmiştim. Sonra bir daha şiir yazamadığım zamanlar gelip çattı. Ama bu sürgün hakkında susmayı seçtim; tüm haklarından yoksun bırakılan, onuru incinmiş bir kral gibi.

12

Almanya'dan artık ancak birkaç elektrik ışığı seçiliyordu; Belçika topraklarına girmiştik, pencereden dışarıya bakıyor ve susuyorduk. Heyecan ve endişe içinde karanlığı izliyordum. Bir şeyi geride bırakmış, başka bir şeye doğru ilerliyorduk, o dakikalarda gerçek anlamda "yolda"ydım, "yolculukta" değil... Sınırı geçerken, yaşamın bir diğer belirleyici sınırının ötesine adım atmıştık. Benim için bir şeyler bitmiş, gençliğimin bir dönemi kapanmıştı. "Tanıdık" olduğu kadar yabancı Almanya, birinci sınıf anıların, sonra ikinci sınıf ve daha karmaşık anıların beni bağladığı, bir zamanlar büyük dedelerimin yaşadıkları o büyük imparatorluk gerilerde kalıyordu... Dresden yakınlarında adımızı bugün de taşıyan bir köyde, Sakson prenslerin darphanesinde çalışan, iki yüz yıl önce bir gün omuzlarında heybeleri, ellerinde baltalarıyla doğdukları yeri terk edip Morva ormanlarını geçerek Karpatlardan aşağıya, Tisza'ya doğru inen ve bir daha ayrılmak istememecesine orada kalan atalarımın yaşadığı topraklar... Gerçekten dilinden anladığım, konuşurken benden bir şeyler sakladıklarından daima kuşku duyacağım Fransa ya da İngiltere gibi olmayan, tanıdık Almanya arkamızda kalmıştı. Her şeyin son derece ciddiye alındığı, her bir "ayrıntının" önemli olduğu, biz Macarların da "değerli yabancılar" olarak görüldüğümüz, hoşlanmamalarına rağ-

men bir daha yurtdışında hiçbir yerde rastlamayacağımız biçimde içtenlikle kabul edildiğimiz büyük "atölye"den, okuldan, büyük Almanya'dan ayrılıyorduk. Irklar hakkında yargıya varmanın çok zor olduğunu, birinin kalkıp da katı bir şekilde, hatta biraz da yüzsüzce "Almanlar" şöyledir ya da böyledir diye ahkâm kesmesinin ukalaca ve sorumsuz bir davranış olduğunu düşünmeye başladım. "Almanlar", gerçekten de askercilik oynamayı ve üniformayı seven altmış milyon ya da daha fazla sayıda bir halktı ama aralarında üniformayı ve askercilik oynamayı yalnızca gerekli olduğunda sahiplenip bunun dışında emir kiplerine ve *Notverordnung*'a hayranlık duymayanlar da çoktu. Devasa kentler görmüştüm orada, büyüleyici manzaralar, görmeye değer, zengin kitaplıklar ve müzeler, akıl almaz büyüklükte fabrikalar, genç ve yaşlı Almanlar tarafından yeni ve çarpıcı sanat akımlarının ve yöntemlerinin yaratıldığı tavan arası odaları. Almanları üzgün, hassas, güvensiz halleriyle de gördüm, kuşku içinde de; "Avrupa düşmanlıklarını da" gördüm (çünkü içlerinde çoğu Avrupa'dan nefret ediyordu), Avrupa için ölmeye hazır olanlarını da. Almanlar zaten genellikle bir şeyi yaşamaya hazır olmaktansa ölmeye hazırdılar, ama bu "genellikle", her "genellikle" gibi öylesine ağızdan çıkan bir sözcük değil mi? Yavaş yavaş anlamaya, alışmaya ve saygı duymaya başladığım imparatorluk arkamızda karanlıkta kalmıştı; Berlin'in o acayip "taşralılığıyla" taşra kentlerinin derin ve gerçek kültürüyle, Weimar'ıyla ve Frankfurt'uyla ve Münih'iyle, Württemberg ormanlarıyla ve Thüringia dağlarıyla, Brandenburg Kontluğu'nun gölleriyle, Silezya bataklıklarıyla, bu tanıdık aşırı romantikliğiyle, yüzeyde aşırı düzenli ve görünenin ardında huzursuz edici biçimde "düzensiz" boğuculuğuyla, izah edilirken "genelleme" yapmanın tehlikeli ve yüzeysel olacağı rahatsız ediciliğiyle, bin yıllık kültürüyle ve altmış milyonun içinde yaşadığı ışıldayan kentleriyle... Tren camından dışarı eğildim, titriyordum. Belçika sanayi bölgesinin fabrika fırınları alev alev yanıyordu.

Almanya gözden kaybolmuştu, etrafımızda yabancı bir dil konuşuluyordu. Kim bilir ne harikulade bedensel ve ruhsal deneyimlerin bizi beklediği gerçek "Avrupa'nın" eşiğini aşıyorduk. Saklamaya çalışsam da bu diğer Avrupa'dan korkuyordum. Yeterince hazır mıydım? Çatalı bıçağı doğru tutuyor muydum? Anlatılanlara gerektiği zaman, dozunda ve düzgün gülebilecek miydim? Bu uzun gecede ansızın tanıdık, yuvayı anımsatan, sadakatsizce terk ettiğim Avrupa'nın, diğer Almanya'nın ardından sıla özlemi aldı beni. Evet, Almanlar belki gerçekten de Avrupa için tehlike arz ediyordu, çözümsüz ve acısı çıkarılmamış mistik suçluluk duygularıyla, kitlesel eğilimleriyle, karmaşık, daha çok korkutucu savaşçı tavırlarıyla, birlikleriyle, amatör korolarıyla, huzursuz edici üniformalarıyla, acımasız düzen düşkünlükleri ve iç dünyalarındaki düzensizlikleriyle... Ama bu titiz ve rahatsız edici, kılıç şakırdatan ve korkunca bir savaşçı ruha bürünüp manyak biçimde örgütlenen Almanya'nın arkasında asla söndürülemeyecek ışıklarıyla hayal meyal diğer Almanya görülüyordu. Hangisinin gerçek olduğunu söylemeye kim cesaret edebilirdi? Goethe'yle büyüyen diğer Almanya... Thomas Mann'ın *Buddenbrook*'unu Almanların bir milyon adet satın aldığı, yapıtlarıyla ve kişisel tutumuyla barışta ve savaşta Avrupa'nın yanında tavır alan bu büyük, soylu yazarın bütün eserlerini otuz milyon Alman'ın okuduğu diğer Almanya. Tolstoy'un, Dostoyevski'nin en az Rusya'daki kadar okunduğu, çocuksu ve seçici bir hayranlıkla her basılan harfe ilgi gösteren, müziğin muhteşem çalındığı, kimya fabrikalarında, kimyasal deneyimlere, ameliyat masalarında acı çeken insanlara vicdan ve sorumlulukla bakılan diğer Almanya. Büyük okulların, büyük öğretmenlerin, göç yıllarının Almanya'sı. Hangisi gerçek Almanya'ydı? Soruya yanıt veremedim. Pencereden dışarıya eğildim, üzgün ve huzursuzdum, karanlığa dalıp gittim. Gözlerim doldu.

Batı'ya gidiyordum, bir parça eşyayla, biraz vatansız ve önünden kaçtığım şeye aslında çözülemeyecek kadar

bağlı olarak; genç bir kadın eşlik ediyordu bana ve o anda büyük olasılıkla kafası Avrupa'nın yazgısından daha çok gündelik işlerle meşguldü. Eşyalarım arasında Batı'ya, ileride herhalde geçici bir ilgi uyandıracak olan başladığım yazıları da götürüyordum; "evliydim", koca, aile reisi. Göçmenlik yıllarının anıları doluydu ardımda ve yirmi üç yaşımı yeni doldurmuştum. Sabaha karşı Fransız memurun istediği pasaportumda şunlar yazılıydı: "Yirmi üç yaşında, Macar, evli, öğrenci... Yolculuk amacı: öğrenim." Pasaporta baktı, beni süzdü, Lola'yı da iyice inceledi, omzunu silkti, sırıttı. Saat sabahın beşiydi, küçük sınır istasyonunda durdu tren. Her yerde horozlar ötüyordu, herhalde Gal horozlarıydı. Büfeden sigara aldım ve hayatımın ilk tatlımsı, köy yapımı tütün tadındaki Fransız sigarasından yaktım. Sonra bir *Matin* gazetesi aldım bir banka oturdum ve harekete kadar küçük ilanları okudum. Bazıları kasap dükkânlarını satmak istiyordu Paris'te, kimileri taşradaki otelden hisse almayı düşlüyordu, mümkünse *Seine* ve *Oise* bölgelerinde. Gar köhneydi, yerler sigara izmaritleri ve portakal kabuklarıyla doluydu.

[III]

1

Paris'te üç hafta kalmayı planlamıştık, ama altı yıl kaldık.

İlk aylarda sırasıyla Vaugirard Sokağı'nın Quartier Latin'e açılan tarafındaki otellerde kaldık. Bu oteller pis, kötü kokulu ve hırpaniydi. Sabahları sütü ispirto ocağında ısıtıp müshil ilacı tadındaki çikolata tozuyla tatlandırırdık. Bu tozun adı "Elesca"ydı ve Lola sinemalardaki reklamlardan birinde yararlarını keşfetmişti: Reklam, sabah telaşı içinde "Elesca"yı kaynar süte katıp, bu iğrenç sıvıyı keyifle içip sevinçle karnını okşayan çevik, hareketli Bay Dupont'u anlatıyordu. Herkesin "yapay" gıdalarla yaşadığı Almanya'da, hiç kimse böyle iğrenç beslenme maddelerine yönelmezdi. Ama "Elesca" ucuzdu ve Lola her kuruşun hesabını yapıyordu. Almanya'da her zaman harika otellerde ve generallerin dul eşlerinin evlerinde, yaşamın her maddi gereksiniminin bol bol emrime sunulmuş olduğu şık dairelerde kalmıştım. Paris'te odada dolap yoktu, elbiselerimizi valizde tutuyor, portmantoya asıyor ya da çarşafla örtüyorduk. Lavabodan sık sık korkunç bir kanalizasyon kokusu yükseliyordu. "Sıcak su" vaat eden bu otellere servet ödeniyor ama ancak sabah ve akşam musluktan azıcık sıcak su akıyordu. Bir tür ekşi, kötü tadı olan bir yoksulluktu yaşadığımız. Öğle yemeğine, devamlı müşterilerine aynı masa örtülerini ertesi gün de çıkarıp

seren Boulevard Saint Germain'in berbat mekânlarından birine giderdik; böylece her gün *couvert* ücretinden tasarruf ediyorduk. Bu lokantada at etinden biftek de vardı, yemekler sinirli etler ve kötü kaliteli sebze yemekleri, kabartma tozuyla hazırlanmış hamur işlerinden oluşuyordu. Bir masaya yirmi kişi birden otururduk, *pommes frites*: kızarmış patatesin yağ kokusu üstümüze sinerdi ve lokantanın sonunda, açık bir ocağın alevinde her türlü Orta Avrupa anlayışına aykırı iğrenç aşçı elbiseli biri kan ter içinde, at bifteği kızartırdı. Mekândan ayrıldığımızda giysilerimiz saatlerce yağ kokardı.

Otelden otele geçiyorduk. Her biri diğerinden daha pisti. İlk zamanlarda gerçek bir takıntı edinmiştim Paris'te; sürekli ellerimi yıkıyordum, Boulevard Saint Michel'deki kafelerden günde birkaç kez eve el yıkamaya gidiyordum, dokunduğum her şey elime yapışmış gibi geliyordu ve kafelerin tuvaleti savaş zamanı dizanterili askerlerle dolu sıhhiye treninin klozeti gibiydi. Kaldığımız otellerde, ısmarladığımız banyonun hazırlanması saatler alırdı; bu hijyen taleplerimiz bir tür "yabancı cilvesi" bir kapris, orijinallik taslamak gibi algılanıyordu. Yerler pislik içindeydi. Kısacası her şey öğrendiğimizden, tasavvur ettiğimizden "farklı"ydı. Dehşet içinde yaşıyorduk Paris'te. Fransızların konuşmalarından pek bir şey anlamıyorduk, çok hızlı, kelimeleri yutarak konuşuyorlardı, yanıt vermek yerine çok kez kibarca kafamızı sallıyorduk. Kentle ilişkimiz kopuktu, hiç kimseyi tanımıyorduk. Orta Avrupalı bir yabancı o zamanlar muzaffer Paris'e gitmeyi pek göze alamazdı. Tek bir Fransız'la tanışmamıştık. Yalnızca bir Macar ressam, birkaç çizer, birkaç öğrenci tanıdığımız vardı. Bunlar Montparnasse'ın sanat kafelerinde pineklerlerdi. Ama iki dünya kıtasının "bohem" süprüntüsünün gün boyu yuvalandığı bu kafelerden nefret ediyordum. Daha ziyade Quartier Latin'de, Lüksemburg Bahçesi civarında zaman geçiriyordum.

İlk zamanlarda Paris'ten hiç beklenmedik biçimde sıkılmıştım. Bu sıkıntıyı birbirimize itiraf etmiyor, her sa-

bah "Paris'i gezmeye" karar veriyor ve ne kadar hoş olduğunu, Berlin'i bırakıp buraya gelmekle ne iyi ettiğimizi kanıtlamaya çalışıyorduk.. Her sabah tek başına dolaşırdım Paris'i; Lola evde kalır, çamaşır yıkar, ütü yapardı. Çamaşırhane faturalarını ödemeye gücümüz yetmediği gibi, Paris çamaşırhaneleri güzelim beyaz çamaşırlarımızı aşırı klorla mahvediyordu. Her şeyden mustariptim bu kentte. Geniş Fransız yatağından da nefret ediyordum ama bunun ne kadar güzel, samimi ve iyi olduğunu tekrarlıyorduk birbirimize. İlk zamanlarda soğuktan dondum ve klorlanmış yatak çarşaflarına değen tenim sivilce doldu. Elektrik tüketiminde artış olduğu fark edilip olay çıkana kadar Lola, sabahları evde kalıp çamaşır yıkar, elektrikli ütüyle ütü yapardı. Öğleye doğru "Paris'i görmek için" o da çıkardı. Ama genellikle Seine Nehri'nin sol kıyısında eski mahallede kalırdı; Cluny Müzesi'ne kadar gitmeyi gözü keser ya da Bon Marché mağazasının vitrinleri önünde "Paris yeniliklerini" seyrederdi, sonra Lüksemburg Bahçesi'ne oturup Pantheon ardındaki saat on ikiyi vurana kadar etrafı seyrederdi. Yemek saati geldiğinde, tuhaf etler pişirilen lokantaya gider ve beni beklerdi. Böyle yaşayıp gittik aylarca.

Ben o kadar uzağa gitmeye cesaret edemezdim. Sabah evden çıkardım, Saint Michel Bulvarı'nda bir kafeye oturur, etrafımdaki içkiden burunları kızarmış Fransızların içtikleri renkli alkollü içeceklerden rasgele birini sipariş eder, bir gazete alır, sokağı izler, öğle yemeğine kadar vakit öldürür, arada kendimi kandırmaya çalışırdım: "Paris'teyim, burada her şey ne kadar farklı, her şey nasıl da Avrupai, gerçek sanat, edebiyat yalnızca burada, yüksek kültürlü burjuvalar yalnız burada yaşıyor, Fransızların arasında yaşayan herkes piyangodan büyük ikramiyeyi kazanmış sayılır." Deux Magots kafesinde, öğleden sonraları Macar ressam, "ünlüleri" gösterirdi. Ünlüler yan masada puro içerdi, ressam Derain, yazar Duhamel, isimsiz simalar, Dada döneminin primadonnaları, sonsuz bir sanat kaygısıyla gri fona kara noktalar oturtan gerçeküs-

tücüler. Kendimizden geçerek gölgelerinde otururduk. Lola bile irkilmişti biraz, oysa o, insanları burunlarının biçimi, tokalaşmaları ve ses tonlarına göre yargılardı. Lola yemekten sonra eve dönerdi. Bense akşama kadar karşıdaki kilisenin kapısının önündeki cenazeleri izlerdim. Sıcak bir sonbahardı. Sıkıntıdan patlıyordum. Okumak da gelmiyordu içimden. Azıcık Fransızca biliyordum ve Paris kafelerinde elimde sözlük, Fransızca kitapları sökmeye çalışmaya utanıyordum. Berlin'de her gün "bir seyler" olurdu, Paris'te hiçbir şey olmuyordu...

Bazen öğleden sonraları Grands Boulevards'a, Seine'in sağ kıyısına gider, Madeleine Kilisesi'nin sütunları ya da bir mağazanın döner kapısı önünde durur, sonra ürküp uzaklaşırdık; hiçbir yere girmeye cesaret edemiyorduk. (Yıllar almıştır, Lovre'a girmeye cesaret etmem.) Bir keresinde operaya gittik, Lola evde kendisine bir gece giysisi uydurmuştu, ama utanmıştık, gerilmiştik, taşralı, yabancı hissetmiştik kendimizi, oraya ait olmadığımızı duyumsamıştık ve Quartier Latin'e tırıs tırıs geri dönmüştük. Ancak Lüksemburg Bahçesi civarında iyi hissediyordum kendimi. Burada artık birkaç sokak, ev tanımıştım. Aylak aylak dolanmayı seviyordum; Observatoire civarında dolaşıyor, rue Madame'a kadar gidiyor ya da ya da bu pis kokulu sonbaharda, açık pencerelerinden taze dezenfektan kokusunun yükseldiği, anatomi enstitüsü civarında geziniyordum... Tiyatroya gitmeye hiç cesaret edemedik. Fransızlar arasında yaşıyorduk ama bir Fransız'la tanışmak giderek daha olanakdışı gözüküyordu; otelin sahibi bile tek söz etmiyordu bizimle. Onlardan korkuyordum. Korkuyordum, çünkü "yabancıydılar", "Avrupalı"ydılar; şimdi biliyorum, korkuyordum çünkü onlar "galipti", onlardı farklı, düşman, galip milletten olanlar. O yıl her Fransız'ın ağzına "zafer" sözcüğü yapışmıştı. Politikada, büyük, savaşçı kuşak egemendi. Ama köşedeki bakkal da, garsonlar da, gazete satıcıları da *victoire*'dan ve *gloire*'dan dem vururdu. Ruhr'un işgalini Fransızların çoğu, bir aile sorunu olarak görüyordu.

Kafelerden birinde çocukluğumun Fransızca öğretme-

ni Mademoiselle Clémentine'in ağabeyiyle tanıştım; ağzında piposu, ateşkesten beş yıl sonra her öğleden önce kana susamış konuşmalar yapan ve *boche*'ların savaş kayıplarını az bulan şişman bir avukattı. Galip babalar kuşağı bu yıllarda gayet yaygaracıydı. Üzgün ve yalnızdım. Diğer Paris'ten, "ışıklar şehri"nden eser yoktu. Gerçek Paris'ten bir şeyler hissettiren, anlamın, sessizliğin, temkinliliğin, mütevazılığın ve yaşamın küçük burjuva sevinçlerinin kentinden bir şeyler duyumsatan tek şey edebiyattı. İlkel ve kötü niyetli bir kentte sürgünde gibi yaşıyor, her hafta bir an önce buradan ayrılmaya karar veriyorduk...

2

Ama kaldık. Neden bilmiyorum. Paris'te hiçbir "işim" yoktu. Arada bir Sorbonne'a gidiyordum, ama artık yalnızca dersleri izlemek için. Kaydımı bir daha hiç yenilemedim. Ara sıra milli kütüphaneye gittim, dergileri okudum; günlük gazetelerin, gazeteci kulübelerinde satılan dergilerin ardında tanınmayan, adları hiç duyulmamış magazinlerde resmî Fransa'ya hiç benzemeyen, bilinmeyen bir Fransa'nın kendisini aradığını fark ettim. "Parti yaşamı"nın arkasında, "hareketler" doğuyordu bu dergilerde. Askerî bir mesleki gazete olan *France Militaire*'de, Gide'in kitaplarından takdirle bahsediliyordu. Asıl tartışmalar büyük magazinlerin, resmî ve yarı resmîlerin dışında başka yerlerde geçiyor, yarı loş bilinmeyen mekânlarda yaşanıyordu. Bağlantıları anlayamıyor, içgüdüsel olarak hissediyordum.

Gitmedik bir türlü. Üç hafta geçti, üç ay geçti, hâlâ rue Vaugirard'daydık. Kanalizasyon kokulu dolapsız ve banyosuz odalarda. Paramız gitgide yetmez oldu. Yavaş yavaş varımızı yoğumuzu sattık. Lola, ufak tefek takılarını toparladı, bir yüzük, eski bir dürbün, fildişi yelpaze ile Boulevard Raspail'ın eskicilerine gitti. Evden ara sıra bir miktar frank gönderiyorlardı, Kassa'daki gazete de azıcık bir şey

ödüyordu makalelere. Almanlar kâğıt para tufanında yüzdüklerinden metelik gönderemiyorlardı. Akşam yemeğine gidebilmek için giysilerimizi satıyorduk. Tüm bunları ne "romantik" buluyorduk ne de eğlenceli. Paris'te yoksul olmak acı verici bir eğlencedir. Bizim parasızlığımız son derece somuttu ve hiçbir romantizmi yoktu.

Viyana'da yaşam, memlekete daha yakın olduğu için de, daha kolay olacakken ısrarla burada kalmıştık. Ben yabancı şehirlerde böyle "amaçsız", görünürde hiçbir geçerliliği olmayan yaşantılara oldum olası pek meraklıydım ama Lola'nın gitmekten söz etmiyor oluşu benim için sürprizdi; "Bir şeyler yapmak gerek," demeyişi de. Paris'te "bir şey yapmak" mümkün değildi. Yine de bu aylaklığa, bu geçici başıboşluğa, bu tamamen umutsuz ve gerçek içeriğini asla bilemediğimiz, gerçek yaşamlarını nasıl sürdürdüklerinden bile habersiz olduğumuz yabancı insanlarla birlikte sokaklarda sürtüp durmamıza katlanıyordu. Yabancı bir turist bile fazla dikkat etmeksizin o aylar boyunca Paris'te bizim gördüğümüz kadarını görürdü. Kenti gezerken kendimizi zorladığımız heyecanda bir çeşit Orta Avrupalı, edebi snopluk vardı. Aslında kendimizi kötü hissediyorduk. Sonraları Avrupa'nın her yerinde, daha ilk dakikalarda, Paris'te geçirdiğim ilk zamanlara kıyasla çok daha sıcak, çok daha evimde hissettim kendimi. Bir türlü karışamıyordum bu kente. Önümde olup bitenleri algılayabilecek ölçütlerden yoksundum. Çevremi kaplayan böylesi bir vurdumduymazlığa rüyamda görsem inanmazdım; insanların birbirine karşı bu denli lakayt ve umursamaz olabileceklerini aklım almıyordu. O ana kadar, insanlar arasında bir aile dayanışması vardır, birbirlerini severler, birbirlerinden nefret ederler, bazen birbirlerini öldürürler, yani aralarında bir bağ vardır sanmıştım. Paris'te daha ilk haftalarda Fransızların gözü önünde ölüp gidebileceğimi, bir bardak su veren bile olmayacağını anlamıştım. İşte bu kavrayış kendime getirdi beni. Bu dehşetli aldırmazlıklarının gerisinde neredeyse saygı uyandıracak bir güç sezdim: Latin acımasızlığı ve gerçeği. Doğal

olarak "gerektiğinden" bir gün daha fazla kalamazdık burada. Ama her gün müphem gidiş tarihini yeniden belirliyorduk. Çünkü artık, burada kalışımın tümüyle "amaçsız" olmadığını, bir işim, bir görevim olduğunu fark etmiştim. Lola da böyle hissediyordu. Yalnızca bunu dillendirmiyorduk ve Paris'te ne aradığımızı hâlâ bilmiyorduk. İnsan yazgısını sezer ve siner. Her an yola koyulacakmışçasına yaşıyorduk, valizler hazırdı, bekliyor ama gitmiyorduk.

Noel'de Lola hastalandı; yılbaşı gecesi neredeyse ölecekti. İç kanama geçirdi. Can çekişiyordu. Paris'te bir tek tanıdığımız yoktu, paramız da yoktu. Otel sahibi 31 Aralık öğleden sonrasında bir Fransız doktor çağırdı; genç, sakallı Fransız doktor geldi, yirmi frank istedi, omzunu silkti, hastaya morfin iğnesi yaptı; kanı çekilmiş, ecel teri döken, ölgün yüze uzun uzun baktı, sigara yaktı, bir şeyler mırıldandı, sonra beni odanın bir köşesine çekip sorunun ciddi olduğunu, iç kanamanın karın boşluğuna yayıldığını, derhal ameliyat gerektiğini söyledi; hemen şimdi! Umutsuzca aptal aptal bakakaldım suratına. Ne yapacaktım? Yabancıydım, kimseleri tanımıyordum, kime başvuracaktım yılbaşı gecesi Paris'te? Doktor omuz silkti, alaycı bir halde yineledi, üç bin frank verirsem, hastane ve cerrah ayarlayacaktı, aksi halde maalesef elinden bir şey gelmezdi. Kekeleyerek yabancı olduğumuzu açıkladım, pasaportumu gösterdim, daha sonra evden yardım gelirdi mutlaka, yılbaşı sonrası elçiliğe giderdim, ailemi tanıyorlardı, hemen telgraf çekerlerdi... Ama yılbaşı akşamı kimden, nasıl bulacaktım bu parayı? Şapkasını eline aldı, etrafa bakındı, duvara asılı birkaç parça elbise, bir iki eskimiş valiz duruyordu köşede, burada ne bulabilirdi ki... İşgüzar bakışıyla fazla bir şey bulamayacağını anladı; bir *méteque*, bir yabancı, öğrenci mahallesinde, otel odalarından birinde can çekişiyordu, ona neydi! Kendini aklayacak birkaç söz geveledi ağzında ve çekip gitti.

Lola, o saatte canlı olmaktan çok ölüydü. Yarım saat sonra odaya Macarlar doldu. Bu nasıl oldu hiç anlamadım; yabancı ellerde, tehlike halinde aynı türden olan insanlar

esrarengiz bir tele-hizmetle birbirlerinin derdinden haberdar olurlar; Çinlilerin, büyük Avrupa kentlerinde birinin başı sıkıştı mı gizemli bir şekilde hemen bir araya geldikleri söylenir. Biri doktora koştu, biri para bulmaya. Kısa süre sonra yaşlı bir Rus doktor çıkıp geldi; bir şey anlamadan, hüzünle acımı paylaştı, ne yazık ki elinden bir şey gelmiyordu. Bu mülteci Rus doktorların büyük kısmı gizlice hasta tedavi ederdi Paris'te; Fransızlar yaşlı, ünlü Petersburglu ve Moskovalı iç hastalıkları uzmanlarından, hatta "üniversite hocaları" denenlerden de Sorbonne'da diplomalarını onaylatmalarını isterlerdi. Akşama doğru Rus doktor aceleyle gitti ve bir yılbaşı eğlencesinden kaldırdığı Paris'in ünlü cerrahlarından biriyle bu öğrenci mahallesine geldi. Frak giymiş olan cerrahın ceketinin düğme deliğinde Légion d'Honneur nişanı parıldıyordu, kendi arabasıyla gelmişti; Fransız'dı, kibar ve seçkindi. Hemen Montmartre Kliniği'nde bir oda ayarladı ve otelin önüne bir ambulans çağırdı, gece yarısına doğru Lola'yı kliniğe kaldırdık. Paranın lafını bile etmedi; Rus doktor duygulandırıcı biçimde duyarlı ve "insancıldı", Fransız ise soğuk bir şekilde kibar, atılgan ve soylu biçimde hizmete hazır.

Ne ucuz iştir kişilerin karakterlerinden hareket ederek ait oldukları halk hakkında hükme varmak! Paris'te o unutamayacağım gün karşılaştığım her iki doktor da Fransız'dı. Şimdi "Fransız doktor"lar şöyledir, böyledir, diye kestirip atabilirdim. Ama işin aslı şu ki, sayıları ne kadarsa o kadar çeşit doktor var; birleştikleri nokta, ekol, görüş tarzı ve bizim doktorların etik anlayışına göre ihmalkârlık, tedbirsizlik olarak nitelelenebilecek pratik "davranışları" olabilir... Örneğin o soğuk gece, Lola'nın kaldırıldığı klinikte buz bulamadık. Gece yarısı Montmartre'ın yılbaşı akşamı kutlayan cümbüşlü kafelerine gittim, barları, kabareleri taksiyle dolaştım, parasını ödemek koşuluyla bir buz çantası kadar buz istedim... Ama o akşam Montmartre'daki eğlence yerlerinde de buz gerekli olduğundan başgarsonlar omuz silkmekle yetindi. Hey gidi Fransız omuz silkmeleri! Bunları unutmam ve bağışlamam uzun zaman aldı,

çünkü sonraları başka türlü sevecen hareketlerini de tanıdım. Sonunda tuzluya patlasa da Rat Mort başgarsonu bir kova buz verdi, klinikte hemşireyi uyandırdılar, zar zor ameliyathaneyi hazırladılar ve Fransız doktor sabaha karşı Lola'yı ameliyat edebildi. Kim olduğumuzu, memleketimizi falan sormadı; bir entelektüele yaraşır seçkin bir tavırla yardıma koyuldu. Bir hastanın gereksinebileceği her şeyi sağladı ve tüm bunları sorgusuz sualsiz, "vermenin", "iyi olmanın", her zaman biraz abartılı ve en tehlikeli insan eylemlerinden biri olacağını o centilmen ruhuyla bilerek klinikte bize kefil oldu. Kaldığımız süre boyunca genelde iyi muamele gördük. İlk akşam tuttuğumuz gece hemşiresi Lola'nın bitkinliğinden yararlanıp gece odada çalınabilecek her şeyi yürütmüştü, ona bir şey söylemeye cesaret edemediğim gibi, "çalsın, yeter ki Lola'yı incitmesin" diye çekmecelere yeni yemler koydum. "Klinik", Montmartre'ın tepesinde villayı andıran bu bina, daha önceleri büyük olasılıkla bir randevueviydi. Odanın biçimi, kapılarda unutulmuş "Ginette", "Nina" ve "Juliette" yazılı emaye isimlikler ve koridorlara yayılan keskin, ucuz parfüm kokusu beni bu binanın eskiden kamu sağlığına hizmet ettiğine tereddütsüz ikna ediyordu. Klinikte çalışan doktorlar ve hastabakıcılar, görev başındayken canla başla çalışır ama saat yediyi gösterince ortadan kaybolurlardı. Gündüz ameliyat olan ağır hastaların geceleri doktor ve hemşire yüzü görmedikleri olurdu; çok yaygara koparanlara kapıcı kadın çay getirirdi. Bu işleyiş başlangıçta beni şaşırtmıştı. Memleketimdeki ve Almanya'daki hastanelerde genellikle buz olur ve gece, o gün ameliyat edilen hastaları kontrol etmeyi unutmazlardı. Bunları anlattığım doktorlardan biri beni şaşkınlıkla dinleyip sinirli ama hoşgörülü bir tavırla, kaygılarımı anlamadığını, bunun tipik "Alman işi" olduğunu söylemişti. Bunları saymazsak, zamanları olduğunda ve akıllarına geldiğinde, oldukça iyi davrandılar bize.

Lola iki hafta sonra klinikten taburcu edildi. Bu iki hafta yaşamımızın sonraki döneminde de var olacak yeni insanlar, arkadaşlar kazandırdı bize; Lola çok zayıf düş-

müştü ve korkuyordu. Nihayet gerçekten "bir şey" olmuştu Paris'te. Sanki Lola hastalanıp ameliyat olsun diye buraya gelmiştik, madem hepsi geride kalmıştı, bu başarılı Paris konaklaması son bulabilirdi artık, yola çıkmalıydık. Gerçekten kederle ve soğuktan titreyerek toplanmaya başladık. Paris'i görmüştük, "bir şey" de olmuştu nihayet... Bir kış sabahı İtalya'ya doğru, vatanımıza doğru yola koyulduk.

3

Konuşmadan, düşmanca, sinirli bir havada yolculuk yapıyorduk. Fransa'nın Akdeniz kıyılarında birkaç gün kalıp güneşlendik. Nice'te İngilizler zaman öldürürken biz aralarında utanç verici biçimde meteliğe kurşun atıyorduk. Cebimizde kalan son parayı da elbette Monte Carlo'da kaybettik, neredeyse beş parasız İtalyan sınırını aştık. Lola, o sıralarda doğa güzelliklerine kayıtsızdı, uzun bir yolculuktan geri dönüyor ve eve doğru yol alıyor gibiydi; bense korkuyordum ve tedirgindim. Birkaç gün Floransa'da kalıp sonra eve dönmeyi planlamıştık; "ev" nasıl da geniş ve belirsiz bir kavramdı o sıralar bizim için! Viyana'ya, Peşte'ye ya da Kassa'ya gidecektik... Viyana'da ya da Peşte'de ailelerimiz bana bir "iş" bulurlar diye umutlanıyorduk. Hoş onlar bana ne yapacaklarını bilmiyor ve söylemeseler de gizlice evliliğimizin "hâlâ sürmesine" şaşıyorlardı. Biz de şaşıyorduk aslında. Bu "evliliğe" birkaç hafta önce bir şeyler olmuştu. Lora ölümden dönmüş biri olarak, kara gözlüklerle bakıyordu dünyaya, kendine güvenini kaybetmişti, hayatın devamına inancını da; beni, gittiğimiz yabancı ülkeleri beklentiyle inceliyor, manzarayı, yaşananları itiraz etmeden kabulleniyordu; eğer o sırada ona Japonya'ya gitmeyi, orada "yeni bir hayat" kurmayı önerseydim sanırım gelirdi benimle. Ama Paris günlerimiz, bu yaralı, kanadı kırık halde eve yolculuğumuz zaten yeterince egzotikti... Huzursuz ve ürkek bir tedirginlikle tehlike bekler

bir halim vardı. Lola'nın hastalığını bir ihanet olarak algılamıştım. Ölmek istemişti; benim bundan çıkardığım tehlikede olduğumuz ve üzerimizde kara bulutların dolandığıydı. Elbette ki onun için çok üzülüyordum ama da tüm bunların neden gelip de beni bulduğuna akıl sır erdiremiyordum. İlk "krizi" Cenova'da yaşadım. İtaat etmeyi reddederek, ortak yaşamımıza aldırmadığımı açıkladım, "ne olacaksa olsundu". Ne var ki "Ne olacaksa olsun" diye bir şey olmadığını o zaman henüz bilmiyordum. Floransa'da bir gece kalıp Viyana'ya geçecek, sonra ne yapacağımıza orada karar verecektik. Her ikimiz de tükenmiştik, yaşadıklarımız fazla gelmişti, "evlilik", Paris'te yaşam, Montmartre Kliniği'ne o küçük romantik ölümcül ziyaretimiz; dinamizmimiz felç olmuştu, korku içinde bakıyorduk birbirimize. Hiçbir zaman birinin yaşamını bana dayanarak kurmasına elverişli biri olmamışımdır ama o zaman buna kesinlikle tahammülüm yoktu. Her sözüm ve eylemim bir isyandı; sürekli kaçış planları yapıyor, adi ama bir o kadar da egzotik "ömür boyu" hapishaneden kurtulmayı düşünüyordum. İşte böyle ulaştık Floransa'ya.

Kentte hastalık salgını bekliyordu bizi ve kar atıştırıyordu. Pansiyonda yaşlı kadınlar kovaları közle dolduruyor, mermer döşemeli sokaklarda buz gibi bir rüzgâr esiyor, grip can alıyordu. Tek isteğimiz dinlenmek ve üstümüzü başımızı değiştirmekti. Yola devam edecek paramız da yoktu. İtalyan memur, para havalesini bize bildirmeyi unutmuştu. Lola, bir öğleden önce rasgele İtalya'nın büyük bankalarından birinin via Tornabuoni üzerindeki şubesine uğrayıp memurla görüşerek yabancı hesapları defterinden adımıza ulaşan parayı bulmuş, yanında pasaport ve kimlik kartı olmadığı halde şube çalışanlarının neşeli takılmaları eşliğinde parayı alıp bankadan çıkabilmişti... Bu kişisel tatlı davranış, uçarılık ve *grandezza* içimizi aydınlattı. Artık yolumuza devam edebilecektik. O sıralar müzeler ilgilendirmiyordu beni; papağan gibi, bolşevikçe ve kibirle, "Yalnızca yaşamla ilgileniyorum," diye yineleyip duruyordum. O büyülü kentin ışıklarını ve kokularını

sezmeye izin vermeyen Toscana kışında acımasız bir tipide tir tir titriyorduk. Tam toplanıp gitmek üzereyken Lola da hastalandı, ciddi komplikasyonlarla, sinüs iltihabı ve yüksek ateşle yatağa düştü; bu kez içinde köz dolu kovalarla ısıtılan Arno kıyısındaki pansiyonda üç haftayı hasta geçirdi... Kentte gün boyu ambulanslar işler, dar sokakların köşesinde sireni durmaksızın bağırarak hastalığın kurbanlarını toplardı. Bu siren çığlıkları o zamandan beri dünyanın her yerinde kaçınılmaz olarak Floransa kışını anımsatır bana. Bir tür abartılı Boccaccio öyküsü atmosferinde yaşadık bu haftaları, "Floransa'da Veba" adıyla ölümün damgası altında. Floransa'ya gelişimizin üçüncü haftasında Lola iyileşti, fırtınalara göğüs germiş biri olarak kaçar gibi memlekete döndü ve bu bana büyük bir armağan oldu. Floransa Garı'nda uzun süre onu götüren trenin arkasından büyük bir sıkıntıyla, ne dileyeceğimi bilemeden baktım; geri mi gelsin yoksa ayrılalım mı? Yaşayalım mı, yoksa ölelim mi? Hayatımızı birleştireli nasıl bir kötü talihti başımıza gelenler. Henüz çok gençtik, ayrılabilirdik.

Ben Floransa'da kaldım.

Her zaman, her şey böyle olmuş, hayat bana programlananın tersini dayatmıştır; bir yere ziyarete gitmiş, altı yıl kalmıştım; sonra yabancı bir kentte bir gece kalıp çamaşır değiştirmek için konaklayacakken oradan da dört ay bir yere kıpırdayamadım; ışığa doğru uçan pervanelerin büyülenişi gibi Floransa'da etrafımı kuşatan bu muhteşem ışığa tutulup kaldım. En azından, artık Viyana'ya gitmeyeceğimi biliyordum. Eve de dönmeyecektim, "iş bulup çalışmak" da yoktu benim için. Tehlike duygumun bütün çanları, dikkatli olmam ve yine "sadakatsiz" kalmam gerektiğini söylüyordu; beni aldatmak, kandırmak için yaklaşan her türlü programa, bilgiçliğe hayır demeliydim. Yerim burasıydı, işim şu anda ancak Floransa'da veya başka bir yerde, belki Roma'da, ya da yine Paris'te olabilirdi; bana doğru yolu gösterecek bir işaret beklemem gerekiyordu ve zayıf olmamalıydım, memlekette, bize karşı planlanmış tuzağa, üç odalı, mutfaklı sabit gelirli bir "çö-

züme" düşmemeliydim... Floransa'da güneş parlıyordu, martın başında, bahar gelmişti.

Pansiyonda az yabancı vardı. Civardaki soylulardan biri olan pansiyon sahibesinin benzersiz bir kibarlıkla uzun öğle yemeği masasının başına oturduğu bu eski *palazza*'da yalnızca emekli Toscanalı çiftler kalıyordu. Kentin üzerinde, tepelerin yukarısında hiçbir geçiş olmadan beklenmedik, coşkulu bir bahar fışkırıverdi. Bir sabah pencereyi açınca irkildim adeta. Öyle bir güzellik coşuyordu ki çevremde, öyle doğal, öyle sevecen, sakin bir güzellikti ki bu, düşlerimde bile görmemiştim; gözyaşı dökecek kadar etkilemişti beni, sözcüğün tam anlamıyla bedenim titriyordu. Soğuktan ürperir gibi bir titreme sardı beni. Sanki yeni, şimdiye kadar hiç bilinmeyen bir dil öğrenmiş gibiydim. Birden anlamıştım Floransa'yı. Birden bir anlam kazanmıştı bu tepeler, bu nehir, suyun üzerindeki köprüler, saraylar, kiliseler, resimler, heykeller; sanki sihirli kelimeyi öğrenmiştim, yeni bir yurdun sınırını aşmıştım, her şeyin tanıdık olduğu ezelden beri bildiğim bu yeni dünyada şimdi her şey önümde açılıyor ve benimle konuşuyordu... Floransa'da böyle mest edici bir sarhoşluk içinde yaşamaya başladım. Yaşamdan bir daha asla o Floransa baharı gibi kendiliğinden gelen bir hediye almadım. Ansızın önüme açılan bu hazineyi cimrice ve tek başıma sahiplendim. Lola, Kassa'da, buluşmalarımızın yaşattığı sarsıntıyı üzerinden atmaya çalışıyordu, geleceği için karar vermesi konusunda onu özgür bıraktım. Benim "yapacağım" gün gibi aşikârdı. Burada Floransa'da kalmalıydım, sonuna kadar bu diğer dünyanın kıyıcığında. Yaşamıma yön veren gizli güçler izin verdiği sürece.

4

Çünkü yaşam böyle anlarda birden yönünü bulur, insan bazen gerekçeleri, "sağduyuyu" bir yana koyup içindeki isyana kulak verir ve düşe kalka ilerlemeye, kaybol-

maya, yolunu aramaya başlar. Ne yapacağını asla bilemese de, bazen ne yapmaması gerektiğini tereddütsüz anlar... Eylemlerimizi bazen belki hesap edemeyiz ama öyle eylemsizlikler vardır ki, bir şeyi reddetmek, bir yere gitmemek, bir şeyi geri çevirmek, bir yere kımıldamamak, eylemde bulunmakla aynı anlama gelir. Eminim dümdüz yol önümde dururken, birden içimi saran panik duygusu, "sağduyu" ardına gizlenen kişisel zayıflık ve korkaklık fırtınası beni ele geçirmesin diye, gördüğüm her şeye tutunmaya çalışıyordum. Yurtdışında kalmam gerekliydi, Floransa'da ya da başka bir yerde, ama henüz eve dönme zamanı gelmemişti... Dünyam, her yöne açıktı; doğrusu bir tramvay bileti alacak param bile olmuyordu ama parasızlıktan korkmuyordum, parasızlığı hâlâ bir engel olarak görmüyor, yaşamımın eylemlerini belirleyen şartlar arasında yer vermiyordum. Özgürlüğün ilk içsel şartının ruha bağlı olduğunu biliyordum; insan yoksul da olsa sınırsızca özgür ve bağımsız olabilirdi; sonraları, çok daha elverişli yaşam koşullarına kavuştuğumda, cebimde para ve pasaportla yerimden kıpırdayamadım, içimde coşku kalmamış, görünmez şartlara, gizli engellere teslim olmuştum.. Floransa'da gençliğin akustiğiyle, hayranlık uyandırıcı biçimde burada kalmam gerektiğini söyleyen sesi bir kere daha duydum. Burada kalınacaktı! Pazarlık yoktu, korkmak yoktu. Ve kaldım.

Kent genç faşizmin yuvasıydı. Toscana bölgesindeki taşralı asiller kent gençliği, kasvetli üniformalarıyla *fascio* simgelerine akın ediyordu; sokaklar bu muhteşem, gür saçlarıyla övünen, üniformanın büyüsüne kapılmış dik ve inatçı bakışlı gençlerden kapkara olurdu. Bu genç İtalyan seçkin takımı, üniformayla birlikte günlük ücret ve iş de alıyordu; coşkularına şaşırmak mümkün müydü? Yaşam katı, resmî bir düzene göre ayarlanmıştı; binaların duvarlarında mağrur ve anlatıcı resimler faşist düzenin erdemlerini "dakik trenleri", liretin değerini, can ve mal güvenliğini övüyordu... O aylarda faşizm, sosyal demokrasiyi parçaladı, dağıttı ve yok etti.. Sosyalistler bir tür gizli örgüt

olacak kadar zayıfladılar ve ilk Hıristiyanlar gibi yeraltında bir araya gelir oldular. Karşı taraftan geliyordum, bütün sempatim, ezilen işçi hareketinden yanaydı ve zafer çığlıkları atan diktatörlüğün gösterişli resmî geçidini benliğimde düşmanca ve yabancı kalarak gözlemliyordum, Orta Avrupa'da "toplumsal evrim yasaları" hakkında öğrendiklerimin İtalyan ruhuna uygun düşmediği açıktı. O aylarda İtalya'da olan bitenlerin bir ulusun iradesinin ortak ifadesi olduğunu fark etmemek olanaksızdı. Ama bu girişimin "şahsiyete" bağlı olması, her yabancı gözlemciyi endişeye düşürüyordu. Bu büyük deneyin enerjisinin kaynağı o aylarda sık sık Floransa'ya gelirdi ama onu daha önceden Berlin'de, *Marcia su Roma* olayından çok önce, kent merkezindeki bir otelin holünde eski bir sosyalist olarak gazetecilerin sorularına yanıt verirken de görmüştüm, Floransa'da, Bologna'da ve Venedik'te fanatik yığınların ağzı açık izlediği mitinglerde de. O zamanlar bu adamın hayatı uluslararası pazarda çok az ederdi; bir keresinde onu Floransa'da, Victor Emmanuel Meydanı'nda görmüştüm; on binlerce insanın arasına karışmıştı, koruması o kadar azdı ki onu düşmanlarının öfkesinden talih yıldızından ve kaderinden başka koruyacak bir şeyi yoktu.

Yapısında, tavrında asla yara almayacak bir şey vardı adeta. *Dolce far niente*[1] İtalyasına bu insan yüz beygir gücü enerji vermiş ve bu yeni tempo herkesi etrafına çekmişti. Alplerden Sicilya'ya kadar yayılmıştı bu çığ, kaba güç politikanın da, sloganların da ötesine geçmişti... Bu güç bu adamdan, Mussolini'den kaynaklanıyordu. İtalya'da faşizmin ilk zamanlarını yaşamamış olanlar, bu hareketin başarısındaki sırrı asla kavrayamaz. Bir insan, ne olabilir denmesin? Öyle görülüyor ki her şey!

Floransa'da hava güneşliydi, Piazza Singoria'da köylü kadınlar geniş kenarlı hasır şapkalar satar, eski köprüde kuyumcular, Benvenuto Cellini'nin gümüş heykelinin etrafını öğleye doğru bitpazarına çevirirdi. Giacosa ve

[1] (İt.) Tatlı avarelik

Doney et Neveu'nün güzel salonları öğleye doğru aperitif, öğleden sonra ise çay saatinde vermut ve çay içen İngilizlerle dolardı. Arno kıyısında Toscana soyluları baldakenli faytonlarla gezer, Tornabuoi'de Maymun Adaları'nın bekâr gençleri yabancı kadınları gözleriyle yerdi; öylesine bir kadın açlığına daha önce hiç rastlamamıştım. Trinita Köprüsü'nün "Buda" köprü başında oturuyordum, Aziz Martin Meydanı'nda, kilisenin ve bir genelevin karşısında. Sabah pencereyi açtığımda gün ışığının aydınlattığı boş meydanda, rahip evinin karşısındaki pencerede, neşe içinde güneşlenen ve baharın verdiği keyifle piposunu içen yaşlı rahibi fark ederdim ve üç bina ötede, genelevin önünde, telaşlı, şık giyimli, evrak çantalı delikanlılar, sabah dokuzda, daireye gitmeden önce sabah kahvesi içercesine iki dakikalığına kapıyı çalarlardı. Tüm bunları anlayabiliyor, kentte, evdeymişçesine, bütün bunlara aşinaymışım gibi dolaşıyordum. Öğleden önce deli rahibin manastırına ya da Boboli Parkı'na, öğleden sonra ise Fiesole'ye ya da Cascine'ye at yarışına gidiyor, akşamlarımı meyhanede köylüler arasında geçiriyor, kekremsi kara *chianti* kadehleri tokuştururken dillerini öğreniyordum. Her gün sürekli, aynı hararette, değişmez bir mutluluk duygusuyla uyanıyordum. Browning ve Elizabeth Barrett'in yaşadığı evin yakınlarında yaşıyordum ve kendim için Floransa'daki bu mütevazı yaşamdan daha iyi bir yazgı dileyemezdim. Kentin sunduğu her şey, bu tepelerde filizlenmişti; buralarda hiçbir şey "ithal" değildi, ne mimar ne de ressam... Kent başyapıtlarıyla birlikte soluk alıyor, her binasıyla, heykeliyle, resmiyle organik bir bütün gibi yaşıyordu. O güne kadar bulanık kalan, derslerde öğrendiğim şeyleri, Rönesans'ı, yaşıyordum. Atmosfer tanıdıktı; ortak bir yaşanmışlıktı, görmüşlük duygusuydu bir *déjà vu* idi... Mart öğleden sonralarındaki ışık kırılmalarını anımsıyorum, evler ve servilerle çevrelenmiş Viale Machiavelli'de San Miniato Kilisesi'nin yanındaki David heykelinin bronz kopyası kentle göz gözeydi. Saatler-

ce küçük kafenin üzerindeki Michelangelo Meydanı'nda hareketsiz durur, kenti seyrederdim, kaskatı bir özlemle tutulup kalmıştım; ne okuyabiliyor ne sohbete katılıyordum, "macera" da aramıyordum, arkadaşlarımı da özlemiyordum, bir sürgünün memleketten gönderilen kartpostala dalıp gidişi gibi açgözlü biçimde anılarıma katıyordum kentin resmini, tepelerin çizgisini, vadilerin mavi pusunu... Tramvayla Certosa'ya gittim, görülmeye değer özel bir şeyin olmadığı Pistoia'ya da; köy evleri, manastır, kilise, meyhane, her şey aynı maddeden hazırlanmıştı ve bu madde bu topraklardan fışkırıyordu, geçmişten, ölen insanların ruhlarından. Patetik bir zamandı bu benim için. Gençliğimin en kötü dönemlerinden biri olmadığı kesindi. Bugün hâlâ rüyalarıma girer.

Bolongna'ya ve Venedik'e de gittim; iş paraya ve işe kalsaydı bu kentlerden herhangi birinde kalabilirdim de çünkü hareket özgürlüğüm sınırsızdı, param var denmezdi ve işim de giderek azalıyordu. Lola ara sıra astarlı zarflarda biraz para gönderiyordu, iyi niyetle "makale" olarak adlandırdığım ve Yukarı Macaristan'da, Erdel'de ve Prag'daki gazetelerin de iyi niyetle yayımladıkları yazılardan gelen az bir gelirle yaşıyordum. Bir merkeze, hiçbir sorunun içeri sızamayacağı bir kaleye sığınır gibi yolculuklarımdan hep Floransa'ya geliyordum. Pansiyonda her gereksinimim karşılanıyor, ödeme fazla mesele edilmiyordu. O aylarda içimden taşan iç huzuru ve hafifliği sanki sınır ötesi haklar tanımıştı bana. "Tasasız" yaşadığımı anımsıyorum...

Lola geri geldiğinde yaz çoktan bastırmıştı. Salam ve bin liret getirmişti hediye olarak; bütün servetimiz buydu. Torino'ya gittik, Kossuth'un evini "mutlaka" görmek istiyordum; nedenini hatırlamıyorum bugün.. Torino'da öğle yemeği yedik, dertsiz ve neşe içinde, işlerini başarıyla yapmış insanlar gibi ve Paris'ten başka bir yere gitmenin ne kadar anlamsız olacağını bilirmişçesine akşam treniyle Paris'e geri döndük.

5

Gitmek nasıl da kolaydı, eski püskü valizlerimizle, parasız, umutsuz... Amerika'ya bile gidebilirdim böyle! Yıllar sonra, sokakta gördüğüm bir ilan beni Filistin'e, hatta daha uzağa, Şam'a götürecekti, sanki orada acele bir işim varmış gibi!.. Bu iç özgürlük, bağlantısızlık devam etikçe hayatta engel tanımadım.

Paris'e bu kez ihtiyatlı ve deneyimli olarak, daha rahat yerleştik Başka mahallede ev aradık, "sağ kıyıda" rue de Rivoli'nin köşesinde, yepyeni bir Paris tanıdık... Bu sağ kıyıdaki Paris her türlü avarelikten ve romantizmden yoksundu. Kaldığımız yer rue de Cambon'da, Napoléon zamanlarında yapılmış, kalın duvarlı kiralık bir binadaydı, ilk katta Paris'in en moda kadın kuaförü Antoine ve en büyük Amerikalı fotoğraf ajanslarından biri vardı. Artık para kazanmam gerekiyordu; dişimle tırnağımla sökmem gerekiyordu parayı, bir daktilo edinmiştim, "Paris röportajlarımı" üç dört nüsha yazıyor, rüzgârgülünün her yönüne ve üç dilde gönderiyordum... Rue de Cambon'da güzel, büyük bir odada kalıyorduk da, *maison meublée*'de.[1] Hizmete mobilyalardan başka bir şey dahil değildi, yine de her şey Quartier Latin'e kıyasla daha insani, "daha Orta Avrupalı" idi, memleketteki "ev"i daha çok çağrıştırıyordu. Mobilyalar dönemin empire stilini anımsatıyordu, üstelik evin merdiven boşluğu, antresi, koridorları ses yalıtımlı, perdeli ve sadeydi. Birkaç hafta sonra bu sade kibarlığın gizli nedenini kavradık; zengin ve gece siyahına boyalı saçlarıyla ev sahibesi Madame Henriette'in, aylık kiraladığı odaları da vardı ama bunu daha çok zevahiri kurtarmak için yapıyor, odaları öğleden sonraları yarım saatliğine *passage*[2] "çiftlerin" aşk işlerine sunmayı yeğliyordu. Özellikle yanımızdaki kızıl duvar kâğıtlı oda, öğleden sonraları yaşlı beyler ve tutkulu genç hanımlar tarafından pek rağbet görürdü. Bir süre burjuva haysiyetim

[1] (Fr.) Mobilyalı oda.
[2] (Fr.) Geçici

rımla böyle bir yerde kaldığımız için" isyan etmedi değil ama Lola bu tür burjuva önyargıları fazla umursamazdı, bu "erdemliliğe" gülüp geçti ve orada kalmayı sürdürdük. Hem zaten Paris'te "geçici" çiftleri ağırlamayan bir otel ya da *maison garnie* var mıydı acaba?

Ev, sokak, mahalle daha çok bir İngiliz sömürgesini anımsatıyordu. Dünyaca ünlü güzellik uzmanının, bilgisini ateş pahasına sattığı, üst sınıfın İngiliz, orta sınıfın Parisli hanımlarıyla dolup taşan Antoine'ın gizemli atölyesine açılan merdiven boşluğu günün her saati kalabalıktı. En pahalı arabalar, Rolls-Royce ve Hispanolar kapının önüne dizilir, arabaları Antoine ve kalfalarının yukarıda, puslu camlar ardında yoğurdukları ve saçlarını kıvırcıklaştırdıkları hanımefendileri beklerlerdi. Kapının karşısındaki apartmanın son derece sıkıcı, zevksiz "çay salonunda", her öğleden sonra Paris'teki İngiliz kolonisi çay içerdi. Bu bölgede, herkes onların emrindeydi; bankacılar, dükkânlar, lokantalar, kafeler, barlar ve çoğunlukla zengin iç mahallelerin yan sokaklarında bulunan genel evlerden iki tanesi; rue Cambon'daki bu genelevlerden biri Louis Philippe zamanından kalma olanı her açıdan, mobilyasından ziyaretçisine kadar özellikle pahalı ve seçkindi. Sokak, çay salonları ve lokantalar gece gündüz İngilizlerin konuşmalarıyla çınlardı. Bu koloni bölgesinde geleneklerine sıkı sıkıya bağlıydılar, İngiliz plakalı arabalarla gelir, apak saçlı, golf oynamaktan renklenmiş tenli, dalgın bakışlı yaşlı İngiliz beyler ve elli yaşından sonra her biri Kraliçe Mary gibi giyinip arı kovanı biçimi şapkalarıyla uzun etekler giyen hanımlar; bu hanımlar gündüz bastonla dolaşır öğleden sonra Rumpelmayer'de çay içerler, gece oldu mu Antoine ve Parisli terzilerin yardımıyla monden dansçılara dönerlerdi... Kendi ülkelerinde gözlerini kaçıran, ölçülü, nazik ve disiplinli İngilizler Kanal'ın öte tarafına geçtiler mi Paris'in bu monden mahallesinde nasıl da açtılar, gözleri dönmüşçesine aç ve zevk düşkünü! Paris'te, rue Cambon çevresinde birkaç hafta içinde, İngilizler hakkında ilerde İngiltere'de aylarca gözleyip öğreneceklerime kıyasla çok daha fazlasını öğrenmiştim.

Burada, rue de Rivoli'de, şatafatlı devasa salonları Faubourg Honoré Caddesi'ne doğru uzanan, dışarıdan bakınca otel oldukları anlaşılmayan geçen yüzyıldan kalma otellerde yaşarlardı: Meurice, d'Albany, Continental... her aksamı el yapımı olan Rolls-Roycelarıyla, Antoine'ın ve Parisli cerrahların Victoria zamanlarından kalan güzelliklerini kaygılı estetik müdahalelerle "restore ettiren" karılarıyla... "Gözünü aç arkadaş!" derdim gururla Lola'ya, "Burada gördüklerini bir daha göremezsin, ileride resimli dergilerde okuyabileceğin 'büyük dünya' karşında duruyor..." Bu büyük dünya aslında nasıl da minicikti! Komşu Crillon Otel ve Meurice arasına sıkışıp kalmış, en iyi terzilerin, modacıların, büyük banka şubelerinin sıralandığı, vitrinlerdeki ıvır zıvırlarla, kalemlerle, mücevherlerle, turistik eşyalarla, küçük fikirlerle tepeden tırnağa "farklı dünya". Bu dar sokaklarda fal taşı gibi açılmış gözlerle, şaşkın şaşkın yaşıyorduk, öyle restoranlar vardı ki, içeri girmeyi aklımızdan bile geçiremezdik, örneğin fiyatların mönüde yer almadığı Café de Paris ya da kralların ve onlardan da "güçlü" Amerikalı bankerlerin geçerken uğradığı, eğlendiği, yemeklerde, soslarda Lüksemburg Müzesi'nin resimlerinden aşağı kalmayan bir kültürle "doydukları" Voisin gibi...

Ritz Oteli'nin lobisi rue Cambon'a açılırdı. Öğleden sonra dört ve beş arasında otelin sigara salonuna gazete okumaya otururdum, bir bardak vermut içer, gazeteleri masaya dizer, kendimi otelin bütün müşterileri gibi "inkognitoya" teslim ederdim. Duvarlarda renkli gravürler asılıydı; atlar ve köpeklerin portreleri, popüler çizer "Sem"in karikatürleri; masaların yanında geçici müşteriler birer kadeh içkiyle aşınmış deri kanepede otururlar; loş ışıkta, tezgâhın gerisinde barmen sıkıntıdan patlar, ara sıra kapı açılır ve içeri biri girerdi; İspanyol kral, Wales prensi, Rothschildlerdan biri, Morgan da sık sık uğruyordu buraya... Alışkanlıkları bilinirdi, onlar sipariş etmeden kokteylleri önlerine gelir, İspanyol kral dirseklerini dayayıp Paris elçisi Quinones de Leon'la saatlerce soh-

bet ederdi. Herkes "inkognito"da gelirdi buraya, ben bile. Kimse yanında oturana dikkat etmezdi, garson da aynı *merci monseur*[1] ile teşekkür eder, Morgan'ın bahşişini de benimki gibi alırdı. Ritz'in sigara salonu, dünya, zaman ve uzlaşmaların üzerinde bir yerde duruyordu, ziyaretçiler, krallar, Macar gazeteciler ve çizerler, pezevenkler, dünyaca ünlü aktrisler, transit geçen Balkan kraliçeleri bu taraf-sız mekânda otururdu, sadece barmen herkesi tanır, bakışı ve gülümsemesiyle herkese, rütbelerini kullanmaksızın, gereken hürmeti, ne bir zerre fazla ne eksik, tam olarak gösterirdi. Bu salonun havasında beni her öğleden sonra saat dört beş arasında karşı koyamayacağım bir şekilde oraya çeken bir şey vardı. Dünyayı kavrıyordum burada; derinliğini, yüksekliğini, esrarengiz bağlantılarını... Sonraları yataklı vagon koridorlarında, deniz kıyısında, uçak kabinlerinde ve büyük İngiliz ve Fransız resimli dergilerinin ilk sayfalarında karşılaşacağım kimi yüzler orada anılarıma kazınmıştır. O sıralarda kendimi hiç de züppe hissetmiyordum, dünyanın primadonnalarını daha yakından "görmekten" başka bir derdim de yoktu. Geçen on beş yıl içinde kaçı sırra kadem bastı, tarihin derinliklerinde yitip gitti. "Kokteyl saatinde" saat altıya doğru, İngiliz, Fransız, Amerikalı Beyler, iki sigara içimi arasında, masaların birinde laflayarak, tokalaşarak ve gülümseyerek, İspanyol ajanlarla ya da mesai saatlerinden sonra "gerçek işlerini" yapmak için yarım saatliğine komşu Vendôme Meydanı'ndan buraya gelmiş kibirli Amerikalı banker yöneticilerle dev işler bağlardı. Mellon, buranın müdavimlerdendi, bir Bourbon prensi de ve Bottin mondain'de ya da kan, para ve iktidar soylularının kayıtlı olduğu kayıt dışı, görülmeyen "dünyada" kim varsa hepsi. Bu eski moda salonun havasında, kasvetli ve heyecan verici bir şey vardı; müşteriler sessizce oturup sigaralarını tüttürürken, görünmese de hissedilen bir "şey" olurdu. "*Merci*

[1] Teşekkürler bayım

Sire!" derdi küçük garson sessizce masadaki Portekizli ya da Yunan eski krala ve bu konuşmaya kimse *New York Times* gazetesinin Avrupa baskısındaki borsa haberlerinden başını kaldırıp da bakmak zahmetine katlanmazdı.

Ritz sigara salonunu bir sır gibi sakladım. Macarlar en çok *Montparnasse* sanatçı kafelerine giderlerdi. Beni büyük Paris sosyetesinin bu gizemli mekânı daha fazla ilgilendiriyordu; yüzleri, tarzları, davranışları, hareketleri izliyordum... Burada tebdil kıyafet bir foto muhabiri gibi çalışıyordum. Ağzımı açmaya bile cesaret edemediğim yeni bir dünyaya düşmüştüm ve bu özel dünyanın iç gıcıklayıcı lezzetlerini özenle tadıyorduk. Akşamları Grands Boulevards'daki kafelerden birinin önüne otururduk. Seyre değer Paris Bulvarı, her türlü eğlence arzumu doyururdu. Paris'te sıkıldığım bir akşam anımsamıyorum. Kafelerin terasında, Petite Napolitaine'de ya da Madrid'de ya da, Matin binasının karşısındaki gece yarısından sonra iskambil oyuncularının, jokeylerin, sokak kadınlarının ve pezevenklerinin geldikleri meyhanede sabaha kadar oturabilir, sokağı seyrederdim... Paris'teki bu ilk zamanlarda düşsel, mest edici bir çekicilik vardı. Kent içine almıştı beni, yavaştan argo'sunu anlamaya, küçük sırlarını çözmeye başlamıştım; dar sokaklarında evimdeymiş gibi dolaşabiliyordum; beni kendisine çekmiş, tanımıştı, bırakmıyordu. Kokusunu tanımış ve sevmiştim, o tatlı ucuz tütün kokusunu, araba yağı kokusunu, sinirlerim kentin temposunu almıştı, o gece gündüz şehri saran sinirli titreşimleri. Kafelerde artık kafamdan şapkamı çıkarmıyor, gece yarısına doğru Prunier'ye uğrayıp meyhanede pek hoşuma gitmese de büyük bir beceriyle ve ustalıkla bir düzine istiridye yiyordum. Bütün belirtiler "Parisli-leştiğimi" gösteriyordu. Terbiyesizleşmiştim de. Memlekete ve Berlin ölçülerine göre çok daha terbiyesiz. Avrupa âdetlerini öğrenmeye başlamıştım.

6

Dışarıya bütünüyle açık olduğum, "izlenimler" kovaladığım, başka deneyimlere değil sadece "gerçeğin" kendisine, "yaşadıklarıma" önem verdiğim bir dönemdeydim. Bir yazar için gerçeğin ancak kişilik süzgecinden geçerse değer kazanacağını öğrenmemiştim.

Görmek istiyordum... Neyi mi? Tanrım, her şeyi! Bir öğleden önce fakültenin otopsi salonuna dalıp cesetlere bakmıştım, öğleden sonra beş çayını Ritz'de içenlere, geceleri müstehcen bir evde vücutları veya "cafe concert" terasında yüzleri izlemiştim. Notre Dame'ın tepesine tırmanmış, sonra yeraltındaki katakomplara inmiştim. İpini koparmış yavru bir köpek gibi koşturuyordum Paris'te. "Villette" salhaneleri, Napoléon'un mezarı kadar ilgimi çekiyordu. Anatole France, kapıcım kadar uzaktı bana ama ben her ikisinin evine de arsızca giriyor, evlerinde dolaşıyor, kokluyor, notlar alıyor, gözüm ve ruhumla fotoğraflar çekiyordum. Öyle ilkel bir yaşama sevinci fışkırıyordu ki içimden, bir zencinin, ceza almadan ve engellenmeden bir beyaz kentte dolaşabilmesi gibi bir şeydi bu. Yarım yamalak öğrendiğim dillerini umursamadan hızlı hızlı konuşuyordum, düzensiz fiillerin çekim kurallarını kim takardı o zaman! Sabahları rue de Cambon'dan ayrılır, Rivoli kemerlerini Tuilleries Parkı'ndan ayıran parmaklıkların önünde durup çiçeklere, bronz hey'kellere, Louvre çatılarının üzerindeki puslu aydınlığa bakar ve sonra yine "haydi!" duygusuyla, istediği kadar hızlı yürüyemeyen biri gibi hırsla kente dalardım. Her şey bir "anı" idi; sokak adları, binalar; edebiyat anıları, uzak zamanların anıları, dönemlerin, halkların, geleneklerin tanıdıklığından süzülen anılar şimdi ağır ağır gerçeğe dönüyor, vücut buluyor, elle tutulacak hale geliyordu. "Etkinliklerin" çeşitliliği başımı döndürüyordu; benim için fark etmiyordu ne zaman nereye gideceğim, ne yapacağım: Öğleden sonra Fransız Akademisi'nde bir dilbilim konferansına da katılabilirdim, mağazaların birinin döner ka-

pısından da geçebilirdim, rue de la Paix vitrininin önünde aylak aylak bakınabilir, Ulusal Kütüphane'nin salonunda *Moniteur*'un ciltlerinden birini de okuyabilirdim, eski uçakları açıkartırmayla sattıkları Puteaux'ya da gidebilirdim. Bunların hepsi birden "anı"ydı, aynı şekilde "ilginç"ti, "yaşantı"ydı; büyük resimli kitabın hangi sayfasını açarsam açayım, çıkan görüntüler büyülüyordu beni... Sanki hayal meyal anımsanan bir çocukluk dönemi, ortak avrupanın çocukluk anıları canlanıyordu: Tarihten, romanlardan, masallardan meydanlar, nesneler ve kişiler çıkıyor, yeniden yaşamaya başlıyordu. Hugo'nun, France'ın, Lamartine'in ve Michelet'nin yazdıkları canlanıyordu. Dünyanın "Fransa" dediği neydi? Taş, kan ve kâğıt; manzara ve iklim, tadı tam "o kadar Fransız" olan meyveler, gülümseme ve davranıştaki fark, sinir sistemindeki farklılık, coğrafî gerçekler ve her yerde bu koşullardan ortaya çıkan "cins, ırk" ve hatta bunun da ötesinde bir şey... Neden Fransızların bir edebiyatı vardı da neden örneğin Hollandalıların yoktu? Neden Flemenklerin güzel sanatları vardı da İskandinavların hiç olmadı? Peki, neden Norveçlilerin edebiyatı vardı? Fransız müziği neden vasattı? "Cinsin, ırkın" sırrını hisseder gibi oldum Paris'te; Ama bu ancak o ana kadar da bildiğim farklılıkların varlığını doğruluyordu, nedenini asla!

Bu merakın sonucunda dört elle, kalemle, daktiloyla, bazen dikte ederek, büyük bir heyecan içinde, evde, kafelerde, metroda ve trende yazmaya başladım. Sadece kendimi "güncel", varlığımı "aktüel" hissettiren "olaylarla" ilgileniyordum. Bu açıdan son derece önemsiyordum "olmakta olanı", "cereyan edeni". Fazla da seçmiyordum. Sabah yola çıkar, Tuilleries Parkı'nda lalelerin arasından geçerek olaylardan haber, röportaj yapmaya koşardım... Bir yerlerde ev yandıysa sanki benim için yanmış gibi oraya da giderdim. Bunu "güncel" bulurdum çünkü o anda tek bir kez görebilecektim, burada, bu gezegende, Fransızların arasında... Ayrıca yanan bir Fransız eviydi, haliyle bir Portekiz evinden "daha ilginçti", derhal ve dikkatle izle-

mek gerekirdi. Gazetecilik hüzünlü bir iş olabilir, zor bir meslek de fakat aslında bir ruhsal durumdur. Sürekli tetikte yaşıyordum; sanki Paris'in ve Avrupa kıtasının tüm gazetelerini haberlerle doldurmakla görevli olan bendim. Aceleyle yemeğimi yer, üstünkörü ağzımı siler, sanki benimle ilgisi varmış gibi, Caillaux'un konuşmasına yetişmek için parlamentoya koşardım. Gerçekten de benimle bir ilgisi yok muydu? Gerçekten beni, bu çağda yaşayan birini, bu topraklarda geçen her olay, ya da sıradan her şey ilgilendiremez miydi? Caillaux konuşurdu, çok anlamaz ama coşkuyla otururdum Parlamento'nun üst balkonunda ve milletvekillerinin, öğle yemeği sonrası şişmiş kızıla ve mora çalan hamster suratlarını gözlemlemeye koyulurdum. Çoğunluğu tabii ki taşradan geliyordu, Fransa'nın her köşesinden gelenler salonda sıraları yumruklar, çıkınca koridorda gürleyerek lehçelerinin tadını çıkarırdı. Öğlen Palais Bourbon civarındaki meyhanelerde yemeklerini yer, işkembelerini Bourgogna şaraplarıyla doldururlardı, nefesleri sarmısak kokardı. Çenebaz, çakırkeyiftiler, entrikalarla, nutuklarla doluydular ama demokrasinin savunucuları, uygarlığın kaleleri yine de onlardı, bölgesel çıkarların ve seçim entrikalarının ötesinde bedeli korkunç da olsa düşe kalka da gitse, mükemmel olmasa da yine de yüce insani ilkelere doğru gelişen Avrupa'yı temsil edenler onlardı. Bu sırada tabii ki dümen de çeviriyorlardı, açgözlüce ve şaşmadan. Ellerini çabuk tutmalıydılar, ülke büyüktü, hısım akraba açtı ve bakanlar çabuk düşüyordu. Fransız siyasi partilerinin dinamiğini asla kavrayamadım, çünkü beni ilgilendirmiyordu, açıklanırken canla başla dinlemiyordum. Fakat şu kadarını anlamıştım, Üçüncü Cumhuriyet'in yüz on ya da yüz yirmi hükümeti olsa olsa, elli yıl içinde son derece aç kuşakları işle ve bahşişle beslemek zorunda kalmıştı; kadife koltuklarda ancak birkaç saat oturabilen bakanlar, ateşli bir acımasızlıkla akrabalarını, o yere gelmelerine yardım eden propagandacılarını çeşitli mevkilere atayıp emekli paraları ve ikramiyeler tahsis etmişlerdi. Herkes aceleciydi, mil-

letvekilleri, bakanlar, peşlerinde iş ve gelir isteyen görünmez bir parazitler ordusu... Parlamento'nun üst balkonuna oturuyor, sinir içinde kemiği paylaşmak için tartışan çakırkeyif demokrasi temsilcilerini izliyordum. Her biri yalnız başınayken belki birer kaçak avcıydı ama birlikte olunca yine de gücü ve iktidarı temsil ediyorlardı; kader tayini anlarında Fransa'nın iradesi ve milletin vicdanı onlardı. Caillaux konuşur, Briand konuşur, Poincaré kürsüde avaz avaz bağırır, neşeli Başkan Boisson ise burjuva mağrurluğu ve tarafsızlığıyla tutkulara hükmederdi. Politikanın ötesinde, belagat ve üslubun özgür üniversitesiydi Fransız Parlamentosu; konuşmacının, konuşma biçimi, kullandığı sıfatların temizliği ve keskinliği, yüklemlerin gücü ve cümlelerindeki müzik, en azından politik içerik kadar dikkatle izlenirdi.

Hızlı trenle Lille'e de gitmiştim, çünkü bir "Fakir" açlığının otuzuncu günündeydi. Başka bir gün hava alanına gittim ve Lindbergh'i bekledim; herkes ağlıyor ve bağırıyordu, gene bir şey olmuş, adam gene olağanüstü bir şey gerçekleştirmişti. Anatole France'ın cenaze törenine gittim, istasyonda Afgan Kralı Emanullah'ı bekledim ve sürgündeki İspanyol kraliçenin d'Orsay Garı'na vardığında ağladığına tanık oldum... Versailles'a gittim, Briand'ın düşüşünü izledim, basamaklardan sendeleyerek indiğinde, Fransızların yine haklı olduğunu hissettim; artık sempatik ve deha Briand'a değil, daha az sempatik ve ilkel Doumer'ye gereksinimleri vardı. Madame Hanau'ya gidip Fransızlar içinde en büyük soyguncunun kim olduğu konusunda görüşünü aldım, Cecil Sorel'e gittim, bana banyo küvetini gösterdi, Parisli Rothschild'e gittim, itiraza tahammülsüz bir tonla, yeni oyununun etkili bölümlerini okudu bana, idamlar izledim ve Lourdes hakkında haber yazdım; jüri salonunda oturup ataman Petljura'yı vuran küçük, kızıl saçlı Ukraynalı saatçinin kendisini savunmasını dinledim. Gururla, "Ailemi yok etti, o yüzden altı kez ateş ettim. Sonra yere düşünce bir kez daha ateş ettim," demiş ve memnuniyetle gülümsemişti. Dikkatle o gülüşü izledim ve Bay Stolpe'yi içimden bağışlamaya çalıştım.

Sonra heyecanla gördüklerimi yüz yüz elli satırda yazdım. Her zaman olayın can alıcı yerinden başlardım cümlelerime ve lafı ağzına tıkılacağından korkan biri gibi acele ederdim. Huzursuz uyurdum, geceleri uykumdan uyanıp taksiye atlar, Montparnasse'a gider, bir masaya oturup kulak kesilir, gazeteye yazı yazardım.

7

Yıl sonuna doğru Montparnasse kafelerine gitmeye başladım. Ritz sigara salonunun durgunluğu sonunda sıkmıştı beni. O yıl ve onu izleyen hareketli yıllarda, Raspail Bulvarı köşesindeki iki büyük "sanat kafesi" Avrupa düşün ve sanat hareketlerinin açık üniversitesi olmuştu. Orada kendimi hiçbir zaman iyi hissetmedim, ama yine de tıka basa dolu terasların birinde, kötü Fransız tütünü boğazımı tırmaladığından kısık sesle, alkolden dilim dolanarak bir saat çene yarıştırmadan bir günüm geçerse rahat etmezdim. O semtte herkes içtiği için ben de içerdim, günün her saatinde, içkiden mahmurlaşmış insanlar, arabaların arasında sendeleyerek karşıdan karşıya geçerlerdi; ucuz konyakları su bardaklarıyla içerdik ve ayıkken bile, sulu birayı su niyetine devirirdik. Dünyaca ünlü iki kafe, Dôme ve Rotonde, sonraları yakınlarında düzineyle eğlence yeri ve lokanta açıldı, o yıl dünyanın en merkezî laboratuvarlarından sayılıyordu, her şey, burada pişer, kotarılır, burada demlenirdi; devrimler ve önemli simalar, politika ve tutku, her şey! Bu pis sokak köşesine uğramadan geçenin o dönemin olaylarından da haberi olmazdı.

Unamuno, her öğleden sonra burada oturur, göçmenliğin sıkıntılarına bilge, uysal, munis gülümsemesiyle katlanırdı; çevresine yeni İspanya'nın düşünürleri ve maceracıları, subaylar, filozoflar, yazarlar toplanırdı. Seve seve otururdum aralarına. Hüzünlü insanlardı; Montparnasse'a genellikle ayağının altındaki zemin kaymış, yerlerini, fiili ve zihinsel yurtlarını arayan, çok kez de arızalı insan-

lar gelirdi. Unamuno, silah arkadaşlarını teselli ederdi; İspanya'ya güvenir, Avrupa kültürünün geleceğinden kuşku duyardı. Bu İspanyol göçmenlerin hayatı, kırk sekizde Kossuth'un sürgünlüğünü anımsatır şekilde romantikti. Katalan göçmenlerin lideri Albay Macia, yurtta kalan hasımları Primo de Rivera ve kılıç şangırdatan generaller gibi tutkulu bir milliyetçiydi, gece yarısından sonra, yabancı bir gözlemci, su bardaklarıyla içtikleri sert içkilerin mahmurluğundaki bu göçmenleri yerli zalimlerden ayıranın ne olduğuna akıl erdiremezdi. Sonra bir gün Macia, Unamuno ve arkadaşları yurtlarına döndüler ve aynı sabah Güney Ekspresi'yle Paris'e, İspanyol Krallığı'nın prens ve prensesleri doluştu, Grandlar ve Markiler, mücevherlerle, köpeklerle, çek defterleri ve saray müşirleriyle "İspanyol göçmenler" Paris'e yerleşti; yalnızca roller değişti. Bu göçmenlerin ünlü ve sempatik yazarı, Kral Alfonz'un kişisel düşmanı ve ateşli "taşlamacı", İspanyolların Jokai'si Vicente Blasco Ibanéz, mücadelesinin zaferini göremeden Provence'ta Güller Şatosu'nda İspanyol devriminden kısa süre önce öldü. Yurttaşları, sürgündeki filozoflar ve askerler Ibanéz'i sayar ve severlerdi.

Göçmenler arasında sık sık düşünce ve yöneticilik nitelikleri hiç de bu role uygun olmayanların merkezî rol oynadıklarını şaşkınlık içinde gördüm. Unamuno daha akıllıydı, sessiz ve melankolik Binbaşı Franco, "Güller Şatosu"nda dekoratif ve ortalama romanlar yazan Ibanéz'den daha devrimci bir karakterdi; yine de lider Ibanéz'di, herkes onu kabul etmişti; ondan daha mükemmel kişilikler bile ona itaat ediyorlardı.

Montparnasse'ta, herkes göçmen sayılırdı o zamanlar. Hollandalılar da vardı burada, Amerikalı ve Sumatralı göçmenler de; kendi ülkelerinde yargıyla işi olmamış, iktidara ters düşen bir şey yapmamış sadece zamanın önünden kaçmış insanlar; başka türlü bir saatin işlediği ve belki de "Code Napoléon" kurallarının tümünün bile geçerli olmadığı Montparnasse'a sığınmışlardı... Montparnasse, dünyadaki vatansızların sığınağı olmuştu, sürgündekiler, dirsek-

lerini kederle masalara dayar, yerden ya da gökten gelecek, kaderlerini değiştirecek bir işaret beklerlerdi. Yurtlarındaki düzene karşı gelen Rus ve Çinli göçmenler de burada otururdu, ülkelerindeki gericilere, iktidar hırsına kapılmış geri kafalı karşı devrimcilere, Stalin ve Dzerzinsky'ye söven genç Rus göçmenler de. Montparnasse'a gelenler tarihin önünde gidiyordu. Halkın henüz haberdar olmadığı modalardan, ilkelerden, zamanı geçmiş, yürürlüğü kalmamış denemelermiş gibi söz ediyorlardı. "Dada" hâlâ burjuvaları dehşete düşürürken Cocteau, artık Molière Tiyatrosu'nda sergilenen oyununu yazıyor, galeriler hâlâ Picasso'nun kübist yapıtlarıyla uzmanları huzursuz ederken bu büyük, "arayan" ve "değişen" sanatçı artık klasik formlara geri dönmüş oluyordu. Zamanın "sürrealistleri" artık katı, sert kurallara göre soneler yazar, Utrillo'nun resimli kitapları stilinde ev, peyzaj resimleri yaparlarken halk yerle gök arasında bir yerlerde bir zamanlar sürrealizmin denendiğini yeni yeni fark ediyordu. Montparnasse "ekol" değildi, sadece bir atmosferdi ve bu atmosferde yüzyılın primörleri, geçmiş yüzyılların yasalarını hiçe sayarak yapay bir üretkenlikle çiçek açıyordu.

Montparnasse güneyde bir Levanten limanını da andırıyordu, kısa bir süre sonra Quartier Latin de böyle bir görünüm aldı; sokakta insan bıçaklamaya başladılar, revolver konuşuyor, Zenciler, Malaylar, İngilizler, Yunanlar, İsveçliler ve Macarlar sorunlarını, bilgisizliklerini, şafak vakti ışıldayan bıçaklarla ve patlayan ateşli silahlarla çözüyorlardı. Özellikle Polonyalılar ve İtalyanlar yüksek sesle tartışırlardı. Paris polisi sokak köşelerinde kollarını kavuşturup aldırmadan, ölümü kanıksayarak beklerdi. Fransız küçük burjuvası pazar öğleden sonraları, Montparnasse'a egzotiklik görmek ister gibi giderdi, tıpkı eskiden serüvenci Fransızların doğuya gidişi gibi. Baba, anne ve artık hayatı görme yaşına gelmiş çocukları, siyah bayramlıklarını giyinmiş, Dôme'un mermer masalarında terbiyeli bir çekingenlikle otururlar ve tekdüze, yakınmacı sözlerle Amerikan fıstığı sunan satıcıların çığırtkanlıklarını, sarhoş ka-

dınların haykırışlarını ve dünyanın her dilinde tartışan, sıkılan, burnunu her şeye sokan, hayalperest, yırtıcı bakışlı, uygarlığın kutsal yasalarına sözle, hareketle, davranışla söven yabancıları dinler, seyrederlerdi. Korkulurdu doğrusu günün birinde bir Fransız burjuva hücum birliğinin ansızın saldırıp bu güruhu parçalayıp yok edeceğinden... Fransızlar, Montparnasse'a yabancıları seyretmeye geliyorlardı, biz yabancıların Etnografya Müzesi'ne ya da Louvre'a gidişi gibi. Duydukları nefret ve dehşet yüzlerine otururdu. Doğrusu, sevilecek ne vardı ki kendimize taktığımız adla bu "sürüde"? Atölye balolarından sonra, Concorde'un fıskıyeli havuzunda yıkanmak için rengârenk boyanmış vücutlarımızla çırılçıplak Paris bulvarlarında yürürdük. Paris halkı bu bölgeyi, Montparnasse'ın sanat kafelerini, Paris'in soğukkanlı ve bilge evrenselliğine katılan, hayvanat bahçelerine doldurulmuş Kamerun kabilesini ya da sergilenen bir köyü, tabak dudaklı zencileri seyreder gibi izlerlerdi. Bu çılgınlar sürüsü, dünyanın hüzünlü seçkinleri, hayat kadınları ve dâhiler, büyük sanatçılar ve yankesiciler, filozoflar ve hırsızlar, şairler ve serseriler, balina avcıları ve din kurucuları, burada yaşamı, Kahire ya da Şam'daki gezinti mekânlarında, oruç ayından sonra gelen bayramda lambaların yandığı saatlerde halkın hayatı kutladığı gibi kutluyordu. Paris'in sakallı, melon şapkalı halkı, aralarında uysal uysal oturup bu kutlamayı izlerdi; iki kafe arasında kalan yol ve trafik, yavaş yavaş işlevini yitirmişti; çevredeki her avuç içi kadar yer, kalabalığın tekeline girmişti; kaldırım, cadde, sokak köşeleri; zincirden boşanmışçasına kutluyorlardı bir şeyleri, sözlerle, danslarla şarkılarla...

Montparnasse aynı anda hem bir seminerdi hem hamam hem açık hava tiyatrosu. Masalarından birine yarım saat oturunca kalabalıkta yalnızlık paniğine kapılırdım; orada ne işim vardı, günüme ya da geceme yazık ediyordum, zaman öldürüyordum, sanki kader beni gözetliyordu burada; Montparnasse kaderimdi, sonumdu, benden

yaşlıları, daha deneyimli olanları ve görmüş geçirmişleri de ele geçirmişti "Montparnasse kaderi". Bu Montparnasse kaderi, nice yetenekli insanı yutmuştu. Şili'den, New York'tan ya da Rotterdam'dan gelmişlerdi bir gün bu egzotik limana; yaşam planlarıyla dolu gelenler, ünlü Dôme Café'nin masalarından birine meraklı ve naif biçimde oturdular, aradan on yıl geçtikten sonra da hâlâ aynı masada aynı şekilde oturup bekliyorlardı... Tartıştılar, yazıp çizdiler ve *fine à l'eau*[1] içtiler ve yavaş yavaş verdikleri sözü, ailelerini ve geçmişlerini unuttular, yurtlarını, ideallerini unuttular; onları Montparnasse'ta tanıdılar, yurtları için ve dünya için sessizce ama kesinlikle ölmüşlerdi. Ama diğerleri de vardı, evlerini, yurtlarını dünyadaki ünlerini bu pis sigara kokulu izbede kuranlar. Pascin burada yaşamış ve kendisini burada asmıştı. Her zaman hep çekinerek içim rahatsız bakardım çevreme... Ama akşamları nereye gidersem gideyim, gece yarısı huzursuzlanarak gruptan ayrılır ve Bulvar üzerinde Raspail yönüne ağır aksak giden otobüslerden birine binerdim.

8

Montparnasse'ın gerisinde, Paris hayal meyal görünüyordu. Ara sıra bir bir aralıktan uzaklardaki sokaklarından birini seçiyor, bir ev, bir insan yüzü görüyordum. Orada burada tek tük Fransızlarla bile konuşmuştum; bir diş hekimiyle, postacıyla, bir bakanla... Benim gibi bir yabancı, devlet başkanına bile bir Fransız burjuva ailesine olduğundan daha kolay ulaşırdı. Paris'te sürekli "gösteri" izliyordum; büyük bayramların renkli şelaleleri andıran programlarını, halk şenliklerini ama yıllar geçmişti ve *vie douce*'tan,[2] o gizemli Fransız yaşamından hâlâ bir şey görmemiştim. Fransız burjuvazisi yabancılardan vebalı görmüş gibi kaçardı, sanki içtiğimiz bardaktan cüzam bula-

[1] (Fr.) Sodalı konyak
[2] (Fr.) Tatlı hayat

şacaktı; doktorlar bile bize dokunurken, boğazımıza bakıp ciğerimizi dinlerken her bir yabancı iğrenç ve gizli bir hastalığın tohumlarını yayıyormuş gibi davranırdı... Bir keresinde hastalandım, boğazım ağrıyordu, iyi bir uzmana gittim, boğazımı ilaçlarken öfkesini gizlemedi (savaşta gözünün birini kaybetmişti; hâlâ tek gözü siyah korsan bantlı bu adamın düşmanca bir sırıtışla bana doğru eğilişini hatırlarım), her defasında tedavi ücretini peşin isterdi, boğazıma ilaç sürerken yabancılara duyduğu nefreti görürdüm hep gözlerinde. Bu nefret hiçbir şeyle açıklanamaz. Yabancılar o yıllarda Fransa'ya çuvallarla altın getirmiş ve karşılığında Vosges dağlarından Provence'a yayılan Akdeniz maviliğinde güneşlenmekten başka bir şey beklemeden her sezon milyarlar harcamışlardı. Fransızlar gemi yüküyle geldiklerinde de yabancılardan nefret ettiler, orada kalan yabancılardan da. Büyük bolluk yıllarında Fransızlar adeta hesap yeteneklerini ve gerçeklik duygularını kaybetmişlerdi; hem zenginleşiyor hem de diş biliyor, surat ediyorlardı sayelerinde zenginleştikleri "biz yabancılara". Bazen seçkin lokantalarda bile *maître d'hôtel* sömürgelerdeki renkli yerlilere yaptıkları şekilde davranırdı bize de.. Dünyaya uygarlık veren Fransızlar, o sıralar sanki artık işleri bitmiş gibi geri çekilmiş içlerine kapanmışlardı. Voltaire ve Danton'un halkı, kendisini tepeden tırnağa paraya vermişti. Öylesine bir açlık parlardı ki Fransızların gözlerinde, gizli bir öfke ve ihtiras taşan bu bakışlardan ürkerdim. Öteki cinsten olan her şeyi hor görürlerdi ve "Fransız" ırkından söz etmenin güç olduğunu bilenler bile Fransız olmayan herkesi hor görürdü. Yalnızca İngilizleri biraz insan yerine koyarlardı, Almanlar hâlâ *boche* idi ve Yunan'dan, Macar'dan, Yenki'ye kadar hepsi *métèque*, pis yabancıydı.

"Elit" tabaka elbette bu konuda farklı düşünüyordu ama nerede ve ne zaman bizimle iki çift laf ettiler ki? Seçkinler, dünyaya mesajlarını kitapları ve sanatları aracılığıyla veriyor, ilkesel dayanışma sinyalleri gönderiyordu ama artık haritaya bakmaz olmuşlardı. Leon Daudet, altı

yüz Fransız milletvekiline ünlü genelgesini o günlerde göndermişti; bu patetik yazıda mazlum, ezilmiş, parçalanmış, soylu Slavon ulusuna Fransız halkının en iyilerinin desteğini istiyordu, yazısına verilecek yanıtların da "Slavon Ulusal Hareketi"nin Cenevre merkezi adresine gönderilmesini istemişti. Milletvekillerinin büyük kısmı verdikleri yanıtlarda coşkulu bir dayanışma duygusuyla soylu Slavon halkının yanında olacaklarını bildirdiler ama hiçbirinin aklına ansiklopedi karıştırmak, böyle bir ulusun olup olmadığını, varsa o sefil koşullarda nerede yaşadığını araştırmak aklına gelmedi. Asıl şaşırtıcı olan, bu anekdotun gerçek oluşudur. Paris'te yabancıların yaşayışı acımasız bir yalnızlık ve sürgündü; bu yalnızlığı, bu sürgünü yalnızca paranın büyüsü hafifletiyordu.

Lola, Fransızların "sırrını" öğrenmek gerektiğini düşünüyordu; çünkü özenle sakladıkları bir sırrı, bir yaşam anlayışı olmalıydı bu büyük halkın ve bu kurallar ve anlaşmaların toplamı mutluluk anlamına geliyordu herhalde. Böyle sanıyorduk. Herkes zengindi; kapıcı, postacı, kömürcü bile. Tutumlu olduklarını zaten dünya duymuştu, doğru ama yakından bakıldığında bu tutumluluk da farklıydı; eve, elbiseye, kitaba, tiyatroya az para harcıyorlar ama yemeğe ve kadına masraftan kaçınmıyorlardı... Neredeyse bir mikroskop ile inceliyordum nadiren yaklaşabildiğim Fransızları. Herkesin, kapıcının da oteldeki odacı kızların da, az da olsa bir kenara koyduğu iki yüz bin frank kadar parası vardı ve yaşlanınca çekileceği bir köy evciği. Yaşamlarını lime lime ediyor, sırlarını çözemiyordum bir türlü. Gerçekten akıllarını işle bozmuşçasına çalışıyor, her kuruşun hesabını yapıyorlardı ama bizim oralarda tam kapasite çalışsak da ve aynı biçimde tutumlu davransak da iki yüz bin frankı kenara koymak mümkün olmazdı. Utanmadan sorgulardım o sırrı ama hep gülerlerdi bana. Nihayet hepsi kendilerine miras kaldığını itiraf ettiler; ülke büyüktü ve yüzyıllık zenginlik kuruş kuruş birikmişti, sermayeye dokunmaya kim cesaret edecekti? Hepsi mirasa konmuştu, büyük aşklar yaşıyor,

ama mantık evliliği yapıyorlardı. Aşk, akıllarını başlarından alsa, yataklara düşecek, cinayet işleyecek kadar sevseler de parasızlığı göze alıp evlenen, nadiren çıkıyordu içlerinden. Sokaktaki fırıncı bir fırıncıya kızını üç yüz bin franklık drahomayla vermiş, kasap da drahoma olarak bir milyon ödemişti. *Fond de commerce*[1] olmadan nikâh memuruna gidilmiyordu.

Sonra alçakgönüllülükleri de, kanaatkârlıkları da sandığımızdan farklıydı, gerçeklerden beslenen, sonuçlardan çıkarılan, öğrenilmiş, yöntemli... Bu "Avrupalı" yaşam tarzını yakından inceledim ve utanarak fark ettim ki ben yaşamın sorumluluğu hakkında bir şey bilmeden, öyle yaşayıp gidiyordum, yaşam tarzım ve taleplerim bir Fransız milyonerin isteklerinden bile fazlaydı. Otobüste yıllarca iç koltuklara oturdum, Fransızlar binmez, bazen yarım saat boş bir ucuz araç bekler, ikinci sınıf tahta sıralarda giderlerdi... İki üç kuruş için yağmurda, ayakkabıları çamur içinde, ellerinde şemsiyeleri sabırla beklerlerdi; yalnız yoksullar değil, mahallenin tanınmış milyonerleri bile... Evet, yemek yemeyi seviyor ve iyi yemekler yiyorlardı; pazar günleri dana budundan asla vazgeçmezler ama hafta içi at eti alırlar ve açlıklarını bastırmak için beyaz ekmekle ucuz peynir yerler, etin sinirli tarafını alırlar, üçüncü sınıf dondurulmuş kümes hayvanlarıyla, indirimli ürünlerle, beklemiş balıklarla, onuncu sınıf konservelerle, ıskartaya çıkmış sebzelerle, kabartma tozu basılmış ucuz hamur işleriyle, bizim asla yemeyeceğimiz şeylerle karınlarını doyuruyorlardı... Hammadde pahalıydı; "*conspiration des intermédiaires*" denen şey o zaman başlamıştı, yani aracılar zincirli satış komplosu; Fransızların yaşamını görünmez siperlerinden bombalayan bu muazzam hareket politik hayata casuslar, elçiler sokmuştu, onlarla baş edilemedi... Yaşam tekniğini öğrenmek istemiştik ama taklit etmeye uygun iç koşullarımız yoktu. Fransızların bir kenara koyup servet yaptığı parayı bizler nereye

[1] (Fr.) Ticari temel

harcıyorduk bilmem. Taksiye falan veriyorduk belki. Taksi o kadar ucuz, yaşam o kadar telaşlıydı ki... Eğer görünürde bir toplu taşıma aracı yoksa, derhal taksi çevirmeye elim alışmıştı. Bahşişi özellikle bekliyorlardı, hele bir yabancı olursa; Fransız, tevazuyla tabağın kenarına kuruşları koyar ve garson başıyla onaylayarak bu mütevazı meblağı alırdı; ama benim elim nedense bu kuruşluk hesaplara varmazdı; daha fazlasını vermeye alışmıştım, utansam da farklı davranamazdım... Elbette, bizim hizmetçimiz de vardı, üstünkörü, baştan savma hizmetlerine karşılık, saat ücretli ev işçilerine bizim oralarda devletin diplomat memurlara ödediğinden daha fazlasını ödüyordum ve etrafımda yalnızca en zengin Fransızların hizmetçi çalıştırdığını fark etmem yıllar aldı. Avukatlar, doktorlar, iyi durumlu orta sınıftan insanlar bile *femme de ménage*[1] ile yetinirler, kadın günde bir iki saatliğine gelir, çöpleri yatağın altına süpürür, ortalığı toplar ve sıvışırdı... Hizmetçiyi, aşçıyı, odacı kızı, yamağı yalnızca varlıklılar tutardı; orta sınıf bizdeki esnaftan daha mütevazı yaşıyordu. Çevrede her işe koşan hizmetçisi olan yoktu.

Bu "sırrı öğrenmek" mümkün değildi işte, kan sırrıydı bu, gelenek sırrıydı, hatta bazen uygarlık sırrı olduğunu bile düşündüm... Nasıl da berbat yerlerde yaşıyordu bu zengin Fransızlar ve bu zengin kasaplar, fırıncılar, manavlar, milyoner bakkallar, nasıl da eskimiş, oturdukları yer parlamış giysilerle geziyorlardı; ve kadınlar mağazalarda ucuza satın aldıkları Paris paçavralarını nasıl da edayla taşımasını biliyorlardı! Öğle yemeğinde şarap içerlerdi ama köpek öldüren şaraplardan... Nasıl mütevazıydı ruhları, eğlenceleri; nasıl da kendilerinden geçerek dinlerlerdi beleş halk konserlerinde bu acayip, Paris sokak müziğini! Filarmonik müziğin hazzına alışmış bir Alman bakkal duysa kaçardı bunu. Nasıl da ucuz bir tütün içerlerdi bu milyonerler ve nasıl da sabırla otururlardı gece yarısına kadar kafelerde bir fincan kahveyle! Nasıl yakınlardı hayata, na-

[1] (Fr.) Gündelikçi kadın

sıl içtenlikle özenirlerdi yaşamın küçük, tantanasız sevinçlerine! Her şeye, günün getirdiği, her şeye, hayata nimet gibi sevinirlerdi; nasıl ciddi biçimde savunurlardı her eylemlerini ve eğer canları o an bunu isterse nasıl da doğal bir hafiflikle bir kenara atıverirlerdi bütün formaliteleri. Bir "sırları" var mıydı? Evet, Fransız'dılar, Jakoben'diler ve Mason'dular, Katolik, Protestan, küçük burjuvaydılar, komünisttiler; kelimenin kan anlamında "ırk" değillerdi ama yaşam biçimlerinde, tavırlarında, dünya görüşlerinde taklit edilemeyecek biçimde Fransız'dılar. Pazarda kavga ederken de, Tanrı'yı anarken de gerçeği hissederken de, özel yaşamlarındaki "düzensizlikte" de, kritik anlarda düşüncelerine bir düzen verdiklerinde de, her şeyde taklit edilemeyecek kadar Fransız'dılar. Dilleri, davranışları bir yabancı tarafından öğrenilebilirdi ama davranışlarının ardında yatan sır asla.

9

Kent Neuilly'ye doğru büyüyordu; Champs-Elysées Amerika'daki bir bulvarda olduğu gibi yeni, renkli ışıklarla pırıl pırıl parlıyor, her köşede Amerika'dakinden daha mütevazı gökdelenler yükseliyordu. İmparatorluk aşk yuvaları, *entre cour et jardin*[1] inşa edilmiş, yüzyıl sonu sarayları yıkılmıştı. Kent bu yıllarda, rahatsız edici derecede Amerikanlaşmıştı. Otomobil sirenli, ışıklı reklam tabelalı, cafcaflı bir bolluk kaplamıştı kenti, Fransızlar bu stile ısınamadılar, istemeye istemeye kabul etmek zorunda kaldılar ve hor gördüler. Ruhunda, zevkinde, yaklaşımında ve eğiliminde gerçekten Fransız olanlar bu barbar çığlıklara ve kafa derileri yüzülmüş kelleler sallayan savaş dansları mağrur bir şekilde reddetti. Paris sokaklarında yabancıların saçtığı paraları (sözcüğün tam anlamıyla saçıyorlardı gerçekten; Dôme Café'de bir gece iki bin frank

[1] (Fr.) Avlu ve bahçe arasında

bulmuştum yerde, çöp kutusunda, testere talaşında, sarhoş Amerikalılardan birinin döktüğü yirmi tane yepyeni yüzlük) Fransızlar süpürürler, sinirle cebe indirip küfrederek yabancının yolundan çekilirlerdi.

Paris'te ikamet eden yabancılar bu atmosferde Fransızlar benzeşmeye başlamışlardı. *Paris vaut bien une messe*[1] diye düşünüp yaşam biçimlerinde, davranışlarında neredeyse Fransızlaşmışlar, adlarını değiştirmişlerdi. Bir Macar çizer bu iç dönüşümü öyle mükemmel gerçekleştirmişti ki, Fransızlar Toulouse-Lautrec'ten sonra "gerçek Paris"i bu denli güzel anlatabilen ilk sanatçı olarak kabul etmişlerdi onu. Fransızlarla konuşurken jargon kullanıyor, Fransızlar gibi giyiniyorduk, biraz kodoş, biraz şarap uzmanı kesilmiştik. Bir de ev tutup Fransız yaşamının misafir duvarları ardında eriyip kaybolmak için acele ediyorduk. Boulogne Ormanı'nın yakınlarında, Arc de Triomphe'tan birkaç adım ötede, eski bir apartmanın beşinci katındaki iki odaya başımızı soktuk. Öyle bir hevesle daldık ki buraya, Fransız ev sahibimizin yüksek kirayla, lütfederek ve açıkça aşağılayarak verdiği bu odacıklara, bilinmez bir yeri mesken tutan ve çadır kurmak isteyen ama her çalılıkta düşmanın dikizlediğini de bilen "yurt tutucu"lar gibiydik, Paris'te bir evimiz vardı, bundan büyük şey olabilir miydi! Otel odalarında kıvranan yurttaşlarımız gerçekten de kıskanıyorlardı bizi. Minyatür bir "yurt tutuş" yerimizi görmek için beşinci kata tırmanıyor, hayretle kafalarını sallıyorlardı. Paris'te kendi evimde ilk uyuduğumda benim de mutluluktan başım dönmüştü. Avrupalı kariyerim biçimlenmeye başlamıştı nihayet.

Beşinci katta İki odamız vardı, yatak odası ve oturma odası ve gaz sobasının alevini durmadan söndüren cereyanlı bir banyo odası bile vardı; gazı ve suyu inatla ziyan ediyorduk. Lola, Fransızların "çok salata yedikleri ve az banyo yaptıkları" için uzun yaşadıklarını düşünüyordu ama ben Macar yaşam biçimine sadıktım. Paris'teki

[1] (Fr.) Paris, bir ayine bedeldir

evimde bir tür vatan hasreti gelişti bende; aylar boyunca Macar usulü yahni ve çökelekli erişte ikram ettim konuklarıma. Çünkü mutfağımız da vardı, sahici bir mutfak ve de yalnızca bize aitti! Ve genç evliler mutfak ateşinde en azından yatakta oldukları kadar kaynaşırlardı... İki kişinin aynı anda sığamadığı bu tuhaf mutfakta, evden bizim için gönderilen Slovak aşçı Zsófi yemeklerimizi yapıyordu, Fransız bir hizmetçi tutmaya cesaret edememiştik; onlardan korkuyorduk, Parisli hizmetçi jargonundan, pişirdiği yemeklerden uzun süre korktuk, hatta belki her zaman korktuk biz Fransızlardan... Zsófi memleketten gelmişti, doğduğumuz yerden, Lola'nın doğduğu evden; korkarak ama mağrur yaşıyordu Paris'te. Macarcayı yarım yamalak konuşuyor, Fransızca'yı uygunsuz, insana yakışmaz bir dil gibi görerek biraz küçümsüyordu. Acayip bir kızdı, genç, çirkin ve hüzünlü. Fakat kendisini göz alıcı derecede güzel sanırdı ve gün boyu "Paris kurdeleleriyle" süslenirdi. Banyoda büyük aynanın karşısına lanetlenmiş bir prenses gibi oturur, sıkılır ve hüznün tadını çıkarırdı. Paris'te hizmetçi olmak, burada, oturma odasıyla banyo küvetiyle, her şeyiyle memleketteki antremizi bile doldurmayacak büyüklükteki "dairede" temizlik yapmak, yemek pişirmek, bulaşık yıkamak onun için gerçek bir macera olmalıydı; talihin ona böyle gülmesinden, Paris'te yaşamaktan çok memnundu ama şehirde hiçbir yere götüremiyorduk onu, korkuyordu çünkü; bulunduğumuz sokaktan dışarı adımını atmazdı, komşu marketten işaret diliyle alışveriş yapardı, tıpkı dilsizler gibi, utana sıkıla, yüklemsiz cümlelerle konuşurdu çünkü yüklem kullanmaktan kaçınıyordu, Robenson'un uşağı Cuma gibi fiillere ancak gerçekten gerekiyorsa başvurur, o zaman da inatla mastar hallerini kullanırdı; konuşmadan, büyülenmiş gibi, dilsizce ve kendinden geçerek çalışıyordu Paris'te, daracık, sağa sola dönmenin bile mümkün olmadığı mutfakta Macar yemekleri pişiriyor, öğleden sonraları sıkılınca memleketteki tanıdıklarına resimli kartpostallar gönderiyordu. Paris ilgilendirmiyordu onu. Şubat-

ta gelmişti, istasyonda karşılamıştık onu, taksiye bindirmiştik ve Paris'i birlikte katetmiştik, yol boyunca arabada gözlerini önünden kaldırmamış, bulvarlardaki saraylara bile bakmamıştı, yalnızca Hal'in önünden geçerken gözleri parlamıştı; utanç duygusuyla mücadele ederek, sessiz bir haykırışla, "Burada salata çıkmış demek!" dedi. Sonra aylar boyunca konuşmadı. Korkarak ve sessizce yaşadı. Paris'teki evde, ocak, mutfak, salata kurutucu, şiş, ızgara, tüm araç gereçler egzotik geliyordu ona, (tıpkı bize Kongo kıyısındaki köylerde kullanılan araç gereçlerin egzotik geleceği gibi) ve aylar sonra bir pazar öğleden sonrasında uzun ısrarların sonunda Lola'yla dolaşmaya çıkmaya razı oldu Seine Köprüsü'nde durmuş ve hüzünle "gemi" demiş... Burada, Paris'te ilk kez gemi görmüştü.

Evimizin pencerelerinin önünde dar, alçak parmaklıklı bir balkon vardı, tıpkı karşı apartmanın beşinci katındaki evin önünde olduğu gibi, kanatlı, yere kadar inen, parmaklıklı kepenklerle kapatırdık evimizin pencerelerini dış dünyaya; her tarafta aynı küçük burjuvalık vardı burada da; köpeğiyle, kedisiyle, kanaryasıyla; terlikli ve ceketlerini çıkarmış erkekler akşamları pencerelerin ardından aile masasının üstüne konan çorba kâsesine eğilirlerdi; darmadağınık saçlı, pasaklı kadınlar endamlarını sergilerdi; akşam tam sekizde masaya oturur ve on birden sonra da birden ışıkları söndürürlerdi. Fransızların yaşam biçimleri hakkında ne biliyorsam bu balkonun perspektifinden biliyorum. Yıllar boyunca uzun geceler boyunca karşı dairede can çekişen bir emeklinin öksürüklerini dinledim, bugün de Paris'i düşündüğümde o boğulur gibi olan, kısık sesi duyarım... Balkonumdan cenazeleri izledim, düğünleri, kadınların postacıyla kocalarını aldatışlarını, ellerinde kızarmış butla aile sofrasına etrafına toplanmalarını, kare bulmaca çözmelerini, kıl testere kullanışlarını, mahrem evlilik hayatlarını, gün boyunca biriktirdikleri kuruşları gazete kâğıdına sarmalarını; yaşamalarını ve ölmelerini... Küçük burjuva sokağında haber hizmeti, Zsófi'nin sağır ve kibirli kulaklarına bile yetiştiriyordu mahalle dedi-

kodularını; eşlerin ihanetlerini, aile dramlarını; bakkal olsun fırıncı olsun müşteriye hizmet sırasında ahenkli bir sesle "*et-avec-ça-Madamme*?"[1] derken her tanıdığın kulağına sokakta gece olanları anlatırdı; evimizin karşısındaki aktar, o sarı saçlı sivilceli ihtiyar kadın ve Emma adlı evde kalmış kızı, sokağın bakireleri ve evli hanımları hakkında tehlikeli dedikodular yayardı. Mahallenin her yanında uzun ve trajik küçük burjuva aşkları doğar, dallanıp budaklanarak yaşar ve ölürdü. Aktarın evde kalmış kızı Emma, acı bir öfke ve intikam duygusuyla ıhlamur paketlerken ailelerin felaket haberlerini yayardı. Paris'te geldikten birkaç yıl sonra Paris'in göbeğinde, beşinci katta bir tür köy usulü dedikodu ağında yaşar olmuştuk.

Yandaki bahçeli sarayda, tarihî bir isim taşıyan bir prenses oturuyordu, hiç görünmezdi, yalnızca *Figaro*'nun sosyete köşesinde zaman zaman yolculuklarını, Provence' taki şatosunda Paskalya tatilini geçirdiğini ya da Paris'e dönüp öğleden sonra çay partisinde arkadaşları olan markileri ve prensleri ağırladığını okurduk. O günlerde yüzyıl başının hurda arabaları saray kapısının önüne sıralanırdı, eski model, yalnızca ulaşım müzesinde görülen, elektrikli motorla çalışan, gürültüsüz taşıtlar; çünkü prensesin sosyetesi bu eski Faubourg Saint Germain soyluları, bu modası geçmiş arabaları şık bulurdu... Sokağın *traiteur*'ü, ve aktar kadına göre karısının kendisini köşedeki diş hekimiyle aldattığı o kibirli ve sakallı pastacı Bay Bouisson, böyle toplantılarda prensesin sarayındaki *petit fours*'ları[2] kendisi servis ederdi Balkonumuzdan rahatlıkla görürdük prensesin sarı ipek perdeli salonunda bu topluluğun bir Fransız neokatolik romanındaki gibi toplandığı anı; Lola'yla dirseklerimizi balkona dayar, Fransız soylularının sosyete yaşamında sessizce ve dolaylı olarak yerimizi alırdık. Prenses, Fransız veliahdının eşi Prenses Guiese'in nedimesiydi ama birkaç yıl sonra o da mahvolacaktı, sarayını Güney Amerikalılara kiraya verecek, kendisi ise acı

[1] (Fr.) "Başka bir emriniz Madame?"
[2] (Fr.) Küçük bisküviler / kekler

içinde taşradaki mülküne çekilip *Figaro*'nun sosyete haberleri sayfalarında izini kaybettirecekti...

Bir sokak ötede, gösterişli kiralık apartmanlarda yeni zenginler yaşıyordu; kökleri Louis Philippe zenginliğine dayanan burjuvazi savaş ve açgözlü barış konjonktüründe devasa hazineler yağmalamıştı. Bu Fransız sermayedarlar zaman zaman Rus, Türk devlet bonolarında milyarlar kaybetmiş olsalar da, Balkan devletlerinin ya da deniz ötesi sömürge politikasının finansmanı için birkaç yüz milyarı her zaman bulurdu. Avenue Niel ile Monceau Parkı'nı çevreleyen saray halkıydı bu. Akşamları civarın Breton ve Normand sitilindeki "uğrak lokantaları"nda güzel metresleriyle ve metreslerinin jigololarıyla buluşurlardı. Öğleden sonraları bu parazit seçkinler, Bay Petrissan'ın meyhanesinde toplanır, kokteyl içerlerdi ve öyle çok paraları vardı ki, siyasetle ilgilenecek zaman bulamıyorlardı. Parc Monceau'yu sevmiştim, bahçedeki Maupassant heykelini, şımarık çocukların gürültüsünü, mahzun çınarları. Avenue des Ternes'in pazar atmosferini, dik Avenue Carnot'nun hüznünü ve çınarlarını da sevmiştim. Bu geniş, sakin sokakları, mutlu gençlik yıllarının ışığı aydınlatıyordu. Kimse üzmedi beni bu çevrede, ne sessiz sokaklarda ne de beşinci katta. Martın ilk günlerinde sabah güneşi iki odamıza da dolar, gün boyu içeride kalırdı, kanatlı pencerenin perdeleri ardındaki açık mavi gökte, Paris'in tanıdık, insana huzur veren çatıları belirirdi; avlunun açık pencerelerinden birinde gramofon çalar, tepemdeki çatı katında oturan genç ve güzel kiracı kızlar öğleden sonraları merdiveni soluk soluğa tırmanan yaşlı kavalyelerini kabul ederlerdi... Dört yıl oturduk bu evde. Kat komşumun kim olduğunu hiç bilemedim, apartmanın sakinlerinden birini bile tanımadım. Dairelerin kapılarına oturanların adı yazılı değildi; uygarlaşmış görgü ve yüzyıllık sır saklama geleneği, özel yaşam mahremiyetini koruyordu.

Evin mobilyalarının büyük bölümünü Drouot Mağazası'ndan açık artırmayla almıştım; prens evlerindeki

perdelere benzeyen gösterişli ipek kumaşlar almış, ölçüleri pencereye fazla geldiği için duvara çakmak zorunda kalmıştım; servis masası da aldım, yani gereksiz, eve sığmayıp Lola'yı üzecek ne varsa aldım. Bir ara durmadan köpek de alıyordum; gece başıboşluklarından Avenue Wagram'ın gece satıcılarının cebime tıktıkları, ucuza kapattığım kırma çomarlarla dönüyordum eve. Köpekleri bir süre sonra elden çıkardık çünkü beşinci katta, kesintisiz oda hapsinden sinir hastası oluyorlardı. Köpeği ve kedisi yalnızca kapıcının vardı, her Parisli kapıcı gibi, bunlar genellikle üç bacaklı aksak köpekler oluyordu çünkü bu cins kapıcı köpekleri durmadan arabalar tarafından ezilmek tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Bizim kapıcı böyle cins olmayan, sakat, şişman bir hayvanı şımartıp duruyordu. Ben de bahşişle, hediyeyle ve köpeklerle gönlünü almaya çalışırdım bu irikıyım, sert adamın çünkü her yabancı gibi ben de işleri güçleri polise gammazlık yapmak olan kapıcılardan korkardım. Bay Henrique, yaşamımın unutulmaz kapıcısının adı buydu, hafta içi de redingot giyerdi, öğleden önceleri erkenden krallar gibi giyinip evden çıkardı. Ne ile meşgul olduğunu asla söylemezdi. Sorularıma, "çok ciddi bir işte" çalıştığını söylemekle yetinirdi. Paris'teki Macar tanıdıklarım, onun cellat olduğunu sandılar bir süre... Yıllar sonra bir kez rastlaştım kendisiyle, Montmartre Mezarlığı'nın kapısında, ağırbaşlı bir şekilde bir cenaze alayını yönetiyordu.

Merdiven boşluğunda ışıklar yanmazdı, her gece katran karası bir karanlıkta el yordamıyla tırmanırdık beşinci kata. Gece yarısından sonra karanlık merdiven boşluğunda *"Cordon, si'l vaus plait!"* diye bağırırdım ve gece dolaşmalarımdan ötürü benim gibi avare yabancıdan nefret eden Bay Henrique'i uyandırırdım, ama yukarıdaki iki odada, *Code Civile* savunması altındaydık ve neredeyse Fransız yurttaşların bütün haklarına sahiptik. Yavaş yavaş Fransızlaşıyorduk; öğleden sonra sinemaya gidiyor, politika yapıyor, para biriktiriyor ve uzun yaşamak istediğimizden, yaz kış yeşil salata yiyorduk.

10

"Sessiz hayat", *vie douce* zamanı gelmişti bizim için. Bu yıllar insanın bütün niyetine karşın, hayatla barış imzaladığı yıllardır.

Lola iş arıyordu, birçok girişimden sonra sol kıyıda, Saints Pères Sokağı'ndaki antika mağazalarından birinde işe aldılar onu. Zenci heykeller satılıyordu burada, Normandiya'dan getirilen ferforje işler, ortaçağdan kalma demirden çanaklar, Louislerin kutsal topraklara yola çıktıklarında birlikte götürdükleri haçlar, Frankların işgali zamanından, IV. Henry'nin tebaasının oturduğu ve pazar günleri tavuk çorbası içtikleri yemek masaları; bunların yanı sıra Renoir ve Delacroix resimleri, Meksika çömlekleri, Güney Amerika'nın güney ucundan altın mücevherler de satılıyordu. Komşu mağazaların *brocanteur*'leri ve *courtier*'leri[1] gün boyu bu küçük müze görünümlü yerde sohbet eder kumar oynardı; Lola, atmosferden memnundu, eski objeler yavaş yavaş dile geliyor ve kendisine de anlatacakları oluyordu. Antika dükkânının Fransız çalışanı Bay Privon'u sevmiştim; Bay Privon altmış yaşındaydı, evliydi, masondu ve komünistti; yakından tanıma fırsatı bulduğum ilk Fransız komünist oydu. O ana kadar Fransız küçük burjuva yaşamının bakış açısına Bay Privon kadar saygı gösteren, zevklerine ve geleneklerine uyan, *éducation civile*'in[2] kurallarını kabul eden bir devrimciyle karşılaşmamıştım. Gün boyu içerdi, karısı kıskanç Bayan Privon'u ve sonunda Fransız kolonilerinden birine, *Côte d'Ivoire*'a gönderdiği akşamcı ve kumarbaz oğlunu geçindirirdi; hep melon şapkayla ve kara ceketlerle gezer, mağazaya gelenlere masonluk işaretleri yapar, akşamları komünist parti toplantılarına katılır, mağazada oturduğu koltuğu doldurur, kelebek gözlüğü burnunda, değerli değersiz eline geçen her kitabı heyecanla okur, sonra da "ganimet"ini eve, kitaplığına götürürdü. Bunun

[1] (Fr.) Eskiciler ve mal simsarları
[2] (Fr.) Burjuva eğitimi

yanı sıra azıcık maaşından para da biriktirir ve bankaya her ay birkaç yüz frank yatırırdı; ukala, rahatı asla bozulmayan küçük burjuva Fransız tipinin eşsiz bir örneğiydi. Karısı, geçkin Bayan Privon'u bir "avukatın dul eşiyle" aldatıyordu ve herkes, *courtier*'ler ve *brocanteur*'ler, Lola ve ben de bu işte suç ortaklarıydık, bu tehlikeyi ilişkiyi saklamasına yardımcı oluyorduk. Bir gün asık suratla geldi mağazaya, aşk trajedisini anlattı, karısı sadakatsizliğini "kesinlikle" anlamıştı. "Çorap değiştirdiğimi fark etti," dedi üzüntü içinde.

Etrafımızda gümbürdeyen motorlu dünyadan birden bizi saran megalomanlık saplantısına uyarak bir araba aldık. Evim vardı ve artık arabam da olmuştu Paris'te... Otomobilin tabii ki fotoğraflarını çektik, zafer simgesi olarak memlekete gönderdik. Uzaktan görmek hoş gelmiş ve itibar kazandıran bir etkisi de olmuştu bu başarının ama aslında bizi perişan etti. Araba bir zamanlar Ford fabrikasında hazırlanmıştı, Parisli bir tanıdığım orijinal ve acayip bir şasiyle süslemişti, yarış otomobiline dönmüştü tıpkı, sürücüler ve sporcular sokakta bakakalıyorlardı ama künyesini tespit edemiyorlardı. Açık yeşil cilalıydı, hareket edince çevik ve güçlü ilerliyordu ama hareket etmek istemiyordu bir türlü. Nasıl da çektirdi bize bu araba; sanırım, o yıl monden eğilimlerimden, her türlü dünyevi ihtiraslarımdan kurtuldum... Araba her gün bir şey istiyordu kâh benzin, kâh yağ ya da cıvata, bir gün kornası bozulurdu, ertesi gün lastikleri patlardı, park yeri parası, vergisi, sigortası; diş gıcırdatarak, umutsuzluk içinde öderdik; evde çoraba verecek paramız olmazdı ama yine de Paris'te arabam vardı... Arada bir arabamı rehine verirdim, eksper, mundar bir şeymişçesine parmak ucuyla inceler ve sonunda lütfeder bir tavırla birkaç yüz frank değer biçerdi. Biz bu araba için yaşıyorduk, çalışıyorduk ve o sırada hızla dibe vurmuştuk çünkü arabayla uğraşmaktan ikimiz de daha az çalışabiliyorduk. Sonunda Fransız ve yabancı tanıdıklarıma vereyim dedim, ama hediye olarak bile kimse istemedi. Gece, çalınır umuduyla kötü üne sahip sokak-

lardan birinin köşesine bıraktım, ama sabah sokağın köşesinde durur gördüm, sırılsıklam, yıpranmış ve vefakâr. Çok sonraları taşrada bir bakkal buldum ve ona devrettim yarış otomu. Bir yıl sonra bir kere gördüm de, havuç ve soğan demetleri taşıyordu.

Araba her şeyi alıp gitmişti; para, zaman, çalışma isteği, gün boyu onunla uğraşıp durmuştum ve arada bir dört tekeri de sağlam olduğu zamanlar Paris'te gezdim onunla, taşrada, Fransa'da. Bu külüstür araba sayesinde Fransa'nın taşrasını, Paris'in onsuz asla gidemeyeceğim sokaklarını, mahallelerini tanıdım. Arabayı dizginlemeden sokağa çıkar ve aylarca Paris sokaklarının altını üstüne getirirdim, haritalarda bile olmayan sokaklara girip çıktım ve gitgide yeni köşelerini keşfettim, bu devasa korkutucu karmaşıklığı, dar sokaklarını ve gündüz cehennemini, acılı ve kasvetli varoşlarını, bilinmez toplulukların yasa ve toplumdışı yaşamlar yaşadığı meydanlarını... Araba bana Paris'i ve civarını tanıttı... Normandiya köylerinden geçerek deniz kenarına götürdü, köylülerle tanıştım, bölge yollarında dura kalka ilerledim; özünde ve içeriğinde Karoling zamanından beri değişmeyen eski köylü yaşamını gördüm; dantelli başörtülü kadınların dinî geçitlerinde anlaşılmaz bir dille şarkı söyledikleri Breton kiliselerinin önünde durdum; "Eski Kule" adlı köy pansiyonlarında baldakenli karyolalarda uyudum; Ile de France'ın kasabalarının sabahlarında uyandım; Chartres'da katedralin boyalı vitrayları önünde saatlerce oturdum; sonbaharda Savoi'nın ormanlarını gezdim, baharda okyanusa gittim, yavaş yavaş önümde açılıyordu ülke, derin ve akıllı düzeniyle, temiz formlarıyla vahşi ve ehlileştirilmiş bölgeleriyle, akıllı dengesiyle... Araba Fransa'yı da gösterdi bana. O yıl az çalıştım. Haritasız çıkmıştım yola, her yerde önümde Fransa açılıyor, ve aydınlanıyordu: insanların davranışları, kentlerin yapısı, nehir kıyısındaki şato, bilinmeyen, asla duyulmamış bir kasabanın ana meydanında bir konak, Montoire'da bir kadın gülüşü; güllerin arasında, çitlerin ardında, akşamleyin Dijon ya da Tours

meyhanelerinde şarap içimi; lehçeyle konuşan yabancılarla bir Marsilya kafesinde uzun ve bazen sadece yarısını anladığım tartışmalar; koşuşan, uçucu maceralar gibi sanki bir yürüyen bantta önüme dökülen hayat; bir öğleden önce Calais balık halinde pazarcı kadınlar; kırmızı Breton kayaları, zümrüt yeşili deniz kıyısı, Deauville'in kumlarında sıkılan insanlar... tüm bunları hep araba vermişti bana. Uzun süre boyunca Paris, her şeydir, üst tarafı cabasıdır, diye düşünmüştüm. Araba bana ülkeyi gösterdi; ve Paris'in hangi yedeklerden beslendiğini kavramaya başladım; Pirenelerden Vosgues dağlarına, Alplerden Normandiya'nın meyve bahçelerine kadar toprak ve insan, bu karmakarışık, huzursuz ırkın her şeyi yığdığı Paris vitrinlerine turfanda *primeur* gönderiyordu... Taşra uysaldı, bilge ve zengindi. Bu yerler, bu köyler, bu kentler yüz elli yıl önce Fransız Konvent'ine temsilcilerini göndermişler ve insanlığa "insan haklarını" medeniyeti hediye etmişlerdi. Başımı saygıyla eğip sessizce gezdim ülkeyi.

Araba bana Fransa'da taşra kentlerindeki pazarları, ülkenin karayollarını gösterdi; Fransa'da burjuvalaşma sürecinin uzun ve hiç de engebesiz olmayan yolunu tanıttı; bu yolculuklarda okul kitaplarının anıları anlam kazanmaya başladı; Akdeniz ve Kuzeyli türlerin karışımından oluşan halkın, Karolingler, Capetingler, Orleanslar, Bourbonlar ve redingotlu burjuvaların yönetiminde katettiği "Avrupalı" olma yolunu anlamaya başladım. Bu her tarafı dökülen araba, Avrupalılar için ileri derecede açımlamalı bir dersteymişim gibi Fransa'da burjuvalaşmanın tarihi sürecini gözlerimin önüne serdi. Paris'te gaz faturasını ödeyemiyordum, çünkü hemen o anda Morlaix'de Bretanyalı Anna'nın evini görmek için yola çıkmam gerektiğini hissediyordum...

Gün geldi hammaddeyi artık gördüğümü hissettim, arabayı sattım, beşinci kattaki evime döndüm, hayatımın geriye kalan döneminde dikkatim Avrupa manzaralarından Avrupa kitapları ufkuna yöneldi.

11

Eski, resmî ve tarihî Fransa'yı kitaplarında yargılayan genç Fransızların, acımasız, aman bilmez gerçeklikleri beni çok şaşırtıyordu. Bu gençlik "izlenimler" elde etmek için artık atalarının salonlarına, kafelerine, meyhanelerine değil, Çin'e ve Kanada'ya gidiyordu. Eserlerinde *gloire* sarhoşluğuna olsun emperyalist sözlüğün tek bir sıfatına olsun rastlamadım. Dünyada olup biten her şeye olağanüstü bir yetenekle ve duyarlıkla tepki veriyor, Doğu'ya ve Batı'ya romantiklikten sıyrılmış bir merakla bakıyorlar ve tüm bunlara ilaveten çok da iyi yazıyorlardı. İfade zenginlikleri beni sarstı. Aralarında bir dilenci gibi sakat biri gibi hissediyordum kendimi. Aralarında o kadar yetenekli olmayanların bile sahip olduğu yazma gücü, üsluplarındaki açıklık ve güveni kıskanıyordum. Büyüklerinin Parnas mirasını reddediyor, eskilerin ince ustalıklarını küçümsüyorlardı. Sanki edebiyat bu kuşak için artık biçim problemi olmaktan tamamen kurtulmuş gibiydi... Dillerine, bu eski, arınmış, duyarlı ve direngen maddeye, aydınlanmanın ve anlamanın diline erişemedim. Yazarın yetişkinlik çağında başka bir dile geçebileceğine bugün de inanmıyorum, hele Fransızca'ya! Yakın anlamlı iki Fransızca sıfat ya da nesneden birini seçmem gerektiğinde, bir göçmenin kulağına ilginç akustiği ile, bu acı verecek kadar zor olan, öğrenmekle asla çözülemeyecek gibi gelen belirsizlik, bu sağır gürültü beni hep umutsuzluğa sürükler; sözcüklerden hangisinin geçen yüzyıl, hatta geçen onyıl içinde ne kadar yaşlanmış, yıpranmış ne kadar soğuk ya da sıcak kaldığını bir türlü kestiremem; bu denli köklü, bu denli yaşanmış ve yaşayan bir halkın her huzursuzluğuyla dolup taşan dilleri, yabancıya en derindeki sırrını asla vermez; karar anları (yazar için yazmanın her anı "karar" anıdır) bilgi eksikliğinin böyle buruk yalnızlıklarla duyumsandığı andır; sözcük yalnızca anlamını ele verir, değeri ise o aile üyelerinin sırrı olarak kalır...

Proust'u okuduğumda ustalıktan nasıl da bihaber

olduğumu anlamıştım. O yıllarda yeni kuşağın önünde Proust dünyası açılıyordu; o zamana kadar bir "snop", monden toplumun aykırı özel sorunlarını lafebeliğiyle sunan nevrotik geveze olarak algılanmıştı Proust. Uzun süre bu dünyadan ancak cesur girişimciler haber verdiler; izini süren bir kuşak, Proust'un eserlerinde gün yüzüne çıkan "seçkin toplum"un evrensel insanlıkla, onun bütün mitleri ve anılarıyla kan bağı olduğunu duymaya başladı; "özel ve aykırı kişisel sorunların", en ufak ayrıntılarına kadar çizilen insan özelliklerinin, içinde bulunulan havanın, "önemsiz" davranışlar ve karşılaşmaların ardında insanlığın tam ve gerçek deneyiminin yattığını anladı. Proust bu yıllarda ortaya çıktı ve ağırlığını duyurdu. Etkisinden kurtulmak mümkün değildi, onu okumayanlar bile bundan kurtulamadılar. Böyle istisnai bir fenomen karşı durulmaz bir akışla edebiyatı etkiler; dolaylı olarak ve süzgeçlerden geçerek paganlara ve bilgisizlere kadar ulaşır. Ardından gelen kuşak da iyi yazıyor, yazmayı biliyordu ama bu yazarlar yeteneklerinden değil, misyonlarından ve yazarlığın mesleki saygınlığından şüphe duymaya başlamışlardı. "Yazarların ihaneti" sloganını tam o yıllarda Fransız *clerc*'lerin ortaya atması rastlantı değildir; sözün ustaları mesleğin her hüneri ile kutsanmış ya da lanetlenmiş Fransız edebiyat kuşağı, Avrupa edebiyatında ilk olarak yazarın iflas ettiğini, saygınlığını yitirdiğini, sözlerinin bundan böyle bir kum taneciğini bile yerinden oynatamayacağını fark etti. Ansiklopedistlerin tarihsel kalıtını, yazarın sözünün toplumu oluşturan saygınlığını edebiyatçılar harcayıp tüketmişti. Edebiyat, ahlaki güvenirliğini kaybetti. En kusursuz şiir, en sıcak nefesli dramların hesap soruşu, epik adalet bile İnsanlığın kaderini değiştiremez oldu. Yazar çağın gidişine bundan böyle karışmayacak, olup biteni sirk gösterisi gibi izler gibi izleyip alkışlayacak ya da susup unutacaktı. Avrupa'nın "büyük düşünürleri" bütün saygınlıklarıyla, bütün kehanet güçleri ve yetenekleriyle dile getirdikleri manifestolarla bir bankerin, yolsuz bir politikacının ya da kılıç şakırdatan bir ge-

neralin şüpheli niyetlerini açığa vurup etkisiz hale getiremeyecekti artık. Yazarlar ustalıklarının bütün araçlarıyla, giderek daha kusursuz biçimde, sonlarının geldiğini ve güçsüzlüklerini ifade ettiler.

Devrimde olsa olsa düşünsel *francs-tireurs*, özel görevlere uygun bir grup olarak yer alabilirlerdi; artık hareketin yaratıcıları değil harekete katılanlardı. "Büyük" yazarlar jurnalizmin başarılarını ve "üslup ustalarının" ihanetini alınganlık içinde protesto ettiler. Valéry akademide verdiği göreve başlama demecinde, o kibirli, kırgınlık dolu konuşmasında, "üslup ustası" Anatol France'ın adını bile anmadı. Kalemini kemirerek altıncı katındaki otel odasında kâğıtlarının üzerine eğilip oturan genç yetenek, olsa olsa " başarı" bekleyebilirdi ama bu başarı ancak becerikli bir kılıç yutucu ya da son derece açıkgöz bir şarap satıcısının uyandıracağı kadar hayranlık uyandırırdı; yazar bilmeliydi ki, alkışlansa da hiç kimse artık ona inanmayacaktı; Avrupa uygarlığı kurtuluşu, artık haklı olarak, bir yazardan çok dâhi bir mühendisten ya da usta bir politikacıdan bekliyordu. Zaman sekterlere iltimas geçiyordu. Yeni mistisizm rüzgârı Fransız düşün yaşamını kasıp kavuruyor ve Jakoben aydınlanmayla dolu kafalara bile sızıyordu. Her türlü "hareket" ortaya çıkmaya başladı; politik deneyimlerde kaybolan düşünsel hareketler, politikaya dönüşen edebi hareketler.

Paris'in en büyük toplantı yerlerinden birisinin, *Salle Wagram*'ın yanında oturuyordum; bu salonda büyük boks karşılaşmaları yapılır, radikal sosyalistlerin her yıl şiddetli tartışmaları burada geçer, *Club de Faubourg* akşamları burada düzenlenirdi. Fransızlara özgü tartışma akşamlarını başlangıçta sıkıntıdan izliyordum, sonra düzenli bir şekilde geldim buraya; Fransızların duydukları kuşkuları en dolaysız yoldan burada hissediyordum; popüler tribünde amatör hatipler evlilik hakkında, aşk hakkında, iyi ve kötü edebiyat hakkında, Almanlar hakkında, savaş hakkında, barış hakkında tartışırlardı; halk konuşurdu burada, sokak, eski Atina ve Roma arenalarında olduğu gibi;

ve halk kuşku içindeydi... Bu kuşku savaş sonrası Fransız yaşamını derinden etkiliyordu. Olağanüstü bir duyarlıkla kendi doğrularından, Fransız "misyon"undan kuşku duyuyorlardı ve bu yaklaşım uzun süre aralarında yaşayan ve onları yakından dinleyen herkeste takdir uyandırıyordu. Politikada hâlâ eski kuşakların, "canavarlar", kaplanlar ve tilkiler kuşağının egemenliği sürüyordu; Poincaré ve Briand; Caillaux ve Joffre. Havada "güvenlik" efsanesi esiyordu ama halk, yaşamın hiçbir alanında "güvende" olmadığını hissediyordu, ne birey ne de devlet güvendeydi. Bu görkemli, çalışkan, zengin ve dinç Fransa korkuyordu. Politikacılar "güvenlik" anlaşmalarını tribünlerde sallayıp duruyordu ama halk acımasız bir ayıklıkla, aldatılmaz bir içgüdüyle bu görkemli, son derece zengin, tepeden tırnağa silahlanmış ülkenin, bütün güvenlik önlemleriyle, muazzam ve tükenmeyecek gibi görünen stoklarıyla kendisini temelden sarsacak ve dünyada yeni bir yer ve yeni görevler belirleyecek bir bunalımın eşiğinde olduğunu hissediyordu. *Raison* bu kuşkuyu gidermeye yetmiyordu. Bu halk, Avrupa'nın en eski ve en güçlü halklarından biri, şan şeref ve zenginlik doluyken, korkuyla yaşam için, oynayacağı rol için, uygarlık için, her şey için endişe duymaya başlamıştı. Yalnızdılar... ve yalnızca politikada değildi bu yalnızlık. Şilte altınla doluydu, sınırı yeraltında inşa edilen çelik kentler koruyordu, topraklar yoğun bir bereketle yeteneklerini tüketiyordu; küçük burjuva devlet idilinin altında yıllardır Fransız yaşamını etkileyen ve bütün *raison*'u yalancı çıkaran özel tedirginliği hissetmeye başlamıştım. Herkes zengindi ve bolluk içinde yüzüyordu. Hazır sofralara oturmuşlardı, ama korkuyorlardı.

12

Sessiz sakin yaşıyorduk aralarında, her zaman ilk haftalarda olduğu gibi gitmeye hazır, yalnızca kısa bir ziyarete gelmişçesine, o yüzden valizleri açmaya bile gerek duy-

madan... Artık hakiki Fransızlarla da tanışmıştık ve nihayet bir iki Fransız'ın evine girme şansım da olmuştu, daha çok yatak odasına, nadiren de yemek odasına. Artık Fransız ailelerini de tanıyorduk, çaylara davet edildiğimiz oluyordu. Bu vesileyle bir araya gelen aile üyeleri, kuzenler, teyzeler, katı, törensel bir havada, salonda kafalarında şapkaları, ellerinde çay fincanları, yüzlerinde gülümseme diplomatik bir akşam yemeğindeymiş gibi oturur, çok eski, klişeleşmiş sosyetik kalıplarla bir tren kompartımanındaki yabancılar gibi, "sohbet ederlerdi". Artık yaşamlarındaki ilişki biçimlerinin gerisindeki katılığı ve çözümsüzlüğü hissediyordum ve onları her türlü uygarlığın ötesinde, aşkta ve düşünce tarzında hayata yakın tutan şeyin ne olduğunu da fark ediyordum. Yıllar geçmişti ve hâlâ tam açmamıştık valizlerimizi ama yerli yerinde gülmeyi ara sıra başarıyordum artık. Sırlarının ne olduğunu da algılamaya başlamıştım. Bu sır, temkinlilik ve ölçülülük yeteneğiydi. Büyüleyici bir güvenle ve acımasızlıkla kendilerine neyin, ne zaman, nerede ve ne oranda gerekli olduğunu ve iyi geleceğini biliyorlardı. Onları tanımıştım, etkileyicilikleri, bilinçlilikleri, alçakgönüllülükleriyle, zevklilikleri ve zevksizlikleriyle tanımıştım. Yaşamın en kolay, en basit şeylerine bile sevinmeyi biliyorlardı, doğaya da uygarlığa da. Nasıl cesurca gösteriyorlardı duygularını, şaşırmaya ya da etkilenmeye cesaret edebiliyorlar, insani olan hiçbir şeyden utanmadıkları gibi birlikte yaşamda yapay olan ve yapmak zorunda olunan hiçbir şeyden de çekinmiyorlardı; Fransız olmaya cesaret ediyorlardı ve bunun da ötesinde yavaş yavaş filizlenen Avrupa insan ırkına dahil olmaya hazırlanmaya da cesaretleri vardı.

Çünkü dünyadaki işlerinin bittiğini bir türlü kabullenemiyorlar, inanmıyorlardı; görevlerinin sona erdiğini kapıcım ne kadar kabullenmediyse yazarlar ya da cumhurbaşkanı da o kadar kabullenmiyordu. Dünyaya uygarlık getirmişlerdi ve artık gelecekte dünyanın düşünsel ve maddi küçük sermayedarları rolüyle, trajik Harpagon rolüyle yetinmek zorundaydılar ve buna meyilleri de vardı.

Hâlâ Fransa'yı yeni bir Avrupa'da yeni bir işlev kazandırmaya hazırlayan Briand gibi siyasetçileri vardı, "burjuva ilkelerin ölümü" düşüncesini kabullenmeyen yazarları, felsefecileri, politik hiciv yazarları, bankerleri vardı. Savaş sonrası politik hiciv yazarlarından biri, nekrolog olarak da nitelenebilen çalışmasına bu adı vermişti; Fransa düşünsel sömürge seferine bir daha, belki de son bir kez daha çıkabilmek için yeni sloganlar arıyordu. Mütevazı idiler ama son derece iyi yaşıyorlardı, saftılar ama hayata çok isabetli bir görüşle bakıyorlardı; zengin ve güçlüydüler, yine de korkudan titriyorlardı. Yaşamlarının üzerine düşen gölge *securité* saplantısıydı, yaşamlarına bulaşan mikrop ise para saplantısıydı. Fransızlar trajik biçimde kendilerini paraya vermişlerdi, kayıtsız şartsız teslim olmuşlardı paraya.

Tahammül edilen kişiler olarak, yalnızlık içinde yaşamıştık gençlik yıllarını bu büyük kentte; özel hiçbir şey ummamış ama çevremizden yaşamın bir hediye olduğunu, bunun değerini öğrenmiştik. Paris yılları ışıl ışıl belirir gençliğimin ufkunda; felaket ve çöküş sonrasındaydık, belki de felaket ve çöküş öncesinde yaşamıştık ama bu Fransa'da geçen yıllar gençliğin puslu sisli görüntüleri arasında ada gibi yükselir. Orada hem müşkülpesent olmayı öğrendim hem alçakgönüllülüğü; gerçeği algılamayı ve yaşamın karşısında basitçe, boyun eğmeden ama rıza göstererek durmayı öğrendim. Paris'te hep yabancı olarak kaldım ve belki tam da bu yabancılığı sevdim. Aralarındaydım ama içlerinden biri değildim; o yılları aralarında özel bir kişiliksizlikte yaşadım. Sokakları sevdim, iklimini, Fransızca'yı, şairlerini ve filozoflarını, şaraplarını ve yemeklerini, kadınlarının muhteşem, koyu alevli bakışlarını, manzaralarını sevdim ve altıncı yılın sonuna doğru lokantalara serptikleri testere talaşını bile sevdiğimi hayretle fark ettim. Aralarında yabancı kaldım, onların deyişiyle "pis yabancı", Fransızların bundan ne anladığını tam olarak asla öğrenemedim ama neden "yabancı" olduğumu ve "kim" olduğumu onların arasında daha iyi öğ-

rendim. Ama altı yıl geçtikten sonra bile beşinci kattaki evin kapısını çaldıkları zaman, irkilir ve "düşman" kapıyı çaldı sanırdım; gelen hep telgraf getiren postacı ya da fırıncı çırağı olurdu.

[IV]

1

Paris'ten yollar açılıyordu bütün dünyaya; sadece yola koyulmak yeterliydi.. Bir bahar Şam'a hareket ettim. Akdeniz'in limanları arasında, her tarafı dökülen gemilerle üç ay başıboş dolaştım; sonra Bretagne'in balıkçı köylerinden birine gidip bardaktan boşanırcasına yağan yağmurlarla güz gelinceye dek orada konakladım. Bu bahar yolculuğunu ve Bretagne'daki yazı izleyen uzun sonbaharda nihayet çalışmaya başladım. Paris'teki eve dönünce konuşmayı söken çocuklar gibi kendimi artık özgürce ve cesurca ifade edebiliyordum. Bu tür "özgürleşmeler" çok zor tahlil edilebilir. İnsanda bu doğal coşkuyu ateşleyen "olay"ın ne olduğunu bilmiyorum, insanın bütün kuşku ve çekincelerine son veren, içindeki yazma ve ifade etme denen eğilimi pervasızca harekete geçiren ruhsal süreç hakkında hiçbir fikrim yok. Yazdıklarımın mükemmel olmadığını biliyordum, bulanıktı, stili de yerleşmemişti ama zorunluluk haline gelen yazma ihtiyacına irademle karşı koyamadım. Bir kitap yazdım ve kötü bir kitap oldu. Çalışma sırasında o ana kadar hiçbirinden haberdar olmadığım maddi, biçimsel ve dilsel zorluklarla karşılaştım. Bunlar bana o ana kadar siste, rüzgârda ve gecede savrulup durduğumu, dumanlı görüntülerle savaştığımı fark ettirdi; şimdi gündüz olmaya başlamıştı artık, gençli-

ğin pırpırlı boyutlarından yere inmiştim; maddenin gerçeğine çarpmıştım, neredeyse elle dokunabilen ve maddesel direnişlerle boğuşuyordum.

Şam'da bir sabahı hatırlarım, o sabah "ne yapmam gerektiği" açık, basit ve kaçınılmaz biçimde önümde belirivermişti, sanki birisi yüksek sesle gerçeği kafama vurmuştu birden, acımasızca... O sabahı yaşayalı çok yıl oldu ama beyaz duvarlarla çevrili, okaliptüsler ve zeytin ağaçlarıyla dolu avluyu, çizgili masa örtüsünü ve masanın üzerindeki bal kavanozunu, çay fincanının yanında duran *Gazette de Beyrouth*'u bugünmüş gibi görüyorum. Sabah yedi olmalıydı, daha o erken saatte güneş ışıklarını yağdırıyordu, viran otelin avlusunu sessizlik kaplamıştı, daha önce hiç duymadığım bir sessizlikti bu; yok oluşun sessizliği, o beklenmedik, nedensiz bir mutluluk duygusu, sanki bir anda yaşamın senin için ya da sana karşı ne planı varsa kavrıyorsun... Bu mutluluk duygusu aşkın kendinden geçme anlarında bile böyle kusursuz değildir. Bu, ışığında yaşamın bütün manzaralarını bir anda gördüğün aydınlanmadır, ışındır, iki yok oluş arasında yaşam olan "andır" gördüğün. Buna benzer bir şeydi Şam'da başıma gelen. Matematikçi Poincaré, bir geometri probleminin çözümü için yıllarca çalıştığını, ne kadar kafa patlatsa da bir türlü çözemediğini anlatır, Bir gün Caen'a gitmek için otobüse binerken birden "anlamış". Neyi? O sırada o kadar az "düşünüyormuş ki" konuyu, sevincinden hiç durmamış bile üzerinde; gezi boyunca bir daha da uğraşmamış konuyla; kaybettiğini sandığı cep saatini göğüs cebinde buluveren biri gibi; aylar sonra oturup büyük bir rahatlıkla çözüvermiş karmaşık formülü. İşte o anı, işiyle, yaşamla, dünyayla olan ilişkisinde denenmemiş, yaşamın en büyük ve en zor açıklanır maceralarından birini kaçırmış olur... İş, böyle bir "macera"dır ve bir gün "çıkıverir" insanın karşısına... O Şam sabahına ilişkin başka bir anım yok, yalnızca not düştüğüm birkaç teferruat; evet, o anın "topografya"sını anımsıyorum, özel bir aydınlıkla avluyu, bal sarısı gün ışığını, gölgelerin zifiri karanlığını keskin-

likle görüyorum ama o sabah "yaşadıklarımın" gerçekliğine ilişkin "kanıt"ım ancak bu kadar. Kendimi hayal meyal görüyorum kulisler arasında; ne düşündüğümü anımsamıyorum. Bu aydınlanmanın süresini de unuttum; o zamanlar dakikaların ya da saatlerin değerini yitirdiği bir zaman boyutunda yaşıyordum. İnsanın ruhuna keskin bir ışık düşer böyle zamanlarda; o zamana kadar puslu kalmış yeni yerler görürüz ve bu manzaralar tanıdıklarla doludur.

Doğu aylaklığımın bu adsız, tatsız "olayı", bana yönelmem gereken insanları gösterdi, yöntemler, yollar çıkardı önüme... Özlemlerimizin, eğilimlerimizin, niyetlerimizin doğasını bildiğimizi sanırız uzun süre. Ama birden kulakları sağır eden bir patlama uyarır bizi (çünkü sessizliğin *pianosssimo*'su da tıpkı *fortissimo* gibi sağır edebilir insanı) birden yaşamak istediğimizden farklı yaşadığımızı, aslında en iyi bildiğimiz ve yapabileceğimiz işi değil bir başkasını yaptığımızı anlarız, hakikaten özlediğimiz ve her bakımdan bağlı olduğumuz insanlara aldırmadan onlara duygusuz bir uzaklıkta yaşadığımızı bunun yerine başkalarının sevgisini aradığımızı ya da öfkesine neden olduğumuzu fark ederiz. Bu uyarılara kulak asmayan sonsuza kadar yaşamın kıyısında sakar ve acemi kalır. Bu ne bir düş ne de "gündüz düşü"dür, bir nöbet gibi gelen ruhsal durum, yaşamımızda gerçek olana, bizim olana, bizim görevimiz olana, bizim zorunluluğumuz, bizim yazgımız olana ilişkin olarak uyarır bizi; bu anlar yaşamda kişisel olanı gösterir, genel olarak insanın kahrolası yazgısında, kişiliğin kendine özgü içeriğini anlatır. Böyle anlarda asla tereddüt etmedim, oyalanmadım, bir uyurgezer rahatlığıyla yol gösterene itaat ettim. Düş, uyku ve uyanıklık ardındaki görüntüler, bazen herhangi bir ilişkim olan insanlara, işe ya da arkadaş çevrelerine, aşkı aradığım kadınlara dair de uyardı beni ve bu dilsiz işaretleri izlediğimde asla yanılmadım.

Bu tür bir "deneyim" anlatılamaz. Doğu yolculuğundan bu kadarını anılarıma katabildim. Daha sonra o taraflara bir kere daha gittim, Nil'in kenarından Sudan'a

kadar uzandım, Hartum'a gittim, Kudüs'te oyalandım, Lübnan'da dolaştım ama o ilk doğu yolculuğumun Şam sabahında duyumsadığım ürpertici mutluluk duygusuna bir daha başka hiçbir yerde, hiçbir zaman rastlamadım. Bulduğum, cafcaflı bir egzotiklikti, folklorik hammadde, gezi notlarının çekici klişeleri.... Daha sonraları beni içine çeken, çağıran kente, bana "kal" diyen bir manzaraya rastlayamadım. Yolculuklara çıkmayı "öğrendim", mesleki bir rutin edindim bu işte; ekonomik biçimde görmeyi, hissetmeyi öğrendim ama ilk Doğu yolculuğunda yaşadığım mutluluktan baş dönmesi halini yaşatmadı bana bir daha hiçbir manzara. Yolculuğu giderek daha az tarifeli seferler olarak görmeye başladım, bugün de benim için bildik bir yerden yol çıkmak, yabancı bir yere varmaktan daha önemlidir. Bu acayip sadakatsizlik, kişiliğimi belirleyen bir hastalık gibi çektiğim ve beni "ben" yapan hatalar ve hevesler yolculuklarımı da etkiledi ve güzergâhımı saptadı. Sadakatsiz insan yalnızca sevdiklerine karşı değil, kentlere, nehirlere ve dağlara da bağlılık duymaz. Bu zorunluluk duygusu her türlü ahlaksal adaletten daha güçlüdür... Kentleri de tıpkı kadınları aldattığım gibi aldattım ve sonra hasretlerini çektiğim zamanlar da oldu. Aylar boyunca kalmak için Venedik'e gider ama ertesi gün oradan kaçıp bakımsız, onuncu sınıf bir kentte haftalarca aylak aylak dolanırdım... İnsan her türlü ilişkisinde aynıdır; "küçük dünyaya" sadık olmayan büyük dünyayla ilişkilerinde de sadakatsizliğine bağlı olur. Gemi korkuluğuna yaslanarak, tren pencerelerine dirsek dayayarak, ruhumda düzensiz bir "hasretle", dünyanın güzelliklerine hayranlık duyar, bu hayranlığımı anlatırken hüzünlü bir bilinç bu hayran oluşlarımın, hasret duyuşlarımın ve tutkumun yapay bir gösteriş olduğuna, aslında bu manzaralarla hiçbir bağım olmadığı, hiçbir yere özlem duymadığıma dair beni uyarmıştır. Vatan tekti, yalnızca Macarca konuşulan coğrafya. Harflere bağlı insanın anadilinden başka yurdu olamaz. Bir süre sonra yalnızca zahiri bir heyecan ve mecburi bir coşkuyla yolculuklar yaptım.

Gençliğin bu yabanıl, eşkıya yolculuklarından kalan anıları, dünyaya ganimet ararcasına baktığım dönemden kalan anılar, manzaralar, vahşi bir heyecanla, saf ve fetihçi bir açgözlülükle çaldığım anılar çabuk soldu.

İnsan bir gün yola koyulunca dünyanın onu artık rahatsız ettiğini fark eder. Niyetsiz, beklentisiz, isteksiz bir yolculuğa çıkar, o kadar ki Hindistan yolu bile, hafta sonu tatil gezisi gibi gelir artık ona. İçinden sınır tanımayan, yani sadakatsiz insan zamanla mütevazı olur; daha az yolculuk yapar, artık duvar ilanlarıyla yetinmeye başlar, sonsuzluğu, turizm acentelerinin pencereleri anımsatır ona.

2

Paris yıllarının pazar günü Londra'ydı. Başlangıçta yalnızca bir iki günlüğüne kanalı geçerdim; şehrin merkezinde ihtiyatla dolaşır, lokantalara ve müzelere giderdim; iki üç günlük yalnızlıktan sonra (Ah, o yoğun, koyu, unutulmaz Londra yalnızlığı!) pazartesi sabahı Paris'e geri dönerdim. Birkaç saatlik dar su kanalı beni bütün tanıdıklardan çok uzaklara götürürdü, sanki Afrika'nın güney ucuna gitmiş gibi olurdum. Bu yolculukların maceralı gelişigüzelliğini, konforlu "İngiliz treni"nin geçtiği Normandiya manzarasını seviyordum, Fransızlar her zaman en özel, en yeni vagonları çalıştırırlardı bu hatta; yemekli vagonda müşkülpesentler için seçilmiş mönü sunulurdu, tren personeli ve kondüktörler yolculara karşı abartılı derecede kibardılar, eskiden kalma, yüzyıllık antipati bir kenara, uygarlaşmış üstünlüğü önünde Fransızların ruhen şapka çıkardıkları tek halk yine de İngilizlerdi. Dieppe'ten geçerek giderdim, buraya daha ucuz trenler gelirdi. Bu sabah yolculuklarını, Saint Lazare Garı'nın *imperial* tarzı katlı vagonlarla dolu düzensizliğini, Paris'e akın eden memurların ve işçilerin kurşuni, akıllı ve "bireysel" keyfiliğin ötesinde disiplinli kalabalığını seviyordum; Londra trenlerinin temizliğini, eve dönen İngiliz tu-

ristlerin konuşmalarında, hareketlerinde, susmalarında da hissedilebilen mesafeli tavırlarını seviyordum; İngiliz kıyılarına yaklaştıran her kilometrede biraz daha İngilizleşiyor, yalıtlanıyorlardı. Dieppe'te tren, sokaklardan samimi bir şekilde ilerleyerek limana kadar gider, ucuz kömürle çalışan eski bir feribota geçerdi; feribotun güvertesine çıktığımızda diğer dünya başlardı, gizemli İngiliz dünyası. Birden sessizleşirdi her şey, daha kurallı, daha hüzünlü olurdu... Feribot hareket ederdi, *steward* çorbayı servis ederdi, Dieppe'ten ayrıldıktan beş dakika sonra, göbekli Normandiyalıların leziz ıstakoz çorbasını kaşıkladıkları ve muhteşem şarapları yudumladıkları gösterişli kıyı lokantaları hâlâ gözükürdü, otantik ve lezzetsiz yemekler yerdi yolcular, nane salçalı koyun eti; donyağı kokusu yayılırdı lokantaya, ekmek tatsız ve kuru olurdu, şarap pahalı ve hileli. Tek sözle İngiltere başlardı! Yolcular farklı bakar, sessiz sessiz konuşurlardı, garsonların tavırları farklıydı, Fransız garsonlardan daha kibar ama daha özsaygılıydılar; müşteriler farklıydı, garsonlara daha az laubali ve az samimi ama daha insani davranırlardı. Havaya Virginia tütününün tatlı boğucu kokusu yayılırdı, çay artık burada feribotta da aromalıydı, sarhoş ederdi kokusu insanı.... Gün ışığında beyaz kayalara doğru gitmeyi seviyordum, kanal minicik feribotu acımasızca sarsardı, İngiliz çocuklar bilirkişi tavrıyla geminin hızını överlerdi; denizin koyu mavisini seyretmeyi severdim. Folkestone ya da Newhaven'dan yarım saat önce kıyı ışıldamaya başladığında, dev gemiler imparatorluğun limanlarından kolonilere doğru hareket ettiklerinde, güneş parlar, rüzgâr, o acımasız rüzgâr Kanal'ın üzerinde eser, soğuk tuzlu köpükleri yüzümüze savurur ve İngilizler atkılarına ve su geçirmez kabanlarına sarınarak güverteye çıkarlar, Jules Verne'in romanındaki dünyanın etrafını dolaşıp gelen Phileas Fogg gibi pipolarını içerler, dürbünle kıyıya bakıp gülümserlerdi... Yüzü kemikli, yaşlı kadınlar da gülümserdi; rüzgâr kıllı çenelerinin etrafındaki tülleri uçurur, gençler esnek ve adaleli bedenlerini rüzgâra karşı gerer,

herkes çene çalar ve tanışırdı, çünkü orada uzakta, mavi suların kıyısındaki o beyaz hat, İngiltere'ydi artık. O kadar gösterişli bir biçimde dönerlerdi ki yurtlarına, her gün Ada ve kıta arasındaki seferlerde gidip gelen garsonlar da, denizciler de. Karaya varmadan yarım saat önce feribotta kanalın farklı bir şey, ada ve dünya arasındaki doğal ayrım hattından fazla bir şey olduğu hissedilirdi; öteki dünya öyle yürek hoplatıcı biçimde başlardı ki; ak kireç kayalıklarının ardında, her şeyiyle kıta insanlarının tanıdığından, sevdiğinden, istediğinden, farklı bir gerçek ve farklı bir onur, farklı lezzette bira, farklı doğalı aşk olurdu; feribot sanki yolcuyu Dieppe'ten haftalar boru ayırmış gibi ürkütücü bir farklılıktı bu. Ama hayır, daha iki saat önce kıtanın Fransız garsonuyla kavga etmiştik, Folkestone'a yarım saat kala kimse garsonla tartışmıyordu artık. Gemide efendi insanlar yolculuk ediyordu, yolcu beyefendiler, yemek pişiren beyefendiler, bulaşıkçı beyefendiler. Öyle farklı, öyle anlaşılmaz biçimde beyefendilerdi ki, söylenen sözü farklı algılıyordu sinirleri; kavramları, ahlaki ve anlamsal içeriklere ağır ağır çözüyor, kimi zaman yarım saat sonra yanıt veriyorlardı, soruyu soran neyi merak ettiğini unuttuktan sonra... Ama şimdi Newhaven'e son yarım saat kala, daha yüksek sesle konuşuyorlardı. Dünyadan yurtlarına dönüyorlardı, özel imparatorluklarından, Hindistan'dan, Avustralya'dan ve Kanada'dan; fethetmişlerdi, ticaret yapmışlardı ve şimdi etrafa bakarak ciğerlerini temiz havayla dolduruyorlardı. Şimdi hemen Ada'daki dumanlı apartmanlardan birine yerleşip kendi özel uygarlıklarının, Ada uygarlıklarının yasalarına uyacaklardı, yalnızca davranışlarında değil, iyice derinlerde, gizliliklerde, sinirlerinde, özlemlerinde ve düşüncelerinde de itaatkâr olacaklardı... Evlerine dönüyorlardı... Kimse İngilizler gibi böyle bir edayla eve dönemez!

Fakat ellerine geçen her fazladan sterlinle ilk fırsatta soluğu kıtada, dünyada alırlardı, çünkü memleketlerindeki yaşama katlanamazlardı. Katlanamazlar, çünkü korkunç sıkılırlardı. Öyle yöntemli, bilinçli ve donanımlı sıkı-

lırlardı ki, sanki birincil ulusal uğraşlarıydı sıkıntı. Ceplerinde fazladan elli sterlin olursa, hemen kıtaya koşarlardı, güneşin peşine, gülümsemenin peşine bireysel yaşamın pek de edepli olmayan diğer özgürlüğünün peşine; bu özgürlüğü kendi ülkelerinde, disiplinli, temiz, anlaşmalarla ve psikolojik terörle düzenlenmiş Ada'da yaşayamazlardı ki!.. Oysa bu özgürlük olmadan İngilizler için bile hayat zaman zaman çekilmez oluyordu. Güneşin ışıttığı yerlere koşuyorlardı, kentlerin yapay ışıklarından sonra aşağıya, Akdeniz kıyısına, sonra uzaktaki kolonilere gidiyorlardı, çünkü dünyanın en zengin halkı onlardı, özgürlüklerini bin yıldır her olayda, şehvet düşkünü, kana susamış, kadın düşkünü katil krallarından, nakit para karşılığı satın almışlardı; City yüzyıllar boyunca *bill*'lerle *charta*'ları,[1] yurttaş özgürlüğünü nakit para karşılığı satın almış ve özgürlük hakkına sahip çıkarak yaratmışlardı bu uygar toplum modelini; ancak bu özgürleşme modelinde, İngiliz burjuva uygarlığında kendilerini daima ve bütünüyle iyi hissedemiyorlardı.. Bu kaçamak gezilerinden suçluluk duygusuyla dönerler, Ada topraklarına sinsi bakışlarla sessizce ve gözlerini kaçırarak adım atarlardı çünkü sinsi ve iki yüzlüydüler. Ada'ya, *home*'a[2] dönüp yaşamaya, yaratmaya devam ediyorlardı bu steril, her birinin uğrunda seve seve öleceği yüksek düzeyli uygarlıkta ama disiplinin sıkıntısına gelemiyorlardı. Savaştan sonra lortlarından birinin senatoda söz alıp hükümetin sıkıntıya karşı bir önlem almasını talep etmesi bir tek burada görülmüştür.

Alçak ve konforlu tren İngiliz topraklarında ilerliyordu ve ben, insanların bakışlarından, ses tonlarından, gülümsemelerinden, biletçinin hareketlerinden bana doğru taşan heyecan verici ve gizemli İngiliz sıkıntısını hırpalanmış ve huzursuz kıtalı ruhuma afyon gibi çekiyordum. Kıtadaki paniğin ardından Londra sanatoryumdu, buraya zaman zaman birkaç günlüğüne çekilirdim, adanın üzerinde yükselen sanatoryumun huzur ortamında

[1] (İng.) Yasalar ve anayasa belgeleri
[2] (İng.) Ev, yurt

diyet yapar, küre girer, soğuk duş alırdım. Londra'ya varışı da seviyordum, Londra'dan ayrılmayı da. İngilizlerin kendi yurtlarıyla ilişkileri de buna benziyordu. Victoria İstasyonu'nda centilmen bir amca gibi çanlarımı elimden alan hamalın tavırlarını seviyordum; konforlu, yüksek, eski usul, tekerlerine her sabah şoförlerin beyaz boya sürdükleri arabaları seviyordum. Londra sokaklarının rutubetli, biraz küflü, yağ ve donyağının insanın burnunun direğini kıran kokusunu içime çekmeyi, şehir merkezindeki sokakların çay ve Atkinson deterjan kokusunu, sokaklarında, tarihî çürümüşlüğüyle loncaların ustalıklarının yüzyıllık buharının çöktüğü *City* kokusunu seviyordum. Genellikle akşam altı buçuk civarında otele varır, holünde oturur, koltuğa gömülür, dünyanın başka hiçbir yerinde daha konforlusu ve daha güveniliri görülmeyen hukuk düzeninde ve toplumsal uzlaşmada ve tam olarak o dakikada Ada'da yaşayan kırk milyon insan gibi bacaklarımı uzatır gözelerimi tavana diker, akşam yemeğine kadar bir buçuk saat özgürce, gönlüme göre sıkılırdım.

3

Londra'nın atmosferi erotikti; dünyada atmosferi, kesinlikle erotik olan belki tek kentti. Paris'te, sokaktaki banklarda öpüşürler ve kafelerde sevişirler ama erotizm gizemliliktir, gizliliktir, erotizm her zaman *dessous*[1] asla çıplaklık değildir. Londra'da gereğinden bir saniye da uzun süren, farklı bir çağrışıma yol açan bir el öpme bile görmedim. Kentin kendisi erotikti, siste çığlıklar duyulurdu adeta... Akşamları tiyatroların girişinde durmayı ve insanlığın en başarıyla ıslah edilmiş bedenlerinin fraklı ve dekolteli gece giysili geçişlerini seyretmeyi severdim; bu seçilmiş insanların törensel ve toplumsal gülümsemelerindeki ürkek halleri, tiyatronun lobisinde son derece bakımlı ve ide-

[1] (İng.) (şeylerin) derini, özü...

al derecede adaleli vücutlarını göstermeleri, terbiye edilmiş hayvanların becerilerini göstermeleri gibi sergiledikleri tavırları, mücevherlerini pırıldatmaları hoşuma giderdi; ve bu sırada bu kusursuz arınmış, akrobat vücudu gibi sportmen bedenler uğruna her gün dünyanın bir yerinde bir Hindu'nun ya da bir zencinin öldüğünü düşünmemek elimden gelmezdi. Gösterinin, bu göz kamaştırıcı ve trajik gösterinin sonunu gören biri olarak dikkatle izlerdim onları; kendileri de bu dramatik gelişmenin sonucunun sakin olmayacağını düşünüyorlardı. Her bakımlı İngiliz için, hatta belki de Londra otelinin asansörcüsü için bile, dünyanın bir yerinde birkaç renkli derili insan ölesiye çalışıyordu; bu şık, azametli tavırlı, canları sıkılanlar için, sayıları beş milyonu bulan işsizler için de onlar çalışıyordu; adanın umuma açık parklarında çimlerde gün boyu pipo içen ve birçoğu Fransa'daki enflasyondan yararlanarak, Bretagne sahillerine, plajlarına gidip ellerinde golf sopaları, aldıkları işsizlik yardımı parasını orada harcayan işsizler için. Bu ülke için, bu büyük yemyeşil, sisler içinde bu yarı karanlık Ada için dünyada yüz milyonlarca insan ter döküyor ve geberiyordu. Kendileri de çalışıyordu evet, ama azıcık bir inançla ve çok gerektiğinde! Onlar ancak seçkin işler yaparlardı, soylu ev işleri. Kaldığım otelde, sonbahar başında İngiliz taşralarından gelenler "sezonluk" oda tutarlardı, kedileriyle, köpekleriyle ve aile üyeleriyle gelirler, gün boyu holde iskambil oynarlar, susarlar, öğleden önce golf oynamaya gider, akşamları da golf sırasında olanları konuşurlardı... Ayları böyle Manchester fabrikasından ya da Essex cam atölyesinden uzakta, hiçbir şey yapmamaya gömülü, ellerinde bir kitap ve gözlerinde o soğuk, yakınlaşılması olanaksız ne soran ne yanıtlayan, mesafeli, bana hep rahatsızlık veren bakışlarla geçirirlerdi.

Kendimi aralarında renkli derili gibi, yetişkinler ortasındaki bir çocuk gibi hissediyordum ve uzun süre, yaşam hakkında, ticaret hakkında, aşk hakkında bu eğitimli ve kendi kuşkularından korkan dünya vatandaşlarına kıyasla çok daha canlı ve daha emin bilgilere sahip olduğumu

düşündüm... Bunlar "yaşamıyorlar" diyordum, en azından hayatı, sabahtan akşama kadar bir şeyler yaratmak ve göstermek olarak anlayan huzursuz Orta Avrupalılar gibi yaşamıyorlardı. Kıta insanı ancak uzun süre geçtikten sonra anlar İngilizlerin hiç de "saf" olmadığını. Doğu Avrupalı iş adamlarının ticaret yaparken, fethederken, takındıkları büyüleyici tavır, gösterdikleri Levanten ve Orta Avrupa ustalığı ve hamaratlığı İngilizlerin bilgileri ve rahatlıkları yanında hiç kalır. "Yanlarına yaklaşmak kabil değil!" derlerdi Londra'daki Orta Avrupalılar, bu cümleyi ne çok duymuştum. Ticarette, toplumsal yaşamda bizden çok daha kurnaz ve deneyimliydiler, bizim satış tekniklerimizi sarsılmaz bir soğukkanlılıkla savuştururlardı. Biz saatlerce dil döküp bir şeyleri kanıtlamaya çalışırdık, onlar yalnızca dinler ve sonunda da "Hayır" derlerdi ve bu "hayır" top patlamış gibi yankılanırdı. "Evet!" dediklerinde ise her zaman bunu kelimenin tam anlamıyla almamak gerekirdi.

Akşam Soho'nun İtalyan ya da İspanyol lokantalarından birine gidiyor ve kendimi sürgünde gibi hissediyordum. Dört beş saatlik aylak aylak dolanmalarımı hatırlarım Londra'da, Piccadilly'den eve, kaldığım Güney Kensington semtine her gece yayan giderdim; uykuya dalmış Londra'da, geceyi sabaha bağlayan gezintiler, dokunulmaz yalnızlık, o sıralar içinde yaşadığım yabancılıkta tam bir tedavi olmuştu benim için. İngilizler arasında bir yabancı kendisini genellikle iyi hissetmez, sıkılır ve bir başına kalır. İncinmiş, gururlu ve kibirli insanlar (ben de öyleydim ve hâlâ da öyleyim) burada kendi seslerinin yankısını duyar, daha güvende daha korumada hisseder kendisini; hiç kimsenin kişiliklerinin hüzünlü sırrına laubalice, kıtadaki gibi mahremiyetine girercesine sokulmayacağını, benliğine ve acılarına saygı göstereceğini bilir. Kendilerini Londra'da iyi hisseden ve oraya yerleşmiş olan Orta Avrupalılar, memleketlerindeki içli dışlılıktan kaçarlar.

İngilizler, disiplin ve anlayışla, ötekinin yürek darlığını ve aşağılık kompleksi kırılganlıklarını mazur görür. Orta Avrupalı, "Minderwertigkeits Kompleksi"nin gerçek

sanatoryumudur Londra. Kıta erkeği cüzamlı gibi bir kenara itilmiş ama aynı zamanda saygı gören, hakları korunan, seçkin bir yabancı gibi hisseder kendisini Londra'da. Hiçbir yerde özel yaşamın mahremiyetine bu kadar saygı gösterilmezdi ama bir vesile oldu mu da, özel yaşam hakkı İngiltere'den başka hiçbir yerde bu kadar acımasızca örselenmezdi. Mahkemelere gider, boşanma davalarını izlerdim; bir dahiliye uzman doktoru bir anda kırk milyon insanın diline düşerdi, çünkü karısını aldatmıştı, böylece yazıp konuşabilirlerdi artık evlilikdışı cinsel yaşam hakkında. Dahiliyeci sevgilisiyle nerede buluşmuş, kaç kez buluşmuş, odacı kız ne demiş, odayı ne halde bulmuş, anahtar deliğinden bakınca ne görmüş? Basın ve okuyucu anahtar deliğinin önüne çöküp, böylece nihayet seksten söz edebilirlerdi... Hamile genç eşini muayene ettiren otuz altı yaşında bir Macar arkadaşıma İngiliz doktor ciddi ciddi istenmeyen gebeliklerden korunmanın hijyenik yollarının varlığından ve bunların yararlarından söz etmişti, gerçekten de otuz altı yaşında bir insanın prezervatiften haberi olmadığını sanmıştı... Yetişkin genç insanların cinsel konularda bihaberliği bütün Orta Avrupalı tahayyülünü aşardı. Ama buna rağmen, belki de tam da bu yüzden, kent özellikle boğucu, heyecan verici biçimde erotikti. "Macerayı" sözcüğün novelistik ve Boccaccio'vari anlamında yalnızca İngiltere'de yaşadım. Başka hiçbir yerde hiçbir zaman, ne önce ne de sonra... Akıllı ve coşkulu ikiyüzlülükleri ilk zamanlarda şaşırttı beni, daha sonra tekniklerini öğrenince güçlük çekmedim... Otelde örneğin, resepsiyondaki görevli odama gelmek isteyen kadını, ahlaki nedenlere dayanan bir öfkeyle geri çevirmiş ama sonra aydınlatmıştı beni, "gerçek bir hanımefendi", içinde yatak olan bir odaya giremezmiş, yatak odasının yanında salonu da kiralarsam, kadın ziyaretçilerimi ağırlayabilirmişim, çünkü bir beyefendi ve hanımefendi salonda oturup "çay içerlermiş", başka ne yapacaklarmış? Her gün yeni bir şey öğreniyordum.

Gerçekten de İngiliz manyağı züppelerin bizim ora-

larda methettikleri kadar, insanın kanını dondururcasına "dürüst" müydüler? Evet, dürüstlerdi, en azından tavır ve davranma düzgünlüğü açısından ama iki kişi baş başa kaldığımızda beni şaşırtan davranışları olmadı değil. Londra'da, Avrupa okullarının üst sınıflarından birinin olağanüstü bir dersini izler gibi gezdim. Taşrada geçen İngiliz pazar günlerini hatırlıyorum, İngilizlerin neden intihar ettiklerini o zaman anlamıştım; oteldeki kat arkadaşlarımdan birini hatırlarım, her akşam frak giyer, kendi eliyle odasına bir şişe Fransız şarabı götürür, şömine başına geçer, bacaklarını uzatır ve gece yarısına kadar üstünde frakla öyle oturur, sonra yatardı. Kafesteki soylu yabani hayvanlar gibi sıkılıyorlardı. Bazen korkardım onlardan.

4

Güneşli bir güz boyunca Kensington Parkı'nın karşısında oturdum; bina XIX. yüzyıl başında inşa edilmişti, soğuk ve sevimsiz odalarından Londra'nın halka açık en güzel parkına bunun tam zıddı uysal, yatıştırıcı bir manzara açılıyordu, Öyle zengin, yoğun ve güneşli bir güzdü ki, Ada'ya böylesi her elli yılda bir nasip olur, İngilizler zevkten mest olmuşlardı o yıl. Ada, bal rengi, tatlı gün ışığında olgunlaşmış renklerin derin tonlarıyla parıldıyordu; evimin pencerelerinden parktaki gölü görüyordum; işsizler, fabrika işçileri, canı sıkılan lordlar, taşradan gelmiş, işleri güçleri olmayan mal mülk sahipleri, öğleden önce erken saatlerde, parkın çimlerine şezlong taşır ve orada gün boyu pinekler, keyfederlerdi. Londra'nın göbeğinde, bu cennetten bir parça olan doğada, zeytin ağaçlarının dibinde kaval çalan bir Yunan çobanının dinlenmesi gibi. Gün ışığında İngiltere büyük bir bahçeydi sanki; Ada sakinleri bu sonbahar, sisten yurtdışına kaçmıyordu; Londra halkı mutlu bir uyuşukluk içinde ışığın büyüsüne kaptırmıştı kendisini; açık yeşil ve açık sarı çimler, Kensington Parkı'nın yüzyıllık meşeleri ve çınarları, yıldız çiçek-

lerinin ışık oyunları, parkın balıklı gölü etrafında biriken sosyetik halkı oyalıyordu. İngiliz gülümsemesiyle de o güz tanıştım, gördüğüm en davetkâr, en içten gülüştü bu, Dickens tarzı bir gülümseme...

Ben de katıldım bu mutluluk ateşine, ışığa koşan pervaneler gibi, hayatımda o ana kadar güneşli bu Londra eylülünün sonunda olduğu kadar huzurlu, sakin haftalar yaşamamıştım. Kent rayihalı ve aydınlıktı, uyanış bile hoş oluyordu, uykusundan uyanan bir aile bayramına hazırlanır gibi gülümsemeyle sabahı selamlıyordu. Hizmetlinin *Times*'ın kalın sayılarından birini yastığıma koymasıyla, kahvaltılıklarla dolu tepsiyi yatağımın önündeki tekerlekli sehpaya bırakıp perdeleri çekerek ve bir sihirbaz gibi iki kolunu açarak her sabah bir bayram sevinciyle haykırmasıyla uyanıyordum: "Ne güzel bir sonbahar efendim!" Ne güzel bir sonbahardı gerçekten! Parkın ağaçları tarihî görkemli kostümlerine gece bürünürlerdi sanki; bahçıvanlar caddelere dökülmüş yaprakları toplayıp yığın yapar, sonra bu aromalı yığınları yakarlardı, çimende genç kızlar büyük köpekleriyle gezerdi, at binmiş beyefendiler ufukta tırısa kaldırırlardı atlarını, Victoria zamanlardan kalma bir İngiliz hikâyesi gibi başlardı gün. Oda çay ve kızarmış *bacon* kokusuyla dolardı, *Times* köşe yazarları "çan sesleriyle" dolu makalelerinde sarsılmaz bir ağırlık ve tutarlıkla dünyada olup bitenleri duyururdu; odanın geçen yüzyılın ortasından kalan cilalı ağır mobilyaları sevinçle parlardı gün ışığıyla, arabalar ve otobüsler pencerenin önünden sessiz bir uğultuyla ilerlerlerdi çünkü Londra her zaman sessizdi, en vahşi trafik saatlerinde bile... Kahvaltıyı uzatırdım, değerli ve geleneksel olarak kutsanan bir tören gibi; bu Ada'da her şey o kadar yerli yerindeydi ki, tıpkı bir müzede olduğu gibi; insan kendi hayatını da vitrinde sergilenir gibi hissediyordu, dokunmanın yasak olduğu bir teşhir nesnesi gibi. Sabah bahçeyi geçer, canları sıkılan, güzel ve hüzünlü kadınların egzotik kuşlara yem verdiği Hyde Park'ta yürüdüm; (nedense Londra'nın kadınları hüzünlüydü, tereddütlü bakarlar, gizli gizli içki içerler-

di), St. James Sarayı'nın karşısındaki, Londra'nın en iyi *sherry*'lerinin satıldığı bara giderdim, kapının arkasına, yüzyıllık masalardan birine otururdum ve elimde kadeh günlük güneşlik Londra'da koyu kahverengi saray kapısının önündeki aylaklığı izlerdim, iki amaç, iki hüzün iki iş arasında dünyanın herhangi başka bir büyük kentinde görülmesi mümkün olmayan, o telaşsız gezintiyi; ayak işlerine bakan oğlan bile elinde paketler, sağlık yürüyüşü yapmak için bulvara çıkan önemli bir kişiymiş gibi dolaşırdı. Londra asla acele etmez! Ya da İngiliz Müzesi'nin kütüphanesine gider, XIX. yüzyıla ait, fazla tanınmayan İngiliz yazarların kitabını alırdım, Quincey'nin *Opium*'u elimde, kütüphanenin amfisine oturur, ağır ağır kitabı ve atmosferin zehrini içime çekerdim, kendim de afyon bağımlısıymışım gibi. Sonra öğle saatlerinde borsa önünde durur, Cambridge'de yetişmiş, kafalarında silindir şapkalar, ceplerinde metelik olmadan milyonluk işler bağlayan borsa simsarlarını seyrederdim; itibarları sınırsızdı çünkü Borsa onları, City ajanlarını, "brokers"ları, centilmenlikleriyle, subayın askerî yeminiyle geçindiği gibi geçinen İngiliz seçkinleri arasından seçerdi; *public school spirit* kefildi onlara. Sonra Thames Nehri'ne uzanırdım ve East India Docks limanlarında dünyanın lezzetini, kokusunu, ruhunu ve hammaddesini gece gündüz Londra'ya taşıyan gemilere bakardım, bu gemiler, Tower'ın ikiye ayrılan köprüsü altındaki sarı siste geçerken umutsuzca düdük çalardı. Yeni Zelanda'dan Ceylon'dan, Bombay'den, Avustralya'dan gelirlerdi ve kaptanlar gemilerin yükü boşaldıktan sonra Charlie Brown birahanesinde içmeye toplanırdı... Whitechapel'e gitmiş ve bir tanıdığım için orada bir köpek almıştım, Whitechapel satıcısının dürüst ve nazik bir şekilde verdiği garantiye göre "az kullanılmış bir köpek"ti bu. Geceleri Londra'nın tek kafesi Café Royal'e giderdim, ve yorgun argın kızıl pelüş kanepeye otururdum, tamamen Londra'yla dolu ama yine de aç, mahzun ama aynı zamanda mutlu, yabancı ama garip bir şekilde evimde gibi. Ve her akşam burada, yaşamı belirleyen bu

görünmez tarihî teröre, hâlâ sokakta ve evlerde varlığını sürdüren Jacop'ların, Henri'lerin kararnamelerine tahammül etmenin mümkün olmadığını düşünürdüm; o kadar gururlandıkları ve her kıta insanının da biraz kıskandığı, biraz da deli gömleği ya da cezaevi kuralları gibi hissettiği özgürlüklerine, parayla satın alınan bu grotesk özgürlüğe ve hakların güvencesine de tahammül etmek nasıl mümkün olurdu; belli semtlerde apartmanların önünde hâlâ merdiven durması dayanılır gibi değildi; neymiş, Tudor hanedanı krallarından biri yangın tehlikesi olan Londra'da geceleri evlerin duvarına merdiven dayanması emrini vermiş! Bu emrin üzerinden yüzyıllar geçtiği halde bugün bile her akşam damdan sarkan oluklara merdiven dayanıyordu... Gece saat on bir oldu mu, lokantada, masadaki dolu bardağı alıp gitmelerine katlanmak kabil değildi ve lokantaların barlarında içki parasının peşin ödemesine de, çünkü bira hangi akla hizmetse komşu evden geliyordu... Günde beş kez giyinirlerdi, çünkü her soylu beyefendinin en az otuz giysisi olurdu, krala giderken ayrı bir tane, golfe giderken ayrı bir tane, at binmeye giderken başka, balığa giderken başka, ava giderken başka, kuş avında başka bir tane, hatta toy kuşu avında başka bir tane; öğleden önce, özel bir işleri olmasa da, Piccadilly'den kolonya ya da kuş yemi almak için şehre inerken silindir şapka giymelerini, yaşamalarını, ölmelerini, sevmelerini, öfkelenmelerini, dünya olaylarına yaklaşma tarzlarını ve fikir beyan etmelerini... tüm bunları kıta insanının aklıyla anlaması mümkündü fakat sinirleriyle anlaması asla! Günbatımında rüzgâr tüm şehri süpürürdü ve o an, Londra'da böyle günlerde kuzey rüzgârının estiği saatlerde kendini asmak isteyen Voltaire'i anlardım... Hey gidi rüzgârlı, kasvetli, bir örnek evlerle dolu sokaklar! Renkli tebeşirlerle kaldırıma manzara resmi çizen mahcup dilenciler, gıcırdayan laternalar! Akşamları bunların hepsi sise gömülürdü. Hey gidi kadınların adımını atamayacağı İngiliz kulüpleri ve erkeklerin adımını atamayacağı diğer yerler ve kadın telefon açtığında kulüp üyesine haber ve-

rilmeyen diğerleri ve beylerin, kendi evlerinde gibi olduklarının işareti olarak şapkaları başlarında oturdukları, sustukları veya golf hakkında konuştukları ya da bilardo masalarıyla karılarını aldattıkları yerler! Sessiz ve ezgili "teşekkür ederim"leriyle sana hizmet ettiklerini belirten ama yine de kibirli ve tepeden bakan hizmetçiler, çünkü onlar senin asla tam olarak ve sonuçlarıyla anlayamayacağın, kavrayamayacağın bir şeyi biliyorlardı: senin İngiliz olmadığını!.. Her şey "başkaydı"; mektup kâğıdı, tuvalet suyu, gülümseme ve kabalık; yine de tüm bu "başkalık"tan öte öyle tanıdık, öyle yakın ve kafadarmış gibi gülümserlerdi ki kıta insanına... En güzel, en yumuşak insan gülüşü anısını Londra'dan getirdim. Başka getirecek bir şey de bulamadım oradan...

Sessiz toplumsal uzlaşmaya göre herkesin kendi fikrini kabil olduğunca kendisine saklamasının istendiği bu ülkede de ciddi karar anlarında herkes her türlü sonucunu göze alarak fikrini açıklardı. Böyle bir yüksek okuldu işte Londra. Mezun olursan daha akıllı olmazdın ama bundan böyle hayatta başına büyük bir bela gelemeyeceğini hissederdin.

5

Cenevre'de Macaristan Dış İşleri Bakanı Kont Albert Apponyi, konuşuyordu[1], "İnsani katedral", "halkın avukatı" Apponyi salondaki herkesten bir baş daha uzundu, sesi yorgun çıkıyordu, yeşil çuha örtülü masanın üzerine doğru eğilmişti, kocaman elleri ağır devinimlerle havada yüzüyordu. Karşısında sırtında kürkü, sinirli ve tiz sesli Titulescu soğuk bir tedirginlikle oturuyordu. Apponyi, hasmının kafasının üzerinden ileriye bakıyordu ve oturuma ara verilince abartılı bir laubalilikle kendisine doğru yaklaşan hasmına arkasını dönüp gitti... Apponyi sesini yükselt-

[1] Trianon görüşmeleri (Ç.N.)

meden "Beyler," dedi, "konuşmamı bitirmem gerek çünkü yaşımı hissediyorum," ve o zaman Chamberlain, monoklü gözünde, siyah ceketiyle soğuk ve hareketsiz duran Chamberlain, yerinden kalkmadan kibarca ona doğru saygıyla eğildi; Briand viyolonselci başını kaldırıp sanatçı bıyığını elledi ve düşünceli bir tavırla başını Apponyi'ye doğru salladı; Japon Adatsi alkışlamaya hazırlandı. O sahnede rol alanlardan çok azı hayatta artık; Briand ve Adatsi gittiler. Apponyi de öldü. Saygınlığın cisimlenmiş haliydi adeta. Cenevre'de, dünyaca ünlü devlet adamlarının, büyük devletler temsilcilerinin, o küçük ve yaralı ülkenin temsilcisine saygılarını ifade etmek için nasıl gayret ettiklerini görmeyenler Macaristan davasının Apponyi'nin yokluğuyla ne kaybettiğini tam olarak bilemez. Uzun siyasal konuşmalar sırasında kaçınılmaz olan basmakalıp şeyleri söylediğinde bile sözler ağzından öyle seçilmiş, coşkulu ve inandırıcı şekilde çıkardı ki salonda çın çın çınlardı. Siyasette başarı, ister dünya politikasında olsun ister yerel politikada, davanın haklılığından çok duygusal etkenlerin sonucudur. Konuşmacı havayı koklar, doğru anı hisseder, haksız bile olsa, cümlelerinin odaklanmasıyla ve lirizmiyle etrafın dikkatini üzerine toplar, böyle bir dönüm anında sesin tonu, alçalıp yükselişi, seçilen bir kelime bile dinleyenlerin kendilerini kaptırmalarına neden olur, öyle bir hava doğar ki en kötü söylemler bile dinleyiciye sempatik gelir. Klasik hitap sanatı Cenevre'de zaman zaman yeniden canlanmıştı. "Kişilik etkisi" somut görüşmelerin bileşenlerinden biri olmuştu. Cenevre'de herkes Apponyi ile birlikte olmak için fırsat arıyordu, Chamberlain, koluna girerek koridorda ona eşlik etmişti, kendisine Doğulu bir başrahipmiş gibi davranıyorlardı, burada *primus inter*'ti ve bunun ötesinde "bir unvanı ve mevkii" olmasaydı bile "ailede" birinciydi. Bir Avrupa aristokrasisi vardır, soyağacından daha çok zevk, tavır, yaşam biçiminin aynılığının birbirine bağladığı bu Avrupa elit ailesinde Apponyi, ailenin saygın ve itibarlı yaşlılarından biriydi.

O gün Macaristan'dan söz ediyordu, yurdumdan, sa-

londa dirseklerimi dayamış, gazetecilerle diplomatlar arasında onu dinliyordum; Apponyi'nin konuşması sadece oturumun bir "gündem maddesiydi", üzerinde fazla durulmadan Bolivya ve Yunanistan'a geçilecekti. Memlekete gitmeyeli on yıl olmuştu artık. Paris'te her sabah bütün Macar gazetelerini alırdım, yeni çıkan kitapları da gönderirlerdi, arada bir bir tanıdık gelirdi, heyecanla sorguya çeker sonra da hayal kırıklığı içinde ayrılırdım... Yurtta ne oluyor bilmiyordum. Resmî görevli Macar beyleri, Cenevre'yi, Paris'i ziyaret edenler öyle özel biçimde davranırlardı ki, öyle tanıdık ve yabancı bir hava estirirler, yurtdışındaki çulsuz Macar yazarlarla, gazetecilerle, sanatçılarla öyle resmî, tepeden bakarak konuşurlardı ki! Tek istisna Apponyi idi, herkesle aynı şekilde içten ve insani ilişkiler kuran gerçek *grand seigneur*'dü Apponyi. Diğer gelenlerle nadiren konuşacak bir şey buluyordum. Resmî kabullerde ilk cümlelerden sonra keyfim kaçardı, huzursuzlaşır, susardım. Memlekette hiçbir şey değişmiyor gibiydi; aynı tür insanlar egemendi ülkeye, aynı geleneksel hiyerarşi lütuf dağıtıyor ve hükmediyordu; Briand, akşamları Cenevre birahanesi *Bavaria*'ya oturup gazetecilerle hoş ve akıllıca sohbet ediyordu ama resmî Macar beyleriyle konuşabilmek için bir dilekçe sunmak gerekiyordu. Derinlerde olup biten neydi? Dokuz milyon Macar'a ne olmuştu? Acılı ülkemde neler oluyordu? Hiçbir şey bilmiyordum. Cenevre'den gergin ve kederli ayrıldım

Montreux'ye geçtim ama huzursuzluğum dinmedi. Benim için artık bir şeylerin sona erdiğini duyumsuyordum, eve gitmeliydim. Böyle şeylerin takvimle ilgisi yoktur. Hiçbir dış kanıt, neden ya da gereklilik bu zorunluluğu açıklamıyordu. İçimde birden patetik bir "sıla hasreti" doğduğunu da söyleyemem. Beni eve yönelten hiçbir şey ve hiçbir kimse yoktu. Orada beni bekleyen de yoktu. Paris'te işim vardı, bir evim, bir çevrem vardı. Artık kenti turistik bir manzara olarak görmüyordum, kendi yaşamımın gerçeğine gömülmüştüm, çevremden çok beslenmiştim, birinci sınıf insanlar tanımış birçok şey öğ-

renmiştim. Rahat, güzel, keyifle ve huzur içinde yaşıyordum Paris'te. Ve şimdi birden zamanımın dolduğunu, burada yapacak "işim" kalmadığını birdenbire fark ettim, eve gitmeliydim. İçime yakıcı, acılı bir vatan özlemi düştü dersem yalan söylemiş olurum; hemen memlekete dönmeliyim, "Hortobagy kır lokantasının" yakınlarında "otlayan atlar beni bekliyor" türünden edebiyat paralarsam doğru olmaz, "Hortobagy kır lokantasını" hayatımda görmedim; atlardan bugün de bir şey anlamam. Benim için "ev" gerçek, hakiki vatan, Kassa idi, Rozsnyó, Lőcse ve Besztercebánya idi ama oraya gidemezdim. Tuna ötesinde, Tuna-Tisza arasında her zaman düşte dolaşırcasına dolaşmışımdır, yabancıdır bana; memleket benim için her zaman "Yukarı Macaristan" kalmıştır. Peşte'yi ise sevmeden düşünürdüm; Peşte halkı anılarımda tepeden bakan, kafelerde zaman öldüren, evrak çantalı bir sürü demektir. Şarkı söyler gibi konuşmalarından nefret ederdim; tonlamalarındaki üstten bakıştan, naif ve duyarlı siniklikle-rinden, Paris'e karşı takındıkları küçümseyici tavırlarından: "Peştelileri, efendim, böyle bir şey etkilemez" çünkü "bizde Caruso bile fiyaskoya uğradı" hallerinden... Marazi derecede kıskanç oluyordu yurtdışına çıkan Peşteliler. Memlekette neyin onları ilgilendirdiğini de pek anlamazdım. Memleketten korkuyordum, Peşteli ukalalığından korkuyordum, senli benli omuz atmalarından, mahalli kabile reisleri gibi üstünlük taslamalarından, düşünsel yaşamda Peşte insanını nitelendiren yarı bilgililiklerinden... Hiç heyecan vermiyordu vatana dönme düşüncesi. Peşte'yi birbirleri hakkında önemsiz ve nahoş ne varsa her şeyi bilen akıllı ve bilgili insanların oturduğu, büyük müzikli bir kahve gibi tasavvur ediyordum.

Yine de eve gitmem gerekiyordu; bu "gereklilik" sözünün, bu gizemli emrin hiçbir gerekçesi yoktur. İnsan bu türden gizli emirlere, kayıtsız şartsız bütün varlığıyla uyar. On yıldır akıllı, çalışkan bir talebe olarak "Avrupa'da" yaşıyordum; birden durumum grotesk ve ya-

lan gibi geldi bana. Sanki hakiki değildi yaşamım; dolaysız, dokunulabilir hakikat ve içerik her şeyde eksikti, bu olmadan da yabancı bir ülkede hayat zamanla bir göreve, role dönüşür. Dışarıda gözlemleyebildiğim her şeyin bana uzak kaldığını fark ettim; ilgim hep seminer düzeyindeydi; Marcel Proust da ilgimi çekiyordu ama başka türlü, kendi ülkemden bir şairin yükselişi ya da düşüşü gibi değil; öğle yemeğine her zaman "Paris'teki kendi evimde bile" bir yerde misafirlikteymiş gibi oturuyordum, yemeklerin tadı da öyle geliyordu bana, sanki bir fuarda mutfak sanatının şaheserlerini tadar gibiydim; gazetelerde okuduğum haberler pek dokunmuyordu, günlük haberlere göz atıp geçiyordum, sokakta kimin öldüğü ya da köpeğin kimi ısırdığı umurumda değildi. Taşralı biri olarak kalmıştım Avrupa'da. Paris'e yıllar boyunca Kassa'dan yerel bir gazete getirttim ve memleketteki siyasi oluşumlar ya da yerel bir programın anlatımı, Fransız hükümetinin düşmesinden ya da Paris Ulusal Tiyatrosu'nun gala gecelerinin kulis haberlerinden daha çok ilgimi çekiyordu. Evet, memlekete dönmem gerekiyordu ve bu isteğe karmaşık, isyankâr, muhalif duygularla karşılık veriyordum. Ama çevremde bir şeylerin bütünüyle ve kesinlikle kapandığını da biliyordum. Emre itaati geciktirebilirdim ama eninde sonunda uymak zorunda kalacaktım. Memlekete dönecek, artık orada yaşacaktım, ne iyi ne kötü ne de mutluluktan kendimden geçerek; daha çok huzursuz bir gerilimle, heyecanla, nostaljiyle ve kaçıp gitme girişimleriyle dopdolu olarak... ama bir şeyin sonu gelmişti, başka bir biçim alıyordu, bir yaşam dönemi içerikle dolmuştu ve taşıyordu artık. Öteki gerçeğe doğru, küçük dünyaya doğru ilerlemem gerekiyordu; rolümü oynamış bitirmiştim, yerine günlük yaşamın kekemeliği, çok ilkel, ebedi diyalog başlayacaktı, bu benim özel yaşamımın yazgımla diyaloguydu ve bu diyalogu bu konuşmayı ancak memlekette hayal edebiliyordum ve ancak Macarca. Montreux'den yazarak eve döneceğimi bildirdim.

6

Bahar başı memlekete doğru yola çıktım; Tirol'de artık meyve ağaçları çiçeklenmeye başlamıştı. Ne heyecanla ne zafer sarhoşluğuyla gidiyordum; acelem de yoktu; mola vere vere gidiyor, kendime biraz zaman tanıyordum. Zürih'te durdum, Münih'te konakladım, Salzburg'da aylak aylak dolandım, Viyana'da haftalarca kaldıktan sonra nihayet Ostbahnhof'tan Macaristan'a giden trene binebildim... Hegyeshalom'da, başörtülü yaşlı bir kadın çörek satıyordu, çıplak ayaklı çocuklar gazete ve sigara. Üstlerindeki giysiler paçavra gibiydi. Tren penceresinden onları izlerken o ana kadar hiç duymadığım acılarına ortak olma, yakınlık duygusu doldu içime. Bunlarla yaşamalıyım, diye düşündüm. Ama sonra "evet böyle olması gerekir"in verdiği kabullenme duygusu kapladı içimi. Tek anladığım şey bütün sonuçlarıyla birlikte vatanıma döndüğümdü.

Memlekete dönerken kendimi hep bir duraktan öbürüne yola çıkmak için özendirmem gerekmişti. Avrupa'da da kalabilirdim. Paris'te benim olan bir evim vardı, Lola zaten orada kalmış, gelmemişti; duygusal denemelere güveni yoktu. Gençtim ve daha kalabilirdim dışarıda, belki görevler bekliyordu beni, belki de başarılar; yurtdışında derin sularda yaşamıştım, not defterim önemli isimlerin, Viyanalı, Parisli, Londralı, Berlinli, Romalı tanıdıkların telefon numaralarıyla doluydu... Çok insan tanımıştım; çok ünlü simalar vardı içlerinde ve onlar da beni tanıyordu. Yurda dönünce nelerle karşılaşacaktım? Yoksulluk, kuşku, mesleki kıskançlıklar. Birden huzursuzlanarak artık kavramları açıklığa kavuşturmalıyım, diye düşündüm, öteki Macarca'yı öğrenmenin zamanı gelmişti, kitaplara ancak süzülerek yansıyan yaşam dilini, Macarca'yı yeniden öğrenecektim. Ülkemde her şeyi anlayamayacağım açıktı, yepyeni bir vatan bulacaktım, yurt daima biraz da kafadarların ortaklığı olmuştur; yeni gelen yabancının ailenin dilini, jargonunu öğrenmesi zaman alır. Sözcükler duyacaktım, ardında yatanları anlayamayacaktım, sözcükler kullanacaktım, ne demek istediğim anlaşılama-

yacaktı. Sonra bir kez daha kanıtlamam gerekecekti kendimi; bu işe en başından girişecektim, her gün başa dönerek. İnkâr edeceğim bir şeyim yoktu, doğru ama övünecek şeyim de yoktu. Eve "Nedamet getiren oğul" gibi dönmüyordum ama beni bağışlayıp dönüşüm onuruna kurban kesecek kimsem de yoktu. Ne yapabilirdim yurdumda? Yeteneklerimin sınırını ve doğasını biliyordum. Gazeteci olabilirdim, angarya işimden birkaç saat çalıp edebi keyfe ayırır, modadan düşene ve bir kenara atılana kadar tutunabilirdim.. "Macar yazarın kaderini" iyi biliyordum. Ama Kelenföld'e gelince daha fazla dayanamadım, trenden hemen indim ve Peşte'ye daha çabuk varabilmek için taksiye bindim.

Yoksuldu kent, tozlu viran ve kederli. Bir inmeden sonra yavaş iyileşen biri gibiydi. Artık uzuvlarını yeninden kıpırdatmaya, konuşmaya başlamıştı. Oktogon'un köşesinde taksiyi durdurdum ve indim. Akşam saat 7 suları olmalıydı. Caddeler boştu. Meydanın ortasında duran trafik polisi el hareketleriyle trafiği yönlendiriyordu ama hiçbir yerde taşıt görmedim. Andrássy Caddesi'nin sonunda kırpışan lambalarıyla bir araba yaklaşıyor ve tek tük tramvaylar bulvarda, rayların üzerinde ciddi bir ağırlıkla neredeyse törensel bir tavırla ilerliyordu.. (İlk zamanlar Peşte'de, tramvayların o felçli gibi sürüklenerek yol almalarına dayanamaz, tramvaydan atlardım; zamanla yoksulluk ve vurdumduymazlık sonucu uyum yaptım bu taşıtlara, duraklar arasında langır lungur gidip geldim, ama mümkün olduğunca yürüyerek giderdim kilometrelik mesafelere bile. Felçli, uykulu, hırpani, Doğulu bir şeyler vardı Peşte tramvayının temposunda. Alışamıyordum bir türlü bu "dur-yürü" havalarına.) Sokaklarda da az insan vardı; son derece iyi ve son derece kötü giyimli insanlar. Andrássy Caddesi'ni, Károly Bulvarı'nı, Rákóczi Caddesi'ni boydan boya yürüdüm. Eski pansiyonun pencerelerinde elektrik yanıyordu; Peşte Üniversitesi'ndeki yılı ve memleketteki gazeteciliğimin ilk dönemini Rákóczi Caddesi'ndeki bu pansiyonda geçirmiştim, binanın giriş kapısına gittim, ka-

pıcıyla konuştum, pansiyonun eski sahiplerinin taşındığını öğrendim ve güzel, akıllı, doktor olan kızlarının, gençliğimin bu mahzun ve şeytani, morfin bağımlısı sevgilisinin morfinden öldüğünü ve Rákoskeresztúr Mezarlığı'nda yattığını da kapıcı anlattı... Burada hiçbir işim olmadığı açıktı, pansiyonda eski tanıdıklardan kimse kalmamıştı; yalnızca tahtakuruları. Akşam Rakóczi Caddesi'ni baştan sona yürüdüm, binalara baktım; üzgün, viran, fırtınalar atlatmış, tarihî pislik bulaşmış binalara... Büyük ve geniş avlularına baktım, halı tokaçlama yerlerine, kapı zillerindeki adlara; karanlık, lüzumsuz yer ve malzeme sarfıyla yapılmış merdiven boşluklarına baktım; vitrinleri seyrettim, öyle farklı bir sunum vardı ki vitrinlerde, Paris'tekilerden daha güzel değil, daha çirkin de değil, yalnızca gözle görülür biçimde farklı, başka! Rákóczi Caddesi giyim mağazalarının birinin vitrininde gözüme çarpan bu başkalık öyle elle tutulur, öyle belirgindi ki, insan "yerli" olduğunu tam da bu nedenle hissediyordu, turizm acentelerinin camlarındaki, Hortobágy bozkırını kuyularıyla gösteren reklam fotolarındaki gibi bir başkalıktı bu. Vatanına döneni genellikle büyüleyen bu optik baş dönmesinin karmaşık başkalığını sezdim. Peşte büyük geldi bana, öyle bir başkent ki binalar büyümüştü; Paris'ten bile büyüktü adeta, salt devler yaşıyordu sanki burada. Sakat gibi, cüce gibi hissettim kendimi. Paris'te böyle oransız, devasa ölçüleri asla gözlemlememiştim. Birinci sınıftaki "acemi çaylak" zamanındaki o eski baş dönmesini yeniden yaşıyordum. Peşte'de de "taşralı" gibi duyumsadın kendimi... Peşte'de "gerçek yetişkinler" yaşıyordu, taşralıların gözlerine ciddi ve sert sert bakan, oturaklı yanıtlar veren ama tümüyle başka türlü düşünen ve yabancının ardından bakıp aralarında gülüşen, özellikle son derece bilgili, cin gibi insanlar... Múzeum Bulvarı'na kıvrıldım oradan.

Bu bölgeyi tanıyordum. Peşte'de yalnızca bulvarları tanıyordum aslında ve köprünün karşı kıyısındaki Buda sokaklarını; hiçbir zaman Peşte'nin ara sokakların-

dan bazılarına girmeye cesaret edememiştim, eskiden de Wesselényi Sokağı'nın ya da Szív Sokağı'nın sonuna kadar gitmeyi göze alamamıştım, başıma bir şey düşecek ya da arkamdan sövecekler diye korkardım; neden korktuğumu net olarak söyleyemem. Peşte'den korkuyordum. Üstünlüğünden ve gizemli kalabalığından, koşuşturan insanlarından, yabancı olan ve bana Antwerpenli ya da Edinburglu yerliler gibi hep yabancı kalacak insanlardan. Kafede etrafını izleyen, akıllı ve kuşkulu bakışlı, hızlı konuşan Peşteli insanlar, bugün de *bête noire*[1], korkulacak düşmandır benim için. Ama burada Múzeum Bulvarı'nda tanıdık hayaletler de geziniyordu. Fiume Kafe'si önündeki, "teras"ın yağlıboyayla yeni boyanmış parmaklıklarının ardında oturan soylu ve sessiz yazar Gyula Szini, kelebek gözlüğün ardından üzgün bakışlarla *Figaro* sütunlarını okuyor, kırılgan benliğinin dertleriyle, kederli bir nostaljiyle Fransız harflerinin "Batı haberlerinin" üzerine eğiliyordu... Yanına gidip kendisiyle Batı'nın en taze haberlerini paylaşmak Gide'den, Alain'den söz etmek istedim ama buna cesaret edemedim, söyleyeceklerimin ilgisini çekip çekmeyeceğinden emin değildim. O da bir yetişkindi; "ünlü yazar"dı; o, benim için ölümsüz "gerçek bir yazar"dı, bu kentte yaşayan, kafelerde, kulüplerde, ceplerinde Macarca provalarla ve Fransız dergileriyle, yüreklerinde hayattan aldıkları acı dersler ve edindikleri deneyimlerle dolaşan diğerleri dibi; Gide'i ya da Thomas Mann'ı ikna etmek daha kolay olurdu yurdumdaki bu "gerçek yazarları" ikna etmekten... Böyle hissediyordum. Üniversitenin önünden geçip üniversitenin kapı komşusu olan, gençliğin ateşli, devrimci yıllarında peynir ekmek yediğim o ufak sütlü mamuller salonuna gittim. Ödön'le burada otururduk; ama Ödön de ölmüştü artık. Burada devrim haberlerini beklerdik, Béla Gründwald'ın "Eski Macaristan" kitabını okurduk; kulağımıza gelen müphem haber kırıntılarından o sıralarda sadece hitabet za-

[1] (Fr.) Kara hayvan, yani günah keçisi

ferleri yükselen "yeni Macaristan" için burada umutlanırdık. On yıldır gelmemiştim bu ekşimtırak süt kokan yere; pencerenin kenarındaki eski masaya oturdum, o akşam, o süt salonunda hissettim ilk kez yurda dönmüş olduğumu. Gençliğin kokusu yükseliyordu etrafımda, yoksulluğun ve umutsuzluğun atmosferi; benim kuşağım, çağdaşlarım bu süt salonundan hareket etmişlerdi ve ben arada dünyayı boşuna dolaşmıştım, şimdi yine en baştan başlayacaktım. Komşu masada yaşlı, heder olmuş bir gazeteci oturuyordu, tanıdım; yanına gittim ve selam verdim. Rafadan yumurtasının kabuğunu ayıklamakla meşguldü. Başını kaldırdı, selamladı beni ve sevinçle:

"İyi ki geldiniz, ekmekçi kızı görürseniz bana gönderin lütfen," dedi.

7

Buda'ya, tanıdık bir semte taşındım, Peşte'ye her gün tedirginlikle gidip geliyordum. Buda'da, Vérmező'nün köşesinde eski, döküntü bir kiralık ev bulmuştum, odamın penceresi János Dağı'na bakıyordu, aşağıda Vérmező'de, subaylar küçük kızlarıyla ata biner, yaşlı kadınlar alacakaranlıkta, (Buda'daki bu köpek cenneti, askeriye tarafından sert bir düzenlemeyle ortadan kaldırılana değin) köpeklerini gezdirirdi. Her öğleden sonra Peşte'ye gider, oradaki işlerimi görür, sonra genellikle taksiyle Buda'ya geri dönerdim; Lánchíd Köprüsü'nün Buda ayağında Tünel'in ucunu ve hemen arkasında beliren Krisztina Meydanı'nın yeşil yapraklarını görünce derin bir soluk alırdım. Peşte'de iyi hissetmiyordum kendimi, orada hiçbir şey tat vermiyordu, ne şarap ne yemek, kafelerdeki bulaşık suyu gibi kahvelerden içince başım ağrırdı. Bu çocuksu güvensizlik duygusu, davranış ve kuşkuculuk yıllarca peşimi bırakmadı. Buda'da daha kolay soluk alabiliyordum. Daha önce de bu çevrede yaşamıştım, Mikó Sokağı'nın köşesindeki yıkık dökük tek katlı, Vérmező'ye

açılan bir evde seksen yaşındaki teyzelerimden birinin yanında, gaz lambasıyla aydınlatılmış, *biedermeier* mobilyalarla döşeli, küf kokulu bir odada kalmıştım ama kemerli duvarları arasında her şey son derece "tanıdıktı", taşrada bizim oralardaki gibi; o evde "Peşte nefretinden" o kurtulunması zor yabancılık ürküntüsünden kurtulmuştum... İşte şimdi bu eski evin karşısında geniş, dik, iki sıra kestane ağacıyla kaplı sokakta başka bir evde yer buldum. Eski bir mahalle olan, "Krisztina", huzurlu küçük kent yapısıyla, gürültülü ve hiç de zararsız olmayan dedikodularıyla, edepli ve kibirli sakinleriyle, binbir çeşit yaprağı ve otuyla lahana kokulu, ihmal edilmiş ucuza kiralık evleriyle, iddiasız birahaneleri ve salaş kafeleriyle, bahar ve yaz aşklarıyla (kışın ve sonbaharda nedense sanki aşk ya yok olur ya da Krisztina'dan taşınırdı), daha ilk andan itibaren beni sardı, sakladı ve ev izlenimi verdi... Bu civarda, birahanelerde yemekler de "tanıdıktı", ne iyi ne de kötü yalnızca tanıdık. Burada yaşamaya başladım.

Burada yaşamak, burada kalmak istedim; ilk akşam eski Buda'daki bu evde yatağa uzandığımda, her aile üyesine bir iki pencere ve bir kapı dikmesi düşen bir tür ortak aile evi gibi olan bu apartmanda, Berzsenyi geldi aklıma; uzun ve amaçsız gezip tozmalardan sonra nihayet yurduma geri dönmüş biri gibi "Burada ölmek istiyorum," diye düşündüm. O zaman bunun gerçekleşmesi pek de kolay bir arzu olmadığını bilemezdim. Bir Macar yazarın yazgısından beklediği en büyük dileğin, yaşamını denetleyen güçlerin, Berzsenyi'nin sözleriyle; "Beşiğinin sallandığı yerde, yuvasında" yaşamasına ve ölmesine imkân vermesi olduğunu bilmiyordum. Belki de yaşamın verebileceği en büyük şey buydu; ve ben de saf bir çabayla Buda'da kendime bir "yuva" kurmaya çalışıyordum. Bundan on yıl önce yaşamı, sadece otel odalarında, bavulların arasında geçer sanmıştım ve bir gün elektrik süpürgesi üzerine pazarlık yapacağımı söyleseler, inanmaz ve çok kızardım. Bu eski apartmanda benim için de bir ev yavaş yavaş kuruluyordu; aile depolarından kırık dökük mobilyalar geldi, ileri görüşlü-

lük yapıp Paris'ten her olasılığa karşı Kongo bölgesindeki ağaç köklerinden oyma bir zenci taht koltuğu da getirmiştik. Sonra kitaplarımı çıkarıp yerleştirdim, bir paket tütün aldım ve sigaralarımı sararak Buda yaşantıma başladım.

Tümüyle sessiz ve gürültüsüz geçmiyordu elbette Buda yaşantısı. Zaman zaman altı aylığına Paris'e ya da Londra'ya kaçtığım oldu ama "ev" ya da başka bir şey beni hep geri, kendine çekti; herhalde yalnızca elektrik süpürgesi ya da zenci tahtın hatırına geri dönmüyordum Buda'ya. Macarca beni zorluyor ve tedirgin ediyordu, kimi zaman dili asla hatasız öğrenemeyeceğimi düşünüyor, kimi zaman ise ezelden beri konuştuğum tek dil gibi mutlu bir rahatlıkla kullanıyordum. Yazıya dökülmemiş bir yasaya uyarak, ben de Buda kahvelerinden birinin gediklisi oldum. "Macar yazarı hayatını kahvede geçirirmiş!" bu romantik, yüzyıl başı anlayışının beni de bu tür yaşama mecbur ettiğini düşünmüştüm. Yurtdışında yazarlar kahvelerde oturmazdı, Londra'da kahve bile yoktu. Ama Buda'da yazarların sergilenecek nesnelermiş gibi tozlandıkları kahvelere, ben de "yazar akvaryumuna" dahil olmak gerektiğini düşündüm. Horvath Parkı'nın karşısındaki kırık dökük ama huzurlu, sabaha kadar açık olan kahveye sürekli gitmeye başladım, başgarsonla, sigaracıyla ahbap oldum ve kısa süre sonra telefonların ve mesajların evimden çok buraya gelmeye başladığını fark ettim, ziyaretçilerim beni önce burada arıyor, sonra eve uğruyorlardı... İklime uyum sağlamıştım ve bu intibak sürecinde çok da zorlanmamıştım. Kahvede bana iyi davranıyorlardı, kaprislerime dikkatle ve uysallıkla katlanıyorlardı; masada her zaman hokka ve ucu açılmış İngiliz kalemiyle, taze su ve kibrit buluyordum, kendimi, ülkemde kullanıldığı anlamda, "gerçek bir yazar" gibi hissetmeye, edebiyat çevrelerine güvenle bakmaya başladım. Sanki yurtdışındaki eğitimsiz, telaşlı ve kaba garsonlarla ve itiş kakış müşterilerle dolu kafelerde eksik olan buydu: Bu şiirsel sükûnet, taze su ve mürekkep; bu donanım sayesinde nihayet çalışmaya başlamıştım.

Çadırını kurduğu yerin etrafını fethetmeye ve işgal etmeye çalışan bir sömürgeci gibi zaman zaman Buda'yı işgal planları yapıyordum. Kentin içine kapanık bu bölümü, direnerek ve tedirginlikle indiriyordu ardına saklandığı perdeyi. Krisztina, emekli ve etkin "ekâbir takımıyla" doluydu ve semtin kendisi de öyle ekâbirdi ki kimseye önce o selam vermezdi. O zamana kadar Buda'daki gezi yerlerinden başka hiçbir yerde, böyle sarsılmaz, dengeli ve tepeden bakan beyefendilere rastlamamıştım. Ben de daha dik yürümeye başlamış ve önce karşıdan gelen kömürcünün selam vermesini bekler olmuştum. Buda'daki ağırdan alma İngilizlerin mesafeli davranışlarını bile aşıyordu. Sanki herkes üç odalı, büyük kısmı konforsuz Buda apartmanlarının "Macar *biedermeier* mobilyalarıyla" dolu dairelerinde Aziz István'ın peleriniyle örtünür gibiydi. Avusturya'nın Graz kentini hatırlatıyordu Krisztina bana, resmî Macar orta sınıfının emeklileri yaşıyordu burada, benim gibi, yaşamlarının geride kalan kısa bir dönemini, şöyle on yirmi yılını burada geçirmek isteyen "geçiciler" pek hoş karşılanmazdı. Seve seve inkâr edebilirdim mesleğimi çünkü bu çevrede saygı gören ve katlanılan son yazar belki de Benedek Virág olmuştu. Çevreme uyum sağlamaya çalıştım çünkü bu iyi niyetli püriten ve kendince özenle okuyan ve gelişen, yaşam biçiminde ve ahlakında, sıcak biçimde mütevazı ve sert Macar orta sınıfını tanıyor ve seviyordum, alt tarafı bizdendi onlar, söylenmelerini, homurdanmalarını anlıyordum; bende neyi sevmediklerini de ve bende kendileri için güven telkin etmeyen ve yabancı olan şeylere karşı durduklarında içimden biraz hak da veriyordum onlara.

Civarda birçok akraba yaşıyordu, tedirginlikler, sevgileri, içtenlikleri ve nefretleriyle yavaş yavaş benim için Buda yaşamı başlamıştı. Bu yaşam biçimi, dış görünümüyle mütevazı ve temizdi; evlerde komodinlerde daha önce adını bile duymadığım dergiler birikirdi, doğma büyüme yerliler edebi çalışmalarını yalnızca kulaktan dolma bildiğim yazarları okurlardı. Resmî edebiyat piya-

sasında bilinmeyen akımlar burada etkiliydi; vitrinlerde aynı birkaç star ya da edebiyatın resmî yüksek rütbeli neferi görülürdü, ama aşağıda derinlerde Macar orta sınıfı, gizli, mezhepçi biçimde inatla tanınmayan gözdelerini okumaya devam ederdi. Evimin pencerelerinin önünde bir gün, bugünkü kuşakların belki adını bile duymadıkları ama Krisztina'da büyük bir isim olan ve *Erdél'in Yönetici Yıldızı (Erdély vezércsillaga)* ve *Izabella* adlı romanlarının bu bölgede elden ele dolaştığı yazar Károly P. Szathmáry'nin heykelini diktiler. Civardaki esnaf bir süre beni saygıyla selamladı; sonra öğrendim ki birisi, "apartman sahibi" olduğumu yaymış bölgede. Öyle olmadığı ve yalnızca yazar olduğum anlaşılınca, (Krisztina'da her şey açığa çıkar) selam vermeye devam ettiler elbet ama öyle saygıyla değil. Daha çok selamımı alıyorlardı artık. Köşedeki polis de sanki sıkı takibe almıştı beni ve köpek sahibi olarak sık sık işlediğim suçları not ediyordu. Yavaş yavaş Krisztina'da kuşkulu kişi olduğumu anladım.

8

"İyi de bundan sonra ne hakkında yazacaksınız?" diye sordular Peşte'de, kahvede gizlemeye gerek duymadıkları hinlikleriyle.

Sahi ne hakkında yazacaktım ki? Masada duran bir bardak suya baktım; onun hakkında bile yazabilirdim. Benden ne beklediklerini bilmiyordum, pek umurumda da değildi doğrusu. Aslında felaketimi görmekten başka bir beklentileri de yoktu herhalde. Bu beklentiyi, doğal ve insani bulmuştum. "Edebiyat yaşamının" insan ilişkileri, değerli taş satıcılarından ya da kasapların lonca hayatından daha steril ve daha soylu olamazdı. Bu yarışta yenilen kişi (her yapıt bir yarıştır aslında ve yalnızca yazılmak için yazılmaz, başka şeylere de hizmet eder bir şeylerin ya da birilerinin karşısında da durur) batmış bir banker ya da iflas eden bir tüccar gibidir. Ne yazacaktım bundan sonra?

Bilmiyordum, "hoşuma gidenleri" mi ya da ya da hoşuma gitmese bile "tüm sonuçlarını göze alarak" söylemek zorunda olduğumu duyumsadıklarımı mı? Bu "tüm sonuçları göze almak" gençliğin içtenlikle ve sık sık tekrarladığım, patetik sloganı haline gelmişti. Ama gerçek yaşamda hiçbir şey "tüm sonuçları göze alarak" olmaz. Her zaman kategorik emirden daha makul ya da anlamlı bir kaçamak yol bulunur; uzlaşmak ve bu uzlaşmaya "ahlaklı" bir açıklama bulmak o kadar kolaydır ki... Yazmaya başladım ve elbette yalnızca "yazmak zorunda olduklarımı" yazmıyordum... Mutlak şekilde inanmadığım şeyleri de sık sık yazdığım oldu; o an neyi getirdiyse onu yazdığım da; o saniyede havada ne esiyorsa, ancak hissedilen, tam da adlandırılması gereken, pek de "önemli" olmayan şeyleri; her sabah bir felaket olduğu düşüncesiyle uyanıyordum: "Bir şey ortaya çıktı! İflas ettim! Her şeye yeniden başlamak zorundayım!" Sonra her gün, kentte bir yerde, bodrum katında bir odada gece yarısı çalışmaya başlayan büyük bir makineyi her gece beslemek gerekiyordu, kâğıt ve mürekkeple besleniyordu, kan ve sinirle ve hep aynı saatte yemek istiyordu; onunla pazarlık yapmak da mümkün değildi. Yazıyordum çünkü bir yasa beni buna zorluyordu; bu ne bir anlaşma ne de gereksinimdi, çok daha derin ve karmaşık bir yasa, kendimle, sinirlerimle, karakterimle imzaladığım bir sözleşme zorluyordu beni. "Gazete yazarlığına alışmak" diye bir şey yoktur. Gazetecilikte tembellik yapılamaz, gazeteci eski başarılarına yaslanıp yan gelemez; kötü ve saçma bir yazı kazandığı bütün itibarı bir anda zedeler, bu işte tempoyu düşürmek yoktur; yazarın "mutlaka" istediğini yazması da olmaz; türlü türlü gerçek vardır ve her gerçeğin de farklı biçimi.

Yıllar geçmişti, binlerce makale yazdım, her gün bir iki yazı yazıyordum, çünkü makine gece çalışmaya başlıyordu, çünkü her öğleden sonra "bir şeyler" oluyordu, bazen karşı caddede, bazen Tanganika'da. Bir gün yaşlı bir arkadaş beni aradı, bana bakarak "Dikkatli ol!" diye mırıldandı. Yazı işlerinin bunaltıcı, matbaa kokulu avluya

bakan odasında oturmuştuk, "Dikkatli ol!" dedi ve akıllı akıllı baktı bana, insan uzun süre sadece faizi yediğini sanırken bir gün sermayeyi çoktan tükettiğini ve artık çok geç olduğunu" anlar... Acıyarak ve omzumu silkerek geçirdim ziyaretçimi kapıya kadar ve daha uzun süre dikkatsizliğe devam ettim. Gazetecilik uyuşturucu bağımlılığı gibidir, insan bu yüzden mahvolabilir ama o vakte kadar da muhteşem bir sersemlik hissi verir insana ve de unutturur. Ara sıra yorulduğum olmuştur, karamsarlığa düştüğüm, bazen fazlasıyla heyecanlandığım, bazen yarım yamalak bilgilendirildiğim; ama her gün illa da bir cerrahın ameliyat etmesi gerektiği gibi yazmaktan geri durmadım. Sanki özel bir toksin gazetecinin sinir sistemini her gün zehirler; sessiz kalmaya tahammülü yoktur. Her öğleden sonra saat altıya doğru masanın önünde bulurdum kendimi; o özel sinir hali, ne huzurlu ne romantik, profesyonelce tahrik ederdi beni. Her gün birini öldürürlerdi ya da birinin başına bir felaket gelirdi; her gün bir yerlerde büyük bir yalan söylenirdi ya da göze batan münasebetsizlikler olurdu; her gün hayat denen bu kokuşmuş ve hüzünlü hammaddeden "bir şey" çıkardı, bunları, insan sefaletinin nedeni olan basili, mikrobu her gün kalemimle yazıya döktüm; gazetecilik budur sanmıştım... Belki de bir şeyler göstermekten ve bir yeri bir tarafı gösterdiğimize inanmaktan çok fazla bir şey değildi de. Her öğleden sonra saat üç sularında, vücuuma elektrik akımı verilmiş gibi sinir sistemim antenlerle dünyayı gözetlemeye başlar, iç ve dış basının gazetelerine gömülüp geçen gün "sözü edilen" o mikroskopik şeyi arardım, benim ya da başkasının mutlaka söylemesi gereken şeyi, aksi halde dayanılamazdı ve özellikle de o zaman hayat yaşamaya ve de yazmaya değmezdi, bazen üstü kapalı, bazen çok kapalı, bazen de söylemek istediğim şeye sadece değinmekle yetinerek yazmaya değmezdi hayat ve arkasından o özel heyecanlı o "yüksek basınç" ve sinirlilik başlar saatlerce ta masa başına oturana kadar geçmek bilmezdi, iyi kötü, kolaylıkla ya da zorlanarak, esprili ya da budala-

ca, nasıl olursa olsun, söylersem hayatın karmaşasında bir şeyi yerli yerine oturtacağıma ve adlandıracağıma inandığım şeyi yazıya dökünceye kadar sürerdi.

İyi gazeteci her zaman agresiftir, bir şeyi onayladığı, uygun bulduğu, rıza gösterdiği zaman bile. Olup bitenleri evet ve amin diye onaylayıp duran bir gazeteci sıkıcı ve pek az inandırıcıdır. Sirkte pistteki canavarlardan arenaya çıkan ister pagan olsun ister Hıristiyan, herkesi parçalaması beklenir. Her öğleden sonra altı yedi arasında mekanik biçimde kan kokusu almaya başladığımı fark ettim, her yerde hile, yalan dolandan kuşkulanıyor, yolsuzluğu, adaletsizliği, "bürokrasinin oyunlarını", dünya çapındaki yolsuzlukları, kadınların sadakatsizliğini ve adi niyetlerini seziyordum. Bu "militan gazeteci" tavrımı fark edince kendime de kuşkuyla yaklaşmaya başladım. Dünya gerçekten dibine kadar bayağılıkla ve yalan dolanla doluydu ama bazen gazetecinin sadece eleştirme ve "maskesini düşürme" imkânına sahip olduğu şeyleri anlamak da istiyordum... Acayip, güçlü bir afyondu bu, gazeteci uzun süre bununla yaşayamazdı; gazeteci mekanik bir kuşkuculukla ve umursamaz bir üstünlükle bakıyordu etrafına, iki türlü insan vardı onun için "maskeleri düşmemiş" olanlar ve "maskeleri düşmüş" olanlar; bu yaklaşım yavaş yavaş gazeteciden savcı yapar. Evet, herkesten kuşku duyuluyordu.... o yıllar boyunca çok yakından ne ölüm dansları izledim; anlı şanlı isimler, ünlü kişiler, zenginler, güçlüler, dürüstler ve suçlular, aptallar ve dehalar nasıl da ortadan kayboldular, devranda hiçleşip yittiler... Üç gün önce kentin seçkinleriyle birlikte akşam yemeği yediğimiz büyük insan, üçüncü günün sabahında çalışma odasının divanında alnından vurulmuş yatıyordu ya da hapisten dışarıya küfredip ileniyordu; ülkenin bütün tarihî dev simalarının kapısının önünde el pençe divan bekleştiği bir yarı ilah, ertesi gün kendisini yargıcın acımasız sorularına yanıt verirken bulabiliyordu. Eninde sonunda "herkes haber olabilirdi" ve artık tanıştığım herkese bir haber malzemesi gibi bakmaya başlamıştım. Bu bakış, pek de soylu sayılmazdı ancak pratikte gazetecilik denen şey buydu işte...

Yazar bazen soylu olmayı ister, bazen bir şeyleri onaylamayı, içtenlikle "evet" demeyi ister. Gazeteci iki kılıçla savaşır; yazar bazen kabul edip sussa da savaştığını hisseder. Ben de iyi bir gazetecinin, öfkesiyle, suçlamalarıyla ve sevimsizlikleriyle barışık olduğunu öğrendim; saldırıya geçtiği an öfkesine gerçekten inanır bu dayanışma gazeteciliğin güvenirliğini sağlar. Öfkeme sonuna kadar güvenmediğimi fark etmem için yılların geçmesi gerekti. Bir gün seçmek zorunluluğu çıktı ortaya. Yazar söz istediğinde, gazetecinin susması gerekiyordu, iki ayrı hayatı yaşamak, ayrı iki şeye inanmak olanaklı değildi; yazı işlerinin hücum saatlerinde mutlak nefret etmen ve yok etmen gerekeni, günün farklı zamanlarında "anlamak" mümkün olmuyor... Bir gün dünyanın bütün kusurlarını, rezilliklerini, yolsuzluklarını mutlaka benim yok etmem gerektiğine inanmayı bıraktım, iyi yazılar yazarak dünyayı değiştirmenin olanaklı olduğuna inanmayı da. Belirsiz, sersemletici bir duygu sardı beni, çok yüksekten aşağı bakan bir duvarcı gibi, yazılan her söze dikkat etmeye başladım; daha az çalıştım ve bu daha az çalışma, daha fazlasını verdi.

9

Buda'daki yaşamla paralel olarak Peşte'deki yaşam da gelişiyordu ama Peşte'de kimseyi tanımıyordum. Bir ara "sosyete"ye girmeye kalkıştım ama bu verimsiz girişimden derhal caydım. Yalnızlığı seven; neredeyse yabanıl denebilecek bir mizacım var. Her yeni insan sınanmak anlamına geliyordu benim için; her bir tanışıklık yoruyordu, başaracak gücüm olmadığını hissettiğim görevler gibi. Çekingenliğimle savaştım, "davetlere" katıldım. Nasıl da ilkeldi, bu ürkek, sıkılganlığını tepeden atarak, böbürlenerek örtmeye çalışan Peşte yaşantısı!

Paris bakkallarına bile bahşedilen, miras kalan iki üç yüz yıllık sohbet okulu eksikti Peşte yaşantısında. Onsuz salon ve sosyete yaşamından söz edilemeyecek "kişilik-

sizlik hali" eksikti. Nasıl da gösterişliydi o Peşte salonları, o akşam yemekleri! Nasıl da gizemli bir zenginlikleri, ekâbirlikleri vardı ama yine de ne kadar basit, mütevazı ve kuşku doluydular! Peşte'de zenginlerin masasına oturur ve her an kapının açılıp hiç de hoş olmayan bir şeyin ortaya çıkmasını beklerdim; tam o anda olmasa bile, birkaç ay ya da yıl sonra, bu "bir şey" anlaşılırdı da; meğer bu şatafat ve zenginliğin hiç temeli yokmuş; masalsı salonlarmış bunlar ve uğuldayan rüzgârın ilk darbesiyle süsleri altüst olmuş!

Peşte muhabbetlerinin kendine özgü akıllı-iğneleyici bir tadı vardı, bir Alman, İngiliz ya da Fransız bu sinsi saldırganlığı belki anlayamazdı bile. Bu Peşte yaşamı, öyle küçük bir alanda sürerdi ve insanlar birbirlerine dokunduklarında öyle yaralar açardı ki, bu temaslar daha çok göğüs göğüse savaşları anımsatırdı. Fransız "sohbetleri", o klişe, pürüzsüz, sarsıntısız, yağlanmış, cilalanmış devinimlere uygun, tehlikesiz düellolar, Peşte'deki sohbetleri, Peşte meclislerindeki düşünce alışverişlerini ancak soylu bir spor olan *flöre*'nin boks ya da *pankras*'ı andırdığı kadar andırırdı. Savaş öncesi Peşte kahvelerinin bilgeliği ve yetkinliği, herkes hakkında güvenilir kişisel ve bedensel malumat sağlayan hamam tanışıklığı, yazarlar hakkında saçlarında ağız kokusu var, kadınlar içinse ağızlarında ayak kokusu var diye hüküm vermek, sonraları da toplumsal oyunlarda büyük koz olarak kaldı. Peşte sohbetleri "Nasıl oluyor da böyle yaşayabiliyor?" ve "Kim kimin düşmanı?" sığlığında yaşanıyordu. Her tarafa yayılan magazin düzeyli, olup bitenleri yalanlanmayacak biçimde bildiğini iddia eden haberlerden, soylu insanların da cinsel yaşamları olduğunu öğrenirdik; yazarlar, tiyatrocular, sanatçılar, kontlar ve bankerler nasıl zaman zaman lütuflarıyla kentin en hoş kızlarını mutlu ediyorlarmış, ünlü bir yazar yeni romanını yazarken sarışın bir aktrisle de meşgulmüş, sanatsever tekstilci, sosyeteden sanatçı bir hanıma ilgi duyuyormuş, yani kısacası bu yarı resmî Peşteli yaklaşım insanların cinsel organlarının da olduğunu duyuruyordu. İşte Peşte'nin orta sınıfı bu bilgi düzeyinde "sohbet ederdi", Hı-

ristiyanı da Yahudisi de, Lipótváros semti de Józsefváros da; utangaçlar elbette bu tür magazinleri okuduklarını gizlerdi. Bu kurumsallaşmış habercilik zamanla özel yaşam hakkını gözle görülür bir adilikle eritti. Ayrı cinsten, hatta kimi zaman aynı cinsten olanların da birbirlerini sevmek isteyebilecekleri, bu uluslararası hüzünlü sır, Peşte "sohbetlerinde" pis pis sırıtılarak konu oldu. "Sohbet etmedikleri" zaman kâğıt oynarlardı ama beni bu tür eğlenceler her zaman sıkmıştır. Bir süre Peşte'nin bu "monden" yaşamına katılmayı denedim, sonra eve, Buda'ya kaçtım. Anılarım arasında birkaç grotesk, hüzünlü Peşte "akşamı" kalmıştır: davet sahipleri ancak birkaç saat önce komşu gazinodan kiralayıp getirttikleri için hizmet eden uşağın puro ile likörün nerede olduğunu bilmediği, yemek bittikten sonra misafirlerin hemen kâğıt oynamaya başladıkları ve arada borsa haberlerinden bahseder gibi kurulan yeni "ilişkilerden" konuşmaya başladıkları davetler...

Bu dünyayı bir an önce unutmaya çalıştım. Buda'da yalnız bir yaşam sürüyordum. Yavaş yavaş önümde soylu ve güzel küçük Macar dünyası açıldı; yalnızlığım dağılmadı ama çevresi temiz ve güvenilirdi. Peşte'ye her zaman, başkente yolu düşen bir taşralı gibi gidiyordum, ama büyük nehrin sol kıyısında eski mahallelerde, yavaş yavaş evleri, meydanları ve insanları tanımaya başlamıştım; tıpkı küçük bir kentte emekliliğe hazırlanan bir yabancı gibi. Her sabah Kale boyunca yürür, aşağıda, kâh karların kâh yeşil yaprakların örttüğü vadide kilise kuleleri ve modası geçmiş çatılarıyla eski şehri seyrederdim; ve bir gün bu birkaç sokağın, kale burcundaki yürüyüşlerin, civardaki birkaç eski kahvenin, nemli, mahzen kokulu meyhanenin, yalnızlığın ve yalnızlığımın içini dolduran insan yüzlerinin, tümünün kendimi evimde hissetmemi sağladığını şaşkınlıkla fark ettim. Artık isteksizce, sırf inat olsun diye yolculuğa çıkıyor, yurtdışındayken artık aklıma hep Buda geliyordu, Buda sokaklarının hatırladıkça içimi ısıtan o sıcaklığını özlerdim, yabancı bir yerde, doğduğu kentten söz edildiğini duyan bir taşralının hissetti-

ği gibi. Artık "Krisztina"nın sırlarını biliyordum, kent sakinlerinin yeni yapılan "modern" halin kulesindeki kadranında çizgilerin zamanı gösterdiği, hizmetçilerin Bolşevik işi dediği ve benim de neden böyle dediklerini bir süre sonra kavradığım rakamsız yeni moda kule saatinden neden nefret ettiklerini anlıyordum. Yapayalnızdım ama zamanla tanıdıklar edindim, bir saatçi, bir marangoz, komşu yaşlılar evinden kimsesiz yaşlı bir oyuncu ve gece garsonları. Onlarla sohbet edebiliyordum; oysa Peşte'de yalnızca nutuk atıyor, sürekli birilerini bir şeylere ikna etmeye çalışıyordum. Suç kesin bendeydi. Sıkılganlığımın ve çekimserliğimin temelinde incinme ve kıskançlık vardı herhalde; akıllı Peştelilerin beni atlatacaklarından ve gülünç duruma düşüreceklerinden korkuyordum. Bu hassaslık maraziydi, gerçekçi de değildi ama hiçbir zaman üstesinden gelemedim. Buda'daki yaşam gitgide daha derinden kavrıyor, içine çekiyordu beni. Sıkıca ve sağlamca bu yaşamın atmosferine, ortamına, biçimine verdim kendimi... İnsanın yaşamı boyunca birçok kez evi olabiliyor. Buda, benim evlerimden biriydi.

Yazarlar hep yalnız yaşamışlardır, katakomplarda saklanarak, tedirginlik içinde. "Edebiyat yaşamına" bakınca dışarıdan görülenler kavga, güvensizlik ve kuşak içi çekememezliklerdir. Küçücük tıka basa dolu ortamlarda yaşıyor, aynı incecik ekmek dilimini ısırıyorduk. "Nereye ulaşabilecek ne yapabilecektik?" Fazla bir şey olmadığı açık; yazarların en niteliklisi bile, en fazla kendi yapıtını olgunlaştırabiliyor ya da yapıtı hakkında cılız, mütevazı, yankılar alıyordu. Gerçekten ne yazıyorduk biz? Yurda döndüğüm zaman Peşte'deki kahvelerde alaycı bir coşkuyla ile bana yöneltilen bu sorunun ne demek olduğunu yıllar sonra anladım. Her hafta bulvardaki gazete bayiinden Fransız haftalık dergilerini alırdım, kitapçı her ay yabancı dergilerden de gönderirdi; insanın ruhunu besleyip coşturan büyük, ateşli akımlardan uzak kalmış, artık atıfları tam olarak anlayamayan sadece sezip tadına varan, numuneden yeni ürünün tadını almaya çalışan birinin yü-

rek çırpıntısıyla bakardım satırlara. Kimi önemli olayları uzaktan izleyebiliyordum ama yenilerin, gençlerin, "hareketlerin" haberi ancak süzülerek, silikleşerek ulaşıyordu buraya. Dünya, tehdit edici gümbürtüsünü duyuruyordu, ancak ve fırtınayı sezen koyun sürüsü gibi tedirginlik ve korku içinde, bilinmeyen uğursuz tehlike belirtilerine karşı "örgütlenmeye" ya da savunma oluşturmaya çabalıyorduk. Bu örgütlenme çabaları haliyle hep başarısızlıkla sonuçlandı. Yazarlar hep bir başlarına kaldı. Doğalarımız ve yazgılarımız gereği...

Peşte'de, Bulvar'da zaman zaman bir banka oturur, "akıp giden kent yaşamını izleme" oyununu oynardım. Öyle yalnızdım ki burada, sürgündeydim sanki...

10

Mesleğim, yaşamımı ağır ağır ele geçiren bir tür hastalıktı. Yazmak "sağlıklı" insanın işi değildir; sağlıklı insan, her şeyden önce sağlıklıdır ve yaşamını sürdürebilmek için çalışır, yazar ise yapıtının derinlerindeki, tehlikelerin, göçüklerin, su baskınlarının ve grizu patlamalarının beklediği maden ocaklarına ulaşabilmek için... Nevrozum belli çalışma alanlarında dönemsel olarak geri geliyordu; aylar boyunca yüreğim daralıyor ve birtakım küçük yaşamsal tehlikeler içinde güçlükle çalışabiliyordum; zehirle dolu, kendimi her insani yakınlaşmadan yalıtarak; aşka, arkadaşlığa, insan ilişkilerine bir keşişin dünyevi yaşama baktığı özlemle uzaktan izleyerek bakıyordum; bu özlem de ihanetti... Zaman zaman bir insan ya da bir kadın aradım ama bu girişimler hep utanç verici başarısızlıklarla son buldu. İşimin niteliğine hemen yansırdı bu "özlem", bu hayata kaçış, bu korkak sıvışma hali. Sonra gerçekle hesaplaştım, benim için bir kaçış söz konusu olamazdı, yazgım için kimseyi suçlayamazdım, hayatımı işime vermeliydim, kayıtsız şartsız böyle yaşayacaktım artık, saplantının yüksek basıncı altında, zaman zaman düş

kırıklığına uğrayarak, kaçma paniğine kapılarak ve her zaman soluğu öteki yaşamda, kâğıtlar arasında arayarak. Yazının en büyük ustası ve analitikçisi Ernő Osvát'ın tanımladığı gibi, yazmak aslında her şeyden önce bir yaşam biçimidir. Yazarın bir yazar hayatı ya da en azından yazara layık bir hayat yaşaması gerekir ve bunun pazarlığı yapılamaz. Yaşamın çığlıkları ve aldatıcı sesleri bana her zaman eşlik edecek ve acı verecekti, "çözüm" yoktu, biliyordum artık; ölene kadar böyle zayıf kalacak ve ölene değin kaçmayı deneyecektim, insanlardan yaşamlarında bana bir yer açmasını talep edecektim ve titreyerek, bir ruhun ya da bedenin sıcağına sığındığımda ikili bir ihanete başlayacaktım: beni misafir edene ve de yazı canavarına!

Yazdım çünkü anlatmak istediğim şeyler vardı; yazdım çünkü karakterime ve düşünce yapıma bu "yaşam biçimi" uygun düşüyordu; çünkü yazarlık öyle yüksek bir yaşam kavrayışı anlamına geliyordu ki, yaşama eyleminin kendisi bunu asla duyuramazdı. Çünkü aslında bu yaşam kavrayışı da yazarın amacı değildir, onu da reddetmesi gerekir, yapıtını kendi kendisine yaşayabileceği, dış dünyanın gıdası olmadan, akrabalar, hayranlar, başarılar ve yankılar olmadan yaşamaya devam edeceği, kapalı bir forma büründürmesi gerekecektir.

Anlatmak istediğim şeyler vardı (bir kitap yazdım, sonra bir tane daha, sonra anladım ki yazma "programım" kitapları sıra sıra dizmek değilmiş), her zaman, her yazılı satırla aynı şeyleri vurgulamak istiyorum, kitaplarda olsun, çeşitli tipten yazılarda olsun sel tek bir ortak deltaya doğru köpüre köpüre ilerliyor ve bense bütün yaşamımla ve yazgımla orada durmalıyım çünkü benim aracılığımla kendini anlatmak isteyen bir şeyler var. Bu "bir şeyler"in henüz biçimlenmemiş, hatta zaman zaman akıl karşıtı olduğunu hissediyorum. İşin hammaddesi her zaman yalnızca çamurdu, buna yalnızca ruh değil, ölçü ve biçim vuruşunu da üflemek gerekiyordu. İşime sıkıntıyla, çekinerek, beceriksizce bakıyor, alacağı son hali göremiyordum, lüzumsuzluklarla, yabani otlarla, rastlantılarla doluydu,

ölçülerini de hissedemiyordum, insan yaşamın ölçülerini hissedemediği gibi, belki de yaşamın son dakikalarında yapıt da son halini alıyordu, belki de ancak böyle arınıyor, tüm gereksiz şeyler üzerinden akıp gidiyor, eser organik öz olarak ve yaşayabilecek bir varlık olarak ortaya çıkıyordu. Bu işte nereye doğru yol aldığımı tam olarak göremiyordum, belki de yazar, yapıtının ormanını adımlarken bunu asla tam olarak göremez, burada yol gösteren işaret tabelaları yoktur, içgüdün ve gizemli sesler yol gösterir uçsuz bucaksız ormanda. Hiçbir zaman esinlenme anlarında ölümsüz cümlelerini "bulan" yazarları anlayamamışımdır, iş bizi bulur, biz işi değil! Ve yapabileceğimizin en fazlası onun önünden kaçmamaktır. Bazen her yazılmış satırım yalnızca kaçma, erteleme gibi geliyordu bana, binlerce küçük yazı, dizi dizi kitap yalnızca üstlenilen işten kaçmak için bahane; fakat gün gelecek bu karşılaşmadan kaçmak mümkün olmayacaktı. Yazarlık kaderinden taksitlerle bir erteleme ister gibi bir kitap daha yazmak mümkün olmadığında, görev başına geçmeye mecbur kalacaksın ve o zaman ya ayakta kalmayı başarırsın ya da senin yerine kimsenin söyleyemeyeceği sözlerle batarsın... Her yazarlık girişimim kaçış ve sadakatsizlik olarak belirdi; bu seferlik izin vermesi için şeytana yakarıyordum sanki, şimdi zamanı değil, şu anda başka şeylerden söz etmek istiyorum; bu henüz bir hazırlık, parmak alıştırması, henüz kendi sesimi iyi ve net duyamıyorum, yabancı ezgilerle doluyum, önce bunların hepsini unutmak gerek; duyduğum veya duyumsadığım, etkin biçimde güçlü, benim dönemimin akustiğiyle dolu tüm edebi ezgileri unutmalıyım... Evet, önce şunları yazayım, sonra kendimi görevime adarım! Kitapları böyle, yazgısına vergi ödeyen ve küçük bağışlarla acımasız ilahları yatıştırmaya çalışan biri gibi yazdım. Ama ruhumun derinlerinde puslu da olsa bu kadar kolay kurtulamayacağımı acı çekerek görüyordum.

"Şimdi ne yazacaksınız peki?" diye sorduklarında zaman zaman şaşırarak yazarsal bir yazgı olduğunu kav-

radım, bazı insanlarla karşılaşmalardan ya da duygusal bağlardan kaçamadığımız gibi bazı görevlerden de kaçılmıyordu; yıllarca ya da belki de bütün bir ömür boyunca ne yazacağımı bildiğimi düş kırıklığıyla fark ettim; sohbetler sırasında ileride belki yazacağım kitap tasarılarından söz ettim ve yıllar sonra o sıra yazdığım kitabın bundan yıllar önce laf arasında tasarı olarak söz ettiğim kitapla tıpa tıp aynı olduğunu dehşetle fark ettim. Bu "laf arasında söylenen" görevlerden kaçmak ne kadar iyi olurdu, her birini bırakmak, dinlenmek, gerinmek, farklı girişimler için güç toplamak; ama hayır, tek bir harften bile kaçamamıştım. Herhalde her satır aynı göreve aitti, lüzumsuz, kusurlu, günahkârca abartılan ya da üstünkörü oluşturulan satırlar bile... Biliyorum, asla "her şeyi" söyleyeceğim o "büyük kitaba" hazırlanmadım; bir yazar asla "her şeyi" söylemeyeceğini bilir ve büyük kitapları yalnızca amatörler veya edebiyatın varoşlarında geçinip giden uzmanlar yazmaya hazırlanırlar. Daha çok bu gereksiz, huzursuz ve kötü ruh haliyle üstlenilen ve yine de kaçınılmaz çalışmalar arasında, bir gün, bir satırda ya da paragrafta başka birinin benim yerime söyleyemeyeceği bir şeyi söylemek imkânım olur sandım. Aslında bu söylenecek olan özellikle akıllı, göz alıcı derecede özgün, göz kamaştırıcı derecede esprili olmayacaktı, belki zamanı geldiğinde ve kendi yerinde söylemem gerekeceği zaman belki de basmakalıp olacaktı çünkü yaşamda, edebiyatta olduğu gibi, çok önemli açıklama, insanı tümüyle anlatan söz ya da düşünce çoğu kez oldukça basittir. Bazen yazdığım her şeyin yalnızca giriş ya da bahane olduğunu düşünüyordum; aslında yazmak istediğim, betimlemek istediğim tek bir sima vardı ve şaşırarak fark ettim ki bu sima yaşıyor ve adını da biliyorum, tanıyorum onu; ona seslenebiliyorum, hatta onunla konuşuyoruz da, sanırım bir topluluğun merkezinde duran yaşlıca bir kadındı, özellikle zeki ya da iyi değildi, sadece bir şey biliyordu o kadar! Ve bu bildiği belki hayatın "sırrıydı", ama kendisi bunu kelimelerle tanımlayamazdı, dengeliydi, hepsi bu... Bu kadı-

nın her şeyden önce "sırrını" çalışma sırasında ortaya çıkarmak istiyordum. Yazar "programı" mıydı bu? Elbette değil. Ara sıra dehşete düşüyordum, ona ulaşabileceğim yolu bulmak için nasıl bir savurganlıkla hangi gizli yollar aramam, ona kavuşabilmek için anılar adalarının yüzlercesinden geçmem gerekiyordu; yaşam hakkında bildiğim ya da bilmek istediğim ne varsa, içinde o vardı. Kimdi bu kadın? Yaşamış mıydı bir yerlerde? Onunla tanışmış mıydım acaba? Belki oydu tanışmak istediğim!! Anne? Öteki? Ebedi bilinmez? Bilmiyorum! Ama bildiğim o ki her yazdığım satırla her kitapla ve her tür yazımla ona doğru yol alıyordum, yanıtı bulacakmışım gibi. Sonra bu çalışmanın peşinde yıllar geçti, uzlaşmalarla, girişimlerle dolu gitgide daha bulanık, daha belirsiz gördüm bu yüzü, sesini de duymaz oldum ve daha sonra bir an için yabancı topraklarda beklenemedik bir anda fark ettim. Sanki çalışmalarım yalnızca bir gün onunla buluşmak için bahane ve fırsattan başka bir şey değildi.

11

Noktayı nereye koymalı? Bir yazar böyle bir yazıya ne zaman son verir?

Yaşam kitapla yarıştı. Sonbaharda bir öğle vakti öldü babam. Güçlüydü ölürken; onurlu ve saygı duyulacak biçimde öldü. Nasıl ölünmesi gerektiğinin bir örneğiydi sanki; babam, ellerimin arasında can verdi ve o andan itibaren ölüm korkum anlam değiştirdi. Eskisi gibi korkmuyorum artık, aslında korktuğum ölüm değil, bu bilinmezlik, dehşet değil, daha çok yaşamı bırakıp gitmeyi kabullenemiyorum, ölümde bile yaşamın tadını ve kokusunu arıyorum ama babam güzlerini yumduğunda, birden anladım, ölüm ne iyi ne de kötü bir şey, hiçbir özelliği yok.

Çok çekti babam. Güçlü bağlarımız olan insanları, ölümlerinde tam olarak anlarız. Yabancı bir kente ölmüştü, yabancıların arasında ve çevresinde yalnız biz, yani aile

vardı. Meğer aile denen bu karmaşık ağın bütün anlamı ve içeriği babammış; ölümüyle anladık. Baba ölümü her zaman büyük bir patlamadır, aile infilak eder ve herkes bir anda kendi yoluna gider. Son ana kadar bilinci yerindeydi, ölümünden yarım saat kadar önce doktoru çağırttı ve incelikle, "Doktor beylerin ücretlerini almaları için gereken önlemler alındı," dedi. Gerçek bir beyefendi olarak öldü, yaşamından geride borçlar bırakarak gidemezdi, herkesin alacağını titizlikle ayarladı; herkese bir gülücük bahşetti; en azından bir bakış ya da bir tokalaşma. Öleceği günün sabahında "Bu son günüm," dedi ve miyop ve yorgun gözleriyle uzun uzun güz yapraklarına, pencere önündeki ağaçlara baktı. Son nefesini vermeden kısa süre önce, birkaç saati ya da dakikası kaldığını anladığı anda bile dingin ve bilgeydi. Yaşama uzaktan ve soğukkanlı bakabilme konusundaki muhteşem yeteneğine hep hayrandım ve bu özel tutumundan son ana değin vazgeçmedi.

Son günlerinde, tüm yaşamını geçirdiği ama sonunda terk edip yurtdışına gitmek zorunda kaldığı kentten çok söz eder olmuştu. Bu ayrılığı bir türlü kabullenemedi. Belki ölümü de bundan oldu, bedeni bu hastalıkla mücadele edebilecekken yüreği yaşama sevgisini çoktan yitirmişti ve hiçbir şey onu ilgilendirmez olmuştu artık. Altmışlı yaşlarını geçen insanlar düzenlerini değiştirmek zorunda bırakıldıklarında, bunu kolay hazmedemezler. Son günlerinde doğduğu, çalıştığı, her yerini avucunun içi gibi bildiği memleketi rüyalarına giriyordu. Bir sabah, biraz kestirdikten sonra tükenmiş ama tatlı bir gülümsemeyle "Gece yine oradaydım, rüyamda *Bankó*'da yürüyordum, tepelikte durdum ve aşağıyı, vadideki kenti seyrettim," dedi. Keyifli bir yolculuktan dönmüşçesine mutlulukla gülümsüyordu. O günlerde artık epey zayıflamıştı. Az konuşuyordu ama irileşmiş gözleri özel bir ışık saçıyordu. Hasta yatağının başına gelen herkesi gözlerinde bu ışıkla karşılıyor, tanıdık ya da yabancı yüzleri gerçekten ayırt etmek ve yaşamın gizli niyetlerle bugüne kadar kendisinden esirgediği ne varsa kavramak istiyordu. Ama baktığı her yüz-

de, "kent"i görüyordu, rüyalarına giriyordu kent, rüyasında memleketindeki ormanlarda, *Ottilia*'da ve *Hradova*'da geziyordu. Onun için bu kent, ailenin etrafını çevreleyen çitler gibiydi, kenti bırakınca yaşamını çevreleyen güvenlik çitleri de gevşeyip yıkıldı sanki. Gidişinden sonra geride bıraktığı insanlardan hiç söz etmedi, oturduğumuz eski binadan, evimizden de; bu anıları derin bir utançla gizledi, acısından utandığı için kendisine düş kırıklığı hissini de yasakladı. Ama rüyalar, gündüz vakti düşünmek istemediklerini bir bir geri getiriyordu; ölmeden önce gördüğü rüya sonsuza değin özlemini duyduğu manzaraları bir kere daha yansıtmıştı. Bu rüyaları anlatırken bile utanıyordu sanki ama akıllı, yorgun gözlerindeki o mutlu ışık, sözlerinin önemsemez tonlamasını yalancı çıkarıyordu. Ayrılırken, içinden bir daha görmemek üzere vedalaştığı kent, ölümü sezdiği son anlarında görüntüleriyle geri geliyordu işte; yeniden görüyor, seviyor, okşuyordu onu.

Son gece, gece yarısına doğru, bu yabancı kentte kaldığım yerde bir türlü duramadım. Arabaya atlayıp hastaneye, yanına gittim. Çok zayıflamıştı, uyanıktı, yarı loş odada annem, takatsiz yanına çökmüş, ellerini tutuyordu. Üç gündür gece gündüz refakatçi olarak kalmaktan yorgun düşmüştü ve son dakikalarda yarı bilinçsiz bir halde, otomatiğe bağlanmış gibi sabahlıyordu. Yatağının yanına oturdum, ölmek üzere olan, güzel, kederli yüzüne baktım, annem uyanmasın diye sessizce geldiğim için teşekkür etti. Her zaman böyleydi işte; kibar, dürüst ve sakin. "Tekrar geldiğin için teşekkür ederim," dedi bana. Öyle zarif ve soyluydu ki, gözlerim doldu. Babam o büyük sırrı, kibarlık sırrını çözmüştü. Zaman zaman bunun bir insanın diğerine sunabileceği en büyük meziyet olduğunu düşünürüm. Her aile üyesine, seçkin bir misafir gibi davranırdı. Hiçbir ziyarete ailenin hanımlarına zarif hediyeler götürmeden gitmezdi. Her aile içi ya da resmî kutlamada, kartvizit iliştirilmiş çiçekleri gelirdi. Bu korkunç hastalığında bu son gece de ölüm yatağında öyle temiz, pak ve soyluydu ki, çevresindeki düzene bakınca herhangi bir iş

gününde istirahate çekilmiş gibi geliyordu insana. O gece babamın aristokratlığını anladım. Yaşamı, iyiliğin, kibarlığın, soyluluğun bir suretiydi. Uzun süre yatağının başucunda oturdum, konuşmadık, yalnızca birbirimize baktık. Gözlerini gözlerime dikmişti, düşünceliydi, sorgulayan ve anımsayan bakışlar gibi geldi bana, gözlerimi kaçırmadım. En az bir saat tek söz etmeksizin bakışıp durduk. Neler anımsıyordu? Neyi bilmek istiyordu? Söylemedi, hiçbir zaman söylemedi, o son anlarında bile. Suskunluğu inceliğindendi, zayıflığından değil. İnsanlar arasında, birbirimizin yanında, incelikli ve duyarlı olunmadan mutlu olunamayacağını bilir, sırlar üzerinde durmayıp gündelik yaşama bakmayı öğütlerdi. Yine de gözlerini ayırmıyordu gözlerimden. En büyükleri bendim, vedalaşıyordu benimle, bir söz, ailevi bir sır, yaşam için kılavuz olacak iki çift söz söylemek ister gibiydi sanki ama sustu, hiç kimseye yardım etmenin mümkün olmadığını, bireyin de ailenin de yazgısıyla baş başa olduğunu bilerek... Sorgulayarak bakıyordu, kocaman olmuş gözleriyle, kim olduğumu sorar gibiydi, bu kadim soruya bir yanıt arar gibi... Ama yanıt veremedim. Sonra güzelim, bitkin ellerini uzatıp elimi tuttu. Tek söz söylemeden, gözlerini kapadı; bir süre sonra ellerimi bıraktı. O zaman ayrıldım yanından.

Ertesi gün öğleye doğru can çekişmeye başlamıştı. Odası dolup dolup boşalıyordu, umutlar tükenmişti. Artık bizlerle ilgilenmiyordu, dikkatle cama dikmişti gözlerini, nemli uçuk sarı yapraklara bakıyordu. Saat iki buçukta "Sis var," dedi. Evet, gözlerine sis oturmuş gibiydi. Odayı da kaplamıştı bu sis. Daha bir süre sessizce yattı, sonra doktor gözlerini kapadı. O an hiçbir şey hissetmedim. "Evet, şu anda babam öldü," diye düşündüm dalgın dalgın. Koridora çıktım, olan biteni anlamlandırmaya çalıştım, "Babam hastalandı ve öldü, şimdi de gömülecek." İşte hayat böyle! Sonra bir tabut getirildi ve götürdüler onu. Bir sigara yakmak istedim ama koridor kalabalıktı, yakamadım, "böyle bir durumda" yakışık alır mıydı, bilmiyordum. Paltomu kapıp çıktım. Ekim ortası yağmur

yağıyordu, çamurlar içinde, sıra sıra ağaçlar boyunca yürüdüm. İçim bomboştu ne bir his ne bir acı; tek arzum bir şeyler yiyebilmekti, uzun süredir lokma koymamıştım ağzıma. Şehre giden yolun yarısında arabayı fark ettim, yağmurdan sırılsıklam olmuş atlar çekiyordu. Mezarlığın şapeline doğru gidiyorlardı ve tabuttaki babamdı. Ağır ağır ilerledik yağmurda, aynı tempoyla gittim onlarla, hastaneyle mezarlık kapısı arasındaki çok da uzun olmayan bu yol boyunca, birdenbire babamın yaşamıyla yüzleştim, büyüteçle bakar gibi o zamana kadar asla görmediğim dehşetli bir gerçeklikle. Atlar rahvan gidiyordu çamurda, geride kaldıkça yavaşlıyor, bekliyordum. İşte o yolda, bir tek babamla "bağım" olduğumu duyumsadım. Onunla kişisel bir meselem varmış meğer, asla "çözülemeyecek" bir mesele, "konuşulmadan" kalan bir konu ve bu ihmal edilen konu, sonsuza değin eksik bir parça olarak kalacaktı içimde. Araba mezarlık kapısından içeri, ağaçlı yola kıvrılıp gözden kayboldu. Durdum ve bir sigara yaktım, ardından bakarken titremeye başladım. İşte, babamın öldüğünü kavradığım an odur.

12

Babamı gömdük. Yeni bir rütbe almış, yükselmiş, öne çıkmış hissediyordum kendimi; tuhaf, boğucu bir özgürlük duygusuyla doluydum ve bundan böyle sanki her şey serbestti; ister anarşist bir partiye katılır, ister kendimi asardım, her şey ama her şey serbestti. Bu "özgürlük" hiçbir işe yaramayacaktı elbette. Sevgiden ve tevazudan başka özgürlük yoktur çünkü. Babam öldükten sonra bana, karşılık beklemeden, kendi hüzünlü ve kültürlü üslubuyla, iyi davranan tek kişinin o olduğunu kavradım, (çünkü iyilik için de bir kültür gereklidir, başka türlüsüne tahammül edilemez), başka birini sevemedim, sevgi ve tevazu yerine kibir, yara ve kin doluydu içim. Akıl ve sağgörü hırsları dindirse de; "iyileşmeye" de "barışa"da inan-

mıyorum. Bundan böyle kimseyle koşulsuz bir ilişkim olmayacağını biliyordum. Kendimi yalnızca işime, "yaşam biçimine" vermem ve içimde ve dünyamda insani olan ne varsa korumam gerekiyordu.

Çünkü yaşadığım dünyanın kendisi de ne "barış" ne de "iyileşme" inancına sahipti. Ürkmüş küçük burjuvazi, dünyada her türlü sıkıntıya katlanıyordu ve tek istediği devam edebilmek, pazarlığı sürdürebilmekti. Yaşamın manzaralarını uğursuz bir ışık sarmıştı. Korkmuş ve tedirgin bir dünyada yaşıyordum; devlet adamları arada bir vaatlerde bulunup insanlığı resmî olarak yüreklendiriyorlar, topraklara bir kere daha tohum ekebileceklerini, bir kitap daha yazabileceklerini, bir köprü daha inşa edebileceklerini söylüyorlardı; sürekli tehlike duygusuyla doluydu yaşam ve iş.

Ait olduğum sınıf yükselemeye çalışan sınıflarla karışıyor, kültür düzeyi son yirmi yılda korkutucu derecede düştü, uygar insanın müşkülpesentliği yok oluyor. İnanmayı öğrendiğim idealler, hurda eşya gibi günbegün çöpe gidiyor. Sürü psikolojisi uygarlığın dev topraklarında hızla yayılıyor.

İçinde yaşadığım toplum, yalnızca aklın seçkin ürünlerine ilgisiz olmakla kalmıyor, gündelik yaşama, sıradan insanın düşünce yapısına da ilgisiz artık. Çağımı kuşatan dokunulabilir, hissedilebilir "amaç" düş kırıklığına uğratıyor beni. Çağdaş yığınların ortalama zevk anlayışını, eğlencelerini, isteklerini küçümsüyor, ahlak anlayışlarını kuşkuyla karşılıyorum ve çağın kitleleri mest eden teknolojisini ve rekor tutkusunu olağanüstü tehlikeli buluyorum.

Düşünen insan, yalnız bir varlıktır ve gizlenme mecbur kalabilir, tıpkı Ortaçağ'daki Vandal fetihçiler önünde harfin sırlarıyla saklanan rahipler gibi. Yaşamın görünen bütün oluşumlarını trajik bir korku duygusu kaplıyor.

Bu dönem mümkün olduğunca yaşamam ve çalışmam gerekli. Nasıl da zor! Bazen kendimi yirmi beş yaşındakilerden çok, altmışlı yaşların ruhuna ve anlayışına yakın hissettiğimi dehşete kapılarak fark ediyorum. Ait

olduğumuz "sınıfın" son şanlı anlarında doğanlar olarak, her birimiz böyleyiz. Bugün yazanlar, sanki yalnızca sonraki zamanlara tanıklıklarını aktarmak ister gibi. Doğduğumuz yüzyılın bir zamanlar aklın zaferini duyurmuş olduğunun tanıklığı... Kalem oynatabileceğim son ana kadar, içgüdüler karşısında aklın zaferine, ölüm arzusunu durdurabilen düşüncenin özgür gücüne inanan bir dönemin ve birkaç kuşağın yaşadığına tanıklık etmek istiyorum. Bir yaşam programı olarak bakınca çok bir şey değil bu belki ama fazlası da gelmiyor elimden. Bildiğim tek şey, kendi acımasız, sadakatsiz yöntemimle bu tanıklığa sadık kalmak istediğimdir. Doğru, Avrupa'yı gördüm ve dinledim, bir kültürü özümsedim. Yaşamdan bundan çok daha fazlasını alabilir miydim? Şimdi burada noktayı koyuyorum ve kaybedilmiş bir savaşı yaşamış biri olarak söylemek istediklerimi tek bir nefeste söylüyorum: Anımsamak ve susmak istiyorum.

İtirafların sonu...

Macar edebiyatının büyük ustası Sándor Márai, 20. yüzyılın ilk yarısına damgasını vurmuş Avrupalı entelektüellerden biridir.

Bir Burjuvanın İtirafları, Macar yazar Sándor Márai'nin belki en önemli yapıtı ve iki dünya savaşı arası Macar edebiyatının en mükemmel örneklerinden biridir. Yazarın, çocukluğunu, gençlik dönemini ve yetişkin bir erkek oluncaya kadar geçirdiği bedensel-ruhsal gelişmeyi olağanüstü bir içtenlikle dile getirdiği bu eser, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılmasından sonraki yıllarda Orta Avrupa burjuvazisinin kültürünü, düşünce tarzını, ahlak kurallarını ve yaşam biçimini betimliyor. Hayatı boyunca her şeyden önce doğduğu şehre, ait olduğu aileye, bağlı olduğu sınıfa ve Avrupa kültür[illegible] Márai şöyle diyor: "Yazmama izin verildiği sürece, ahl[illegible] galebe çalacağına, aklın gücünün cahil kalabalıkları du[illegible] ceğine inanılan bir dönemin yaşanmış olduğuna tanık

SKB 08129311 YAO

Kapak resmi: PAULINE MACLELLAN

ISBN 978-975-07-1177-0

9 789750 711770

24 TL
KDV DAHİL